NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
UDS
54 036₂
395290303 COBISS ©

Dr. A. Jehart: Iz Kaire v Bagdad

ON JEHART

IZ KAIRE V BAGDAD

Dr. Anton Jehart

Iz Kaire v Bagdad

IZDANO KOT DRUGA KNJIGA
ZNANSTVENE KNJIŽNICE

54036

F2C 303/1952

VSE PRAVICE PRIDRŽANE

Svojemu vladiki

dr. A. Karlinu

Boj za sveto pismo se v naših dneh vse bolj poostruje. V imenu vede ga bojujejo nasprotniki; zemljepisje, zgodovina, jezikoslovje in starinoslovje jim mora pomagati v napadih na verodostojnost svetega pisma. Zato mora temeljito poznati najnovejše pridobitve teh ved, kdor hoče sveto pismo uspešno braniti. Pri nas se razen v nekaj člankih po časopisju ta boj ostro še ne pojavlja; ni pa dvoma, da se bo kmalu tudi pri nas vnel in segel v širše sloje ljudstva. Saj kdor hoče ljudstvu vzeti vero, mu mora predvsem vzeti spoštovanje do svetega pisma. Naši dobi je usojeno, da izvojuje boj za vero v boju za sveto pismo, predvsem za stari zakon.

To je nagnilo mojega vladiko, da me je l. 1925 za šest mesecev in l. 1927 za mesec dni poslal na študijsko potovanje po deželah svetega pisma. Pravilno umevanje potreb našega časa mi je tudi naklonilo požrtvovalno velikodušnost duhovščine in vernikov lavantinske škofije in drugih dobrotnikov, da so mi gmotno pomagali na pot, in isti razlogi so bili pač tudi merodajni, da mi je odbor Mohorjeve družbe poveril delo, ki ga danes izročam javnosti.

Knjiga noče biti zgolj poročilo o mojem potovanju po Orientu. Takih potopisov imamo, vsaj za Palestino, itak precej. Knjiga hoče biti apologija svetega pisma, posebno starega zakona. Z orožjem, ki ga nudijo moderne vede, zemljepisje, narodopisje, politična in kulturna zgodovina sveto-

pisemskih dežel in ljudstev, hoče braniti verodostojnost sv. pisma; pojasniti hoče s pomočjo najnovejših pridobitev teh ved glavna in najtežavnejša, še ne docela rešena vprašanja glede problemov svetega pisma, nuditi hoče s popisom svetopisemskih dežel tudi neznanstveniku možnost, da bolje umeva sveto pismo.

Zato in da bi knjiga ne bila predraga zaradi obsežnosti, je moralo izostati vse, kar ne služi temu namenu, in sprejeti je bilo treba marsikaj, kar ni strogo potopisno poročilo. Razdelitev snovi v črtice, ki od njih vsaka zase samostojno obdeluje svoje vprašanje, se je podala sama po sebi.

Strogim znanstvenikom - jezikoslovcem se moram opravičiti, da se nisem dosledno držal običajnih transkripcijskih znakov pri egiptovskih in arabskih imenih. Brez tehničnih težkoč bi se tak dosleden pravopis ne dal izvesti, je pa tudi brezpomemben v knjigi, ki je namenjena predvsem širšim slojem.

V Mariboru, o božiču 1927.

Dr. A. J.

PRVI DEL

TISOČ KILOMETROV OB NILU

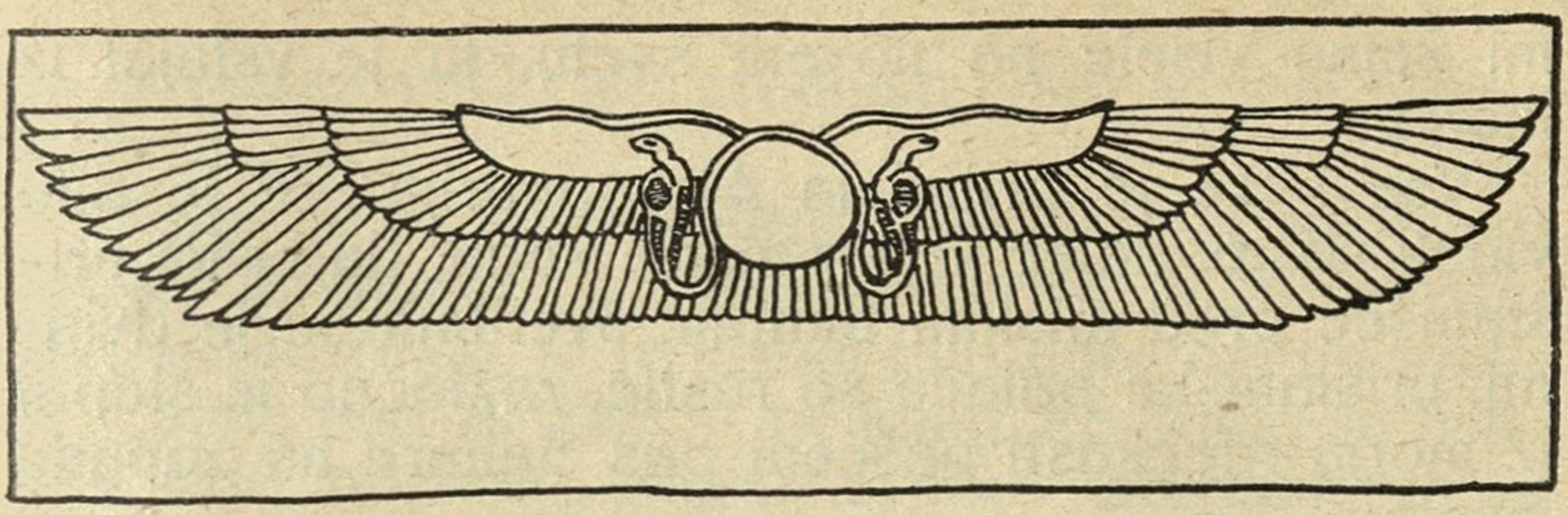

Krilato solnce, simbol boga Horusa.

VRATA V EGIPT.

1.

Vse je vrelo na krov.

»Aleksandrija se vidi! Afrika —!«

Stopil sem za njimi.

Res! Tam na južnem obzorju se je belila dolga črta v opoldanskem solncu.

Srce mi je hitreje udarilo. Aleksandrija —! Vrata v bajni Egipt, v gorko zaželeni Orient!

Ljudje so nastavljali daljnoglede, eni so pravili, da se že Faros vidi, drugi so se čudili rumenkastemu, pustemu obrežju, ki se vleče od mesta proti zapadu in izginja v meglenem obzorju, ter razlagali, da je tisto puščava Sahara, ki da sega trdo do mesta. Spet drugi pa so kazali na morje, ki se je prelivalo iz temnomodre barve v kalno, umazano bledo.

»To je voda reke Nila,« je razlagal moj sosed, prijazen Nemec iz Westfalske, trgovec, ki je bil z mano v ozki kabini. Pravil je, da se ob vsem tristo kilometrov dolgem obrežju Delte — nilskega ustja — pozna umazana, blatna voda Nila.

To in ono mi je razlagal zgovorni, vsevedni Nemec o Egiptu, večkrat ga je že videl na svojih trgovskih potih. Le na pol sem ga poslušal, oči so

mi žejno visele na novem svetu, ki je vstajal iz morja.

Vse bliže je prihajala Aleksandrija. Že je bilo videti nasip, daleč ven v morje sega, da brani pristanišče pred nilskim blatom, svetilnik se je dvignil, pristaniške palače so rastle, razločno je stopal iz morja rdečkasti peščeni pas Sahare na zapadu mesta.

Nepozaben ti ostane prvi pogled na Afriko, na Aleksandrijo. Nad vse zanimiv je, pokrajinske lepote pa ne nudi. Ni ozadja. Vsa Delta reke Nila je nepregleden, raven svet, Nil ga je nanosil v tisočletjih iz gorate Abesinije, in ravno, komaj par metrov visoko je tudi obrežje. Aleksandrija se ti zdi, da plava na lističu papirja sredi morja.

In vendar je bistrovidni osvojevalec sveta, veliki Makedonec Aleksander, prav na tej skrajni točki Delte hotel imeti prestolico svoje, pol tedanjega sveta obsegajoče nove države. Revna vas Rakotis je tedaj samevala na ozkem pasu suhe zemlje, sredi močvirja in lagun, ribiči so stanovali v njej, nepoznan kraj je bil.

Leta 331 pr. Kr. je položil Aleksander Veliki temelj novemu mestu, Aleksandrija se je po njem imenovalo. Pozidal ga je na zemeljski ožini med morjem in jezerom Mariut na kraju nekdanje ribiške vasi. Zunaj v morju pred vasjo je ležal otok Faros; tega je zvezal po tisoč tristo metrov dolgem nasipu s celino. Najlepše stavbe so stale na Farosu. Močen nasip je potegnil po otočičih vzhodno od Farosa in zgradil pristanišče, v katerem so imele prostor največje tedanje ladje.

Tako je nastala Aleksandrija.

Razen meča pa je prinesel Aleksander v osvojeno deželo tudi helenizem, grški jezik in grško kulturo. Egipt naj bi bil druga Grčija, Aleksandrija pa druge Atene. In njegovi nasledniki Ptolomejci

so svojega velikega prednika vsaj v tem verno posnemali.

Zbrali so v Aleksandriji umetnike in učenjake vsega tedanjega sveta, ustanovili modroslovno šolo in knjižnico, ki je kmalu bila največja na svetu in je štela nad 700.000 — ne knjig, ker knjig še tistikrat niso poznali, ampak zvitkov pergamenta in papirosa.

Da bi pomnožili število prebivalcev, obenem pa tudi da bi raznarodili in laže pogrčili Palestino, so naselili Ptolomejci krog 100.000 palestinskih Judov v Aleksandriji. Aleksandrijski Judje so imeli zase svoj del mesta, uživali so velike politične pravice, živahno so se tudi udeleževali znanstvenega dela, celó svojo judovsko - helenistično šolo so imeli. Filon, sodobnik Kristusov, je v njej učil.

Tristo let, prav tja do Kristusovih časov in še pozneje, je bila Aleksandrija središče poganske učenosti. Mnogo se je studiralo, bralo, zbiralo, prepisovalo, pisalo in prevajalo; aleksandrijski učenjaki so sloveli po vsem tedanjem svetu.

Pa Ptolomejci so propadli, razkošno življenje jih je uničilo. Prišli so Rimljani in naredili iz Egipta rimsko pokrajino. Ko so zavzeli Aleksandrijo, je zgorel velik del knjižnice in z njo mnogo neprecenljivih zakladov grške in latinske književnosti. Kdo ve, ali bi ne imeli mi dandanes čisto drugačnih pojmov o zgodovini in kulturi starega veka, če bi se bili aleksandrijski književni zakladi ohranili?

Dediščino poganske vere v Aleksandriji je prevzelo krščanstvo. Evangelist sv. Marko, učenec sv. Petra, je prvi deloval v Aleksandriji. Še vedno bogata knjižnica pa je prišla v prid mladi krščanski vedi.

Slonel sem ob pregraji, zamišljen v davno znanstveno slavo Aleksandrije. Skoraj opazil nisem, da smo privozili mimo mogočnega nasipa — luko-

brana. Cel gozd jamborov je zrastel pred nami. Jadrnice vseh velikosti, parniki vseh barv so počivali v mirnih vodah pristanišča. Nekoliko ob strani pa sta mrko ždela dva sivkasta jeklena orjaka, angleški bojni križarki. Bilo je komaj mesec dni po umoru sirdarja, angleškega vojnega zastopnika v Egiptu, Egipčani so se spet spomnili, da so narod in da so Angleži tujci v deželi, poskusili so z revolucijo; pa kaj ko jim je bila angleška pest koj za vratom.

Svetel motorni čoln se je izvil iz gneče parnikov in jadrnic ter zabrzel proti nam. Egiptovska zastavica je vihrala na njem. Policija, carinski pregled, podpis potnih listov in druge take prijetnosti so se bližale!

Parnik se je ustavil, spustili so stopnice in zastopniki egiptovskih oblasti so lezli na krov. Pa niso bili Angleži.

Egipt je dandanes »samostojna država«, svojega kralja imajo, svoj parlament, sami se upravljajo. Kako? Hm —! Le to je, hvala Bogu, dobro za tujce in turiste, da na važnih mestih povsod sedijo še vedno Angleži.

Rdeči tarbúši so zamigotali na krovu. Prvo srečanje z Egipčani! Pa prav nič niso podobni mršavim postavam svojih pradedov. Le obrazi so zelo zagoreli, oči velike, ustna čudno debela. Sicer pa so čisto po evropsko oblečeni, kratke suknje imajo, dolge hlače, vse po pariškem kroju, in da jim ne čepi na glavi živordeč stožec, ki ga tarbúš imenujejo, ne pa kakor mu mi napačno pravimo fes, bi človek mislil, da so to navadni Evropci. Le precej rejeni so, ti potomci faraonskega ljudstva.

Kmalu smo opravili in ko sem čez četrt ure prihitel na krov, smo že sloneli trdo ob pomolu. V pestri gneči čakajočih sem opazil rjavo frančiškansko haljo. Oče Ferdinand me je prišel čakat! In

malo v stran sta dve naši slovenski šolski sestri stali in mi mahali v pozdrav.

»Hvala Bogu!« sem se oddehnil. Dobro de, če najde človek v tujini domače ljudi.

2.

»Hvala Bogu, da danes šele komaj šestič dežuje!« sem godrnjal in se tesneje zavil v površnik.

»Ne pozabite, da smo v januarju in da imamo sedaj tu doli deževno dobo!« se je škodoželjno muzal oče Ferdinand in se skrival pod svoj ogromni dežnik.

»Pa pravijo, da vlada v Egiptu večno poletje in govorijo o večnomodrem nebu —!«

»Aleksandrija ima sredozemsko podnebje, v zimskih mesecih pri nas dežuje in tudi pošteno mrzlo je včasi. Više gori, že v Kairi na primer, pade vse leto komaj par kapljic dežja, in še više v Egiptu pa vobče ne vedo, kaj je dež in kaki so oblaki.«

»To je dobro, sicer bi moral pisati domov po dežnik. — Toda povejte mi, dobri oče, kaj je tisto tamle?«

Hodila sva ob morju. Na levi stojijo visoke palače, na desni pa objema kamenita ograja v ogromnem polkrogu morje, prazno pristanišče, ne tisto, ki sem se v njem sinoči izkrcal. Ob koncu polkroga, daleč zunaj v morju, štrlijo iz morja kvišku razvaline iz davnih dni.

»Tole je staro pristanišče iz časov Aleksandra, največje je bilo, kar jih je poznal stari svet. Pesek ga je zasul, ni več za rabo. Pa izkopali ga bodo in porabili za osebni promet. In tamle zunaj je Faros, midva pa stojiva približno na heptastadionu, na nasipu, ki je po njem Aleksander zvezal otok Faros z mestom.«

»Neverjetno —! Nasip je bil vendar ozek. Tu pa stoji kar celo mesto —!«

»Seveda! Ko so arabski kalifi vladali v Egiptu in še pozneje pod Turki je mesto propadlo, morje je naplavilo peska ob nasip, tudi ljudje so storili svoje, razširili so nasip, da bi dobili prostora za mesto — in dandanes je heptastadion pol kilometra širok. Večji del arabskega mesta stoji na njem.«

»In tamle, pravite, je Faros, nekdanje osmo čudo sveta? Največji svetilnik, ki ga je stari vek poznal in ki so vrh njega kurili ponoči velikanski kres, da je ladjam pot kazal?«

»Tam je Faros bil. Kar sedaj vidite, se Faros imenuje, pa razvaline so iz 15. stoletja. Stojijo pa na temeljih nekdanjega svetilnika. Tam, kjer je danes arabski del mesta, in še dalje zunaj, kjer je kraljeva palača in kopališče, tisto je pa otok Faros. Tam so, kakor veste, 72 teri Judje prevajali Mozesovo postavo na grški jezik.«

»Hm —! Prevajali so, aleksandrijski Judje, pa da jih je bilo 72 in da so prevajali na Farosu vsak zase, nazadnje pa da so si bili vsi prevodi dobesedno enaki, to je bajka, ki jo pripoveduje talmud.

Pa povejte mi, ker že vse tako dobro veste, kje je pa cerkev, ki je v njej pridigoval sv. Marko, kje je prestolica Velikega Atanazija, Cirila? In najbolj radoveden pa sem, kje je stal Museion, slavna aleksandrijska modroslovna šola s svojimi 700.000 knjigami?«

»Tega pa ne vem, četudi sem že skoraj dve leti v Aleksandriji. Sploh menda tega nihče ne bo nikoli dognal. Staro mesto je popolnoma izginilo. Ljudje pravijo, da ga je morje požrlo.«

»No, mislim, da se je razvalinam Aleksandrije godilo kakor vsakim drugim razvalinam. Marmor in kamenje, kar ga je bilo uporabnega, so pozidali v nove hiše, ruševine pa so poravnali in zvozili v morje ter razširili heptastadion. V tem zmislu prav sodijo ljudje, če pravijo, da je morje mesto požrlo.«

»Premalo je zanimanja za starinska vprašanja v Aleksandriji. Premalo kopljejo in raziskujejo.«

»Seveda! Vse bolj se zanimajo za denar, je videti, za kupčije, za cene bombaža in sladkorja in drugih takih reči, ki jih Egipt prideluje. Mar jim je razvalin —!«

»Pa nekaj starin vendarle imamo! Na primer Pompejev steber —.«

»— ki s Pompejem nima nič skupnega!«

»Katakombe —!«

»Niso kdove kaj! Kdaj pa si ogledava te znamenitosti?«

»Popoldne. Sedaj pojdeva po arabskem mestu in v novo pristanišče, potem pa z električno domov k obedu.«

Šla sva torej v arabski del mesta. Ulice so ozke, umazane, zatohle, malo tujcev je videti, tem več pa Arabcev v dolgih kuftánih in pisanih turbánih; živahno, glasno življenje polje po ulicah. Tu je edini kos Orienta, kar ga je še ostalo v Aleksandriji, ki je sicer že čisto svetovno mesto in se ne loči mnogo od drugih pristanišč Sredozemskega morja.

Bila sva tudi v pristanišču. Prava »vrata Egipta«! Gore bombaža, v metrske cule ozko stisnjenega, nešteto vreče riža, zaboji sladkorja se kopičijo in čakajo na izvoz. Bombaž, sladkor in riž so namreč glavni pridelki Egipta, zlasti Gornjega. Bombaž potuje največ na Angleško in marsikatera obleka, ki jo nosimo, je ležala kdaj kot sirov bombaž v aleksandrijskem pristanišču.

V nekem skladišču je strašno dišalo po čebuli. Potipal sem vrečo, res je bila čebula. Spomnil sem se, da so že svoj čas Izraelci hvalili egiptovsko čebulo in da se jim je v Sinajski puščavi po njej tožilo.

Obiskala sva tudi vrlega tržaškega Slovenca, ki se Vrli tudi piše. Gostilno ima v pristanišču, zelo

dobro mu gre. Med drugim prodaja tudi hrvatski pelinkovec, štajerska jabolka, vrhniške konzerve, kislo zelje in kranjske klobase.

Opoldne sva se vrnila domov. Stanoval sem v »Zavetišču«. Mariborske šolske sestre imajo namreč v Aleksandriji zavod za slovenske dekleta, ki pridejo v Aleksandrijo službe iskat. Hodijo jih čakat k parnikom, poiščejo jim službe pri poštenih ljudeh in skrbijo zanje, kadar so brez službe. Važno in požrtvovalno je njihovo delo, le žal da so v precej težavnem gmotnem položaju. In še hišo jim hočejo vzeti.

Slovenskih deklet je v Aleksandriji baje krog pet tisoč. Po večini so Goričanke, Primorke. Za njihov dušni blagor skrbijo slovenski frančiškani, — tisto leto je bil doli oče Ferdinand. Tudi društveno življenje jim vodi. Svojo knjižnico imajo, igre prirejajo in petje gojijo. Mnogo je v Aleksandriji tudi Dalmatincev, po večini so trgovci, nekateri so zelo bogati.

O narodni zavesti naših ljudi v Aleksandriji bi se dala marsikatera reči —. Koliko nam jih tam doli ukradejo Lahi —! Pa smo si mi doma sami največ krivi, če se nam vsako leto toliko ljudi v tujini izgubi —.

3.

Malokateri turist in romar se dolgo pomudi v Aleksandriji. Orienta željnim potnikom ne nudi mesto s svojim sredozemsko-evropskim značajem nič posebnega, s prvim vlakom odhitijo dalje na jug, v sijajno, živahno Kairo. In malokateri se zave, da je šel mimo mesta, ki nam je rodilo grški prevod svetega pisma, in da je šel mimo zibelke krščanskih visokih šol.

Judje tretjega stoletja pr. Kr. po večini niso več razumeli hebrejskega jezika, v katerem so bile pisane njhove svete knjige. Zato so jih učenci rabinci

aleksandrijske šole prevedli na grški jezik, ki je bil tistikrat že tudi za Jude splošen občevalni jezik. Grški prevod se je hitro razširil, Judje so ga radi brali, morebiti ga je rabil tudi Kristus Gospod, prav gotovo pa so ga uporabljali apostoli, posebno sv. Pavel.

Prevod kaže vse znake aleksandrijskega grškega narečja tedanje dobe in je poln hebrejskih besed, ki so jim aleksandrijski Judje pri prevajanju dali več ali manj srečno grško obliko. Grški prevod je vplival tudi na sv. Jeronima, ko je prevajal sveto pismo na latinski jezik, in ker so po latinskem prevodu narejeni vsi drugi katoliški prevodi, tudi naš slovenski, se kaže tudi v njih vpliv aleksandrijskega prevoda in vseh njegovih posebnosti. Marsikakemu verskemu ali nabožnemu izrazu, ki je iz svetega pisma prešel v naš besedni zaklad, so očetovali aleksandrijski grški govoreči Judje. Beseda na primer amen, hosana, aleluja, Jezus, Kristus, Mesija, Marija in še mnoge druge so vse nastale v Aleksandriji.

Tako so zakladi poganske učenosti, ki so jih nakopičili v Aleksandriji Ptolomejci, prišli v prid Cerkvi in svetemu pismu.

Pa še več. Prav ta aleksandrijska poganska učenost, grško modroslovje, ki so ga gojili aleksandrijski učenjaki, bogati književni zakladi, ki so jih zbrali Ptolomejci, — vse to je postalo rodovitno polje, iz katerega je vzklila prva krščanska bogoslovna veda. Aleksandrija je zibelka krščanskih visokih šol, prvo krščansko vseučilišče je stalo v Aleksandriji.

Ko se je začelo krščanstvo širiti po Aleksandriji in po Egiptu, so mnogi učeni pogani slavne aleksandrijske modroslovne šole prestopili k novi veri; po zgledu poganske šole je nastala krščanska modroslovna šola. Okoristila se je s književnimi za-

kladi Aleksandrije, prepojila preproste evangeljske nauke z zdravimi načeli grškega modroslovja ter s tem orožjem uspešno pobijala pogubne tedanje krive vere.

Poleg tega so v tej šoli poučevali katehumene in jih pripravljali na krst, vzgajali pa tudi nadebudne mladeniče za duhovski poklic. Aleksandrijski učenjaki so prvi gojili razlago svetega pisma, zbirali in prepisovali stare rokopise svetega pisma in si pridobili nevenljive zasluge za te stroke bogoslovne znanosti. Veliki možje so delovali v Aleksandriji: Origen, Atanazij, Ciril. Iz te šole je izšla tudi svetnica, sv. Katarina, aleksandrijska mučenica, pogumna mladenka, ki se ni ustrašila niti najbolj učenih poganskih modroslovcev.

Pa prišle so divje mohamedanske vojske, aleksandrijske knjižnice so zgorele, šest mesecev, tako pripovedujejo arabski zgodovinarji, so kurili aleksandrijska kopališča s krščanskimi knjigami; Museion, aleksandrijska visoka šola s svojimi marmornatimi lopami in dvoranami, je razpadel v ruševine, polmesec je zasijal nad cerkvami sv. Marka in Atanazija. In dandanes? Sledu ni več o znanstveni veličini, na krajih, koder so se zbirali vede željni učenci vsega tedanjega sveta krog učenega Origena, tam vrvi in se gnete množica denarja željnih trgovcev in blaga željnih kupcev. Aleksandrija je zamenjala znanstveno slavo za slavo trgovskega bogastva.

Le spomin je ostal in se bo nepozabno vezal na ime Aleksandrija, dokler bo obstajalo sveto pismo in bo obstajala krščanska šola. In aleksandrijska tla bodo za vedno častitljiva tla, saj je iz njih vzklil prelepi cvet — krščansko modroslovje.

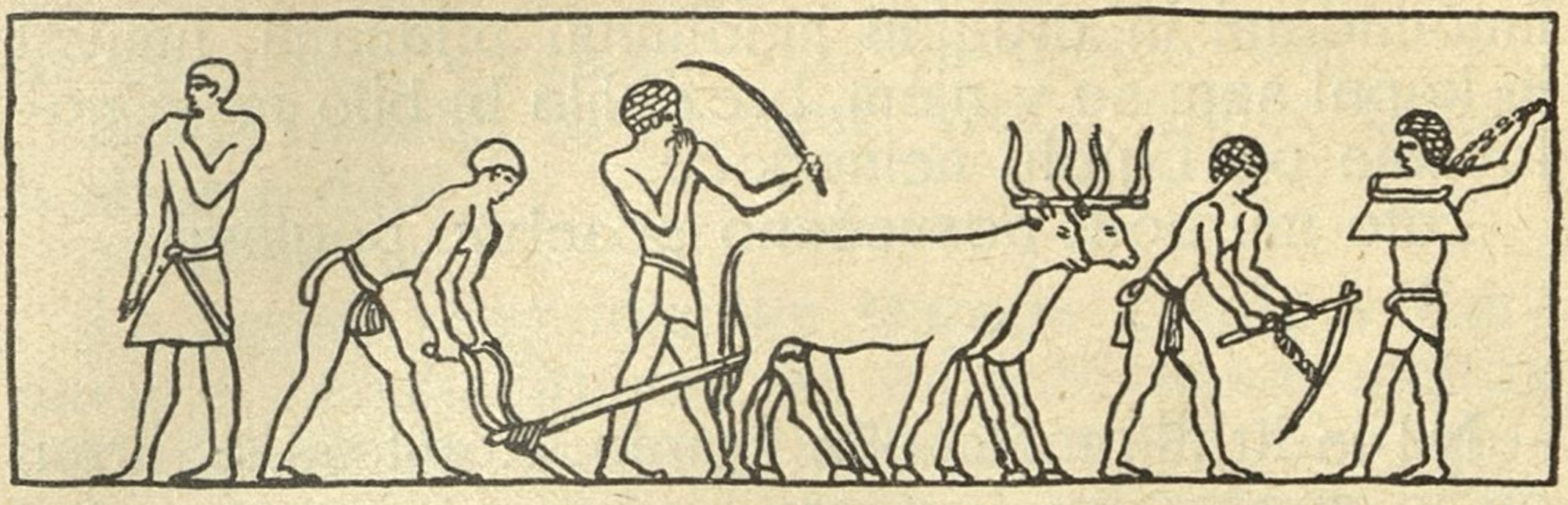

Staroegipčovski orači in sejavci. (Po reliefu v Tijevi grobnici.)

NIL, OČE EGIPTA.

1.

Pri Kafr ez-Zajjátu sem ga prvikrat videl, tisto jutro, ko sem se v Kairo vozil.

Seveda ni bil ves. Kmalu za Kairo se cepi v dva rokava, v rosetski in damietski. Razen tega mu »puščajo« vodo z nešteti mi kanali, ki se razprezajo po vsej Delti ter namakajo polja in vrtove.

Žalo pri Kafr ez-Zajjátu nikakor ni tak mogočen veletok, kakor bi moral biti »oče Egipta«. Povrh je bilo še v januarju, torej ob času, ko ima prilično najmanj vode.

Vkljub temu sem z vsem spoštovanjem zrl z ogromnega železniškega mostu na sveto reko in njene rjave valove.

V Kairi seve je Nil velik, širok. In čim više prideš gor v Egipt, tem večji je. Čisto razumljivo. Gornji Egipt je ozka dolina, obdelane zemlje ni mnogo. Zato v Gornjem Egiptu Nilu tudi ne odvajajo toliko vode kakor v Delti.

Videl sem sveto reko od njenega ustja pa gori do prvih brzic v Šellalu, na približno tisoč kilometrov dolgi poti. Cela dva meseca je bil Nil moj zvesti spremljevalec, napajal me je z nešteti mi

limonadami in drugimi hladilnimi pijačami, umival in kopal sem se v njem, brez Nila bi bilo moje potovanje po Egiptu nemogoče.

Zato mu bodi posvečeno posebno poglavje.

2.

Nil je kratkomalo oče Egipta. Rodil ga je, hrani ga in napaja ga.

Če bi ne bilo Nila, bi segala od Atlantiškega pa do Rdečega morja sama nepretrgana puščava, velika Sahara, ki itak grozeče gleda s strmih bregov Nila dol v njegovo zeleno dolino.

Pa v davnih tisočletjih, ko še človek ni bival v Egiptu, je priteklo iz osrednje Afrike silno vodovje, si izkopalo v pesku puščave strugo, izjedlo mogočne granitne stene, drlo čez pečine, rilo vse globlje in niže ter se končno nekje blizu današnje Kaire izlivalo v morje. Kajti o tem ni dvoma, da današnje Delte še tistikrat ni bilo in da je sredozemska obal z globokim zalivom segala do Kaire in morebiti še više.

Tisočletja in tisočletja so minevala in neprestano je nosil Nil z abesinskega gorovja zemljo s seboj in jo plavil v morje. Morje se je izpremenilo v močvirje, močvirje v suho zemljo in zrastla je celina, ki jo dandanes imenujemo Spodnji Egipt, Delto, najrodovitnejši del vsega Egipta.

Pa še več je storil oče Nil.

Nanosil je z abesinskih gorá tudi v svojo skalnato strugo blata, ki se je izpremenilo v rodovitno zemljo. Pod vročim južnim solncem je vzklilo bujno rastlinstvo, celi gozdovi trstičja in palm. Živali so se naselile v njih. ogromni nosorogi, velikanski krokodili so lenarili v močvirjih med trstičjem, levi so gospodarili po dolini. Tisočletja je ustvarjal Nil svojo dolino in nato je prišel človek, kakih osem

do deset tisoč let pred nami se je priselil čez puščavo sem v zeleno, vabljivo dolino Nila.

Dejali bodete, to so sanje, vroče solnce Egipta ti jih je rodilo!

Nikakor ne!

Le poglej si spomenike starega Egipta v Karnaku, v Tebah, drugod, — vsi leže nekaj metrov pod današnjim svetom, nekateri celo tako globoko, da so si današnji prebivalci Egipta na streh orjaških nekdanjih templjev mirno postavili svoje vasi, ne vedoč, kaj leži pod kupom zemlje.

Dolina Nila se je zaradi vsakoletnih povodnji dvignila. Kopali so in našli, da sega rodovitna zemlja 11 do 13 in še več metrov globoko. Pod njo leži pesek, skala. Merili so, koliko se je svet zvišal ob spomenikih, in so izračunali, da se je zadnjih pet tisoč let dvignil na vsakih dvajset let približno za dva in pol centimetra.

Računaj in boš našel, da je bil Egipt pred osem do deset tisoč leti kamenita puščava.

Nil je rodil Egipt. Pa ga tudi hrani in napaja.

Dežja v Egiptu ne poznajo, razen v spodnji Delti, v bližini Sredozemskega morja. Studence v vsem Egiptu bi lahko na prste seštel, pa še ti imajo svojo vodo od Nila — saj drugih rek v Egiptu ni —, kar torej vlage Egipt potrebuje, mu jo mora dati Nil.

Da Nil vsako leto deželo preplavi in pognoji z mastnim, rodovitnim blatom, to smo se učili že v šolah. In tudi to, da se egiptovskemu felláhu — kmetu — prav nič ni treba mučiti z oranjem, z gnojenjem in z drugim poljskim delom ob času setve. Egiptovski kmet vrže seme kar po blatu, ko je voda usahnila, nato požene svinje in drobnico na polje, živina brodi po blatu, stlači vanj seme in felláh lahko mirno čaka na žetev.

Tako je res bilo nekdaj.

Ko je od junija do septembra ob izvirkih Nila deževalo, je začel Nil rasti. Seveda ne povsod obenem. Sredi majnika je pridrlo vodovje do Harłúma, v začetku junija je bilo v Assuanu, 14 dni pozneje v Srednjem in Spodnjem Egiptu. Vsa dežela je bila pod vodo, nilska dolina je bila podobna jezeru. Le mesta, zavarovana z močnimi nasipi, so gledala iz tega jezera in pa templji, vasi felláhov pa so bile pod vodo, njihove prstene koče so se podirale, mnogo ljudi in živine je poginilo.

Pri nas bi se take povodnji bali. V Egiptu pa so se je razposajeno veselili; prinašala jim je vsakdanji kruh, blagostanje. Koče so hitro spet postavili, saj je Nil pustil blata dovolj za seboj. Vse je vriskalo in pelo in se veselilo tega blagoslova. Kajti gorje, če bi bila povodenj izostala! Vse življenje bi bilo zastalo.

Tako je bilo.

Dandanes poplave ni več.

Pa ne morebiti zato, ker Nil več ne narašča. Nil slejkoprej privali vsako leto ogromne množine mastnega vodovja iz Abesinije in slejkoprej je njegova porast pogoj za blagostanje dežele, — toda medtem ko je Nil svojčas le enkrat na leto, avgusta in septembra, pognojil in namočil zemljo in je mnogo vode neporabljene drlo v morje, vse ostale mesece pa je bila suša, štedijo dandanes z rodovitno Nilovo vodo in jo v mesecih izobilja hranijo za suhe mesece.

Kje neki hranijo vodovje Nila?

Mogočne jezove so potegnili na več mestih preko vse doline, največji je pri Assuanu na meji Sudána. Za temi jezovi kopičijo nilsko vodno bogastvo, v globoke kanale odvajajo njegove valove, v prostrane krnice jo napeljujejo, ob suši pa jo spuščajo na polja.

Vsa dežela je dandanes dobesedno prepletena s kanali, velikimi in malimi in najmanjšimi. Veliki kanali so široki kakor naše reke in tudi plovni; precejšnje jadrnice plovejo po njih. Takoj za jezom se cepijo od glavne struge in gredo po dolini svojo pot, več ali manj vzporedno z Nilom. Od njih se cepi nebroj manjših kanalov in od teh so napeljani še manjši kanali in struge in jarki do posameznih polj.

Ker leži Nil niže ko polja, je treba vodo dvigati. Od preprostega čebra, ki ga ob vodi stoječi fellâh podaja više stoječemu tovarišu, ta tretjemu in ta če treba, še četrtemu, — pa do modernih sesalk na bencin, vse mogoče naprave najdeš in lahko občuduješ na potu ob Nilu.

Pa ko pride voda do fellahove njive, se ne sme kar potratno razliti. Vse polje je razdeljeno v grede, po dva do štiri kvadratne metre široke, vsaka greda ima nizek, do dva decimetra visok obkop. In na tako gredo priteče voda iz Nila po drobnem jarku in ko se posuši, pusti za seboj plast mastnega blata — polje je pognojeno, treba je le še sejati in saditi. V starih dobah je Nil fellâhu le enkrat na leto prav potratno namočil in nagnojil zemljo, dandanes si jo fellâh za vsako setev namoči po tri do štirikrat. Vode je dovolj nabrane za jezovi, treba je le dvigniti zatvornice, pa je priteče, kolikor je dežela potrebuje. Zato je pa tudi dandanes redno mogoča dvakratna, po večini celo trikratna setev in žetev na leto na istem polju.

Jeseni sejejo pšenico, ječmen, deteljo; aprila žanjejo, v Gornjem Egiptu že prej. Nato sejejo še drugič, spet deteljo in pa riž. Žetev je septembra. Še enkrat sejejo, ponajveč koruzo in duro, neke vrste proso, žetev je novembra.

Na vseh poljih seveda ni mogoča trikratna setev. Sladkorni trs in bombaž, ki ju v novejšem

času posebno mnogo pridelujejo, izmozgavata zemljo in polje mora več mesecev ležati neobdelano, da si opomore.

Da izpopolnim sliko o delovanju očeta Nila, moram še povedati, da Nil prebivalce svojega kraljestva tudi napaja, ne samo živali, tudi ljudi.

Brrrr! Kdo pa bo pil umazano vodo iz Nila, polno blata in nesnage in ki se je v njej više gori kje morebiti kopal črni zamorec ali pa celo kak krokodil.

Nič ne pomaga! Studencev v Egiptu ni, da bi bilo vredno o njih govoriti. Torej moraš piti Nil, ali pa od žeje poginiti — vsaj tako je bilo, dokler v zadnjem času Egipčani niso začeli na moč piti češko in nemško pivo.

Pa ni treba, da bi pil nilsko vodo nesnažno.

Vsako mesto, vsak večji kraj ima svojo vodno napravo. Mogočne sesalke dvigajo vodo iz kanala ali pa naravnost iz Nila v visoke krnice in od tam mora voda po dolgi poti skozi cedilo (Filter), ki jo popolnoma očisti vse nesnage, nato skoz posode, v katerih različne kemične snovi dajo vodi prijeten, svež okus, in končno jo napeljajo po več sto metrov dolgih ceveh skozi ledenico, kjer se shladi na 6° C. Potem šele jo spustijo po vodovodu v mesto.

Tako pripravljena nilska voda prav čisto nič ne zaostaja za našo studenčnico. Saj na umetni način storijo z njo isto, kar stori pri nas recimo z blatno deževnico narava.

Pravijo, da je nilska voda sladka. V starih egiptovskih pesmih hvali ženin lepoto neveste: »Sladka si ko nilska voda!« Da je redilna, o tem sem razmišljal, ko sem v Kairi in po drugod gledal rejene meščane in bujne Egipčanke.

Naj si že bo z nilsko vodo kakorkoli, eno je res: »Qui semel bibit aquam Nili, iterum bibet.« — Kdor

enkrat pije vodo iz Nila, jo bo še pil. — Tako stoji zapisano nad vhodom v svetovnoznani hotel Sheapheard v Kairi.

Če ne verjameš, pa pojdi in se sam napij nilske vode! Jaz sem skusil, da je res. Po dveh letih me je že vdrugič gnalo v Egipt.

3.

Nevzdržno je drevel Delta-ekspres proti Kairi. Vozovi so se zavijali v oblake prahu in drobnega peska, ki je silil skozi vsako špranjo. Pokrajina je brzela mimo, nenavadna, čudovita. Nepregledna ravna polja, gruče vitkih palm, pod njimi kupi prstenih koč, fellahi pri delu, vasi, mesta z belimi hišami in ravnimi strehami, kolodvori, polni ljudi v orientalskih pestrih nošah, kanali, veliki in mali, vse križem speljani, in tamle zunaj se pomika po polju počasi belo trikotno jadro. Tam je glavni kanal, jadrnica plove po njem, ne vidi se ne kanal ne ladja, le ogromno jadro moli ven nad polje in počasi leze po njem. Čudovit prizor!

Najbrž sem predolgo in prezamišljeno strmel v novi, nenavadni svet, mojega soseda se je lotil dolgčas, tisti Nemec iz Westfalske je bil, ki sem se z njim seznanil že na parniku. Podražil me je.

»Gospod profesor, ali gledate, če bi kje videli sedmere debele krave egiptovskega Jožefa?«

»Tisto ne,« sem se nasmejal in sedel k njemu. »Saj veste, da so tiste krave živele le v sanjah faraonovih. Torej jih žal tudi ne bova srečala v Egiptu.«

»Seveda ne! Kakor tudi ne egiptovskega Jožefa! Kajne,« mi je pomežiknil, »tista zgodba o egiptovskem Jožefu in o faraonovih sanjah in kako je bil Jožef povišan, — vse to je pač le samo lep roman, ki se zanimivo bere, in še precej dobro je zamišljen.«

Mož se je rad prerekal o verskih vprašanjih. Mnogo je bral, ponajveč plitve »znanstvene« članke po časopisih. Sicer pa je bil dober človek in prijeten družabnik.

Meni se ni ljubilo. Zanimal me je svet zunaj, rad bi bil spet gledal skozi okno. Zato sem mu kratko odgovoril:

»Seveda je lep roman, ena najljubkejših povesti, kar jih je v starem zakonu. In povrh je še resničen. Jožef sam je napisal zgodbo svojega življenja ali pa jo je pripovedoval svojim otrokom in ti so jo sporočili dalje. In to sporočilo je porabil Mozes, ko je pisal svojo knjigo.«

»Bežite, bežite!«

Razvnelo me je.

»Zakaj se Vam to zdi nemogoče? Ob času, ko je Jožef živel, so imeli Egipčani že zelo razvito slovstvo, zgodovinsko in leposlovno. Mnogo so pisali. In Jožef, poljedelski minister tedanjega egiptovskega kralja, da tako rečem, bi naj ne bil znal pisati, in bi naj ne bil pisal zgodovine svojega življenja?«

»Hm —! Ko se pa vse bere kakor bajka. — Tiste sanje o kravah, ki pridejo iz Nila, tisto povišanje, nabiranje žita —.«

»Prav nasprotno, gospod! Prav nič se ne bere kakor bajka! Vsaka poteza v Jožefovem romanu se čudovito strinja s tem, kar vemo o življenju Egipčanov iz egiptovskih virov samih. Nad sanjami se spotikate? Ali ne veste, da so bile sanje pri Egipčanih v posebni časti? Egiptovski kralji sami nam poročajo na svojih spomenikih o svojih preroških sanjah! — Dalje! Sedmere krave so pristno egiptovske. Krava je bila Egipčanom simbol rodovitnosti, obilice poljskih pridelkov, da, naravnost simbol obilne nilske poplave. Posvečena je bila Hatori, boginji rodovitnosti, zato so Hatoro upo-

dabljali s kravjo glavo. Ali je torej čudno, če se je kralju sanjalo o kravah, ki prihajajo iz Nila, ko pa je bila povodenj Nila in blagostanje dežele njegova glavna skrb?

In da je bil povišan Jožef, tujec v Egiptu, to se Vam zdi čudno? Kolikokrat so, tako nam javljajo egiptovski spomeniki, prav tujci prišli na dvoru egiptovskih kraljev do visokih časti. Celo sužnji! Celo Semiti, torej rojaki Jožefovi. — O »žitnicah« niti govoriti nočem. Na več mestih so že izkopali okrogle, stolpom podobne stavbe, ki so po izjavi tehtnih arheologov služile za spravljanje žita. Egiptovski papirosi govorijo o žitnicah, na reliefih jih vidite.

Torej poglejte! Vsa zgodba o egiptovskem Jožefu je takorekoč prežeta s pristnimi egiptovskimi kulturnimi elementi, diha svežo zgodovinsko resničnost, je bila torej pisana na egiptovskih tleh in od človeka, ki je sam doživel, kar pripoveduje. Berite Ermannovo knjigo o Egiptu! Protestant je, pa Vaš rojak. Ne govori v prilog svetemu pismu, pove pa odkrito, da so podatki o kulturnih razmerah starega Egipta, kolikor jih je v svetem pismu, popolnoma pravilni.«

»Hm —!« je pokimaval, »kar pravite tule, doni zelo verjetno. Kupil si bom Ermanna. — Ampak,« je pridejal s trmo, ki je običajna pri takih ljudeh, ki komaj da so čuli en trden dokaz zoper svoje zmotne trditve, že koj preskočijo na kaj drugega, samo da jim ni treba priznati zmote, »ampak — poslušajte! Tiste desetere šibe, ki je z njimi Mozes prisilil faraona, da je izpustil ljudstvo, tiste šibe, pravim, niso bili nobeni čudeži. Ko Nil naraste, je njegova voda vsa rdeča, od rdečkaste prsti, ki jo nosi s seboj. Vidite! To je kar prvi čudež Mozesov! In ko voda usahne, ostane na poljih nebroj vodnih živali, posebno žab. To je drugi čudež! Mrhovina,

ki jo je voda pustila za seboj na poljih, gnije, izcimi se kuga, tista znana bolezen elefantiasis, neka vrsta tvorov. Glejte spet Mozesov čudež! In tako dalje.

Pisec knjige je čul o takih naravnih dogodkih, pa je iz njih naredil čudeže za svojo zgodbo —.«

»Hm —! Da! Zelo ste duhoviti! Če bi človek slučajno ne poznal dobro svetega pisma, bi Vam res ne vedel kaj odgovoriti.«

»Kajne!« se je smehljal dobri mož.

»Ampak — povejte mi, kdaj pa je nilska voda rdeča?«

»Ob času, ko je povodenj na višku.«

»In kdaj se pojavijo žabe na egiptovskih poljih, — oziroma so se pojavile, ker dandanes jih itak ni več — in kdaj so prišli tvori in kuga in druge prijetnosti?«

»Ko je voda usehnila, seve.«

»In kdaj je voda na višku?«

»V Spodnjem Egiptu takole ob koncu avgusta, v začetku septembra.«

»Izvrstno! In kdaj usahne voda?«

»No, septembra začne padati. Oktobra je prva setev. — Pa čemu to?«

»Takoj, gospod! Ali veste, v katerem mesecu je Mozes delal svoje čudeže pred faraonom?«

»Ne vem.«

»Vam bom pa jaz povedal,« sem dejal in segel v torbico, kjer sem imel shranjeno sveto pismo.

»Tule. Poslušajte! V drugi knjigi Mozesovi, v devetem poglavju, berete: In lan in ječmen sta bila pokončana, kajti ječmen je bil že v klasju in lan je pognal glavice. Pripomnim, da je tu govor o sedmi šibi, tistikrat je poslal Bog grom in točo nad Egipt.

Mozesovi čudeži so se torej godili proti koncu februarja, ko je ječmen že v klasju. Predolgih pre-

sledkov ne morete nastaviti med posameznimi šibami, ker bi bili brezpomembni, tudi niso razvidni iz besedila.

Če so se pa čudeži godili februarja, niso mogli biti naravna posledica povodnji, ki, kakor sami pravite, septembra že odteče, tako da oktobra že sejejo. In razen tega, — če bi bile vse te šibe le naravni pojavi, kako da se jih je faraon zbal? In Izraelci sami tudi niso bili tako otročji, da bi ne bili znali ločiti naravnega pojava od čudeža.«

Ves v zadregi me je gledal. Na njegovo srečo je v tistem trenutku nekdo pri oknu zaklical:

»Piramide! Piramide se vidijo!«

Vse je hitelo k oknom. Voz je bil poln turistov z vseh koncev sveta. In prvega pogleda na piramide nihče noče zamuditi.

Tudi jaz sem poskočil in moj tovariš za menoj, čeprav je piramide že večkrat videl. Znanstveni prepir je bil pretrgan in pozabljen z egiptovskimi žabami, mušicami, tvori in drugimi šibami vred.

Res, tamle zunaj na jugu je štrlel v nebo ogromen sivkast trikot in za njim drugi in tretji. Piramide v Gizah! Zelo daleč so še bile, tovariš mi je povedal, da so še najmanj petdeset kilometrov oddaljene. In vendar so bile že kakor sinje daljne gore na obzorju. Kaj šele, ko bom stal ob njihovem vznožju, sem pomišljal.

Vlak je drevel s podvojeno brzino, kot bi se mu mudilo, da pride čimprej domov. Par postaj je kakor nekaj bledih, motnih in bežnih senc šinilo bliskovito mimo, na levi se je pojavilo sivo gorovje. »Džebel — gora — Mokattam,« je razlagal Nemec. Pod njo se je zabelilo mesto.

»Tisto je Kaira?«

»Še ne,« je dejal. »Tam je Novi Heliopolis. — In tamle so Matarije,« je kazal, »z znamenitim Marijinim drevesom.«

Pojavile so se predmestne hiše na levi in desni, nizke, neredno postavljene stavbe, tu pa tam palače z vrtovi in palmami; vlak je grmel in ropotal čez neštete ogibe, par dolgih, širokih ulic, polnih ljudi in avtomobilov, je križalo železnico — in nato nas je počasi pogoltnila orjaška jeklena dvorana, glavni kolodvor.

Vlak se je ustavil. Boječe sem gledal skozi okno v gosto gnečo na peronu. Robci so mahali v pozdrav, arabski nosači so se obešali na okna, rjavi drzni obrazi plamenečih oči, in se ponujali, eni so že kar lezli v voz, zastopniki hotelov so kričali in hvalili vsak svoj hotel: Sheapheard! Continental! Savoy! National!, rdeči tarbúši so migotali, vmes so kričali prodajalci limonade, cigaret, časopisov in vseh mogočih drugih reči, evropski kroj in arabski kuftán sta se pomešavala — le rjave frančiškanske halje ni bilo videti nikjer.

Prosil sem bil očeta Evgena, naj pride na kolodvor. Pa ni prišel.

Moj westfalski znanec se je tudi naglo poslovil. Njegovi ljudje so ga čakali.

»Veselilo me bo, če se še kje srečava in nadaljujeva najine razprave!«

»Tudi mene. Pa na svidenje!«

Nisem mislil, da ga bom še kdaj kje srečal.

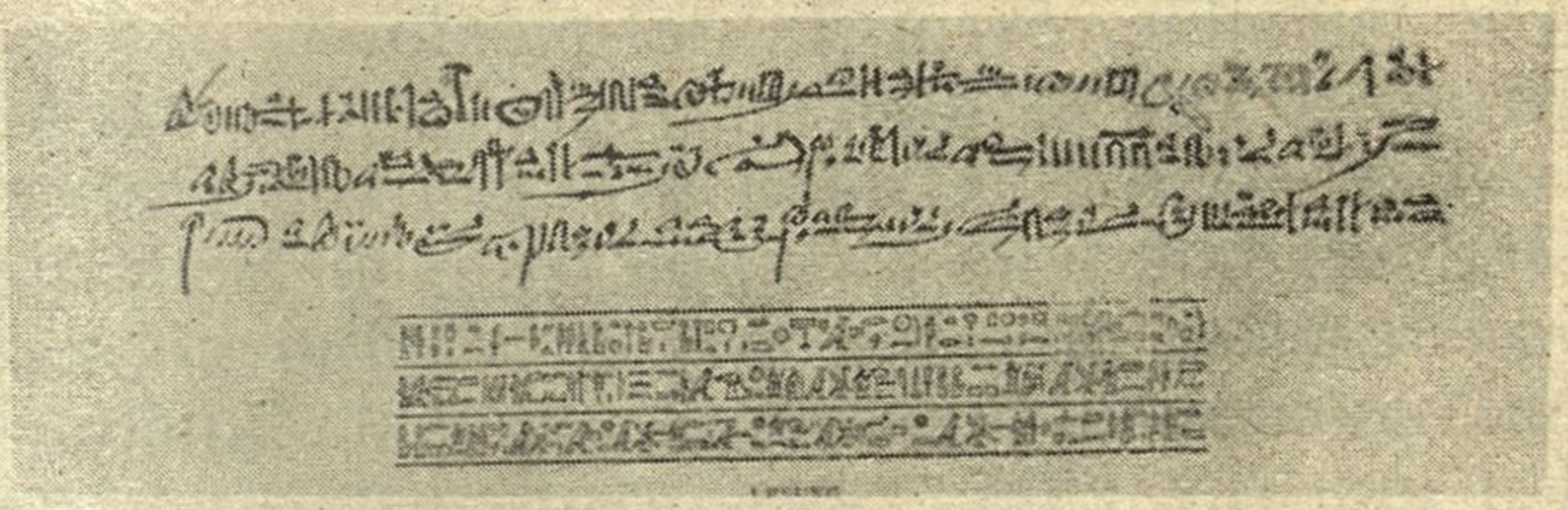

Hieratično pismo. Odlomek iz papirosa.
Spodaj: prepis v hieroglifih.

V PRESTOLICI ORIENTA.

1.

»Ampak čujte, oče Evgen, tale vaša Kaira —! Veselil sem se, da bom videl Orient, tole pa je pariški boulevard ali pa londonski.«

»Seveda je!« ponosno pritrdi oče Evgen. »Današnja Kaira je evropsko mesto, orientalski pobarvano. Posebno še Ismailije, zapadni del. Pa le počakajte, da prideva v vzhodni del mesta, v Muski, in v njegove stranske ulice! Tam je še Orienta dovolj!«

Oče Evgen pase slovenske duše doli ob Nilu že nad dvanajst let. Naprosil sem ga, naj mi razkaže Kairo, in tisto popoldne sva šla postopat po mestu.

Ulica se vrsti za ulico, ravne, široke, nekatere po kilometer dolge, večinoma vse gladko asfaltirane čez in čez; ob njih je nepregledna vrsta samih palač, sijajnih trgovin in izložb; ponekod so drevoredi akacij in platan, vrtovi palm z bajno lepimi vilami kairskih mogotcev, povsod živahen

promet: avtomobili, izvoščki, električna železnica, — to je Ismailije, evropski del mesta.

»Krog 1870 se je tukaj mesto začelo,« je razlagal oče Evgen, »podkralj Ismail ga je ustvaril. Poprej je bila tod zanemarjena puščoba ob Nilu. Sedaj je tu doma bogastvo, ministrstva so tu nastanjena, diplomatski zastopniki, tudi jugoslovanski, banke —.«

»Pa tudi revščina,« sem pokazal na dva fantalina, ki sta s pločevinastimi škatlami v rokah stopala med gnečo, vsa umazana in raztrgana, in iskala nekaj po tlaku.

»Kajpada! Ta dva pobirata cigaretne ogorke. V Kairi se dnevno pokadi več milijonov cigaret. Ogorkov je torej dovolj. Takile fantki jih pobirajo, svoje odjemalce imajo, ti osnažijo tobak, kar ga ostane v ogorkih, in ga predelajo v nove cigarete, katere potem spet prodajajo —.«

»Fej —! Nobene cigarete več ne pokadim v Kairi!«

»In posel nese, pravijo. Fantom in ‚tovarnarjem'. Ulice imajo strogo razdeljene med seboj. Gorje, če bi kdo pobiral na tujem zemljišču! Do krvi se stepejo!«

Prišla sva do križišča. Dotedanje ulice so bile mrtve v primeri z vrvenjem in drevenjem, ki se je valilo kakor mogočna reka mimo naju. Obstala sva, ni bilo mogoče čez.

Sredi križišča je stal policist, ne Anglež, domačin. Za dobro glavo je segal nad ljudi, bele rokavice je imel in kratko palico v roki. Nekaj časa je bil obrnjen v eno stran ulice, recimo proti zapadu, promet od severa na jug se je valil mimo njega: dolga vrsta avtomobilov, kolesarjev in drugih vozil in cela reka pešcev, za njegovim hrbtom pa se je moral promet v smeri od vzhoda na zapad ustaviti, avtomobili so se kopičili, električna je obstala, le pešci so smeli čez, če so si upali. Nato pa je stopil

par korakov na desno, se obrnil proti jugu, dvignil roko in promet v smeri sever - jug se je ustavil za njegovim hrbtom, promet v smeri vzhod - zapad pa je smel mimo. Nato je spet stopil z oblastnim korakom na prejšnje mesto. Tako je vodil ogromni val prometa sedaj v eno, sedaj v drugo smer.

Porabila sva ugodno priliko ter naglo smuknila na drugo stran veletoka, le za silo sva ušla kolesom avtomobila. Pa ni se treba bati, nič se ne zgodi, ali pa le redkokdaj v primeri z našimi mesti. Vozniki in pešci v Kairi se dobro razumejo med seboj.

Šari-a Bûlâk! Kar so za Beograd Terazije, za Dunaj Kärntnerstrasse, za Berlin Unter den Linden, to je Šari-a Bûlâk za Kairo. Središče prometa, središče življenja, podnevnega in ponočnega. Petdeset metrov je cesta široka, nebotične palače jo obrobljajo, neizmerno bogastvo, lesk zlata in draguljev, sijaj in pestrost svile je nakopičena v njenih izložbah, po sredi ceste se vali gor in dol nepretrgan tok avtomobilov, dvotirna železnica hrumi, ob straneh pa drevi in se peha gneča ljudi z vseh svetov.

Pozno popoldne je. Gneča na sprehajališču (korzu) se bliža vrhuncu. Evropski živelj prevladuje. Gladko obriti Anglež, z ozkimi, stisnjenimi ustnicami, sprevaja svojo lady in presoja izložbe; dolarski Američan z zadovoljnim, prezirnim obrazom malomarno postopa med gnečo. Ta dva sta najmočnejša in najštevilnejša — in najbolj priljubljena v Kairi. Prava sezona je, januar. Mrzli sever je prišel zimovat v topli Egipt. Angleški čuješ govoriti, francoski, nemški.

Posebna značilnost na sprehajališču je domačin-meščan, uradnik in trgovec, veleposestnik. Debelušast je, polnega, rdečega obraza. Na glavi ima živordeč, čopast tarbúš, obvezno pokrivalo Egipta;

po evropskem kroju je oblečen, izbrano, gosposko, prav nič se mu ni treba sramovati pred bolj omikanim tujcem. Z rokami na hrbtu in s palico v roki po trije, štirje skupaj hodijo po korzu, arabski govore in grški, pa ponosni so, da ves svet prihaja k njim občudovat bajni Egipt, — in veseli, da jim prinaša denar.

Pa nikar ne mislite, da ni na ulici v tej pestri sliki domačega ženstva! Kairske ženske, stare in mlade, so samostojne (emancipirane). Ves dan jih vidiš na ulici, zaklenjenih in zastraženih haremov menda ni več v Kairi. Bogato so oblečene, sama svila jih je; po pariškem kroju so oblečene in celó po najnovejšem; Mohamedovi postavi o zagrnjenem obrazu so že davno nezveste, kvečjemu da imajo čez obraz pregrnjeno prozorno, belo tenčico, ki pa bolj odkriva ko zakriva svetle, iskre oči, žive in velike, ter smehljajoče se polne ustnice. Le redkokdaj, samo podnevi, vidiš še kako čisto pravoverno mohamedanko, od glave do pete zavito v črno obleko, s črnim, neprozornim pajčolanom čez ves obraz, ali pa vsaj čez spodnji del lica.

»Tole je mestni vrt Ezbekije,« me je zbudil oče Evgen iz opazovanj. »In tamle je slavni Sheapheard, svetovni hotel, ki v njem lahko stanujete za poldrugi funt dnevno!«

Egiptovski funt stane danes krog 280 dinarjev. No, lepe cene!

Zavila sva v ulico Kemal Bâšâ, — mogočna človeška reka je, ki se zliva v veletok, v bûlâško cesto.

»Pojdiva v Muski, pa si jutri oglejva ulico Kemal!«

Lehko je reči! Pa deset minut sva čakala, da sva našla ugoden trenutek in pohitela na drugo stran. Potem je šlo hitreje.

Vzhodno od vrta Ezbekije se Kaira na mah izpremeni v orientalsko mesto. Ogromne evropske

palače izginejo, nižje stavbe se pokažejo, ki se med njimi vijejo ozke, zatohle ulice z roglatim kamenjem ali pa kar s prstjo tlakane. Turbáni te srečavajo, pisani kuftáni, rjavi za-buti, plave gallabije — same dolge, do petá segajoče, gubaste obleke —, košati burnusi s kapuco in pod njo ostre, presunljive oči in orlovski nos beduina iz puščave. Avto izginja, nima prostora, mesto njega obvladuje ulico dolgouhi sivec z mršavim beduinom ali pa s celo goro tovora na potrpežljivem hrbtu. Promet pa je še živahnejši ko v evropskem delu in se posebno odlikuje po jutrovski kričavosti, ki se čuje tem silneje, ker so ulice ozke in stisnjene.

»Oglejva si bazare!« je veleval oče Evgen. Stopila sva v stransko ulico.

Kar obstal sem. Ulica je morebiti štiri metre široka. In na voglu te ozke ulice in zunaj pod milim nebom je opravljal brivec svoj posel. Oblečen v umazan kuftán z neizogibnim čopastim tarbúšem, drzno v tilnik porinjenim, je ne meneč se za dirindaj krog sebe strgal po licu svoje žrtve s toliko gibčno hitrostjo, da sem se vsak čas bal nesreče. In pri tem je imel še čas, da je opazil mene tujca, se mi prijazno zarežal in pokazal na stol poleg sebe na ulici, češ, kar sedi, effendi, koj bom gotov s temle. In poleg njega je čevljar obdeloval podplate bodočega obuvala, da je mimo stopicajoči osliček plašno odskočil. Tretji v družbi je bil seve mojster šivankar s svojimi pomagači. Dva sta sedela čisto zunaj na ulici in vihtela šivanke, tretji pa je poleg njiju likal hlače. Na drugi strani ulice je besno drdral šivalni stroj in delavec pri njem se je čez hrbet jezil nad svojim pomočnikom.

Gledajoč vso to pocestno prostodušno obrt sem premalo pazil na ulico, nekdo me je sunil med rebra; odskočil sem in se zaletel v steber bakrenih loncev, da so se zveneč in bobneč strkljali po tleh.

Pravzaprav bi bil moral nevarnost že prej opaziti, ker so ti kleparji neznansko ropotali in razbijali. Trgovec je klel po arabsko, pomočniki so hiteli reševat lonce izpod nog ljudi in osličkov, mene pa je oče Evgen hitro potegnil za seboj in izginila sva v gneči.

Druga ulica. Vsa se blesti, pri zlatarjih sva. Droben možiček obdelava s kladivcem košček zlata, ga tenči v ploščico, z drobnimi kleščicami ga suče in zvija, s tenkim šilom ga prebada, zlato nitko poteza skoz in pred mojimi očmi nastaja zlat navesek. Smehljaje se mi ga ponudi v nakup. Tam spet zabija delavec zlate in srebrne nitke zaporedoma v črno mahagonijevo deščico; ne mine toliko časa, da bi se dobro ozrl naokoli, pa je pokrov za tobačnico, okrašen s pisami, gotov.

Glava me je bolela, ko sva se končno izluščila iz labirinta ulic in iz šumne gneče ter se počasi napotila nazaj v evropski del. Oče Evgen je poiskal lepo restavracijo z napisom »Brasserie allemande« — nemška pivarna — in tam sva sedla in si po tolikih trudih privoščila pristno budjejeviško pivo, seve spet kar zunaj na ulici, na široki ploščadi.

Večerilo se je. Ploščad in ulica sta zažareli v nebrojnih lučih. Med gosti je prevladoval rdeči tarbúš. Že zato, ker si ga Egipčan nikdar ne sname, niti pri jedi ne. Čuden, nenavaden prizor za tujca je ta pogled po migotajočih živordečih tarbúših, po zagorelih obrazih pod njimi, rejenih in polnih, pa tudi koščenih in suhih, z naprej stoječimi čeljustnimi kostmi.

Gneča je velika, novi gostje komaj da prostor dobijo. Egipčani radi pijejo pivo, menda rajši ko nilsko vodo. Vsaj meščani. Restavracija obratuje čisto po evropsko. Evropski natakarji, večinoma Dunajčani, švigajo v črnih frakih sem ter tja, prinašajo cele vence penečega se piva, plačilnega

ni nikjer, zaman ga kličeš, prav kakor pri nas, »šef«, gospodar, pride, se klanja tu, pozdravlja tam, govori z znanci, Dunajčan je, pa seveda gladko govori vse mogoče jezike. Obrat mu gre dobro, mi je razlagal oče Evgen, čeprav je pivo trikrat dražje ko pri nas. Carina je visoka, pa vseeno ga uvažajo, domače pivo je za nič, voda Nila je dobra za limonado, za pivo ne velja.

Pa dolgo nisem mirno užival pestre slike. Skoz gnečo se je priril fantek v revni gallabiji, z belo beduinsko čepico na glavi in s škatlo v roki. Pokazal je na moje čevlje, pokleknil, me prijel za nogo in že je vihtel krtačo. Zaman sem mu pripovedoval, da je moj čevelj že itak obupno snažen in lep, zaman ga je odganjal oče Evgen. Ko vse nič ni pomagalo, je zajokal, kazal na usta, polagal dlan na želodec in tožil, da je lačen, da danes še nič ni jedel. »Samo en piaster, effendi, pa bom krasno zlikal čevlje —! Jesti moram!«

Dal sem mu piaster — krog Din 2·80—, skril nogo pod stol in ga napodil. Pa koj za njim je prišel že drugi s tako škatlo pod pazduho, pokazal na moje čevlje, pokleknil, me prijel za nogo in mislil začeti. Pa prihitel je tretji, ga porinil stran, nazadnje sta se stepla za moj čevelj. Nič ni pomagalo, moral sem dati vsakemu piaster. Muzajoč se sta odšla in z bistrimi očmi iskala po gneči novo žrtev.

Nato se je prismehljal drug fantek, z zabojčkom v roki, polnim cigaret v okusno opremljenih škatlicah vseh najrazličnejših vrst. Kupil sem očetu Evgenu eno, dobil je še škatlico vžigalic povrhu.

Fantek se je poslovil in za njim je dostojanstveno stopil predme dolg, koščen Arabec, oblečen v rjav za-bût od vratu do petá, in razkril pred menoj sijajno bogastvo steklenih diamantov in biserov, zapestnic, igel, uhanov, prstanov in druge drob-

narije. Poskusil je z angleščino, s francoščino, z nemščino, od vsakega jezika je znal par drobcev. Ko sem mu pa po arabsko povedal, da ničesar ne bom kupil, se me je lotil s toliko arabsko zgovornostjo, da sem nazadnje le vzel ovratno iglo. Cenil jo je deset piastrov, dobil sem jo za tri, — prav kakor pri naših krošnjarjih Bosancih!

Koj za njim se je prihvalil do naše mize prodajalec bogvedi kakih srečk in za njim je tiščal fant s polnim naročjem časopisov, arabskih, angleških, francoskih, in kdo ve kaj vse so nama še prišli ponujat, le aeroplanov in avtomobilov še ne.

2.

Največja znamenitost Kaire je brez dvoma egiptovski muzej, eden najobsežnejših na svetu. V Ismailiji stoji, blizu Nila, mogočna stavba je s pritličjem in nadstropjem, nebroj dvoran in sob ima, da se izgubiš v njih, če nimaš s seboj živega ali pa vsaj pisanega vodnika.

Ta palača je tempelj 4000 letne egiptovske kulture; kajti 4000 let se je razvijala in je cvetela, ena izmed najstarejših je, kar jih poznamo. V davnih dobah, 4000 let pred Kristusom, ko so še jezera krila naša polja in so medvedi in orjaški jeleni gospodarili po pragozdih naših hribov in se je še pračlovek skrival po jamah, tedaj so Egipčani že imeli visoko kulturo, zidali so templje in mesta, računali leto po solncu, znali so pisati, imeli so razvito slovstvo, šole, in ko se je Grška krog leta 1000 pred Kristusom začela zbujati, tedaj je egiptovska kultura že šla v zaton in mrtva je bila, ko se je Rim šele začel.

Kultura Egipta je propadla obenem s samostojnostjo dežele, zadnja stoletja pred Kristusom. Templji so se porušili, grobove je pokril pesek puščave, nevedni ljudje so uničili, kar je kljubovalo

zobu časa, egiptovska kultura je prišla v pozabo in je ostala v njej prav do našega 19. stoletja. Šele novejšemu in najnovejšemu času je bilo dano, da je odkril davne spomenike te prastare kulture. Vse še tudi danes ni odkrito, vsako leto še prinese kaj novega, pa reči se more, da je veda o Egiptu, egiptologija, danes blizu vrhunca.

Ogromna je množina staroegiptovskih spomenikov, ki so nakopičeni v muzeju. Cele dneve se moraš pri njih muditi, če hočeš vse vsaj z nekolikim pridom pregledati. Nemogoče je, da bi vam jih vse četudi samo površno popisal.

Eno pa moram omeniti, kar je tudi mene skoraj najbolj zanimalo. To so egiptovski hieroglifi.

Učil sem se hieroglife prebirati, nikdar pa še nisem videl pristnega, pravega napisa v hieroglifih. V muzeju sem se jih končno do sita nagledal.

Egiptovski pismeni spomeniki so deloma v kamen vklesani, deloma pisani na papiros, izvrsten, gladek papir, ki so ga izdelovali iz mozga rastline, papiros imenovane. Trstiki je podobna in v obilici je nekdaj rastla ob Nilu. Dandanes jo je najti le še gori v Nubiji. Naš papir je od nje dobil ime. Liste iz papirosa so lepili v dolge trake in jih zvijali v zvitke. To so bile egiptovske knjige. Nekateri papirosi so po 40 m dolgi. Pisali so na papiros s črnilom, ki so ga delali iz saj in tekočega gumija, in s peresom iz trstike.

Toda kakšno je egiptovsko pismo?

Egipčani so izumitelji abecede. Ni res, da bi jo bili iznašli Feničani. Le dobili so jo od Egipčanov, jo primerno izpremenili ter jo dali Grkom in drugim narodom, s katerimi so prišli v stik.

Začetek egiptovskega pisma je bil podobopis. Kdor je hotel napisati besedo ptič, je narisal ptiča, če je hotel napisati besedo vol, je narisal volovsko glavo; štirikot je pomenil hišo itd. V egiptovskem

muzeju je dovolj takih prvotnih podobopisov, robato in preprosto so v kamen vklesani ali pa naslikani na les.

Podobopis so si izumili seve tudi drugi narodi, pa le Egipčanom je bilo dano, da so to iznajdbo dalje razvijali. Začeli so namreč z eno in isto podobo »pisati« vse besede, ki so se enako glasile. To jim je bilo tem laže, ker so v egiptovskem jeziku le soglasniki nositelji pomena, samoglasniki pa se izpreminjajo. Kakor pri nas na primer soglasniki v-r-t lahko pomenijo vrt, vrata, vreti, varati itd., tako je Egipčanom pomenila na primer skupina soglasnikov w—r ptiča, pa tudi besedo »velik«. Podoba ptiča jim je pomenila zlog w-r v kakršnikoli besedi. S tem so iznašli zlogopis.

Pa še en korak so stopili dalje. Znake za zloge so začeli uporabljati za znake začetnega zlogovega soglasnika. Usta na primer se imenujejo po egiptovsko re, narisali so usta in rabili ta znak za črko r. Tako so izumili črkopis. Štel je 24 črk. Te so prevzeli Feničani, trgovski narod, ki je pogosto prišel v stik z Egipčani. Od njih so se pisanja naučili Grki, od teh pa Rimljani. Ti so si na podlagi egiptovsko-grških črk napravili »latinico«, ki jo rabimo tudi mi. Latinica je torej v bistvu nastala iz hieroglifov.

Pa še eno reč so iznašli. Narisati ptiča, hišo, usta itd., za vsako črko posebej podobo, to je bil zamuden posel. Pisarjem pa se je mudilo, posebno kadar je bilo treba pisati po narekovanju. Zato so si polagoma podobe poenostavili, lepopisci so pridejali še razne okraske in naveske in nastalo je pismo, ki ga imenujemo hieratično. Razmerje med hieroglifi in hieratičnim pismom je prav tako, kakor pri nas med tiskanimi in pisanimi črkami. S hieroglifi so pisali na kamnite spomenike, hieratično pismo pa so rabili v vsakdanjem življenju,

kadar so pisali na papiros. Krog leta 500 pred Kristusom je končno prišlo v rabo demotično pismo, neke vrste brzopis, bi dejal.

Egipčani so mnogo pisali, ne samo na granitne spomenike, na stene templjev in grobnic, ampak največ na papiros. Egiptovski muzej hrani nebroj papirosov, cela dvorana jih je v prvem nadstropju. In koliko jih je po muzejih v Londonu, Parizu, Berlinu in v zasebni lasti! Že iz števila dosedaj najdenih lahko sklepamo, da je tudi Egipt imel svoj papirnati vek, ne samo enkrat, ampak večkrat, v dolgi dobi štirih tisoč let svojega kulturnega razvoja.

Pisali pa so o vsem mogočem, od težkih, suhoparnih bogoslovnih vprašanj pa do lehkomiselnih zaljubljenih pesmic. Izmed bogoslovnih spisov sta za umevanje njihovih verskih nazorov najvažnejša knjiga »O mrtvih« in »Knjiga o večnosti«. Tudi v egiptovskem muzeju jih je nekaj, najlepši je papiros, najden v grobnici kraljice Ke-ma-re — celo s slikami! — in papiros neke tempeljske pevke. Mnogo je papirosov, ki vsebujejo zbirke modrih izrekov, so nekaka »Knjiga modrosti«. Nad vse mične so narodne pripovedke, zelo mnogo jih je ohranjenih. Poleg tega so gojili tudi pesništvo. Nešteto ljubkih pesmic nam je ohranjenih, pripovedujejo nam, da je mladina 4000 in več let pred nami prav tako čustvovala in živela kakor dandanes. Imeli so pa tudi resnobne knjige. Neki papiros, ki je gotovo kdaj krasil knjižnico kakega zdravnika, je kar cela učena knjiga o zdravilstvu. Tudi zdravniški predpisi — recepti — so nam prišli v roke.

Razume se, da so Egipčani znali tudi računati in da so poznali vsaj osnovne pojme tehnike, sicer bi ne bili zgradili teh mogočnih stavb. Iz računskih papirosov posnamemo, da so znali seštevati, od-

števati, množiti, — deliti pa ne. Seveda se je njihova matematika ozirala predvsem le na praktične potrebe vsakdanjega življenja.

Gojili so tudi zvezdoslovje. Iz zvezdoslovnih papirosov zvemo, da so računali leto po solncu, štelo je 365 dni, 12 mesecev, vsak mesec je štel 30 dni. Njihov koledar, nekoliko zboljšan, je še dandanes v rabi.

Le eno naj še omenim, domače in šolske naloge egiptovskih šolarjev. Nič novega se ne zgodi na svetu in naši šolarji in dijaki s svojimi sitnimi nalogami naj se tolažijo, da so že 4000 let pred njimi egiptovski šolarji prav tako v potu svojega obraza pisali naloge.

Pa kako so se nam te naloge ohranile? Na dva načina.

V ljudskih šolah, bi rekel, so pisali učenci naloge na črepinje pobitih loncev in vrčev in na ploščnate kamne. Ko jih niso več rabili, so jih vrgli proč, celi kupi leže med razvalinami templjev, tam so namreč bile šole. Te črepinje — ostraka jih imenujemo — so za nas dragoceni kulturni spomeniki in krasijo naše muzeje. V višjih šolah so pisali na papiros. Umrlim dijakom so starši dajali s seboj v grob njihove »zvezke«. Tako so prišli v naše roke.

Tem nalogam gre zahvala, da so se v tolikem številu ohranile staroegiptovske narodne pripovedke, slavospevi na kralje in bogove, poročila o vojnah, o važnih zgodovinskih dogodkih, pesmi itd. Učenci so jih prepisovali iz starejših del, da so se vadili v zamotanem egiptovskem pravopisu in v lepopisju, prav kakor iz istih razlogov pišejo naloge naši učenci.

Pismenost v starem Egiptu seve ni bila tako razširjena kakor v našem času. Prav zato pa je bil pismen človek v visoki časti in »pisar« je v starem Egiptu veljal za učenjaka. Takole opominja mo-

drijan Duauf svojega sina, ko ga pelje v tempeljsko šolo:

»Glej, moj sin, ni ga stanu, ki bi ne bil podložen. Le učenjak vlada vse ljudi. Zato se posveti temu poklicu in postani pisar, da boš vodil ljudstvo! Kajti služba pisarjeva je imenitna, trstika in papiros mu prineseta udobnost in bogastvo. Položi svoje srce med knjige in ljubi jih kakor svojo mater. Kajti ni je na svetu stvari, ki bi imela večjo vrednost kakor knjiga!«

Tako govori neki papiros.

Skoraj da se mi je stožilo, ko sem se poslavljal iz dvorane papirosov. Zlati časi, ko je »papiros prinesel udobnost in bogastvo« —! Modri Duauf bi o naših časih drugače govoril!

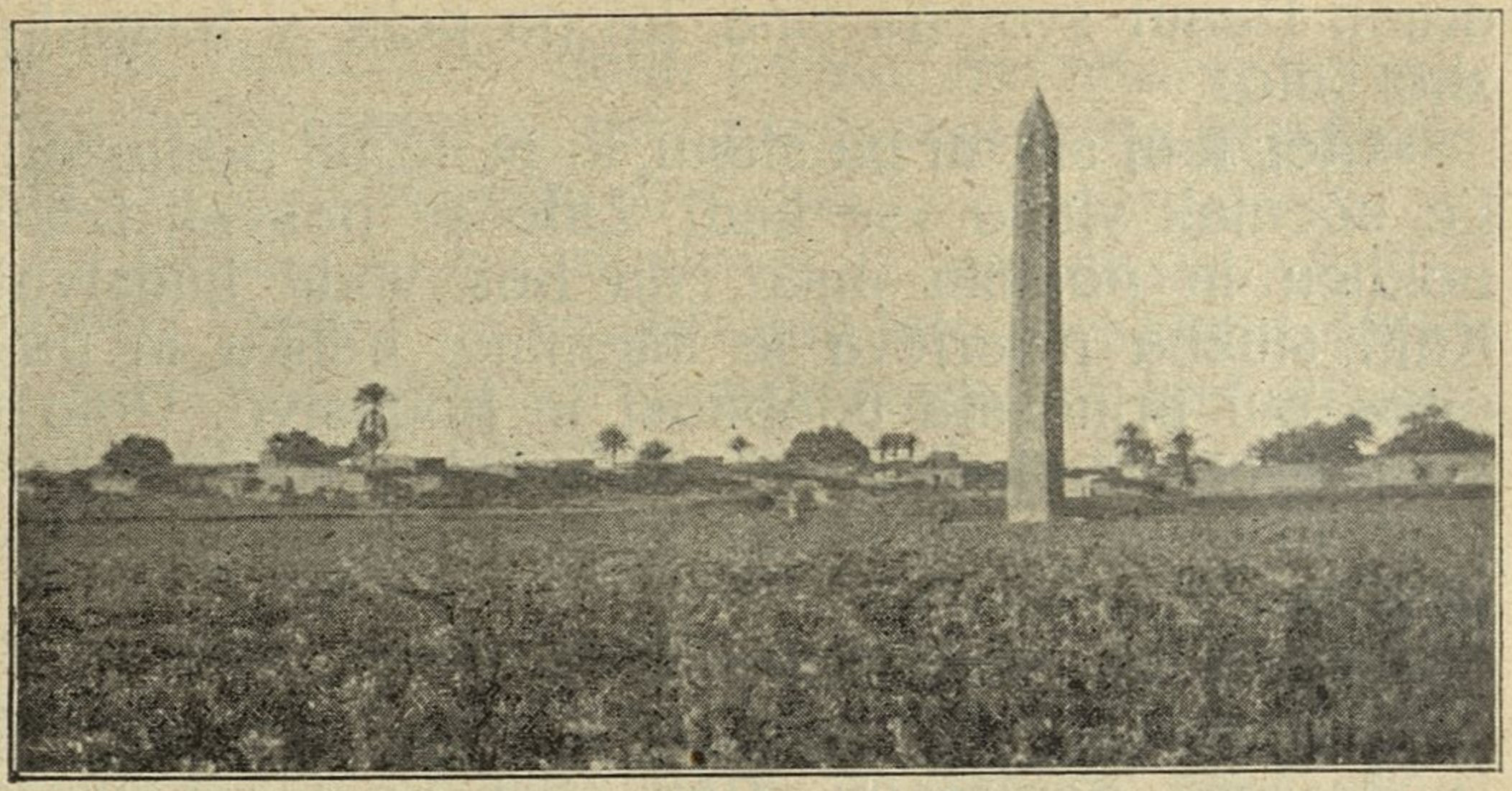

Hieropolitanski obelisk.

SVETA DRUŽINA V EGIPTU.

1.

»Pojdiva v Staro Kairo, Vam pokažem kraj, kjer je stanovala sveta Družina,« me je povabil nekega dne oče Evgen. In sva šla.

Stara Kaira je južno predmestje današnje Kaire, na desnem bregu Nila leži, približno nasproti piramidam. V davnih dobah se je kraj imenoval Hereohe, to je: bojišče. Verjetno je, da se je iz tega imena razvilo ime Kaira. Ko so Rimljani nekaj desetletij pr. Kr. zasedli Egipt, so pozidali v današnji Stari Kairi trdnjavo. Trnjavsko obzidje še stoji in vanj je pozidana Stara Kaira, kup revnih hiš z ozkimi, umazanimi ulicami, polnimi nesnage in uboštva. Skoraj sami Kopti stanujejo v Stari Kairi, šest cerkev imajo in nekaj samostanov. Tudi judje imajo majhno sinagogo.

Izmed koptijskih cerkev je najznamenitejša cerkev Abu Serge, posvečena je sv. Sergiju, sirskemu vojaku in mučeniku, ki ga časti tudi latinska cer-

kev. Zelo stara je, pravijo, da najstarejša v Kairi. V današnji obliki je iz sedmega stoletja, stavbno gradivo je deloma vzeto od še starejše cerkve, ki je stala na tem mestu.

Ko sva vstopila, je bradat koptijski duhovnik v prazni cerkvi opravljal službo božjo, njegov sin mu je stregel. Z enoličnim, jokavim glasom je enolično pel v koptijskem jeziku neskončno dolga berila iz svetega pisma. Prenehal je, se obrnil in naju nekaj časa gledal, pa špet začel. Fantek je pustil očeta pri oltarju samega in prišel bliže.

Tudi notranjost kaže častitljivo starost. V starem bizantinskem slogu je zidana, stropa nima, goli krov se vidi. Stebrovje jo deli v tri ladje. Marmornati stebri so različne debelosti in različnega sloga, očividno so vzeti iz starejše dobe. Tlaka ni, prstena tla pokrivajo stare, shojene in umazane preproge.

Ogledoval sem si glavni oltar in stare lepe rezbarije v lesu in slonovini ter zanimive starodavne slike. Spet je prekinil duhovnik svoje molitve in mignil fantku. Ta je vzel svečo z oltarja in naju vprašal, če hočeva videti kripto.

Pritrdila sva; posvetil nama je po ozkih stopnicah in kmalu sva stala v podzemeljski, nizko obokani kripti. Kake štiri metre leži pod zunanjim svetom, stene so vlažne in fantek je pravil, da ob povodnji vdira v kripto voda. Svet se je zaradi poplav dvignil in stara cerkev, vsekakor prva na tem mestu, je prišla polagoma pod zemljo.

Dva starinska stebra in košček stene delijo prostor v tri ladjice. Vsaka ima v prednji, oltarni steni vdolbino. V desni ladjici stoji krstni kamen.

Današnja kripta pod cerkvijo Abu Serge je prvotna cerkev, v drugem ali tretjem stoletju je bila pozidana. Starodavno koptijsko izročilo trdi, da stoji na mestu, kjer je sveta Družina stanovala.

To izročilo je verjetno.

Stara Kaira je stala že ob Kristusovem času; najbrž je bila južno predmestje in zadnji ostanek staroegiptovskega Heliopolisa, mesta, ki je ležalo severno od današnje Kaire. Te ob Kristusovem času seve še ni bilo. Tudi kripta pod cerkvijo Abu Serge ima vse znake visoke starosti. Izročilo Koptov, da je iz drugega ali tretjega stoletja, se ne da ovreči. V tedanjih časih pa je bil spomin na svetopisemske dogodke še živ. Če se na kak kraj, posebno na kako svetišče, veže spomin na tak dogodek, je tako izročilo precej verjetno, posebno še, ker so v tistih časih radi zidali cerkve na takih krajih.

To krajevno izročilo ima tem tehtnejšo veljavo, ker ga sporočajo Kopti.

Kopti so neposredni potomci starih Egipčanov, vsi drugi današnji Egipčani so priseljenci. Dandanes jih je še krog 700.000. Imeli so svoj jezik, koptijski, ki je poslednja veja staroegiptovskega jezika, pa je že od tretjega stoletja po Kristusu mrtev. Obredne knjige Koptov pa so pisane v tem jeziku. Kopti so sicer kristjani, toda imajo v svoji veri marsikakšen zmoten nauk — niso katoličani.

To ljudstvo je nedvomno najverodostojnejši nositelj izročila. Starodavno je, že tisočletja živi na istem mestu, povrhu je še orientalsko ljudstvo in pri teh se izročila brez primere živeje ohranijo ko pri nas. Če je ostal kak spomin na bivanje svete Družine v Egiptu, so ga Kopti, prvi kristjani Egipta, gotovo ohranili.

Še en razlog govori v prilog temu izročilu. V Stari Kairi, južnem predmestju Heliopolisa, so nedvomno ob Kristusovem času živeli tudi Judje. Naseljeni so bili sicer po vsem Egiptu, prav posebno mnogo pa jih je bilo v Heliopolisu, ker so imeli v bližini, v Leontopolisu, svoj tempelj, po vzoru onega v Jeruzalemu. V Stari Kairi imajo še dan-

danes sinagogo. In v bližini svojih rojakov se je naselila sveta Družina, ko je pribežala v Egipt.

Ne trdim, da so ti dokazi nepobitni in da bi bila sveta Družina čisto gotovo stanovala na kraju današnje cerkve Abu Serge. Gotovo je le, da ti razlogi verjetnost koptijskega izročila utrjujejo. Starodavna kripta je kraj, ki zasluži, da ga s pobožno spoštljivostjo obiščemo, — za kristjana je drugi Betlehem, drugi Nazaret.

2.

Pa še en kraj blizu Kaire je ohranil spomin na bivanje svete Družine v Egiptu, vas Matarije blizu razvalin prastarega mesta Heliopolisa. Severno od Kaire leži, kake pol ure vožnje z lokalno železnico.

Oče Evgen me je najprvo peljal k razvalinam Heliopolisa. Pa zaman sem se oziral za razvalinami, le vitek, visok obelisk stoji sredi obsežnega deteljišča, severno od njega pa kup koč na majhni višini. V bližini je oral felláh in poganjal lene vole, ki so z lesenim plugom rezali plitve brazde.

Obelisk je edini spomin na Heliopolis. Žalosten sameva sredi polja, priča tisoč in tisočletne zgodovine. Videl je Napoleona in francosko vojsko l. 1798, videl je l. 1517 sultana Selima, ki je podvrgel Egipt Turkom, videl je divje Mameluke, čul je strastni: »Lâ ilâha illâ 'l-lâhu« prvih arabskih osvojevalcev Egipta za kalifa Omarja l. 640, rimske legije so korakale mimo njega in nekoč je prišla sem od vzhoda skromna, revna družina in utrujena počivala v njegovi bližini, gledal je Božje Dete v naročju mlade Deve. — Gledal je Aleksandra Velikega, faraoni so hodili mimo njega v tempelj darovat solnčnemu bogu Rê, Mozes je krog l. 1500 pr. Kr. gledal nanj, ko je hodil v tempeljsko šolo, stoletja je že bil star, ko je Abraham s Saro prišel v Egipt krog l. 2000 pred Kristusom.

Poleg piramid je obelisk hieropolitanski najstarejša priča egiptovske zgodovine.

Mesto Heliopolis — to ime je grško — so Egipčani imenovali Anu, On ga imenuje v svoji prvi knjigi Mozes, ko poroča, da je bila žena Jožefova hčerka Putifarjeva, duhovna v Onu. Prastaro mesto je bilo. Leta 4200 pr. Kr. je že stalo, solnčni bog Rê je imel v mestu svoj tempelj in njegovi duhovni so izračunali solnčno leto na 365 dni ter gojili vedo in umetnost, pismenost in slovstvo. Sredi tretjega tisočletja so pozidali solnčnemu bogu nov, veličasten tempelj in pred njega postavili poleg drugih obeliskov tudi obelisk, ki še danes sameva na matarijskem polju. Dolga stoletja je bil Anu prestolica faraonov; ko je pa odstopil to čast Memfisu in Tebam, je začel propadati. Rimski zemljepisec Strabo je l. 10 pr. Kr. našel mesto že v razvalinah. Polagoma so tudi razvaline izginile, kar je bilo kamenja, so ga porabili za mošeje in palače v Kairi, sirova, le na solncu posušena opeka pa je razpadla. Obeliske so razvozili po vsem svetu, eden stoji tudi v Rimu na trgu sv. Petra. Le eden je ostal, da priča o davni, slavni zgodovini Heliopolisa.

Ker torej ni bilo nič posebnega videti, sva šla z očetom Evgenom v Matarije.

Ob cesti, na gornjem koncu vasi, leži majhen vrt poleg lične, na novo pozidane cerkvice očetov jezuitov iz Kaire. Dva dela ima, v sprednjem je nekaj dreves in pod njimi vodnjak. Čuvaj ti koj požene ogromno kolo in prisuče čeber hladne vode iz globočine. Voda je dobra, čista, pa pristna nilska.

V drugem delu vrta stoji »Marijino drevo«, prastara sikomora, divje figovo drevo. Deblo je vse preperelo in preklano, vihar je pred leti odtrgal polovico drevesa, le ena večja veja še zeleni in

še ta je podprta. Kraj je last nekega mohamedana, ki pobira pet piastrov vstopnine.

Koliko legend se veže na to drevo! Da je Mati Božja z Detetom pod njim počivala, ob drevo da se je naslanjala hišica, v kateri je sveta Družina stanovala, iz vodnjaka v bližini da je Marija vodo zajemala itd.

V koptijskem cerkvenem koledarju beremo, da se 15. julija obhaja v Matarijah »Spomin na posvetitev cerkve hieropolitanski Devici«. V vasi Matarije je torej stala nekdaj cerkev, posvečena Materi Božji. Dandanes ni več sledu o njej, mohamedani so jo podrli. Kdaj je bila sezidana, se ne ve; v petem stoletju je gotovo že stala, to vemo iz drugih virov.

Kar smo povedali v podkrepitev koptijskega izročila o kripti cerkve Abu-Serge, to velja v polni meri tudi za cerkev v Matarijah. Starodavna cerkev, ki o njej govori koptijski cerkveni koledar, je gotovo verodostojna priča, da se je na tem mestu vršil svetopisemski dogodek; tudi koptijsko izročilo samo zase ima mnogo veljave. Kakor Stara Kaira je tudi naselbina Matarije ostanek starega razsežnega Heliopolisa in je stala gotovo že ob Kristusovem času. In da so ljudje prebivali tod okoli, je, kakor rečeno, čisto gotovo, ker so imeli v bližini svoj tempelj.

Pa dejali bodete, da je potemtakem sveta Družina na dveh krajih stanovala —.

Zakaj ne? Saj je bil sv. Jožef delavec, tesar. Hodil je za delom in je stanoval tam, kjer je delo dobil. Sicer pa ni nujno, da je sveta Družina v Matarijah res stanovala. Za resničnost sporočila je dovolj, če je pod drevesom počivala, kakor pripoveduje legenda.

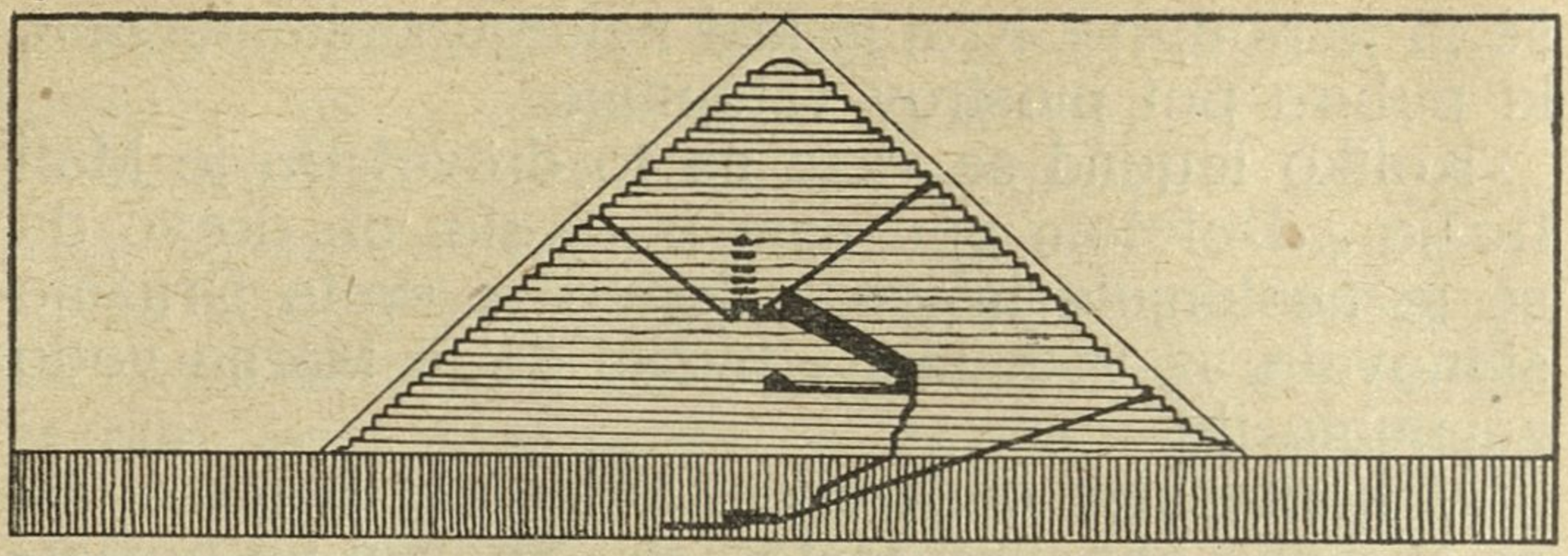

Navpični prerez skoz Keopsovo piramido.

PIRAMIDE V GIZAH.

1.

Voz električne železnice je zbobnel čez dolgi nilski most, zvonil med palmami, vrtovi in bogatimi vilami po Gizah ter pohitel ven na odprto polje proti zapadu. Včasi je pridrevel avto, šinil mimo in hitel, poln turistov, istemu cilju naproti, k piramidam, k tem ogromnim čudom egiptovskega stavbarstva.

Nemiren sem bil, stezal sem vrat skozi okno, saj sem se prvikrat vozil k piramidam! Kar najbolje sem hotel uživati čudno, nenavadno pokrajinsko sliko, ki ji ni enake na svetu.

Spodaj v ospredju, še v nilski dolini, leži beduinska vas, precej čedna je videti od daleč. Palme so raztresene po pokrajini, slikovitеje bi jih noben slikar ne mogel porazvrstiti. Zelenje obdaja vas. Iz tega zelenja pa se brez prehoda, kakor odrezano, dviga rumenkast breg, na jug in sever se izgublja v sivi daljavi. To je rob puščave Sahare. In gori na robu stojijo trije ogromni sivi trikoti, drug za drugim. Za ozadje imajo temnomodro zapadno nebo, vse pa obliva topla svetloba januarskega jutranjega solnca z barvami, ki jih pozna le egiptovska pokrajina —.

Vse bliže prihajajo piramide, vse više rastejo čarobni trikoti v nebo in ko se električna ustavi na vasi pod bregom, je velika prva piramida zakrila polovico neba.

Z utripajočim srcem stopam v breg po široki gladki avtomobilski cesti. V petih minutah sem gori. Zdi se mi kot da stojim pod Grintovcem. Omamljen sem, piramide pravzaprav še ne vidim, le ogromno steno. Oko obvisi na razgledu. Nilska dolina leži pod menoj; vsa zelena je, sinji trak jo prepleta; to je Nil. Tamle leži Kaira in za njo sivo gorovje Mokattam. Na severu se širi nepregledna ravnina Delte, na jugu se izgublja dolina v daljavi med dvema sivima črtama, tisto sta robova Saharske in Nubijske puščave.

Čudno tiho in slovesno je tu gori. Žive duše ni videti na razsežnem prostoru pod ogromnim nebotičnim skalovjem. Pač —. Tamle izza belkastih pečin se izlušči dolga postava v snežnobelem kuftánu. Počasi, dostojanstveno stopa proti meni. Beduin je.

»Effendi,« mi pravi, »ali hočeš polesti na piramido?«

Na piramido? Po tejle strmi steni, ki je podobna triglavskim stenam, le da nadelane poti in klinov nikjer ni videti.

»Hvala! Ne bom.« Strma stena mi ne ugaja.

»Pa pojdi, te popeljem v notranjščino. Tamle je vhod,« je kazal v steno, kjer je kakih petdeset metrov visoko gori zijala temna odprtina.

»To še manj. Nimam časa!«

Kopito je udarilo ob skalo, policist je prijezdil odnekod, beduin se je dostojanstveno zavil v svoj kuftán in umerjeno odkorakal. Prepovedano je na tem »svetem« mestu turiste nadlegovati.

Še vedno sem stal nepremično. Kaj naj najprvo gledam, ali silne, gladko rezane kamne, poldrugi

meter visoke in več metrov dolge, ali po strmi steni gor v vrtoglavo višino, 140 metrov visoko, ali ostri zobčasti rob tamle zunaj, ki se vzpenja v strmem kotu proti vrhu? Ali bi občudoval skorajda siromašno preprostost, da tako rečem, golo geometričnost stavbe, ki pa prav po svoji preprostosti naredi silen vtis, ker tembolj stopi v ospredje ogromnost zgradbe, — ali bi se končno čudil, kako so pred tolikimi tisoči let brez pare in elektrike spravili te ogromne teže od gorovja, kjer so jih lomili, semkaj in potem v tako višino?

Počasi sem stopal trdo ob vznožju proti jugu. Precej korakov je treba storiti, skoraj 230 m je od enega vogla do drugega.

Zavijem krog vogla —. Spet enaka, ogromna stena, enako silno, rezano kamenje. Par korakov na jug stojijo tri majhne piramide, kvečjemu deset metrov so visoke, deloma že v razsulu.

Spet zavijem krog vogla pod zapadno steno. Tedaj šele zagledam tovariša in soseda velike Keopsove piramide, piramido kralja Kefrena, in onstran, daleč že v puščavi, tretjo manjšo, Mikerinovo. Kakor med gorskimi vrhovi se mi zdi da stojim.

Zamišljen gazim drobnozrnat, zlatorumen pesek. Povsod so sledovi grobov. Ogromno pokopališče leži krog piramid. Nadzemeljske kamnite stavbe teh grobov so seveda že popolnoma izginile, kvečjemu da so ostali temelji. Podzemeljski navpični rovi, z opeko obzidani, so še ostali, pa so s peskom zasuti. Nekatere so že odkopali, nad 10 m so globoki. Te grobove, mastabe, so si napravili egiptovski mogotci, faraonovi dvorjani; počivati so hoteli blizu svojega kralja.

Pogledal sem gor v stene. Podjetnost me je pograbila, kaj ko bi na lastno pest malo poplezal po tehle velikanskih stopnicah?

Povzpel sem se na prvo stopnico, dober meter je visoka, pol metra široka. Kmalu sem bil na drugi, na tretji, na četrti in še više. Sopeč sem obsedel.

Kako skalovje! Sklad na skladu se dviga —. Tu gori se šele dobro vidi, kako so piramide stavili. Najprvo so položili temeljno ploskev, nanjo drugo, ki je pa na vse strani za pol metra ožja, nato tretjo, tudi za pol metra ožjo itd. Če jo pogledaš od blizu, je stena podobna ogromnim ozkim stopnicam, ki se proti vrhu vse bolj zožujejo. Dandanes seve je tako, kajti svojčas je bila piramida pokrita z gladkimi granitnimi ploščami. Te pa so v stoletjih odtrgali in porabili za stavbe v Kairi. Saj je neki sultan hotel kar celo piramido raznesti in kamenje uporabiti za mošeje.

Kamen piramide je belkast peščenec, lomili so ga v gorovju Mokattam, vzhodno od Kaire. Vsak kamen je gladko in pravilno obsekan, robovi pa so že zelo skrhani. Zob časa gloje že pač tudi ob večnih piramidah.

Pa kako so spravili te ogromne kamne od onstran Kaire in v tolike višine? Dvoje jim je pač bilo v izobilju na razpolago: mnogo časa so imeli, pa delavskih moči dovolj in poceni.

Moja stavbarska razmišljanja je kruto prekinil policist na konju. Prijezdil je krog vogla, me zagledal gori med skalovjem, zapovedovalno zamahnil s korobačem in mi zaklical, da je prepovedano tod plaziti se po piramidi.

Zakaj neki, sem ugibal in lezel nazaj. Ali se boji, da bi se piramida pokvarila?

Drugih dveh piramid tisti dan nisem obiskal, ni bilo časa. Videl sem jih ob drugi priliki. Nič posebnega ne nudita, podobni sta veliki Keopsovi piramidi, le da sta manjši in slabše ohranjeni. Značilno je, da so vse tri piramide s svojimi stranicami usmerjene natančno proti štirim delom sveta, da

imajo vse tri vhod v severni steni in da krijejo vse tri v svoji kameniti notranjščini kraljevske grobnice. Seveda so sarkofagi — kamnite krste — prazni, izropani. Dobri dve uri sem potreboval, da sem prišel krog vseh treh piramid.

Tisti dan sem pa obiskal sfingo, ki stoji v plitvi nižini južno od velike piramide.

Ko so stavili Kefrenovo piramido, je na njeni južnovzhodni strani štrlela iz peska ogromna živa skala. Morebiti je imela že od narave podobo ležečega leva. Kamnoseki in kiparji, katerih je bilo v starem Egiptu dovolj, in še zelo veliki umetniki so bili, so se lotili skale, izklesali iz nje leva, pa dali glavi obraz kralja Kefrena. Poleg sfinge so postavili graniten tempelj, v katerem so obhajali mrtvaške obrede.

V tisočletjih je pesek sfingo zasul. Že kralj Tutmosis IV. jo je krog l. 1420 pr. Kr. odkopaval, pozneje so jo še večkrat reševali iz peska, pa šele pred par leti so jo popolnoma izkopali in sedaj jo lahko občuduješ v vsej njeni ogromnosti in nemi veličastnosti.

Trup sfinge je lev, ki počiva na šapah. Zadnje so skrčene pod telo, sprednje ima stegnjene pred sebe. Telo je 60 m dolgo, obraz sfinge je obraz pristnega Egipčana z debelimi ustnicami, podolgastimi očmi in z rahlo izstopajočimi čeljustnimi kostmi. Izdelan je čudovito pravilno, čeprav so njegove mere 40 krat večje nego mere človeškega obraza. Žal, da je deloma pokvarjen. Mameluki so s topovi streljali v sfingo in ji odbili nos.

Hladno in ravnodušno gleda levji človek s svojim spačenim obrazom vzhajajočemu solncu nasproti že skoraj pet tisoč let. Kaj je vse videl! Narodi so prihajali v nilsko dolino in spet izginjali, mesta so zrastla pod njegovimi očmi in se zrušila v prah, bojni krik krvavih vojsk je donel k njemu

pa spet utihnil, Aleksander Veliki, Julij Cezar, mogočni kalifi, Napoleon, kralji, državniki, učenjaki, bogataši in reveži so ga hodili gledat, so odšli, preminuli in naredili prostor drugim, pettisočletna svetovna zgodovina je šla mimo njega, — gledaš ga, zreš mu v nemi, nepremični obraz, kamen je, ni živ, pa nehote položiš v njegove oči, v njegovo lice izraz, kake misli neki misli nemi čuvar piramid in pettisočletni opazovalec zgodovine —?

»Čemu se pehate in mučite,« se ti zdi, da govori njegov obraz, »čemu? — Ko pa vse mine —!«

2.

Pa vidim vam že na obrazu zapisano vprašanje, kaj pomenijo velikanske piramide, kaj pomeni skrivnostna sfinga?

Koliko se je že o tem ugibalo, duhovitega in nespametnega! Kake skrivnosti, matematične, čarovniške, okultistične, so iskali v piramidah, kake zagonetke bi naj pripovedovala skrivnostna sfinga! Odkar pa beremo hieroglife kakor latinico in odkar sta kramp in lopata odkopala pesek in ruševine, je egiptologija odgrnila tudi piramide in dvignila tajinstveni zastor s sfinge.

V resnici piramide, pa naj si bodo tiste tri velike pri Gizah ali one manjše v Sakkâri in pri Dahšûrju ali kjerkoli — piramid je v Egiptu krog 60 —, niso nič drugega ko grobnice egiptovskih kraljev iz tretje do pete dinastije, to je iz let 3000—2600 pr. Kr. Dandanes ko poznamo razvoj egiptovskih grobnic od prazgodovinske dobe pa do najnovejših časov, nam je čisto jasen tudi postanek piramid.

V prazgodovinski dobi so bile grobnice plitve jame v pesku. Bogatejši pa so si že tistikrat dali nad grobom pozidati nastavek iz kamenja ali pa iz sirove opeke. Sčasoma se je jama poglobila,

je dobila obliko štirikotne sobice, truplo so dejali v leseno, pozneje v kamnito rakev, v sarkofag.

Poleg sobice za rakev so napravili še drugo za mrtvaške obrede. Tam so sorodniki darovali rajnemu hrano in molili zanj obredne molitve. Tja so mu polagali tudi iz lesa izrezljane različne stvari, ki jih je v življenju rabil. Egipčani so namreč verovali, da duša rajnega, »ka« so jo imenovali, živi še tudi po smrti in da se celo večkrat vrača k telesu. V kraljestvu Ozirisa pa da živi rajni prav tako življenje, kakor ga je živel na zemlji, in opravlja prav tista dela, kakor jih je opravljal v življenju.

Čim bogatejši je bil rajni, tem večja je bila grobnica, nad zemljo pa se je začela dvigati iz posušene opeke zidana stavba, ki je sama po sebi dobivala koničasto obliko. Ti nastavki so postajali vse večji in končno srečamo l. 2900 pr. Kr. prvo piramido v egiptovskem stavbarstvu, stopničasto, z opeko zidano piramido kralja Zoserja v Sakkâri.

Leta 2700 do 2600 so doba velikih piramid. Keops, Kefren, Mikerinos so si postavili ogromne grobnice, ki že štiri tisoč let sem vzbujajo občudovanje sveta.

Te orjaške grobnice krijejo v svojem osrčju dolge hodnike, razsežne dvorane, pa tudi ozko celico s sarkofagom. Seveda so dandanes dvorane prazne. Že zdavnaj so roparji vdrli v piramide, pokradli dragocenosti, odprli sarkofage in odnesli mumije.

Poleg kralja so hoteli biti pokopani tudi njegovi sorodniki, žene, otroci, pa tudi višji dostojanstveniki. Zato je ves prostor okrog piramid poln manjših grobnic, mastab. Tudi manjše piramide stojijo poleg velikih, te so grobnice kraljic in otrok. Poleg vsake piramide je stal obredni tempelj. Ohranjen je le še tisti, ki pri njegovem vhodu straži velika sfinga.

Ta sfinga je končno več ali manj slučajno nastala, kakor smo že omenili. Sicer pa so sfinge pri vhodu v tempelj navaden pojav v Egiptu. Izredne na tej sfingi so le njene orjaške mere.

Po letu 2600 niso več stavili piramid. Mesto njih so si vklesali grobnice v skalo, v strme stene gornjeegipčovskih gorá.

To je suha resnica o piramidah in o sfingi, vse drugo je domišljija in romanticizem tistih let, ko je bila egipčovska kultura in zgodovina sama še velika uganka in ko je egiptologija še tičala v povojih.

Eno pa je treba povedati in poudariti.

Orjaške piramide nam pričajo, da so Egipčani verovali v posmrtno življenje, v neumrjočnost duše.

Na zapadu, tam kjer solnce vsak dan zatone in hodi svojo ponočno pot, tam leži kraljestvo Ozirisa, boga smrti in večnosti. Z njim se sprehaja zveličani po prelepih livadah, od časa do časa pa pride »ka« (duša) in obišče svoje telo ter uživa darove, ki jih prinašajo sorodniki.

Iz davnih tisočletij sem pridigujejo nemi kamni poznim rodovom glasno pridigo o neumrjočnosti duše in o njeni končni združitvi s telesom ob vstajenju.

Pa še nekaj.

Ves Egipt je poln templjev, poln piramid in grobov, ki bodo, se ti zdi, vekom kljubovali. Križem pa lahko prebrodiš nilsko dolino, pa ne vem, če boš razen v Tell Amarni našel le samo sledove o hišah in bivališčih, ki so si jih iz kamna sezidali starodavni Egipčani. Ali ni to čudno —?

Je čudno, pa za naš vek.

Ljudstvo pa, ki je živelo ob Nilu tisoče let pred nami, je smatralo pozemeljsko življenje za minljivo, ni se mu zdelo vredno, zidati si kamnite stavbe za ta svet. Iz nilskega blata so bile njihove hiše in palače, že zdavnaj so razpadle. Toda »ka«, duša,

ta je dobila kamenit grob, mogočno piramido, skalnato grobnico, »hišo zapada«, kajti:

»Ne zaupaj v dolgost svojih let! Bogovom je tvoje življenje kakor ena sama ura. Človek po smrti živi in njegova dela položijo kupoma pred njega. Večnost pa traja brez konca. Nespameten je, kdor jo prezira. Kdor pa pride k bogovom brez greha, ta bo med njimi živel kakor bog in hodil okoli kakor gospodar večnosti. Zato si postavi lepo hišo zapada in krasno bivališče v kraljestvu smrti, kot pameten človek, ki prav stori!«

Iz naukov kralja Meri-ka-rê.

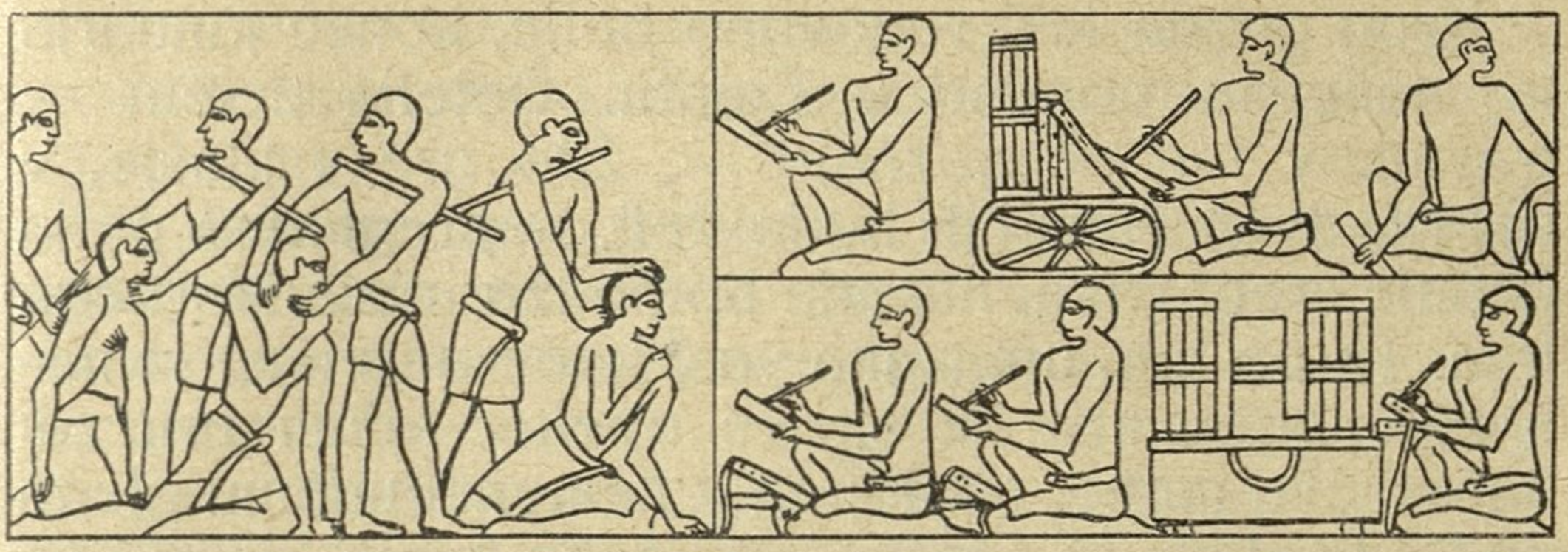

Pisarji. Relief v Tijevi grobnici.

BELI GRAD MEMFIS.

1.

Dva turista sta stopala z dolgimi, izdatnimi, prav hribovskimi koraki po prašni cesti s postaje Bedrašein ven na zapad, palmovemu gozdu naproti. Eden je imel redovno frančiškansko haljo, drugi je bil oblečen kot navaden zemljan, oba pa sta nosila pristne planinske nahrbtnike. Moj prijatelj oče Ferdinand iz Aleksandrije je bil in moja malenkost; potovala sva v Memfis.

Tisto jutro sva se pripeljala v Bedrašein, ki je z vlakom dobre pol ure oddaljen od Kaire. Na kolodvoru so naju obsuli nešteviIni oslarji in kričavo hvalili in ponujali svoje osle, malo je manjkalo, pa bi se bili stepli. Ubranila sva se jim, si naložila nahrbtnike in ponosno odkorakala peš čez polja, na nepopisno začudenje in ogorčenje vseh bedrašeinskih oslarjev, ki najbrž takih »oslov« še niso videli, da bi sami in peš nosili svojo prtljago po nilski dolini. Toda nisva se zmenila zanje, šteditI sva hotela in hoje sva bila vajena.

Prašna cesta pelje čez globoke jarke, nekdanje nilske kanale, mimo razkopanih nasipov, mimo mlak in močvirja, in zavije v razsežen palmov gozd.

Krog gozda leži rodovitno polje, konec januarja je, najlepša pomlad v Egiptu. Detelja zeleni — travnikov tod ne poznajo —, žito gre v klasje, v dobrih dveh mesecih bodo želi, nepregledna polja čebule srečavava, nasade bombaža in sladkornega trsa. Tu pa tam umazana vas, koče narejene iz nilskega blata, hiše iz sirove opeke, felláh prijezdi na osličku mimo, obstoji in v nemem čudenju gleda čudni postavi, ki peš nosita vsaka svojo bisago na hrbtu in gazita prah, — vsem starodavnim običajem Egipta na kljub.

V gozdu sva. Pustiva cesto in se obrneva na levo.

Ogromni kupi prsti, kamor pogledaš, globoke jame, tla posuta s črepinjami. Gozd se zredči, jasa se odpre pred nama. Splezava na nekak griček, porasel z redkimi palmami — in pred nama leži groblje.

Globoke kotline zevajo vsepovsod, vidi se, da je tu delovala motika starinoslovca. Med kotlinami ozki grebeni in tam onstran, da, tam štrli kvišku nekaj kakor prava, z opeko zidana stena, luknja v zidu pomeni najbrž okno ali vrata.

Stopiva na groblje.

Noga se vdira v sipko prst, prah se dviga za vsakim korakom, črepinje vsepovsod. V neki jami leži ogromen vrč starinske oblike na pol razbit, v neki drugi jami okrogel kamen z luknjo na sredi, ostanek žrmlje, drugje spet velik kup črepinj, kdo ve, če ni bilo tam lončarjevo skladišče. Končno stojiva med dvema še precej dobro ohranjenima stenama, lege opeke se še dobro vidijo, o hišah pripovedujejo, o palačah, o živahnih ulicah —.

Tiho obstojiva, kot bi hotela prisluškovati, ali se še čuje šum in ropot ogromnega mesta, klici prodajalcev, vzkliki živahnih meščanov, drdranje bojnih voz, krik voznikov in vzdihi sužnjev —.

To je Memfis, starodavni Men-nofru, svetopisemski Nof, mesto, ki pomeni tisočletja egiptovske zgodovine.

V davnem času, l. 3500 pr. Kr., je kralj Mena pozidal tu trdnjavo »Beli grad« v obrambo zoper neubogljive kneze Spodnjega Egipta, tistikrat ko je ustvaril zedinjeno kraljestvo obeh dežel: Gornjega in Spodnjega Egipta. Krog trdnjave je kmalu zrastlo mesto in kralji pete in šeste dinastije (2800 do 2400 p. Kr.) so stolovali v Memfisu. Kamnit tempelj, posvečen bogu Ptahu, je stal v mestu in svetišče apisa, svetega bika. In vsa dolga stoletja do Kristusovih časov je bil Memfis eno prvih mest v Egiptu in tudi eno največjih.

Šest ur si hodil, da si prišel krog njega. Največje ladje iz Sredozemskega morja so pristajale ob njegovih zidovih, stotisoče prebivalcev je štelo, bogastvo se je kopičilo v njem, razkošje se je širilo, pa tudi politična moč je vladala v Memfisu nad vsem Egiptom in tudi nad sosednimi deželami. V Memfis so pošiljali nesrečni kralji judovski poslanstvo za poslanstvom prosit pomoči zoper mogočnega Nebukadnezarja. Zaman sta svarila preroka Izaja in Jeremija kralja in ljudstvo, naj rajši zaupajo na Boga, ko pa na moč Memfisa.

In zgodilo se je, kar sta napovedovala. Že Asarhaddon je oblegal Memfis, Kambizes pa ga je vzel in naredil iz Egipta perzijsko krajino. Tudi Rimljani so naložili Memfisu svoj jarem in kmalu nato je mesto propadlo.

In danes je mogočni Memfis zapuščeno groblje, kupi prsti so ostali od njega, dva ogromna kipa Ramzesa II. ležita v gozdu palm, ki sta stala svojčas pred Ptahovim templjem, samotna sfinga se zagonetno smehlja nekje sredi palm, tu pa tam kak preperel kamen s hieroglifi — to je vse. Palmov gozd raste na kraju, kjer je kdaj vrvela živahna

prestolica, felláh reže brazdo ter seje in žanje po ulicah kraljevske prestolice. »Nof bo puščava, zapuščen bo, nihče ne bo stanoval v njem,« je prerokoval Jeremija. In »razbil bom kipe in uničil malike Nofa,« je napovedal Ezekiel.

In tako se je zgodilo.

2.

Vsako egiptovsko mesto je imelo svoje pokopališče. Tudi kraljevski Memfis ga je imel, na zapadu je ležalo, kakor vse egiptovske grobnice, gori na robu doline.

Tja gor sva se napotila, peš in z nahrbtniki, puščajoč za seboj tužne ostanke Memfisa.

Gozdič preneha, cesta pelje spet po rodovitnem polju. Izognila sva se vasi Sakkâra, ni nama bilo, da bi se ljudje preveč za naju zanimali, plazila sva se čez jarke in plotove, prišla spet na cesto, detelja je zelenela na desni in levi — in hipoma sva stala v pesku, v puščavi. Prehod z rodovitnega sveta v mrtvo puščavo je neposreden, z eno nogo stojiš v zelenju, z drugo že na pesku. Ostra črta je meja med življenjem in smrtjo.

Vse više sva stopala. Iz puščave so rastle piramide, pred nama je padala skalnata stena v dolino, vsa preluknjana kakor sito. Sami grobovi, vdolbeni v živo skalo.

Krog naju je svet razoran in razkopan, poln polzasutih jam in razdejanih kupov, posut s črepinjami, preobložen z ruševinami. Kamor stopiš, povsod ti noga stoji na grobovih. Čas je seveda nastavke iz kamenja ali opeke že zdavnaj razdejal, roparji so grobove prekopali, iskajoč zaklade, mumije so na zraku razpadle v prah. Le tu pa tam je kak grob ušel skrunitvi, starinoslovci so ga našli, previdno izkopali, in ti ostanki pripovedujejo tisoč in tisočletno zgodovino Memfisa in njegovih prebivalcev

Mimo mačjega pokopališča sva šla — tudi mačke so Egipčani častili — med dvema piramidama više in pred nama je stala čudna, stopničasta piramida kralja Zoserja. Še pol ure stopava in brodiva pesek, pa sva pri hišici, ki si jo je postavil francoski egiptolog Mariette, da je v njej stanoval, ko je v letih 1858—1881 vodil izkopavanja na grobiščih Memfisa.

In tam so nama odpovedale noge. Puščava pač le ni zeleno Pohorje! Vsa zdelana od vročine in od gaženja po pesku sva sedla v hladno, senčno verando ter se vkljub vsem starinam krog naju posvetila obedu, ki sva ga prinesla s seboj. Arabec nama je skuhal dehtečo kavo, midva pa sva polna dobre volje krstila hišo učenjaka Mariette za gostilno pri Marjeti.

Šele nato sva šla nad starine.

Najznamenitejša je Tijeva grobnica. Ti je bil kraljevski stavbnik in nadzornik piramid, vsekakor zelo bogat mož, kakor priča grobnica. Krog l. 2700 pr. Kr. je živel.

Kakor vsaka grobnica ima tudi Tijeva dva dela, obredni tempelj, ki stoji nad zemjo, in grobnico, ki leži pod zemljo. Obredni tempelj je pesek seve že zdavnaj zasul, dandanes leži skoraj 10 m pod puščavo. Le vhod je odkopan, pa tudi vanj se neprestano siplje pesek.

Stopila sva za vodnikom po pesku navzdol po preddvorju in prišla mimo dveh stebrov skozi ozka vrata v veliko obredno dvorano. Zrak je tu doli zatohel in vroč, stene so čez in čez pokrite z reliefi, mojstrski vklesanimi v peščenec. Reliefi Tijeve mastabe spadajo med najlepše in najbolje ohranjene v Egiptu. So tudi velike kulturne vrednosti, ker nam nazorno kažejo življenje starih dni.

Kaj vse je tu vklesano v stene! V dvorani so opravljali daritve za rajnega, vsi reliefi se nanašajo na ta obred. Fellâhinje vidiš, perutnino in polj-

ske pridelke prinašajo rajnemu v dar, dvorišče vidiš, polno gosi in golobov, sužnji piłajo gosi z debelimi cmoki. Tamle koljejo vola, eden ga drži za roge, drugi mu izpodbija zadnje noge, že leži na łleh, razsekavajo ga in pripravljajo najboljše kose za daritev. Na drugi steni pečejo gosi za rajnega, peke vidiš, ki pripravljajo kruh, celó pivo varijo za rajnega. Po reliefih soditi, je bil rajni Ti snedež prve vrste, posebno pečene gosi in golobe je rad jedel.

V kotu so ozka vrata. Tam stoji Ti, mogočno korakajoč v dvorano. Po ozkem hodniku se pride v stranske celice, polne najlepših reliefov. Pripovedujejo ti o življenju in delovanju łega imenitnega faraonovega uradnika. Tu vidiš, kako žanjejo žito, kako ga mlatijo (manejo) — živino gonijo po snopju, položenem po łleh, da izmane zrnje —, nato ga vejejo — z lopałami mečejo zrno v zrak, vse drugo opravi veter —, končno ga na osličkih spravijo domov. Poleg pa stoji Ti in nadzoruje delavce.

Pa Ti je bil łudi faraonov nadstavbnik. Zato vidiš na drugi steni łesarje, ki łešejo in žagajo bruna, ladjarje, ki stavijo barko, mizarje vidiš in končno še łudi opekarje, ki delajo opeko prav kakor so jo nekdaj Lahi delali pri nas, vse z roko. Na neki steni vidiš Tijevo pisarno, pisar čepi s prekrižanimi nogami, drži na kolenih papiros in pridno zapisuje, kar mu nadzornik narekuje, zunaj pa vlačijo valpti łrmaste dolžnike in neubogljive podanike na obračun.

Tudi zabavo je ljubil Ti. Tamle gledaš, kako se vozi v svoji ladji po Nilu łer lovi ptiče in ribari. Tudi godcev in plesalk, ki so Tia razveseljevale pri obedih, seve ne manjka.

Sredi obredne dvorane peljejo stopnice v nizek łodnik, po njem se pride v podzemeljsko grobnico Tijevo. Sarkofag stoji v njej, mumije pa ni več,

tudi ne zlata in nakita. Že pred tisoč leti so roparji vlomili v mastabo in jo izpraznili.

Zadovoljno si oddahneva, ko stopiva spet na sveži zrak. Pa še enkrat je treba iti pod zemljo v imenu vede.

Par sto korakov zapadno od Tijeve grobnice leži podzemeljska grobnica apisov, bogu Ptahu posvečenih bikov. Bog Ptah, ki so ga v Memfisu častili, se prikazuje v podobi bika, tako so pravili Egipčani. Pa mu ni bil vsak bik za to dober. Črn je moral biti, na glavi je moral imeti belo liso in še 27 drugih znamenj je moral imeti. Duhovni so šli po deželi in če so takega bika našli, so ga slovesno prepeljali v Memfis; tam je dobil svojo palačo, imenitno so mu stregli, mu kadilo zažigali in ga po božje častili. Tudi nasvete je dajal apis in pomoč je delil. Kdor je bil v stiskah ali dvomih, je obrazložil svetemu bičiču svojo zadevo, nato pa mu je ponudil šop detelje ali sladkornega trsa, ali kar je pač mislil, da bo najrajši žrl. Ako je bičič apis ponujeno pičo vzel, tedaj je bil prosilec gotovo uslišan, ako pa ni hotel jesti, pa ne —. In ko je sveti bik poginil, so ga skrbno balzamirali in položili v posebno grobnico.

In v to grobnico svetih bikov sva vstopila. Vsa je pod zemljo, 200 m je glavni rov dolg in ob njem leže na desni in levi stranske celice. Sarkofagi stoje v celicah po eden v vsaki in v njih spijo večno spanje — biki? Ne, vsaj dandanes ne več; sarkofagi so prazni, izropani. Le dva sta še ostala neoskrunjena in v njih je našel učenjak Mariette trupla balzamiranih bikov in kupe zlatnine in drugih dragocenih darov »pobožnih« častilcev, ki so dali biku dragocene darove v grob.

Zatohlo, dušeče, mučno je tam doli pod zemljo, pohitela sva, da prideva kmalu spet ven na zrak in na solnce.

Mnogo drugega zanimivega bi se še dalo pogledati v tisočletnem pokopališču Memfisa, pa pozno je že bilo, na vlak sva morala.

Oprtala sva si speł nahrbtnike in odkorakala po vročem pesku v zeleno dolino, za nama pa je donelo smejanje in ogorčeno zabavljanje prevaranih oslarjev.

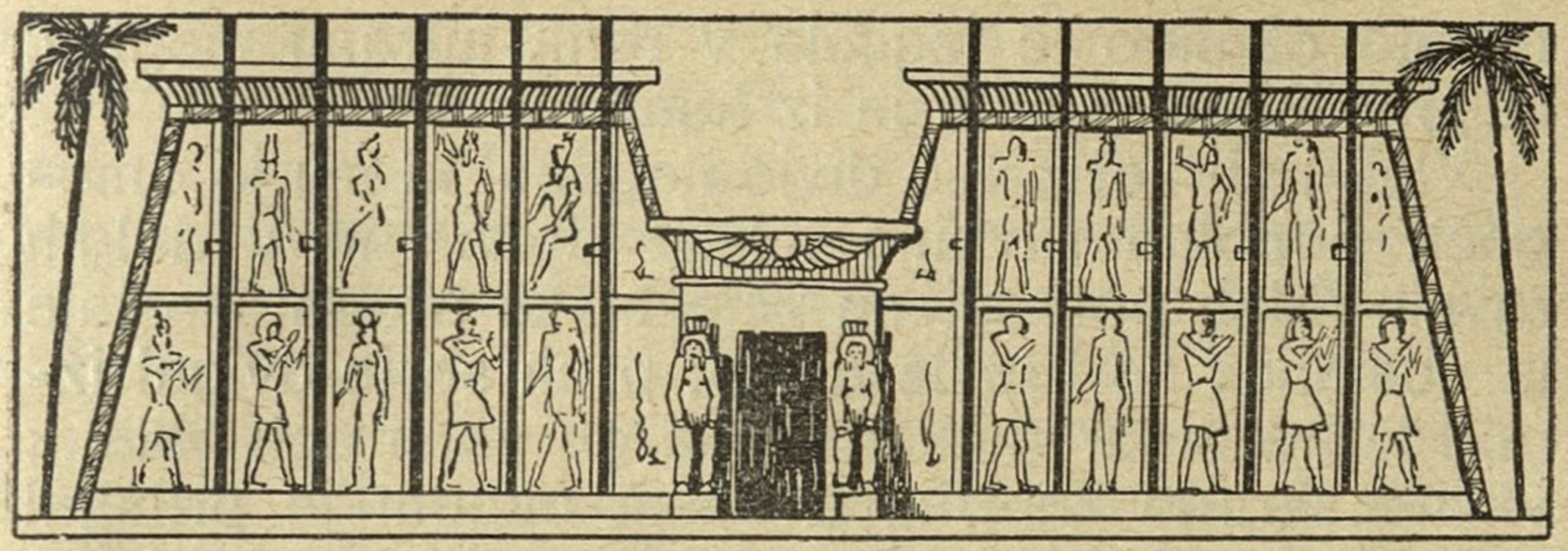

Pilon.

V GORNJI EGIPT!

Počasi so lezli dolgi vozovi nubijskega ekspresa iz ogromne jeklene dvorane glavnega kolodvora. Bobneč in sopeč se je izvijal vlak iz objema neštetih tračnic in ogibov, umerjeno je vozil čez prehode živahnih ulic Bulâka, severnega predmestja Kaire, grmel po ogromnem železniškem mostu čez Nil in zavozil ven v rodovitna polja na njegovem levem bregu.

Sem z mokattamskega hribovja je v slovo pozdravljala citadela s svojimi kakor svinčnik vitkimi minareti, na desni pa se je kopala velika Keopsova piramida v žarkih jutranjega januarskega solnca. Vse hitreje je vozil vlak. Elegantne vile predmestja Gize so šinile mimo, ob progi so se pojavili široki kanali, ki namakajo polja južno od Kaire, in nova avtomobilska cesta, ki jo je kralj Fuad dal napraviti iz Kaire v Bedrašein in še dalje v Fajjûm. Skozi goste palmove gozdove Bedrašeina, ki v njih počiva starodavni Memfis, je vozil že z vso brzino. Stopničasta piramida se je prikazala na robu puščave, za njo piramide Dahšûrja, letovišče Heluan se je zabelilo onstran Nila, še enkrat je pogledala za nami citadela Kaire, — in Kaira s svojo zna-

menito okolico je izginila v rahli jutranji meglici, ki je vstajala iz Nila in iz kanalov.

Vlak je brzel z vso divjo naglico, ki mu jo omogoča popolna ravnina nilske doline in v dolgih ravnih črtah potegnjena železniška proga. Postaje in postajice so brzele mimo; prah se je dvigal izpod koles in za vlakom so se ga valili celi oblaki; vkljub skrbno zaprtim dvojnim oknom je prihajal v voz in kmalu se ga je nabralo po blazinah toliko, da bi lahko pisal po njem. Pa vsake dve ali tri ure je prišel uslužbenec in ga je skrbno obrisal.

V Gornji Egipt sem se vozil! V deželo večne pomladi, večnega poletja, kjer ne poznajo ne dežja ne megle, ne kašlja ne nahoda, kjer pozimi sije vroče solnce; naproti bajnim čudom palm in puščav, ogromnih mračnih templjev in kraljevskih grobov! Kdor ni videl Gornjega Egipta, ni videl Egipta!

Udobno sem se zleknil po mehkem naslonjaču drugega razreda in vzel v roke vozni red egiptovskih državnih železnic.

Celih 105 postaj iz Kaire v Šellal, do zadnje postaje Egipta! Okroglo 900 km. Skoraj dvakratna razdalja od Zidanega mosta do Beograda! Nočni ekspres, ki vozi skozi do Šellala, potrebuje za to pot 17 ur. Nagla vožnja, če primerjate, da vozi Orient-ekspres z Zidanega mosta v Beograd skoraj 12 ur! Cena je razmeroma zelo nizka. Iz Kaire v Šellal plačaš v drugem razredu krog 540 dinarjev za 900 km vožnje, z Zidanega mosta v Beograd pa za 511 km Din 538·50!

Moj načrt za Gornji Egipt je obsegal le najvažnejše točke: Luksor, Karnak, kraljevske grobove ter Assuan in File. Koliko lepega sem moral izpustiti! Žal mi je bilo za Tell Amarno, prestolico verskega revolucionarja Eh-en-atona, kjer so pred kratkim izkopali cel zaboj velezanimivih diplomat-

skih pisem iz 14. stoletja pr. Kr. in še mnoge druge zanimivosti, žal mi je bilo za Abidos, za Dendero, za Edfu in Kom Ombo, za same velikanske, še zelo dobro ohranjene templje —. Pa kaj sem hotel! Pičla mošnja me je glasno svarila, naj štedim, če hočem prebresti ves Orient od Nila do Eufrata!

Seveda — če bi imel denar! Vsak teden vozi v zimski dobi udoben turistovski parnik iz Kaire v Assuan. Tri tedne traja potovanje tja in nazaj. In vse se obišče, kar je količkaj zanimivega, in pri vsem tem ti še niti ni treba stanovati vsak dan v drugem hotelu, na parniku imaš ves čas svojo kabino, hrano, postrežbo in vodnike. Kajpada stane tako potovanje 60 egiptovskih funtov, krog 17.000 dinarjev brez pijače in napitnine in drugih postranskih stroškov. Mene pa je stal ves Gornji Egipt okroglo deset funtov, Din 2.800!

Vdan v svojo usodo sem zrl skoz okno ven v nilsko pokrajino in se tolažil, da se z mehkega sedeža ekspresnega vlaka tudi mnogokaj vidi in da vsekakor hitreje potujem nego rajni naš misijonar Knoblehar, ki je iz Kaire v Assuan l. 1850 potreboval cel mesec.

Človeku iz alpskih dežel, ki je vajen mnogolične pokrajine, visokih gor, valovitega hribovja, slikovitih zelenih dolin, gozdov in trat, se zdi nilska dolina enolična in dolgočasna. In res ima nekaj enoličnega na sebi, vsaj od Kaire do Luksorja. Kakih 15—20 km je široka, izprva blizu Kaire še širša, pozneje nekaj ožja, ravna je ko miza, tu pa tam vidiš palmov gozd, po večini pa le posamezne gruče palm, pod njimi kup rjavih koč, iz blata narejenih, od časa do časa mesto s pobeljenimi hišami v evropskem slogu, onstran te ravnine pa vidiš zunaj na obzorju rjavkasto — bregovje se ti zdi da je, pa ni bregovje, le rob puščave, ki pada sto, dvesto, včasi še več metrov globoko v dolino

in se na drugi strani nadaljuje v neizmerni brezkončni peščeni ravnini, Libijski puščavi ali Sahari na zapadu, Nubijski puščavi na vzhodu. Ravne, nepregledne, enolične in enobarvne črte povsod, kamor pogledaš.

In vendar je prav ta enoličnost tisto, kar daje pokrajini ob Nilu poseben čar. Brezkončne ravne črte, ki se izgubljajo v sinji daljavi in ki jih le tu pa tam prekinja vitka, zvezdnata palma ali pa sivkasta ploskev daljne piramide kje na obzorju, brezmejna, rumenkasta puščava, v katero se ti včasi pogled odpre, obrisi mogočnih pilonov, ostankov nekdaj slavnih svetišč, ki se pojavijo za nekaj časa ob Nilu, pa spet izginjajo, rahle, prozorne barve, nad vsem pa svetloba, bela, sijajna, in nebo, modro in jasno ko safir — to je pokrajinska slika, ki jo moreš občudovati le v Gornjem Egiptu.

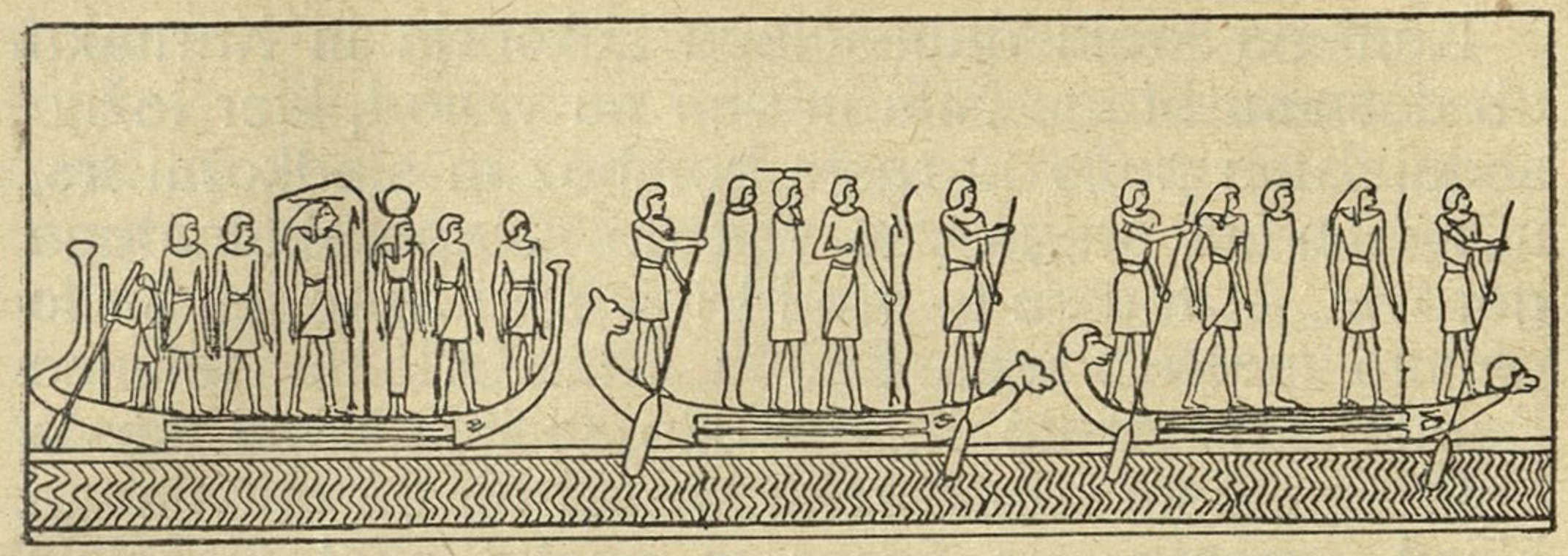

Solnčni bog se vozi po podzemlju.
(Po reliefu v tebski grobnici.)

STOVRATE TEBE.

1.

Poln drhteče vedoželjnosti sem se koj drugi dan po prihodu v Luksor napotil po zaprašeni cesti ven v Karnak, obiskat slavni Amonov tempelj. Peš seve in ne meneč se za nadležne oslarje in izvoščke.

Pokrajina se je kopala v žarkem jutranjem januarskem solncu. Z otožnim zadovoljstvom sem mislil na svojo severno domovino, ki ob koncu januarja zmrzuje v snegu in ledu in megli. Avto me je prehitel in zavil za nekaj časa lepi solnčni svet v sivo meglo prahu. Družba Angležev ali pa Američanov, sem pomislil, v toplem Luksorju prezimujejo in za zabavo hodijo tudi stare templje gledat —. Visoka sezona je, vsi hoteli so jih polni. Luksor hiti, da si v teh par mesecih sezone zasluži funtov in dolarjev za vse leto.

Ni ga lahko kraja na svetu, ki bi znal živeti tako zgledno od tujske obrti kakor Luksor. Velika vas je — po naše, tam doli mu pravijo mesto. Tri ogromne moderne hotele ima, ki zaposlujejo Luksor in vso okolico. Luksor si kuje zlato iz kamnov starih templjev in ga koplje iz grobnic faraonov —.

Kajti na kraju današnjega Luksorja in Karnaka ob desnem bregu Nila in ven na vzhod, kjer ležijo sedaj žitna polja in raste bombaž in sladkorni trs, in na levem bregu vse ven do sivega skalnatega gorovja, — tod se je pred tri — štiri tisoč leti širilo glavno mesto vsega Egipta, Rim Orienta, tekmec Babilona, stovrate Tebe. Tako so imenovali mesto Grki, Egipčani so mu rekli Weset ali pa enostavno Newt, »mesto«, iz česar je nastal svetopisemski No. Prerok Jeremija omenja mesto, Ezekiel pripoveduje o množicah njegovega prebivalstva, Nahum pravi o njem: »Stalo je pri rekah in imelo vode krog sebe, morje mu je bilo branišče, zidovi so štrleli iz morja. Etiopija in Egipt sta bila njegova neizčrpna moč, Punt in Libija sta mu pomagala.« Celo stari Homer pozna Tebe. Grški in rimski pisatelji imenujejo mesto »stovrato« radi njegove ogromne razsežnosti. Med leti 1500—900 pr. Kr., v dobi, ko je bil Egipt velevlast tedanjega sveta, so bile tudi Tebe svetovno mesto, na višku razvoja. Heliopolis je tedaj že propadal, Memfis ni bil več prestolno mesto. Najmogočnejši faraoni so vladali v Tebah, razni Tutmosesi, Amenofisi in Ramsesi. Moč Egipta je segala tistikrat čez Palestino in Sirijo tja do mej Babilona in Aššurja in globoko v današnji Sudân, neizmerno bogastvo se je stekalo v Tebe iz vseh krajev in dežel, mogočni templji so zrastli, veda in umetnost sta bili na vrhuncu, sveža narodna poezija je zacvetela, ki nam je ohranjena v pesmih in narodnih pripovedkah, — nikdar več ni dosegel stari Egipt take veličine ko v tebski dobi.

Toda kje je danes morje hiš in palač, kje so živahne množice, ki so vrvele po dolgih ulicah, vitki Egipčani, črni Nubijci, rjavi Etiopci, krivonosi, bradati Kanaanci, mršavi prebivalci puščave, vsi podaniki mogočnih Amenofisov in Ramsesov? In

strnjene vrste njihovih bojevitih, zmagoslavnih vojščakov, oboroženih s ščiti, loki in sulicami, ki so korakali ven skozi stotera vrata Teb in hodili po zmage v Etiopijo, Palestino in Sirijo in Babilonijo? In bojni vozovi z zakrivljenimi srpi ob oseh, in konjica, strah Izraela? In vsemogočni duhovni boga Amona v dolgih belih haljah? In kralji sami, ki so zapovedovali od morja do izvirkov Nila, od Nila do Eufrata —?

Kralji ležijo zunaj »v hišah zapada«, v dolini Bibân el-mulûk v temnih grobnicah ali pa so izpostavljeni po muzejih na ogled vsemu radovednemu svetu, duhovni so izginili z velikim Amonom vred, ljudstva so vrgla raz sebe jarem faraonov, stovrate Tebe so razpadle, in fellâh, edini pristni potomec faraonskih Egipčanov, — on pa orje in žanje po ulicah in trgih svetovnega mesta.

Le eno je ostalo od sijajnih Teb.

Orjaški Amonov tempelj v Karnaku, največji kar jih svet pozna, tempelj v Luksorju in pa grobovi onstran Nila, zunaj na zapadu mesta, v »dolini kraljev«.

Isla misel, ki se ti vsiljuje pod piramidami in na razvalinah Memfisa, ti pride tudi na kraju nekdanjih Teb —. Zemeljska bivališča, hiše živih, so izginila, templji bogov in »hiše zapada«, bivališča rajnih pa še danes kljubujejo času in razdirajoči roki —.

Iz razmišljanja me je zbudilo klicanje »Bagšîš, jâ hawâga! Bagšîš —!«

Po prašni cesti je prišla fellâhinja s fantkom ob krilu. Vitke ko palme so te fellâhinje, prav kakor tiste, ki jih gledaš na reliefih. Tudi njihovi obrazi so čisto reliefom podobni. Pristni potomci faraonskih Egipčanov!

Pa na obrazu te žene ni brati veselja in zadovoljstva. Izmučen je, truden. Trpijo ti ljudje, mnogo

trpijo in garajo — za svoje gospodarje, velepo-sestnike. Različna socialna vprašanja se ti vrivajo, ko gledaš te zdelane, vdane obraze in poslušaš večno beračenje za bagšîš —.

Segel sem po fotografičnem aparatu. Zadaj za fellâhinjo in otrokom je kipel v nebo šop visokih palm in pod njimi se je senčila preprosta fellâhova koča. Slikovit predmet, kakor nalašč sestavljen za amaterja!

»Sawwarnâ! Sawwarnâ!« — slikaj nas! — je vzkliknil fantek in koj sta stala oba pripravljena. Vajeni so ti ljudje, da jih tujci fotografirajo! Nisem bil jaz prvi, ki sem nanju nastavil aparat!

In ko sem bil gotov, je fantek stegnil roko: »Bagšîš!« Za take reči mora tujec seveda plačati.

Dal sem mu bagšîš in se med zadovoljnim »Hatr hêrak!« — hvala ti lepa — napotil dalje.

Na desni strani ceste, dva metra globoko, ležijo kamniti podstavki, sfinge so stale na njih, tu pa tam se še vidi šapa, kos trupa, po večini je vse izginilo. Tu se je začel tempeljski okraj. Dvored sfing je peljal k templju Hona, boga meseca, Amonovega sina. Njegova pilona gledata tamle izza palm. Globoko ležijo dandanes podstavki, nilske vode so svet zvišale.

In koj nato sta stala pred menoj v okvirju vitkih zvezdnatih palm visoka, z reliefi okrašena pilona Honovega templja. Piloni se imenujejo v egiptovskem stavbarstvu masivni štirivoglati stolpi, ki stojijo ob vhodu v tempelj. Višji so ko tempeljska stavba, proti vrhu se zožujejo in imajo ravno streho. Po dva pilona stražita vhod v tempelj, vhod sam pa je ozek in nizek.

Honov tempelj je majhen, ličen in dobro ohranjen. Egiptovski templji so drug drugemu podobni; vsi so zidani po istem načrtu, vsi imajo preddvor, sveto in najsvetejše. Ne bom posebej popisoval

Honovega templja, dovolj je, če opišem Amonov tempelj, največji, kar so jih kdaj Egipčani postavili.

In tamle leži, kakih 300 m severno od Honovega, cel labirint zidovja in stebrovja, štrlečih obeliskov in mogočno razkoračenih pilonov, še v razvalinah orjak, da bi rekel: velikani so ga zidali in nosili ogromne kamne vkup, ne pa tisti vitki slabiči, ki jih vidimo na reliefih, ali pa kakor je bila tista fellâhinja z otrokom. Le nekako nerazmerno nizek se ti zdi da je. Tla templja ležijo namreč skoraj dva metra pod zunanjim svetom. Svojčas so mogočni nasipi krog tempeljskega okraja zadrževali nilske povodnji, pa so razpadli in Nil je v poslednjih tisoč letih nanosil za dva metra blata v tempelj in krog njega. Šele v najnovejšem času so razvaline odkopali in osnažili.

Vhod je od zapada, od Nila sem. Široka tlakovana cesta vodi med dolgim dvoredom ovnoglavih sfing, na koncu ceste pa se dviga mogočno pročelje templja, nad 40 m visoka pilona, stražarja Amonovega templja. Sfinge in pročelja, vse je tako dobro ohranjeno, v žarki svetlobi južnega solnca leži pred teboj resnično in živo, da je treba le še samo svečanega sprevoda duhovnov v belih haljah in pestre, tisočglave množice, ki se vali za njimi v mračne prostore, — pa si pomaknjen za tri tisoč let nazaj v dobo sijaja in slave mogočnih Teb.

Resnobno in nemo zrejo ovnoglave sfinge za teboj, ko stopaš proti vhodu. Kako neznaten in majhen se zdiš ob vznožju ogromne kamnite gore pilonov!

Vstopiš. Petnajst metrov sta pilona debela in onstran se ti odpre pogled po obširnem odprtem prostoru. Stebrovje ga obdaja na severni in južni strani. Na vzhodni pa stojita spet dva pilona-velikana in Ramses II., v nadčloveški velikosti iz kamna izklesan, sedi pred njima na desni in levi. Od levega

kipa so žal le samo noge še ostale. Tu je bil predvor ljudstva, žgalni oltar je stal v njem, ljudstvo se je tu zbiralo k daritvam. V severnem kotu se dviga ogromen kup prsti, tu pa tam se še vidi zidovje iz sirove opeke. Fellâhi so si svojčas v predvoru postavili kar celo vas!

Plaho stopaš mimo kamnitega velikana Ramsesa II. na desni, ki malomarno gleda tja predse, zavzet se ozreš po gigantskih nogah na levi, ki jim niti do kolen ne sežeš, še nekaj korakov skozi pilon — in mrak te objame.

V pragozdu stojiš, se ti zdi. Kamor pogledaš, predse, na desno, na levo, na vse strani se vrstijo stebri, — pa kaki stebri! Šest doraslih mož je treba, da ti enega objamejo! Cele ceste peljejo med stebri, pa se zdijo, da so ozke stezice. In nad teboj se izgubljajo ta orjaška debla v mračnih tminah stropa, pač več ko dvajset metrov visoko. To je dvorana stebrov, največje čudo starega veka, največje delo, ki so ga Egipčani izvršili.

Nem in zamaknjen stopaš po kamnitem pragozdu. Ne veš, čemu bi se najbolj čudil, ali mračnemu molku ogromne dvorane ali silnemu duhu stavbarja, ki si je zamislil tako zgradbo, ali bi ugibal, kake stroje so imeli pred tisoči let ljudje, da so dvignili tele ogromne, po tri metre debele in meter visoke »bobne«, iz katerih so stebri sestavljeni. Molčeči mrak živahno deluje na domišljijo, duhovne gledaš, gladko obrite, golo ostrižene, temnih bistrih oči, v belih haljah. Po mračnem hladu se sprehajajo in načrte kujejo, kako bi še dvignili moč Amonovo in svojo —. Skoraj te je strah, naglo stopiš dalje.

In vrstijo se dvorane za dvoranami, piloni za piloni, stebrovja, obeliski, postranski prostori, ozke temne celice, ki so služile v bogvedi kake tajne namene, reliefi, kipi-velikani brez glav, brez rok,

ruševine vse križem. Končno se splaziš čez ogromno kamenje v zadnji del templja, v najsvetejše. Vrsta dvoran na desni in levi, na sredi pa kapelica. Tu je bila shranjena sveta barka Amonova in v njej kip Amonov. Ob slavnostnih dneh so barko s kipom, skrbno zagrnjenim, nosili duhovni v svečanem sprevodu krog templja in po mestu in sam kralj je svojemu očetu zažigal kadilo, kajti kralj je bil Amonov sin —.

Še majhen tempelj za najsvetejšim, pa si zunaj v svetlem solncu. Nad 600 korakov našteješ v podolžni osi templja, od prvega ovna zunaj v dvoredu pa do zadnje stene. Skoraj pol kilometra! Tako dolg je veliki Amonov tempelj. Širino bi cenil na 120 metrov.

Pa to je samo tempelj Amonov. Ves tempeljski prostor, svojčas obdan z mogočnim zidom, poln malih templjev in kapel, raznih stavb, stanovanj za duhovne, z dvoredi sfing — štirje so bili, ohranjen je samo dvored ovnov — z dvema svetima jezeroma, z vrtovi in gaji palm, je bil 1400 metrov dolg in 480 metrov širok.

In koliko bogastva je bilo nakopičenega v teh prostorih, zlata, srebra, dragocenih posod, kipov, draguljev! Na desettisoče je štel Amon sužnjev, ki so bili njegova last, na tisoče glav živine, in koliko posestev je imel po deželi!

Mogočen je bil Amon. Ni čuda, da se je zaman boril zoper njega verski revolucionar Eh-en-aton in zaman skušal mesto njega vpeljati v Ehut-atonu (Tell Amarni) češčenje solnčnega boga Atona. Šele krščanstvo je zlomilo Amonovo moč in strlo njegovo slavo.

2.

Na stenah, pilonih in obeliskih Amonovega templja so kralji ovekovečili svoja dela in svoje zmage. Lep kos egiptovske zgodovine je v teh napisih.

Izmed njih je najslovitejši napis kralja Šešonka na južni zunanji steni drugega pilona. Poroča nam o zmagoslavnem pohodu Šešonkovem v Kanaan in nad Jeruzalem. Šest metrov je visok in deset metrov dolg. Na sredi vidiš boga Amona, v desnici drži bojni srp, z levico pa vleče na vrveh za seboj pet vrst ujetnikov. Njihovi obrazi kažejo izrazite semitske znake: krive nosove, izstopajoče čeljustne kosti, dolge semitske brade. Podobe ujetnikov so pravzaprav doprsni kipi, ki stojijo na podolgovatih ščitih. V teh so zapisana imena kanaanskih mest, ki jih je Šešonk na svojem pohodu zavzel. Vseh jih je krog 125. Napis je deloma pokvarjen.

Pod Amonom stoji boginja-varuhinja tebske pokrajine. Tudi ta vleče za seboj pet vrst ujetnikov. Pred Amonom kleči gruča semitskih Kanaancev s povzdignjenimi rokami. Vrh slike je napis v hieroglifih, z običajno gostobesednostjo popisuje Šešonkove zmage.

Šešonkov napis je v marsikakem oziru zanimiv in važen. Poročilo o njegovem vpadu v Kanaan in o obleganju Jeruzalema se nahaja namreč tudi v svetem pismu. V drugi knjigi Kronik, v 12. poglavju beremo:

»In v petem letu kralja Roboama je prišel Sisak, kralj Egipta, gori nad Jeruzalem — z 1200 vozovi in 60.000 konjiki in brezštevilnimi množicami, ki so prišle z njim iz Egipta, Lubimi, Sukimi in Etiopci. In zavzel je utrjena mesta, ki so bila Judova, in je prispel pred Jeruzalem — — in je vzel zaklade hiše Gospodove in zaklade hiše kraljeve, pobral vse, vzel tudi zlate ščite, ki jih je napravil Salomon —.«

Poleg tega, da nam napis nudi trdno oporo za kronologijo starega zakona, nam tudi priča, da svetopisemski dogodki niso izmišljotine, temveč zgodovinska dejstva. Obe poročili, svetopisemsko in Šešonkovo, se ujemata, oziroma izpopolnjujeta.

Število vojakov, bojni vozovi, libijske in etiopske pomožne čete, vse to se strinja s tem, kar od drugod vemo o sestavu egiptovske vojske. Tudi ime Šešonk je po priznanju egiptologov pravilno navedeno s Sisak, oziroma Šošek v hebrejščini.

Šešonkov vpad v Kanaan ni edini dogodek v svetem pismu, ki o njem govorijo tudi viri izven svetega pisma, le eden prvih je, ki jih je potrdila tudi svetna veda. Ni še mnogo desetletij tega, da so celo možje-znanstveniki odklanjali sveto pismo, posebno stari zakon, češ, da nima nobene znanstvene, zgodovinske podlage. Pa po dolgem ovinku znanstvenih raziskovanj so prišli zadnja leta vsaj tisti, ki se z vedo resno bavijo, do spoznanja, da nam tudi sveto pismo pripoveduje zgodovinske dogodke. Uspehi njihovega iskanja, njihova znanstvena dela, so hote ali nehote dragocen dokaz za resničnost in verodostojnost svetega pisma. Da za mnoga svetopisemska poročila še ni najti dokazov izven svetega pisma, to naj nas ne moti. Izkopavanja v Egiptu, v Palestini, v Babilonu, v Ninivah in drugod, kjer so se vršili svetopisemski dogodki, še niso končana. Ne mine leto, da ne bi kramp in motika starinoslovca spravila na dan spet kaj novega. In med temi novimi najdbami je vedno kaj, kar ima pomen tudi za sveto pismo. Zato resni znanstveniki vse pogosteje jemljejo sveto pismo, zlasti stari zakon, za izhodišče svojemu iskanju. Nasprotniki svetega pisma naj si le zapomnijo: nevarno je odrekati svetopisemskim dogodkom resničnost in verodostojnost! Marsikdo je že osramočen umolknil, ker ga je kak na novo najden spomenik na laž postavil.

Šešonkov spomenik v Karnaku pa nam tudi osvetljuje pravilno razmerje med svetim pismom in zgodovinskimi viri. Gori navedeno mesto iz svetega pisma omenja le pohod Šešonkov, izpušča pa

podrobnosti. Pač pa dostavlja svarilne besede, da je prišel faraon nad Jeruzalem, ker »so grešili«. »Vi ste mene zapustili, jaz pa sem vas pustil v rokah kralja Šešonka. Služili mu bodete, da spoznate, kaj je meni služiti in kaj je služiti zemeljskemu kralju.«

Šešonkov napis pa nam navaja nad 125 mest, ki jih je kralj zavzel. Iz njih lahko razberemo celo zgodovino njegovega pohoda. Razlika je jasna. Sveto pismo ni zgodovina, ampak verska knjiga, podaja nam zgodovinske dogodke z verskega stališča. In edino s tega stališča je treba presojati in umevati zgodovinske dogodke, ki nam jih pripoveduje.

3.

Za 35 piastrov sem se pogodil z mladim oslarjem in ob šestih zjutraj sem pogumno zlezel na dolgouhega sivca ter ponosno odjezdil po ulicah Luksorja proti dolini kraljev. Narava me je obdarila z dolgimi nogami, oslička pa s kratkimi, včasi se mi je zdelo, da mi bo ušel izpod nog v ljubo prostost, pa skrčil sem kolena, kar se je dalo, — in šlo je. Oslar poganjač je peš in bosopet capljal za nama. Izlet je bil preračunan na ves dan, oborožil sem se izdatno s fotografičnimi potrebščinami, gostilničar pa me je založil s košem jestvin, s trebušastim vrčem hladne nilske vode in pridejal še tudi steklenico francoskega burgundca.

Na brodu smo se pripeljali na levi breg Nila, ki je pri Luksorju zelo širok, ter se napotili proti skalnatemu gorovju v »hišo zapada«, v tebsko nekropolo.

Tebska nekropola — mesto mrtvih, pokopališče — pomeni zadnjo stopnjo v razvoju egiptovskih grobnic. Doba mastab je minila, doba piramid tudi. Mesto njih so si tebski kralji in velikaši kopali globoke skalnate vodoravne ali pa poševne

rove, po 50 do 100 metrov dolge, in se vanje dali položiti k večnemu spanju.

Predpogoj za to jim je nudilo golo skalnato gorovje, ki se dviga na zapadnem bregu Nila, kake $1^1/_2$ ure oddaljeno od reke. K temu načinu pokopavanja pa jih je navajala tudi skrb, da si pripravijo nemoten večni počitek. Kajti že tistikrat se je dogajalo, da so drzni roparji vlomili v grobove in pokradli dragocene zaklade, ki so jih sorodniki dali svojim rajnim s seboj na pot v večnost, da tam nadaljujejo življenje, kakršnega so bili vajeni na zemlji.

Zato so si izbrali za nekropolo ozko, težko dostopno dolino in postavili pred vhod straže, zato so si izkopali v goro globoke rove, prave labirinte, in zazidali in zasuli vhod vanje, da je še dandanes treba vse učenjaške duhovitosti, preden najdejo tak kraljevski grob.

In vendar so tatovi vdrli v večino grobov, pa tudi starinoslovci naših dni so nekatere našli in — oropali, seve »v imenu vede«.

Tebska nekropola leži deloma v nilski dolini, tostran gorovja el-Asasîf, deloma v ozkih, divjih soteskah gorovja. V gorovju ležijo grobovi kraljev in dvornih velikašev, v ravnini pa obredni templji, posvečeni večinoma tebskemu bogu Amonu. Tam so tudi kralji imeli svoje zimske palače. Krog njih je nastalo celo mesto, stanovanja za ljudi, ki so živeli od grobov, za delavce, za strokovnjake v balzamiranju trupel, za kamnoseke, kiparje, slikarje, za vojake, ki so grobove stražili, za duhovne itd. To mrtvaško mesto je seve izginilo, le templji so ostali in dve, tri kraljevske palače.

V zmernem diru, da me je oslar dohajal, sem jezdil ob nasadih sladkornega trsa, ob deteljiščih in ječmenovih poljih proti severozapadu in prispel v tričetrt ure do templja v Kurni. Nisem se dolgo

mudil z njim, tempelj je templju podoben, dovolj sem jih že videl, nič posebnega ne nudi, zajahal sem osla in potoval dalje.

Kmalu za Kurno se začne soteska, ki vodi h grobovom v »dolino kraljev«, v Bibân el-mulûk.

Tužen, zapuščen, divji kraj! Nobenega drevesa, niti bilke ne vidiš, nobene ptice ne slišiš, kvečjemu da zaprhuta plahi jastreb v naglem begu visoko nad teboj. Divje razorano skalovje štrli na desni in levi visoko v sinje jasno nebo, sam beli apnenec, ki ga neusmiljeno obseva močno južno solnce, da te oči skelijo od ostre bele svetlobe.

Tri četrt ure jezdiš po tej samotni puščavi, najprvo na zapad, nato naravnost na jug, mimo ostre skale zaviješ in pred teboj na jug se odpre podolgasta kotlina, stranske soteske gredo iz nje na vse strani, silna strma bela stena kipi na desni v nebo, na levi leži džebel Asasîf, onstran pa je nilska dolina. Povsod zijajo vhodi v temne rove. To je Bibân el-mulûk, dolina kraljev.

Egiptovski faraoni niso znali zamisliti samo orjaških stavb, znali so tudi za svoj večni počitek najti kraj, ki s svojim tihim, samotnim veličastvom oznanja res kraljestvo grobov in smrti kakor noben drug kraj ne v vsem Egiptu.

Razjahal sem ob nizkem beduinskem šotoru. Gonjač je privezal osla h kamnu, utrujen sedel v senco šotora, mene pa so se lotili dragomani, da me popeljejo na »oni svet« in mi razkažejo globine kraljevskih grobov.

Koliko je grobov v tebski nekropoli, tega ne bomo nikdar zvedeli. Da so milijoni tod pokopani, to je razumljivo. Saj so bile Tebe svetovno mesto. Tisoče grobov je pesek že zdavnaj zasul, drugi spet so tako skriti, da jih nikdar ne bodo našli. Rimski zgodovinar Strabo je poznal 40 grobov, danes jih poznamo 60, po večini kraljevskih.

Vsi znani grobovi so vklesani v živo skalo, v stene, ki obdajajo dolino kraljev in sosedne wadije. Seveda niso vsi enako veliki in lepi. Večina grobov je zanimiva le za znanstvenike, navaden turist si ogleda le najlepše.

Ostal sem štiri ure v dolini kraljev in obiskal šest grobov. Naj popišem le najlepšega in največjega, grob kralja Sethosa I. Njegovo egiptovsko ime je Seti, vladal je krog l. 1300 pr. Kr.

Stopil sem za vodnikom — obisk grobov je dovoljen le v spremstvu vodnikov, ki so od države nastavljeni — in zavila sva v ozko stransko sotesko, ki se cepi od glavne kotline in se obrne proti vzhodu.

V hribu zija rov, pa gotovo pet metrov globoko leži vhod, po lesenih, za turiste narejenih stopnicah stopaš dol. Vodnik odklene železna vrata, pritisne na gumb in v rovu se zasveti električna luč. Grobovi, ki jih turisti obiskujejo, so namreč vsi pod ključem in električno razsvetljeni.

V rovu sva. Vse globlje pada, nekaj nad dva metra je širok, kake tri metre bo visok. Na stenah so reliefi, kljunoglavi, ovnoglavi bogovi, kače, krokodili, kravje glave.

Vse globlje se pogreza hodnik, stopnice so položili za turiste. Že sva 30 metrov globoko v gori, stene so preobložene z reliefi, same podobe o življenju v kraljestvu smrti.

Še po strmih stopnicah navzdol in zavzet obstojim.

Na pragu velike dvorane sem, močna električna luč jo sijajno razsvetljuje, štirje stebri podpirajo strop in med njimi se vidi skozi vrata v še večjo dvorano, enako sijajno razsvetljeno. Po stenah v gostih vrstah reliefi, izvrstno ohranjeni in vsi v živih barvah, zdi se ti, da so bili lani narejeni, pa so že 2300 let stari! Vmes nebroj hieroglifov.

Nem od čudenja potujem od stene do stene. Kdo bi mogel vse to pregledati, kaj šele zapisati! Vodnik mi je pravil, da so učenjaki, egiptologi, po cele tedne čepeli in studirali v tej dvorani. Jaz pa sem imel le dobre pol ure časa.

Reliefi pripovedujejo, kako se godi duši rajnega v podzemlju, v kraljestvu smrti, in kaj vse mora preživeti, kaj vse srečati, preden pride v spremstvu solnčnega boga na kraj počitka.

Po mnenju Egipčanov zatone solnce zvečer v kraljestvu smrti, na zapadu, in potuje po njem vso noč. Zato vidiš na vseh teh slikah solnčnega boga v njegovi barki in poleg njega različne demone in bogove podzemlja, s čudnimi, strahotnimi glavami leva, krokodila, vola, dalje spet kače s človeškimi glavami, kače, ki bruhajo ogenj, kače z dvema glavama, kače s štirimi nogami, kače s peruti itd. Drugje spet vidiš sovražnike solnčnega boga — zavržene, ki plavajo po brezkončnih podzemeljskih jezerih, druge, ki se pečejo v čudnih ognjenih pečeh, spet druge, ki stojijo na glavi v plamenih itd., in poleg njih bogove in demone, ki hladnokrvno in ravnodušno gledajo njihovo trpljenje. Strahotne slike, ki pa iz njih vkljub temu govori vera v posmrtno življenje, vera v neumrjočnost duše, in ki iz njih odseva spomin na davno prarazodetje o večnih kaznih pogubljenih duš, popačeno in zatemnelo po blodnjah poganstva.

Druga dvorana nima izhoda, nazaj v prvo moraš. In v njenem levem kotu je v steni nizka odprtina, skozi njo vidiš v globok, temen prepad. Dandanes seve peljejo stopnice čez prepad, svojčas pa jih ni bilo. Čemu so napravili dve zaporedni dvorani, nato pa v prvi v njenem skrajnem kotu rov nadaljevali, pa izkopali koj za vhodom prepad?

Vse zato, da bi prevarili tatove. Kdor je prišel do druge dvorane in tam ni našel vrat, se je vrnil,

misleč, da mumije ni v grobu. Šele po dolgem iskanju in trkanju po stenah je morebiti zadel na zazidana vrata. Ko pa je stopil skoznje, je telebnil v prepad.

Tako so kralji zavarovali mir svojim telesnim ostankom. In vendar — vse zaman.

Po dolgem poševnem mostu prideva v niže ležeči rov, za celo nadstropje leži niže. Spet stopava kakih 24 metrov daleč, vedno navzdol. Reliefi na stenah pripovedujejo, kako se godi duši rajnega pred sodniki podzemlja.

Nova dvorana se odpre, globoko spodaj leži. Kdo ve, koliko metrov sva že pod zunanjim svetom. Na stenah so spet reliefi iz kraljestva smrti. Na koncu dvorane, za nekaj metrov niže, leži celica, v njej je stal kraljev sarkofag iz alabastra. Ni ga več, v London so ga spravili, mumijo pa v egiptovski muzej. Ubogi Seti! Tako globoko v goro se je dal skriti, pa so ga našli, izvlekli iz kraja miru in počitka ter ga izpostavili na ogled radovednim zijalom! Ni po mojem okusu —.

Tudi grobnica je kar preobložena z reliefi, več stranskih sobic ima, najbrž so bile grobnice za kraljeve sorodnike, ki so jih tja pokopavali že pred kraljevo smrtjo in tudi še po njej.

Zadaj je še ena dvorana, pa nima nobenih reliefov.

»Sedaj sva sto metrov daleč v gori,« je pravil vodnik, »in šestdeset metrov niže ko Vaš oslar zunaj v dolini!«

Globoko sem zasopel. Šele tedaj sem opazil, kako težek, moreč da je zrak v teh globinah. Koliko milijonov kilogramov skalovja pač visi sedajle nad mojo glavo?

»Pojdiva nazaj!« sem dejal in vesel sem bil, ko se je spet zasvetil skozi vhod beli dan. Globoko sem šel po sapo, ko sem stopil iz rova, pa oči sem

si moral zakriti; blesteča dnevna svetloba me je zbodla, da je kar zabolelo.

Obiskal sem še druge grobove, nato pa šel gledat na novo najdeno grobnico Tut-enh-amona.

Tut-enh-amon se je prvotno imenoval Tut-enh-aton, bil je zet kralja Eh-en-atona, verskega revolucionarja, in njegov naslednik. Zelo mlad je prišel do vlade, tudi po značaju je bil slabič, odpravil je »novo vero« v solnčnega boga Atona, vpostavil spet Amona ter preselil prestolico nazaj v Tebe. Zato pa so mu Amonovi duhovni poskrbeli za tako sijajno grobnico, kakor jo je malokateri kralj imel. Leta 1922 sta jo našla Angleža Carnavon in Carter, sredi ceste leži, ki vodi dandanes po dolini kraljev, vhod so zasule ruševine in sipine iz komaj par metrov više ležeče grobnice Ramsesa VI. Tut-enh-amonov grob je edini, ki so ga dosedaj našli nedotaknjenega, bajni zakladi so ležali v njem celih 3300 let. Sedaj so jih znosili v Kairo in v London, Tut-enh-amona pa so pustili, da v miru počiva še nadalje v svoji — prazni — grobnici. Le vhod so zasuli.

Tako je bilo letos, ko sem vdrugič obiskal dolino kraljev. Leta 1925 pa so v grobnici še delali, ljudje so nosili ven zaboje, polne dragocenosti, in nikogar niso pustili v rov. Tut-enh-amonove grobnice torej odznotraj nisem videl, pač pa velik del izkopin v egiptovskem muzeju v Kairi.

V tem je poldne že minilo, treba je bilo iti dalje. Poklical sem oslarja, ki je mirno dremal za šotorom v senci, in napotila sva se črez hribovje Asasîf proti vzhodu v Dêr Baharî.

Z vrha se mi je odprl pogled, ki ga v življenju ne bom pozabil.

Na zapadu globoko spodaj leži dolina kraljev, kotlu podobna soteska, naravnost nasproti Asasîfu stoji ogromna navpična stena, ki zapira ko-

tlino proti zapadu, razsekani vrhovi jo nadaljujejo proti severu, proti jugu pa se izgublja v puščavo. In povsod, kamor pogledaš, od vseh strani ti zijajo nasproti temne odprtine rovov, vse gorovje je preluknjano in prevrtano. In nad vso to divjo krasoto je razprostrt molčeči plašč mrtvaškega miru —.

Vhod v kraljestvo smrti —.

Pa poglej na vzhod!

Zelena, bujna dolina Nila, vasi leže pod gručami visokih palm, sinji trak je vpleten v sočno zelenje, Luksor vidiš, bele evropske palače hotelov in više gori mogočne pilone Karnaka —.

Tam so stale stovrate Tebe, svetovno mesto, življenja polna prestolica —.

4.

Izmučen, zdelan, zaspan od vročine, žejen in gladen sem se ob treh popoldne privlekel v senčnate arkade Hatšepsutinega templja v Dêr Baharî.

Najprvo sem poskrbel za telo, tempelj in reliefi so lahko čakali. Lotil sem se košare in koj ugotovil, da mi je oslar izpil vodo, medtem ko sem lazil po osrčju zemlje. Zato pa je moral v najhujši vročini teči po drugo v beduinsko vas. Nato sem obedoval. Obral sem dva mršava pečena goloba, pojedel košček obloženega kruha, par trdih jajc in za žejo tri pomaranče. Bolj pičlo je bilo, pa še to mi ni dišalo, vročina je bila prevelika. Potem sem legel po tleh, si dejal kamen pod glavo in zadremal, po nasvetu, ki pravi, da ni dobro v teh vročih krajih, če se v opoldanski vročini človek preveč muči. Svež in spočit sem se nato lotil Hatšepsutinega templja.

Zelo lepo lego ima, pod strmo visoko steno leži, dvorane so deloma izklesane iz žive skale. V treh terasah je zidan, široka cesta se v glavni osi templja polagoma dviga od terase do terase. Dostop je

svojčas krasil dvored sfing, ki so pa domalega čisto izginile. Široko prvo teraso zaključuje stebričje z reliefi na stenah, ki pričajo, da je kraljica zelo ljubila vrtnarstvo. V skali se vidijo jame, v njih so bile zasajene palme, vinska trta itd.

Tudi drugo teraso zaključuje stebričje. V južni dvorani so sloviti puntski reliefi. Hatšepsut je bila miroljubna kraljica, velikih vojsk ni vodila, pač pa je poslala svoje trgovske ladje na odkritja po Rdečem morju in ob vzhodni afriški obali v deželo Punt. Kje je ležala, ne vemo, morebiti na obali osrednje Afrike. Dežela Punt je bila za Egipčane dežela čudežev, od tam so dobivali zlato, slonovino, ebenovino, kadilo in mnogo drugih dragocenosti. Bogato obložene so se vračale ladje v Tebe in številni reliefi druge terase, sedaj že zelo razdejani, pripovedujejo o teh pohodih in odkritjih, ki so bili za tedanjo dobo nekako to kar za nas odkritje Amerike. Koče zamorcev vidiš, okrogle kakor slamnati čebelni panji, glavarji Punta pozdravljajo na obrazu ležeče odposlance mogočne kraljice, dalje tam nalagajo blago na ladje, zlato, vreče kadila in sedem balzamovih dreves, zasejanih v lesene sode, ki jih je žive in zelene dala prepeljati kraljica v Tebe.

Na tretji terasi je ležalo najsvetejše, ki je pa skoraj popolnoma uničeno. V prvih časih krščanstva so se v templju naselili puščavniki, zato se tempelj še dandanes imenuje dêr, t. j. samostan. Najbrž so jih podobe poganskih bogov motile v premišljevanju, grdo so jih poškodovali.

Kmalu sem se moral posloviti od lepega Hatšepsutinega templja, zajahal sem osla in krenil proti jugovzhodu čez puste sipine in ruševine, kjer se je nekdaj širilo »pogrebno mesto«. Nič drugega ni ostalo od njega kot razvaline nekaterih palač, tempelj Ramsesa II. in Ramsesa III.

Izmed vseh egiptovskih faraonov je Ramses II. najbolj znana osebnost. Od Delte pa do Nubije, ves Egipt je poln njegovih palač, templjev, kipov in napisov. Zelo dolgo je vladal; delaven, podjeten, pa tudi zelo častiželjen je bil. O njem so dolgo mislili, da je on tisti faraon, ki se je z Mozesom pogajal za odhod Izraelcev iz Egipta, vdrl z vojsko za njimi ter utonil v Rdečem morju. Pa izkazalo se je, da ni. Ne morebiti radi tega, ker ima svojo grobnico v dolini kraljev in ker njegova mumija leži v egiptovskem muzeju, ker torej ni utonil, ampak iz drugih razlogov. Vladal je namreč približno od 1292 do 1225 pr. Kr., tako računajo danes najboljši egiptologi. Ob tem času pa so bili Izraelci na vsak način že v svoji obljubljeni deželi. Pa tudi sicer se ne ujemajo tedanje razmere v Egiptu in Palestini s tem, kar vemo o njih iz svetega pisma.

Pač pa je bil Ramses II. večkrat v Palestini, ki je tistikrat spadala pod Egipt. V dolgotrajnih bojih s Hetiti, narodom današnje Male Azije, si je zagotovil svojo posest, v zahvalo za svoje zmage pa je pozidal Amonu tempelj v Tebah in dal na njegove stene vklesati v reliefih in napisih svojo bojno slavo.

Pustil sem osla in oslarja v senci grmičja ter šel gledat Ramsesov tempelj.

Na notranjih stenah obeh glavnih pilonov so vklesani Ramsesovi boji. Severni pilon pripoveduje o življenju v taboru. Bojne vozove vidiš v dolgih vrstah, konje, ki jim hlapci polagajo zob, osli nosijo živila in vodo, vojaki se pretepajo za vodo, pometali so vrče po tleh in udrihajo drug po drugem, poleg pa eden mirno in zadovoljno pije iz kozjega meha itd.

Južni pilon popisuje bitko. Ramsesa vidiš na bojnem vozu, trikrat večji je nego drugi umrljivi ljudje. Tako so egiptovski umetniki izražali veličastvo in božanstvenost svojih kraljev. Kakor dež gosto lete

njegove pušice, celi kupi mrtvih sovražnikov leže pod njegovim vozom. Egipčani hitijo svojemu kralju na pomoč.

S pravo naslado in s čudovito živahnostjo riše umetnik vse te podrobnosti. Bojni prizori na Ramsesovih pilonih spadajo med najboljše izdelke egiptovske likovne umetnosti.

Sicer pa je tempelj že zelo razdejan. Štirje orjaški kipi boga Ozirisa, vsi obglavljeni od kdove katerih sirovežev, še tudi v razdejanju pričajo o izredni umetnikovi sili. Pri vhodu v notranjo dvorano stebrov ležijo ostanki dveh res velikanskih kipov Ramsesa II. Uhlji so meter dolgi, prsi merijo šest metrov od ramena do ramena. Nekje v kotu še leži roka, meril sem jo in dognal, da ima na laktu pet metrov v obsegu. Kazalec je meter dolg, drugo razmerje si lahko sami izračunate!

Poslovil sem se od mogočnega, slavohlepnega Ramsesa II. in odjezdil v tempelj Medînet Habû, ki ga je postavil Ramses III. Amonu in tudi sebi. Dobro je ohranjen, stene so polne reliefov iz življenja faraonovega. Nad vhodom v tempelj stoji Ramsesov dvorec, gori v prvem nadstropju je imel svoj harem, sobe za svoje številne žene in sužnje. Reliefi pripovedujejo o življenju in razkošju, ki je vladalo v teh sobah. Utrujen sem končno poiskal oslarja in živinče, sladko sta dremala drug ob drugem, medtem ko sem se jaz pehal za vedo in umetnostjo.

Še mnogokaj je videti v tebski nekropoli, n. pr. tudi grobove kraljic v soteski Bibân el-harîm. Pa za tak temeljit obisk je treba cele dneve preživeti v tebski puščavi, za kar mi pa ni bilo. Prenasičen sem že bil grobnic, templjev in razvalin, utrujen tudi, — obrnil sem glavo svojemu oslu proti domu.

Le eno znamenitost sem mimogrede še obiskal, takozvane Memnonove kolose.

Zunaj na polju samevata dva velikanska kipa, nad 20 metrov visoka, daleč naokoli ni nobenih razvalin več videti. Ime so jima dali Grki, z Memnonom nimata nobenega opravka, ampak sta le sedeča kipa Amenofisa III., krog 1400 pr. Kr. je vladal. Nekdaj sta stala pred vhodom v tempelj, pa tempelj je razpadel, ljudje so zvozili kamenje bogve kam, drugo je preplavil Nil, le oba orjaka še stojita, — nema stražarja nekropole.

Že rimski zgodovinar in potopisec Strabo pripoveduje, da je severni kolos ob solnčnem vzhodu pel, dajal od sebe rahel, kovinast glas. In že Rimljani so hodili poslušat svetovno čudo pevajočega kamnitega velikana. Ti »turisti« so se celo oveko-večili na kolosih s svojimi podpisi.

No, jaz sem zaman čakal na glasove kamnitega godbenika. Ne poje več. Mlad fantalin je menda ugenil moje želje, brž je splezal južnemu orjaku po nogah in pod pazduho ter zapel otožno arabsko popevko. In ko je priplezal spet na tla, mi je pomolil roko: »Bagšîš —!«

»Hm,« sem dejal in pokazal na svojo knjigo, »tule stoji, da je svojčas pel onile, severni velikan! Južni kolos ni nikdar pel! Slabo si to napravil, zato ti nič ne dam.«

Pa me ni pustil. Dati sem mu moral piaster.

Blizu kolosov stoji prava pristna egiptovska sâkija, vodnjak. Osliček goni vodoravno ležeče zobčasto kolo, to suče navpično stoječe kolo, krog tega pa teče vrv in nanjo so privezani lončeni vrči. V globini zajemajo vodo, jo na kolesu dvigajo in jo izlivajo v žleb, pa se spet vračajo krog kolesa v globino. Po žlebu odteka voda na polje, vse skupaj neverjetno cvili in stoka, ker je vsa naprava lesena, niti koščka železa ni na njej. Osel ima oči zavezane, potrpežljivo stopa v krogu, misleč kdove kam da potuje. Poleg sâkije v detelji pa dremlje

bos, na pol nag, rjav beduin, nadzornik tega čudovitega gibala.

Voda v teh sâkijah seveda ni živa studenčnica, ampak pristna voda iz Nila. Nilova dolina je naplavina, zrcalo Nila leži po večini v isti višini kakor svet krog njega, — po zakonih fizike je torej čisto umljivo, da priteče voda iz zemlje, kjerkoli le za par metrov koplješ. Slične vodnjake so poznali že stari Egipčani.

Fotografiral sem cvileči vodnjak in se naglo odpravil proti Nilu, še kolosom nisem utegnil stisniti palcev v slovo, kajti že so hitele sumljive postave raztrganih beduinov sem čez polje — po bagšîš.

Izidin tempelj na otoku File pred 100 leti.

NA ŠTIRIINDVAJSETEM VZPOREDNIKU.

1.

Še za en dan ob Nilu navzgor, globlje v Afriko! Prav do najjužnejših mej Egipta, v črno Nubijo!

Od Luksorja do Assuana je še dobrih dvesto kilometrov železnice. Ob osmih sedeš na vlak, ob pol dveh si v Assuanu. Vlak vozi počasi, ovinkov je vse polno, nilska dolina se zoži na pol kilometra, komaj da je še prostora za široko strugo, za železnico in za ozek pas rodovitne zemlje. Posebno na desnem bregu, koder teče tudi proga, silijo sivkaste stene nubijskega peščenca trdo do Nila; vse razrite in razklane so in gori kje v skalovju vidiš revno nubijsko vas, da se čudiš, kako so ljudje tja gor prišli s svojimi kočami in od česa sploh živijo v tej goli, suhi, kamniti puščavi.

Pri džebel Silsile — »gora verige« — zapusti proga za dobrih 25 kilometrov dolino Nila, ki se v velikem kolenu izogne gorovju, ter teče v ravni črti skoz nepopisno pusto, prazno puščavo. Sam pesek, samo kamenje, skalovje, divji wadiji. Živega bitja ni videti, nobenega drevesa. In žarko nubijsko solnce siplje na to sivkasto pokrajino svojo belo, ostro svetlobo, da te oči zabolijo, če pogledaš skoz

okno. Hvala Bogu, da traja vožnja po tem kosu puščave le slabo uro. Pa tudi ta čas zadostuje, da dobi človek pravi pojm, kako je v puščavi onstran življenje in zelenje prinašajočega Nila.

Absolutno nerodovitna pa ta puščava ni. Pri Kom Ombu, kjer se železnica spet približa Nilu, so v najnovejšem času začeli z namakanjem. Ogromne sesalke dvigajo vodo 25 metrov visoko iz Nila v puščavo, na vse strani so izkopali kanale — in puščava rodi! Skoraj sto kvadratnih kilometrov nekdaj gole puščave so izpremenili v rodovitne nasade sladkornega trsa. In delo mislijo še nadaljevati.

Onstran Kom Omba stopi tudi levi breg trdo do Nila. Saharska puščava pošilja široke plazove svojega zlatorumenega peska z višin k vodi, obdelane zemlje skoraj ni več videti, tu pa tam kake grede. Palme stojijo ob Nilu. Enolične ravne črte Spodnjega in Srednjega Egipta so že zdavnaj izginile, pokrajina je vse bolj slikovita, živahna, za vsakim ovinkom zagledaš kaj novega, posebnega. Svet je ves drugačen, to ni več Egipt, čisto druge vrste pokrajina je, — v Nubiji smo.

Od onstran Nila te pozdravlja visok, kopast, zlatorumen vrh, sredi reke se pojavi ozek, gosto s palmami obrasel otok, na njegovem severnem koncu je velikanski trinadstropen hotel, vlak zavozi med vrtove in hiše ter se ustavi na skromnem kolodvoru, predzadnjem na tisoč kilometrov dolgi egiptovski železnici, — v Assuanu.

Stopiš iz zaprašenega, zatohlega, gosto zastrtega voza na pločnik. Ej, kako solnce! Vroče pripeka, huje ko pri nas v juliju, skoraj navpično padajo njegovi žarki. In ta svetloba, sijajna, svetla, bela! Vse je tako čudno belo! In ta zrak! Suh je, niti sledu vlage ni v njem, in čist je, da vidiš daljne obrise Saharske puščave ostre in razločne kakor

z najboljšimi naočniki! In gorak —! Kar kopal bi se v tem zraku. Smo pač na 24. vzporedniku. Ubogi Evropci tam daleč gori na 49. vzporedniku, ki teče skozi Slovenijo! Danes je 29. januar, zebe vas, premraženi se stiskate krog sajastih peči, zunaj pa brije zimska burja in snežni zameti, ali pa mežika nizko izza obzorja zaspano zimsko solnce skozi sivo, dolgočasno meglo v zledeneli svet —.

Izročim se na milost in nemilost zastopniku hotela. Prtljago oskrbi zame, voz čaka zunaj, brez skrbi se pomešam med ljudi, ki vrejo k izhodu, vsi svetlo in lahko oblečeni, tujci v snežnobelih plat-nenih oblačilih, domačini — sami moški seve, žensk tu ni videti — v dolgih belih in prižastih kuftânih, z belimi turbáni na glavi, ki še močneje podčrtavajo črnorjavi nubijski obraz. Kajti tu v Nubiji so ljudje, — ne rečem, da so taki kakor zamorci, ampak take barve so kakor dobro pražena kavna zrna, temnorjavi. Nekateri pa so skoraj čisto črni. In iz teh temnih obrazov se bliska belina velikih, svetlih oči, se bleste snežnobeli zobje. Kamor pogledam, povsod nekaj novega, nad vse zanimivega. Ni čuda, da sem izgubil vodnika med samim gledanjem in gledanjem. Ves nemiren je prisopihal za menoj, me pograbil za roko in stlačil v svoj voz.

2.

Koj drugo jutro sem obiskal otok Elefantine.

Otok je morebiti dva kilometra dolg in pol kilometra širok. Dve vasici se skrivata med gostimi palmami, črna nubijska mladež radovedno kuka izza bornih koč za belim tujcem. Južni del otoka je skalnat, visok in gol in tam ležijo razvaline egiptovske obmejne trdnjave, ki so jo Grki imenovali Elefantine, Egipčani pa Jeb.

Pri Assuanu je šla meja med kraljestvom faraonov in Etiopijo. Egipčani svojim južnim sosedom

nikdar niso prav zaupali, čeprav so bili z njimi v trgovskih zvezah in čeprav je bil velik del Etiopije — današnji Sudân — nekaj časa Egipčanom podložen. Zato so svojo južno mejo dobro utrdili. Kraj je za to zelo primeren. Nilska dolina je ozka in prav nad Assuanom so nilske brzice; prehod čezenje za jadrnice je bil tistikrat skorajda nemogoč. Puščava za vpad ni prišla v poštev, treba je bilo torej le ozko dolino pri Assuanu zapreti. Že zgodaj so pozidali na južnem rtu otoka Jeb močno trdnjavo in nastanili v njej številno posadko. Tudi na kraju sedanjega Assuana so stale svojčas najbrž utrdbe.

Toda Jeb ni bil samo obmejna utrdba, bil je obenem tudi važno tržišče za pridelke notranje Afrike. V Jeb so prinašali Etiopci na prodaj kadilo, dišave, posebno pa slonovino. Od slona je otok dobil tudi svoje ime.

Ime Elefantine je v začetku našega stoletja zaslovelo v znanstvenem svetu.

Leta 1904 je namreč kupil Anglež Mond od nekega starinarja v Assuanu šop starih papirosov. Ko so jih znanstveniki pregledali, so našli, da so papirosi silno važne listine, pisane v aramejskem jeziku, ki je tesno v sorodu s hebrejščino. Pisali so listine krog l. 471—410 pr. Kr. Judje, ki so služili za vojake v jebski posadki. Kmalu nato je izkopal dr. Rubenson v razvalinah trdnjave še tri druge papirose, ki imajo skoraj isto vsebino in so iz istega časa. Izdal jih je nemški učenjak Sachau, zato se dandanes tudi imenujejo papirosi Sachau.

Iz njih zvemo, da je živela v trdnjavi Jeb številna naselbina judovskih vojakov-najemnikov s svojimi družinami vred. Imeli so celó lasten tempelj, ki so v njem opravljali darítve, prav kakor v Jeruzalemu. Tudi lastne duhovne so imeli. Papirosi so pisani skoraj v istem času ko svetopisemski knjigi Ezdrova in Nehemijeva. Aramejščina v teh knjigah je popol-

noma enaka aramejščini papirosov. Jezik papirosov potrjuje, kar so že poprej domnevali, da v petem stoletju pr. Kr., torej po povratku Judov iz ujetništva, hebrejščina ni bila več občevalni jezik. Tudi zgodovinski podatki omenjenih svetopisemskih knjig dobivajo iz papirosov novo potrditev. Končno je zanimivo, da so Judje kljub prepovedi v peti Mozesovi knjigi, 12. pogl., imeli tempelj in obhajali daritve zunaj Jeruzalema. Prenagljeno je vsekakor sklepanje tistih, ki iz tega dejstva dokazujejo, da ob času elefantinskega judovskega templja Mozesovih knjig še ni bilo, da so torej šele pozneje nastale. Če bi bilo to res, bi Mozesovih knjig niti v drugem in prvem stoletju pr. Kr. še ne smelo biti, kajti tistikrat so imeli Judje tudi tempelj izven Jeruzalema, namreč v Leontopolisu blizu Kaire.

Te in slične reči sem razmišljal, ko sem stopal po ruševinah starega Jeba. Ni mnogo ostalo od nekdanje važne trdnjave.

Stala je na visoki skali, ki strmo pada na treh straneh v Nil, na četrti pa se polagoma znižuje v rodovitna polja in palmove gozdove. Skale so mestoma podzidane. Judovski tempelj je popolnoma izginil. Papirosi sami pripovedujejo, da so ga Egipčani razdejali pri vstaji l. 410 pr. Kr. Vidijo pa se še granitni piloni poganskega templja in temelji, deloma tudi stene stanovanjskih hiš, ki so bile zidane s sirovo opeko. V eni teh hiš je našel Rubenson one tri papirose.

Ob peščeni obali sem gledal, kako so nubijske žene zajemale vodo iz Nila v trebušaste, visoke vrče. Ta voda je zanje edina, ki jo dobijo. In malo više gori se je pa nadebudna črna nubijska mladež kopala v valovih Nila.

Ko sem stopil v čoln, je nekdo prihitel iz palmovega gozdiča ob bregu in klical, da bi počakal. Anglež je bil. To je povedala njegova govorica,

vsa njegova dolga suha postava, zlasti pa njegov ostro začrtani, gladko obriti obraz s stisnjenimi, izrazitimi ustnicami, v katerih je tudi med govorjenjem trdovratno tičala kratka dublinska pipa. Predstavil se je in prosil, če se sme prepeljati z menoj v Assuan.

Povabil sem ga v čoln in zvedel na četrturni vožnji, da je kopal po jebskih razvalinah za papirosi. Našel ni nič. Pravil je, da se je zadnja leta lotila ljudi prava strast stikati za papirosi. Vsak hoče najti papirose in se proslaviti. Kjer je še kak kup ruševin neprekopan, povsod brskajo in rijejo. Pa navadno nihče nič ne najde.

»Poskusil bom svojo srečo še v Mezopotamiji. Tam je še dovolj deviških razvalin.«

Prisluhnil sem. V Mezopotamijo je vodila tudi moja pot.

»Ste že bili kdaj v Mezopotamiji?« sem vprašal.

»Ne še. Pa imam dobre zveze v Bagdadu. Upam, da mi pojdejo na roko in da bom kaj imenitnega izkopal.«

»Pojdite v Kîš ali pa v Kerkuk! Tam so sedaj na delu.«

Ne vem, kako da so mi ušle te besede. Najmanj pa sem odgovoren za posledice, katere so rodile.

»V Kîš in v Kerkuk?« je vprašal. »Poznate te kraje?«

»Iz knjig in časopisov.«

»Pa mislite, da bi kaj našel?«

»Tako vsaj pišejo.«

»Dobro. Pojdem. Dajte mi svoj naslov. Če kaj najdem, Vam pošljem lep spominek v zahvalo za nasvet.«

Izmenjala sva vizitki in odšel je v svoj hotel. Gledal sem za tem novodobnim rudosledcem in srečolovcem in niti na misel mi ni prišlo, da bom kdaj v življenju le samo še sled našel o njem.

3.

Največja zanimivost, ki jo nudi daljni Assuan, so vsekakor nilske brzice, ogromni jez in otok File s svojimi od Nila preplavljenimi templji.

Bogati ljudje se dajo od krepkih nubijskih veslačev peljati po Nilu iz Assuana čez brzice do jeza, se dvignejo po žlebu čez jez in veslajo po jezeru, ki je nakopičeno za jezom, do otoka File. Kar je seve izredno lep, pa nekoliko nevaren užitek in tudi drag. Navadni ljudje se pa peljejo z vlakom po kratki progi do Šellâla, stopijo v čoln in narobe obiščejo najprvo File ter nato jez in brzice. Vlak stane deset piastrov in v četrt ure si v Šellalu.

Šellal leži onstran brzic in jeza in je pristanišče za angleške parnike, ki vozijo po Nilu navzgor do Halfe in više. Promet čez brzice in jez je namreč za parnike in večje jadrnice nemogoč. Kratka proga Assuan—Šellal pa oskrbuje nemoteno zvezo med Egiptom in angleškim Sudânom. Šellâl je torej končna postaja 1000 km dolge egiptovske železnice in obenem izhodišče prometa, ki gre v Sudân in v osrednjo Afriko.

Svet severno od Assuana ima čisto svoj značaj. Mogočen greben granita se je vrh Assuana vrinil od zapada proti vzhodu v egiptovski peščenec, strmo, razklano granitno hribovje temne barve obdaja dolino. V tisočih let si je izkopal Nil skoz ta granit svojo ozko pot, v močnem padcu hrumi in pada in se peni čez ogromne skale, ki mu zapirajo pot, po ozkih kamnitih žlebovih drevi s strahovito naglico mimo čeri, ki so ostro brušene kakor nož, le najizurjenejši krmarji pridejo brez škode čez te slapove, dolge skoraj cel kilometer. Nad slapovi, sredi divjih, strmih bregov, pa leži majhen, zelen, prelep otočič. Pi-lak so ga imenovali Egipčani in postavili tu na najjužnejši točki svojega

kraljestva krasen tempelj Izidi in Ozirisu. Tako je bilo v davnini.

Ko pa so Angleži l. 1902 dovršili orjaški nilski jez med Assuanom in Šellalom in zaprli strugo, se je Nil nad jezom izpremenil v jezero, preplavil dolino in sosedne wadije 300 km daleč navzgor, obtekel hribovja, ki so dotedaj stala ob njegovem bregu, in jih izpremenil v skalnate otoke — in popolnoma preplavil otok File. Komaj da še strehe pilonov in glave stebrov gledajo iz vode. In iz vseh krajev romajo turisti v Šellâl, da vidijo to znamenitost, edino na vsem svetu, tempelj v vodi, mogočno nilsko jezero in največji jez na svetu.

Na postaji Šellâl te koj obsujejo čolnarji, črni Nubijci, in preden si se prav zavedel, si se že pogodil za tri ure vožnje na otok File in k jezu ter nazaj in da boš plačal 35 piastrov in izdaten bagšîš čolnarjem. In že tudi sediš v ličnem čolnu pod platneno streho, črni žilavi Nubijci, sama kost in koža jih je, se vpenjajo v vesla in pojejo k ritmičnemu pljuskanju vesel otožno arabsko popevko.

Počasi se bližaš ličnim stavbam, ki gledajo sredi jezera iz vode, res posebnost, ki je ni več videti na svetu. Januarja, ko je dosegla voda prilično polno višino, moli tempelj kvečjemu za dva metra še iz vode, čoln pristane koj na strehi pilona, čolnarji ti pomagajo gor, sprehajaš se po široki strehi, stopiš na rob — in gledaš spodaj v zelenkastih globinah stebrovje, stene z reliefi, vrata, oltarje, kipe bogov, vse lepo ohranjeno, pa vse pod vodo. Zdi se ti, da zreš uresničeno pripovedko o zakletem gradu na dnu jezera.

Ko začne spomladi v Spodnjem Egiptu vode primanjkovati, tedaj stopnjema odpirajo zatvornice velikega jeza, voda odteka in tempelj Izide in Ozirisa se prikaže iz vode. Pa le deloma. Otok in tudi spodnji del stavb je vedno pod vodo.

Kako dolgo bo še stal lični tempelj in kljuboval razjedajoči moči vode? Zgodovinarji in starinoslovci vsega sveta so ugovarjali zoper ta jez, ki grozi uničiti najlepši biser Egipta, angleški inženerji pa kažejo na milijone in milijone, ki jih Egipt leto za letom zasluži, ker mu jez tudi ob suši namaka polja —.

Peljali smo se mimo palme, samotno je molela iz valov. Čuden pogled! Na bregu otoka je stala prej, visoka in vitka. Pa voda je zagrnila breg in sedaj sega skoraj 20 metrov ob deblu palme navzgor, le njen zvezdnati vršiček še gleda iz valov. Ko sem se l. 1927 vdrugič tam mimo vozil, palme ni bilo več. Voda jo je izpodkopala.

Kdaj bo zasut tudi Izidin tempelj in bajnolepi kiosk s svojimi vitkimi stebriči, ki se tamle zrcalijo v mirni gladini jezera —?

Dobre pol ure se voziš med skalnatimi otoki, nekdanjimi bregovi Nila, mimo kipečih, strmih sten, vse glasneje doni votlo bobnenje in hrumenje odnekod sem čez vodo. Tamle reže nizka, ravna črta jezero. Tam je jez.

Pristaneš. Sedem metrov široka cesta vodi po jezu od brega do brega. Dvojni železniški tir je položen po njej, na straneh zavarovan s kamnito ograjo. Na levi leži jezero, ogromna vodna gladina, ki se izgublja med nubijskim hribovjem, na desni pa je prepad in globoko spodaj grmi Nil iz zatvornic.

Posadijo te na železniški voziček, dva veslarja prisedeta, dva pa se upreta v voziček in že zdrčiš po jezu. Vsak trenutek se ti odpre drug, lepši pogled na jezero nad jezom in v globoko spodaj ležečo dolino pod jezom. Približno na sredini izstopim in zlezem po strmih stopnicah skoraj 50 m globoko k vznožju jeza. Z glušečim bobnenjem grmi prav poleg stopnic voda iz zatvornice, gosta

megla prši in solnčni žarki se lomijo v njej v vseh mavričnih barvah. Peneč se in kakor zelen od jeze se vali Nil dalje po skalah, pada čez pragove in si išče poti med pečinami. To so brzice, prvi nilski prag (katarakt). Šest jih je od Assuana do Hartûma. Tale tukaj še ni niti največji, pa je vendar slikovito lep in divji.

Spet sedeš na voziček. Na levi se vrste zatvornice, 180 jih je, električna sila jih dviga in spušča. Spomladi in poleti so skoraj vse odprte in milijarde kubičnih metrov mastne, rodovitne vode se razlivajo po vsem Egiptu.

Četrt ure se voziš v zmernem diru. Veslarji sopihajo. Jez je dva kilometra dolg. Falski jez na Dravi je eden največjih v Evropi, pa kako majhen je v primeri s tem orjakom!

Na kraju smo.

Najprvo me zanima žleb z zatvornicami, ki po njem manjše jadrnice dvigajo čez jez, oziroma jih spuščajo iz jezera v dolino. Pravkar jih čaka celo krdelo na jezeru. Iz Sudâna so priplule, različno drobno blago vozijo v Egipt. Domačini iz vasi ob Nilu se bavijo s tem blagovnim prometom, vsaj nekaj zaslužijo, ker dežela je tod uboga, komaj kak pedenj rodovitne zemlje najdeš ob Nilu.

Više gori so stroji, stanovanja inženerjev in lična restavracija. Celó pivo se dobi, pomislite, pivo z leda, tu gori v Nubiji, na meji Sudâna!

Točno tri ure sem potreboval za ves izlet, z opoldanskim vlakom sem se lahko vrnil v Assuan.

Medtem ko sem bil na jezu, je prispel v Šellâl velik sudânski parnik. Pravkar so se izkrcavali potniki, nekaj Evropcev je bilo, ponajveč Angležev, pa domačinov vseh barv in oblik, bledorumeni egipčovski meščan-trgovec, rjavi, od solnca ožgani beduin, temnorjavi Nubijec in kakor noč črni zamorec, večinoma trgovci in ljudje, ki iščejo službe

zdaj tu zdaj tam. Vkrcavale so se pa gruče turistov, da obiščejo gornje Nilove brzice, Abu Simbel, Hartûm, Dongolo in zamorske dežele v črnem Sudânu.

Veliko koprnenje me je pograbilo. Vleklo me je v Hartûm, kjer je deloval oče Knoblehar, in gor v misijonske dežele Sudâna. Blizu sem bil tem krajem, kdo ve, če bo kdaj v življenju prilika še tako lepa.

Toda — denar! In čas —! Zamudil bi tri tedne, dnevno bi potrošil najmanj en funt!

Ni šlo. Miril sem svoje želje in si prigovarjal, da Sudân nima pomena za sveto pismo. Moje potovanje pa je predvsem namenjeno svetopisemski vedi.

Žalosten sem zrl za turisti, ki so stopali po mostiču na krov, zanimivim krajem naproti.

Šel sem na vlak.

Še en pogled na gladino nilskega jezera, na bajni Izidin kiosk, ki se je s svojimi stebriči zrcalil v valovih; zamahnil sem z roko v pozdrav najjužnejši točki svojega potovanja in vlak je zavil med granitnimi skalami v puščavo.

Dva dni pozneje sem prispel meglenega jutra zaspan in zaprašen nazaj v hladno Kairo.

DRUGI DEL

IZ GESENA NA SINAJ

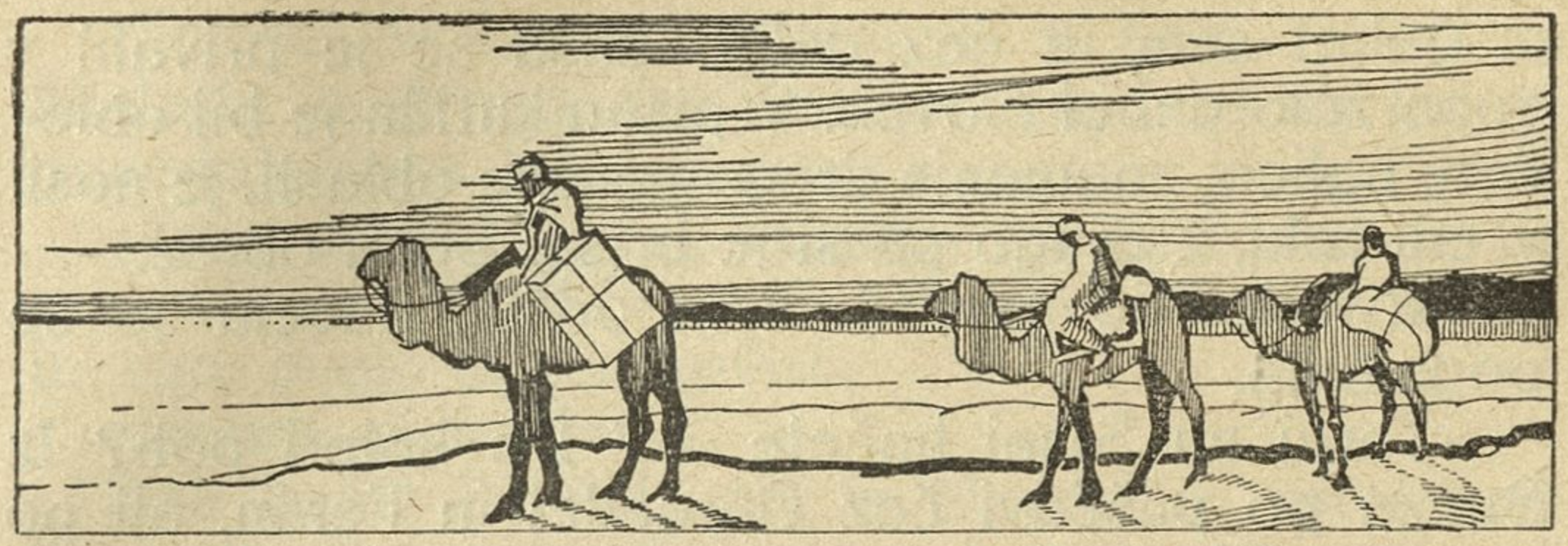

Puščava.

COOK IN DRUGE TEŽAVE.

1.

V sijajni, blesteči se sprejemni dvorani Cookove palače v Kairi je stal dolg, suh človek z razmršeno, nekoliko osivelo brado, v precej ponošeni obleki iz debelega sukna, plah v vedenju in redek, negotov v besedah. Poleg njega pa je stal gospod v brezhibni beli platneni obleki, odločnih kretenj, oblastnega vedenja, ki se mu je poznalo, da je vajen občevanja z dolarskimi in funtovskimi bogataši.

Oblastni mož je bil ravnatelj Cookovega turističnega urada, oni drugi pa sem bil jaz.

»Torej na Sinaj hočete —?« je vprašal prezirljivo.

»Da.«

»Pa na Sinaj nihče ne potuje! To stane! Ali imate toliko denarja —?« Dvomeče me je meril od pete do glave.

»Preveč ne. Pa na Sinaj moram. — Koliko bi pa stalo?«

»Izračunali Vam bomo. Prosim, malo počakajte! Pokličem našega dragomana. Saj brez dragomana ne morete na Sinaj.«

Čakal sem in čez dolgo časa se je privalil v sobo zelo debel človek. V pisan kuftân je bil oblečen, palico, znamenje dragomanske oblasti, je nosil v eni roki, z drugo pa si je brisal potni obraz.

Ravnatelj je predstavil in odšel. Začela so se pogajanja.

»Torej na Sinaj hočete —? Po kateri poti? Iz Sueza po puščavi čez Garandel in Ferân, ali po morju v Tôr in čez gorovje do samostana?«

»Še sam ne vem prav. Pa recimo čez Suez in Tôr.«

»Dobro. To je krajša pot. Jo tudi poznam. Pa vsekakor je tri dni iz Tôra v samostan. — Ali znate arabski?«

»Hm —! Učil sem se.«

»Brez dragomana ne bo šlo. Pripravljen sem iti z Vami.«

»Koliko bi pa računali?«

»Poglejva! Prvič: potrebujete dva šotora, enega zame, enega zase. Drugič: kuharja. Kuhar ne potrebuje šotora. Tretjič: kuhinjsko posodo, živila, vodo, nekaj vina, konjaka, čaj, kavo, sladkor in tobak za naju in za beduine. Veste, beduini hočejo tobaka in sladkorja! — Četrtič: puško. Beduini so malo prida, treba jih je ustrahovati. Nosil bom puško, pa bodo čisto krotki.

Nekaj teh reči, šotor, kuhinjsko posodo in drugo lahko dobiva na posodo pri Cooku, drugo morate pa kupiti. Recimo da potrebujeva tri tedne za tja in nazaj. Za 25 funtov Vam dobim šotor in drugo opremo in Vas peljem do samostana in nazaj. Železnico, parobrod Suez—Tôr, kamele, kuharja itd. morate posebej plačati. Vse skupaj bi Vas stalo krog 40 do 50 funtov. Pa bi varno in udobno potovali.«

»Hm —! Da. Dovolite —. Kako Vam je ime?«

»Mohamed.«

»Dobro, Mohamed! Napravil si bom račun za živila in za drugo. Pa Vam pridem jutri ob tej uri povedat, kako bo.«

»Zelo dobro! Torej, effendi, pa ne pozabite na cigarete in tobak! In pa dobro kavo kupite! Beduini radi pijejo dobro kavo!«

»Dobro, dobro!« —

Bolj bežal ko šel sem iz elegantne sprejemne dvorane. Zunaj na ulici pa mi je ušla, ne vem več katera krepka slovenska beseda.

»Petdeset funtov —! Ljudje božji! Potem bom v Palestini obtičal in Babilona in Niniv sploh nikdar videl ne bom!« Tisti dan sem obesil sinajsko potovanje na klin.

2.

Čez nekaj dni pa sem šel poskusit drugo pot.

Peljal sem se z električno v predmestje Abbasije. Tam stanuje nadškof sinajskih pravoslavnih menihov samostana sv. Katarine. Visoki gospod bi moral pravzaprav v samostanu na Sinaju stanovati, pa mu je najbrž dolgčas v samoti.

Izstopil sem pred lično vilo, ki stoji sredi palm in zelenja. Arabski vratar mi je prišel odpirat. Ali je upravitelj domá, sem vprašal. Naravnost k nadškofu nisem hotel siliti.

Da ga ni doma, mi je mož povedal, da naj drugikrat pridem. Razumel sem in mu stisnil izdaten bagšîš. Prijazno se je zarežal in dejal, da bo oče upravitelj jutri prav gotovo doma.

In res je bil. Dobro zna poleg grščine tudi francoski in arabski. Predložil sem mu svoj potni list in svoja priporočilna pisma, povedal svoje želje ter omenil tudi obisk pri Cooku.

Upravitelj, mož s častitljivo brado in prav prikupljivim obrazom, je pogledal v potni list in ves vesel vzkliknil:

»Vi ste Srb — Jugoslovan?«

»Da.«

»Izvrstno! Čisto prav je, da ste prišli k nam! Cookovi dragomani so pretirano dragi. Prav po ceni bodete potovali! — Toda dovolite, da naročim črno kavo!«

Kmalu sva sedela na mehkem divanu pri dehteči kavi, kadila cigarete in delala načrte.

»Iz Sueza po puščavi čez Garandel in Ferân je šest do osem dni,« je razlagal. »Še več. Kakor pač potujete in kolikor časa se mudite med potom. Po Rdečem morju do Tôra in čez gorovje do samostana je seve bliže. Popoldne sedete v Suezu na parnik, ste drugo jutro v Tôru in če koj odpotujete, ste v dveh, treh dneh v samostanu. Po tej poti v novejšem času tudi mi potujemo, tudi živila za samostan pošiljamo čez Tôr. V Tôru imamo majhen samostan, oče Genadij ga vlada. Dobro zna francoski, rad Vam bo pomagal. — Po kateri poti pojdete?«

»Bom pa potoval čez Tôr. Malo časa imam in tudi denarja nič preveč.«

»Dobro! Potovali bodete kakor potujejo naši romarji, torej kolikor mogoče po ceni. Za dve kameli — dve morate imeti, eno zase, eno za prtljago — bodete plačali samo en funt za tja in en funt za nazaj. Dva vodnika dobite s seboj. Saj znate arabski?«

»Toliko, da me ne morejo prodati —.«

»Dobro! Dragomana ne potrebujete. Baedeker Vam zadostuje. Pač pa si morate nakupiti živil za 14 dni. Stanovali bodete sicer v samostanu, pa hrane Vam ne bodo mogli dati. Kuhinja pa Vam je na razpolago. Za stanovanje Vam ne bo treba ničesar plačati, ker ste naš romar.«

»Ali je nevarno za tujca na Sinaju?«

»Prav nič. Sinajski beduini so dobri, pošteni ljudje, večinoma vsi v službi samostana. Zelo pri-

jazno Vas bodo sprejeli. Potovali bodete pod varstvom samostana. Orožja ni treba s seboj jemati.«

»Kaj pa šotori?«

»Če se ne bojite spati pod milim nebom, Vam jih ni treba. V treh dneh ste iz Tôra v samostanu. Dvakrat prenočite na prostem. To ni taka reč! Odeje vzemite s seboj! Jih imate?«

»Da.«

»Dobro! Ni Vam treba šotorov. — Kdaj mislite odpotovati?«

»Brž ko mogoče.«

»Par dni morate počakati, obvestiti moramo samostan v Tôru, da Vam poskrbi kamele. In priporočilno pismo Vam napišemo za sinajski samostan. Brez pisma Vas ne sprejmejo.«

Domenila sva se še o nekaterih podrobnostih in poslovil sem se. Lahko si mislite, kako vesel sem bil!

Potovanje na Sinaj je bilo sicer v mojem načrtu, pa dvomil sem, da se bo načrt dal uresničiti. Vse mogoče strahove sem imel. Najbolj sem se bal, da bo predrago in da mi dovoljenja ne bodo dali.

Hvalil sem božjo Previdnost in upraviteljevo dobrotljivost ter odpotoval v deželo Gesen, da obiščem bivališča Jakobovih sinov.

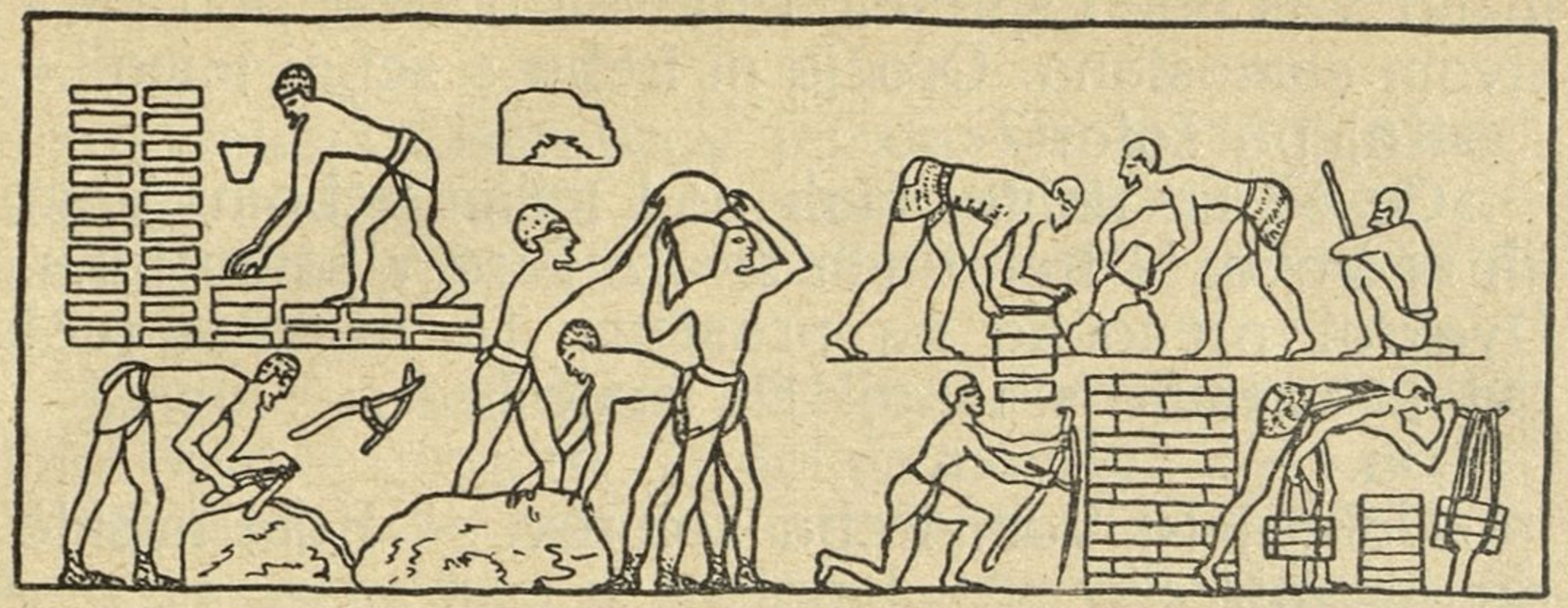

Staroegipčovski opekarji. (Po reliefu v Tijevi grobnici.)

V DEŽELI GESEN.

1.

Ko je zavladala sedemletna lakota po Egiptu in po sosednih deželah, je povabil Jožef, tako beremo v prvi Mozesovi knjigi, očeta in brate v Egipt. In ko jih je predstavil faraonu, mu je ta rekel: »Dežela egiptovska ti je na razpolago, v najboljšem kraju dežele naseli očeta in brate, prebivajo naj v deželi Gesen.«

Kje je bila dežela Gesen?

Globoko kje v Egiptu, sredi med svojimi ljudmi, faraon tujih priseljencev gotovo ni naselil. To je zahtevala že politična modrost, razen tega so Egipčani inozemce, posebno še pastirske Kanaance, prezirali in jih imeli za neizobražene. Ker so bili Jakob in njegovi sinovi pastirsko ljudstvo, je umljivo, da jih je naselil v krajih, ki so bili predvsem primerni za živinorejo. In za pašo najbolj prikladna je bila pokrajina, ki je ležala na meji med Egiptom in Arabsko puščavo, v vzhodni Delti. Tja so že tudi Egipčani pošiljali svoje črede na pašo.

Neki staroegiptovski papiros, ki je sedaj v Turinu, poroča o 22. egiptovski pokrajini Pa-Kos in

pravi o njej, da je izredno bogata pašnikov in živine. Ležala je po današnjih krajevnih razmerah med mestom Zagazîk in Sueškim prekopom, med Sredozemskim morjem in puščavo, ki je vzhodno od današnje Kaire.

Ni nobenega dvoma, da je Kos — Pa je le spolnik — isto ko Gošem v hebrejskem svetem pismu in isto, kar Jeronim v latinskem prevodu imenuje Gesen, to je, dežela, v kateri so stanovali Jakob in njegovi potomci. Tudi za to je Kos — Gošem, ker ležijo prav v tej pokrajini razvaline mnogih mest, ki jih sveto pismo imenuje v deželi Gesen, n. pr. Zoan (Tanis) pri današnji vasi Zanet, Pithom, Rameses in druga. Vzhodno od Zagazîka leži mesto, ki se še dandanes imenuje Fakûs, kar je isto ko Pa-Kos, oziroma Gošem. —

Krasen februarski dan, pravi majnik je bil, ko sem odkorakal iz Zagazîka na vzhod, v brezkončno ravnino nekdanjega Gesena. Obiskal sem predvsem razpadle razvaline starega mesta Bubastis, kjer so Egipčani častili boginjo mačk, in se obrnil po travnati pustinji proti severu h kanalu Ismailije. Tako se imenuje kanal, ki je napeljan iz Kaire mimo Zagazîka in skoz wadi — dolino — Tumilât na vzhod v mesto Ismailije. Tam se cepi, en del teče na sever v Port Said, drugi na jug v Suez. Imenuje se tudi kanal sladke vode, v nasprotju s pomorskim kanalom, ki teče vzporedno z njim iz Port Saida v Suez. Izkopali so ga l. 1862, ko so delali pomorski, Sueški kanal, da so imeli delavci dovolj pitne vode. Vsa mesta od Zagazîka proti vzhodu in ob Sueškem kanalu oskrbuje s pitno vodo, obenem pa namaka polja in vrtove. Dolg je dobrih 300 km. Že za faraonov je bil iz Nila skozi Gesen in mimo današnje Ismailije kanal, ki je pa služil obenem tudi prometu. Izlival se je v Grenka jezera in Egipčani so se vozili po njem s trgovskimi la-

djami v deželo Punt, o kateri smo že govorili, po zlato in slonovino.

Revne fellâhske vasi leže ob kanalu, eno sem si podrobneje ogledal.

Vsa vas ima kakih 10, 12 koč, skupaj se drže kakor stanice v satovju. Vse so narejene iz nilskega blata, pa ne morebiti zidane z opeko, ampak čisto navadno vkup zmazane. Le boljše koče so štirivoglate in imajo ravno streho iz trstičja, slame in blata, večinoma pa so podobne čebelnim panjem, so okrogle in proti vrhu koničaste. Oken ni, luknja v steni je za vrata, za okno in za dimnik. Silna revščina! Sicer pa fellâh v tej deželi večnega poletja ne potrebuje močnih, varnih stavb. Zadostuje mu, če mu koča nudi hladno senco v opoldanski vročini, najrajši je pod milim nebom, kjer dela in počiva.

Ogledoval sem revne koče, psi so lajali vame in otroci, razcapani in umazani, so pogledovali iz »vrat« in izza voglov za menoj. Ni dvoma, prav takele so bile tudi vasi Izraelovih potomcev, ki so v teh krajih pred 3500 leti živeli in tlačanili faraonom, kakor današnji fellâh tlačani bogatim veleposestnikom.

Šel sem dalje ob kanalu po prašni cesti. Pastir je prignal čez travnike čredo drobnice, da jo napoji pri kanalu, — slika, ki bi jo lahko koj dejal med prva poglavja druge Mozesove knjige. Sicer pa sem malokoga srečal, ljudje so delali na polju. Le eno srečanje sem doživel.

Bližal sem se večjemu kraju. Evropsko zidane hiše so se belile med palmami. Naproti mi je prijezdil na osličku debel človek v prižastem kuftânu in s tarbûšem na glavi. Obstal je trdo pred menoj, gibčno zlezel z osla, nič ni pozdravil, pokazal je name in osorno vprašal:

»Kaj pa imaš tamle? Kaj je tisto?«

»Tole —?« sem vprašal in mu pomolil stojalo za fotografični aparat, ki sem ga nosil v roki. »To je stojalo.«

»Stojalo —? Čemu rabiš tisto reč?«

»Poglej!«

Pritisnil sem na gumb, stojalo je razvilo svoje tri noge, postavil sem ga na cesto, vzel iz torbice aparat in ga privil. »Vidiš, sedaj pa te lahko fotografiram.«

»Hm, hm —!« je majal z glavo. »Mislil sem, da imaš strojno puško.«

Nasmejal sem se in mu razložil, da nisem nevaren človek. Pomirjen je zlezel nazaj na osla in se opravičeval:

»Veš, effendi, jaz sem omde — občinski predstojnik — onega mesta tamle in moja dolžnost je, da skrbim za red in varnost. Zgodi se, da pridejo včasi sumljivi ljudje, ki bi nam radi vznemirili naše fellâhe —. Pa nič ne zameri!«

Odjezdil je proti Zagazîku, jaz pa sem zapustil cesto in šel med polja in travnike. Pravih travnikov po naših pojmih ob Nilu in v Delti ni, le razsežna deteljišča vidiš. Detelja je glavna krma, vse leto jo svežo polagajo živini. Sušiti in za zimo shranjevati je ni treba, ker zime ni. Sena v Egiptu nisem videl. Tukaj v vzhodni Delti, posebno pa še v dolini Tumilât, kjer svet prehaja v puščavo, najdeš pa tudi obširne travnate pustinje. Ne kosijo pa teh pušč tudi ne, le za pašo jih uporabljajo.

Vmes pa leže še tudi polja. Zemlja je lepa, samo blato. Pridelujejo ječmen, čebulo, česen, kumare in druge dobre stvari, ki se je po njih že Izraelcem tožilo, ko so potovali po pusti Sinajski puščavi. Od glavnega kanala se cepijo na vse strani manjši kanali, od teh pa gredo jarki k vsakemu polju.

Stopal sem kako uro ob enem izmed teh kanalov in z zanimanjem opazoval vodne naprave.

Mnogo skrbi in dela dajo fellâhu. Res je sicer, da mu ni treba gnoja na njivo voziti in da namakanje ni baš naporno delo. Toda mnogo časa in pazljivosti je treba, da se v redu izvrši. Cele ure mora presedeti fellâh poleg svojega polja in čakati, da se mu nateče dovolj vode, od grede do grede jo mora spuščati, razdirati in mašiti okope, ki grede obdajajo, broditi po blatu in po vodi in vse to mora opraviti v strogo določenem času; kajti ko mine njegova ura, mora prepustiti vodo sosedu.

Nekje na polju sem opazil fellâha, oral je. Koj sem pohitel bliže, se postavil na konec njive, pripravil fotografični aparat in čakal, da priorje do mene.

Kmetič je bil zaposlen s svojimi voli, pristnimi črnimi egiptovskimi bušami, ki tako čudno tiščijo glave k tlom, in se izprva ni zmenil zame. Ko pa sem dvignil aparat, je ubožec na ves glas zakričal, pustil plug in vole ter jo skokoma udrl čez brazde.

Osupnil sem za hip, pa koj skočil za njim in mu vpil, naj počaka. Obstal je ves zasopel in me plašno gledal.

»Pri Allâhu, kaj ti je prišlo, da si zbežal —?«

»Tako — se te — bojim! Ali me — me boš ustrelil?«

Na vse grlo sem se nasmejal. Malo prej je omde imel stojalo za strojnico, sedaj pa tale fellâh fotografični aparat za puško ali top ali kaj —.

»Ne bom te ustrelil, ne! Saj si priden človek! Le fotografiral bi te rad, da bom doma pokazal, kako znaš orati!«

Spravil sem ga nazaj k plugu. Kako častitljivo orodje! Izraelovi sinovi so že menda orali z njim. Pravo pristno »drevo«! Kos lesa je za lemež, drugi kos, poševno pritrjen na prvega, pa je za držalo, — to ti je ves plug! Niti za žebelj ni železa na njem. Prav tak plug sem videl na reliefih Tijeve

grobnice v Sakkâri. 4500 let je šlo mimo fellâha, pa se niso dotekniła njegovega poljskega orodja.

Lepo sem mu prigovarjal, mu obljubil bagšîš, ga postavil k plugu in naredil posnetek, ki sem ga še danes vesel. Dal sem mu za bagšîš pet piastrov. Ves iznenaden je obračal srebrni novec med prsti. Saj je pet piastrov za fellâha več nego zasluži v treh dneh.

Dolgo sem še tisti dan brodil po brezkončni gesenski ravnini, nazadnje pa sem sedel pod širokovejnati evkalipt, ki je sameval ob stranskem kanalu, vzel v roke sveto pismo in prebiral dogodivščine Izraela v Gesenu. Kako vse drugače se berejo na krajih, kjer so se godile! Barvo dobijo, meso in kri, življenje. Ni treba, da si sanjač, pa ti oživijo gesenske poljane. Izraelovi otroci hodijo za svojimi čredami, stopajo za plugom, s sklonjenimi hrbti pobirajo slamo za opeko, prej so jo dobivali od države, sedaj si jo morajo sami iskati, opeko gnetejo iz nilskega blata, za njimi pa stoji valpet in njegova palica poje, če si hočejo privoščiti le za trenutek oddiha. Težko leži faraonova pest na njihovih ramenih, odkar je prišel v deželo iz puščave Mozes iz Levijevega rodu, stopil pred faraona ter zahteval, naj izpusti ljudstvo, da se vrne v domovino svojih pradedov. In glas gre po deželi, da je Mozes velik prerok, čudodelec, da je Bog z njim, velike čudeže je storil na tanitskih poljanah pred faraonom. In pastirji si pripovedujejo, in delavci po opekarnah, da bo kmalu konec suženjstva, da pojdejo v deželo svobode, ki jo je Bog obljubil Abrahamu in Izaku in Jakobu —.

2.

Kmalu onstran Zagazîka se začne wadi Tumilât, nekdaj v davni predzgodovinski dobi morebiti struga Nila. Rodovitna polja polagoma izginjajo,

le ozek, komaj par kilometrov širok pas travnate pustinje spremlja sladki kanal, ki teče v Ismailije, onstran tega zelenja pa že leži na sever in jug rumena peščena puščava. Nekdaj ob času Izraelcev je bilo tod več rodovitnega sveta, ko pa je razpadel kanal faraonov, je pritisnila puščava v dolino. Odkar so v preteklem stoletju kanal popravili, je namakanje spet mogoče in ozki pas zelenja se leto za letom širi.

Da je bil ta kos gesenske dežele kdaj rodovitnejši in gosteje obljuden, o tem pričajo številne razvaline starih mest, ki tu leže. Nekaj so jih že izkopali, druge še krijejo peščeni griči.

Eno je razkril francoski učenjak Naville pri vasi Mahsame. Pravi, in verjetno je, kar trdi, da je našel svetopisemski Pithom, tisto mesto, ki o njem beremo v drugi Mozesovi knjigi, da so ga morali Izraelci faraonu pozidati.

Seveda sem šel tudi te razvaline gledat.

Koj za vasjo Mahsame ležijo, tik ob sladkem kanalu. Dolga vrsta sten še stoji, tlorisi hiš se še vidijo, ulice se dajo zasledovati. Dobro se vidi na zidovju opeka, lega na legi leži. Nekoliko večja je nego naša, iz blata je narejena in na solncu posušena. Med blato je pomešana rezanica (sesekana slama), z blatom so vezali tudi lege in polagali slamo mednje. Slama je seve že sprhnela in v prah razpadla, pa dobro se še vidijo med legami belkaste vrste sprhnele slame.

Uporabo slame pri zidanju in izdelovanju opeke omenja tudi sveto pismo, ko poroča o trpljenju Izraelcev v Gesenu. V drugi Mozesovi knjigi beremo, da je faraon naročil delavskim nadzornikom: »Ne bodete dajali več ljudstvu slame za izdelovanje opeke kakor dosedaj. Sami naj gredo in naj nabirajo slamo. In isto množino opeke, ki ste jo dosedaj naročevali, morajo izdelati in nič manj.«

Poleg razvalin templja, posvečenega bogu Atonu — od njega je mesto ime dobilo — ležijo globoke, z opeko obzidane, okrogle jame. Nekdaj so bili to visoki, koničasti, okrogli stolpi, ki so imeli do dva metra v premeru in kakih pet metrov višine. Dandanes so stolpi seve porušeni in kar je ostalo, so zagrnile ruševine, le okrogle plitve, obzidane jame se še vidijo. O njih dokazuje Naville, da so žitnice, ki jih omenja Mozes v drugi knjigi: »In Izraelci so pozidali faraonu mesta žitnic Pithom in Rameses.« Sicer pa so bile žitne shrambe v starem Egiptu splošno v rabi. Vsak večji posestnik jih je imel, na reliefih jih vidimo in v razvalinah kraljevske prestolice v Tell Amarni so našli ostanke žitnih shramb, ki imajo osem metrov v premeru.

Pa Pithom je še v drugem oziru pomenljiv.

Krog l. 1500 pr. Kr. je mesto gledalo čuden prizor. Trume ljudi so prihajale sem po dolini, čudni ljudje, prav nič podobni Egipčanom, visokega čela, svetlih oči, krepke postave. Gosta brada in krivi nos sta jih izdajala za Semite, revna obleka za ljudi delavskega stanu. Vse več jih je prihajalo, za na pot so bili pripravljeni, palice so nosili v rokah, cule na ramah, oblečeni so bili v dolge halje, čez pas podvezane. Silno mnogo jih je bilo, samih moških čez 600.000, in povrh še žene in otroci. Vso noč so prihajali, taborili so na pustinjah zunaj mesta in ob kanalu, zajemali vodo in pekli pri brezštevilnih ognjih običajne podpepelnike, kakor jih jedo revni ljudje. Niti kvasili si jih niso, tako se jim je mudilo.

Prihod Izraelcev je gledalo mesto. Sukkot, taborišče, so ga imenovali semitski govoreči Jakobovi potomci po egiptovskem Tukkot, kakor se je mesto v navadnem življenju imenovalo. Kajti Pithom — Per Aton — je bilo le versko ime in je pomenilo hišo Atonovo, tempelj, ki je v mestu stal.

In ko so bili zbrani, so se dvignili in šli dalje proti vzhodu, proti puščavi, proti današnji Ismailiji, kjer so se utaborili pri Etamu.

3.

Tudi jaz sem sledil stopinjam Izraelovih otrok, odpotoval proti vzhodu v Ismailije ter se utaboril v edinem velikem hotelu pri kolodvoru.

Ismailija je moderno mesto. Pred 70 leti ga še ni bilo. Nastalo je, ko so kopali pomorski kanal iz Port Saida v Suez. Približno na sredi kanalske proge leži, v Kairo je odtod najbliže, odkar so izpeljali sladki kanal, je tudi pitne vode dovolj, — torej prostor kakor nalašč za sedež vodstva kanalske družbe.

Evropske ravne ulice in vile kanalskih uradnikov ne nudijo nič posebnega. Pač pa je okolica krajepisno in geološko zanimiva in sedež »kanalske kompanije« nudi priliko za brezplačne izlete po kanalu, — tistemu seve, ki ima slučajno prijatelja v bližini vsemogočnega ravnatelja družbe.

Oboje sem izrabil.

Najprvo sem obiskal el-Gisr, most med Afriko in Azijo. Dobro uro severno od Ismailije leži, gričát greben je, kakih pet kilometrov je dolg in 16 metrov se dviga nad Sredozemskim morjem, najvišja točka na ozkem pasu celine, ki leži med Sredozemskim in Rdečim morjem ter veže dva ogromna svetova, Afriko in Azijo. Nekdaj v davnih dobah zemlje so gotovo pljuskali valovi pramorja čezenj, to dokazujejo ogromni kupi konšilij, zapnenelih in okamenelih ostankov školjk in morskih polžev, ki sestavljajo greben. Pozneje kdaj je morje odstopilo, v globelih pa je voda ostala, tam so jezera Ballâh, Timsâh in Grenka jezera, ki po vrsti leže na današnji ožini v črti kanala. Ta jezera so morali s strugo zvezati v prekop.

Ko so kanal kopali, so imeli s to višino silne težave. Na vsej črti od Port Saida do Sueza leži svet komaj en meter nad morjem, na Gisru pa je bilo treba kopati 16 m globoko in strugo še poglobiti za 11 m pod morsko gladino, težka naloga za tedanji čas, ki še ni poznal modernih strojev.

V globoki zarezi teče kanal, le najvišji jambori gledajo čez bregove, neprestano se siplje pesek iz puščave na desni in levi v vodo, nepretrgano delujejo ogromni stroji ter snažijo in trebijo kanal. Na višini stoji polrazdrta kapelica, posvečena »Materi Božji v puščavi«, kajti tod mimo nekje, tako pravi izročilo, je šla sv. Družina na begu iz Betlehema v Egipt.

Posebnih zanimivosti Gisr turistu ne nudi. Le zgodovinar postoji na peščenih grebenih, se ozira čez kanal na ono stran v Azijo, pa spet na zapad proti rodovitni Delti. In gleda v duhu tisočletja nazaj, ko so čez ta »most« — edino celino med Afriko in Azijo — hodili narodi in vojske in begunci in trgovske karavane.

Zveza med Azijo in Afriko, oziroma med Kanaanom in njegovim zaledjem, Sirijo in Mezopotamijo, ter med Egiptom je bila odnekdaj živahna. Za nomade — pastirske narode — kanaanske in obmejnih puščav je imel rodovitni Egipt vedno veliko privlačno moč. V Egipt so se selili, če jim je zmanjkalo hrane in če za njihove črede ni bilo več dovolj paše. Celi narodi so se preselili v Egipt, n. pr. Hiksosi, ki so vpadli v Delto v 17. stoletju pr. Kr. in vladali nad njo čez sto let ter imeli celo svoje lastne kralje. Tudi o drugih sličnih vpadih in obiskih azijskih nomadov nam pripovedujejo egiptovski spomeniki.

Zato ni prav nič pravljičnega, kakor nekateri preveč učeni ljudje hočejo, v poročilih svetega pisma o potovanju Abrahama in Jakobovih sinov

v Egipt in da se je Jakob z vso svojo družino in z vsem imetjem naselil v Gesenu, »ker je lakota v deželi Kanaan in ker ni pašnikov za naše črede« (2 Moz 47, 2) — nasprotno, vse to se čisto ujema s tem, kar od drugod vemo o selitvi nomadov iz pustega Kanaana in iz arabskih puščav v Egipt.

Pa tudi trgovske zveze je imel Egipt s kanaanskimi in sosednimi deželami. Egipčani so uvažali predvsem razne vrste balzama, olje, vino, nekakšno pivo, konje, les, orožje, sužnje, moške in ženske — kanaanske žene so veljale za lepotice v Egiptu. — Pripovedno in zgodovinsko slovstvo Egipta iz 14. in 13. stoletja pr. Kr. je polno poročil o trgovini s Kanaanom. Popolnoma se ujema s tem, kar beremo o Jakobovem sinu Jožefu, ki so ga od njegovih bratov kupili madjanitski trgovci, noseč miro in dišave v Egipt, ter ga tam prodali za sužnja.

Pa tudi politične zveze so imeli Egipčani s Kanaanom in Sirijo. Od l. 1500 do 1000 pr. Kr. je Egipt vladal nad temi deželami prav tja do Eufrata. Kralji Tutmosis III., Amenofis III., predvsem pa Ramses II. in Ramses III. so v mnogih bojnih pohodih utrdili egiptovsko nadoblast nad temi deželami. Reliefi na obeliskih in pilonih in številni papirosi pripovedujejo o njihovih slavnih zmagah. Kanaanski namestniki in podkralji so v številnih pismih poročali faraonom o stanju svojih pokrajin. Zbirko takih pisem so našli pred kratkim v Tell Amarni v palači kralja Eh-en-Atona.

In ves ta promet, potni in trgovski, poštni in vojaški, je šel po večini čez Gisr. Starodavna karavanska cesta je vodila iz Delte, iz Memfisa mimo Heliopolisa in skozi dolino Tumilât, čez Gisr, mimo Peluzija in dalje v deželo Filistejcev, v Gazo, Jaffo, čez Dotain in dolino Jezrael, mimo Tiberijskega jezera in ob vznožju velikega Hermona v Damask ter čez puščavo v Babilon, — pot, ki ji z malimi

izpremembami sledijo še današnje ceste, avtomobilske in železniške.

Razumljivo je, da so se na tej skrajni meji svojega kraljestva egiptovski faraoni proti zemlje in kruha lačnim Azijcem skrbno zavarovali. Sueška ožina najbrž v drugem tisočletju pr. Kr. ni bila tako dolga kakor dandanes; Rdeče morje je segalo blizu do današnje Ismailije in severni del ožine je bil močviren — današnje jezero Menzale —, pa Gisr je bilo treba zavarovati in tudi ozki nekdanji zaliv Rdečega morja severno od Sueza ni dovolj branil pred vpadi. Zato beremo že v starih egiptovskih pripovedkah iz dvajsetega stoletja o »kraljevskem zidu«, ki je tod branil Egipt pred »prebivalci peščene puščave«. Razen tega so postavili faraoni še celo vrsto trdnjav ob tej svoji meji. Take trdnjave so po vsej verjetnosti bila tista mesta, ki o njih beremo v drugi Mozesovi knjigi: »Naj se utaborijo Izraelci pri Pi-hahirotu, ki leži med Magdalo in morjem, Beelzefonu nasproti.« V bližini teh mest, ki jih žal dandanes ni več najti, se je vršil tudi prehod Izraelcev skoz »Rdeče morje«.

O vsem tem in še o mnogem drugem sem razmišljal, ko sem slonel ob razpadli steni kapelice »Matere Božje puščavske«. Veter je podil drobna peščena zrnca po tleh, rahlo so zvenela s tistim tenkim jeklenim glasom, ki ga tako pogosto čuješ v puščavi, spodaj v kanalu pa se je peljal mimo ogromen parnik, le vrhovi jamborov so gledali čez visoke bregove kanala, počasi je vozil, da bi valovi ne nasuli še več peska v kanal. Proti Rdečemu morju je peljal in kdove kam dalje v Indijo in Avstralijo izseljence, ki so si šli v daljni svet kruha in zemlje iskat, blago in trgovce iz bogate Evrope na tržišča daljnega Vzhoda.

Kakor nekdaj, tako pelje še tudi dandanes čez Gisr svetovna cesta, kakor nekdaj še tudi dandanes

potujejo tod mimo ljudje iz enega sveta v drugi svet, in tudi njihovi nameni so enaki, danes isti ko pred tremi, štirimi tisoči let.

4.

Po posredovanju gospoda Prinzhoferja, upokojenega kanalskega pilota in mojega dobrega znanca, sem dobil prostor na službenem parniku, ki vozi iz Ismailije po kanalu blizu do Sueza in dovaža kanalskim čuvajem živila in druge potrebščine. Pri krmarju na mostiču sem si poiskal ugoden prostor, kapitan pa mi je bil za tolmača.

Tisti del kanala je pokrajinski in zgodovinski najzanimivejši. Mene je predvsem zanimal, ker se je tod nekje po vsej verjetnosti vršil znameniti »prehod Izraelcev čez Rdeče morje«. Severni del kanala od Ismailije do Port Saida je bolj enoličen, v ravni črti je izpeljan po mrtvi puščavi.

Ob osmih zjutraj smo zapustili Ismailijo in zavozili ven v jezero Timsah, v »krokodilje jezero«. Majhno je in plitvo, komaj pet kilometrov meri po dolgem in širokem, obrežje je močvirno in gosto obraslo s trstičjem. Rdeče plavače (boje), ponoči električno razsvetljene, kažejo parnikom pot, da ne zavozijo v plitvine.

Kapitan mi je razlagal promet po kanalu.

Vhod v kanal sta obe mesti Port Said in Suez. Preden zavozi parnik v kanal, se mora za nekaj ur ustaviti. V Port Saidu navadno nalaga premog, v Suezu pa je karantena — zdravniški pregled — za potnike, ki pridejo iz daljnega Orienta, iz Indije, Kitajske, Japonske, Avstralije. Nato dobi parnik kanalskega pilota — vodnika. Ti ljudje so izkušeni kapitani, ki poznajo vsak pedenj kanala. Sam noben parnik ne sme voziti po kanalu. Služba kanalskega pilota je naporna, zato vozi le do Ismailije, tam pride drug na krov. Kanalski piloti so seve

silno dobro plačani, saj zasluži družba ogromne vsote. Vsak parnik plača za prevoz okroglo šest zlatih frankov za eno tono — 1000 kg — tovora, in deset frankov za vsakega potnika. In l. 1924 je vozilo skozi kanal nad 4200 parnikov s skupno tonelažo nad 24 milijonov ton! Družba naredi letno 50—60 milijonov frankov čistega dobička! Delnice kanalske družbe, po večini v rokah angleške vlade, stanejo dandanes večtisočkratno nominalno vrednost. In vendar so stroški prevoza malenkostni v primeri s stroški in z izgubo časa, ki jo parnik utrpi, če bi vozil krog Afrike. Saj je n. pr. pot iz Evrope v Indijo skrajšana za polovico.

Privozili smo v kanal, ki veže jezero Timsah z Grenkimi jezeri. Bregovi se približajo, puščava zre v kanal. Na tem mestu je kanal prilično najožji, od brega do brega ne meri nad 100 m, drugod je nad 130 m širok. Globok je povsod 12 do 13 m, tudi največji oceanski parniki lahko vozijo po njem. Ves kanal je 160 km dolg, za to pot potrebuje parnik povprečno 14 ur, ker sme le počasi voziti.

Kanal je treba neprestano snažiti, sicer bi ga zasul pesek. Čudil sem se, zakaj bregov ne podzidajo. Kapitan je pravil, da to še vse pride, da vobče kanal še ni čisto gotov, da ga mislijo še izdatno razširiti in poglobiti.

V tem so se bregovi razširili, sinjemodro zrcalo Grenkih jezer se je razlilo pred nami. Daleč v jezero moli ozek polotok in na njegovem koncu stoji čuvajnica sredi palm, zelenja in cvetlic, pravi raj po toliki peščeni puščini. Parnik je stal pol ure, kapitan se je za nekaj časa poslovil, ostal sem sam na mostiču in se vdal opazovanju in razmišljanju.

Dne 19. marca 1869 so prvikrat planili valovi Sredozemskega morja v Grenka jezera. Do tistega dne so bila jezera brezpomembne močvirnate mlakuže, skorja natrona jih je pokrivala, 12 m so ležala pod

morsko gladino. Dandanes segajo od obzorja do obzorja, so na najširšem mestu 15 km široka in merijo dobrih 40 km po dolgem. Obrežje je nizko, same konšilije, le v daljavi na jugozapadu se vidi nizko gričevje.

Kakor dandanes, približno taka so bila jezera pred davnimi dobami, ko Sueške zemeljske ožine še ni bilo in je pramorje valovilo od Sueza do Port Saida po sedanjih nizkih peščenih planotah. Le s to razliko, da je voda segala še više, morebiti do gorovja tamle na jugozapadu. Pa tudi pozneje, ko je morje odstopilo in se je dvignila iz valov višina Gisr in je Rdeče morje segalo — po vsej verjetnosti se je to zgodilo že v zgodovinski dobi — do Ismailije, tudi tistikrat je bila pokrajinska slika približno taka kakor dandanes. In tamle na zapadnem obrežju jezera, ali pa najbrž više gori med Grenkimi jezeri in jezerom Timsâh, kjer je danes že celina in kanal izpeljan po njej, tam so taborili pred 3500 leti Izraelci, ko so zagledali za seboj bojne trume faraona, ki mu je bilo žal, da jih je pustil iz dežele. »In ko je Mozes stegnil roko nad morje, ga je veter odvzel in vroč veter je pihal vso noč in ga je posušil in voda se je razdelila in Izraelci so šli po sredi posušenega morja.«

Da se je vršil prehod Izraelcev približno čez severni del današnjih Grenkih jezer, o tem so si dandanes merodajni znanstveniki edini. Starejši razlagalci seve iščejo kraj prehoda južno od Sueza, čez morje, ki se dandanes imenuje Rdeče.

Toda sveto pismo, bi utegnil kdo ugovarjati, vendar izrecno pove, da so šli Izraelci čez »Rdeče morje«. Na to je treba ugotoviti, da zemljepisnega pojma »Rdeče morje« hebrejski izvirnik ne pozna — in ta se za taka vprašanja predvsem vpošteva. Ta pojm je uvedel v sveto pismo aleksandrijski grški prevod in po njem ga je prevzel tudi sv. Jero-

nim. Hebrejski izvirnik pravi, da so šli Izraelci čez »jam sûf«, kar pomeni vodovje, obrastlo s trstičjem. Zato ima znanstvenik proste roke in sme iskati kraj prehoda tudi drugje, če ima za to tehtne razloge.

In tehtnih razlogov je dovolj. Naj nekatere navedem.

Če bi se bil prehod vršil čez današnje Rdeče morje bolj ali manj južno od Sueza, bi bili morali Izraelci usmeriti svoje potovanje zapadno od Sueza po zapadnem obrežju Rdečega morja navzdol. To pa bi bilo nezmiselno. Že radi tega, ker so bili namenjeni na Sinaj, pot na Sinaj pa pelje severno od Sueza in ob vzhodni obali Rdečega morja. Po kaj naj bi bili šli Izraelci na zapadno obal —?

Drugi razlog.

Prehod se je vršil ponoči. Bog je namreč, pripoveduje sveto pismo, ponoči najprvo poslal močan veter, ki je morje razdelil in dno posušil. To je trajalo vsekakor nekaj ur. In nato šele so šli Izraelci čez. In ob prvi jutranji straži — ob treh zjutraj — »se je morje vrnilo na svoje mesto in vodovje je zagrnilo Egipčane«. Prehod je trajal torej le nekaj nočnih ur. Rdeče morje pri Suezu pa je dobrih 20 km široko, Izraelci bi potrebovali za prehod 8 do 10 ur, vso noč. Kar se nikakor ne ujema s svetopisemskim poročilom. Nasprotno pa so Grenka jezera v svojem severnem delu komaj par kilometrov široka.

Naj omenim še tole. Grški in latinski potopisci zadnjih stoletij pr. Kr. cenijo sladki kanal faraonov na približno 62 rimskih milj, to je krog 100 km, ter pravijo, da se je stekal v Rdeče morje. Sto kilometrov pa je približna dolžina današnjega kanala sladke vode od Nila pa do Grenkih jezer. Iz tega sklepajo mnogi, da je nekdaj segalo Rdeče morje mnogo više nego dandanes, do Grenkih jezer, ali celo blizu do Ismailije. Če so torej šli Izraelci čez

današnji severni del Grenkih jezer, so tudi šli »čez Rdeče morje«.

Priznati seve moramo, da vprašanje prehoda do danes še ni z gotovostjo rešeno. In ne bo rešeno, dokler ne zvemo, kje so ležala mesta Magdalum, Pi-hahirot in Beelzefon, pri katerih se je prehod vršil, in dokler ne bomo čisto zanesljivo vedeli, kak je bil svet med Suezom in Ismailijo pred približno 3500 leti. Strokovnjaki v zgodovinskih in geoloških vprašanjih so neumorno na delu; prav sedaj se vršijo izkopavanja ob kanalu južno od Ismailije. Prav nič ni dvoma, da se bo tudi to vprašanje še pojasnilo.

Iz mojih razmišljanj me je zbudila parna piščalka. Kapitan je stopil na mostič, odrinili smo.

Med vožnjo po Grenkih jezerih mi je kapitan pripovedoval o bitkah tu med svetovno vojno.

Združena avstrijsko - turško - nemška vojska — vojaki po večini domačini iz Palestine, Sirije in Transjordanije, topništvo avstrijsko, častniki nemški — je prodirala od Gaze in Beršebe skozi Sinajsko puščavo proti kanalu. Misel je bila dobra, kajti po kanalu gre pot v angleške kolonije, v bogato Indijo in Avstralijo, in Angleži so glede kanala jako občutljivi. Zavezniki so napadli kanal nekoliko više nad Grenkimi jezeri, da bi prišli Ismailiji za hrbet in se polastili železniškega križišča Port Said—Suez in Ismailija—Kaira. Prišli so čez kanal, dalje pa ne. Angleži so imeli pripravljeno zasedo v puščavi in so jih vrgli nazaj. Nad 10.000 ubogih palestinskih in sirskih fellâhov je splavalo po kanalu —. Ta prehod se je torej čisto drugače končal, ko oni pred 3500 leti.

Pri čuvajnici Habret smo spet postali, nato pa se je parnik vrnil v Ismailijo. Utrujen sem prišel tisti večer domov, pa vesel, da sem toliko zanimivega videl, in še čisto zastonj povrhu.

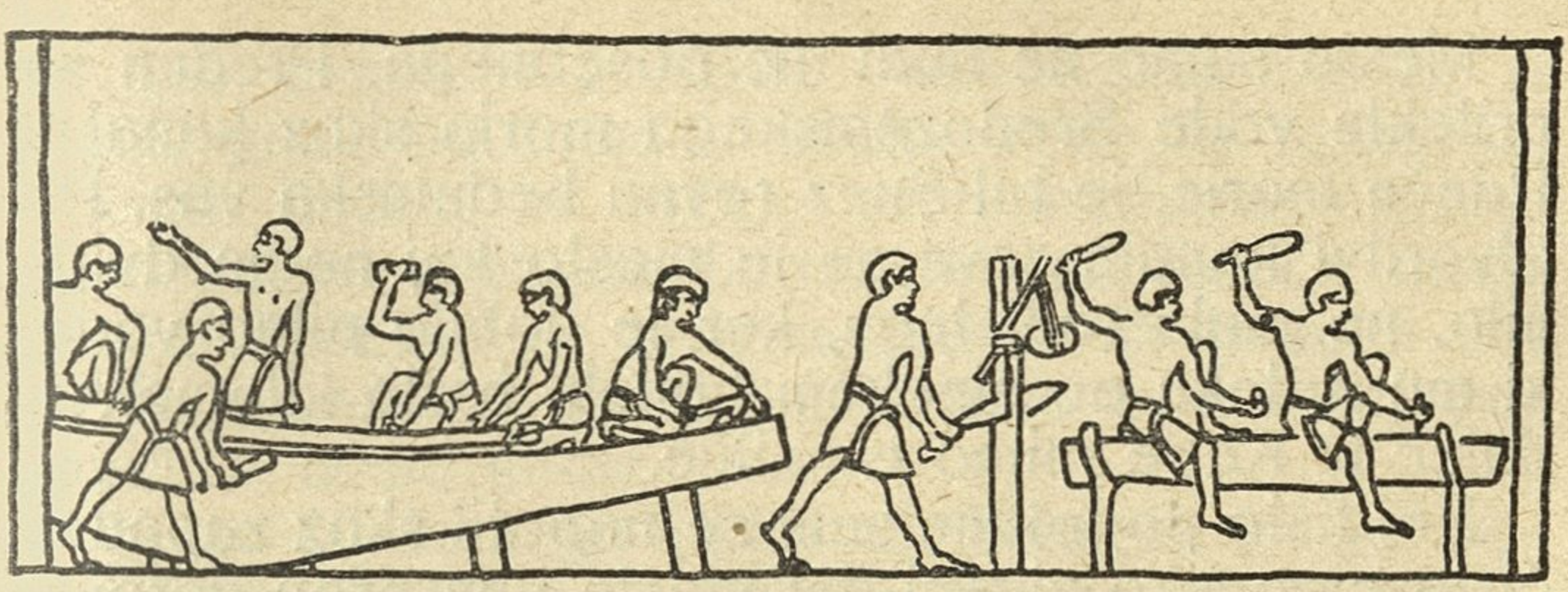

Staroegipčovski ladjarji. (Po reliefu v Tijevi grobnici.)

SUEZ.

1.

Vlak je zavil krog visoke peščene sipine, še enkrat sem videl nazaj v nižine, kjer ležijo Grenka jezera, nato pa se je odprl svet na jug proti Rdečemu morju. Na zapadu strmi v nebo visoki, skalnati džebel Atâka, na vzhodu pa vstaja iz puščave rjavkasto hribovje, začetki gorovja et-Tîh, ki obroblja Sinajski polotok ob Rdečem morju prav dol do skrajnega južnega rta. Med obema gorovjema se odpira široka globel.

Tam je Rdeče morje, sem pomislil in napenjal oči. Pa zaenkrat še ni bilo videti morja, le veter je prinašal vlažen, slan zrak od juga, kar je po peturni vožnji po puščavi iz Ismailije kaj prijetno delo.

Kmalu nato se je pojavila na obzorju peščene enoličnosti gruča zelenja in vmes stavbe, Suez se je bližal. Vlak je zavozil med beduinske koče, nato med boljše hiše in zapeljal po dolgi ulici med samim drevjem na postajo.

Dva dni sem si odmeril za Suez, porabil sem čas za krajepisne studije v okolici in da sem se pripravil za pot na Sinaj.

Mesto samo ne nudi nič posebnega. Preden so pritekle vode Sredozemskega morja skoz kanal v Rdeče morje, je bil Suez revna beduinska vas. Po otvoritvi kanala seve se je mesto kaj naglo dvignilo, ne malo radi tega, ker je dobilo pitno vodo, ki mu doteka po sladkem kanalu tristo kilometrov daleč iz Kaire mimo Ismailije.

Koj tisto popoldne sem se napotil skoz zapadni, čisto evropsko zidani del mesta ven proti gorovju Atâka in prišel sem prvikrat na obal Rdečega morja.

Ali je tisto morje res rdeče, me seveda povprašujete. Kajpada ni rdeče. Prav tako je kakor vsako drugo morje in svoje ime je dobilo, da samo ne ve kako. Toliko vsaj je gotovo, da tega imena ob času Izraelcev ni imelo.

Odkod pa je svoje ime dobilo? Morebiti od tega, ker so Egipčani imenovali svojo zemljo »črno«, Heme, puščavo krog nje, torej tudi Nubijsko, ki sega tja do morja, pa »rdečo« po rumenkastem pesku. Dežele vzhodno od Egipta se v papirosih vobče imenujejo »rdeče dežele«. Mogoče je, da je ob času, ko so aleksandrijski Judje prevajali sveto pismo na grško, ta pojm prešel tudi na morski zaliv, ki leži sredi puščav, na današnje Rdeče morje. Vsekakor je po aleksandrijskih Judih prešel v sveto pismo in po njem v besedni zaklad vseh kulturnih narodov. Mogoče pa so tudi druge razlage.

Eno posebnost pa ima Rdeče morje, vsaj blizu Sueza. Ob oseki odstopi namreč za skoraj sto metrov od obali, da se pokaže morsko dno. In pravkar je bila oseka, ko sem prišel k morju. Koj sem porabil priliko ter uprizoril pravi pristni »prehod čez Rdeče morje«, — šel sem kake četrt ure daleč po morskem dnu. Vse se je več ali manj ujemalo s svetim pismom, le pošteno blaten sem bil, ker

se dno ni hotelo posušiti. Pobiral sem školjke iz blata, gazil po njem v imenu vede in razmišljal o tistih ljudeh, ki hočejo vzeti svetopisemskemu poročilu o prehodu Izraelcev čez Rdeče morje značaj čudežev in pravijo, da so šli Izraelci čez morje enostavno ob oseki. Na eno so namreč pozabili, ti učeni ljudje.

Če so bili Izraelci toliko navihani, da so brž porabili oseko ter ušli Egipčanom na drugo stran, so bili pač tudi Egipčani prebrisani dovolj in so dobro vedeli, da se bo morje v kratkem spet vrnilo in jih zajelo. Šli bi bili torej v gotovo smrt.

Zlezel sem iz blatnega morskega dna in se napotil ob obali ven proti gorovju Atâka. Svet je vse skozi do gorovja in daleč gor proti severu nizek in valovit ter kaže vsa znamenja, da je tod pljuskalo nekdaj morje. Ni videti puščavskega peska, le mirijade in mirijade drobnih školjk in polževih lupin pokrivajo tla. Z vsakim korakom jih zdrobiš na stotine. Ponekod so deloma zapnenele in se drže skupaj v trdih kepah. Prav nič ne dvomim, da je segalo morje kdaj pri Suezu više nego dandanes in da je to bilo še v zgodovinski dobi.

Skoraj dve uri sem hodil do gorovja. Golo, pusto in prazno in razklano se dviga z obali precej strmo v hrib. Veliki kamnolomi so na obali, ozkotirna železnica je speljana v Suez, vse novejše mesto je pozidano s kamenjem tega gorovja.

In eno sem videl, kar je važno za vprašanje prehoda.

Tisti, sicer vsega spoštovanja vredni razlagalci svetega pisma, ki hočejo, da so šli Izraelci južno od Sueza čez Rdeče morje, in da so torej pod gorovjem Atâka taborili, ko je faraon za njimi prišel, tisti, pravim, obali pod gorovjem sami niso videli. Tam je namreč sicer prostora dovolj za široko cesto, da bi lahko stotnija vojakov vštric ko-

rakala, ni pa prostora za tabor Izraelcev, ki je po poročilu svetega pisma štel 600.000 mož brez žen in otrok, in za brez števila glav živine. Če pa Izraelci niso taborili precej južnozapadno od Sueza, jim ni bilo treba bežati pred faraonom »čez morje«.

2.

Še tisti večer sem pripravil vse potrebno za pot na Sinaj. Nakupil sem konzerv, mesnih in zelenjadnih, jajc, prepečenca, kave, čaja, soli, sladkorja, konjaka, tobaka in drugih reči, vsega je bil precejšen zabojček.

Skrbelo me je le, kako bom v puščavi prenočeval. Na golih tleh bo treba ležati. Samo eno odejo sem imel. Mislil sem, da bi si kupil še eno, toda denar se mi je smilil.

Dolgo sem ugibal sem in tja. Pa mi je prišla sijajna misel. Nekje sem bral, da se beduini ponoči stisnejo h kameli, da jih greje. Tudi jaz bom tako storil.

Ves potolažen sem jo mahnil drugi dan peš v kraje severno od Sueza. Prepričati sem se hotel na lastne oči, ali je mogoče, da bi bilo kdaj segalo morje više gor čez Suez do Grenkih jezer.

Križem sem hodil po pusti valoviti ravnini, brskal in kopal po naplavinah školjk, lazil po jarkih in wadijih, ki jih je izkopal bogvedi kdaj kak naliv, in dobro je bilo, da me nihče ni videl. Kdo ve, kaj bi si bili o meni mislili.

Prišel sem do kanala sladke vode, ki teče vzporedno s pomorskim kanalom ob njegovi zapadni strani. Dal sem se prepeljati — pa na čudnem vozilu. Par napihnjenih kozjih mehov je plavalo v vodi in čeznje so bila položena tri, štiri palmova bruna —. Brodar je stanoval na drugi strani, in dolgo je trajalo, da sem ga priklical. Vrgel mi je kar čez vodo vrv, ker kanal ni širok, sam sem si

potegnil brod na svoj breg in ko sem boječe stopil na gugajoča se bruna, sem mu moral vreči vrv nazaj in kar kratkomalo me je potegnil čez —. Slična vozila sem videl tudi pozneje na Tigrisu v Mezopotamiji, kelek se tam imenujejo, samo da so mnogo bolj varna in večja.

Onstran kanala sem našel nekako cesto, držal sem se je in prišel čez dobro uro nenadoma k pomorskemu kanalu. In sicer prav na mestu, kjer gre cesta čez — na brodu seve, ki je pa železen in moderno urejen — iz Afrike v Azijo, na Sinajski polotok in kdove kam še vse. Lična čuvajnica stoji ob brodu. Čuvaj, domačin, gladko govori francoski, postregel mi je s hladno vodo, ki je skoraj uro daleč sem od sladkega kanala napeljana nalašč za čuvajnico — kanalska družba potratno skrbi za svoje ljudi — in mi pripovedoval marsikako zanimivost o kanalskem prometu. Ponudil mi je tudi, da bo telefonično poklical avto iz Sueza, v eni uri da sem lahko doma, mi je pravil. Pa hvaležno sem odklonil, avto bi bil pregloboko segel v moj žep, peš sem se spet napotil proti domu.

Utrujen in zdelan sem prišel v mesto, pa zadovoljen sem bil s svojimi uspehi. Razen polnih žepov školjk, polževih lupin, kamenin, in naravnost ogromnega kosa sljudovca, ki sem ga našel na pobočju sladkega kanala, sem prinesel domov tudi prepričanje, da je segalo morje svojčas nedvomno daleč na sever čez današnji Suez.

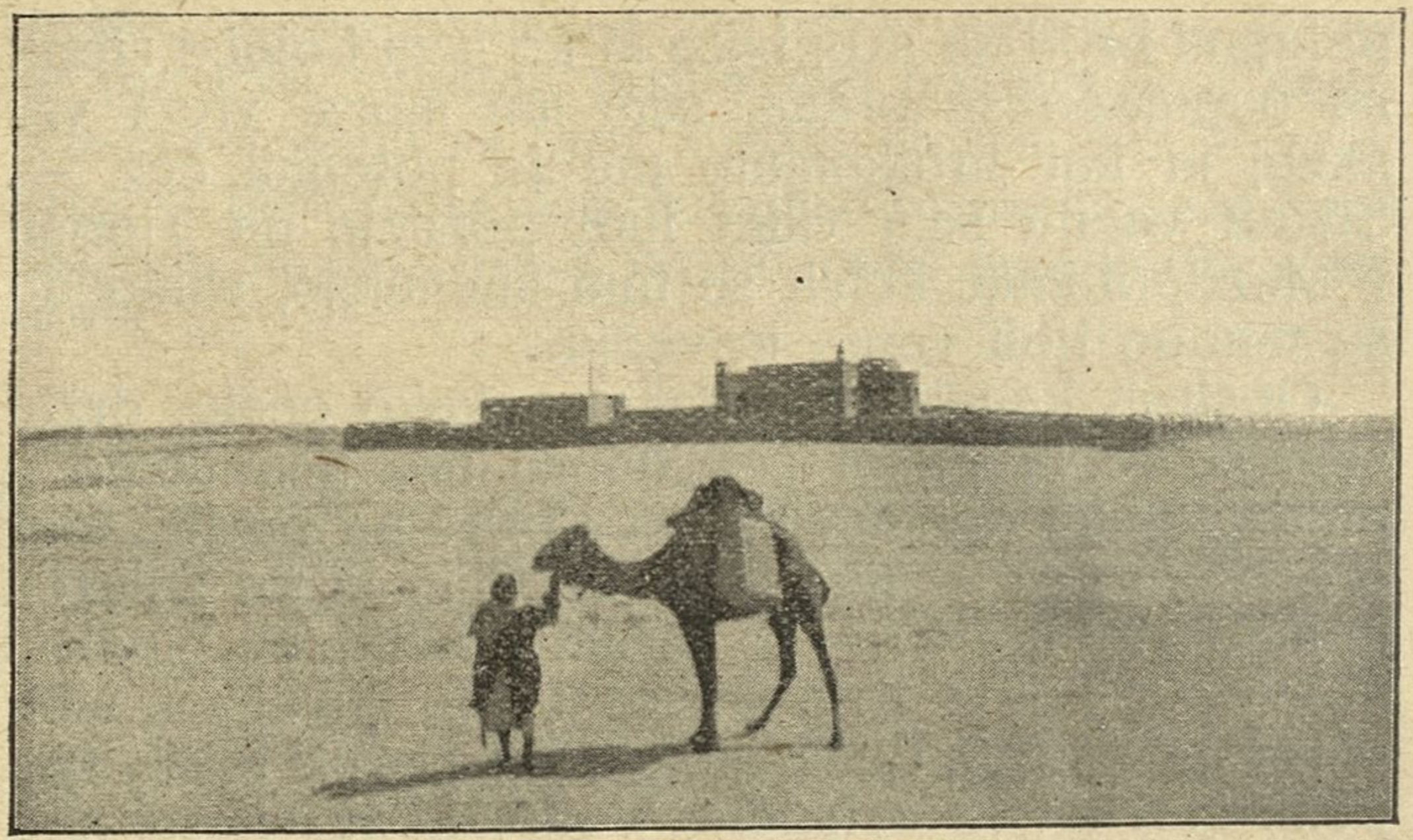

Odhod iz Tôra.

MOJA HOJA NA SINAJ.

1.

Krasno jutro je vstajalo izza sivega sinajskega gorovja, se zrcalilo v temnomodrem Rdečem morju in zlatilo vrhove, ki spremljajo ozki morski zaliv na desni in levi: zobčasti Serbâl, najvišji vrh Sinaja, na vzhodu, in koničasti džebel Garîb na zapadni obali morja.

Vozili smo se blizu sinajskega obrežja. V strmih stenah se dviga naravnost iz valov, pusto, divje. Nobene vasi ni videti, nobene hiše, ne človeka ne živali, niti drevesa. Tu pa tam so globoko zarezani zalivi, kjer so se skrivali gusarji, ki so nekdaj vznemirjali Rdeče morje.

Čez nekaj časa se strme stene odmaknejo, peščena obal, nizka in ravna, se vrine med gorovje in morje; izprva je ozka, polagoma pa se razširi v prostrano puščavo, ki sega tja do meglenih da-

ljav, kjer se očrtavajo silni vrhovi, jedro sinajskega gorovja.

»Puščava Ka-a!« mi je razlagal prijazno ladijski poročnik, Slovenec iz tržaške okolice, ki že deset let brodari po Rdečem morju v službi Kedivialne egiptovske parobrodne družbe. »Po njej bodete potovali, če hočete na Sinaj.«

»Hm —! Vsekakor prijetni vidiki!« sem dejal dvomeče.

»Pa ni preširoka tista puščava. Osem ur potrebuje kamela, da pride čeznjo.«

»Res —? Hm —! Ni preširoka —,« sem skrival svojo popolno nevednost glede potovanja po puščavah. »Koliko pa je do sinajskega samostana?«

»Tri dni. En dan po puščavi Ka-a, dva dni po gorovju. Pot je silno zanimiva, tako so mi pravili turisti.«

»Da —? Jih mnogo potuje na Sinaj?«

»Malokdo. Tucat ali kaj na leto. Je pač le nekoliko naporno. Lani jih je bilo več. Ruske žene iz Jeruzalema so romale v samostan. Polna ladja jih je bila.«

Parnik se je bližal obrežju. Nekaj palm sem zagledal in kup belih stavb.

»Tisto je Tôr,« je razlagal poročnik. »Pa oprostite, na delo moram. V četrt ure pristanemo.«

Sirena je zatulila, previdno se je bližal parnik celini. Obrežje Rdečega morja, zlasti na sinajski strani, je polno čeri in koralnih kleči. Daleč zunaj smo obstali.

Od obrežja sem je prihitel svetel motorni čoln, poln tarbûšev in turbânov. Pristal je, ljudje so splezali na krov, kakor so pač mogli, morje je bilo nemirno in parnik ni imel običajnega mostiča za izkrcavanje.

Rdeči tarbûši so zamigotali na krovu. Bistre oči so me ogledovale, rejen gospod se mi je približal.

»Vi ste effendi iz Jugoslavije, ki potuje na Sinaj?«

»Da.«

»Samostan v Tôru je brzojavno obveščen, da pridete danes. Naročeno mi je, da Vas pospremim. Prosim, potrudite se z menoj!«

Govoril je angleški. Najbrž policijski uradnik, sem pomislil. Še tukaj človeku ne dajo miru.

Mož je res bil uradnik egiptovske vlade in še zelo visok. Sam ma-mûr, nekak okrajni glavar, je prišel pome. Seveda ne iz političnih razlogov, ampak da po priporočilu sinajskega nadškofa zame poskrbi.

Izkrcali so me, vrgli mojo prtljago za menoj, prisrčno sem se poslovil od rojaka in odrinili smo.

Obal krog Tôra je kolikor mogoče negostoljubna, nizka, pusta, sam pesek. Ves življenjski namen in pomen tega samotnega, od vsega sveta ločenega mesta — vas je, bi rekli mi — je karantenska postaja, ki leži kake pol ure južno od mesta. Če izbruhne v Indiji ali kje na daljnem Vzhodu kolera, se morajo parniki za nekaj dni v Tôru ustaviti, zdravniki pregledajo potnike, da ne zanesejo kolere v Evropo. Razen tega je Tôr pristanišče za sinajski samostan. Sem dovažajo parniki žito in druga živila iz Egipta in karavane jih spravijo čez gorovje v samostan.

Brodeč po globokem pesku smo prišli v »mesto«. Par revnih, nizkih, kamnitih hišic je in sredi med njimi stoji cerkvica v značilnem bizantinskem slogu. Na eni hišici, še najlepši v vsem mestu, je plapolala egiptovska zastava, tam je vladal ma-mûr. In poleg je bila druga lična stavba z napisom »Mektab«. Šola v sinajski puščavi. Pa naj kdo reče, da egiptovska vlada ne skrbi za kulturo!

Naproti nama je prišel mlad duhovnik, bradat, prijaznih oči. Oče Genadij.

Prisrčno me je pozdravil po francosko in me povabil v svoje skromno, pa lično župnišče. Ma-mûr se je poslovil, pa obljubil, da še pride pred mojim odhodom. Moj potni list je vzel s seboj.

Predložil sem očetu Genadiju svoja priporočilna pisma in koj nato sva bila globoko v načrtih in pripravah.

»Kdaj želite odpotovati?«

»Malo časa imam in Tôr ne nudi nič posebnega. — Ali lahko že danes odpotujem?«

»Lahko. Ste že danes onstran puščave ob gorovju. V dveh urah bo vse pripravljeno. Dve kameli dobite, eno zase, eno za prtljago, in dva vodnika. Za vse skupaj plačate en funt.«

»Kaka pa sta tista dva vodnika?« sem vprašal previdno.

»Beduina sta, oba v službi samostana. Z življenjem jamčita za Vas. Prav pridna, dobra človeka. Nič se Vam ni treba bati.«

Nekoliko sem pomislil, pa rekel da in določil odhod na opoldne. Dobri dve uri sem imel časa.

Dobil sem prijazno sobico in se takoj lotil priprav. Treba je bilo urediti prtljago za tri dni, tako da sem imel najpotrebnejše reči koj pri roki. Moj dobri nahrbtnik mi je prišel na pomoč. Vanj sem zložil za tri dni konzerv (da mi ne bo treba po dvakrat na dan odpirati zaboja), čaja, kave, sladkorja, tobaka, citron, čokolado, kuhinjsko posodo.

Oče Genadij me je prišel gledat. Takole mimogrede je vprašal, kako bom nočeval.

»Odejo imam s seboj in pa blazinico.«

»Premalo bo, gospod! Zimske noči so mrzle v puščavi in v gorah!«

»Stisnil se bom h kameli, toplo mi bo!« sem povedal samozavestno.

Nasmejal se je. Zardel sem.

»Ste že kdaj potovali na kameli?«

»Ne še.«

»Torej ne veste, kak zopern duh gre od kamele. Noben Evropec ga ne vzdrži za dolgo. Kakor rečeno,« je hitel, ko je videl mojo zadrego, »zeblo Vas bo! Dal Vam bom s seboj žimnico in pa pošteno odejo. Ko se vrnete, mi oboje prinesete nazaj.«

»Ampak, — kdo bo vse to nosil?«

»Oh —! Vso posteljo bomo naložili na Vašo jezdno kamelo. Prav mehko bodete sedeli! In zvečer Vam beduina posteljeta. Koj pojdem, da Vam preskrbim posteljnino.«

Hvaležno sem gledal za njim.

Spet je prišel in me povabil na obed. Tudi mamûr je prišel in mi prinesel potni list, vidiran in opremljen s pečatom sinajskega »markaza« — pokrajinske oblasti. Za njim je prišel policijski ravnatelj, poštni ravnatelj, ravnatelj karantene in še par drugih visokih osebnosti Tôra. Pili so močni, dehteči Genadijev araki — žganje, narejeno iz datljnov in drugih orientskih sadežev —, zobali sladkarije, srebali črno kavo in mi dajali dobre nasvete vse vprek.

In nato je šla vsa družba z menoj na župnijsko dvorišče. In zunaj sta klečali dve kameli, ena rjava, obložena z mojo prtljago, druga lepo bela, prijaznih, velikih oči in ponosnega vratu, otovorjena s posteljnino. In poleg sta stala dva beduina, eden mlad, drugi star, in se mi režala. In vpričo vseh teh osebnosti bi naj prvikrat v življenju zajezdil »ladjo puščave« —?!

»Ali ste že kdaj jezdili kamelo?« se je muzal oče Genadij.

»Da — ne — da —! V Egiptu pri piramidah.«

»No, vsekakor nekaj! Ne pozabite, da vstane kamela najprvo z zadnjimi nogami, potem šele s prednjimi. Najprvo se nagnite nazaj, nato pa hitro

naprej! In primite se za glavico na sedlu. In najbolje, da sedite kakor ženske, z obema nogama na —.«

»A — o — a —! Izvrstno, izvrstno!«

Med Genadijevim prigovarjanjem sem stopil h kameli, naredil pravilno ročno stojo na sedlu, zakolobaril z desno nogo pod desno roko in trdno smuknil v sedlo. Žival je šinila kvišku in v hipu sem med veselim odobravanjem vse družbe plaval visoko med nebom in zemljo.

»Videti je, da ste se tam pri piramidah dobro priučili kamelam.«

»Največ sem se naučil iz knjig, oče Genadij!«

»Iz knjig?«

»Iz knjig! Pri nas se vsega iz knjig naučimo.«

Ladji puščave sta se premeknili, moja žival je ljubko, a vendar ponosno stegnila dolgi vitki vrat proti zbrani družbi — ne vem, kaj je hotela povedati s to svojo kretnjo —, zadnji pozdravi so doneli iz zemeljskih nižav v višavo, kjer sem stoloval mehko usidran na obilni Genadijevi žimnici, prešerno sem zakrilil s klobukom v pozdrav družbi in kameli sta svečano odkorakali skozi dvoriščna vrata v puščavo, ki se začne koj za cerkvenim zidom.

In tako sem nastopil svojo prvo pot po pravi pristni puščavi.

2.

Solnce je lezlo v zaton za daljne afriške gore onstran Rdečega morja. Rezko hladno je bilo, ves popoldan je bril in tulil po puščavi mrzel severnik, nas zavijal v neprodirno meglo drobnega peska in nam ga sipal v ušesa, v oči, v usta, v rokave, kamor je le mogel. Šele na večer se je veter oddehnil in se izgubil proti jugu, kjer je nad brezkončnim obzorjem še vedno visel temnosiv oblak prahu..

Potovali smo po nizki, nalahno vzbočeni višini med dvema wadijema. Počasi in premišljeno, pa neskončno enolično sta se prestopali kameli, zibali dolge vratove in me gugali na desno in levo, naprej in nazaj. Zapadajoče solnce je risalo po pesku njune sence — orjaške, strahotne postave na brezkončnih dolgih nogah. Poleg sta stopala bosa in peš beduina, včasih pognala živali s hreščečim hâ! hâ!, potegnila katero za vrv, se pogovarjala z menoj in pripovedovala, največ pa molčala. Krog nas je ležala sivkasta, peščena, brezmejna planota puščave Ka-a, le v daljavi pred nami, vsekakor še par ur daleč, so vstajali obrisi strmih sten; večerno solnce jih je rumenilo.

»Tamle skozi vodi pot na Sinaj, effendi!« je pokazal starejši beduin. Oblečen je bil v za-bût, dolgo, srajci podobno haljo, na prsih odprto. Barva se tej obleki ni dala več določiti, le to se je videlo, da je vsa raztrgana in obšita. Do kolen mu je segala, dalje dol pa je mož razkazoval suhe, koščene, od solnca vse ožgane meče. Na glavi je nosil velik turbân, ovit krog tâkîje, volnene čepice, ki bi morala biti bela, pa je bila umazana.

»Kje?« sem vprašal in radovedno zrl v daljavo. »Čez tiste stene?«

»Ne, effendi! Ozka soteska vodi skozi stene. Tamle se začne.«

Speł sem gledal, pa ničesar nisem videl. Neverno sem majal z glavo.

»Da, o effendi! Tamle je wadi es-Sle. In tam skozi bomo jutri potovali.«

»Jutri? Torej prenočimo zunaj v puščavi?«

»Da, effendi! Pokazal ti bom lep prostor, za vetrom je, zelo pripraven za taborenje. — Pohiteti moramo. Noč bo kmalu.«

»Hâ hâ!« je pognal kameli, hitreje sta prestavljali dolge noge, močneje me je gugalo in zibalo.

Mrak je bil kratek, skoraj tema se je že naredila, ko smo zavili na desno po bregu wadija navzdol in prišli v široko, kotlu podobno votlino. Videti je bilo, kot da je šele lani tod drevel silen hudournik. Stene wadija sestavljajo naplavine, sam gladek, jajčast gramoz, s peskom pomešan, po dnu pa ležijo velike skale, okrogle in obrušene, kakor jih je videti v naših gorskih potokih. Pa vode ni nikjer, še mokrote ne, tudi nobenega zelenja ne.

Kdo ve, v kateri pradobi, ko je vrhove sinajske še kril led, tistikrat je hrumel dol z ledenikov gorski hudournik, nosil skale in kamenje s seboj in jih odlagal tu v ravnini. Pa podnebje se je izpremenilo, potok se je davno posušil, le naplavine še pričajo o njem.

Pojezdili smo po wadiju in pod visoko steno gramoza je zaklical vodnik živalima svoj rezki isssss! Ustavili sta se. Pihajoč hhhh! je zadonel in pokleknili sta. Zlezel sem na tla.

S kritičnim očesom človeka, ki je mnogo bral o taborenju po puščavah, sem gledal naokoli in sam pri sebi razmišljal, dokler nisem vprašal:

»Kako bomo tu taborili, ko pa ni vode in ni kuriva —?«

»Za vse je oskrbljeno, o effendi! Vodo imamo tamle v mehu, drva pa tule v vreči. In prostor je za vetrom, effendi! Izvrstno boš spal!«

Starejši se je lotil tovorne kamele ter odvezoval številne bisage in mehove, mlajši, snažen, ličen fant šestnajstih let, drobne, vitke postave, v modri gallâbîji — dolgi obleki, slični za-bûtu — in v belem turbânu, je deval na tla posteljnino. Jaz pa sem stopal okoli, da si razgibam odrevenele ude.

Fant je položil po pesku močno platneno rjuho, nanjo je dejal žimnico, jo pokril z odejami, dejal še blazinico na svoje mesto in moja postelja je bila gotova. Razpostavil sem ob njej kovčeg, zaboj in

nahrbtnik, izkopal iz nahrbtnika kuhinjsko posodo ter se pripravil, da si skuham večerjo.

Beduina sta medtem naložila sedla in vreče v polkrogu, starejši je odvezal veliko vrečo, izsul iz nje kup suhih vej in nekaj, kar je bilo oddaleč krompirju podobno. Vsaj okroglo je bilo. Nato sta počenila in zanetila.

Postavil sem samovar, nalil spirita — par steklenic sem ga imel s seboj — in zaklical mlajšemu beduinu, naj mi prinese vode. Prinesel mi jo je — v kozjem mehu. Les je tod drag, sodov nimajo, pa nosijo vodo v mehovih iz kozje kože, gladko ustrojene in trdno sešite. Iznajdba je sicer dobra, pa voda dobi čez par dni neprijeten okus. Za kuho še velja, pitna pa ni.

Nalil sem vode, prižgal samovar, pripravil čaj in poiskal konzervo mrzle svinjske pečenke. Pri svojih kuharskih poslih sem seve moral čepeti in klečati v pesku, ker stola nisem vzel s seboj, s peskom je bil poslajen čaj, osoljen kruh in pečenka zabeljena. Pa kaj zato! Končno sem bil med mnogimi ah in oh le gotov, razpoložil sem čaj, konjak, sladkor, prepečenec in konzervo ob ležišču, se udobno zleknil nanj in začel uživati. Vmes sem pridno opazoval svoja dva tovariša.

Eden je razpihaval ogenj, drugi pa je na ploščnat kamen nasul ječmenove moke, odvezal meh in vlil na moko vode. Nato je gnetel testo.

Zopern duh po — po nečem mi je udaril v nos in koj sem uganil, da so bili tisti »krompirji«, s katerimi sta kurila, kamelji odpadki. Že z doma sta si jih prinesla s seboj.

Testo je bilo gotovo. Razgrebla sta žerjavico, položila testo na razbeljeni pesek, pokrila vse skupaj z žerjavico in počakala.

Pozabil sem na večerjo ter gledal in gledal. In zasvetilo se mi je, kaj počenjata —.

Ali ni bil tistole podpepelnik, pravi pristni svetopisemski podpepelnik, kakor si ga je pekel že Abraham, prav tak, kakršnega je našel pri vzglavju prerok Elija, ko je bežal pred hudobno Jezabelo na sveto goro sinajsko? Na Jutrovem se v tisoč letih malokaj izpremeni in svetopisemski očaki so si, hodeč za svojimi čredami, pekli po pustinjah in puščavah Kanaana in Sinaja podpepelnik brez dvoma prav na tak način kakor tamle moja dva beduina.

Starejši je poiskal medtem par zrnc kave, izvlekel odnekod prazno konzervno škatlo, vsul vanjo zrna, pa jih je pražil na žerjavici in z vejico mešal. Ko so bila po njegovem mnenju že dovolj pražena, jih je zmlel med dvema kamnoma, vsul zmleto kavo v lonček z vodo, pristavil in kuhal.

Ko je bila kava kuhana, sta razgrebla žerjavico, osnažila podpepelnik kolikor toliko od pepela in peska, si ga nadrobila in večerjala. H »kruhu« sta srebala črno kavo, brez sladkorja seveda. Tudi meni sta ponudila. Odlomil sem grižljaj in pokusil. Trdo je šlo, kot bi ježa požiral, in okus je imelo — ne bom povedal po čem. Saj sta ga pekla na — tisti žerjavici —. Pokusiti sem moral tudi še kavo. Vroča voda z drobci slabo zmlete kave —. Kolika skromnost!

Seveda sem jima ponudil svoje večerje, čaj s sladkorjem in konjakom, košček mrzle pečenke in prepečenca. Hvaležno sta sprejela. Le pečenko sta odklonila, češ, svinjsko meso jima brani postava korâna. Dal sem jima mesto mesa čokolade.

Po večerji smo sedeli krog pojemajočega ognja. Beduina sta pripovedovala o svojih potovanjih po Sinaju — v svojem življenju še nista bila zunaj v svetu —, gori pod Sinajem blizu samostana stojijo šotori njune družine, vodnika sta in lepo število turistov sta že spremljala k samostanu.

Marsikaj zanimivega sem čul iz življenja beduinov, kar me je živo spominjalo na sveto pismo, marsikatere arabske besede sem se naučil, ki je ni v mojih slovarjih. In poleg tabora sta polglasno in hrumeče prežvekovali kameli, včasi je katera stegnila svoj dolgi, vitki vrat iz teme k ognju, radovedna, kaj neki si imajo ti ljudje toliko pripovedovati.

Pozno v noči je bilo, ko sem zlezel na ležišče. Pa dolgo nisem mogel zaspati. Proti polnoči so se zasvetili vrhovi, noč je obledela na vzhodu, luna je priveslala izza gorovja in čarobno osvetljevala divje skalovje, pusti wadi in moj tabor.

Bedel sem in premišljeval in sanjal, zvezde so mi gledale v oči, velike in sijajne, kakršne pozna le južno nebo. In polnoč je že davno minila, ko mi je spanec zatisnil oči, vse začudene nad toliko bajno lepoto.

3.

Tretji dan na kameli.

Ne vem, ali je še kje kaj na svetu, kar se da primerjati s počutki človeka, ki prvič v življenju tri dni zaporedoma kamelo jezdi. Ves svet in posebej Sinaj mi je bil deveta briga. Nem sem visel na sedlu, se gugal in neprestano gugal na desno in levo in iz nerazumljivih vzrokov obenem tudi naprej in nazaj, topo sem zrl predse, želodec in drobovje sta napovedovala revolucijo, jed mi ni dišala, živel sem od konjaka, sladkorja in čaja. In pa pipo sem kadil, ta se mi hvala Bogu še ni ustavila.

Drugi dan po odhodu iz Tôra smo potovali po slikoviti soteski es-Sle, ki je mestoma tako ozka, da lahko z razprostrtimi rokami dosežeš njene stene, in prenočili ob koncu soteske v samem divjem, razklanem skalovju. Tretji dan smo zgodaj odrinili v strmo hribovje po ozkih stezah, nad prepadi in globokimi wadiji; potovali smo po gorskih

planotah, samih pustinjah, lezli čez sedla in prelaze, prišli v samotne wadije, in spet smo plezali na sedla, vedno više in više.

Krog treh popoldne smo prišli na visok greben, ustavili smo se, da bi počili.

Na desni in levi so se dvigali skalnati vrhovi, pred nami je ležal širok wadi, kakršnih smo že več prehodili te dni, zunaj na robu pokrajine, nekoliko na levi, pa je molel v zrak drzno zaobličen vrh, v strmih stenah je padal v globoko zarezane soteske. Predaleč je še bil, ni se še videlo, ali je le en sam vrh, ali pa začetek dolgega grebena.

»Tamle je džebel Mûsa, effendi!« me je opozoril beduin. »In na desni spodaj, v wadiju leži samostan.«

Džebel Mûsa — Mozesova gora! Tako pravijo beduini gorskemu vrhu, ki je po starodavnem izročilu gora deseterih zapovedi.

V hipu me je minila otrplost in utrujenost in morska bolezen, z žejnimi očmi sem pil pogled na goro, tako vroče zaželeno, s tolikimi trudi in žrtvami doseženo, sliko, ki jo je iskala in si jo sestavljala domišljija od tistih dob sem, ko sem prvič bral »Zgodbe svetega pisma«. In že je bil tudi pri roki fotografični aparat, da zajame v trajni spomin prvi pogled na sinajsko goro.

In nato smo hiteli po dolgem wadiju Sebajje. Vse bliže, vse večja je prihajala Mozesova gora. Še na eno sedlo smo splezali, gora je zakrila vse zapadno nebo in pred nami, na sever, se je odprla ozka, kamnita soteska in v njej, trdo ob vznožju Mozesove gore, je ležalo sivkasto zidovje, prvo, ki sem ga videl v teh treh dneh.

»Ed-dêr, effendi!«

Samostan sv. Katarine!

Videl sem sloveče samotne samostane, kartuzijanski samostan Chartreuse pri Grenoblu, samo-

stan Montserrat v Španiji, pa takega nemega, divje samotnega samostana na svetu ni menda več, kakor je samostan sv. Katarine pod sinajsko goro, — kup sivega, starodavnega zidovja v ozki, globoki soteski, dve silni gori se ti zdi, da sta se razklali, da naredita prostor za samostan, na levi kipi v nebo džebel Mûsa prav tak, kot da ga je včeraj rodilo osrčje zemlje, na desni pa štrle v zrak zobate, razorane stene džebel Meradže, in dalje na desno in levo in v ozadju pokrajine sami goli, divji vrhovi rdečega in sivega granita, nikjer sledu o človeku, nikjer nobenega zelenja.

Nekoč sem gledal sliko, gorovje na mesecu je kazala, mrtvo, izgorelo, razklano gorovje. Domišljija jo je narisala.

Tu gori na sedlu pa se mi je zdelo, da gledam resnično pokrajino na mrtvem mesecu.

Kamelarja sta me zbudila iz zamaknjenja. Mudilo se jima je, njun tabor da je še poldrugo uro daleč od samostana.

Stopili smo navzdol, soteska nas je pogoltnila. Strahovite navpične stene Mozesove gore na levi in razklane čeri džebel Meradže na desni so grozile, da padejo na nas. Sivo samostansko zidovje se je vse jasneje očrtavalo v večernem mraku. In izza zidovja — da, res, par temnih, resnobnih cipres je pogledalo izza njega in dajalo mrtvi, kamniti pokrajini čudovit, poseben čar.

Kmalu smo bili pod mogočnim, visokim obzidjem. Zavili smo krog vogla.

In tam za obzidjem je prihajal častitljiv mož v duhovniški obleki, z dolgo belo brado, s prijaznim nasmehom na licu.

»*Καλημέρα* (Kaliméra) — dober dan!« me je pozdravil po grško, pristopil, dvignil roke kakor v blagoslavljanje in mi pomagal z visokega hrbta kamele.

»Dobro došli!« je nadaljeval, pa žal sem svojo šolsko grščino že toliko pozabil, da mu nisem znal odgovoriti. Moral sem začeti z arabščino, ker francoski ni znal.

Beduina sta se lotila prtljage, jaz pa sem stopil za častitljivim očetom in zaman gledal, kje bi bila vrata. Šele ko sem bil čisto blizu, sem zagledal med dvema bastionoma ozek, nizek vhod. Globoko sem se moral skloniti, ko sem stopil v temni hodnik. Zavit je, črki S je podoben, radi varnosti pred sovražniki. Posebno Saraceni so v prejšnjih stoletjih samostan pogosto napadali.

Oče Joahim, tako mu je bilo ime, me je peljal po stopnicah nekam gor, odprl vrata — in stal sem v salonu, kakršnega bi bil najmanj pričakoval tu v divji samoti. Na mehek divan me je posadil, še sem ves začuden gledal krog sebe, ko je vstopil drug častitljiv mož, srednje postave, bistrih oči, resnoben in mil, prednik samostana, arhimandrit Teoklit. In za njim je še nekdo prišel, in tedaj sem čul tu gori, tri dni globoko v sinajski samoti, tisoče in tisoče kilometrov od domovine, — domače besede v prijetno donečem makedonsko-srbskem narečju:

»Zdravi, gospodine! Kako je?«

Visok, tršat človek, z ostrimi, značilnimi potezami v obrazu, pristen Srb, oče Ljuba, se je priril skoz vrata, stopil k meni in me objel.

Tako so me sprejeli v pravoslavnem samostanu sv. Katarine na Sinaju.

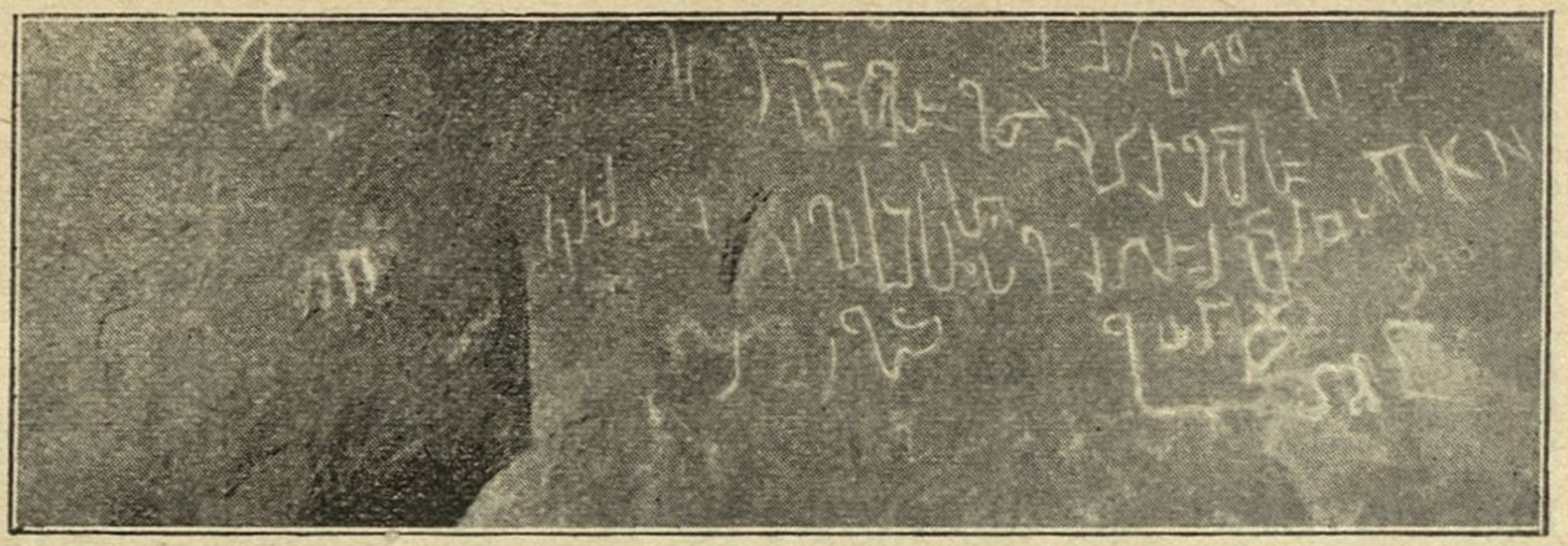

Napisi na skalah v dolini el-Ledža.

PRI SINAJSKIH OČETIH.

1.

Z očetom Ljubo sva sedela v prijazni, udobni sobici samostanskega gostišča. Počival sem po naporih tridnevne kamelje ježe, oče Ljuba pa je pripovedoval o samostanu in o življenju tu v samoti.

»Ampak,« sem dejal, »povejte mi, kako ste prav- zaprav prišli sem, Srb med same Grke?«

»Čisto enostavno. Doma sem iz bitoljske okolice. Pri Bitolju je imel sinajski samostan, kakor mnogokje drugod, velika posestva in tudi samostan. V tisti samostan sem vstopil. Pozneje sem prišel na grške otoke, kjer imamo tudi posestva, nato v Kairo in končno sem na Sinaj, kjer so me postavili za nekakega oskrbnika. Naše oaze nadzorujem, ki jih imamo več tukaj na Sinaju, in skrbim, da jih bratje v redu obdelujejo.«

»Iz bitoljske okolice ste? Torej ste naš državljan?«

»Grški državljan sem. Onstran meje sem doma. Pa v Beogradu sem že bil. Po vojni smo posestvo pri Bitolju prodali in samostan me je poslal v Beograd, da zadevo uredim. Nekdaj je bilo v sinajskem samostanu več Srbov, tudi Ruse smo imeli. Odtod

prihaja, da so v samostanski knjižnici staroslovenski in ruski rokopisi. Redovniki so jih prinesli s seboj, ker so rabili staroslovenske obredne knjige.«

»Zelo zanimivo! — Pa omenili ste redovnike. Sinaiti ste torej redovniki?«

»Da. Naš red je ustanovil sv. Bazilij Veliki. Red bazilijancev je razširjen po vsej pravoslavni cerkvi, najbolj na Ruskem.«

»Vem. Saj tudi latinska cerkev pozna bazilijance. Sploh mislim, da so se latinski redovni ustanovitelji pri sv. Baziliju učili.«

»Seveda. Le da vzhodni redovi mnogo strože žive nego zapadni. Mesa vobče ne uživamo, vina ne pijemo, razen v bolezni. Dvakrat ponoči in dvakrat podnevi se zbiramo v cerkvi k skupni molitvi.«

»Koliko vas je sedaj v samostanu?«

»Sedemnajst. Prej jih je bilo mnogo več. Razen tega so nekateri bratje zunaj v oazah na delu, v Farânu, v Bustânu, v Arbainu.«

»In od teh oaz živite?«

»Premalo bi bilo. Pridelamo le nekaj olja, sadja, vina za bolnike in za tujce, pa nič zrnja. Tega in še druge reči, ki jih potrebujemo, dobivamo z našega posestva, ki leži blizu Kaire v Delti. Iz Kaire dovažamo žito v Tôr, od tam pa s karavanami sem gor.«

»Tudi na otokih imate posestva?«

»Da. Samostan ima 12 metohij — podružnic —. Glavni samostan je samostan sv. Katarine tu na Sinaju. Naš vrhovni poglavar je sinajski nadškof, ki pa stoluje sedaj v Kairi. Saj ste ga obiskali?«

»Da. Pravzaprav le očeta upravitelja. Zelo lepo palačo ima.«

»Da, da. Nekdaj smo bili bogati —. Po vojni pa gre trda. Poprej nam je Rusija pošiljala podporo, sedaj je to minilo.«

»Kaj pa tujci, turisti?«

»Oh —, od teh pač ne živimo! Sicer pa jih pride tako malo, morebiti 20 do 30 na leto. Večinoma je vsak turist naš gost. Če nam kaj da, je dobro —. Pa saj veste, učenjaki navadno niso bogati. In kdo bi pa naj prišel sem razen učenjaka. — Pa dosedaj je še šlo. V bodoče ne vemo, kako bo.«

Nekdo je potrkal. Mlad človek v črni redovni obleki je vstopil in nekaj povedal očetu Ljubi po grško.

»To je naš diakon Kleofa. Pravi, da je obed gotov in če Vam ga sme prinesti.«

Povedati moram, da so me že koj sinoči očetje sinaiti povabili, naj bom njihov gost. Poleg stanovanja so mi ponudili še tudi hrano in vso oskrbo za ves teden, ki sem ga nameraval pri njih prebiti. Zaman sem ugovarjal, da je to preveč in da imam hrano s seboj. »Tiste konzerve bodo že počakale. Porabite jih, ko bodete potovali dalje po svetu! Na potu vse prav pride.«

Vdal sem se, ker sveža hrana je vsekakor boljša kot konzerve. In postregli so mi imenitno.

Dobil sem izvrsten obed, glavno besedo je govorila sicer zelenjava, pa tudi sveže meso so mi prinesli, — pečenega pristnega sinajskega kozlička, zelo okusno prirejenega. In — steklenico vina!

»To je pristno sinajsko vino. V vasi Bustân je zrastlo. Pokažem Vam naše vinograde. Pokusite!«

Trčila sva. Obisk dovoljuje sinaitom izjemo od strogega redovniškega pravila, tudi oče Ljuba je pokusil.

Sladko je bilo kot malaga, da so se ustnice sprijemale. Vmes se je okusila prijetna grenčica. In dišalo je. Po samih rožicah. Pa močno je bilo, za žejo ni bilo, mešal sem ga z vodo.

Po obedu se je oče Ljuba poslovil.

»Počivali bodete, ste utrujeni. Ob treh pa se oglasim, da Vam razkažem samostan.«

2.

»Veste,« je razlagal oče Ljuba, ko sva stopila iz moje sobe na dolgi hodnik, »veste, naš samostan je pravi labirint, je zbirka hiš in koč iz vseh dob zgodovine. Tale hiša na primer, to je gostišče za tujce, ni še dolgo, kar so jo pozidali. Štiri sobe imamo za tujce.«

Pogledala sva si jih. Vse so lepo, udobno opremljene. Tujec-turist, ki pride sem gor v divjo puščavo, je res lahko prijetno iznenaden. Poleg sob je kuhinja. Postaren brat je gospodaril po njej in pripravljal za mojo večerjo.

Stopala sva po hodniku. Samostan tvori nepravilen štirikot, vsaka stran bo imela kakih 80 do 90 metrov. Visoko obzidje ga obdaja od vseh strani. Na notranji strani se držijo obzidja enonadstropne stavbe, gostišče na severni, celice redovnikov na zapadni in južni strani, na vzhodu pa gospodarska poslopja. Sredi tega štirikota leži dvorišče, polno različnih stavb, hiš in hišic.

»In tamle, tista nova stavba,« je kazal na dvorišče, »tisto je knjižnica. Prej so bili rokopisi razmetani in raztreseni po vsem samostanu. Sedaj so zbrani in urejeni. Jutri si jih pogledava. In tista podrtija tamle, tisto je naša mošeja.«

»Mošeja —? Mohamedanska —?«

»Da. Veste, samostan je nekdaj mnogo trpel od napadov mohamedanskih beduinov. Pa so sinaiti pozidali mošejo in postavili nanjo polmesec. Od tedaj je bil mir. Mohamedani sami so hodili sem molit. Saj zelo častijo Mozesa. Dandanes seveda se nam napadov ni treba več bati, mošeja razpada in bo najbrž počasi izginila.

Poleg nje pa, vidite, tam stoji naša samostanska cerkev. Poglejva si jo!«

Zlezla sva po stopnicah, hodila spet po hodnikih in končno prilezla v globoko dvorišče, na ozki pro-

stor med dvoriščnimi stavbami, povrhu še zagrajen tu z vrtičem, tam s celico. Največ prostora zavzemata novosezidana knjižnica in pa cerkev.

Po sedmih stopnicah se pride k vhodu v cerkev. Nad vhodom pove grški napis, da »Na tem mestu je govoril Gospod Mozesu, rekoč: Jaz sem Bog tvojih očetov, Bog Abrahama, Bog Izaka in Bog Jakoba. Jaz sem, ki sem.«

Vstopil sem skozi majhen preddvor — in izne-naden obstal.

Taka krasna cerkev v tej divjini! Marmornata tla, vsa pisana in svetla kot zrcalo, marmornata prižnica, ogromni pozlačeni lestenci, na stotine svetiljk najrazličnejše velikosti, pozlačen strop, v zlatu se blesteč ikonostas — v pravoslavnih cerkvah pregraja, ki loči glavni oltar od drugih delov cerkve —, ikone — slike — kamor pogledaš, res, take bogate in tudi okusno okrašene cerkve bi človek tukaj ne pričakoval.

»Pa smo tudi ponosni nanjo!« je povedal oče Ljuba, ko je videl moje čudenje. »Toda pojdite, pokažem Vam še vse kaj drugega!«

Vstopila sva skoz »careva vrata« mimo dveh bronastih levov v Najsvetejše. Oči so mi obvisele na prekrasnem mozaiku, ki blesti s stene nad glavnim oltarjem.

Izpremenjenje Gospodovo na gori predstavlja in tej skrivnosti je tudi cerkev posvečena, ne pa, kakor sem mislil, sv. Katarini, aleksandrijski mučenici. Kristus plava nad oblačkom, ob strani sta Mozes in Elija, prva sinajska romarja, pri nogah Gospodovih leži sv. Peter, poleg pa sv. Jakob in sv. Janez. Krog glavnega prizora je vrsta doprsnih slik, dovršeno izdelanih v mozaiku, dvanajstere preroke predstavljajo, ter evangeliste in apostole. Ob strani je gora Sinaj, Mozes pred gorečim grmom in spet Mozes s postavo v rokah.

Slika izpreobrnjenja tu v cerkvi pod sinajsko goro ima globok simboličen pomen. Poudariti hoče, da je Kristus, novozakonski postavodajalec, prišel, da izpopolni starozakonsko postavo Mozesa in prerokov, postavo, ki je bila dana tu gori na Sinaju. Slike apostolov in evangelistov, ki obdajajo glavno sliko, bi naj to misel še močneje poudarile.

Tako mi je razlagal oče Ljuba, ko sem poln občudovanja zrl na prekrasno delo, in dokazoval, da je mozaik nedvomno iz šestega stoletja, iz dobe carja Justinijana, ki je samostan pozidal.

Veliki oltar ne nudi nič posebnega. Na listovi strani mi je pokazal oče Ljuba marmornato krsto. V njej, je pripovedoval, so shranjeni ostanki sv. Katarine aleksandrijske, sedaj le še glava in roka, druge ostanke je samostan v teku let poklonil svojim raznim dobrotnikom in zaščitnikom, ki so jih raznesli po svetu.

»Sedaj Vam pa pokažem še našo največjo znamenitost!« je pravil oče Ljuba in me peljal za veliki oltar. Sezula sva si čevlje in bosa stopila po dragocenih preprogah k majhnemu oltarju. Srebrna svetiljka visi od njega in razsvetljuje v srebro vdelan križ pod oltarno mizo.

»Tukaj je kraj,« je razlagal oče, »kjer se je Bog prikazal Mozesu v gorečem grmu. Zato sva si sezula čevlje, kakor je storil tudi Mozes, ko se je temu kraju približal.

Na tem prostoru je stala kapela, še preden je car Justinijan v šestem stoletju pozidal cerkev in samostan. In stala je na tem mestu, ko je carica Helena v četrtem stoletju tukaj postavila prvo cerkev.«

Molče in spoštljivo sem poslušal razlago. Kraj je vsekakor starodavna priča še starodavnejšega izročila, ki sega v prve čase krščanstva ter ima polno verjetnosti zase.

»Pojdite, da Vam pokažem še potomca tistega grma!« me je povabil spremljevalec in sva šla iz cerkve po ozkem dvorišču. Za cerkvenim zidom zeleni bodičast grm.

»Tale grm raste iz korenin gorečega Mozesovega grma. Našli so ga tu, ko so zidali cerkev in samostan.«

Tudi to sporočilo sem sprejel z dolžno spoštljivostjo, pa bolj iz obzira na očeta Ljubo, ko na verodostojnost izročil. Priznati moram, da se mi je zdelo izročilo o kapelici gorečega grma mnogo verjetnejše nego izročilo o tistem bornem grmu.

Oče Ljuba me je še vodil po drugih samostanskih prostorih, mi kazal revne celice sinaitov, mi predstavil najstarejšega brata, ki živi že nad trideset let nepretrgoma v samostanu, me peljal tudi v gospodarska poslopja, v stiskalnico za olje, v pekarno, kjer pečejo drobne hlebčke za družino in za beduine, ki v samostanu služijo in spremljajo karavane iz Tôra, tudi v gosposko opremljeno stanovanje arhimandritovo sem smel kradoma pogledati, nazadnje pa sva šla na vrt.

Peljal me je v grobnico, kjer so v lepem redu zložene kosti umrlih sinaitov, in potem sva sedla zunaj na vrtu pod košato drevo.

Solnce je šlo za Mozesovo goro, ki se koj za vrtom dviga v navpičnih stenah proti nebu, večerna senca je lezla v samotno, skalnato samostansko dolino, lahen vetrič je prišel odnekod in šepetal v vejah košate murve, nalahno so se zibale vitke, temne ciprese, ki stoje med gredami, sto in sto let stare, resnoben brat je stopal med njimi in zalival iz bližnjega studenca zelenjavo, vsakdanjo hrano sinaitov, oče Ljuba pa mi je polglasno, kot bi ne hotel motiti svečanega miru, pripovedoval o stoletnih znojih in trudih samostanskih bratov, ki so s karavanami prinašali rodovitno prst iz sedem dni

oddaljenega Sueza, dokler je niso toliko nanosili, da so se drevesa ukoreninila. Tako je nastal samostanski vrt, zelen otočič v sivem morju golega kamenja.

Mrak se je že naredil, ko je prišel brat Kleofa vabit k večerji.

3.

Moja davna želja se je izpolnila, — tisti dan sem obiskal svetovnoznano sinajsko rokopisno knjižnico.

Sinajska knjižnica v pravem pomenu besede, kakor si jo mislimo mi, pravzaprav še ni stara, morebiti bo imela 40 let. Poprej so ležali dragoceni rokopisi zanemarjeni, nerazumevani in pozabljeni po raznih prašnih kotih in celicah. Kajti sinajskim menihom-samotarjem se ne more očitati — ne nekdanjim in ne sedanjim —, da bi bili kdove kako veliki učenjaki in znanstveniki. Saj je znano, da je l. 1858 našel Tischendorf sloviti »Codex sinaiticus« — grški prevod vsega svetega pisma v rokopisu iz četrtega stoletja — v samostanski kuhinji med smetmi! Najbrž ga je rešil še o pravem času, sicer bi bil kuhar z njim svojim bratom kavo skuhal —. In Angležinja Smith-Lewis je l. 1892 našla dragocen sirski rokopis iz tretjega stoletja med odpadki, najbrž bi bil tudi romal v kuhinjo in bi bil postal žrtev plamena.

Pred par desetletji so — pod pritiskom znanstvene javnosti — končno poskrbeli častitljivim rokopisom za dostojen prostor. Na dvorišču so prezidali neko stavbo in v prvem nadstropju so nastanili knjižnico. Od tedaj pa tudi ni več tako lahka reč, priti do rokopisov. Kdor jih hoče le samo videti, mora imeti prav posebno dovoljenje od sinajskega nadškofa. Kdor bi pa hotel dlje časa v knjižnici študirati, mora pa imeti že prav tehtno priporočilo. Odkar je Tischendorf »vzel s seboj« sinajski

kodeks, so se sinajski menihi zavedeli svojega dragocenega zaklada in pazijo nanj z najstrožjo pozornostjo.

Dovoljenje za obisk v knjižnici sem imel in sinajski očetje, ki živijo v strogem redu, so mi natančno določili red, kdaj smem rokopise obiskati. Štiri ure so mi določili za obisk, dve uri predpoldne, dve uri popoldne. Ni bilo mnogo, pa zadovoljen sem moral biti. Saj sem imel le teden dni na razpolago za vse sinajske znamenitosti, en dan za knjižnico primeroma torej ni bilo malo.

Knjižničar oče Joahim me je spremljal in oče Ljuba, ki je bil za tolmača. V pritličju stavbe je neka kapela — kapelic je vobče vse polno po samostanu —, po ozkih stopnicah se pride v prvo nadstropje. Lična predsoba je urejena za čitalnico, za »studijsko dvorano«. Stoli so pripravljeni, mizice. Marsikateri učenjak iz daljnega sveta je že tu presedel dneve in tedne in se vglabljal v preperele rokopise.

In nato so mi odprli vrata v zaželeni raj.

Dve sobici, obe skupaj menda dvanajst metrov dolgi in pet metrov široki, vsaka z enim oknom, ob vseh stenah predali do stropa, le okna so prosta. Pa tudi ti predali niso dostopni, gost lesen plot, visok do stropa, zapira na desni in levi prostor, kjer so rokopisi, in le ozka pot pelje med obema plotoma od vhoda pa skozi sredino obeh sob do zadnje stene. Izključeno je, da bi kak Tischendorf kje spet kaj »s seboj vzel«.

Postajal sem ob plotih, gledal rokopise, lepo nastavljene po predalih, gledal očeta Joahima, pa spet rokopise.

»Tole so grški rokopisi,« je razlagal oče Ljuba. »Tamle so arabski, — tamle sirski — etiopski — — georgijski —. In tule,« me je peljal v kot zadnje sobe, »tule so staroslovenski rokopisi.«

Dvoje sem na prvi mah opazil. Staroslovenski rokopisi niso zagrajeni in pa zelo malo jih je v primeri z visokimi in polnimi omarami drugih rokopisov.

»Vseh rokopisov je 3223,« je pravil oče Ljuba, »največ seveda grških, teh je 2250.«

Nato sta se očeta nekaj menila po grško in oče Ljuba mi je rekel:

»Malo časa imate. Najbolje bo, če si podrobno ogledate le staroslovenske rokopise. Ste zadovoljni?«

Moral sem biti.

Posadila sta me za mizico in začeli smo. Počasi in spoštljivo je jemal oče Joahim rokopis za rokopisom s predalov, vsakega obrisal, ga dal očetu Ljubi, ta ga je pogledal od vseh strani in ga položil predme na mizico.

Pregledal sem rokopise, kolikor se je dalo natančno v kratkem času, ki so mi ga določili. Vseh staroslovenskih rokopisov je 37. Pravzaprav le 36, kajti rokopis štev. 5 ni staroslovenski, ampak je latinski tekst psalmov z rumunskim komentarjem. Vsi rokopisi so vezani, na hrbtu imajo prilepljen listek in na njem številko. Vsi so pisani v cirilici. Glagolskih rokopisov l. 1925 ni bilo v knjižnici. Mogoče je vsekakor, da imajo v samostanu shranjen tudi kak glagolski rokopis. Oče Ljuba je nekaj govoril o starih papirjih, ki še niso urejeni.

Seznama staroslovenskih rokopisov ni. Žalostno je dovolj, da so sicer katalogizirani in popisani grški, arabski in sirski rokopisi, da se pa za staroslovenske rokopise do danes še noben strokovnjak ni zmenil.

Naj podam kratek pregled in popis staroslovenskih rokopisov. Omenim pa koj, da nisem strokovnjak ne v slavistiki ne v paleografiji in da sem rokopise smel le kratko in površno pregledati. Niti

deset minut za vsakega nisem imel časa. Upam pa za trdno, da bo seznam vzbudil zanimanje poklicanih strokovnjakov in da bomo imeli kmalu tudi za staroslovenske sinajske rokopise res znanstveno in strokovno sestavljen seznam, ki ga seveda more sestaviti samo poklicni znanstvenik.

Številke seznama se ujemajo s številkami rokopisov, kakor so bili označeni v knjižnici l. 1925. Naslove sem podal v slovenščini, ponajveč radi tega, ker večini rokopisov manjka naslovna stran in je bilo treba naslov ugeniti šele iz vsebine.

1. Evangeliarij, pisan na pergament, nepresledna pisava. — 2. Rokopis nepoznane vsebine, brez naslovne strani, papir. — 3. Četvero evangelijev, papir. — 4. Apostolska dela, Pisma Pavlova, Jakobova, Petra, Janeza, začetka ni, na koncu je pridejano: Liturgična uporaba knjige. Papir. — 5. Vulgatin tekst psalmov in spevov v latinščini s komentarjem v rumunščini, knjiga novejšega datuma. — 6. Psaltir. V začetku manjka nekaj psalmov, pisava nepresledna, pergament. — 7. Psaltir »s vozsledovaniąmi malimi tropareni molitv«. Nekaj listov manjka v začetku, pergament, nepresledna pisava, zelo star in obrabljen rokopis. Sodim, da je najstarejši med staroslovenskimi. — 8. Psaltir, pergament, nepresledna pisava. Začetka manjka. — 9. Spominska knjiga — imenik romarjev — od starejših dob do 19. stoletja. — 10. Psaltir. Pisan na papir. Rokopis novejšega datuma. — 11. Profetologij. Nepresledna pisava, pergament. — 12. Evangeliar (?), manjka mnogo. — 13. Horologij. Pergament, nepresledna pisava, zelo star rokopis. — 14. Služebnik. — 15. Služebnik. — 16. Trebnik. — 17. Trebnik (Molitvoslov). — 18. Rokopis nepoznane vsebine. — 19. Oktovih. — 20. Oktovih. — 21. Oktovih, grški in staroslovenski. — 22. Bogorodičnik. — 23. Triod. — 24. Penteкostar. — 25. — 28. Menea. — 29. Panegirik. — 30. Crkveni ustav. — 31. Oktovih. — 32. Panegirik. — 33. Slova sv. Očetov. — 34. Zbornik slov. — 35. Zbirka molitev za na zadnjo uro. — 36. Tolkovanje. — 37. Apostoli.

Rokopisi štev. 1 do 12 ter štev. 37 so, izvzemši štev. 9, svetopisemski prevodi, drugi so obredne knjige za pravoslavno bogoslužje. Novi zakon je torej dobro zastopan, iz Starega pa razen psalmov in odlomkov iz prerokov ni nobene knjige. Videti je, da so sinaiti skrbeli za take svetopisemske tekste, ki so jih potrebovali v bogoslužju. Znan-

stvenih namenov pri nabiranju in prepisovanju rokopisov niso imeli.

Nekateri rokopisi so zelo stari, na primer št. 1, 6, 7 (!), 8, 11, 13. Pisava je nepresledna (besede še niso ločene), črke so z vso skrbjo in enakomerno, naravnost krasno pisane, pergament je star in ogłodan.

Prepričan sem, da bi rokopisi, strokovno in temeljito prestudirani, prinesli marsikako korist slavistiki in biblični tekstni kritiki. Tudi ni dvoma, da bodo sinajski staroslovenski zakladi kmalu dvignjeni. V par letih se bodo k sinajskemu samostanu vozili z avtomobili in rokopisna knjižnica bo lahko dostopna. Ali ne bo sramota za slovenske znanstvenike, če bo kdaj te zaklade dvignil — tujec?

Zato pa je nujno treba, da se odloči kateri naših slavistov in potuje na Sinaj, dokler je še čas.

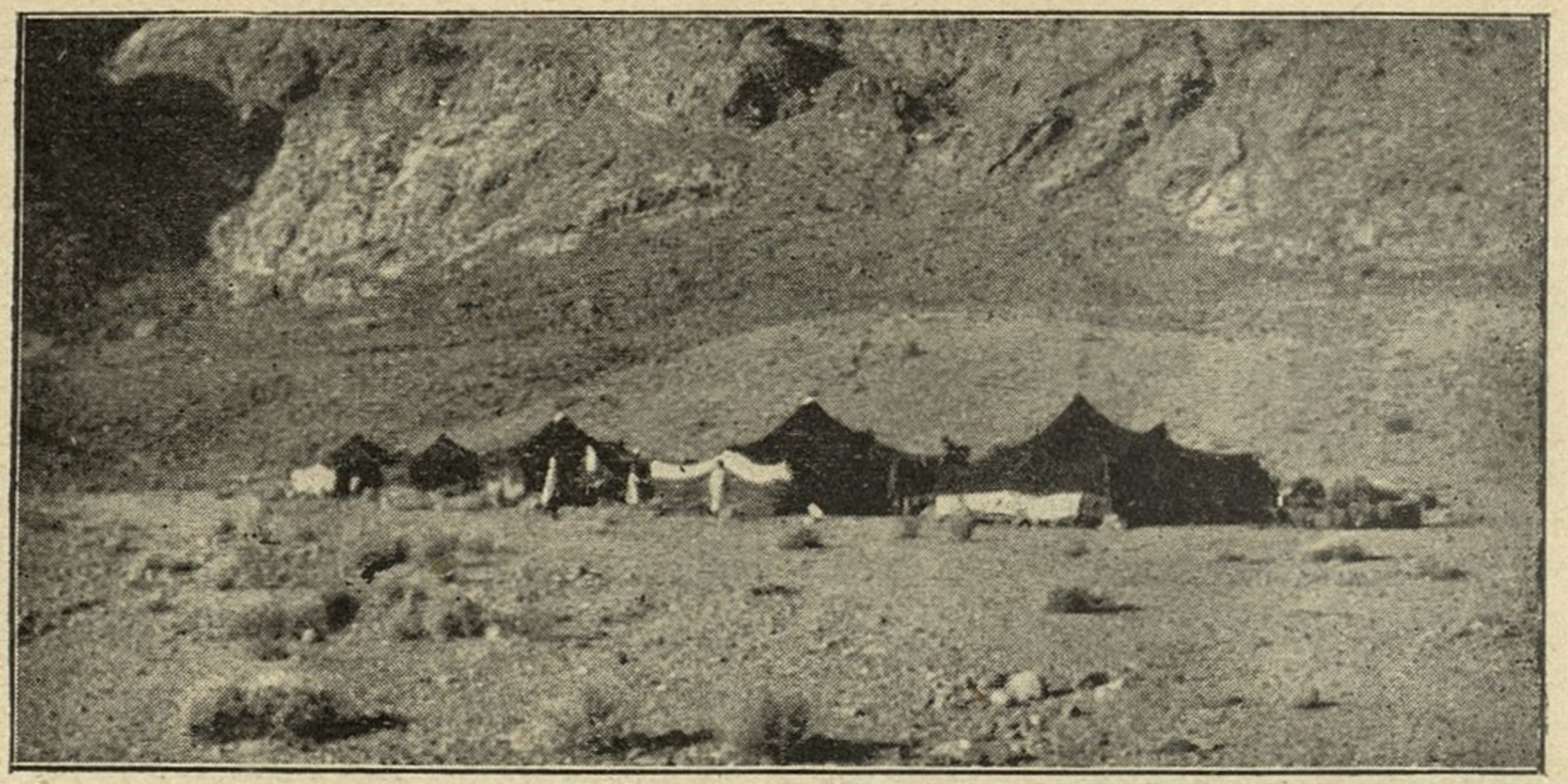

Taborišče v dolini er-Râha.

GORA DESETERIH ZAPOVEDI.

1.

Počivali smo v stenah Mozesove gore. Silni skladi sivega in rdečega granita so se kopičili krog nas, orjaške skale so visele nad nami, grozeče, kot bi se hotele vsak hip zrušiti v strmi prepad. Tu pa tam so se belile snežne krpe v sencah in razpokah, vse leto da jih ne prežene solnce, je pravil oče Ljuba. Nad nami je kipel v modro blesteče se nebo vrh gore en sam masiven granitni stožec, pod nami globoko spodaj pa je ležala ozka gorska planica, kamnitemu kotlu podobna, s kapelico sv. Elije in samotno, vitko, kdove koliko sto let staro cipreso. Krog nje se je zaganjalo razburkano, okamenelo valovje granita, dvigajoč se proti severu v drugi vrh Mozesove gore, ki ga beduini imenujejo Râs es-Safsaf, »vrbin vrh«, ker samotari v njegovih stenah samotno, vrbi podobno drevo. Drugam se zaenkrat iz našega zatišja ni videlo. Mrzel januarski veter je žvižgal krog voglov, pa bili smo na varnem.

Ob sedmih zjutraj smo mislili odriniti iz samostana, pa je bilo osem, preden smo odšli. Beduin, ki nam bi naj nosil košaro s hrano in pijačo — ves dan sva nameravala ostati na gori — se je zakesnil. Ponujal sem se, da bom sam vse nosil in se skliceval na svoj dobri nahrbtnik, pa oče Ljuba ni dovolil.

Džebel Mûsa ima nekaj nad 2200 metrov (približno toliko kot Stol v Karavankah). Toda samostan sam že leži nad 1500 metrov visoko. Od samostana do vrha je torej le nekaj nad 700 metrov in ti se dajo premagati v dobrih dveh urah. Nadelana steza pelje nekaj časa v velikih ovinkih po strmem vzhodnem pobočju. Egiptovski podkralj Abbâs I. jo je dal narediti. Hotel si je namreč na vrhu gore postaviti letovišče, začel je graditi pot, pa si je premislil. Zato pot preneha nekje v skalah, seveda na najbolj strmi in nevarni točki, ter prepušča turistom, da sami lezejo kvišku, kakor morejo in znajo.

Oče Ljuba je pripovedoval. Vse je vedel.

»Tamle doli,« je pravil in kazal v kamniti kotel, kjer danes še stoji Elijeva kapelica, »tam so sedeli sedemdeseteri Izraelovi starešine, kakor pripoveduje druga Mozesova knjiga, in so videli Boga Izraelovega. Mozes pa je šel sam na vrh in je na vrhu ostal 40 dni in 40 noči in Bog mu je dal postavo, napisano na kamnite plošče, in navodila, kako naj sestavi sveti šotor in uredi božjo službo. In pozneje je tamle spodaj v votlini — kapelica stoji sedaj ob njej — stanoval Elija, ko je pribežal na sveto goro pred hudobno Jezabelo.«

Zamišljen sem zrl po stenah.

»Kod pa je prišel Mozes sem gor, kaj mislite, oče Ljuba?« sem vprašal vsevednega sinaita.

»Izraelci so taborili spodaj v dolini er-Râha. Od tam je šel Mozes v samostansko dolino in zadaj za današnjim samostanom po ozkem skalnatem

žrelu na Elijevo planico. Tam je pustil starešine in sam lezel na vrh prav po poti, ki po njej tudi mi danes lezemo. Edina pot je na vrh. Abbâsove poti še ni bilo in povsod drugod so stene strme in nedostopne. Tu gor je prišel, pa nikjer drugje!«

No, oče Ljuba je poznal svoj džebel Mûsa, on že ve, kako je bilo tistikrat, sem si mislil in s spoštovanjem zrl po stenah, ki so pred 3500 leti gledale, kako je stopal vodja in Izraelov postavodajalec v višave na pogovor s svojim Bogom.

»Pa pojdimo še mi! Čas je! Južinamo lahko na vrhu,« je odločil oče Ljuba in vstal. Beduin je pobral košaro, jaz pa palico in šli smo po Mozesovi poti gledat obličje božje narave.

Vse hujša je bila strmina, vse silneje so grozile granitne stene. Nekaj časa sem lezel po ozkem žlebu, tu pa tam so bile nadelane stopnice, pa žleb je prenehal in prišli smo na gladko skalo. Po dveh, po štirih, hodeč, lazeč in drsajoč smo se pehali v strmino. Vsak je imel sam s seboj opravka, vsak si je iskal svojim močem in svoji gibčnosti primerno smer.

Najhujša strmina je bila za nami, bili smo trdo pod kopastim vrhom. Zagledal sem staro zidovje.

»Mozesova kapela!« sem vzkliknil, zbral vse svoje hribovske moči, preskočil zevajočo razpoko, šinil po gladki granitni plošči, se vzpel po ruševinah, da je kamenje letelo v prepad — in na ravnem sem bil. Še par naglih korakov in stal sem na vrhu poleg na pol podrte kapele.

Nisem zavriskal. Mozesova gora je svet kraj. Pa mi je tudi glas zastal v grlu, kajti kar sem gledal, je presegalo najbujnejšo domišljijo.

Goli, razklani, razorani grebeni in vrhovi so štrleli drug za drugim in na vse strani, kakor daleč je peljalo oko; strme stene so se bočile kvišku, vmes pa so se pletle in zvijale ozke, mračne so-

teske, wadiji brez vode, okamenelo valovje granitnega morja. Na jugozapadu pa je segal v sinjino orjaški masiv, 2600 metrov visoka piramida z zasneženim vrhom, — gora sv. Katarine, najvišji vrh Sinaja. In pod menoj, na vzhod, na jug, na zapad so zevali prepadi, strmoglave stene Mozesove gore, še danes v tistem prastanju kakor takrat, ko so jih neznane sile izrinile iz zemeljskega osrčja v višave.

Čudil sem se razgledu s Triglava, z Velikega Kleka, z Ortlerja, z vrhov, ki so višji ko Mozesova gora, — pa nobeden od teh razgledov se ne da primerjati z brezkončno, divjo lepoto sinajskega gorovja.

Začel sem razumevati, zakaj je prav sem gor, vpričo samotnega tihega veličastva svojega stvarstva, poklical Bog vodnika izraelskega ljudstva, zakaj ga je hotel prav v tej zgovorni samoti napraviti za postavodajalca, za svojega zastopnika med izvoljenim ljudstvom —.

Oče Ljuba je prisopihal na vrh in za njim beduin, ki je šel pripravljat južino, z očetom pa sva stopila v kapelico.

Majhna stavba je, morebiti deset metrov dolga. V kapelici je oltar, ikone visijo naokoli. Pa le redko se opravlja tu služba božja. V kotu za vhodom sem zagledal kup knjig, obredne knjige so bile, med njimi je ena ruska, zelo lepa, pa je žal tudi zelo zanemarjena.

Poleg kapelice stojijo še ostanki abside, polkrožne oltarne stene. Oče Ljuba mi je razlagal, da je nekdaj stala na mestu sedanje Mozesove kapelice cerkev, ki so jo pa Saraceni porušili. Sv. Silvija akvitanska, ki je krog l. 380 potovala po svetih krajih, pripoveduje, da je na vrhu Mozesove gore našla cerkev in tudi v njej molila. Cerkev je morala biti precej velika, po vsem vrhu so raztresene ruševine. Starodavne razvaline so vsekakor dokaz,

da je že v četrtem stoletju po Kr. džebel Mûsa veljal za goro deseterih zapovedi.

Poleg kapelice je mošeja. Mohamedani namreč Mozesa visoko spoštujejo, korân ga imenuje celo postavodajalca. Poleg mošeje pa je votlina, v njej je prebival Mozes, tako pravijo, ko je bil 40 dni na gori. Da ni ves tisti čas zunaj na prostem stal, posebno ponoči ne, to je vsekakor razumljivo. Da pa si je prav v tisti votlini zavetje poiskal, to se pa ne da dokazati.

Ko se je vseh lepot in groz do dobra naužila duša, smo poskrbeli po napornem plezanju še tudi za telo. Oče Ljuba — oskrbnik samostana — nas je dobro založil in vteknil v košaro poleg drugih okusnih reči tudi steklenico rujnega sinajskega vina zame, zase pa steklenico dateljnovega žganja. Sinaiti sicer ne smejo piti vina, pač pa jim pravila ne branijo žganja.

Poldne je minilo, ko smo se poslovili od samotnega vrha in veličastnega razgleda ter se odpravili po strminah navzdol. Sestop je bil težaven, parkrat mi je spodrknilo na gladkih stenah, pa oče Ljuba je skrbno pazil name. V zahvalo sem ga na nekem snežišču prijateljski, pa prav po pohorsko okepal. Čez slabo uro smo bili v kotlinasti ravnici pri Elijevi kapeli.

Kapela tista stavba pravzaprav ni, le lesena koča je in v njej ležišče, klop, križ, par slik, zbirka loncev in ponev, poleg koče pa skladovnica drvá. Včasi stanuje v koči, je pravil Ljuba, kak brat sinait za pokoro ali pa da zadosti svojim željam po popolni samoti.

Iz koče se pride v ozko votlino, v njej je stanoval, tako je razlagal oče Ljuba, prerok Elija, ko je pribežal na Sinaj.

Poleg koče je še studenec in majhen, zagrajen vrtič, v njem pa starodavna cipresa. Kraj je pravi

kotiček miru, kakor nalašč pripravljen za puščavniško življenje.

Tudi mi smo se za nekaj uric vdali puščavniškemu življenju. Beduin in oče Ljuba sta zanetila, pristavila lonce in ponve ter kuhala obed, jaz pa sem sedel na klopi in sanjal v božji svet.

Pozno je bilo, ko smo prilezli skozi divje žrelo med navpičnimi stenami k samostanu.

2.

Sedel sem na skali ob robu doline er-Râha in bral. Sam sem bil.

Zgodaj sva odšla tisto jutro z očetom Ljubo iz samostana, da obiščeva wadi et-Tlê. Sinaiti imajo v wadiju rodovitno oazo, polno oljčnih nasadov, izdaten studenec jo namaka in samostanski brat jo oskrbuje. Obedovala sva pri njem, si ogledala oazo, hodila po bližnjem gorovju in obiskala razpadle celice nekdanjih samotarjev, nazadnje pa se podala v dolino er-Râha. Oče Ljuba je imel opravka pri beduinih, ki taborijo tu pa tam na robu doline, pustil me je za nekaj časa samega in vdal sem se svojim mislim.

Dolina er-Râha, »dolina počitka«, leži severno od samostana, kake tričetrt ure je do nje. Pravzaprav že ni več dolina, velika ravnina je sredi gorovja. Poldrugo uro sem potreboval, da sem jo prehodil po dolgem, dobro uro pa za po širokem. Strmo gorovje jo obdaja od vseh strani, na jugu pa jo zapira mogočna granitna stena Mozesove gore, oziroma njeni trije severni vrhovi Râs es-Safsaf. Wadiji vodijo iz doline na vse strani, med njimi na jug vzhodno od Mozesove gore wadi ed-Dêr, ki v njem leži samostan, zapadno od Mozesove gore pa wadi el-Ledža, ki sem ga prejšnji dan obiskal in našel v njem vse polno nabatejskih napisov iz prvih stoletij po Kristusu. Lepšo pokra-

jinsko sliko kot je dolina er-Râha z Mozesovo goro v ozadju je težko kje najti na svetu.

In tu v tej dolini, tako trdi sporočilo in tako misli večina katoliških in tudi nekatoliških znanstvenikov, poznavalcev Sinaja, tu se je utaborilo ljudstvo za leto dni po izhodu iz Egipta in tamle pod goro, na južnem koncu doline je ljudstvo stalo, ko je Bog med gromom in bliskom oznanjal svoje zapovedi. Zares, izrazitejšega, veličastnejšega pozorišča si ni mogoče zamisliti za svetovno dramo, ki je v njej nastopil sam najvišji postavodajalec in stopil pred milijonski narod.

Listal sem po drugi Mozesovi knjigi: V tretjem mesecu izhoda Izraelovega iz Egipta — sem bral na 19. poglavju — istega dne so prišli v puščavo sinajsko . . . In tam so se utaborili, gori nasproti. In Mozes je šel na goro in Bog ga je poklical z gore — — in mu rekel: »Pojdi k ljudstvu in posveti mi ga danes in jutri in pripravljeni naj bodo za tretji dan. Tretji dan namreč bo prišel Gospod pred vsem ljudstvom na goro Sinaj. In postavil boš moje ljudstvo krog gore in jim rekel: Varujte se, da ne stopite na goro in da se ne dotaknete njenih mej; vsak, ki se bo dotaknil gore, bo umrl — —. In ko bo zapela trobenta, tedaj naj pridejo h gori — —.

In že je prišel tretji dan in jutro je zasijalo, in glej, začulo se je grmenje in zasvetili so se bliski in gosta megla je pokrila goro in glas trobente je vse močneje donel in balo se je ljudstvo, ki je bilo v taboru. In ko jih je Mozes izpeljal iz tabora Bogu naproti, so se postavili ob vznožju gore. Vsa gora sinajska pa se je kadila, kajti Gospod je stopil nanjo v ognju in dim se je dvigal iz nje kakor iz topilnice in vsa gora je bila grozna.

In Gospod je stopil na vrh sinajske gore in poklical Mozesa na vrh. In Gospod je govoril: ‚Jaz sem Gospod tvoj Bog, ki te je izpeljal iz Egipta,

iz hiše sužnosti. Ne imej tujih bogov poleg mene. Ne moli jih in ne časti jih.'«

In dalje pripoveduje druga Mozesova knjiga, da je šel Mozes na goro s 70 starešinami in kako so videli Boga in pod njegovimi nogami je bilo kakor tla iz safirovih plošč in kakor nebo, kadar je jasno. In Gospod je rekel Mozesu: »‚Pridi k meni na goro in dal ti bom kamnite table in postavo in zapovedi —.'« In Mozes je šel skozi oblak na vrh gore in je ostal tam 40 dni in 40 noči.

In ko je ljudstvo videlo, da se Mozes obotavlja priti z gore, se je zbralo pred Aronom in mu reklo: ‚Napravi nam bogove, ki nas bodo vodili — —.' In Aron jim je napravil tele iz zlata, rekoč: ‚To so bogovi, ki so te izpeljali iz Egipta —.' In postavili so oltar in darovali in ljudstvo je sedlo k pojedini in k pitju, nato pa vstalo in plesalo —. In v tem je prišel Mozes z gore. In — ko je videl tele in ples, se je silno razjezil in je zgrabil table in jih razbil ob vznožju gore —.

In prišla je kazen nad ljudstvo in ko so se spokorili, je postavil Mozes sveti šotor, posvetil duhovne in uredil službo božjo.

In drugo leto, v drugem mesecu, dvajsetega dne se je dvignil oblak iz svetega šotora in odpotovali so sinovi Izraelovi iz Sinajske puščave —.«

Zamislil sem se v slikovito pokrajino.

Tritisoč petsto let je minilo, odkar so se ti dogodki na Sinaju vršili. Nobenih sledov niso zapustili Izraelci o svojem bivanju v sinajskih gorah, nobenih napisov, — vsaj do danes še nihče ni ničesar našel. Kod so hodili, ko so prišli čez Rdeče morje, kje so se utaborili za leto dni? In kje je gora, na katero je stopil Bog in jim dal zapovedi? Sveto pismo govori o »sinajski gori« in o »gori Horeb«, natančnejših podatkov pa nam o gori ne pove.

Edino starodavno izročilo nam priča, da je gora deseterih zapovedi današnji džebel Mûsa, dolina er-Râha pa kraj, kjer so Izraelci tisto leto taborili.

Priče tega izročila so številni samotarji, ki so se že v prvih časih krščanstva naselili na Mozesovi gori in v njeni bližini. Samotarji so živeli sicer tudi po drugod na Sinajskem polotoku, največ pa jih je živelo blizu Mozesove gore, toliko, da jim je l. 530 car Justinijan pozidal na kraju prejšnje cerkve gorečega grma trdnjavo, ki naj bi jih branila pred Saraceni. Ta trdnjava je deloma ohranjena še v današnjem samostanu. Kaj drugega je pač vabilo te samotarje v bližino Mozesove gore ko starodavno, nam že izgubljeno sporočilo, da je Mozesova gora gora deseterih zapovedi.

Druga priča je kapelica gorečega grma, ki je stala na kraju današnje samostanske cerkve. Našla jo je že v četrtem stoletju carica Helena in nekaj desetletij pozneje tudi sv. Silvija akvitanska.

Tretja priča pa je cerkev vrh Mozesove gore, njene razvaline smo omenili. Tudi to cerkev je videla že sv. Silvija v drugi polovici četrtega stoletja.

Obe starodavni svetišči spričujeta prav kakor samotarji, ki so se v njuni bližini naseljevali, da je današnja Mozesova gora že v prvih časih krščanstva veljala za goro deseterih zapovedi, — najbrž na podlagi kakega starejšega, nam nepoznanega sporočila.

Za to pa govorijo tudi krajevni razlogi.

Ni mnogo, kar nam pove sveto pismo o »sinajski gori«, zadostuje pa, da vsaj s precejšnjo verjetnostjo določimo kraj.

Izraelci so pod sinajsko goro taborili leto dni. Bilo jih je pa 600.000 mož brez otrok in velika množica drugega ljudstva in drobnice in goved in različnih živali brez števila. Utaborili so se pa »sinaj-

ski gori nasproti«. Torej je moralo biti v neposredni bližini gore prostora za približno milijon ljudi. Na vsem Sinajskem pološoku, šo poudarjajo vsi, ki ga poznajo, pa ni v neposredni bližini kake visoke gore najti šakega prostora, razen na severni strani Mozesove gore. Tam leži ravnina er-Râha, razsežna dovolj, da na njej lahko šabori milijon ljudi.

Pa še drugi krajevni razlogi govore za šo.

Bog je naročil Mozesu: »Postavil boš moje ljudstvo krog gore — —.« Edini džebel Mûsa daje možnost za šo. Na severu gore leži ravnina er-Râha, na vzhodu wadi el-Dêr, na zapadu wadi el-Ledža, na jugu nizko sedlo. Džebel Mûsa je samostojna gora, sama zase stoji, izlahka se je postavilo ljudstvo krog še gore in poslušalo zapovedi božje. Noben drug vrh na vsem pološoku nima šake lege.

Dalje pripoveduje sveto pismo, da je Mozes večkrat šel na goro. Vsega je bil najmanj petkrat na vrhu. Pot iz šabora na vrh šorej ni bila ne predolga, ne prenaporna. S šo zahševo svešopisemskega poročila se prav dobro ujemajo krajevne razmere naše Mozesove gore. V dobrih dveh urah si z ravnine er-Râha na vrhu, v poldrugi uri nazaj. In prešežavna, prenevarna ša pot ni.

Tukaj šorej, v senci mogočnega džebel Mûsa, v ravnini er-Râha in v sosednih wadijih, je prebivalo izvoljeno ljudstvo leto dni, občevalo v veličastni gorski samoši s svojim Bogom in se pripravljalo na svoj poklic —. Kako čudovišo primeren kraj si je izbrala božja Modrost za svoje namene!

Klicanje me je zbudilo iz razmišljanja. Oče Ljuba je prihajal. Opravil je svoje oskrbniške posle in me prišel vabiš, naj obiščem z njim družino mojih dveh vodnikov.

Ob pobočju gorovja, na robu doline, je samevalo peš, šest nizkih, črnih beduinskih šošorov. Psi so besno zalajali, ko sva prihajala. Pa velik bradaš

beduin je stopil izza šotora in jih pregnal, naju pa povabil na črno kavo.

Zvedavo sem ogledoval nizke, komaj nekaj nad meter visoke šotore. Zračno je vsekakor dovolj pod njimi. Saj so na vse strani odprti. Drugega namena pač nimajo, ko da dajejo senco v opoldanski vročini.

Ali so pač bili šotori Izraelcev pred 3500 leti v dolini er-Râha drugačni — ? Ne verjamem. Življenje puščavskih nomadov se v tisoč letih le malo izpremeni.

Pil sem gostoljubno ponujeno kavo, brez sladkorja seve, in se pogovarjal s šejhom in z vodnikoma o potovanju po sinajskih wadijih. Rad bi bil obiskal oazo Ferân in še to in ono, prilika bi bila ugodna, predrago bi tudi ne bilo, — pa časa je manjkalo. V treh dneh sem moral biti spet v Tôru, če sem hotel ujeti parnik za v Suez. In moja pot je bila še dolga, komaj četrtino sem je šele prehodil. Palestina me je še čakala, Libanon in daljni Babilon.

Sedel sem na terasi svojega hotela pri črni kavi, počival od sinajskih naporov in pregledoval najnovejše časopise. Potreben sem jih bil. Saj sem bil štirinajst dni brez zveze s svetom.

Nekdo je prišel na teraso, sedel blizu mene in tudi naročil črno kavo. Nisem se ozrl za njim, preveč so me zanimali časopisi.

Nekaj časa je bilo tiho, nato je prišlec parkrat izzivalno zakašljal, in ker to ni izdalo, je pol šaljivo pol nepočakano zaklical po nemško:

»Ali ste ali niste —?«

Naglo sem se okrenil. Kdo neki govori tukaj v Ismailiji nemški, pa da mene pozna navrh —? Prinzhofer ni bil, njega sem pravkar obiskal.

Bil je moj dobri znanec, westfalski trgovec.

»Vi tukaj —? Mislil sem, da ste že zdavnaj v Jafi ali pa že celo doma.«

»Seveda sem jaz!« se je smejal. »Spoznal sem Vas in si tudi takoj mislil, kaj tukaj počenjate. Gotovo ste iskali potopljenega faraona ob obalih Rdečega morja!«

»Seveda! Pa ga nisem našel, ker leži v egiptovskem muzeju v Kairi. Kaj pa Vi?«

»Trgovski posli! Davi sem prišel v Ismailijo, drevi se odpeljem v Port Said, jutri pa najbrž v Jafo. In Vaša pot je najbrž ista?«

»Ne. Nocoj se odpeljem v Kairo in šele čez teden odpotujem v Obljubljeno deželo.«

»Torej ste tod gotovi s svojimi studijami?«

»Kolikor toliko. Pravkar prihajam s Sinaja.«

»Ni mogoče! Ste si upali na Sinaj? To mi morate povedati!«

Pripovedoval sem mu svoje dogodivščine. Z velikim zanimanjem je poslušal, pokimaval, povpraševal in h koncu dejal:

»Torej ste sedaj popolnoma prepričani o resničnosti dogodkov, ki bi se naj bili tod vršili?«

»Prepričan sem bil že prej. Obiskal sem te kraje, da na podlagi krajepisnih in narodopisnih studij svetopisemske dogodke temeljiteje razumem.«

»Hm! Svetopisemski dogodki res v teh krajih, bi rekel, kar plavajo po zraku. Človek se nehote spominja na izhod Izraelcev, na prehod čez morje in na druge take pripovedke. Veste, mi protestanti mnogo več beremo sveto pismo nego vi katoličani, zato ga pa tudi dobro poznamo.«

»Poznate da! Pač pa so vam vsi ti dogodki le pripovedke.«

»Sveto pismo je zase, gospod, veda pa zase! In moderna veda razodeva in dokazuje, da so dogodki, zlasti v Mozesovih knjigah, pobožne, lepe pripovedke. Manjka pa jim vsakršne znanstvene vrednosti. Zgodovina niso! To vidite, če jih le samo površno pregledate.«

»Vem, tako je Vaše mnenje. Govorila sva že o tem.«

»Da. O egiptovskem Jožefu. Priznal sem Vam, da ni brez podlage, kar ste tistikrat povedali. Priznam tudi danes, da utegnejo te pripovedke biti zgodovinski nadahnjene. Zgodovina pa niso!«

»Izvrstno! Če bova še nekaj časa skupaj, se bodete navzeli čisto katoliškega naziranja!«

»Kako to mislite?«

»Ker tudi noben pravilno poučen katoličan ne trdi, da bi bilo sveto pismo zgodovinska knjiga. Sv. pismo vobče ni znanstvena knjiga, verska knjiga je, zato pripoveduje dogodke z verskega,

božjega stališča. Isti dogodek pa doni čisto drugače, če ga pripoveduje znanstvenik, zgodovinar, ko pa če ga pripoveduje kdo drug s stališča božje Previdnosti, ki vodi in vlada človeško usodo. Vkljub drugačni pripovedni obliki pa je dogodek lahko v obeh primerih resničen.«

»Ampak —.«

»Potrpite, prosim!« sem ga ustavil. Predmet me je razvnel. »Tudi iz drugih vzrokov je ta otroško pripovedna oblika pri svetopisemskih dogodkih čisto umljiva. Pomislite, dragi moj, da so dogodki, zlasti prve Mozesove knjige, starodavna izročila, ki so prišla do pisatelja, recimo do Mozesa, skozi tisočletja iz otroških dob človeštva, pomislite, da je pisatelj pisal svojo knjigo za preprosto pastirsko ljudstvo, ki je imelo o svetu in življenju prav otroške pojme, najmanj pa je imelo take pojme, kakor jih imamo mi! Isto velja tudi o pisatelju samem. Zato je razumljivo, da so dobili dogodki v sv. pismu tisti otroški značaj, ki smo ga sicer vajeni pri pripovedkah.

Kljub temu pa so ti dogodki zgodovinsko resnični, resnično je tudi krajepisno in narodopisno ozadje dogodkov. Stvar vede je, da to dokaže.

Vidite! Tako sva si prišla čisto blizu —!«

»Hm —! Če bi bili ti dogodki zgodovina, bi se morala najti tudi izven sv. pisma kaka sled o njih, recimo kaki hieroglifski napisi. Le mislite n. pr. na izhod milijonskega naroda Izraelcev in na pogin egipčovske vojske in faraona! Pa o vsem tem ne najdete besedice na egiptovskih spomenikih!«

»Gospod! Načeli ste vprašanje, ki se je ob njem že marsikateri nasprotnik sv. pisma spotaknil, ker se je predaleč upal. Ali morete dokazati, da je izkopan že zadnji hieroglif, da je najden že zadnji papiros? Ali ne veste, ki toliko berete znanstvene reči, da vsako leto spet kaj novega najdejo, da je

marsikatera taka najdba kakor blisk osvetlila in razjasnila že marsikatero nejasno stran Mozesovih knjig?«

»Pa o Mozesu in o Izraelcih in posebej o poginu egiptovske vojske v Rdečem morju še niso ničesar našli!«

»Trmasti ste! Kar še ni, se še lahko zgodi! Kar pa posebej zadeva Mozesa in pogin faraonove vojske, pa Vam tole povem. Egipčani so sicer mnogo pisali, zgodovinarjev, znanstvenih pisateljev po naših pojmih pa niso imeli. Kar je zgodovinskih spomenikov iz starega Egipta, so vsi le naročeni slavospevi na faraone in njihova dela. Sami sebe so faraoni proslavljali na pilonih in tempeljskih stenah, svoje zmage so dali pisati na papiros. In ti slavospevi so vse drugo ko objektivna zgodovina. Svojih porazov, svojih ponesrečenih pohodov niso zapisovali. Dobro pa veste iz sv. pisma, da je v zadevi Mozesa in izhoda iz Egipta tedanji faraon prav slabo odrezal. Po vsem, kar poznamo egiptovske »zgodovinarje«, je čisto umljivo, da o tem molčijo.

Še nekaj! Egipčani so bili ponosen narod, silno visoko so mislili o sebi in o svoji kulturi, s preziranjem so gledali na svoje sosede, posebej še na tiste nomade, ki so prihajali leto za letom od vzhoda iz puščave v rodovitni Egipt. Ta poteza egiptovskega značaja odseva iz vsakega papirosa.

Pa pride kopa pastirjev kruha beračit v bogati Egipt — Jakob in njegovi sinovi. Ali res mislite, da se je oholim egiptovskim faraonom vredno zdelo, le samo besedico o teh beračih vplesti v svoje slavospeve? In Mozes in izhod Izraelcev! Dobri Bog! Kolikokrat so prihajali v Egipt in odhajali iz njega narodi in rodovi, iz izvenegiptovskih virov zvemo o tem, egiptovski viri pa o tem molčijo.

Barbarski sosedi so jim bili prenizki, da bi se menili zanje —.

Sicer pa, dragi gospod, če so ľudi kdaj omenili Jakobite in Mozesa in Izraelce, ali mislite, da so jih imenovali v svojih spomenikih z istimi imeni ko sv. pismo? Da so gledali Egipčani Izraelce in njihovo življenje in njihove doživljaje z istimi očmi, s katerimi so Izraelci v svoji narodni zavesti gledali sami sebe? Da so popisali zgodovino Izraelcev v Egiptu z istega verskega, božjega stališča, s katerega jo popisuje sv. pismo —? Morebiti, in skoraj bi ne dvomil o tem, nam egiptovski spomeniki res omenjajo to in ono o Izraelcih, o Jožefu, o Mozesu, — pa premalo še poznamo njihov jezik, njihove zemljepisne in narodopisne izraze, da bi mogli točno razbrati iz njihovih spomenikov, koga mislijo, kaj mislijo. Mnogo imamo egiptovskega slovstva, pa mnogo je še za nas nejasnega v njem! Pa danes smo že tako daleč, da si noben resen znanstvenik ne upa trditi, da so svetopisemski dogodki Mozesovih knjig gladko izmišljeni. Rajši molči, ker se boji, da ga že prihodnja ura osramoti.«

»No, pa bom tudi jaz rajši molčal k temu poglavju. Ampak«, je pridejal z značilno trmo, »čemu vse te lepe besede in ves ta dolgi lepi govor, če je pa dokazano, da so Mozesove knjige nastale med osmim in šestim stoletjem pred Kristusom, morebiti še pozneje. Mozes torej knjig vobče ni pisal. Tega pa ne morete ovreči!«

»Tudi ne bom. Ker prvič tudi Vi svoje trditve ne morete dokazati — je še nihče ni —, drugič pa ker bi ne bila gotova. — Vaš vlak pride čez dobro uro.

Namesto vseh dokazov Vas hočem le samo eno vprašati. Zakaj bi naj Mozes ne bil pisal —? Izobražen je bil, obiskoval je tempeljsko šolo, nobena stroka egiptovske vede mu ni bila nepoznana. Tudi pisati je znal. Poznal je tudi egiptovsko slovstvo,

ki je bilo prav tistikrat zelo razvito, bral je narodne pripovedke o zgodovini egiptovskega naroda, bral je slavospeve na faraone, poznal je tudi egiptovsko verstvo. Med svojim ljudstvom pa je našel dragocene zaklade prastarih izročil iz časov, ko je še Abraham živel v Mezopotamiji, in še starejša sporočila. In če je marsikaj drugega v Egiptu vplivalo na Izraelce, zakaj bi naj ne bila vplivala nanje tudi duševna egiptovska kultura? Vsaj na Mozesa in na kneze ljudstva, ki so gotovo bili tudi izobraženi —. Vse to je tako rekoč stisnilo Mozesu trstiko in papiros v roke, da je začel po zgledu egiptovskega narodnega slovstva tudi za svoje ljudstvo pisati zgodovino.

Trditev, da Mozes ni ničesar pisal, ali še splošneje rečeno, da Izraelci pred osmim stoletjem niso imeli slovstva, ta trditev se mi zdi smešna in ozkosrčna in nevredna velikih znanstvenikov, ki so sicer globoko izobraženi in duhoviti.«

Tako sva se prerekala in čas je minil. Treba je bilo oditi na vlak.

Prisrčno sva se poslovila. Ne vem, ali ga bom še kdaj videl, tudi ne vem, ali sem ga prepričal. Le to vem, da je vsaj enkrat v življenju čul tudi drugo plat zvona. In to je vsekakor dobro.

Tisti večer sem po treh tednih spet prispel nazaj v sijajno Kairo. Teden dni pozneje, v začetku marca, pa sem se poslovil od bajnih čudežev Egipta ter odpotoval v Sveto deželo.

EGIPT

MERILO
1cm = 100 km

SINAJSKI POLOTOK

MERILO

1cm = 38 km

TRETJI DEL

KRIŽEM PO PALESTINI

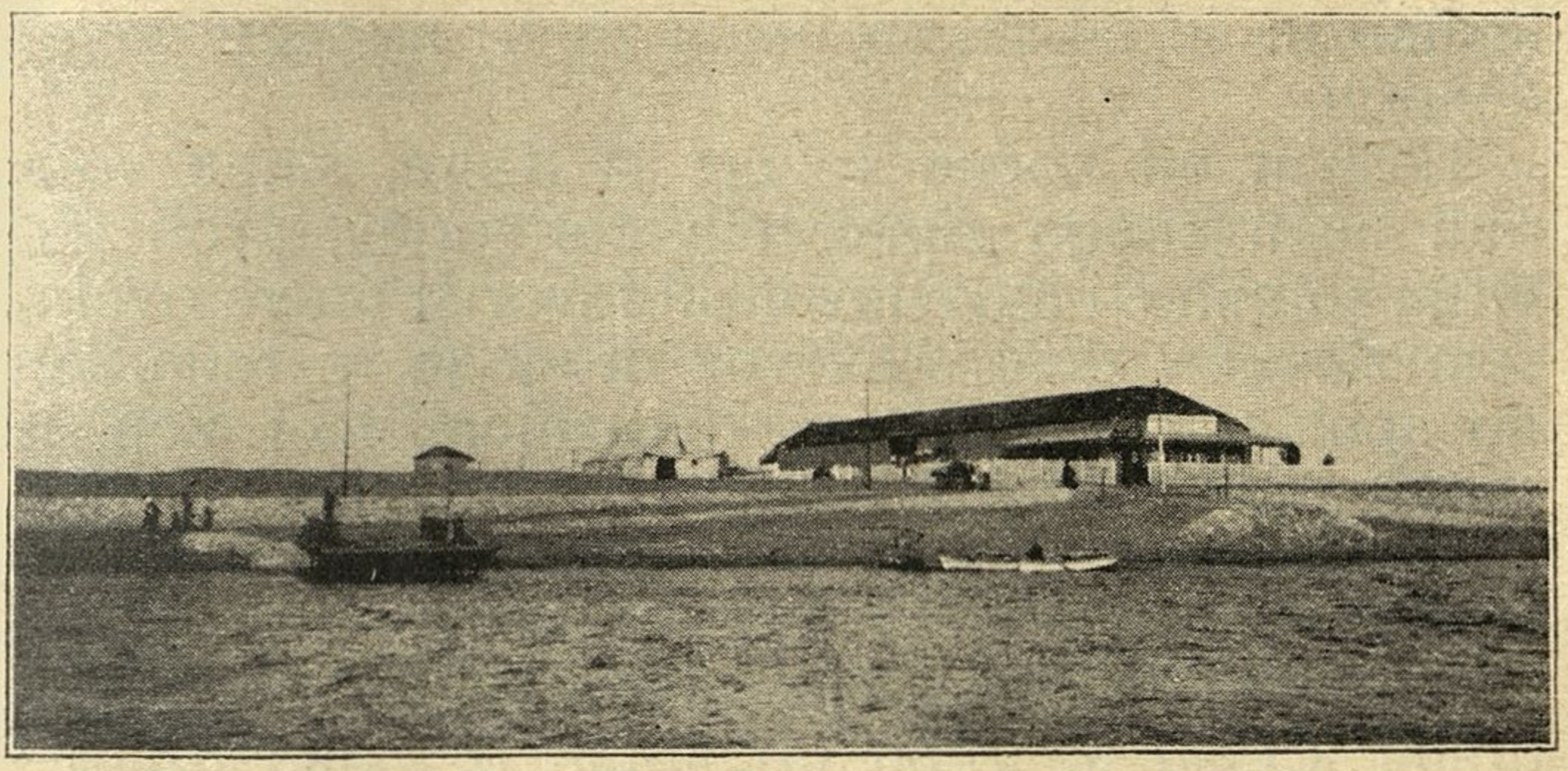

Kantara-Est.

IZ KAIRE V JERUZALEM.

1.

Na robu puščave je dremal nočni ekspres Kaira-Haifa.

Blizu polnoči je bilo. Rahel svit zvezd se je razlival po puščavi, redke žarnice so osvetljevale postajo, nekaj nizkih lesenih hiš in nekaj šotorov, razpostavljenih po pesku. Dve leti je stara ta postaja, preprosta je in zasilna, pa njeno ime Kantara-Est je že znano povsod, kjer imajo ljudje denar za potovanje. Saj je prva postaja na edini progi, ki veže Afriko in Azijo.

Popotnikov je bilo malo videti. Eni so še imeli opravka v carinarnici doli ob kanalu, edini zidani stavbi na vsej postaji, drugi so že dremali po vozovih, spet drugi pa so šele prihajali iz Afrike, čez kanal, s postaje Kantara-West, ki je zadnja ob južni obali kanala.

Angleški vojaki z nasajenimi bajoneti so stražili dohode k vlaku; na vsak korak sem moral pokazati potni list in še posebno dovoljenje za vstop v Pa-

lestino in še izkaz, da imam za tri mesece dovolj denarja.

Utrujen od nočne vožnje iz Kaire, slabe volje radi nečuvenega sitnarjenja carinarjev, proti katerim so njihovi jugoslovanski tovariši prave ovčke, sem zlezel v dolg, rjav voz drugega razreda, ker do spalnega voza Kaira—Jeruzalem moj žep ni segel, razložil obilno prtljago po praznem oddelku, si napravil udobno ležišče in čakal na odhod v Obljubljeno deželo.

Čemu tole triurno čakanje v puščavi, sem godrnjal. Čemu je treba prestopiti iz vlaka Kaira—Port Said, zakaj ne napravijo mostu čez kanal, ampak nas prav po srednjeveško prevažajo na brodu, zakaj ne opravijo carine kar na vlaku? Sedanja petnajsturna vožnja iz Kaire v Jeruzalem bi se dala z direktnimi vozovi skrajšati na dvanajst ali celò na deset ur.

Nezadovoljni modernež! Kako srečni bi bili naši nekdanji jeruzalemski romarji, da jim je bilo dano priti iz Kaire v Jeruzalem z udobnim brzovlakom v petnajstih urah, namesto da so se morali poldrugi dan voziti po morju iz Aleksandrije in tvegati življenje pri izkrcavanju v Jafi. Niti sanjalo se jim ni, da bo kedaj brzovlak drevel po peščeni puščavi, ki leži na meji med Egiptom in Palestino, in da bodo njihovi nasledniki zvečer sedli v Kairi v udobni vlak, pa se drugo jutro zbudili pod jeruzalemskim obzidjem.

Pa taki smo sodobni ljudje, siti civilizacije! In ko boš z letalom v dveh urah iz Kaire v Jeruzalemu, mislim, da boš tudi tistikrat — in ni več daleč do tedaj — še godrnjal nad zamudami. Je pač tako, da vedno godrnjamo!

Pa komu je prišla duhovita misel, poprašujete, da je potegnil železnico po puščavi iz Egipta v Palestino?

Železnico je rodila svetovna vojna, kot rodi vsako zlo tudi marsikaj dobrega.

Pred vojno sta bili v Palestini le dve železnici, ena iz Jafe v Jeruzalem, druga, ozkotirna, pa iz Haife v Damask. Ko so začeli prodirati združeni Angleži in Francozi za umikajočimi se nemško-turškimi četami od kanala v notranjost Palestine, so si v ozadju postopoma gradili železnico, da so imeli zvezo z Egiptom, svojim glavnim oporiščem. To strategično železnico so začeli na azijski strani kanala, nasproti postaji Kantara na tedaj že obstoječi progi Kaira—Port Said. Kantara pomeni most in že od nekdaj so tam na brodu prevažali čez kanal karavane. Mostu čez kanal pa še dandanes ni, največ iz strategičnih razlogov in radi tehničnih težkoč. Popotnike prevažajo na motornem brodu, pravijo pa, da bodo sčasoma napravili dvigajoči se most, ki ne bo oviral prometa po kanalu.

Po vojni so Angleži, mandatarji Palestine, strategično železnico izpopolnili in jo opremili za tujski promet. Dandanes teče proga blizu morske obali od Kantare do Haife in se v Lyddi križa s staro progo Jafa—Jeruzalem. Dnevno vozi ekspresni vlak v vsaki smeri, zvečer iz Kaire, zjutraj iz Haife. Razen tega še vozi nekaj lokalnih vlakov med važnejšimi palestinskimi postajami. Spalni vozovi vozijo iz Kantare-Est naravnost v Jeruzalem. Nihče več ne potuje iz Egipta po morju v Palestino, vsak rajši sede zvečer ob šestih v Kairi na vlak, pa je drugo jutro ob devetih v Jeruzalemu.

Pomiril sem svojo godrnjavo voljo s tolažbo, da bodo jeruzalemski romarji bodočega desetletja potovali še udobneje in hitreje v Jeruzalem, se razpoložil po mehki blazini in kmalu zaspal.

Nisem čul, kdaj je vlak zapustil Kantaro in kanal ter odhitel v brezmejno puščavsko noč.

2.

Zbudil sem se, ker me je nekdo stresel za nogo.

Sprevodnik je stal pred menoj in vljudno prosil za ticket, za vozni listek. Dan je bil. Mož je imel rjavo, ožgano lice, rjavo obleko khaki angleškega kroja, na glavi tarbûš, na prsih pa napis v velikih hebrejskih črkah iz svetle medenine.

Zagrebel sem hkrati obe pesti v zaspane oči, zazehal in šel iskat ticket, vmes pa sem se začuden popraševal, kako pride tisti pristno pravi hebrejski napis na železničarjeve prsi in ali bo treba z možakarjem po hebrejsko govoriti.

Pa na srečo ni bilo treba. Ko je ščipal list, me je v lepi angleščini poučil, da moram v Lyddi prestopiti na jeruzalemski vlak.

»Smo že v Palestini?« sem se začudil.

»Pravkar smo zapustili Gazo. V dobri uri smo v Lyddi. Good by!« se je poslovil.

Neverjetno! Torej sem prespal vso puščavo in zanimivo Gazo tudi! Škoda!

Pogledal sem na uro in na vozni red. Res! Ob petih je bilo, vsaj po egiptovskem času, torej krog polšestih po palestinskem času. In malo pred peto uro odhaja vlak iz Gaze in ob polsedmih je v Lyddi. Zaspal sem si Gazo.

Odgrnil sem okno na desni.

Solnce je stalo že precej visoko na sinjem jutranjem nebu. Ob progi je ležal valovit svet, pol travnata pustinja, pol obdelano polje. Rdečkasta zemlja je gledala iz redke trave. Drevja ni bilo videti. Globlje v pokrajini se je svet polagoma dvigal in zunaj na obzorju se je očrtavalo nizko gorovje v sinjih jutranjih sencah. Vse više se je dvigalo od juga proti severu.

Moj prvi pogled po Sveti deželi!

Nižina ob progi je bila nedvomno nekdanja filistejska dežela, saj smo pravkar zapustili Gazo,

eno glavnih nekdanjih filistejskih mest. In gorovje zunaj na obzorju? Da, tisto je moralo biti judejsko gorovje, oziroma rob gorskih planot, sedemsto do osemsto metrov visokih, na katerih ležijo svetopisemska mesta, tamle nekje, prav nasproti Gazi, stari Hebron, više gori Betlehem in še bolj na severu Jeruzalem.

Z žejnimi očmi sem vsrkaval sinjo pokrajino, kopajočo se v mladem jutranjem solncu, valovito ravnino, daljno sinje gorovje, deželo otroških sanj, predmet mojih študijev, deželo tolikokrat zaželeno in končno doseženo. Za nekaj mesecev bom njen gost, križem bom potoval po njej. Ali mi bo odkrila pogled v tajne svoje davne zgodovine, mi dala razumeti svoj zagonetni obraz? S kakimi mislimi in počutki se bom čez pol leta vračal po tejle progi domov?

Obrnil sem se na levo. Prikazale so se mi nove zanimivosti!

Angleži so speljali železnico čisto blizu morja, da jo imajo v območju svojih bojnih ladij. Morja samega ni videti iz vlaka, pač pa cele gore peščenih sipin. Sredozemski zapadni veter, jako vztrajen in močen, zanaša v deželo droben, rumen pesek, ki ga morje naplavlja. Obal je vsa speščenela, nekdanja pristanišča so izginila, izginja pa pod peskom že tudi kulturna zemlja, ki je kedaj segala prav do morja. Saj je še železnica v nevarnosti, ponekod so jo morali že preložiti in prepustiti stari tir peščenim valovom.

Kolodvori so večinoma majhne lične kočice iz lesa in železa, pokrite z valovito pločevino. Postajni napisi govorijo v treh jezikih: v angleščini, arabščini in v hebrejščini. V angleščini zato, ker je angleščina dandanes uradni jezik Palestine, v arabščini, ker je arabščina občevalni jezik večine

prebivalcev, v hebrejščini pa na ljubo judovskim priseljencem, ki jim Angleži povsod radi ustrežejo.

Čudno se berejo starodavna svetopisemska imena na modernih železniških postajah: Gaza, Medždel-Askalon, Asdod, Jamnija, Lydda —. Spomini ti vstajajo na bojevite Filistejce, na silnega Samsona, ki je tod junačeval. Že v mladih letih si si ustvaril v domišljiji Sveto deželo ter vanjo slikal in risal kraje, ljudi in dogodke; ko pa se prvo jutro zbudiš v deželi svetopisemskih dogodkov, ti rezek pisk lokomotive pretrga bajno sliko, kolodvori, tračnice in brzojavni drogi pa ti pravijo, da je tudi Sveta dežela doživela svoje dvajseto stoletje po Kristusu.

Toda ne. Niso zabrisani vsi svetopisemski sledovi.

Trdo ob progi se vleče slabo shojena pot. Že ves čas jo gledam, kar smo zapustili Gazo. Gotovo pelje še dalje doli v Arîš in v Egipt. In tamle, glej, se ziblje po poti, vlaku naproti, dolga karavana težko obloženih kamel. Mogočne cule blaga jim težijo grbe, na vrhu pa čepi rjav beduin. Kamele stegujejo dolge vratove, prezirljivo pogleda včasi katera na hropečo in ropotajočo novotarijo, kot bi hotela reči, da to ne spada v deželo peska in pustinje, sicer pa se ne zmenijo za nas. V hipu so mimo.

Gledam za njimi, dokler ne izginejo za voglom. In zdi se mi, da sem res videl košček prave Svete dežele, take, kakršna se mi je porodila kedaj v otroški domišljiji. Ali niso bili tisto madjanitski trgovci, ki peljejo Jožefa v Egipt —? Ali pa morebiti Jakobovi sinovi, ki gredo v Egipt žita kupovat? Vsaj tod so gotovo potovali, ker železnica se precej tesno drži starodavne karavanske steze iz Palestine v Egipt, ki jo prerok Izaja imenuje »Via Aegypti«.

3.

Težko in počasi sopiha vlak po ozki, skalnati soteski doline Sorek navzgor. Po ostrih ovinkih se suče, trdo ob skalnatih stenah in prepadih vozi, kolesa cvilijo, dolgi vozovi škripljejo in pokajo v sklepih. Nikamor ni videti ko v kamniti, suhi wadi spodaj in v modro nebo gori.

Na progi Jafa—Jeruzalem smo. Zapustili smo moderno urejeno, veliko križišče Lydda, pobrzeli mimo krasnih, temnozelenih oranžnih nasadov in po ravnih poljih ramelskih in sedaj se pehamo strmo »gori v Jeruzalem«.

Dve uri potrebuje vlak iz Lydde v Jeruzalem. Prava gorska železnica je, saj mora premagati sedemsto metrov višinske razlike na razdalji komaj 87 km. Kajti Lydda leži nizko ob morju, Jeruzalem pa nad 700 m visoko.

Proga Jafa—Jeruzalem je bila prva železnica v Palestini. Začeli so jo l. 1892. Poprej so romarji potovali iz Jafe v Jeruzalem peš in na konjih, tudi na vozovih. Pa so rabili za to pot poldrugi dan do dva dni!

Potnikov ni bilo mnogo v mojem oddelku. Sam sem sedel v svojem kotu, držal Baedekerja v roki, prebiral redke postaje in nestrpno čakal, kedaj se bo videlo sveto mesto.

Bittir, muslimanska vas, ptičje gnezdo gori v strmih stenah, zadnja postaja pred Jeruzalemom, je bila mimo. Nisem imel časa misliti na Bar Kohbo, judovskega vstaša, ki se je v bittirskem skalovju dve leti ustavljal Rimljanom, moje misli so hitele naprej. V nekaj minutah bom videl sveto mesto!

Soteska se še zoži, vlak stoka v še hujšo strmino. Koj nato pa se soteska razširi, vrtove zagledaš, vinograde, celò zeleno travo. Vmes lične hišice.

Ali je to predmestje Jeruzalema? Ne še. Baedeker te pouči, da se dolina imenuje Wadi el-werd,

Rožna dolina. V primeri s sotesko spodaj je res rožna dolina.

Pa vse kaže, da smo blizu velikega mesta. Široka, gladka cesta pride odnekod, avto šine mimo, vse več hiš stoji po pobočju, velik samostan zagledaš, vlak vozi hitreje in se ne muči več, dolina se je raztegnila v ravnino, strmina je le še neznatna. Še berem v Baedekerju, da je tod nekje David potolkel Goliata, in ko pogledam spet skozi okno, stoji na desni zunaj že cela ulica hiš, velika tovarna z visokim dimnikom, ogromen reklamni napis priporoča ne vem že katero vrsto bencina in olja za avtomobile, še več hiš pride naproti z vrtovi in nasadi. Drhteč od pričakovanja, se nagnem skozi okno, svež, bi dejal planinski vetrič mi objame lice, vlak nenadoma zavije v ovinek in zdrdra po ravnini in tamle spredaj z višine gleda sivo mogočno obzidje, visok stolp pozdravlja — —.

Sion! Saj ga poznam s slik! In tamle tisto mogočno zidovje, tisto so pa Jafska vrata!

Vsak romar je ginjen, ko prvič v življenju zagleda sveto mesto. Ko so ljudje še peš in na konjih romali v Jeruzalem, so na zadnjih višinah kleče pozdravili sveta tla.

In novodobni romar?

Solze so mi lezle v oči, pa presunljiv žvižg lokomotive je rezko prekinil val pobožnih čustev, utonila so v trušču in dirindaju kolodvora in popolnoma jih je udušil banalni klic:

»Jeruzalem! Vsi izstopite!«

Umazan turbân se je pojavil na oknu voza, pod njim žareče, zaslužka željne oči v rjavem obrazu Arabca.

Z mehanično, že stokrat na tem potovanju ponovljeno kretnjo sem segel po prtljagi, z mehaničnimi, že stokrat ponovljenimi izrazi sem se pogajal z nosačem, brez pobožnih čustev, pač pa

poln skrbi, kako bi v množici avtomobilov in vozov izbral najcenejšega prevoščka, — tako sem stopil prvikrat na sveta tla.

V besnem diru me je zapeljal avto po prašni cesti, sam ne vem kod, in v četrti ure sem bil pred avstrijskim gostiščem.

Šele ko sem se umil in preoblekel, šele ko sem pristopil — ob polenajstih — k oltarju v tihi, lepi domači kapelici gostišča, par korakov od postaje, kjer je Gospod srečal svojo žalostno mater, šele tedaj so čustva nemoteno privrela iz polnega srca.

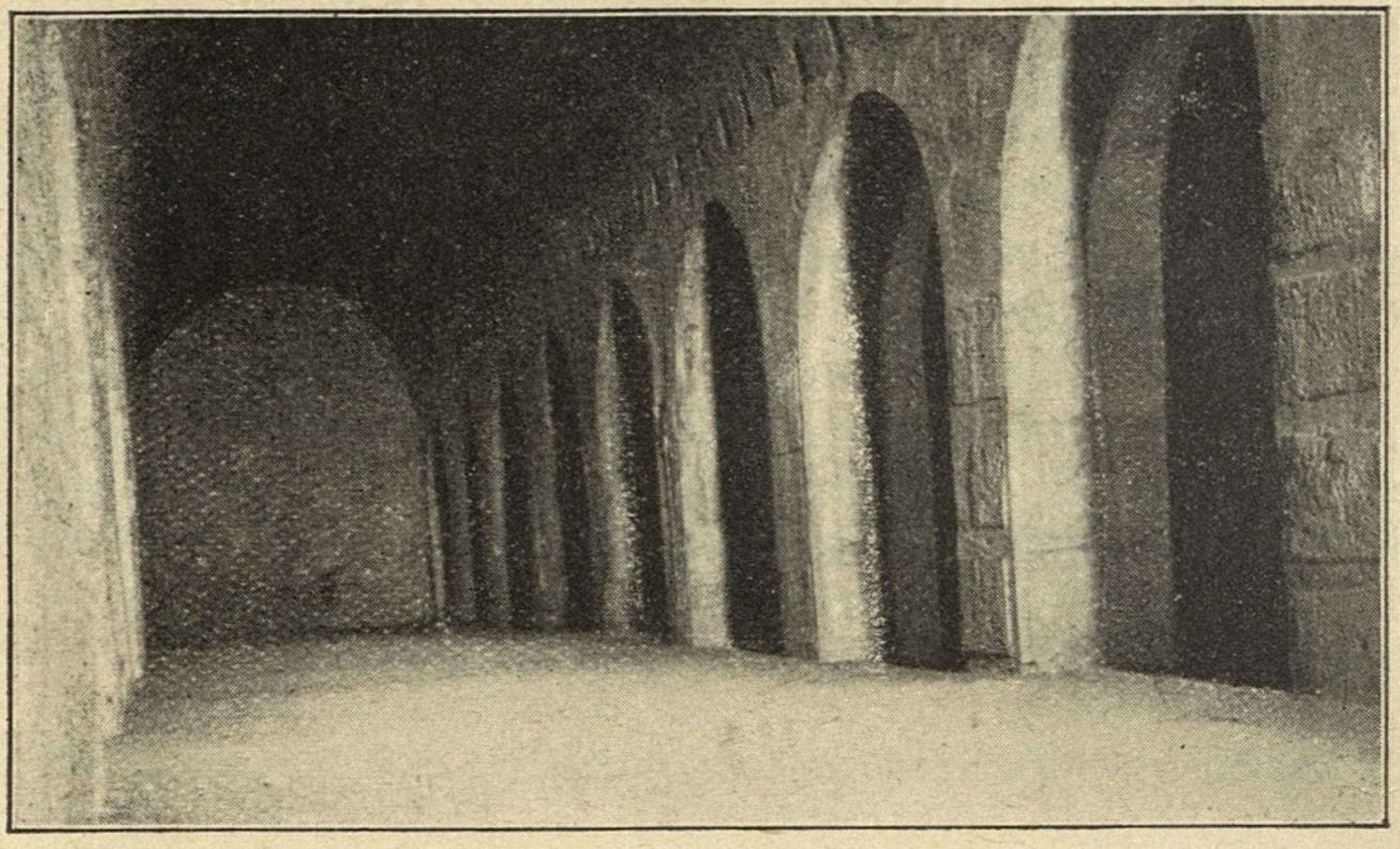

Salomonovi hlevi.

V PODZEMELJSKEM JERUZALEMU.

1.

Vidim, kako majete z glavo nad mojim čudnim naslovom. Kdo pa bo hodil po jeruzalemskih kleteh? Ali pa se je mar Jeruzalem v zemljo pogreznil?

Oboje je v nekem oziru res. Po kleteh, po podzemeljskih prostorih mora hoditi, kdor hoče Jeruzalem videti, in v zemljo se je pogreznil, v sipinah in razvalinah je pokopan — seveda ne sedanji Jeruzalem, pač pa svetopisemski.

Ni ga namreč mesta na svetu, ki bi bilo doživelo toliko razdejanj ko Jeruzalem. V štiritisoč letih, odkar ga poznamo, je bilo mesto blizu dvajsetkrat do tal razdejano. In kolikokrat so bili v tej dobi uničeni posamezni deli mesta! In po vsakem razdejanju je Jeruzalem spet nanovo vstal na razvalinah. Pri obnavljanju so uporabljali dele razrušenih stavb ali pa vsaj del starega stavbnega gradiva,

drugo pa so zasuli, razvaline poravnali in pozidali na njih novo mesto. Ruševine so se kopičile na ruševine, sipine so zasule dolinice med griči, ki je na njih stal nekdanji Jeruzalem, svet se je polagoma dvigal in današnji Jeruzalem leži deset do dvajset in še več metrov nad tlakom in nad temelji svetopisemskega Jeruzalema. Slične pojave kajpada opažamo tudi v drugih starih mestih, v nobenem pa se ni nekdanje mesto pogreznilo tako globoko v zemljo ko v Jeruzalemu. Saj ga ni mesta, ki bi stalo že štiri tisoč let in bi imelo za seboj tako burno, krvavo zgodovino, kakor jo ima Jeruzalem.

Naj navedem nekaj primerov.

Med skalnatim vrhom jeruzalemskim in med dandanes golo Oljsko goro leži globoka Kidronska dolina. Znana nam je že iz ljudske šole. Kolikokrat je šel Gospod čez potok Kidron v vrt Getsemani in na Oljsko goro!

Dandanes potoka ni več in tla doline so se preselila za več metrov na vzhod. Struga nekdanjega potoka pa leži skoraj dvanajst metrov globoko pokopana pod ruševinami, ki so se nasule dol z mesta.

Za koliko se je Kidronska dolina v teku stoletij zvišala, se prav nazorno vidi na cerkvi Marijinega vnebovzetja.

Če greš od vrta Getsemani nekoliko korakov po dolini proti severu, zapaziš pred seboj kos lepega romanskega svoda. Zdi se ti, da je v zemljo zakopan. Stopiš bliže, pa stojiš pred pročeljem cerkve, ki leži globoko v tleh. Petnajst stopnic pelje z današnje ceste doli k vhodu. Stopiš skozi vrata, spet se pogrezajo široke stopnice globoko v mračno notranjost. Enajst stopnic še spet našteješ, pa si pred vhodom v cerkev Marijinega vnebovzetja. Iz dvanajstega stoletja je, iz časa

križarjev, in leži sedem metrov pod Kidronsko dolino. Za toliko se je svet v osmih stoletjih v Kidronski dolini zvišal.

Še je treba iti po stopnicah, kakih dvajset jih je, in šele tedaj stojiš pred cerkvijo, ki so jo pozidali v petem stoletju. Ta cerkev leži dvanajst metrov pod današnjo Kidronsko dolino.

Jeruzalem iz časa Gospodovega leži torej na tem mestu res prav globoko pod zemljo.

Drug primer! Niže spodaj v Kidronski dolini vidiš južno od današnjega tempeljskega obzidja grič, Ofel imenovan. Nekateri najnovejši topografi in zgodovinarji so razsodili, da je ta grič morebiti tisti Sion, na katerem je stal grad Jebusitov, prva naselbina na kraju današnjega Jeruzalema, in ki ga je David zavzel v prvih letih svojega vladanja ter si na njem pozidal prestolico.

Šli so kopat. In iz več metrov globokih ruševin je prišlo na dan obzidje Jeruzalema iz časa kraljev, mogočen okrogel obrambni stolp in številne v skalo vsekane grobnice. Ni mnogo, kar so našli, in še ne dokazuje, da bi bil Ofel res starozakonski Sion, težko se bo dalo še kaj več najti, pa kar so našli, priča, da leži zgodovina Jeruzalema res pod zemljo.

Pa pojdiva še dalje navzdol po Kidronski dolini, pod vznožje krščanskega Siona, tistega, na katerem je Gospod obhajal zadnjo večerjo. Francoski asumpcionisti so kupili na tem pobočju velik kos zemljišča, začeli s kopanjem in izkopali krasne, dobro ohranjene stopnice, ki peljejo z vrha Siona skoraj v ravni črti čisto do dna Kidronske doline. Stopnice so ležale tri metre globoko v zemlji in v ruševinah. Desno in levo od stopnic so izkopali temelje hiš v grško-rimskem slogu prvih stoletij po Kristusu.

Ni dvoma, da so te stopnice iz Gospodovih časov. Tistikrat je bil krščanski Sion še obljuden in

je moral imeti zvezo tudi s Kidronsko dolino. Za cesto je pobočje prestrmo, napravili so stopnice. Zelo verjetno je torej, da je tudi Gospod kedaj hodil po teh stopnicah, da so te stopnice poslušale Njegov zadnji pogovor z učenci na veliki četrtek, ko je šel z njimi v Getsemani, in da so Ga po teh stopnicah zvezanega gnali na Sion v Kajfovo hišo.

Že ti primeri pričajo, da ni dovolj, če si samo od zunaj pogledaš današnji Jeruzalem, potem pa poveš in zapišeš, tu je bil Davidov grad ali tamle po tisti ulici je hodil Gospod. Kdor hoče videti kraje, kjer so se vršili svetopisemski dogodki, mora iti v podzemeljski Jeruzalem.

Pa zakaj, poprašujete, poudarjam tako zelo to dejstvo?

Zato, ker hočem podkrepiti verodostojnost izročil, ki pričajo, da se je na tem ali onem kraju v Jeruzalemu — in isto velja o Sveti deželi vobče — godil kak svetopisemski dogodek.

Morebiti si že čul ali bral, da je kdo dvomil nad svetimi kraji v Jeruzalemu in po drugod v Sveti deželi, češ, kdo pa ve, da se je to in to res na tem kraju zgodilo? Več tisoč let je že minilo, ljudje so že zdavnaj pomrli, pozabilo se je, kje je kaj bilo.

Takega nevernega Tomaža je treba peljati v podzemeljski Jeruzalem. Pokazati mu je treba temelje že zdavnaj razpadlih svetišč, ki jih je že v četrtem stoletju carica Helena pozidala nad mesti svetih dogodkov, torej ob času, ko je spomin nanje še gotovo živel v pravnukih tistih ljudi, ki so dogodke gledali z lastnimi očmi. Pokazati mu je treba globoko pod tlakom današnjega Jeruzalema, po kleteh in po drugih podzemeljskih prostorih današnjih hiš nahajajoče se sledove nekdanjih jeruzalemskih ulic, tak nevernež naj gre gledat stare okrušene zidine, ki so na njih pozidane današnje hiše ali pa ki ležijo globoko zakopane v ruševinah

in sipinah — in kameni mu bodo pričali o davnih dogodivščinah, kjer molčijo ljudje, ki so že davno pomrli.

Kramp in motika znanstvenika sta razgrnila velik del zgodovine Jeruzalema, obenem pa tudi osvetlila premnoga krajepisna vprašanja. Trditev, da se je ta ali oni dogodek vršil na kakem mestu, ni samo pobožno mnenje, legenda, ampak je za večino krajev znanstveno dokazana resnica.

2.

Na zapadni strani Jeruzalema zunaj mestnega obzidja, pa čisto blizu njega, je stal ob Gospodovem času skalnat grič, morebiti je bil kakih šest metrov visok. Pravzaprav ni bil niti grič, ampak le skalnat izrastek na grebenu, ki se vleče od Siona proti severu. Kopast je bil, podobo lobanje je imel, zato so ga imenovali Gulgôlet. To besedo je spremenil latinski prevod v Golgoto in jo prevedel s Kalvarijo, kar dobesedno pomeni lobanjo. Verjetno je, dokazano pa ni, da so na tem skalnatem griču Judje obešali hudodelce.

Grič se je od vzhoda, od mesta gor, polagoma dvigal, na zapadu pa je strmo padal v ozko dolinico. Po tej dolinici je peljala pot iz Jeruzalema skozi Sodna vrata ven med vrtove. Levo ob poti je bila v skali Golgote majhna, nizka votlina.

Desno ob poti se je svet spet dvigal v strmo steno, kakih osem do deset metrov visoko. Ta višina se je polagoma izgubljala v pobočju sionskega grebena. V tej skali so bile grobnice bogate judovske obitelji Jožefa iz Arimateje, med njimi tudi grobnica, ki si jo je dal imenovani bogataš zase v skalo vsekati. V dolinici pa je bil vrt, tudi last Jožefa iz Arimateje, zelenjad je v njem prideloval vrtnar, posebej za to nastavljen, figovo in oljčno drevje je rastlo na vrtu, morebiti tudi kaka cipresa.

Omeniti je še treba globoko jamo na vzhodni strani Golgote. Stara cisterna je bila, kamenje so lomili v njeni bližini za jeruzalemske stavbe.

Tak je bil kraj, kjer so Gospoda križali. Na Golgoti je stal križ; kakih trideset korakov v stran spodaj v vrtu so Gospoda položili v grob, križ pa so vrgli obenem s križi obeh razbojnikov v staro cisterno in jih zasuli s kamenjem.

Razumljivo je, da so že prvi jeruzalemski kristjani pobožno častili kraj, ki ga je orosila Gospodova kri. Zato je dal rimski cesar Hadrian, velik sovražnik krščanstva, l. 132 Golgoto, Božji grob in dolinico med obema zasuti in je na tem mestu uredil prostran trg. Na Golgoti je postavil kip boga Jupitra, na grobu pa kip boginje Venere.

Pa prav s tem je po božji previdnosti poskrbel, da je ostal sveti kraj nespremenjen in da se je spomin nanj tem zvesteje ohranil. Cesarica Helena je dala ruševine odstraniti in našli so skalo Golgote in grob nedotaknjen. Pozidala je v letih 326—334 baziliko, ki je obsegala Golgoto, grob in kraj, kjer so našli križ. Da so za baziliko dobili prostora, so odsekali skalnati grič, v katerega je bil vdolben grob, in pustili le skalo, ki je neposredno obdajala grob sam. Obsekali so tudi skalo Golgote in ji dali obliko kocke, šest metrov dolge, pet metrov široke in pet metrov visoke. Nad Božjim grobom so podvignili veličastno kupolo, skala Golgote je ostala pod milim nebom, ladjo cerkve pa so postavili na kraju, kjer so našli križ.

Ta veličastna stavba, edinstvena po svojem načrtu, je stala do vpada Perzov l. 614. Kosroa je dal baziliko razdejati. Posamezne dele so v teku poznejših stoletij obnovili, kalif Hakem pa je dal l. 1009 s kladivom razbiti skalo Božjega groba, kolikor je je še gledalo iz razvalin. Križarji so Konstantinovo baziliko obnovili vsaj v glavnih de-

lih: kupolo, Golgoto in del glavne ladje. Cerkev križarjev stoji še dandanes.

To je jako lepa povest, mi boste dejali, in tisto o cerkvi križarjev in o Konstantinovi baziliki bi človek še verjel. Kdo pa nam more dokazati, da stoji cerkev Božjega groba res nad Golgoto in nad Božjim grobom.

Priznati vam moram, da je že marsikdo tako dvomil in da cerkev sama in njena najbližja okolica nikakor nimata podobe, kot da bi res kedaj tam stala Golgota. Cerkev stoji namreč dandanes skoraj sredi mesta, tesno jo obdajajo od treh strani razne stavbe, prost je samo del južnega pročelja z današnjim glavnim vhodom. Sledu ni o kakem hribu.

Toda uvaževati je treba dvoje.

Prvič so naši, bi dejal, šolski pojmi o Golgoti čisto napačni. V šoli in tudi sicer pri verskem pouku čujemo o »gori Kalvariji«, domišljija nam slika visok hrib, recimo par sto metrov visok, zunaj Jeruzalema, kake pol ure daleč od mesta. Saj me je nekdo prosil, ko sem se vrnil s potovanja, naj mu dam fotografijo — gore Kalvarije! V resnici pa ta »gora« ni bila nič drugega ko neznatna skalnata guba.

Drugič pa je treba uvaževati zgodovino Jeruzalema in njegovo današnjo lego. Ob Gospodovem času se je namreč raztezalo mesto le po južnem delu sionskega hriba, njegov severni del pa je bil prazen. Šele ob času Hadriana se je mesto začelo širiti proti severu in dandanes leži cerkev Božjega groba sredi mesta. Ruševine so zravnale svet in skoraj popolnoma zasule dolinico, ki leži med sionskim in tempeljskim gričem, ter zabrisale višinske razlike, tako da stopaš dandanes skoraj čisto zložno navzgor po nekdaj strmem pobočju grebena, na katerem je bila Golgota.

Če boš to dvoje uvaževal, boš laže verjel nepretrganemu izročilu, ki trdi že skoraj dvajset stoletij, da je na tem mestu stal križ odrešenja.

Če pa se ne zaneseš na izročilo in si hočeš pridobiti tudi znanstveno gotovost, pa pojdi z menoj v podzemeljski Jeruzalem in pokazal ti bom, da se izročilo popolnoma ujema s poročilom evangelijev in z geološkimi krajevnimi razmerami.

Da je današnja cerkev Božjega groba delo križarjev iz l. 1135—1149, tega ni treba dokazovati, to je zgodovinsko dejstvo. Zgodovinsko dejstvo je pa tudi, da so križarji pozidali svojo cerkev prav na mestu Konstantinove bazilike. Kupola je še stala do prvega nadstropja, stali so še tudi temelji glavne ladje. Mojster Jourdain, ki je cerkev zidal, se je držal kolikor mogoče teh temeljev. To dokazujejo ostanki glavnega pročelja Konstantinove bazilike, ki jih lahko vidiš v ruskem gostišču in v koptijskem samostanu, kakih petdeset metrov vzhodno od današnje cerkve. Pod širokimi stopnicami, ki zakrivajo del razvalin, vidiš zid iz mogočnih klesancev, skrbno so obdelani in na robeh za tri prste gladko obrušeni. Ob stopnicah se zid pravokotno obrne proti severu, nekaj ga je še v ruskem gostišču, nekaj pa v sosednem koptijskem samostanu. V kleti samostana se vidijo glavna in desna stranska vrata pročelja, leva deloma zakriva zid, ki deli gostišče in samostan. Os imenovanih glavnih vrat teče po sredini današnje cerkve in točno skozi središče kupole nad Božjim grobom. Današnja cerkev stoji torej točno na temeljih Konstantinove bazilike, le da je za polovico krajša.

Dvomil pa boš morebiti, ali je Konstantin res pozidal svojo baziliko nad Golgoto in nad Božjim grobom.

Če že nočeš verjeti, da se je tistih tristo let od Kristusa pa do Konstantina spomin na kraj križanja

moral ohraniti nepokvarjen, te bo o tem lega kraja prepričala in njegove geološke prilike. Pojdi z menoj, pa bova pogledala po podzemeljskih prostorih in zidinah bližnje okolice in cerkve same.

Predvsem moramo ugotoviti, da je bil Kristus križan zunaj mesta. Tako nam je zapisal sv. Pavel v pismu do Hebrejcev. In sv. Janez pravi v svojem evangeliju, da je ležala Golgota zunaj mesta.

Ali je bil kraj, kjer stoji današnja cerkev Božjega groba, ob Gospodovem času zunaj mesta?

Bil je. To nam dokazujejo ostanki mestnega obzidja, takozvanega drugega zidu, ki ga je postavil Herod Veliki, vzhodno od današnje cerkve Božjega groba, v že prej imenovanem ruskem gostišču. Klesanci so obdelani prav na tisti način, kakor so jih obdelovali ob času Herodovem, t. j. z gladko obrušenim, do tri prste širokim robom. Te klesance je pozneje Konstantin uporabil, ko je stavil pročelje svoje bazilike. Priznati pa moramo, da vprašanje, kod je potekal drugi, Herodov zid, z znanstveno gotovostjo do danes še ni rešeno in bo tudi težko kedaj.

Da je bil prostor današnje cerkve Božjega groba svojčas res zunaj mesta, pa nam dokazujejo še druga dejstva.

Zadaj za današnjo kapelico Božjega groba se pride po par stopnicah v podzemeljske, v skalo vsekane grobnice. Izročilo jih imenuje grobnice družine Jožefa iz Arimateje. Je tudi čisto verjetno, da je imel Jožef iz Arimateje družinsko grobnico na svojem posestvu.

Pa denimo, da grobovi niso bili last Jožefa iz Arimateje. Dokazujejo nam vkljub temu dvoje. Prvič, da se je dvigala svojčas na kraju današnjega Božjega groba živa skala. Kajti le v živo skalo so si dali ljudje svoje grobnice sekati. Skalnate stene sicer ni več, ker jo je dal Konstantin odsekati, da je

dobil prostor za baziliko, pa treba je le dvigniti tlak današnje kupole, in že najdeš živo skalo. Tudi svet zadaj za kupolo je živa skala in se polagoma dviga, kakor vidiš v ulicah zadaj za cerkvijo. Vse to se popolnoma ujema s poročilom evangelijev.

Drugič pa nam grobovi sami pričajo, da je kraj ležal zunaj mesta. Grobovi in vse kar je bilo s smrtjo v zvezi, je Judom po Mozesovi postavi veljalo za nečisto. In take obredne nečistosti so se morali strogo čuvati, zato se tudi na grobiščih niso naseljevali. Imenovane grobnice in kraj krog njih je ležal torej vsaj do prihoda Rimljanov zunaj mesta.

In če ti tudi to ne zadostuje, pa pojdi z menoj na današnjo Golgoto!

Stopiva skozi današnji glavni, južni vhod v cerkev, seve z vodičem v roki, kajti sicer se izgubiva v labirintu ozkih hodnikov in temnih kotov. Mrak naju objame. Čisto blizu vrat leži velik rdečkast kamen. Imenujejo ga kamen maziljenja. Leta 1810 so ga pravoslavni Grki položili na to mesto. Za njim se dviga visoka, črna stena. Tisto je grški katolikon, ki so si ga pravoslavni grški menihi pozidali l. 1808. Poprej je bila tam glavna ladja križarske bazilike, veličastno stebričje, vezano s svodi, je delilo glavno ladjo v več delov; mogočen slavolok se je odpiral proti grobu, prost, odprt pogled si imel na vse strani po križarski cerkvi. Grki pa so stebričje zvezali z visokimi stenami in si sezidali cerkev v cerkvi, svoj katolikon, kjer obhajajo svoje obrede. Te odurne stene grdo pačijo cerkev in ves svet obsoja to stavbarsko spako.

Pa pustiva jo in se obrniva na desno.

Strme stopnice vodijo gori nekam v nekak kor, mi bi dejali: Tam gori je Golgota. Tri oltarje vidiš, desni pomeni deseto in enajsto postajo križevega pota, levi dvanajsto, kjer je stal Gospodov križ, srednji oltar s prelepo, ginljivo sliko Žalostne Ma-

tere božje pa pomeni trinajsto postajo. Kraj je nizek, neštete oljenke ga razsvetljujejo.

Opraviva pobožnost, pa se posvetiva znanstvenemu raziskovanju. Tla krijejo marmornate plošče. Pod grškim oltarjem, kjer je dvanajsta postaja, je v plošči dolbina. Če sežeš globlje v njo, otipaš robato skalo. Tam je po starem izročilu mesto, kjer je stal križ. Na desni strani oltarja je pod srebrno mrežo razpoka, 15 cm široka, spet po izročilu tista razpoka, ki je nastala ob smrti Gospodovi v skali Golgote.

Toda — ali je tam gori na tistem »koru«, pet metrov nad tlakom današnje cerkve, res živa skala? To je odločilno vprašanje.

Stopiva po stopnicah nazaj v cerkev in skozi ozka vrata v prostor pod današnjo Golgoto! Nekaj oltarjev vidiš, v ozadju, prav pod dvanajsto postajo, pa skalo in v njej nizko votlino. Na tej skali stoji oltar dvanajste postaje. V stropu votline vidiš razpoko, ista je, ki si jo prej videl na desni strani oltarja. Dva metra je globoka in navpična je, razpoka ni narejena po naravni geološki sestavini skale.

In skala je živa! Pridvigni katerokoli ploščo marmornatega tlaka, povsod boš našel skalo. Nadaljuje se pod oltarji, pod zidom, zunaj pred cerkvijo, pod tlakom v sosednih prostorih pravoslavnega grškega samostana.

Današnja »Golgota« je res živa skala, kocka, pet metrov visoka, prav tista in prav taka, kakor jo je dal Konstantin obsekati.

Pojdiva še v Božji grob!

Današnji Božji grob je kapela pod ogromno kupolo, ki stoji na mestu nekdanje Konstantinove kupole. Grki so jo obnovili, ko je l. 1810 kupola križarjev pogorela.

Preden začneva raziskovati Božji grob, moram povedati, kaki so bili judovski grobovi vobče.

Judje so pokopavali svoje rajne v skalnate grobove. Zemlje je v gorati Judeji malo in vsa je bila skrbno obdelana. Za grobove v njej ni bilo prostora. Skalnata grobnica je imela dva dela. Koj za ozkim vhodom iz zunanjega sveta se je širila majhna sobica, vsa v skalo vsekana. Tam so se zbirali sorodniki k molitvi. V skrajnjem kotu te sobice je bil čisto nizek vhod v pravo grobnico, v ozek prostor, tudi ves v skalo vsekan. Ob podolžni strani so vklesali v skalo nekako klop, tja so položili truplo, balzamirano in v prte povito. Sprednji, večji prostor je bil večinoma vedno odprt, pred pravo grobnico pa so zavalili okrogel, našim mlinskim kamnom podoben kamen, poseben žleb je bil narejen, po katerem so ga potakali, in tako velik je bil, da je zakril ves vhod v grobnico. Take grobnice vidiš še dandanes v judejskih hribih.

Tudi današnja kapela Božjega groba ima dva dela. Sprednji se imenuje kapela angela. Spominja na dogodek, ki ga evangelisti pripovedujejo, da so namreč jeruzalemske žene prišle h grobu in ga našle odprtega, na kamnu pa je sedel angel.

Skozi nizek, ozek vhod se pride v grobnico. Dva metra je dolga, malo manj ko dva metra široka. Na desni je oltar nad prostorom, kjer je ležalo Gospodovo telo. Vsa grobnica je obložena z marmorjem. Pa za marmornatimi ploščami je živa skala, približno za en meter obdaja sedanjo kapelico na vseh straneh; živa je, pravim, nadaljuje se pod tlakom kupole proti severu, kjer jo spet najdeš v poprej opisanih grobnicah Jožefa iz Arimateje. Tudi klop, prostor, kamor so položili Gospodovo telo, je živa skala pod današnjo marmornato oltarno ploščo.

Da zaključim!

Geološka formacija in krajevne prilike današnjih najvažnejših svetišč, cerkve Božjega groba, Gol-

gote in groba Gospodovega, se ujemajo s poročilom evangelistov in izročila. Kraj se je seveda zelo spremenil. Konstantin je zagrešil usodno napako, da je dal skalo Golgote obsekati in odstraniti skalo groba, izvzemši tiste dele, ki neposredno obdajajo grobnico. Nepreračunljivo škodo je povzročil tudi kalif Hakem, ki je razbil še tisto, kar je od oboka grobnice ostalo. Ruševine so svet krog Golgote zasule in zravnale, mesto je zrastlo na kraju, ki je bil svojčas zunaj obzidja, hiše so se tesno stisnile krog cerkve, križem gredo ulice, kjer je kedaj stalo Herodovo obzidje, zaman išče nešolano romarjevo oko »goro« Kalvarijo in skalo Božjega groba, le znanstvenik, oprt na dvatisočletno nepretrgano izročilo, najde s kladivom in krampom v roki sledove nekdanjega mestnega obzidja, najde skalo Golgote in skalo Božjega groba, ki mu zgovorno priča, da je izročilo pravilno.

Lapides clamabunt — kamni bodo govorili, je rekel Gospod.

3.

Kod je nosil Odrešenik križ na Golgoto? To vprašanje se ti vsiljuje, ko zapustiš po svojem prvem obisku mračne, starodavne prostore cerkve Božjega groba ter stopiš ven v vrvež orientalske ulice.

Dandanes se začne križev pot na severovzhodnem koncu mesta blizu Štefanovih vrat, v nekdanjem gradu Antoniji, poznejši turški vojašnici, kjer je prva in druga postaja, pelje na zapad mimo avstrijskega gostišča, kjer so blizu skupaj tretja, četrta in peta postaja, po lahno se dvigajoči ulici navzgor mimo šeste postaje, prekriža živahni bazar ter obišče sedmo in osmo postajo, ki ležita komaj par korakov severno od cerkve Božjega groba, pa sta ločeni od nje po stanovanjskih hišah. Zato mora romar tukaj pobožnost prekiniti in se vrniti

v bazarsko ulico. Po visokih stopnicah mimo ruskega gostišča šele pride k deveti postaji, ki leži pri vhodu v koptijski samostan trdo za današnjo kapelico Golgote. Odtod bi bilo par korakov na Golgoto. Pa kopti tega ne dovolijo, romar mora nazaj mimo ruskega gostišča, mimo nemške protestantovske cerkve, skozi južna vrata v cerkev Božjega groba in po stopnicah na Kalvarijo, kjer je deseta, enajsta, dvanajsta in trinajsta postaja. Štirinajsta postaja je v kapeli Božjega groba.

Vsak petek se zberejo romarji na dvorišču turške vojašnice in molijo pod vodstvom frančiškanov po jeruzalemskih ulicah križev pot po stopinjah Gospodovih.

Kritično razpoloženemu modernemu človeku se bodo morebiti ob današnjem križevem potu vzbujali dvomi. Kdo mi jamči, bo dejal, da je res tod nosil Gospod svoj križ? Kolikokrat je bil Jeruzalem v teku zadnjih dveh tisočletij razdejan, ulice gredo vse drugje nego tistikrat, pozabilo se je, kje se je kak dogodek vršil, saj dolgo stoletij kristjani niso smeli obiskovati svetih krajev itd.

Priznati moram, da je vprašanje križevega pota eno najtežavnejših topografičnih vprašanj Jeruzalema. Prav v najnovejšem času je vstal hud spor med starejšim, frančiškanskim izročilom, in med novejšo, »znanstveno« teorijo dominikancev. Vsa podrobna vprašanja križevega pota bo težko kedaj mogoče točno rešiti. Tega namena tudi naša knjiga nima. Dovolj naj bo, da skušamo rešiti glavno vprašanje, kje je bila prva postaja, izhodišče križevega pota. Konec je podan po zgodovinsko in topografično nesporno dokazani legi cerkve Božjega groba.

Predvsem pa nekaj besed o postanku te pobožnosti. Jasnost v tem pogledu bo mnogo pripomogla k rešitvi topografičnih vprašanj križevega pota.

Ločiti je treba pri križevem potu tri reči: dogodke, oziroma število posameznih postaj, smer križevega pota, pa lokalizacijo, nameščanje postaj po jeruzalemskih ulicah.

Dogodki, ki jih častimo v pobožnosti križevega pota, niso vsi vzeti iz evangelijev. Le devet jih evangeliji imenujejo, drugih pet, t. j. trikratni padec, srečanje z Njegovo Materjo in srečanje z Veroniko, je dostavilo pobožno izročilo, ki pa ne sega nazaj čez leto 1200.

Poročila romarjev vse do dvanajstega stoletja vobče ne poznajo pobožnosti križevega pota v Jeruzalemu. Šele l. 1280 prvikrat govori neko poročilo o »potu, ki ga je hodil Gospod, noseč svoj križ«. Ta »križev pot« pa pozna le tri postaje: en padec, srečanje s Simonom in srečanje z jeruzalemskimi ženami. V naslednjih stoletjih so nastale še druge postaje in l. 1584 nam romar Andrihomij našteva dvanajst postaj, ki odgovarjajo našim sedanjim prvim dvanajsterim postajam. Kdaj so začeli častiti še trinajsto in štirinajsto postajo, se ne ve. Krog l. 1730 šteje križev pot vseh današnjih štirinajst postaj.

Križev pot, t. j. češčenje štirinajsterih dogodkov, kakor je dandanes v navadi, je torej razmeroma mlada pobožnost. Polagoma se je razvijala, kakor še tudi marsikatera druga pobožnost. Ta pobožnost v svoji celoti vobče ni nastala v Jeruzalemu, večina postaj je nastala v zapadni Evropi in od tam so jih romarji prenesli v Jeruzalem.

To je treba udejstviti zato, ker noben kritično šolan topograf ne more prevzeti odgovornosti za topografično pravilnost postaj, izvzemši prvo in drugo ter zadnjih pet, ter za historično resničnost tistih postaj, ki niso v evangelijih imenovane.

O smeri križevega pota se da govoriti seve šele od 12. stoletja dalje, od takrat, ko vobče romarji

poročajo o tej pobožnosti v Jeruzalemu. Na splošno je bila ista ko dandanes, le nekaj malega se je spremenilo. Začela se je v gradu Antoniji in se končala v cerkvi Božjega groba. Točna smer poti, ki jo je hodil naš Gospod s križem, se kajpada nikdar ne bo dala ugotoviti. Svet se je za več metrov dvignil tudi v notranjosti mesta, zlasti dolinico med Sionom in tempeljskim gričem so sipine zasule, ulice, vsaj tiste, kjer so prve postaje, tečejo dandanes drugod ko ob Kristusovem času, itd. Z gotovostjo se more reči le to, da je po tem, kar bomo niže doli povedali o prvi postaji, smer vsaj približno ista, katero je hodil Gospod na veliki petek. Več dokazati in trditi pa noben topograf ne bo mogel in tudi ne bo hotel.

Že iz dosedaj povedanega sledi, da tudi lokalizacija, nameščanje postaj, ni mogla biti vedno ista. Šele od 18. stoletja dalje so postaje na istih mestih ko dandanes. Za topografično pravilnost tistih postaj, ki jih evangeliji ne imenujejo, seve, kakor smo že omenili, noben vesten topograf ne bo prevzel jamstva, izmed ostalih postaj je lokalizacija desete do štirinajste postaje podana s historično in topografično nesporno podano lego Golgote in Božjega groba, kar smo že dokazali v prejšnjem poglavju. Da sta prva in druga postaja ležali v gradu Antoniji, to pa bomo v naslednjem skušali dokazati.

Kakor v vprašanju Golgote in Božjega groba tako je tudi v vprašanju prve in druge postaje zvezda vodnica izročilo. Že romarji četrtega stoletja pišejo, da je bil Kristus v Pilatovem pretoriju na smrt obsojen in bičan, ter stavijo pretorij v grad Antonijo na severovzhodnem koncu mesta. Od tistikrat pa do danes tudi nihče nikdar ni dvomil o tem in tudi dandanes se začenja križev pot na kraju, kjer je nekdaj stal grad Antonija. Šele v naj-

novejšem času nameščajo nekateri topografi Pilatov sodni dvor spodaj v dolini Tyropaeon, trdo ob tempeljskem zidu. Pa njihovi razlogi so vse preveč samovoljni, zaenkrat ne zmorejo za svojo trditev nobenega neovrgljivega dokaza in imajo zoper sebe šestnajststoletno krajevno izročilo.

Ako pa tudi tebi tako starodavno izročilo nič ne velja ali ne zadostuje, pa pojdi kakor na Golgoti tudi to pot z menoj v podzemeljski Jeruzalem, pod današnji mestni tlak in med razvaline, in prepričal se boš, da se izročilo ujema z arheološkimi najdbami in z evangelijskim poročilom.

Najprvo pa je treba rešiti načelno vprašanje, kje je vobče treba iskati poslopje, v katerem je bil Kristus na smrt obsojen in bičan.

V evangelijih beremo, da je Kristusa obsodil na smrt Pilat, tedanji rimski prokurator Palestine. Palestina je bila namreč tistikrat rimska pokrajina, Judje niso bili več samostojni, tudi smrtne obsodbe niso smeli sami izreči. Prvo in drugo postajo je torej treba iskati v Pilatovem stanovanju, ki je bilo obenem tudi sodna hiša. Pa kje je Pilat stanoval?

Rimski prokuratorji niso stalno bivali v Jeruzalemu, ampak v Cezareji pomorski. V Jeruzalem so prihajali le službeno, posebno ob judovskih velikonočnih praznikih. Takrat se je z vsega sveta nabralo na tisoče in tisoče Judov v Jeruzalemu in takrat so Judje, nemirno ljudstvo, posebno radi poskusili upor zoper svoje rimske gospodarje. Zato je rimski prokurator za praznike osebno prišel v Jeruzalem in je tamošnjo posadko še ojačil s četami iz Cezareje.

Stanovati pa je mogel in smel prokurator ob takih dneh v Jeruzalemu le tam, kjer je bil varen pred upornim ljudstvom, tam, kjer so bili nameščeni tudi vojaki, torej v pretoriju, v vojašnici pretorijanske

kohorte. Da je pa mogel prokurator od blizu opazovati uporne množice ter koj poseči vmes in že v kali udušiti vsak upor, je moral biti pretorij blizu tempeljskega prostora; kajti tam, krog templja, so se ob praznikih zbirale ogromne množice in tam je najčešče butnil na dan upor. Zato je bil najprimernejši prostor za pretorij edinole grad Antonija, ena najmočnejših trdnjav v Jeruzalemu, povrh še v neposredni bližini tempeljskega prostora. V gradu Antoniji, ki je stal na kraju turške vojašnice v ulici Sitti Marjam, tam je torej treba iskati bivališče Pilatovo, pretorij, in tam je bila tudi prva postaja križevega pota.

S temi zgodovinskimi razmotrivanji se strinjajo tudi arheološke najdbe in evangelijska poročila.

Leta 1855 je kupil o. Ratisbonne, spreobrnjen žid in ustanovitelj reda sionskih hčera, kup razvalin v ulici Sitti Marjam, na severovzhodnem koncu mesta, čisto blizu loka Ecce homo. Postaviti je hotel na tem mestu svojemu novemu redu samostan in cerkev.

Razkopavali so razvaline, da bi položili temelje, in so naleteli na zanimive reči. Predvsem so našli, da se lok Ecce homo, ki je bil doteđaj viden samo na ulici, nadaljuje v razvaline. Lok ima tri dele; srednji, najširši, sega deloma čez ulico, nekaj pa so ga našli med razvalinami, tudi severni, manjši, del je stal med razvalinami. Južnega ni več, najbrž je že razpadel. Ves lok je meril v dolžini 19 m, zidan je v herodijanskem slogu. Nad glavnim lokom je bilo še vsaj eno nadstropje z dva metra širokim balkonom.

Pa še več so našli. Vzhodno od loka so odkrili dva metra pod današnjo ulico Sitti Marjam in pod dvoriščem frančiškanskega samostana, ki leži na severni strani ulice, 40 m dolg in 30 m širok prostor, tlakan z 41 cm debelimi kamnitimi ploščami. Našli

so tudi baze stebričja, ki je obdajalo prostor od treh strani, in vzhodno od tlakanega prostora temelje različnih manjših stavb. Tudi na severni strani so stale stavbe. Na jug sega prostor trdo do skale, na kateri je zgrajena zdaj današnja turška vojašnica.

Tudi pod lokom samim so našli tlak in ta se nadaljuje še zapadno od loka pod ulico Sitti Marjam in pod grškim samostanom na severni strani ulice. Ta tlak ima isto širino ko lok, namreč 19 metrov. V osi glavnega loka so plošče počezno nasekane.

Del loka Ecce homo vidiš še dandanes na ulici Sitti Marjam, večji del pa v cerkvi sionskih hčera. O. Ratisbonne je postavil pred njim glavni oltar. Tlak pa lahko vidiš v samostanu frančiškanov, v nizki kripti cerkve sionskih hčera in v samostanu grških menihov.

Izkušeni arheologi izjavljajo, da je bil lok Ecce homo nekdaj glavni vhod v trdnjavo, ki jo je pozidal Herod Veliki na kraju nekdanje makabejske trdnjave Baris na skali v severovzhodnem kotu tempeljskega griča in jo po rimskem cesarju Marku Antoniju imenoval: grad Antonija.

Ako stojiš v ulici Sitti Marjam blizu avstrijskega gostišča in gledaš proti vzhodu, si na podlagi teh najdb prav lahko ustvariš sliko gradu Antonije.

Devetnajst metrov široka, dobro tlakana ulica je peljala iz doline Tyropaeon navzgor do triločnega razkošno opremljenega glavnega vhoda v grad. Ker je bila v gradu nameščena tudi rimska konjica, so bile plošče v osi glavnega vhoda nasekane, da konjem ni polzelo. Skozi glavni vhod si stopil v širok atrium, v preddvor, tlakan z debelimi kamnitimi ploščami. Krog in krog je stalo stebričje, med stebri se je prišlo v notranje prostore. Vzhodno in severno stran so zapirale različne stavbe, na desni pa je bil vhod v notranjost palače.

Ta slika se popolnoma ujema z evangelijskim poročilom o obsodbi Kristusa.

V Janezovem evangeliju, ki še najobširneje popisuje prizor pred Pilatom, beremo, da »so Judje peljali Jezusa v pretorij, sami pa niso šli v pretorij, da se ne bi omadeževali, ker so hoteli jesti velikonočno jagnje«. Vstopili so torej le skozi triločni vhod in ostali v preddvoru. Pilat je stanoval desno od preddvora v trdnjavi, ki je stala nekoliko više, na kraju, kjer je dandanes turška vojašnica. Še dandanes, ko je ulica Sitti Marjam najmanj za dva metra višja nego tistikrat, je treba iti po precej strmih stopnicah, da se pride na dvorišče vojašnice.

Vsakikrat torej, kadar je hotel Pilat k množici govoriti, je »šel k njim ven«, pravi evangelist, namreč iz više ležeče palače v preddvor. Na vzhodni in severni strani preddvora so bile, kakor rečeno, razne stavbe, morebiti tudi ječe. V eno teh so vzeli rimski vojaki Jezusa s seboj, ga bičali, s trnjem kronali in zasramovali. Že v petem stoletju nam neko romarsko poročilo pripoveduje o kapelici bičanja, ki je stala na tem mestu. Obnovljena kapelica stoji še dandanes na dvorišču frančiškanskega samostana v ulici Sitti Marjam. Evangelist pravi, da je prišel Jezus »ven s trnjevo krono in škrlatnim plaščem«, t. j. iz enega imenovanih prostorov ven v preddvor. In tam ga je Pilat pokazal množicam, rekoč: »Ecce homo!«. Nato ga je vzel s seboj v palačo, ga izpraševal in spet »privedel ven in sedel na sodni stol na mestu, ki se imenuje lithostratos, po hebrejsko pa Gabbatha«. In tam ga je obsodil.

Lithostratos pomeni prostor, tlakan s kamenjem. Kje drugje je treba ta lithostratos iskati, če ne vzhodno od loka, v preddvoru, tlakanem s 40 cm debelimi kamnitimi ploščami, dolgem kakih 40 m,

širokem 30 m! Tam so stali ljudje, ki niso hoteli vstopiti v notranje prostore gradu, tam si je dal Pilat postaviti sodni stol. Gabbatha se po hebrejsko ta kraj imenuje, kar pomeni vzvišen prostor. Imenuje se tako, ker se svet v preddvoru od vzhoda in zapada nalahno dviga, kar je videti še dandanes v ulici Sitti Marjam. Tam so našli pred leti razvaline starodavne kapelice. Današnjo kapelico na dvorišču frančiškanskega samostana so pa obnovili šele leta 1904.

Omeniti je še treba, da je lok Ecce homo dobil svoje ime, ker so v 14. stoletju vzidali vanj dve kamniti plošči, na katerih je, tako pravi poročilo, Jezus stal, ko ga je Pilat pokazal ljudstvu.

Zaključimo!

Začetek in konec križevega pota se da s skoraj znanstveno gotovostjo lokalizirati s pomočjo izročila in arheoloških najdb, ki se ujemajo z evangelijskim poročilom. Vmesne postaje pa ležijo vsaj približno tam, kjer je nosil Gospod križ na Golgoto. Lahko torej moliš križev pot po jeruzalemskih ulicah z mirno zavestjo, da hodiš vsaj približno po stopinjah Gospodovih.

4.

Tistikrat ko je kralj David odredil ljudsko štetje, je poslal Bog kugo nad Izraela in pomrlo je 70.000 ljudi. David pa je videl prikazen. Angel Gospodov je stal pri gumnu Ornana Jebusejca, na hribu Morija, goli meč je držal v roki, naperjen proti Jeruzalemu. David in starešine, oblečeni v spokorno obleko, so padli na obraz. Gospod pa je zapovedal Davidu po preroku Gadu, naj mu zgradi na gumnu oltar. In David je kupil gumno za šeststo siklov, zgradil oltar Gospodu ter daroval žgalno in mirovno daritev. Angel pa je vteknil meč v nožnico in kuga je prenehala. Tako beremo v prvi knjigi Kronik.

Že David se je bavil z načrtom, da bi sezidal tempelj na kraju, kjer je bilo kedaj gumno Ornana Jebusejca. Pa šele Salomon ga je pozidal. Prav-zaprav Feničani, kajti Izraelci niso bili bogvedí kako imenitni stavbarji in umetniki. Krog l. 1000 pr. Kr. je bil tempelj gotov, sijajna stavba z raz-košnimi preddvori in s svetiščem, razdeljenim v sveto in najsvetejše. Žgalni oltar je stal na skali, ki je bila svojčas gumno Ornana Jebusejca.

Ta tempelj je razdejal Babilonec Nebukadrezzar l. 586. Po povratku iz ujetništva so ga Judje spet pozidali, pa bil je reven v primeri s Salomonovim. Ob času Kristusovem je Idumejec Herod Veliki obnovil Salomonov tempelj v vsem njegovem ble-sku in sijaju. Mere svetišča so bile iste ko pri Salomonovem, preddvori pa so bili še enkrat tako obsežni. Ta tempelj je videl veličastvo božje, Sina božjega, v svojih zidovih. Stal pa je le do l. 70. Rimljani so ga razdejali in požgali. In od tedaj ga nihče več ni obnovil.

Kalif Omar je po zavzetju Jeruzalema l. 638 po-stavil nad Ornanovo skalo preprosto molilnico, njegovi nasledniki so jo povečali in olepšali, kri-žarji so jo l. 1099 spremenili v cerkev, l. 1187 pa je sultân Saladin postavil nad skalo krasno mošejo, ki še dandanes stoji in ki o njej gre glas, da je najlepša na svetu.

Neke nedelje predpoldnem sem se odpravil, da obiščem tempeljski prostor, pozorišče tisočletne zgodovine izraelskega in judovskega ljudstva. Iz avstrijskega gostišča ni daleč. Pot pelje po ozki ulici el-Wâd, po nekdanji dolini Tyropaeon, proti jugu in se pri koncu obrne na vzhod.

V mračni obokani veži je stal Arabec. Vstop-nine ni, pač pa moraš kupiti za 15 piastrov na slabem papirju malomarno tiskano brošuro v fran-coskem jeziku, ki ti »popisuje« zgodovino tempelj-

skega prostora in mohamedanskega svetišča. Težka lesena vrata so zaškripala in stopil sem na tempeljski prostor.

Hriba Morije pravzaprav ni več videti. Dolino Tyropaeon, ki je svojčas ločila Morijo od Sionskega hriba, so zasule ruševine. Kopali so in našli dno nekdanje doline južnozapadno od tempeljskega prostora 15 do 18 m, mestoma 26 m pod tlakom mesta. Le stopnice, ki peljejo gori na ploščad k sedanjemu mohamedanskemu svetišču, te nekoliko spominjajo na hrib.

Počasi in dostojanstveno sem stopal po stopnicah. Opozorili so me, da se je treba na tem, mohamedanom zelo svetem prostoru zelo dostojno vesti, da so mohamedani na ta svoj sveti kraj zelo ljubosumni in da njihova fanatičnost prav tukaj rada zavre. Vrhu stopnic stoji visok, zračen svod na vitkih stebrih, in za njim enako vitka in okusna osmerokotna stavba s kupolo, Kubbet es-Sahrâ, »svetišče skale«, Omarjeva mošeja, kakor jo tudi imenujejo. Poleg mekkanskega je najznamenitejše mohamedansko svetišče na svetu.

Pri enem izmed štirih vhodov je čepel Arabec in mi koj ponudil copate. V mohamedansko svetišče namreč smeš sicer stopiti s klobukom na glavi, pač pa ne v čevljih. Za orientalca je stvar enostavna, saj ima samo sandale na nogah. Evropec pa se bo nerad šel sezuvat pred vrata. Zato so po vsem mohamedanskem svetu uvedli za Evropce copate pri takih svetiščih, katere jim dovoljujejo obiskati.

Privezal sem si torej obilne klobučinaste copate in nerodno oddrsel skozi vrata.

Že zunanjost svetišča naredi dober vtis s svojimi harmoničnimi linijami, vitkim stebričjem in visoko kupolo, notranjost pa te kar očara. Kamor pogledaš, tla, stene, stebričje, svodi, povsod najpleme-

nitejši raznobarvni marmor. Stene pod kupolo pokrivajo krasni, nad vse zanimivi mozaiki, nad njimi pa se vijejo v zlatu na modrem dnu napisi iz korana. Okna so iz barvanega stekla umetno zložena in puščajo le rahlo, tajinstveno luč, ki se v čarobnih mehkih leskih odbija od bleščečega se marmorja.

Pa mene je manj zanimala vsa ta sijajna lepota, saj vse to ni pristna arabska umetnost. Svetišče so zamislili in postavili bizantinski krščanski stavbarji; Arabci vobče nimajo pristno narodnega stavbarskega sloga. Vleklo me je k skali, po kateri ima svetišče ime.

Sredi svetišča, vprav pod kupolo je, gola, rjava, raskava in starikava. Kot bi ugovarjala tujemu blesku, ki jo obdaja. Kaka dva metra je gleda iz tal, kake štiri metre meri v štirikotu. Seveda se je ne smeš dotekniti, niti blizu ji ne smeš priti. Močna lesena ograja jo obdaja. Saj jo je Mohamed posvetil s svojo navzočnostjo, raz njo je odjezdil na svoji beli kameli el-burak v nebo; še danes kažejo odtis kamelinega parklja na skali. Pohitela je za njim, prišla je že precej daleč, pa jo je nadangel Gabriel potegnil nazaj in od tistega časa visi na svojem mestu med nebom in zemljo. Tako pripoveduje arabska legenda.

Za znanstvenika pa pomeni divja, starikasta skala edini ostanek sijajnega Salomonovega templja. Dokazano je, da je na tej skali stal veliki žrtvenik v preddvoru. Na njem je gorel večni ogenj, na njem so darovali dan za dnem vsako jutro in vsak večer daritve Jahvetu.

Da je to res, dokazuje zgodovina tempeljskega prostora od l. 70 dalje. Tudi mere skale odgovarjajo meram žrtvenika, kakor so navedene v sv. pismu. Pod svetiščem vidiš v skali votlino in če pogledaš na strop, opaziš luknjo, ki gre navpično skozi vso skalo. To je kanal, po katerem se je odtekala kri

zaklanih živali, in voda, s katero so oltar umivali. Kanal se pod tempeljskim prostorom nadaljuje na vzhod v Kidronsko dolino.

Molče sem se poslovil od častitljive skale, ki je bila nekdaj del Ornanovega gumna, ki je gledala slavo in veličastvo Salomonovega templja in ki je na njej darovala Mati božja par golobčkov v očiščevanje, šel ven, se iznebil copat in stopil krog svetišča.

Tempeljski prostor je razsežna planota, na vzhodu in jugu jo obdaja mestni zid, na severu in zapadu pa hiše. Ploščad, ki na njej stoji Omarjeva mošeja, je tri metre višja, drugi prostor je raven. Razna mohamedanska svetišča stojijo naokoli, v južnem delu pa mošeja el-Aksa, »najbolj oddaljena«, namreč od Mekke. Tu pa tam stojijo vitki topoli in košate platane, med njimi studenci, napaja jih vodovod iz Salomonovih ribnikov, ki leže južno od Betlehema. Mohamedanski muftiji in ulemâ, ki jih spoznaš po snežnobelem šâšu, ovoju, krog rdečega tarbûša, se dostojanstveno sprehajajo v dolgih kuftânih v senci topolov, nekdo nese od studenca polno posodo vode. Mirno greš mimo, občutek imaš, da si kot kristjan tod nepoklican gost, tujec, ki te na tem svojem svetem mestu mohamedani le tolerirajo.

Današnji tempeljski prostor je razsežen, nepravilen, podolgast štirikot. Od severa na jug merijo stranice po 450 m, od vzhoda na zapad po 250 do 300 m. Ves obseg meri približno 1500 m. Takega ogromnega gumna Ornan gotovo ni imel in tudi hrib Morija ni mogel imeti takega obsežnega vrha. Salomonov tempelj s preddvori vred je bil pravilen štirikot, vsaka stranica je bila krog 180 m dolga. Ta prostor odgovarja torej komaj današnji ploščadi, na kateri stoji Omarjeva mošeja. Pa niti tako obsežen ni mogel biti vrh Morije.

Današnji obseg je dobil tempeljski prostor po podzidkih na južni in južnozapadni strani hriba. Že Salomon je moral pobočje podzidavati, da si je postavil palačo na južni strani templja, torej že na pobočju hriba, na kraju približno, kjer stoji današnja mošeja el-Aksâ. Podzidki so še vidni.

Pred vhodom v mošejo peljejo stopnice v globoke podzemeljske prostore. Tla nalahno visijo proti jugu. Mogočni oboki počivajo na silnih stebrih in podpirajo tlak, na katerem stoji mošeja. Sredi teh galerij vidiš steber, orjaka, ki bi ga trije moški komaj obsegli. Izklesan je iz enega samega kamna. Glave in podnožja stebrov, svodi in vobče ves stavbni slog je starinski in sega gotovo nazaj do Herodove dobe. Tudi Herod Veliki si je postavil na tem mestu palačo. Seveda so poznejši vladarji, zlasti Justinijan in tudi kalifi, podzidke še popravili in povečali. Ni pa dvoma, da je že Herod uporabljal gradivo in podzidke iz časa Salomona in drugih judovskih kraljev.

Slične podzemeljske stavbe vidiš tudi pod južnozapadnim oglom tempeljskega prostora. Imenujejo jih dandanes splošno »Salomonove hleve«. Trdo ob tempeljskem zidu peljejo strme stopnice globoko pod tlak tempeljskega prostora. Spet stojiš v mogočnih kleteh, ogromni svodi se bočijo nad teboj, debeli stebri jih podpirajo. Kamni, iz katerih so stebri sestavljeni, pa so iz različnih stavbnih dob. Eni imajo robato obdelane ploskve, le na robeh so za nekaj prstov gladko obrušeni. Ti so iz dobe križarjev. Drugi imajo gladko obsekano ploskev in so tudi zaokvirjeni. Znanstveniki jih stavijo v dobo Herodovo. Končno so nekateri izredno gladko obrušeni po vsej ploskvi, skrbno izdelani, le visoka starost se jim pozna; o teh pa znanstveniki sodijo, da so iz Salomonove dobe.

Zgodovina teh »Salomonovih hlevov« je tale.

Južnovzhodno pobočje Morije je podzidal že Salomon z mogočnimi oboki. Te podzemeljske prostore je res uporabljal za hleve. Salomon je bil namreč prvi judovski kralj, ki si je omislil konje. V tretji knjigi Kraljev beremo, da je kupoval konje pri Egipčanih, Hettitih in drugih narodih, ki so se bavili s konjerejo. Že Kronike in Nehemja govorita o konjskih vratih, ki so peljala skozi mestno obzidje na južnovzhodni strani tempeljskega okraja. Herod je podzidke popravil in povečal, saj je bil tempeljski prostor ob njegovem času dokaj obsežnejši nego ob Salomonovem. Današnji podzidki pa so iz časa Justinijana, kalifi so jih morebiti tudi popravljali. Tudi križarji so te podzemeljske prostore porabljali za hleve. Dandanes so prazni.

Poslovil sem se od mračnih prostorov in zlezel spet na svetlo. Stopil sem še na obzidje in splezal na skrajnji njegov rob ob južnovzhodnem voglu. Vrtoglava višina! Še dandanes, ko tiči več nego polovica zidu v sipinah. Zid je namreč 48 m visok, pa le 23 m ga je nad zemljo, 25 m ga tiči v ruševinah. Na tem mestu je treba iskati svetopisemski pinnaculum templi, vrh templja, kamor je skušnjavec postavil Gospoda in mu rekel: »Vrzi se doli —!«

Kar je še tempeljskega prostora, je manj zanimiv. Praznota ti zeva od vseh strani nasproti in zapuščenost. Trava raste med kamnitimi ploščami, trava poganja iz razpok po ruševinah. Tujec, mohamedan, zapoveduje in gospodari na svetem mestu Jahvetovem.

»...in mesto in svetišče bo razdejal narod in vojvoda, ki pride, in konec templja bo pustošenje in puščoba«. Tako je napovedal prerok Daniel. Za tempeljskim obzidjem zunaj pa plačejo potomci ljudstva, ki je zagrešilo vso to puščobo, in objokujejo slavo Siona in templja: »Radi palač, ki so razdejane, radi templja, ki je porušen, radi

zidov, ki so podrti, radi naše slave, ki je izginila —, sedimo samotni in jočemo —«

Le en spomin je ostal: starikasta, rjava skala, ki je bila nekdaj gumno Ornana Jebusejca in ob kateri je stal angel z golim mečem, naperjenim proti mestu. Razgaljena leži sredi bleska mohamedanske mošeje, ostala je, da spominja na grozečega angela in da priča o minuli slavi in o padcu izvoljenega ljudstva.

Ko sem se vračal iz templjskega prostora, sem se pri vratih še obrnil, da bi fotografiral vitki svod in osmerokotno mošejo za njim. Stopil sem na visok kamen, pripravil aparat, meril daljavo in ocenjeval razsvetljavo.

V tistem hipu je priletel kamen odnekod, še eden in še eden. Eden me je skoraj zadel. Prestrašen sem pogledal kvišku.

Dva mohamedanska pobalina sta skokoma hitela po stopnicah proti meni in kričala svoj džaur.

Naglo sem sprožil zaporo, posnetek je bil gotov, skočil sem s kamna in se z brzimi koraki umeknil ven skozi vrata v temni hodnik templjskega zidu in na ulico.

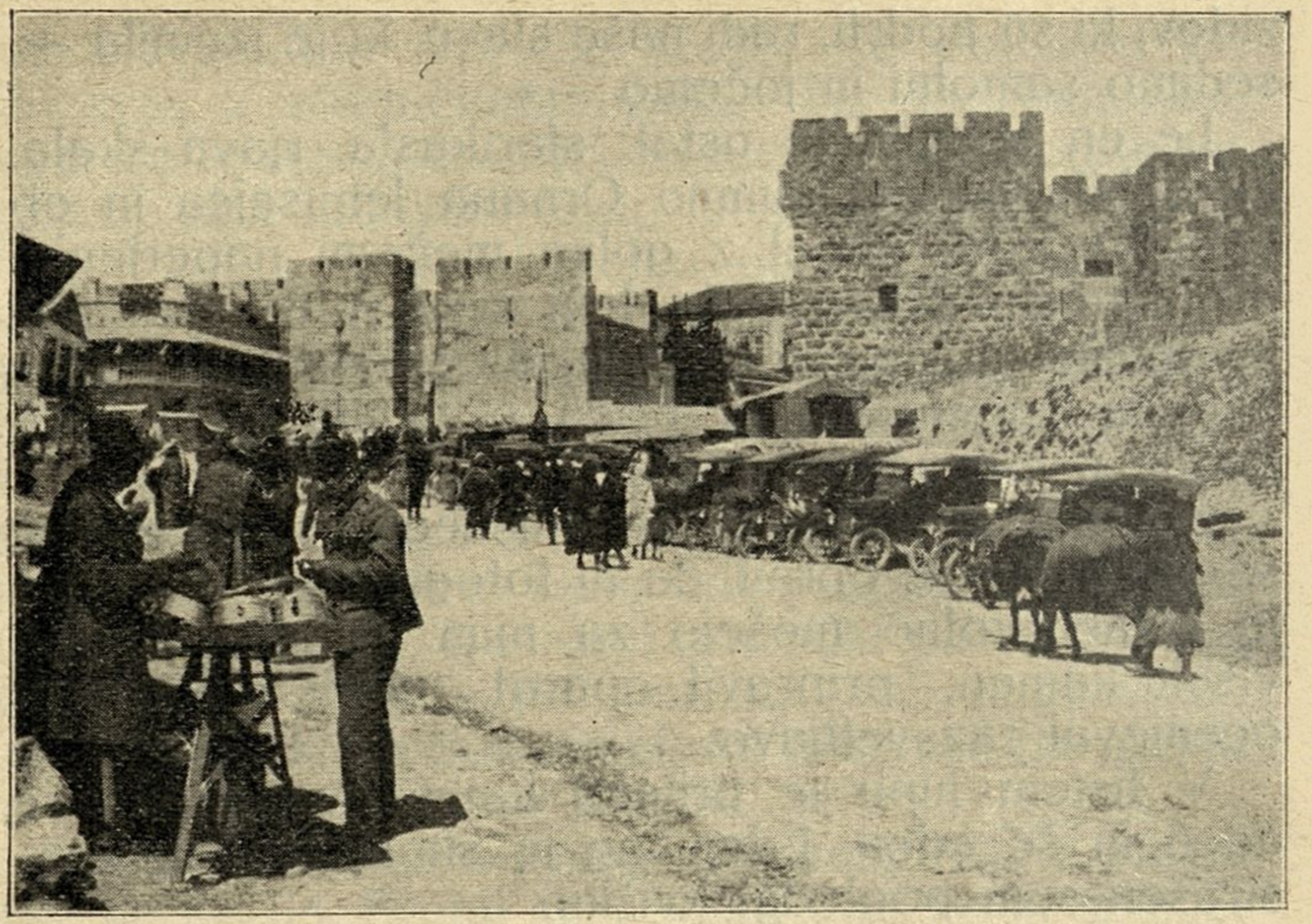

Avtomobili pri Jafskih vratih v Jeruzalemu.

NOVI JERUZALEM.

1.

Po ponesrečeni kanalski bitki julija 1916 se je nemško-turška vojska postopoma umikala skozi Palestino proti severu. Decembra 1916 je padel el-Arîš, nato Ber Šeba, kmalu nato Gaza in Jafa.

Mesto Jeruzalem sta obe stranki v medsebojnem dogovoru proglasili za nedotakljivo. Hudi boji pa so bili onstran Oljske gore. Angleži so stali južno in zapadno od Jeruzalema, njihove granate so žvižgale čez sveto mesto in padale na skalnata pobočja svetopisemskega Anatota, kjer je bil prerok Jeremija doma, Jeruzalem se je vdal in 9. decembra 1917 je vrhovni poveljnik angleško-francoskih čet, general Allenby, slovesno jezdil skozi Jafska vrata v osvobojeni Jeruzalem. Anglija je

prevzela protektorat nad Palestino in v Jeruzalemu se je naselil angleški High Commissioner, upravnik, Turk je zapustil deželo, Jeruzalem in Palestina sta bila angleška.

Grom topov je zbudil sveto mesto in vso deželo k novemu življenju.

Potovanje v Jeruzalem je bila pred vojno dogodivščina, ki jo je bilo res vredno opisati. Kdo ne bere z zanimanjem živahnih, mestoma celò razburljivih poglavij naših slovenskih jeruzalemskih romarjev, ki so na divjih konjih in po strmih stezah jezdili iz Jafe gori v Jeruzalem, vedno v smrtni nevarnosti, ker niso znali jezditi, pa tudi ker so se deloma upravičeno bali, da jih izza kake skale napade četa roparskih beduinov! Potovanje iz Jeruzalema v Betlehem, v Jeriho ali celò v Nazaret, to so bili doživljaji, ki o njih naši romarji še dandanes na dolgo in široko pripovedujejo.

Svetovna vojna je Jeruzalem iz teh srednjeveških prometnih razmer na mah dvignila v moderno življenje. Nova železnica veže svetovno mesto Kairo z Jeruzalemom, večerjaš lahko še v Kairi, zajutrkuješ pa že v Jeruzalemu. In med potom si lahko privoščiš še nočni počitek v udobno urejenem spalnem vozu!

In ceste, ki peljejo dandanes od vseh strani v Jeruzalem! Nočem v nič devati naših prometnih potov, pa s cestami v nekdanjem Kanaanu se ne morejo kosati. Cesta iz Jafe v Jeruzalem, ali pa ona iz Jeruzalema v Jeriho ali v Hebron ali pa na sever v Galilejo, te ceste so gladke ko miza. Avto teče po njih, da ga skoraj ne čutiš.

Zato je tudi avtomobilski promet železnico skoraj izpodrinil. Kmalu po vojni so se bavili z mislijo, da bi potegnili železnico iz Jeruzalema čez Nablus v Nazaret, pa so to misel opustili, ker obvladuje ves promet avto.

Avtomobila pred vojno v Jeruzalemu nisi videl. Dandanes jih je v Jeruzalemu samem več nego v kakem našem velikem mestu. V mestu samem sicer ne, ker so ulice starega Jeruzalema slejkoprej ozke, strme in vijugaste. Pa stopi ven pred Jafska vrata! Nepregledna kolona avtotaksijev te čaka, šoferji te obsujejo in ti ponujajo svoja vozila za cene, ki so z našimi cenami primerjane naravnost smešno nizke. V desetih minutah si za pet piastrov v Betlehemu, v treh četrtih ure za deset piastrov v Hebronu, v treh četrtih ure pri Mrtvem morju in v Jerihi, v treh četrtih ure v Jafi. Ali pa pojdi ven k Damascenskim vratom! Krasni vozovi najmodernejših tipov so ti na razpolago za dolge, večdnevne vožnje po Transjordaniji, križem po Palestini, v Nazaret, v Damask. In če hočeš, se naložiš pri Damascenskih vratih s svojo prtljago vred v velik Dodge-avto, pa si v štirih, petih dneh onstran Arabske puščave v Bagdadu!

Jeruzalem je dandanes prometno središče, ki se po svoji živahnosti lahko kosa z modernimi evropskimi mesti.

Moderni prometni sredstvi, železnica in avto, pa sta že tudi začela bistveno spreminjati častitljivi obraz svetega mesta. Svojčas so v Jeruzalem »romali« in tako romanje je zahtevalo vsekakor precejšnjih žrtev, ki jim ni bil vsak človek kos. Dandanes se potuje v Jeruzalem in v Palestino »za zabavo«, tujski promet raste v težke številke leto za letom, tujski obrat se razvija v doslej nepoznanih oblikah.

Pred vojno si v Jeruzalemu stanoval v enem ali drugem gostišču, en sam velik hotel je bil v mestu. Leta 1925 sem naštel v notranjosti mesta blizu cerkve Božjega groba štiri moderne hotele, celo vrsto drugih ob Jafski cesti. In v Jeruzalemu zidajo in bodo še zidali. Predvojni Jeruzalem je kazal

zunaj obzidja na zapadu in severu še polno praznih lis, po vojni so zrastla tam cela predmestja s hoteli in trgovinami, večja nego je pa ves stari Jeruzalem sam.

Tujci prinašajo denar v deželo, to vedo tudi Jeruzalemčani. Zaenkrat še denar samo zbirajo, pa že se pojavljajo velikanski načrti, ki bi naj zboljšali tujskoprometne razmere.

Jeruzalem nima dobre pitne vode. Leta 1925 je bila strašna suša in vode je v Jeruzalemu čisto zmanjkalo. Cele vlake so je vozili iz ravnine ob morju. Tedaj se je rodil načrt, da bi speljali Elizejev studenec pri Jerihi gori v Jeruzalem. Studenec je močen, vode bi bilo dovolj za vse mesto. Višinska razlika med Jeriho in Jeruzalemom znaša sicer samo nekaj nad tisoč metrov na daljavo 25 km. Toda kaj je to za moderno tehniko! Zdi se, da bo prišlo do uresničenja tega načrta.

Tudi električne centrale Jeruzalem nima. Je nekaj zasebnih elektrarn, pa te so majhne in skrbe komaj za lastno hišo. In izmislila si je angleška podjetnost, da bi zajezili Jordan — Jordan ima silen padec — in zgradili ogromno centralo, ki bi oskrbovala z elektriko vse mesto. Tudi to se bo v kratkem zgodilo.

Da bo slika novega Jeruzalema še popolnejša, naj omenim še napredek v duševni kulturi.

Judje-zionisti so ustanovili v Jeruzalemu hebrejsko vseučilišče. Na Oljski gori leži, 1. marca 1925 so ga slovesno otvorili. Goji pa to vseučilišče izključno židovsko vedo in ima krasno knjižnico.

Jeruzalem se prenavlja. Treba je le še, da izginejo ozke, nesnažne ulice in starodavne podrtine v notranjem mestu in da narede prostor širokim, ravnim ulicam in novodobnim hišam, da pride voda v mesto in z njo zelenje in vrtovi in da se zasveti namesto brlečih petrolejk tisoč sveč močna električna žarnica, pa bo Jeruzalem svetovno mesto.

Naravna pestrost orientalskega mesta, čar častitljive starodavnosti in z njim romantika jeruzalemskega romarja, ta bo seve izginila. Ali v korist, ali v škodo Jeruzalemu, tega ne morem reči.

2.

»Žeja me!« mi je tožil moj jeruzalemski znanec, vseučiliški profesor iz Bonna ob Renu, ko me je nekega vročega popoldne obiskal. »Vi ste že star Jeruzalemčan. Gotovo veste, kje bi se dobilo tod dobro pivo!«

Tisto o starem Jeruzalemčanu je bilo v toliko res, da sem že sedmi teden štel v Jeruzalemu, on pa šele nekaj dni. O pivu pa sem vedel le toliko, da se dobi, in še precej dobro, zunaj v Jafskem predmestju.

»Dobro!« sem torej dejal. »Pa pojdiva v novi Jeruzalem!«

»V novi Jeruzalem?«

»Da. V novi. Tam stanujejo židje. V starem pa mohamedani, ki ne smejo piti takih pijač.«

Pa sva šla.

Peljal sem žejnega Nemca po križevem potu, po zelenjadnem bazarju, mimo celih kupov jerihonskih in jafskih pomaranč, indijskih fig, egiptovskih banan, mimo kumar in melon, mimo cerkve Božjega groba in proti Jafskim vratom.

Novi Jeruzalem se začne pravzaprav že pri pošti. Novodoben trg so napravili pred pošto, square Allenby ga imenujejo po osvoboditelju Jeruzalema, štiri široke ulice se stekajo vanj. Odtod dalje ima Jafska cesta čisto evropsko lice. Na severni strani ležijo nasadi krog ruskega gostišča, na južni pa nove večnadstropne hiše. V pritličjih so trgovine, najrazličnejše blago dobiš v njih, celò kmetijske in elektrotehnične stroje in tudi knjige, česar bi v starem Jeruzalemu zaman iskal.

Še kakih dvesto korakov mimo praznih stavbišč, — in hipoma se ti zdi, da si prestavljen iz svetega mesta nekam v severovzhodno Nemčijo.

Same evropsko oblečene ljudi srečavaš, izpod širokih klobukov te gledajo, se ti zdi, čisto znani obrazi, ki imajo izraziło slovanski tip, poljski in nemški čuješ govoriti. Ženske srečaš v robcih, nenavaden prizor za te kraje, tam pri podbojih svojih vrat sloni gostilničar z belim predpasnikom na rejenem trebuščku, kratkokrilo dekle srečaš, poleg nje stopa fant, prizor, ki je sicer v Orientu naravnost prepovedan, če ne nemogoč.

Moj prijatelj je kar obstajal.

»Ti so poljski židje,« sem razlagal. »Krivih nosov in semitskih obrazov ni videti, večinoma le same slovanske tipe. Mešani zakoni!«

»Človek bi ne verjel, da smo še v Jeruzalemu!« se je čudil. »Zdi se mi, da me je kakor nekdaj preroka Habakuka zagrabil angel za lase in me v hipu prestavil od Jafskih vrat v kako šlezijsko podeželsko mesto. Tamle glejte!«

Pristni pravi kmečki lojtrski voz na štiri kolesa z deskami čez lestvice je privozil mimo. Na vozu je sedel fant v žametnem jopiču z dolgim bičem v roki, tako neizrekljiv domač pojav, da sva oba zijala za vozom, za takim vozom, mislite si, na jeruzalemskih ulicah! Jaz vsaj, ki že dobre tri mesece nisem videl takega vozila.

Gostoljubni napis na bližnji hiši je vabil v hebrejskem, angleškem in nemškem jeziku na sveže hamburško eksportno pivo. Opozoril sem nanj prijatelja in vstopila sva.

Gostilniška soba, prijazna in prav po nemško snažna, naju je sprejela. Okrogle, belo pokrite mize po vrsti, na njih pepelnik, sol in poper, na stenah slike nemških in švicarskih mest in pokrajin. Gostilničar v srajčnih rokavih se je približal in

vprašal po francosko po najinih željah. Že sem zinil, da bi naročil pivo. Pa tovariš je ves navdušen koj začel po nemško.

Seveda je bil gostilničar Nemec, ali bolje nemško-poljski žid ne vem že več odkod. Prinesel nama je pivo, nalil in prisedel — prav po domače. Pogovor je seveda vodil profesor.

»Ste že dolgo tukaj?«

»Dve leti. Po vojni sem prišel v Palestino. Naselil sem se spodaj v ravnini blizu Gezerja. Pa ni šlo. Zemlja je peščena, treba je trdo delati. Mi pa tega nismo vajeni. Doma smo polovico manj delali, pa smo več pridelali nego tu.«

»In pustili ste kmetijo?«

»Seveda! Skoraj vsak je razočaran, ki se v Palestini loti kmetijstva. Mnogo se jih vrne, pa venomer prihajajo drugi. Celi vlaki so jih polni. Iz Poljske pridejo, iz Nemčije, iz Amerike. Toda vse se seli v mesta, k trgovini, k tovarnam. Vsa mesta so jih polna. Izpočetka se je še dobil zaslužek, sedaj je že slabša.«

»Torej zionistovski pokret nima bodočnosti?«

»Ima jo!« je poudaril mož zelo samozavestno. »Zaenkrat smo šele začeli. Pa vse bo šlo. Tudi poljedelstvo. Naši ljudje se morajo kajpada šele navaditi na grudo, na podnebje. Prvi rod bo še trpel, drugi pa bo že aklimatiziran. Saj je zemlja v nekaterih legah zelo rodovitna. — Toda naš glavni up je industrijalizacija Palestine! Naši ljudje iz Nemčije in iz Amerike so iz dobre šole in so prinesli velike načrte s seboj. In mnogo smo jih že uresničili. Ali ste na primer že videli naše mesto Tell Awîv pri Jafi? Pred par leti je bil tam sam pesek. Pa danes poglejte! Kar dežela potrebuje industrijskih izdelkov, vse skoraj že sami izdelujemo! Ali pa Haifa s svojimi oljarnami in cementnimi tovarnami! Ali pa Rišôn le Zion s svojimi veli-

kanskimi vinogradi in kletmi! In tudi Jeruzalem se industrijalizira. Seve je bolj kraj za trgovino, radi tujskega prometa. V tem oziru se bo dalo še mnogo storiti.«

Pokimavala sva. Mož je bil prepričan zionist, hvalil je uspehe tega pokreta, navajal Tell Awîw, na katerega so zionisti nad vse ponosni, ni pa omenil, da zionistovski industriji manjka denarja, da inozemski denarni trg nezaupno gleda razmere v Palestini itd.

»Koliko je danes zionistovskih kolonistov?«

»Blizu 80.000 nas bo. Večina jih je po mestih.«

»In v Judeji?«

»Tukaj jih je najmanj. Judeja ni za poljedelstvo. V Galileji so, v dolini Ezdrelon, ob Tiberijskem jezeru, pa tudi na Saronski planjavi. Seveda je zemlja posebno v Galileji zelo zanemarjena. In kar je najhujše, hiše in gospodarska poslopja je treba šele postaviti. Leta in leta stanujejo naši ljudje pod šotori, preden si zmorejo vsaj kočo.«

»Kaj pa pravijo domačini, Arabci?«

»Hm —! Kaj si hočejo! Lep denar dobijo za svoja zemljišča, pa se selijo onstran Jordana, v kraljestvo Hedžas. In tolažijo se, da bo spet sultân zapovedoval nad Palestino, razlastil naše ljudi, njim pa brezplačno vrnil zemljo, dobro obdelano, in še hiše povrh. Sicer pa, saj veste, vsi ne prenašajo novih razmer tako mirno.«

Pogovor je zašel na politična tla, ki so, vsaj radi zionistovskega pokreta, v Palestini zelo vroča.

Znano je, da se je angleška vlada že koj izpočetka vojne obvezala židovskim denarnim mogotcem, da bo, ako zmaga, na vso moč pospeševala naseljevanje Judov v Palestini. To svojo obljubo je dosedaj tudi vestno držala. Ne samo radi dane besede, ampak glavno iz denarnih razlogov. Mandat nad Palestino jo stane težke milijone, iz

svojega žepa jih ne bo plačevala, dežela sama jih mora plačati. Pa Palestina je uboga, pasivna dežela. Treba jo je bilo gospodarsko dvigniti. Domačini, orientalci, pa so za delo preleni. Zato je izročila deželo podjetnim judovskim kolonistom. Ti spravijo vsaj nekaj davkov vkup, s katerimi si Anglija plača stroške svojega mandata.

Ni dvoma, da je ta zamisel z golega finančnega stališča zelo pametna. Pa zionistovski pokret — kolonizacija Palestine po Judih — vsebuje kruto trdoto. Arabci so od 7. stoletja sem v Palestini naseljeni, so domačini, judovski denar pa jih tira z rodne grude —.

Da Arabci z zionistovskim pokretom in z angleško, zionistom prijazno politiko niso zadovoljni, je razumljivo. Saj je prav spomladi l. 1925 prišlo v Jeruzalemu do resnih nemirov. Sir Herbert Samuel, žid in prvi High Commissioner, je moral oditi, namesto njega je prišel lord Plumer, star vojak, in angleška zionistovska ljubezen se je zaradi napetih političnih razmer v Palestini in zaradi nejevolje vsega mohamedanskega sveta precej ohladila. Z vojakom Plumerjem je Anglija poudarila, da je Palestina zanjo pravzaprav le trdnjava, ki naj brani kanal, in da mora biti njena politika prav zato tudi domačinom pravična.

Vkljub temu se zionistovski pokret nadaljuje, zionistovski agenti spravijo vsako leto na tisoče židov-kolonistov v Palestino. Saj je treba spodriniti domačine, katerih je še vedno 70 odstotkov vsega prebivalstva. Abrahamu, Izaku in Jakobu obljubljeno deželo nazaj v roke izvoljenemu ljudstvu, to je geslo zionistovskega pokreta.

Kako se bo pokret razvil v bodočnosti, tega ni mogoče povedati. Nam katoličanom ni vseeno, če bi končno res zavladal židovski živelj v deželi, ki je tudi nam sveta. Redovi in kongregacije, ki so

naseljeni po Palestini, z nemirom motrijo zionistovski pokret. Splošno vlada prepričanje, da se bo moralo nekaj ukreniti in zavarovati katoliške pravice. Pa splošno je tudi prepričanje, da more le sveta Stolica v tej zadevi kaj doseči.

Umljivo je, da sva se s prijateljem nemudoma izognila tem vprašanjem in obrnila pogovor na drug predmet. Prišli so tudi drugi gostje in gostilničar je odšel k njim. Poslovila sva se.

Kmalu sva bila spet v ozkih, strmih ulicah starega Jeruzalema, sredi orientalskega sveta in vrvenja romarjev. Pa z zelo razdvojenimi čustvi.

Človek res ne ve, koga bi rajši videl, da vlada v Jeruzalemu, jude ali mohamedane.

Ali morebiti Angleže —? Ko je Allenby vkorakal skozi Jafska vrata, se je krščanski svet oddehnil. Vse je mislilo, sedaj je konec mohamedanstva, krščanstvo bo dobilo nazaj svoje cerkve in bo zavladalo na svetih mestih.

Kako smo se zmotili, o tem priča pogovor pri židovskem gostilničarju.

Ali mora Jeruzalem res na večno biti jabolko prepira?

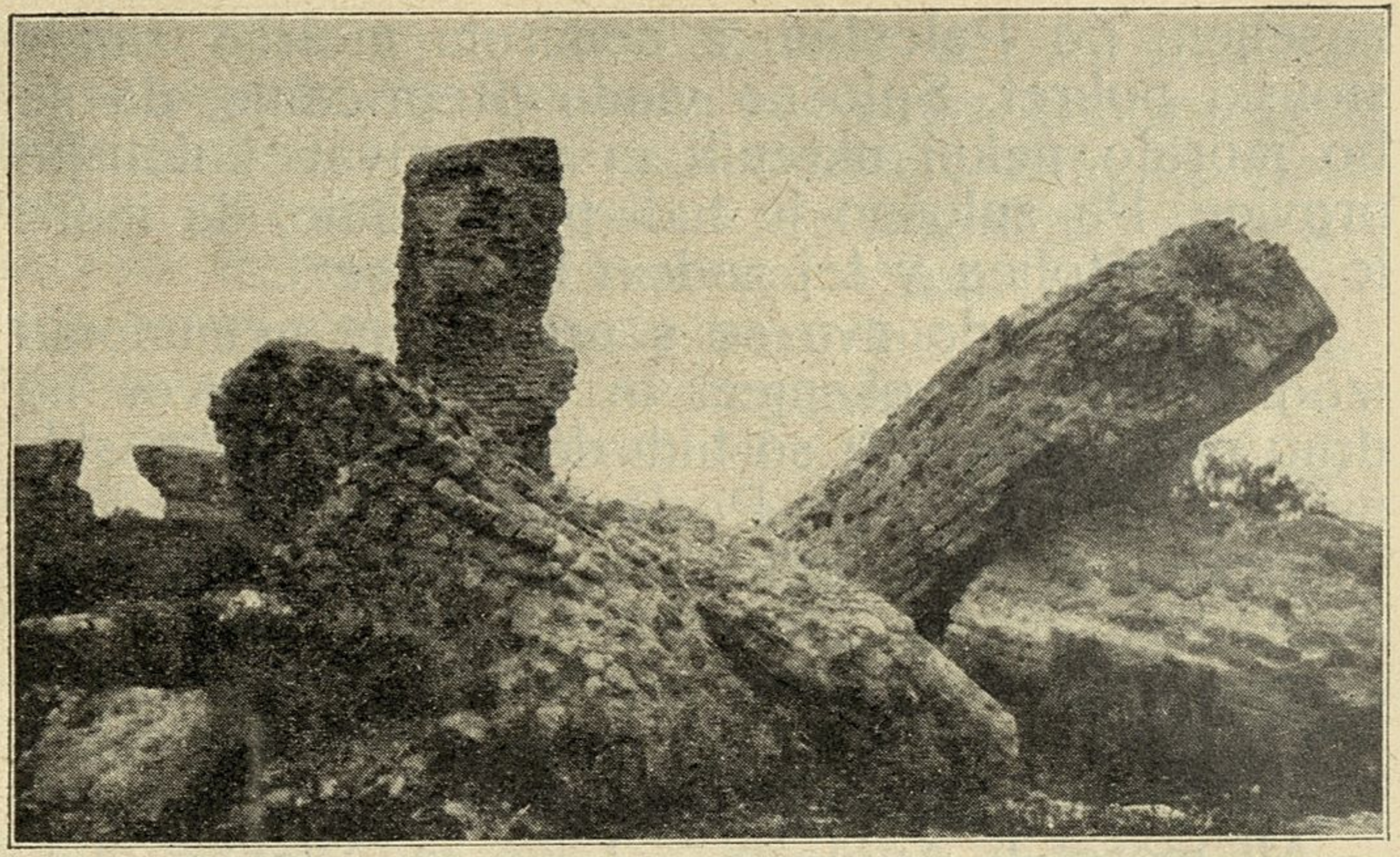

Obzidje Askalona.

V DEŽELI FILISTEJCEV.

1.

Ko se je bližal čas žetve, je šel Samson na obisk k svoji ženi, Filistejki iz Tamnate. Ta pa si je v njegovi odsotnosti vzela drugega in Samson se je zarotil, da se bo maščeval nad Filistejci. Nalovil si je tristo šakalov, povezal po dva skupaj za repe in nanje pritrdil gorečo plamenico ter šakale izpustil. Ti so koj planili v žitna polja Filistejcev, žito se je vžgalo in je pogorelo, pa tudi tisto žito je zgorelo, ki so ga že spravili na kupe, in tudi vinogradi in oljčni nasadi.

Na to zgodbo iz knjige Sodnikov sem mislil, ko sva z Mohamedom, mojim spremljevalcem, jezdila po širokih, rodovitnih dolinah južno od Bêt Gemala. Marca je bilo, pa žito, ki tod zraste komaj pol metra visoko, je že zorelo desno in levo od prašne ceste. Nizko, kopasto hribovje spremlja doline na

vzhodu in na zapadu, tu pa tam sameva kaka oljka, sicer pa je hribovje golo, s travo in grmičjem obraslo, in kaže mestoma siva, kamnita rebra. Sredi doline se vije reven potočič, ki pa je ob tem času že suh, saj gre v začetku marca zadnjič dež v južni Palestini. Vsekakor pa se ta pokrajina prijetno razlikuje od skalnate, nerodovitne gorske planote, na kateri leže Jeruzalem, Betlehem in drugi kraji gornje Judeje.

Tudi ta svet, zapadno pobočje judovskega hribovja, je pripadel pri razdelitvi Kanaana Judovemu rodu. Pa prav tja do bojevitega Davida je Juda le malokedaj mirno užival dobrote teh rodovitnih dolin. Kajti tod in daleč na zapad po še rodovitnejših dolinah ob morju so že bivali Filistejci, neugnani in zakleti sovražniki izvoljenega ljudstva. Ti, bi dejal, obmejni kraji so bili pozorišče vednih bojev, doline krog Bêt Gemala in vasice, ki so kedaj stale ob brdih bêtgemalskih, pa so bile priče Samsonovih junaštev. Tukaj je ležala Tamnata, kjer je bila doma njegova filistejska žena in kjer je raztrgal leva z golimi rokami, tod nekje je treba iskati višino Ramat Lehi, kjer je z oslovsko čeljustjo pobil »tisoč Filistejcev«.

»Effendi,« me je zmotil v mojih svetopisemskih razmišljanjih Mohamed, »vroče je, počijva si! Tamle za skalo je studenec!«

Dolina se je zožila in cesta je peljala precej strmo navzgor na sedlo med dvema vrhovoma. Razjahala sva in peljala konje med obcestno grmovje. Pod visoko skalo je bila votlina, vanjo je nemudoma zlezel Mohamed in se čez nekaj časa vrnil z novico, da je vode dovolj za naju in za konja in da je še lepo hladna povrh.

Blizu poldne je bilo, truden sem bil, saj sva že tri ure nepretrgoma jezdila. Zato sem odločil:

»Pa si počijva! Koliko je še do Bêt Džibrîna?«

»Poldrugo uro še, effendi! Pa dolgo se ne smeva tod muditi, kajti od Bêt Džibrîna do Tell es-Sâfijja je še štiri ure. In v Bêt Džibrînu se bova tudi najmanj dve uri pomudila.«

»Dobro. Sedaj je enajst, o pol eni odrineva, pa sva ob dveh v Bêt Džibrînu.« Tako sem jaz, effendi, določil počitek.

Sedla sva in južinala. Tudi Mohamed je pridno segal po konzervah in celò po vinu, čeprav je bil mohamedan.

Moj Mohamed je bil sijajen človek, skromen, prijazen, prijeten družabnik. Za vsak kotiček je vedel po filistejski deželi in poleg arabščine in turščine je dobro znal tudi laški ter nekaj francoščine in angleščine. Jezikov so ga naučili očetje salezijanci v Bêt Gemalu. Razen za gostoljubje in za konja, ki so mi ga posodili za dva dni sredi najnujnejšega poljskega dela, sem jim bil za Mohameda najbolj hvaležen.

Pred dvema dnevoma sem prispel v Bêt Gemal, prvo postajo svojega, na devet dni preračunanega potovanja po deželi Filistejcev. Priporočilo sem imel s seboj od prelata Fellingerja, rektorja avstrijskega gostišča, in zelo gostoljubno so me sprejeli. Samostan imajo in poljedelsko šolo za sinove južnopalestinskih fellâhov. Naselbina leži na gričku, uro oddaljena od postaje Artûf ob železnici Jeruzalem—Jafa, cel gradič je in okolica je za poljedelsko šolo zelo primerna, ker je res rodovitna. Domačini beduini jo zelo čislajo; njihovo delovanje je gotovo koristno za deželo, le to se mi je zdelo sumljivo, da je občevalni jezik v zavodu in tudi pouk skoraj izključno laški.

Dali so mi konja in za spremljevalca pa Mohameda, Arabca, ki je bil nekak vseznalec v zavodu. Tudi oborožili so ga, trdeč, da podeželsko polovanje po južnozapadni Palestini še dandanes ni

posebno varno. In priporočilna pisma na razne šejhe so mi napisali.

Med južino so nenadoma zatopotala kopita gori na sedlu. Mohamed je planil pokonci, zgrabil za puško in pogledal izza grmovja po cesti.

Pa kmalu je puško spet povesil, povedal, da so prijatelji, in stopil na cesto.

Trije beduini so prijezdili, njegovi dobri znanci so bili. Prisedli so k studencu in kmalu smo bili v živahnem pogovoru. In vsaj eno korist sem imel od dveh konzerv, ki so mi jih pojedli, zvedela sva namreč, da bêłdžibrînskega šejha ni doma.

Mohamed je majal z glavo, ko so beduini odjezdili.

»Ne vem, kako bo. — Šejha ni doma. — In tile ljudje!...«

»Pa odjezdiva kar dalje v Tell es-Sâfijje in bêłdžibrînske starine naj naju pihajo v uho!« sem odločil in odjezdila sva dalje.

V pol ure sva bila na vrhu sedla in čez uro naju je objel senčnat oljčni gaj, ki obdaja Bêt Džibrîn od vseh strani.

Jezdila sva mimo mogočnega loka, ki moli iz kupa razvalin desno od ceste. Ostanek je nekdanje škofijske stolnice iz dobe križarjev. Vas leži ob cesti. Bele kamnite hiše z ravnimi strehami in majhnimi, visoko ležečimi, zamreženimi okni, pristno mohamedanske in neprijazne, so gledale na naju, poldne je bilo in skoraj nikogar na cesti.

Pred neko hišo sva se ustavila. Občinska hiša da je, je razložil Mohamed. Zlezla sva s konj, poželjivo sem pogledal po senčnatem balkonu gori v »prvem nadstropju«, segel po nahrbtnik in dejal:

»Sedaj si bova pa koj kavo skuhala!«

Toda Mohamed me je prijel za roko.

»Počakaj, effendi! Nič se še ne ve, kako naju bodo sprejeli. Tile ljudje!...«

Par vaščanov v dostojanstvenih kuftânih je prikorakalo po cesti, obstali so od daleč in naju gledali. Rekel pa nobeden ni nič. Še več jih je prišlo, tudi ti so od daleč obstali. Eden je pa nekam sumljivo odšel.

Stala sva pri konjih, jaz sem si prižgal pipo, Mohamed pa je nemirno stopal krog živali, držal puško v roki in pogledoval po vaščanih. Nekaj fantalinov se je nabralo na dvorišču bližnje molilnice, vihteli so pesti in kričali. Tudi par kamnov je priletelo, pa nobeden ni zadel. Vaški možje so pritisnili bliže.

Tedaj je prikorakala po cesti vsa angleška posadka vasi Bêt Džibrîn — v osebi enega edinega človeka, oblečenega v bele jahalne hlače, rjavo angleško vojaško suknjo in v usnjate dokolenice. Oborožen je bil ta človek pa prav do zob. Bil je policist, orožnik, zastopnik angleške vlade, kar hočete.

Mohamed si je slišno oddehnil, mu šel naproti in mu koj živahno razložil najin položaj.

Angleška posadka se je počehljala za ušesom, mož je stopil k meni, pozdravil s selâm, pogledal po vaščanih, ki jih je bilo vse več na cesti, pa pokazal na balkon.

»Effendi, tamle gor v senco stopi! Boš varen pred solncem!«

Mohamed je privezal konje k plotu, vzela sva prtljago in šla po stopnicah na balkon. Bil sem ujetnik in povrh so me fanatični bêtdžibrînski mohamedani še oblegali.

Ne vem, kako bi se bile stvari še razvile, da ni kmalu nato prikorakal po cesti velik plečat mož v bogatem svilenem kuftânu. Preril se je skozi vaščane in stopil na balkon.

»Zvedel sem, da je prišel neki effendi. Šejha ni doma, jaz sem njegov brat in —.«

Predstavil sem se, mu dal svoje priporočilno pismo iz Bêt Džibrîna in potni list ter povedal svoje želje. Ker je Mohamed po turško govoril z njim, sem tudi jaz turški govoril.

In nato sem si v spremstvu šejhovega brata, angleške posadke in svojega, tudi oboroženega Mohameda ogledal bêtdžibrînske starine. In konec je bil tak, da me je šejhov brat povabil z vaškimi starešinami vred na kavo v svoj selâmlyq. Dal mi je tudi priporočilno pismo na šejha v Tell es-Sâfijju, svojega sorodnika, in dovolil, da sem ga s starešinami vred smel fotografirati.

In vse to zato, ker sem turški govoril in ker sem imel priporočilo od očetov salezijancev. Palestinski fellâh ne mara Angležev, še vedno ne more pozabiti Turka ter je hvaležen salezijancem, ki ga drže na rodni grudi in mu vzgajajo njegove sinove v dobre kmetovalce.

2.

Tema se je že delala, ko sva zavila krog visokega, strmo v ravnino padajočega griča in se na mah znašla sredi trope besno lajajočih psov. Mohamed jih je komaj odganjal s puškinim kopitom, da naju niso obgrizli.

Po pobočju so stale raztresene koče, luči ni bilo prav nobene, tudi nobenega človeka ni bilo videti. Zajezdila sva v vaško ulico.

Končno je nekdo prišel po temi in vprašal:

»Mîn hâda? Kdo je?«

»Sâhib — prijatelj,« sva odgovorila oba hkrati.

Dostojanstven mož je stopil pred naju. Mohamed me je predstavil in dal sem mu svoja pisma, priporočilo šejha bêtdžibrînskega in pismo predstojnika bêtgemalskega ter svoj potni list. Mož, bil je šejh el-beled, je vzel pisma in odšel z njimi v bližnjo kočo. Midva pa sva razjahala in peš peljala konje med koče.

Ni minilo pet minut, pa se je šejh z naglimi koraki vrnil in naju povabil s seboj. Nekdo je prihitel za njim in nama odvzel konje. Snel sem nahrbtnik in sedlo in šejh naju je peljal skozi nizek vhod na neko dvorišče. Posvetili so in skozi nizka vrata smo vstopili v nekako sobo. Tla so bila iz blata, strop pa palmova bruna. Po tleh so ležale preproge.

Nekdo je prinesel kup blazin, nekdo drugi je prihitel s stolom. Čudeč se, kje da so v tej deželi izteknili tako evropsko pohištvo, sem izpočetka sedel nanj, ko pa sem videl, da so vsi drugi počenili na preproge, sem vstal, zložil na stol sedlo in nahrbtnik in tudi počenil s prekrižanimi nogami. Trdo je šlo, utrujen sem bil, pa šejh mi je brž segel s kopo blazinic na pomoč in ohranil sem še s precejšnjo dostojanstvenostjo svoje evropsko ravnotežje.

Medtem so že bile nevidne ženske roke pridno na delu in postaven človek je prinesel na medenem, lepo cizeliranem pladnjiku sedem findžânov, skodelic, kave. Posegel sem v torbo na sedlu po cigarete in postregel. In potem smo kadili in pili kavo in govorili, turški in arabski, kakor je kazalo — in kakor sem pač bolje znal. Nato so prinesli večerjo.

Mize seve ni bilo. Sredi med nami je ležala preproga in nanjo so razpostavili krožnike, polne različnih jedil. Opazil sem mlečno kašo iz dure, krožnik olja, krožnik trdo kuhanih jajec s soljo in poprom, krožnik strdi in krožnik kislega mleka. Poleg pa ogromen kup ploščnatih, našim mlincem podobnih, lepo zapečenih podpepelnikov.

Šejh je ponudil. »Itfaddal!« je dejal, »izvolite!«

V zadregi sem gledal mlečno kašo in druge tekočine. Žlice ni bilo ne blizu ne daleč nobene videti. »Počakaj!« sem si dejal, »boš videl, kako bodo drugi naredili.«

Toda »Itfaddal!« je s poudarkom ponudil šejh.

Vroče mi je prihajalo. Če ne začnem, bom grdo užalil šejhovo gostoljubnost. Že sem premišljeval, ali bi se morebiti ne dalo. tisto mlečno kašo kar s peščico zajemati, in prav tako tudi strd in olje, ko se je zgenil Mohamed.

Ta sijajni človek je najbrž ugenil mojo zadrego. Z odločno kretnjo je segel po podpepelniku, ga pretrgal na dvoje, naredil iz ene polovice lično tuljavo, šel z njo v kašo, si nesel izdaten zalogaj okusne jedi med ustnice in pojedel vse skupaj z »žlico« vred.

Koj sem razumel. Hitro sem segel tudi jaz po podpepelniku, ga raztrgal na dvoje, naredil tuljavo, več ali manj popolno, posegel z njo v kašo, si je nesel lep zalogaj v usta in tudi vse skupaj pojedel z žlico vred. In nato je storil isto tudi šejh s svojimi starešinami.

Začetek je bil storjen. Drugo je šlo vse gladko.

Ko smo pospravili prve krožnike, so prinesli druge, koštrunovo meso z rižem. To pot nisem čakal na Mohameda, razumel sem položaj in koj z roko segel med mastne kose pečenke. Tudi drugi so tako jedli. Iz riža smo si valjali mastne cmoke kar v pesti.

Po pečenki je prišla spet kava in pri tej smo ostali. Postregel sem še s cigaretami in s čokolado in našel hvaležne odjemalce.

Proti polnoči so se možje razšli in ostala sva sama s šejhom. Naredili smo načrt za naslednji dan, šejh mi je lastnoročno prinesel žimnico in mi postlal. Nato se je poslovil še on in legla sva spat, seve kar oblečena.

In potem je prišla noč, črna, temna in strašna, da je vse življenje ne bom pozabil.

Nekako čez pol ure je bilo, ko sem začutil, da mi pri vratu in pri nogah nekaj leze po koži. Bolhe,

sem si mislil, in da se je na nekaj bolh v takile beduinski koči že pač treba pripraviti. Zadremal sem.

Pa kmalu sem se spet zbudil. Zdelo se mi je, da ležim na mravljišču —. Celo krdelo, kaj še, cela vojska filistejskih bolh me je napadla. In tako temeljito so me otipavale, da ni bilo prostorčka na koži, kamor bi ne bile prišle.

Kaj sem vse počel, da bi se ubranil tem filistejskim sovražnikom, tega ne bom pripovedoval. Šele proti jutru sem zadremal.

Mohamed me je zbudil. Vso noč je smrčal, mrcina!

»Kêf hâlak?« me je prijazno vprašal, »kako se počutite?«

Nisem mu odgovoril na to zlobno vprašanje, prižgal sem luč, mu dejal, naj gre ven, in se slekel. Za trdno sem bil odločen, da poiščem in uničim vso filistejsko zalego, ki se je naselila na mojem »svetu«. Tak vendar nisem smel nazaj med ljudi!

Vse sem preiskal, vsak kotiček obleke, vsako gubo, vse. Pa sledu ni bilo več o nočnem obisku.

Vmes se je vrnil Mohamed. Nasmejal se je.

»Nič niste našli? Naše beduinske bolhe so vse drugačne nego vaše frankovske! Ne prebivajo v posteljnini in obleki, ampak v zemlji. In zveste so svojim beduinskim gospodarjem. Tujca napadejo pa se vrnejo nazaj v zemljo. Lahko ste brez skrbi, nobena ne pojde z Vami!« —

Po zajtrku naju je peljal šejh na grič k razvalinam. Ni dvoma, da je na tem zadnjem izrastku judejskega gorovja stala svoj čas filistejska trdnjava, ki je branila Filistejo pred vpadi Izraelcev v njih rodovitno, vodá bogato ravnino ob morju. Pa o trdnjavi ni več sledu. Nekaj črepinj sem izbrskal iz bližnjih razorov in jih vzel za spomin s seboj. Mislim, da so iz pozne filistejske kulturne dobe, helenski vpliv se že vidi na njih.

Nekaj več je ostalo od križarske trdnjave Blanca guarda. Pa križarske trdnjave so me manj zanimale, privoščil sem si še krasni razgled na zapad po nekdanji deželi Filistejcev, kamor sem bil v bližnjih dneh namenjen; krog desete ure pa sva se poslovila od gostoljubnega šejha in odjezdila v hribovje proti Bêt Gemalu.

3.

Dva dni pozneje sem čez Bêt Šemeš, Latrûn, Modin, Ramle in Lyddo prispel v Jafo. Ogledal sem njene znamenitosti in se pripravil za dolgo pot globoko v deželo filistejsko. Najel sem si za tri dni močen, dolg avto, si izbral vozača, ki je deželo dobro poznal, si nakupil nekaj živeža in nekega lepega jutra sem oddrdral na jug, neznanim krajem in doživljajem naproti.

Nikar ne mislite, da sem se vozil po ravnih, gladkih cestah in da sem nočeval po hotelih! Vsega tega v deželi Filistejcev ni, vsaj dandanes še ne in tako kmalu tudi še ne bo.

Izprva je še šlo po lepi cesti, nekaj desetin kilometrov na jug od Jafe. Onstran Rišôn le Ziona pa sva zavila po grudastem kolovozu čez polja in ko je kolovoza zmanjkalo, kar čez pašnike na zapad k morju. Za nekaj časa so minili tudi pašniki in zašla sva med peščene griče in sipine. Ni šlo povsod gladko, večkrat sem moral zlesti z voza in ga tiščati iz peska, pa nazadnje sva le prispela na cilj, k nekdanjemu pristanišču mesta Jamnija.

Kraj se imenuje Mîneł Rûbîn. Dandanes je popolnoma speščenel. Kamor pogledaš, sam pesek, le tu pa tam moli iz njega še kako napol posušeno drevo. Na nizki višini sameva mohamedanska mošeja, enkrat na leto romajo k njej mohamedani iz Jafe in okolice. Med peščenimi griči leži ozka, dolga močvirnata mlaka. Tod je kedaj tekel potok Sorek, ki prihaja z judejskega hribovja.

Ob času Rimljanov je bilo jamnijsko pristanišče važnejše nego jafsko. Saj je bila Jamnija tistikrat sedež velikega sanhedrina. Pa zapadni vetrovi so zasuli pristanišče s peskom, obrežje se je pomeknilo na zapad in dandanes je ta kraj že dobre četrt ure oddaljen od morja.

Ahmed, moj vozač, mi je povedal, da se do morja sploh ne da priti z avtom. Časa pa tudi nisva imela, ker sva hotela še tisti dan priti do Gaze. Zapustila sva torej samotne sipine in se odpeljala nazaj v deželo.

Vozila sva spet po pesku, zavozila v močvirje, ki leži pod peščeno odejo, lezla v strme griče, zapeljala krog ovinka nenadoma v številno čredo goved, zašla v žitno polje in končno srečno spet pribrodila na nekako stezo in z nje na kolovoz med polja in travnike.

Ljudje so delali na polju, deteljo so kosili, radovedno so gledali drzni avto, ki je vozil po potih, koder se je njihova živina le s težavo mučila, hiše so se pojavile, palme so pozdravljale, prispela sva v Jamnijo.

Na nizkem kopastem griču stoji. Hiše so rjave in imajo nizke, poševne strehe, česar drugod po Judeji nikjer nisem videl. Zidane so z napol žgano ali pa samo na solncu posušeno opeko. V filistejski deželi ni kamenja, lesa pa je tudi malo.

Nisva se mudila v nekdaj slavni Jamniji. Ponovil sem v duhu spomin na čase, za judovstvo tako žalostne, ko je Tit razdejal Jeruzalem, pregnal judovsko prebivalstvo in ko je moral celò mogočni sanhedrin bežati v Jamnijo, in odbrzela sva dalje.

Čez kako uro sva privozila v svetopisemski Asdod. Dandanes je revna vas, koče so iz blata in s trstičjem krite, le par jih je z opeko zidanih. Ulice so ozke, da sva se komaj prerila skozi nje z velikim vozom. Razen par klesancev, ki stoje tu pa tam ob

hišnih voglih ali leže zunaj na polju, ni ničesar več videti o nekdanji slavi. Za vasjo stojé razvaline srednjeveškega hana in mimo pelje železnica Kantara—Haifa. Postaja je severno od vasi.

Svojčas je bil Asdod eno glavnih filistejskih zveznih mest. Dagona, filistejskega boga rib, so častili v Asdodu. Važno trgovsko mesto je bilo na karavanski poti v Egipt. Apostol Filip je pridigoval v Asdodu in v prvih časih krščanstva je bil v mestu celò škofijski sedež.

Vaški hodža, mohamedanski duhovnik, je stal na vasi, ko sva pridrdrala med koče. Zvedavo naju je popraševal za kod in kam še vaški učitelj, mlad človek, po evropsko oblečen, s tarbûšem na glavi, je prišel. Gladko je govoril angleški in zelo olikano se je vedel. Asdod ima danes ljudsko šolo. Sicer pa ima sedaj res že skoraj vsaka palestinska vas svojo šolo z arabskim učnim jezikom, v večjih krajih pa so še povrh šole raznih katoliških kongregacij in protestantovskih verskih družb.

Učitelj nas je povabil vse skupaj na kavo in zastopnika asdodskega kulturnega življenja sta bila jako ljubezniva. Čudil sem se, pa sem kmalu zvedel, zakaj. Ko sem se poslavljal, sta me prosila, da bi se smela peljati na sprehod v Gazo, odkoder bi se z večernim vlakom vrnila domov. Ker je bilo v vozu prostora dovolj, in ker je tudi Ahmed zatrjeval, da bo laže vozil, če bo voz tudi zadaj obtežen — jaz sem sedel pri vozaču —, sem ju rad vzel s seboj.

Vozili smo trdo ob železnici, večinoma po karavanski »cesti«, to je po travnikih in puščah, koder so globoko v posušeno blato vdrte stopinje kameljih parkljev kazale sled karavan, ki še dandanes vkljub železnici oskrbujejo tovorni promet med Egiptom in Palestino.

Čez dobro uro smo se obrnili ostro na zapad proti Askalonu v območje peščenih gričev in se

ustavili v vasi Medždel. Bazar je bil poln ljudi, sejmski dan so imeli. Žal nisem imel časa opazovati pestrega življenja. Ahmed me je poučil, da moram peš v Askalon, ker je svet popolnoma speščenel. Pustil sem torej voz in spremljevalce v hanu, si najel osla in oslarja ter odjezdil na zapad proti morju.

Kmalu za vasjo se začne pesek, prava puščava. Globoko se je vdiralo osličku, počasi je stopal. Mudilo se mi je, in oslar je pridno vihtel gorjačo, pa osličku naglica ni bila pogodi, brcal je, da je pesek letel na vse strani, me položil med bodičasto kaktusovo grmovje in šel v ljubo svobodo.

Prepustil sem osla in oslarja njuni usodi in se peš napotil dalje.

Vse globlji je bil pesek. Droben in zlatorumen je, zapadni veter je vel in pesek je »potoval«. Tenka plast drsi po površini, čuje se rahlo kovinsko žvižganje, ki ga povzroča trenje peščenih zrnc. Pravijo, da pesek poje.

Kraj je silno zapuščen. Hiše ni nobene videti, tu pa tam moli še kako drevo iz peska, pred leti je stalo morebiti še na travniku, danes je travnik že pod večno potujočim peskom, drevo še korenini v zemlji, pa zmanjkalo mu bo vlage, usehnilo bo. Kmalu bo pesek zasul tudi medždelske ulice in hiše.

Svet je lezel polagoma kvišku, hoja je bila vse bolj naporna. Že sem videl mogočne razvaline v goščavi na grebenu griča in kmalu sem stal pred ruševinami askalonskega obzidja.

Mestoma je zid še dobro ohranjen. Zidan je z napol žgano opeko, pozna se že vpliv bližnjega Egipta. Stopil sem skozi veliko odprtino, kjer so bila kedaj mestna vrata, in zagledal globoko spodaj pred seboj sinje Sredozemsko morje in peneči se venec valov, ki se je zaganjal ob skalnato obal nekdanjega askalonskega pristana.

Askalon je imel lepo lego. Proti vzhodu ga je obdajal visok greben v polkrogu, po tem grebenu je šlo mestno obzidje. V polkrožni kotlini ob morju in po pobočju grebena pa je ležalo mesto. Zares slikovita lega.

Pa saj je bil Askalon tudi eno največjih filistejskih mest. V zadnjem stoletju pred Kristusom je imelo celò lastno neodvisno ljudovlado pod rimskim protektoratom. Herod Veliki je bil v Askalonu rojen. Za njegovega časa je mesto posebno cvetelo. Leta 1099 so ga križarji pol leta oblegali in ga končno zavzeli. Od 13. stoletja dalje je Askalon razvalina.

Spustil sem se po pobočju. Čudno, peska ni več videti, na gosto raste grmovje. In med njim leže ostanki nekdanje slave askalonske, polomljeni stebri, korintski kapiteli, mogočni klesanci, porušene zidine, preperela opeka in vmes globoke jame, nekdanje cisterne. Star beduin me je našel in me za majhen bagšîš peljal doli k obali. Tam so izkopali star tempelj, ki pa žal ni iz stare filistejske dobe, ampak iz helensko-rimske. Vsekakor sem videl lepe kipe v plemenitem grškem slogu, lepe korintske stebre, vaze, sarkofage in mnogo drugega, kar priča, da je bil zadnja stoletja pr. Kr. tudi Askalon popolnoma pod vse obvladujočim vplivom helenizma.

Šel sem še k morju. Valovje buta ob razrušene nekdanje pristaniške stavbe, stebrovje gleda iz vode ali pa leži križem po valovju in pripoveduje o ponosnih filistejskih, feničanskih, grških in rimskih brodovih, ki so v davnih dobah pristajali ob njih, privažali in odvažali blago in prinašali živahno življenje. Danes pa »Askalon molči, črede se pasejo po njegovih ulicah in po njegovih razvalinah nočujejo pastirji«. Tako sta mu napovedala Jeremija in Zofonija. Kajti Bog je Filistejce obiskal.

4.

Svetopisemska Gaza je videla Samsonovih dvoje velikih junaštev. Neke lepe noči je odnesel kar cela mestna vrata na bližnji hrib in pa umrl je v Gazi na tragičen način pod razvalinami Dagonovega templja, ki ga je porušil z enim samim sunkom svojih mogočnih pleč.

O Dagonovem templju ni več sledu, glede vrat pa mi je pravil don Gabriel, katoliški misijonar v Gazi, pri katerem sem stanoval, da se še vidi kraj, odkoder jih je odnesel. Šla sva ga gledat.

V vzhodnem delu mesta stoji kos starodavnega mestnega zidu z zazidanimi vrati. Napol tičijo v zemlji. O njih pravi izročilo, da je tam vzdignil močni Samson mestna vrata iz tečajev, nesel pa da jih je na džebel Muntâr. Tudi tega mi je pokazal don Gabriel. Vzhodno od mesta leži, onstran kolodvora, ploščnat je in nizek. Samson je moral biti vsekakor močen človek, kajti hrib je gotovo uro hoda od mesta.

Današnja Gaza je čedno, lično mesto. Hiše so kamnite, deloma tudi z opeko zidane, mnogo jih je večnadstropnih. Ulice so snažne, široke in celò tlakane so! Ljudje se oblačijo že zelo po egiptovsko, moške vidiš v evropskem kroju s tarbûšem na glavi, ženske, vsaj meščanke, nosijo prozoren, bel pajčolan čez gornji del lica, prav kakor Egipčanke. Ni čuda. Saj je Kaira dandanes po železnici komaj par ur oddaljena od Gaze. Tudi bazar kaže egiptovski značaj.

V severnem delu mesta sem obiskal zanimivo džamijo es-Sajjid Hâšim. V njej je pokopan Hâšim, Mohamedov ded. Gaza je bila namreč nekdaj velevažno trgovsko mesto in glavna postojanka karavanske ceste, ki je peljala iz Damaska po Kanaanu v Egipt. Iz notranjosti dežele, iz okrajev onstran Jordana, da, kakor poroča izročilo o Hâšimu, celò

iz Arabije pa so prihajale v Gazo karavane arabskih trgovcev, ki so tu nakupovali blago za svoje dežele.

Dandanes je Gaza za trgovino dokaj manj pomembna, pa je še vedno važno tržišče, posebno za palestinski ječmen, za olive, fige in dateljne. Pristanišče je bilo nekdaj trdo za mestom, pa pesek ga je zasul in dandanes ni o pristanišču niti sledu.

Tisti dan sem obiskal tudi starodavne razvaline Umm Džerâr, starozakonsko Geraro, znano iz zgodovine Abrahamove. Ko je prišel Abraham v Kanaan, ga je prepotoval s svojimi čredami od severa do juga, pa se končno ustavil na gerarskih pustinjah, južno od Gaze. Brezkončne pustinje so bile dobra paša njegovim številnim čredam, nomad Abraham pa je na njih lahko živel svoje svobodno pastirsko življenje.

Vozil sem se po bujnih nasadih oljk in fig, ki obdajajo Gazo od vseh strani, in prišel ven v odprto pustinjo južno od Gaze. Obdelanega polja ni več videti, bodičasta trava raste v šopih, vmes je videti rdečo zemljo, pa tudi pesek. Pozimi, t. j. v deževni dobi, je pustinja krasna zelena preproga, poleti, v vroči dobi, pa je rjava pušča. Marca je bilo tistikrat, vroče je že bilo in trava je že venela.

Prevozil sem nekaj praznih wadijev in prispel v dobri pol uri do velikega kupa kamenja. Imenujejo ga hirbet Umm Džerâr, kar je nedvomno stara Gerara. Tod je torej pasel Abraham svoje črede, Hagarina tragična zgodba z Ismaelom se je odigravala v teh pustinjah, Izak in Jakob sta tu zagledala luč sveta. Iz teh pustinj so hodili Jakobovi sinovi v Egipt žita kupovat.

O teh častitljivih starodavnih zgodbah sem premišljeval in hodil po pustinji, Ahmed pa je popravljal avto. Na robu nekega wadija sem iznenaden obstal. Ali sem sanjal? Ali mi je mogočen čar dal gledati za štiritisoč let nazaj v dobo Abrahamovo?

V plitvem wadiju je stala cela vas črnih nizkih šotorov. Ognji so tleli med njimi, ženske so kuhale. Moški so lenarili, drugi so imeli opravka s konji in kamelami. In po wadiju gor in dol, kjerkoli je bilo malo sence, so se skrivale pred vročim opoldanskim solncem goste črede ovac in koz. Niže v wadiju pa so ženske tkale platno za šotore. Pol metra dolgi kolci so tičali v pesku v gotovo 20 m dolgi vrsti. Snutek iz kamelje dlake je bil napeljan od kolca do kolca v celi njegovi višini, ženske so čepele poleg in pretikavale počezno nit — votek.

Če to ni tabor Abrahamov, sem si dejal, pa je prav gotovo tale beduinski tabor prav tak, kakor je bil nekdaj Abrahamov tabor v gerarskih pustinjah. Stvar je bila nad vse zanimiva, že sem stopil, da bi si tabor od bliže pogledal, ko so me zavohali psi in besno lajajoč planili po pobočju wadija proti meni.

Z najdaljšimi koraki, ki sem jih zmogel, sem bežal nazaj. Pa pseta so mi bila že čisto blizu. Kdo ve, kako bi se mi bilo še godilo, da ni zapazil Ahmed moje stiske. Skočil je na sedež, avto je zabrnel in tuleč in ropotajoč šinil mimo mene in v jato razdraženih psov. Psi so se prestrašili, najbrž take pošastne živali še nikdar videli niso in ne slišali, stisnili so repe in se umeknili v wadi.

Hudomušni Ahmed se mi je sicer smejal in mi pravil, da me je bilo lepo gledati, kako sem jo ubiral po pustinji. Pa vkljub temu sem mu bil hvaležen, da mi je rešil, če že ne življenje, pa vsaj hlače.

5.

Južnovzhodno od Gaze leži brezkončna valovita ravnina, na vzhod sega do robov, za katerimi leži globoka kotlina Mrtvega morja, na jug pa se izgublja v puščavi Sinajskega polotoka. V severnem delu te ravnine leži Ber Šeba, oaza sedmerih studencev.

In v Ber Šebo sva se peljala tisto popoldne iz Gaze. Mudilo se nama je. Iz Gaze v Ber Šebo je z avtom dobre tri ure. In iz Ber Šebe sva hotela še tisti dan priti v Jeruzalem, kar je pomenilo spet tri ure dobre vožnje.

Po skromnem obedu v misijonski hiši smo sedli v voz, tudi don Gabriel je prisedel. Četrt ure daleč se je peljal z nama, nato pa se je poslovil in sama sva zdrknila ven v neizmerno pustinjo.

O cesti seve ni bilo sledu. Smer je kazala kamelja steza in sled avtomobila, ki je morebiti par dni pred nama tod vozil. Sled je peljala skoraj natančno proti jugovzhodu. Ahmed je že parkrat vozil Franke v Ber Šebo, zaiti nisva mogla.

Vožnja z avtom po takih brezkončnih planotah je polna čarov, ki so popotnikom na gladki, ravni cesti nepoznani. Še večje in strašnejše puščave sem pozneje prevozil z avtom, prav posebno pa se mi je vtisnila v spomin moja vožnja iz Gaze v Ber Šebo.

Potoma se nama je dvakrat pokvaril voz. Enkrat je počil obroč na zadnjem levem kolesu, brž sva ga zamenjala z rezervnim kolesom, katerih sva imela kar tri s seboj, drugič pa se je pokvarilo nekaj v stroju. Ubogi Ahmed se je plazil po hrbtu in trebuhu, da ga je popravil.

Medtem sem šel na sprehod in izteknil v bližini — strelne jarke iz svetovne vojne. Več vrst jih je, od zapada na vzhod potekajo v polkrogih in lomljenih črtah. Dober meter so globoki. Ahmed mi je tole o njih razlagal.

Nemško-turška vojska je pripravljala napad na Sueški kanal. Na potu iz Palestine h kanalu pa je Ber Šeba zadnji studenec. Tega so zasedli, utrdili in obdali s sostavom jarkov, ki so ležali dan hoda na zapad in na jug od oaze. Iz Jafe so speljali celò železnico v Ber Šebo in še globlje v puščavo proti

kanalu. Vse je bilo dobro zamišljeno in pripravljeno. Pa v nečem so se zavezniki ukanili. Poslali so v jarke in proti kanalu palestinske fellâhe pod vodstvom nemških in turških častnikov. Fellâhom pa se ni ljubilo nositi kožo naprodaj za tujce in ker so povrh še slabi vojaki, se je pohod na kanal čisto ponesrečil. Dne 30. oktobra 1917 je bila bitka pri Ber Šebi, zavezniki so to važno postojanko izgubili, mesec pozneje je padla tudi Gaza in nemško-turška vojska se je morala umekniti na črto Jafa—Jeruzalem.

Zapustila sva žalostne spomine na svetovno klanje in oddrdrala dalje.

Globok wadi nama je zastavil pot. Prav nič se ni pomišljal Ahmed, naravnost po strmem pobočju je spustil voz. Bolj zdrknila sva po kamenju navzdol ko se vozila, na dnu pa sva pljusknila v globok tolmun, da sva bila vsa mokra. Pa pridni stroj naju je potegnil ven, kakih sto metrov sva še brodila po vodi, pa se splazila da sam ne vem kako po strmi poti spet na planoto. Ponosno je poropotal stroj, kot bi se zavedal, da je dobro izvršil svojo dolžnost.

Občudoval sem stroj in vozača. Se pač moti, kdor misli, da je avto ustvarjen samo za gladke ceste! Ta čudoviti stroj nudi neverjetne možnosti in jih razkrije šele v težavnem terenu, kjer bi odpovedala vsaka vozna živina. Zato je avto najboljše vozilo za divje, neobljudene kraje in ima prav tam še veliko bodočnost.

Čez pol ure se je pojavila na vzhodnem obzorju ravna, visoka črta. Pogledal sem Ahmeda.

»Sikket hadîd,« je povedal, »železnica iz Rafe v Ber Šebo.«

Spomnil sem se. Iz Rafe ob progi Kantara-Haifa so potegnili Angleži železnico v Ber Šebo, deloma iz strategičnih razlogov, ker so beršebski studenci

važna točka za brambo kanala, deloma pa tudi iz trgovskih razlogov. Ber Šeba je na pol poti iz Rafe k južnemu koncu Mrtvega morja. In tam ležijo neizmerni, še ne dvignjeni zakladi čiste kamene soli, asfalta in žvepla. Te zaklade mislijo Angleži v doglednem času dvigniti in za prevoz bodo speljali železnico čez Ber Šebo do južnega konca Mrtvega morja.

Bliže je prihajala ravna črta, razvila se je v mogočen železniški nasip, ki je v velikem polkrogu presekal široki wadi. Šinila sva skozi obokan viaduki in zagledala pred seboj Ber Šebo. V par minutah sva bila na vasi.

Današnja Ber Šeba je lična, snažna naselbina, večinoma je nastala po vojni. Že ni več samo vas, trg bi mi rekli da je. Iz kamena zidane bele hiše, večinoma pritlične, stojijo v lepi ravni vrsti, širok trg leži med njimi, na majhni višini se košati močna, ponosna utrdba, angleška zastava se vije na njenem stolpu. Številna posadka biva v trdnjavi in čuva dragoceni zaklad beršebski, sedmere študence. Beršebski tržani pa so skoraj sami judjezionisti. Večinoma so trgovci, saj je Ber Šeba važno tržišče, ki oskrbuje daleč naokoli beduinske rodove z vsakdanjimi življenjskimi potrebščinami.

Ahmed je ustavil pred »glavnim hotelom«, lično pritlično hišico, ki je imela kar dve sobici, gostilniško in stanovanjsko. Postregli so mi pa dobro. Še pivo sem dobil, pomislite!

Pa moj Ahmed mi ni privoščil počitka. Štiri je bila ura, ko sva prišla, in ob petih je določil, da se bova odpeljala. Torej eno uro za vseh sedem študencev!

Pustil sem torej pivo, konzerve in kruh ter odšel iskat znamenite študence.

Na vzhodni strani naselbine pada svet za kakih trideset metrov in tam spodaj v široki ravnini ležijo

zelene oazice. Košato drevje in zelene tratice obdajajo izvirke. Preštel sem jih, res jih je točno sedem. Daleč naokoli izvirajo, tudi niso vsi enako veliki. Vseh niti obiskati nisem mogel, izbral sem si najbližnji studenec, ki je obenem največji. V desetih minutah sem bil pri njem.

Častitljivi spomini iz davne dobe svetopisemskih očakov se vežejo na te studence. Pred štiritisoč leti je tod pasel svoje črede očak Abraham, izkopal je tudi studenec, kakor beremo v prvi knjigi Mozesovi, zasadil gaj in postavil oltar Gospodu. Tudi Izak je ob studencih postavil svoje šotore in tu nekje se je pač tudi vršila tista zgodba, ki nam pripoveduje, kako je Jakob na nasvet svoje matere Rebeke ukanil brata Ezaua za očetov blagoslov.

Današnji studenci seve že zdavnaj niso več taki kakor ob tistih časih, ko so Abraham in njegovi potomci pri njih napajali svoje ovce. Studenec, ki sem ga obiskal, je moderno preurejen, močna sesaljka na bencinski pogon dviga vodo iz globine, jo izliva v veliko krnico iz cementa in jo pošilja po cevah gori v vas. Tudi dva druga studenca, sem čul, imata sesaljki na stroj. Vode je torej dovolj tod, le temu sem se čudil, da je ne uporabljajo baš preveč izdatno tudi za namakanje polj. Pa mislim, da se bodo podjetni Judje beršebski kmalu lotili tudi tega in spremenili beršebsko puščavo v rodovitna polja in v zelene travnike, brž ko bo speljana železnica do Mrtvega morja.

Šel sem nazaj, na robu planote sem se še enkrat, menda zadnjikrat v življenju, ozrl na sedmere oaze in dalje na vzhod. Tam zunaj za sinjim grebenom je ležal južni konec Mrtvega morja. Tam nekje sta pač tudi kedaj stali mesti Sodoma in Gomora, na kateri še dandanes spominja solnati džebel Usdûm ob vzhodni obali morja. Kako rad bi bil obiskal tudi še tiste kraje! Blizu sem jim bil, tri, štiri ure

vožnje z avtom, pa bi bil tam! Pa mošnja je imela tudi to pot glavno besedo . . .

Točno ob petih sva odhitela po še precej dobri cesti na sever v judejsko hribovje. Ob sedmih sva bila v Hebronu, katerega pa sem že prej parkrat obiskal, ob tričetrt na osem sva zdrknila mimo Betlehema, kjer sem tudi že bil dvakrat, ob osmih pa sem se prašen, umazan, utrujen in lačen, pa zadovoljen nad uspelim devetdnevnim potovanjem po deželi filistejski ter hvala Bogu zdrav in s celimi udi izkrcal pred avstrijskim gostiščem.

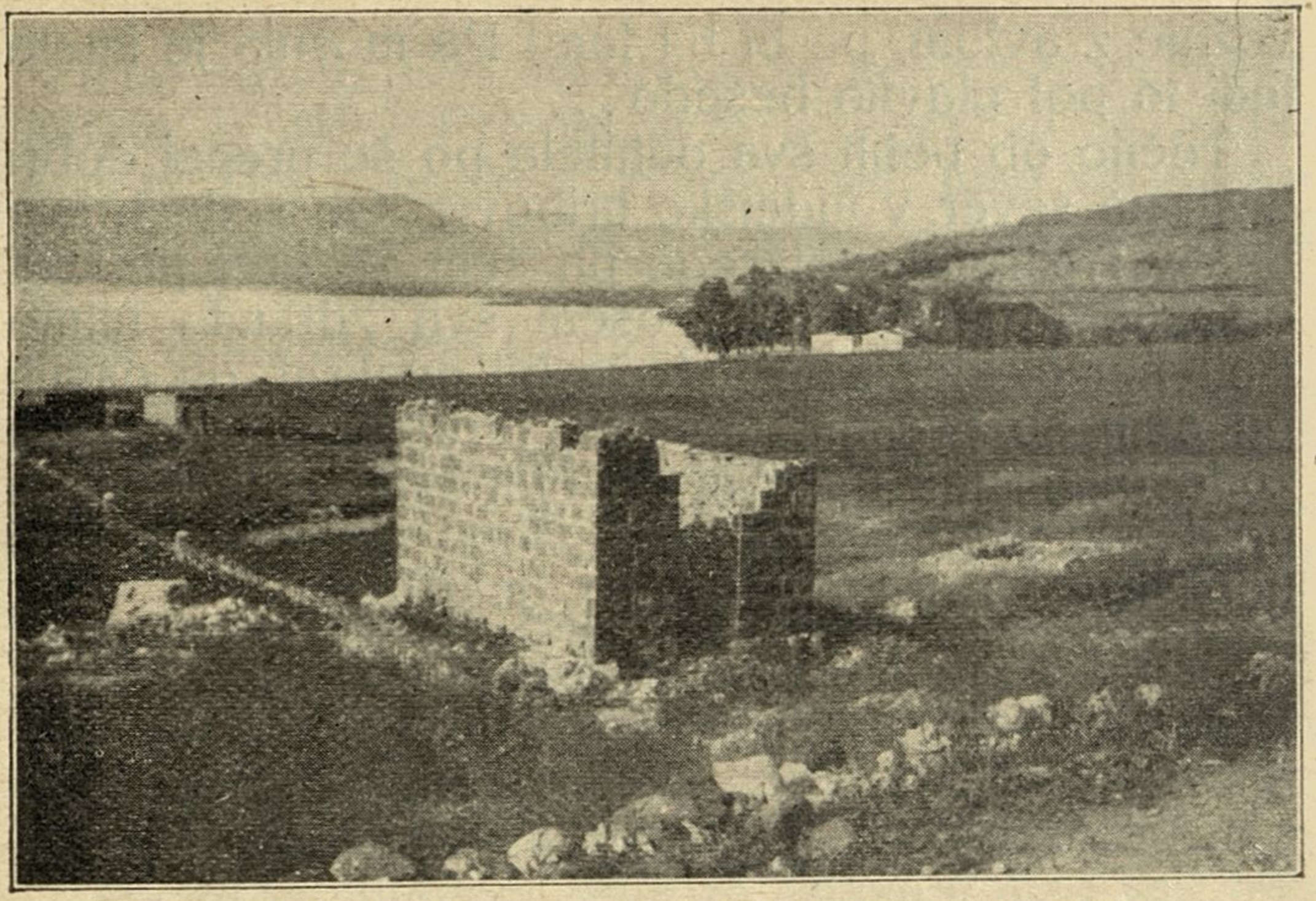

Zapadna obal Genezareškega jezera.

V DOMOVINI GOSPODOVI.

1.

»Popoldne se peljem z avtom na goro Tabor!« sem povedal tovarišu, vseučiliškemu profesorju iz Bonna, s katerim sva se seznanila že v Jeruzalemu in se skupaj vozila v Nazaret.

»Z avtom —? Na Tabor —?« se je zgražal. »Kaka profanacija! Jaz pojdem peš!«

Prepustil sem ga njegovi usodi.

Peš je pet ur iz Nazareta na goro Tabor, z avtom dobro uro. Pridobil sem cel dan, če sem vračunal še počitek po neizogibni utrujenosti. Čas mi je bil pičlo umerjen, najel sem si avto, katerih je vedno dovolj na razpolago v Nazaretu, plačal funt za ves popoldan in se odpeljal.

Do Tabora resnične ceste pravzaprav ni. Spodaj v dolini Esdrelon se odcepi od glavne ceste slab

kolovoz, po travnikih in med žitnim poljem se voziš pol ure, pa si v vasi Deburijje. Od tam šele pelje dobra avtomobilska cesta v ostrih serpentinah strmo na vrh.

Res sem tu pa tam vztrepetal in včasi tudi malo kriknil, kadar je vozač le prenaglo in preblizu ob robu prepada zasukal avto v ovinek, pa arabski šoferji so dobri, četudi drzni vozači, brez nesreče sem prišel na vrh.

Pustil sem voz pri vratih še dobro ohranjenega nekdanjega saracenskega obzidja in vstopil.

Lep drevored, pol kilometra dolg, pelje po vrhu Tabora k cerkvi in gostišču frančiškanov. Na levi je zid, svet za njim je last grških pravoslavnih menihov. S konca drevoreda že od daleč pozdravlja pročelje nove cerkve, pozidane po vojni. Ko prideš bliže, ves začuden gledaš pred cerkvijo kupe razvalin. Ostanki so nekdanjega samostana benediktincev iz 12. stoletja. Nekoliko kazijo pročelje, pa angleški urad za čuvanje spomenikov v Palestini je odločil, da morajo ostati. Na desni spredaj je samostan in gostišče frančiškanov.

Cerkev je bila zaklenjena, pogledal sem si jo pozneje. Stopil sem krog nje in se vdal razkošnemu razgledu.

Tabor ima morske višine 562 m, se dviga 420 m nad dolino Esdrelon in 770 m nad kotlino Genezareškega jezera. Razmeroma torej ni visok, pa sam zase se dviga iz široke doline esdrelonske ter stoji, bi skoraj rekel, na robu 208 m pod morjem ležeče jordanske doline in genezareške kotline. In ta njegova samotna lega omogočuje razgled, kakršnega ni kmalu najti v Palestini.

Pester zemljevid Gospodove domovine leži pred teboj razgrnjen. Globoko pod tvojimi nogami se širi dolina Esdrelon, rumene ploskve žitnega polja se menjavajo z obsežnejšimi ploskvami zelenih

travnikov. Vmes so naselbine zionistov, ponekod se še belijo šotori, po drugod že vidiš bele hišice z rdečimi strehami. Evropa, se ti zdi, da je padla na galilejska tla. Ravna črta od vzhoda na zapad, po dolini, tisto je ozkotirna železnica Haifa—Damask, od severa na jug pa teče bela črta, avtomobilska cesta iz Nazareta v Jeruzalem.

Na jugu obrobija dolino golo gorovje Gelboe, ki ga je David preklel, dalje na zapad ponosno dviga glavo vedno zeleni Karmel. Med njima leži sloviti prelaz dotainski, za katerega so borili krvave boje vsi, ki so hoteli gospodovati v Kanaanu. In zadaj vstaja vrh za vrhom, gorovje Efraim, tudi dvojčiča Ebal in Garizim vidiš, med katerima leži starodavni Sihem, sedanji Nablus.

Daleč zunaj na zapadu se blesti v popoldanskem solncu valovje Sredozemskega morja, tam je Haifa, tam je Akko, ki vzbuja spomine na viteške križarske vojne. In na severozapadu valovi hribovita gornja Galileja, ožja domovina Gospodova, doline, ravnine, kópasti griči se vrstijo in vsak pripoveduje, da je na njem počivalo nekdaj oko božjega Deteta in mladeniča iz Nazareta. Med griči, bolj proti jugu, komaj eno uro oddaljena od esdrelonske ravnine, tam je kotlina in v njej in po njenih pobočjih leži Nazaret, dandanes lično, belo mestece, nekdaj komaj znana, revna, tiha vas.

Na vzhodu pa se svet podira, se ti zdi. Hrib za hribom se dviga, visoki so, pa eden leži niže ko drugi. In za njimi vidiš brezno, od severa proti jugu segajoč globok jarek, dolino Jordana. Več sto metrov leži pod morsko gladino, eden najčudovitejših pojavov je na zemeljski obli. In tam gori, tam je nekak kotel, ogromen, razsežen, sveta primanjkuje, nič se ne vidi, le onstran kotla poteka sinja, bleda črta. V tistem kotlu leži Genezareško jezero, 208 m pod morsko gladino. In sinja črta

onstran, tisto je Transjordanija, visoka gorska planota, čudovit, še malo poznan svet.

S severa doli pa gleda mogočna planina, svetopisemski Hermon, ponosen na svojo višino (2700 m) in na svojo vedno zasneženo glavo, radi katere ga Arabci imenujejo džebel eš-Šejh, sivoglavi starosta, sveta gora kanaanskih poganov, ki jo pa tudi sv. pismo občuduje. In više gori v sinji megli se dvigajo grebeni »belega« Libanona, ki jih posebno pozimi in spomladi dobro vidiš, ko je zrak čist in ko so globoko doli pokriti s snegom.

Taka je ožja domovina Gospodova, Galilaea montium, hribovita Galileja, blagoslovljen kos zemlje, brez dvoma najlepši v vsej obljubljeni deželi. Zares, lepšega kraja si Gospod ni mogel izbrati za svojo domovino, pa tudi veličastnejšega pozorišča ne za svoje spremenjenje na gori.

Zamislil sem se še v zgodovino Tabora, ki je bil po svoji samotni legi ob starodavni karavanski cesti Damask—Jordan—Dotain—Sredozemsko morje že v sivih dneh kanaanske zgodovine strategična točka prve vrste, mislil sem na babilonske trdnjave, ki so, kakor izkopine dokazujejo, v drugem tisočletju pr. Kr. stale ob pobočju Karmela, na Megiddo in Tell Ta'annak, na boje Izraelcev in Filistejcev, ki so se borili za posest dotainskega prelaza in z njim za posest vsega Kanaana, na Jozijo, ki je padel pri Megiddu v boju z dežele lačnim faraonom Nekaotom, na Jožefa Flavija, guvernerja Galileje, ki je utrdil Tabor zoper Vespazianove legije, na saracenske horde, na sultâna Saladîna, ki je tudi pozidal na Taboru silne utrdbe, na križarje, na Napoleona, ki je 15. aprila 1799 ob vznožju Tabora priboril eno svojih najsrečnejših zmag, — pa sredi med moja razmišljanja je zagrmel bobneč grom izpod neba. Pooblačilo se je nenadoma, kar se v Galileji spomladi pogosto zgodi, nevihta se je bli-

žala. Z naglimi koraki sem bežal pod streho frančiškanskega gostišča.

In tam sem po dolgem popraševanju našel Slovenca, brata Hiacinta iz Šmartna pri Slovenjgradcu. In medtem ko je dež pljuskal zunaj, me je dobri rojak gostil v lepi romarski obednici ter mi pripovedoval o svojem tihem življenju na samotnih taborskih višinah. In sredi najhujšega dežja so se odprla vrata in noter je stopil, ves moker, da je curljalo od njega, gospod profesor iz Bonna ob Renu, ki se ni hotel z avtom peljati na Tabor.

2.

Štiri prijetne dni sem preživel v mičnem Nazaretu in v njegovi ljubki okolici, obiskal Naim, En Dôr, Zer'în, ki je starozakonski Jezrael, križem prevozil dolino Esdrelon, si pogledal Haifo in Akko in hodil po Karmelu, peti dan pa sem se odpeljal h Genezareškemu jezeru. Iz Nazareta do Tiberijade ob jezeru je okroglo 30 km, cesta je lepa, pa svet je hribovit, avto potrebuje celo uro.

Onstran Kane »galilejske«, rojstnega kraja sv. Jerneja in kjer je Gospod storil svoj prvi javni čudež, se začne rodovitna ravnina, pozorišče nesrečne bitke pri Hattînu l. 1187 med križarji in Saladînom, ki pomeni konec latinskega kraljestva križarjev v Palestini in začetek turške vlade. Za rogatim gričem Karn Hattîn, ki pa skoraj gotovo ne bo gora osmerih blagrov, dobiva pokrajina čudno lice. Zdi se ti, da se voziš po visoki gorski planoti, kajti pred teboj se odpira globok prepad in šele daleč onstran njega na vzhodu vidiš spet gorske robove. V resnici pa si komaj 200 m nad morjem. Kmalu se ti pojasni čudni pojav.

Avto privozi na rob ravnine, cesta začne padati v strmih vijugah navzdol. Ne vidiš še v prepad, zakrivajo ti ga hribi, ki so sicer visoki, ki pa leže

vendar globoko spodaj. Čez nekaj časa pa zagledaš na levi strani ceste belo tablo z napisom »See level« — morska višina. Prepad, ki leži pred teboj, je depresija, 208 m pod gladino Sredozemskega morja ležeča kotlina Genezareškega jezera.

Odtod dalje se voziš v prepad, pod zemljo. Vse globlje pada avto v širokih serpentinah, vse bolj se razgrinja pred tvojimi začudenimi očmi podzemeljska kotlina, vroč, gost zrak ti prihaja naproti. Hipoma se zablešči na dnu kotla azurno jezero in koj nato vidiš strmo pod seboj ob jezeru belo mesto Tiberijado, na levi proti severu razkošno zeleno obal, krog in krog pa venec visokih gor, čudovit, nepozaben pogled. Avto zavozi med lične predmestne vile in v četrti ure se ustaviš pred snažnim, novodobnim hotelom.

Da je Tiberijada dandanes popolnoma judovsko mesto, to uganeš na prvi pogled. Krivih nosov sicer ne srečavaš, pač pa kakor v novem Jeruzalemu slovanske tipe, posebno med dekleti, poljski, ruski in nemški jezik ti doni na uho, da se začuden ogleduješ, kam si zašel.

Svetopisemskih spominov v Tiberijadi ni. V starem zakonu se mesto ne imenuje, ker ga je postavil šele Herod Antipa. V evangelijih pa se tudi ne imenuje, nikjer ne beremo, da bi bil Gospod kedaj mesto obiskal. Judje so se mesta izogibali, ker je stalo na grobovih nekega starejšega, nam nepoznanega mesta. Sicer pa je današnja Tiberijada precej bolj severno od Herodove Tiberijade.

Obiskal sem cerkev sv. Petra v frančiškanskem samostanu, posvečeno spominu na čudoviti ribji lov, in šel ven v pristanišče. Koj so me obsuli arabski čolnarji in se mi kričavo ponujali za vožnjo po jezeru, k železniški postaji v Samak ob južnem koncu jezera, v Medždel in Tabko, čez jezero k razvalinam Kal'at el-Hossen, ki veljajo za kraj,

kjer so se svojčas obsedene svinje vrgle v »morje«, itd. Vsaka vožnja za en funt.

Izbral sem si najpoštenejši obraz in se pogodil za vožnjo ob obali do Tabke in za en funt. Šofer mi je prinesel nahrbtnik, drugo prtljago sem pustil v svojem »glavnem stanu« v Jeruzalemu; avto sem poslal nazaj v Nazaret in naročil, naj me pride čez tri dni v Tabko iskat. In nato sem se izročil svetopisemskim valovom Galilejskega »morja«, s tiho željo, to vam moram priznati, da bi doživel tudi kak svetopisemski viharček, in če bi bil tudi le samo majhen.

Za en funt sem dobil velik čoln na jadro, tri veslarje in še kapitana povrh. »Odrinite na globoko!« sem zapovedal z besedami evangelista Luke in zapeljali smo na odprto morje. Arabci so razpeli jadra, posegli v vesla in v taktu udarcev peli otožno popevko, nem sem užival razkošno lepoto, ki se je kakor v filmu razvijala pred mojimi gladnimi očmi.

Z jezera se šele vidi, kako lepo lego ima Tiberijada. Trdo ob obali se je razpoložila, bele vile leže raztresene po pobočju navzgor. V ozadju pa, koj za mestom, se dviga strma, temna gora, nad 400 m visoka, ki pa ni gora, ampak globoko pod gladino Sredozemskega morja segajoča stena genezareške depresije. Na jug se gora izgublja v sivi praznoti vedno globlje padajoče jordanske doline, na sever pa se zniža in se nadaljuje v mehko zaokroženih črtah jezerske obali. Čudno, da vkljub svoji lepi legi Tiberijada danes še nima posebnega tujskega prometa.

Lahen veter se je uprl v jadro, bele hiše tiberijadske so ostale zadaj, nove slike je razvil film. Nizko ob obali teče cesta, hribovje stopa nazaj, spodaj trdo ob jezeru leži revna vas Medždel, nekdanja Magdala, domovina spokornice Magda-

lene, za njo se dviga strma skalnata stena wadija Hamâm, golobje doline. Misli se bavijo nekaj časa s to zanimivo evangelijsko osebnostjo in iščejo kraj, kjer je morebiti kedaj stala pristava Marije iz Magdale, pa že se razgrinjajo nove lepote obali in vzbujajo nove evangelijske spomine.

Hribi se odmaknejo, globoko v wadi Hamâm se vidi. Tod je peljala nekdaj iz Nazareta in iz Galileje cesta k jezeru, po tej dolini je hodil Gospod, da se je izognil poganski Tiberijadi. Med hribovjem in obaljo leži ravnina, polja se nalahno dvigajo v pobočja, vsepovsod je zelenje in ob jezeru stoji pravi pristen gozd — redkost v Palestini — košatih evkaliptov in vitkih topolov, vmes raste neprodirna goščava. Potočiči se stekajo v jezero. Tam je terra Genezaret, genezareška pokrajina, pravi raj Galileje. Če bi ne vedeli iz evangelijev, da je bila ta zemlja ob Gospodovem času gosto obljudena, da so se ribiške vasice vrstile ob obali in se belile po rebrih, bi nam o tem pač že sama njena današnja rodovitnost morala pričati.

Tu so prava evangelijska tla. Koliko del Gospodovih je ta blagoslovljena zemlja videla, koliko njegovih govorov čula! Tu nekje je ležala Bêtsaida, rojstno mesto apostolov Andreja, Petra in Filipa. V jezero sega skalnat grič. Obal je močvirna, razvaline v bližini se imenujejo Han Minje. Mînâ pomeni po arabsko pristanišče. Ni dvoma, da je bilo tam nekdaj pristanišče za v bližini ležečo vas. Ob razvalinah hana stoji welî Šejh Alî es-Sajjad. Morebiti da se v imenu Sajjad še skriva staro ime Bêtsaida.

Tu je pristal Gospod po pomnožitvi kruha, ki se je zgodila više gori ob jezeru, tu blizu so Ga učenci videli hoditi po valovih in »ko so pristali in izstopili, so Ga ljudje takoj spoznali in obleteli so vso tisto pokrajino ter začeli prinašati bolnike«.

Pa Bêtsaida je izginila. Gospod jo je preklel. »Gorje tebi, Bêtsaida!« Močvirje in goščava krijeta kraj, ki je imel toliko prilike, da bi se bil izpreobrnil, pa se ni hotel.

Listal sem po drobni Hetzenauerjevi izdaji evangelijev in za nekaj minut nisem pazil na okolico. Tedaj je nenadoma pljusknil v čoln širok val in za njim še drugi. Močen veter je sunil v jadro in ga izpulil Arabcu iz rok, zaplahutalo je, čoln se je sumljivo nagnil. Hetzenauer je plaval na dnu čolna in ves moker sem bil. Daleč naokoli je jezero razburkano valovilo, čoln se je nevarno gugal. V skrbeh sem pogledal kapitana.

»Mâ fîš — nič ni!« se je nasmejal. »Vrtinec, ki bo koj mimo!«

Pa ni bil koj mimo. Grdo nas je premetavalo, še par valov smo dobili v čoln in s težavo so spet vlovili jadro. Nisem brez kazni izzival Galilejskega morja! Pa čudno, dalje zunaj je bilo jezero čisto mirno! Taki pojavi niso redki na Genezareškem jezeru. Razlagal sem si jih tako, da močen veter zaide s hribov v globoko jezersko kotlino, se spremeni v vrtinec in zapleše z valovi, dokler se ne poizgubi po jezeru.

Rad bi se bil še vozil, pa imeli smo zaenkrat viharja dovolj in Tabka, gostišče nemškega palestinskega društva, za tisti dan moj cilj, se je zabelila med evkalipti na obali.

Vsi Arabci so se morali upreti v vesla in delali so, da so se jim žile nabreknile na rokah, končno pa smo le brez večje nezgode pristali ob pomolu Tabke.

3.

Koj drugo jutro sem se peš napotil v Tell Hum, v evangelijski Kafarnaum.

Pot pelje vseskozi trdo ob jezeru. Ob Gospodovem času je peljala tod rimska cesta, ki je prišla

ob jezeru navzgor skozi Tiberijado, mimo Bêtsaide v Kafarnaum in je od tam šla v ovinku čez hribovje k Jordanu. Po tej cesti je hodil tudi Gospod v Kafarnaum, ki si ga je bil izbral za »svoje mesto«, ko Ga v Nazaretu niso hoteli poslušati.

Kraj je bil tistikrat gosto obljuden. Odkod bi se bilo sicer vzelo tistih pet tisoč mož, ne vštete žene in otroci, ki jih je više gori ob jezeru nasitil? Danes je obal zapuščena in prazna, ne vidiš ne vasi ne hiše ne ljudi. Tudi galilejski ribiči so izginili, tu pa tam vidiš kakega revnega beduina broditi po plitvinah ob obali. Niti obdelana ni zemlja, četudi je videti zelo rodovitna, za meter visoka trava raste ob poti.

Vroče je tu doli ob jezeru, dvesto metrov pod gladino Sredozemskega morja. Saj obdajajo tod kotlino od vseh strani do petsto in še več metrov visoki hribi, leži torej nad 700 m globoko, pa je komaj 12 km široko in 21 km dolgo. Zrak ni čist, sinja meglica zakriva južni konec jezera, tudi vzhodna, transjordanska obal se le slabo vidi. Jezero je danes gladko ko zrcalo, noben vetrc ga ne giblje, blesti se v solnčnih žarkih ko skleda živega srebra.

Samotna tihota leži na obali. Pa prav ta tihota dobro de domišljiji, ki se vdaja spominom evangelijskih dogodkov. Mitničar Levi-Matej, Jairova hči, stotnik kafarnaumski, žena, bolna na krvotoku, mrtvoudni človek, kafarnaumska sinagoga, vzvišeni govor o nebeškem kruhu — kdo bi mogel našteti vse dogodke in besede, ki so jih videle in čule kafarnaumske obali?

Pa kje leži Kafarnaum? »Gorje tebi, Kafarnaum! Do nebes si se povzdigoval, pa do pekla se boš pogreznil!« Obal je samotna in zapuščena, ljudje ne stanujejo več tod, goščava se razgrinja, kjer so kedaj stale bogate kafarnaumske hiše, razva-

line ležijo ob jezeru, edina priča o sijaju trdovratnega mesta.

Za tričetrt ure zagledaš trdo ob obrežju med košatimi evkalipti enonadstropno stavbo, obdano z zidom. Tam leži Tell Hum in enonadstropna hiša je gostišče frančiškanov. Vstopiš in prijazni frančiškan te koj pelje k slovitim razvalinam »kafarnaumske sinagoge«.

Ali res stojimo na tleh Gospodovega mesta?

O razvalinah sinagoge v Tell Humu so zgodovinarji in arheologi napisali že celo kopo strokovnih razprav. Meje naše knjige žal ne dovoljujejo, da bi se s tem vprašanjem obširneje bavili. Na kratko pa lahko ugotovimo tole.

Današnje arabsko ime kraja, Tell Hum, spominja vsekakor na evangelijski Kafarnaum, še bolj pa na talmudski Kefar Tanhum in Kefar Tehumin. Zdi se celò, da je Kefar Tehumin, kar pomenja obmejno mesto, pravo ime kraja, in da je Kafarnaum le ljudska potvorba. Iz Kefar Tehumin so Arabci naredili svoj Tell Hum.

Romarska poročila iz četrtega in nadaljnjih stoletij stavijo evangelijski Kafarnaum v bližino Bêtsaide (sv. Epifanij), v bližino današnje Tabke, ki se je tistikrat imenovala Heptapégon, sedmeri studenci (Silvija akvitanska). Sv. Jeronim poroča, da so razvaline Korozaina za dve milji (3 km) oddaljene od razvalin Kafarnauma. Res ležijo razvaline Korozaina tričetrt ure više gori v hribovih nad današnjim Tell Humom. Silvija akvitanska poroča še tudi, da je videla v Kafarnaumu sinagogo, ki da je zidana z rezanim kamenjem in da stopnice peljejo k sinagogi. Oboje je še danes videti na razvalinah v Tell Humu. Slično poročajo tudi mlajša izročila.

Današnje razvaline, izkopane in strokovno preiskane v letih 1865—1905, kažejo bogati, skoraj

nekoliko preobloženi helenski slog, kakršen je bil v navadi po vsem tedanjem rimskem cesarstvu pri monumentalnih stavbah. Da so bile te razvaline kedaj judovska sinagoga, o tem ni nobenega dvoma, to je znanstveno dokazano.

Gre le za dvoje vprašanj: ali je bila sinagoga pozidana ob času Kristusovem in ali stoji na kraju evangelijskega Kafarnauma.

Na drugo vprašanje lahko odgovorimo s skoraj znanstveno gotovostjo, da je Tell Hum res nekdanji talmudski Kefar Tehumin, oziroma evangelijski Kafarnaum. Ime se ujema in izročilo tudi. Na prvo vprašanje pa je teže odgovoriti. Nekateri arheologi so le mnenja, da je sinagoga iz drugega ali tretjega stoletja po Kr., ker da je slog prebogat za prvo stoletje in še iz drugih razlogov.

Vkljub temu prevladuje dandanes pri večini strokovnjakov naziranje, da so razvaline v Tell Humu res razvaline sinagoge, ki jo je, kakor poroča evangelist Luka, pozidal kafarnaumskim Judom rimski centurion, tisti, ki je prvi izgovoril znamenite besede »Gospod, nisem vreden —!«.

Poslovil sem se od gostoljubnih frančiškanov, ki mi niso samo postregli s strokovno razlago razvalin, ampak mi v prijetno hladni jedilnici okrepčali tudi telo, ter se napotil dalje ob jezeru.

Poti ni več, kar po celem je treba hoditi. Divji oleander bujno poganja svoje bele in rdeče cvete, trdo ob vodi vidiš rumeno cvetočo peruniko na visokih steblih, v plitvih zalivih pozdravlja kalužnica in poleg nje se ziblje trstika, obe znani iz domačih vod. Iz grmovja se dviga tu pa tam samotna divja oljka, bodičasto terebinto srečavaš, včasi močno zadehti, če prideš mimo balzamovega grma. Obali Tiberijadskega jezera so pravi raj za botaničarja. Ni čuda. Vode je dovolj, vročina pa je v tem kotu prav tropična.

V pičlih dveh urah sem prišel na severni konec jezera, k ustju Jordana. Beduin je čepel ob bregu in me za dragih pet piastrov prepeljal čez reko — in bil sem v Transjordaniji, ki pa pripada tu gori še Francozom. Še pol ure ob peščenem bregu dalje, pa sem stal na kraju, kjer je morebiti ležala ob Kristusovem času Bêtsaida Julias.

Kraj je zapuščen. Sem se je umeknil Gospod, ko je Herod dal obglaviti sv. Janeza Krstnika, in tu nekje je tudi nasitil množice, ki so prišle za njim »na samotni kraj«, odtod je poslal učence v čolnu na drugo stran jezera, v deželo Genezaret.

Celo uro sem hodil po ogromnih, sočnih travnikih, si ogledoval črede buš, ki so jih pasli beduini, in opazoval gručo fellâhov, ki so prekopavali jarke in spuščali vodo iz Jordana po travnikih. Ti so me opozorili, da dalje ne morem, ker so više gori travniki vsi preplavljeni. Vrnil sem se k brodu in si pod senčnatim evkaliptom privoščil popoldanski počitek.

Nazaj grede mi je prišla blizu Kafarnauma nesrečna misel, da bi šel iskat razvaline evangelijskega Korozaina. Topografi so mnenja, da jih je najti v današnjih razvalinah hirbet Keraza, in Baedeker me je poučil, da se pride k njim v eni uri po wadiju, ki se vleče severno od Kafarnauma v hribovje.

Nisem se dolgo pomišljal, obrnil sem jezeru hrbet in se začel pehati po wadiju navzgor. Poti ni seve prav nobene. Grmičje je bilo mestoma tako visoko, da sem izginjal v njem, spotikal sem se ob kamenju, se plazil po bazaltnih skalah, vmes pa iskal z očmi po pobočju wadija za sledovi razvalin. Pot mi je curkoma tekel po obrazu, solnce je v ozkem wadiju neznosno pripekalo. Najrajši bi se bil vrnil, pa sram me je bilo pred samim seboj in zato sem vztrajal.

Po tričetrturnem pehanju sem zagledal gori na levem bregu wadija nekako zidovje. Po dolgem iskanju sem našel primeren kraj, tam sem zlezel na vrh, poln znanstvenega navdušenja, da bom po tolikem trudu res našel grešni Korozain.

Pa skoraj nič nisem našel. Nekaj zidin in starikastega kamenja, sledu pa ne o stebrih in kapitelih in o sinagogi, ki jo je obljuboval Baedeker.

Samemu sebi sem se smilil, da sem šel to revno kamenje ogledovat. Tolažil sem se, da so najbrž že davno pred menoj turisti in znanstveniki pokradli, kar je bilo količkaj znamenitega, da pa je razvalina prav gotovo nekdanji Korozain. In pomirjen sem začel premišljevati, kako bi pravzaprav prišel nazaj v Tabko. S kompasom in z zemljevidom sem si določil smer, pa jo mahnil nazaj v wadi in po drugi strani navzgor.

Prišel sem na gorsko planoto, poraslo z grmovjem in posuto s kamenjem. Dve uri sem blodil po njej, solnce je lezlo za hribe, žejalo me je, po ušesih mi je zvenelo od utrujenosti in vročine, obupaval sem že, ko začujem pasje lajanje.

Šel sem za glasom in našel za nekim gričem beduinski tabor. Psi so me obsuli, klical sem na pomoč, par beduinov je prišlo iz šotorov. Potožil sem jim svoje težave, dali so mi neke mlačne, blatne mlake piti, vsaj mokra je bila. Vabili so me, naj ostanem čez noč pri njih, drugi dan da me pospremijo v Tabko. Odklonil sem sumljivo vabilo, se odkupil s prav izdatnim bagšîšem in si dal pokazati smer v Tabko. Ob devetih zvečer sem prišel ves zdelan in lačen domov. Na lastnih kosteh sem okusil Gospodove besede: »Gorje tebi, Korozain!«

Drugi dan sem lenaril in sanjaril ob jezeru, tretji dan popoldne pa je prispel pome moj avto, da me odpelje spet v Jeruzalem.

Poslovil sem se od prijazne Tabke, od ljubkih bregov genezareških, od bele Tiberijade, in se odpeljal nazaj nad morsko obal. Ob štirih popoldne sem bil v Nazaretu, kjer pa se nisem ustavil, ob sedmih zvečer pa v Jeruzalemu.

Teden dni sem še ostal v Jeruzalemu, urejeval svoje zapiske in fotografične posnetke, v drugi polovici aprila pa sem se z vlakom odpeljal čez Lyddo in Haifo v Damask. Od tam sem nameraval nastopiti dolgo pot čez Arabsko puščavo v Bagdad.

ČETRTI DEL

PO PUŠČAVAH ARABIJE IN MEZOPOTAMIJE

Po puščavi bežeče divje kamele.

Z AVTOMOBILOM ČEZ ARABSKO PUŠČAVO.

1.

Karavana je počivala pred hotelom Victoria.

Davi ob osmih je pribrzela čez Libanon, ob devetih bi imela odriniti v puščavo, pa smo še ob enajstih postopali krog nje in čakali.

Šoferji so nalagali večjo prtljago na tovorni avto in privezovali ročne kovčege osebnim avtomobilom na ledja, pa vse spet odvezali in zložili na cesto, se posvetovali in ugibali, kako bi najbolje in najvarneje spravili na vozove 21 velikih in 14 malih kovčegov. In ko je bilo že vse spet natovorjeno in povezano, so še vedno stali trije, štirje kovčegi na cesti in ni jih bilo kam dejati.

Popotniki, štirinajst nas je bilo, smo se naveličali trdega tlaka; eni so odšli na lunch v hotel, drugi so se porazgubili po bližnjih ulicah, le par

najpotrpežljivejših nas je ostalo; pomagali smo tovoriti in raztovarjati, svetovali smo in sitnarili, da se bo prtljaga pokvarila, naprašila in izgubila, ter res uspeli, da se je odhod še bolj zavlekel.

Končno je bilo vodji karavane, rezkemu in redkobesednemu Američanu dovolj, zagodel je svoj »All right! Go on!« in tovorni avto se je odmajal po ulici ter izginil za oglom. Nato je zgrabil za hupo in tuleč klical zamudne popotnike. Zlezli smo v dolga, nizka, pa zelo udobna avtomobila, ki sta nosila napis: »Eastern Transport Company Beyrouth-Bagdad - Teheran«, in se udobno razposadili po mehkih sedežih; saj bo treba sedem ur sedeti do Palmire. Ročne torbice, volnene odeje in drugo drobnarijo, ki mora biti na taki dolgi vožnji vedno pri roki, smo zložili pod sedeže, zunaj na stopnicah je bila pritrjena manjša prtljaga, da je bila tudi pri roki, ob zadnji steni smo vozili s seboj hrane in pijače za dva dni, na hrbtu in na strehi pa so bile pritrjene vrvi, lopate, motike, rezervna kolesa, cela mehanična delavnica, popotna lekarna in ne vem kaj še vse. Opremljeni smo bili, kakor je treba biti opremljen za dolgo, negotovo vožnjo čez veliko puščavo.

Moj sedež je bil hvala Bogu poleg vozača, najudobnejši je bil, lahko sem stegoval dolge noge, kakor in kamor sem hotel, in povrh sem imel še najlepši razgled. Prostor mi je poskrbel rojak, ljubeznivi gospod Pavličević, lastnik hotela Victoria, največjega v Damasku. Dalmatinec je po rodu in naš državljan.

Avto je zatrobil, na pragu se je klanjal gospod Pavličević svojim gostom, par rok je zamahnilo v pozdrav puščavskim popotnikom, in avto se je leno odzibal izpred hotela ter se zagnetel v gosto obljudeno ulico. Počasi smo vozili po zelenjadnem bazaru, se zvijali skozi ozke ulice predmestja,

zavili zunaj med zelenimi, bujnimi vrtovi in nasadi proti severovzhodu, zdrknili mimo žuborečega potočiča Baradâ in pohiteli na avtomobilsko cesto, ki pelje v Libanon in dalje gori v severno Sirijo.

Avto je zabrzel in puščal goste oblake prahu za seboj. Ubogi sopotniki drugega avtomobila, ki je vozil za nami! Udobno sedenje se je spremenilo v mehko zibanje, to pa v prožno odskakovanje. Francoske ceste v severni Siriji pač le še niso angleške avtomobilske ceste Palestine! Zeleni vrtovi Damaska so izginili za nami, mrtva, siva puščava nas je objela, na desni je segala tja do brezkončne ravne črte, kjer je nebo slonelo na njej, na levi pa se je, kakih pet kilometrov oddaljen, dvigal raztrgani, goli džebel Kalamûn. In vanj smo zavozili čez pol ure nagle vožnje, najprvo po strmih vijugah navzgor, potem pa po pusti peščeni gorski planoti med dvema sivima apnenima grebenoma naravnost na sever.

Nobenega avtomobila nismo srečali, žive duše nismo videli na cesti. Nekaj vasi smo v divji naglici prevozili, zapuščenih in pozabljenih sredi puščave — od česa neki ti ljudje živijo? —, in nato me je prijetno guganje na mehkem sedežu zazibalo v spanec. Pa je bilo tudi zaspano vroče v vozu, čisto zaprtem radi gostega prahu.

Močen pok me je zbudil. Avto je nevarno visel na stran, vozač je godel »Damned defect!« in zadržal brzino. Trdo pred nami je ležala beduinska vas Kariatên, siva v sivi puščavi.

Obstali smo pred hanom na robu vasi in izstopili. Šofer je napovedal par minut odmora in se koj lotil dela, da izmenja zadnje levo kolo, na katerem je počil, najbrž radi vročine, gumijev obroč.

Škoda, da nismo smeli v vas! Katoliški sirski maroniti imajo v Kariatênu samostan. Veliki reveži so, morebiti bi mi bili za primeren bagšîš podarili

kako staro obredno knjigo, ki bi jo lahko tvegali, za mene pa bi bila velike vrednosti. Pa šofer je dejal, da bomo v par minutah odpotovali in da se ne smemo oddaljiti.

Postopali smo torej krog avtomobila in ocenjevali prve vtise o vožnji po puščavi. Sami novinci smo bili, nobeden se še ni vozil čez veliko puščavo v Mezopotamijo.

Iz vseh delov sveta nas je nabral puščavski avto, iz Anglije je bil neki višji častnik, iz Francije novoporočen par, ki si je privoščil ženitovanjsko potovanje iz Pariza čez Kairo in Bagdad v Teheran, iz srednje Evrope sem bil jaz, iz Egipta mlad trgovec, iz Kanade pa gospod Perry. In še neki človek je bil, ki pa ga nisem prav znal opredeliti glede domovine, mislim, da je bil odnekod iz osrednje Azije.

Okolica hana razen zaprašenega kaktusovega grmičja in nizkih palm ni nudila nobene spremembe v sivi enoličnosti puščave, zato je razumljivo, da je bila edina ženska na krovu puščavske ladje središče zanimanja vseh sopotnikov. Anglež je meril Parižanko s kritičnim pogledom, mladi Egipčan jo je lovil s svojimi velikimi, žarkimi očmi, mi drugi, ki smo imeli fotografične aparate, pa smo lovili mladi par s svojimi lečami. Pa brez uspeha. Previdno sta se nam izognila za kaktusovo grmovje, ona obotavljaje se, kar je razumljivo pri koketni Parižanki, on pa z jeznimi očmi in nagubanim čelom ter nervozen. Kar je bilo tudi razumljivo.

Štiriurna vožnja iz Damaska do Kariatêna še ni mogla roditi ožjih stikov med člani sedmorice. Le Kanadec Perry se je meni že v Kariatênu približal. Postaren človek je bil, sivo brado je že imel in redke lase, nemško pokolenje mu je bilo videti na obrazu in v vsaki njegovi tehtni, premišljeni kretnji.

Profesor orientalistike je na Manitoba Collegu v Winnipegu v Kanadi in prav kakor jaz si je tudi on privoščil enkrat v življenju studijsko potovanje v Orient. Njegovi pradedi, tako sem pozneje zvedel, so bili Nemci in tudi sam je leto dni studiral na vseučilišču v Leipzigu. Ne vem, zakaj je baš meni naklonil svoje simpatije, morebiti je zaslutil znanstveno sorodstvo. Sklenila sva prijateljstvo in skupno sva prevozila in prehodila Mezopotamijo in obiskala njene razvaline ter delila križe in težave potovanja, pa tudi denar.

»Specken Sie deutsch?« me je nagovoril, ko sem namerjal fotografični aparat na han.

»No, I don't,« sem odgovoril. Čemu bi naj govoril z Američanom po nemško?

Pa se ni dal premotiti. Je že kje zvedel, odkod sem doma, in odslej je poskušal nad menoj svojo rogljato nemščino, ki mi je zbujala mnogo smeha. Govorila sva nemški, kadar sva bila sama, v družbi pa angleški.

Kolo je bilo izmenjano, hladilnik napolnjen s svežo vodo, ki jo je beduin prinesel iz hana, avto je zatrobil in zlezli smo na krov.

Onstran Kariatêna se poizgubi v puščavi zadnje hribovje vzhodnega Libanona, le tu pa tam zraste kak samoten, nizek greben iz nepregledne ravnine. Velika Arabska puščava se začne, prave ceste ni več, sirsko avtomobilsko cesto smo zapustili že pri vasi Nebk v Libanonu, mestoma je še videti sledove stare rimske karavanske ceste, ki je peljala iz Damaska v Palmiro in dalje k Eufratu, včasi nas je srečal še tudi kak rimski milliarius, skoraj dva metra visok kamenit steber, s katerimi so Rimljani šteli milje po svojih cestah.

Po triurni, silno enolični vožnji mi je pokazal šofer na severovzhod, kjer je ležalo med dvema golima grebenoma nekako sedlo.

»Tamle je Palmira!«

Obrnil sem se in naznanil družbi razveseljivo vest. V hipu nas je minila dremava malomarnost, avto je planil v puščavo in kar požiral daljavo, živahno razlaganje je šlo od ust do ust, bliže sta prihajala kameniti grebena, na vrhu, levo od sedla se je izluščilo iz skalovja zidovje polpodrte trdnjave, koj nato smo bili na sedlu — in spodaj pred nami se je razgrnila brezkončna ravan, osrčje velike puščave, ki leži med Damaskom in Bagdadom. V daljavi se je izgubljala v umazano sivi meglici, ki jo je čudovito ožarjalo večerno solnce, v ospredju spodaj, kakih dvajset metrov niže pod sedlom, pa se je bleščala v zlatorumenem pesku dolga vrsta vitkih stebrov, masiven tempelj iz rdečkastega kamena je žarel na koncu stebrišča.

Palmira, kraljica puščave, je ležala pred nami.

2.

Obstali smo tik pod mogočnimi razvalinami Ba'alovega templja pred nizko, dolgo in preprosto hišico, ki je pomenila edini »hotel« v Palmiri. Šofer nam je dal dve uri odmora, eno za obisk pri razvalinah, drugo za večerjo, in razšli smo se.

Posebej za razvaline meni ni bilo mnogo. Tempelj solnčnega boga je podoben onemu v Ba'albeku, za podroben studij ni bilo časa, glavno mi je bilo, da dobim lep, celoten vtis in da ujamem še pred solnčnim zapadom nekaj posnetkov.

Oddal sem potni list »hotelirju«, ki je bil obenem najvišja policijska oblast Palmire, zadnje postojanke francoske Sirije proti vzhodu, vzel fotografični aparat in filme ter odšel med razvaline.

Pustil sem tempelj solnčnega boga na desni in si ga prihranil za na zadnje, če bo še čas, ter pohitel ven k stebrišču. Najlepši in najznačilnejši ostanek Palmire je, nekdanja glavna ulica.

Po globokem rumenem pesku, mimo ogromnih klesancev iz rdečega školjčnega apnenca in čez podrte in polomljene stebre, ki so kdaj obdajali mestni trg, sem se preril do portika, do vhoda v glavno ulico. Visoki, v bogatem grško-rimskem slogu postavljeni loki se bočijo na masivnih pilastrih, glavni lok, ki je pod njim šla ulica, ima višino 10·5 m in dobrih 5 m premera. Desno in levo stojita še dva manjša loka. Iz neznanih vzrokov so portik asimetrično postavili, os ceste seka v topem kotu os glavnega loka. Ves portik je vkljub svojim tisoč sedemsto letom še dobro ohranjen in živo spominja na rimske slavoloke. Saj je tudi iz njihovih dob.

Onstran portika se začenja stebrišče. Dober kilometer je dolgo, od jugovzhoda proti severozapadu poteka, pa ne skozi v ravni črti. Približno na sredini se obrne v topem kotu nekoliko proti severu. Stebri so stali v dveh vzporednih vrstah, kakih štiristo jih je bilo v vsaki vrsti. Dandanes seveda ne stojijo več vsi, le kakih dvesto sem jih naštel.

Ti stebri so spremljali na desni in levi glavno ulico, za njimi so stale palače. Hodnik za pešce je bil pokrit in je nudil meščanom prijeten hlad. Zdi se, da je na vrhu prvega stebrišča stalo še drugo, tudi s hodnikom.

Stopal sem ob stebrišču po nekdanji glavni ulici in mislil na minuli sijaj Palmire, kraljice sirske puščave.

Na splošno se dandanes sodi, da je Palmira istovetna z mestom Tadmor, o katerem piše druga knjiga Kronik, da ga je pozidal Salomon. Še dandanes pravijo Arabci mestu Tadmor, beseda prihaja iz semitskega tamar, ki pomeni palmo. Ime Palmira je šele v grški dobi prišlo v rabo in tudi palmo pomeni.

Začela se je naselbina na tem pustem kraju pač predvsem zato, ker izvira v bližnjem hribovju pod

prej omenjenim sedlom potok, močen dovolj, da goni tisoč metrov niže že mlinski kamen. Voda ima sicer 20° R in diši po žveplu, pa se kmalu ohladi, izgubi žvepleni duh in je pitna. Potok je dajal naselbini dovolj vode in mu je namakal vrtove in polja. Še današnji palmirski beduini pridelujejo na teh poljih žito in sočivje, celo marelice in granatna jabolka, dateljne, vino in fige.

Prav zato pa je Palmira že od davnih dob sem važna postojanka za karavane, ki so tovorile in še tovorijo blago med Bagdadom in Damaskom. Odkar menda Semiti hodijo po puščavah Arabije, so se ustavljali ob žuborečem potoku tadmorskem.

Promet pa prinaša bogastvo. Prvotna naselbina s prenočišči za trgovce se je razvila v bogato trgovsko mesto, s skladišči za blago iz daljnega Orienta na eni strani ter iz Kanaana in Egipta na drugi. Ko so Rimljani prišli v te kraje, so seveda koj segli tudi po bogati Palmiri. Cesar Galien je dal mestu naslov kraljevine. Po smrti kralja Odenata leta 267 pa je zavladala njegova vdova, lepa, izobražena, pa ponosna in vlade željna kraljica Zenobija.

Pod njeno vlado je dosegla Palmira višek sijaja in moči. Podložni ji niso bili samo arabski in sirski beduinski rodovi, gospodovala je ta čudovita žena tudi nad Libanonom in Fenicijo, nad Transjordanijo in Palestino, nekaj časa celo nad spodnjim Egiptom. Od Eufrata do Nila je segalo njeno žezlo.

Rimljani, tedanji vladarji sveta, take moči na vzhodnih mejah svojega imperija seve niso mogli trpeti. Cesar Avrelian je zbral svoje vzhodne legije, potolkel vojsko Zenobije leta 273 v odločilni bitki pri Homsu v severni Siriji in oblegal Palmiro. Dolgo se je mesto ustavljalo, pred predajo pa je Zenobija z malim spremstvom pobegnila čez puščavo proti Eufratu, da bi s svojo lepoto in z močjo svoje oseb-

nosti pridobila perzijska plemena za boj proti Rimljanom. Pa žal ji sreča ni bila mila. Pri današnjem mestu ed-Dêr ob Eufratu so jo dohiteli rimski konjiki, premagana, ponižana ujetnica, ponosna kraljica Orienta je stopala nekaj mesecev pozneje za bojnim vozom Avreliana v njegovem zmagoslavnem pohodu po rimskih ulicah.

Rimsko posadko so Palmirčani pobili. Za kazen je Avrelian mesto porušil, slava Palmire je za vedno minila. Pod cesarjem Justinianom je bila le še trdnjava na meji vzhodnorimskega cesarstva, nato so prišli kalifi, ki mestu tudi niso prizanesli; leta 1089 je veliki sirski potres porušil večji del stebrišča, pesek je zasul razvaline, kamelja trava je pognala po ulicah in trgih, revni beduini so se naselili v razvalinah solnčnega templja, zapad je pozabil na nekdanjo slavno Palmiro in šele l. 1678 so člani angleške trgovske naselbine v Aleppu razvaline slučajno spet našli in razkrili.

Od tedaj je Palmira cilj znanstvenikov in turistov. Prejšnja stoletja je bilo potovanje v Palmiro še precej nevarno podjetje, divja beduinska rodova Amûr in Ennese, ki sta menjaje se gospodovala nad porušeno Palmiro, nista kazala mnogo zmisla za tujski promet. Odkar so Francozi v Siriji, je obisk Palmire manj nevaren, četudi je bilo prej treba pet do šest dni potovati iz Damaska v Palmiro po samotnih krajih. Z avtom smo prišli v sedmih urah.

Če prideš kdaj v Damask, si na trgu Serai najmeš avto, tja in nazaj stane deset egiptovskih funtov, brez skrbi lahko obiščeš Palmiro.

Dospel sem do konca stebrišča, razvaline nekakega templja ali morebiti mavzoleja ga zaključujejo. Vse naokoli leže klesanci, razrušeni pilastri, okrašeni z bogato ornamentiko. Pogled s tega vzvišenega prostora nazaj na stebrišče, v sredini

nalahno prelomljeno v topem kotu, je lep in zanimiv. Stavbnik je s to zlomljeno črto gotovo hotel doseči čim izrazitejšo perspektivo.

Obrnil sem se nazaj, poiskal tudi zase primerno perspektivo, zlezel na visok klesanec in fotografiral. Blizu sedem je že bila ura, solnce je lezlo za rob puščave, pa v teh krajih je še tudi ob taki pozni uri dovolj svetlobe za dobro lečo. Mikalo me je še k potoku, kjer sem videl ležati silno čredo kamel, najbrž last palmirskega šejha, pa ni bilo več časa.

Obotavljaje se sem stopal ob vitkih stebrih, ki so bili v svoji mladosti priče zgodb ponosne, bojevite kraljice puščave, njene slave, ko se je na čelu svojih vojsk iz zmagovitih pohodov vračala na iskrem belem žrebcu po okrašenem stebrišču k solnčnemu templju in je ljudstvo vriskajoč pozdravljalo svojo mlado, od solnca ožgano kraljico-junakinjo in ji trosilo cvetlice, — pa tudi njenega ponižanja, ko je ujeta in premagana, bosa in z razpuščenimi lasmi zadnjikrat stopala po stebrišču svojega rodnega mesta v pregnanstvo v daljni, osovraženi Rim.

Nemo strmijo stoteri stebri v puščavo, ko da bi žalovali za svojo kraljico in obtoževali nenasitni rimski imperializem, ki si lasti tuje kraje in dežele in jim ne da, da bi se po svoji volji razvijali.

Škoda, da nisem romanopisec!

Solnce je zašlo. V zlatorumenem lesku je žarelo stebrišče, je gorel tempelj solnčnega boga, je plamtela puščava. Še enkrat, menda zadnjikrat v življenju, sem se ozrl po bajni kraljici puščave pa stopil na dvorišče »hotela«.

Večerjali smo obilno, skoraj preobilno za popotnike sredi divje puščave: juho, kuhano povojeno svinjino, pečene piščance, sočivje, kuhano sadje, pomaranče, fige, poleg pa pili žarko libanonsko vino, črno kavo, — no, sem si mislil, če nas po

puščavi čakajo take bogato obložene mize, potem se bo že dalo živeti.

Seveda smo te zaloge sami pripeljali s seboj na tovornem avtomobilu in jih tudi dovolj drago plačali.

Točno ob osmih nas je šofer povabil, da zasedemo prostore. Tovorni avto je že oddrdral, tretjega avtomobila pa še ni bilo. Da nas bo že našel, je brezskrbno pravil naš vozač, mi pa smo se neverno čudili, kako nas bo »našel« zunaj v temni, neizmerni puščavi. Za te drzne ljudi je menda vožnja iz Damaska v Bagdad kakor za nas bližnjica iz ene vasi v drugo.

Hotelir in obmejni policijski nadzornik nam je prinesel potne liste. Stal sem ob avtomobilu in občudoval mogočna žarometa, ki bi nam naj svetila po puščavi, ugibal sem, kako bo pač našel šofer svojo tisoč kilometrov dolgo pot naravnost v Bagdad, ko vendar zaenkrat menda po puščavi ni ne lesenih ne kakih drugih kažipotov, ki stojijo pri nas hvala Bogu že na vsakem ovinku, na vse drugo sem mislil, le na naše brate Čehe ne, — ko me nekdo potaplja po rami in me v domači jugoslovenščini, pa s pristno pravo in nedvoumno češko izreko vpraša:

»Vi ste Jugosloven, ali ne?«

Šinil sem okoli, ko da je udarilo poleg mene. Kdo govori v Palmirski puščavi jugoslovenščino s češko izreko —?

»Hotelir« je bil.

Na moje zavzeto popraševanje mi je razložil, da je češki legionar, da je služil v francoski vojski in da se je boril tudi v Palestini in Siriji s Francozi in Angleži zoper turško-nemške zaveznike. Ostal je v francoski Siriji, sprejel ponujeno mu mesto policijskega nadzornika na zadnji postojanki Francozov v Palmirski puščavi in ko se je začel avto-

promet Damask-Bagdad, je v svoji vprav češki podjetnosti »otvoril hotel«, zaenkrat seve šele samo zasilno zavetišče z jedilnico, kuhinjo in skupnim ležiščem za dvanajst oseb. V kratkem pa da namerava, je pravil, postaviti res hotel, če tudi skromen, ki bo omogočil turistom in znanstvenikom daljše bivanje v Palmiri. Gospodinji pa mu njegova soproga, mlada Čehinja.

Vabila sta me, naj ostanem v Palmiri, v treh dneh da pride drug avto, ki me bo vzel s seboj čez puščavo, vozni listek da velja tudi zanj in da bom vse tri dni njun gost.

Omahoval sem, ali bi ali ne bi, in še danes mi je žal, da nisem ostal. Zamudil sem priliko, kakršna se mi nikdar več ne bo nudila.

Zahvalil sem se za vabilo, se prisrčno poslovil od rojakov, obljubil, da pri povratku prav gotovo ostanem par dni v Palmiri, sedel v avto, ki je že nestrpno drdral in ropotal, in odpeljali smo se ven v gluho, temno puščavo.

3.

Arabska puščava loči, pa tudi veže dva prastara kulturna svetova, Mezopotamijo in Egipt s Kanaanom. Že v sivi davnini, pet in več tisoč let pred Kristusom, so živeli tostran in onstran puščave narodi na razmeroma visoki kulturni stopinji in imeli medsebojne trgovske stike, se preseljevali in vojskovali. Ker je osrčje Arabije nedostopna, kamenita puščava brez vode, so šle poti iz Mezopotamije v Kanaan in Egipt že v davnih dobah čez severno arabsko puščavo, ki ni tako negostoljubna in je v svojem severnem kotu razmeroma ozka.

Iz Babilona in iz južnomezopotamskih kulturnih središč so peljale že od nekdaj tri poti v Damask in čez Kanaan v Egipt. Najobičajnejša, pa tudi najdaljša je šla ob Eufratu navzgor blizu do armen-

skega gorovja, od tam čez gornji kot puščave mimo današnjega Aleppa k Sredozemskemu morju in ob obali navzdol. Tej poti se je pridružila pri Aleppu tudi pot iz Niniv, ki je šla ob Tigrisu navzgor in ob vznožju armenskega gorovja k Eufratu. Na tej poti je vode povsod dovolj, zato so ob Eufratu navzgor potovale osvojevalne vojske Babilona nad sirske kraljevine, nad Kanaan in Egipt. Pa tudi egiptovski faraoni, ki se jim je zahotelo po mezopotamskih deželah, so tod vodili svoje vojske in tod je gnal Abraham svoje številne črede iz Ura v Harrân.

Druga pot je peljala ob Eufratu do današnjega mesta ed-Dêr in od tam naravnost na zapad čez puščavo v petih dneh v Palmiro ter dalje v Damask in Kanaan. Tudi ta pot nudi dovolj vode, ker ležita med ed-Dêrom in Palmiro dva studenca. Trgovske karavane hodijo še dandanes to pot, do svetovne vojne si se celò lahko z vozom peljal iz Damaska čez Palmiro v ed-Dêr ali pa iz Aleppa v Mosul, seve za drag denar.

Tretja pot je najkrajša. V Damasku se obrne naravnost na vzhod proti Bagdadu. Vode med potomni, pot meri 1400 km. Zmorejo jo le kamele, ki potrebujejo zanjo 30—40 dni, če prehodijo običajne štiri kilometre na uro. Hedžinke, prvovrstni arabski dirkači, pridejo polovico prej. Na tej poti je pred vojno obratovala turška ekspresna pošta, v štirinajstih dneh je bilo pismo iz Bagdada v Damasku.

Izvzemši gori omenjene proge se je do svetovne vojne vršil promet po teh puščavah izključno s kamelami. Šele v svetovni vojni so angleške izvidniške čete prvič z avtomobili prodrle globlje v puščavo. Njihove izkušnje so porabili drzni ameriški šoferji in poskušali na progi nekdanje turške ekspresne pošte ustvariti direktno zvezo med Damaskom in Bagdadom. Iz Aleppa v ed-Dêr in v

Mosul so vozili že prej. Koj nato se je začel reden potniški promet, osnovala se je delniška družba, ki je nabavila močne puščavske avtomobile, najela zanesljive vozače in uredila postaje v Palmiri in v Kubeiti onstran puščave.

Leta 1925 sta obstojali že dve taki prometni družbi. Ena vozi vsak torek, druga vsak petek zjutraj iz Beiruta čez Damask in Palmiro naravnost v Bagdad. Poleg teh dveh inozemskih družb pa so si tudi podjetni domačini ustanovili svoje prometne družbe. Varneje in udobneje se voziš z inozemsko družbo, domačini obratujejo le z odprtimi avtomobili, pač pa so mnogo cenejši.

Važnost avtomobilske zveze med Damaskom in Bagdadom leži na dlani. Odkar obstoja, se tujski promet v teh krajih zelo dviga. Poprej se je upal v Mezopotamijo kvečjemu kak posebno drzen in bogat Američan ali pa Anglež. Silne daljave so bile za znanstveno delo v nekdanji Babiloniji in Asiriji velika ovira. Dandanes prideš z avtom v dobrih 30 urah iz Damaska v Bagdad. Mezopotamske razvaline niso več dostopne samo požrtvovalnim znanstvenikom in bogatim ljudem, cela krdela turistov obiskujejo Babilon, Ninive in Ur za zabavo in mimogrede na potu v Indijo. In kdor dandanes obišče Egipt in Palestino, si lahko privošči tudi »izlet« čez puščavo v Bagdad.

Angležem posebej je zveza dobrodošla, ker so po vojni prevzeli mandat nad Mezopotamijo in ker imajo tam številno vojaštvo. Zveza London-Bagdad s parnikom Marseille-Beirut in z avtom čez puščavo traja dandanes samo sedem dni, poprej pa je trajala okoli Arabije in po Tigrisu navzgor skoraj trikrat toliko časa. Tudi pot iz Londona v Indijo je čez puščavo dandanes krajša, ker vozi iz Bagdada železnica v Basro ob Perzijskem zalivu, odkoder se odpeljejo potniki s parnikom.

Absolutno zanesljiva in brez nevarnosti ta avtovožnja čez puščavo seve tudi dandanes še ni. Marsikateri polno zaseden avto je že obtičal v sipinah puščavskega peska in ni mogel ne naprej ne nazaj, dokler ga niso s trudom izkopali in potegnili na trdna tla. Tudi beduinski rodovi, posebno tisti ob Eufratu, so še vedno neugnani in komaj štirinajst dni pred mojim potovanjem so napadli par ur zapadno od Kubeite avtomobil, ustrelili neko gospo in izropali potnike. Pa sčasoma bodo tudi tem prometnim težkočam kos in železna roka Angležev bo ukrotila puščavske roparje.

Naš avto je napravil precejšen ovinek, ker je vozil po turistovski poti čez Palmiro. Palmire pač nihče noče pustiti na strani, kdor se prvič vozi po teh krajih. Pot se je sicer podaljšala, namesto 1400 km nas je čakalo okroglo 1600 km, pa voz je bil prvovrsten in dvesto kilometrov več ali manj ga ni kaj dosti zamudilo.

Po obilni večerji in dobrem vinu v »hotelu Palmira« so bili duhovi v avtomobilu izprva precej živahni in veseli. Vse vprek so govorili moji sopotniki, angleške in francoske duhovitosti so pretresale ozračje, kmalu pa so drug za drugim utihnili in ko sem se ozrl, sem videl le še smešno kimajoče zaspane glave ter sem in tja nihajoče postave. Vse je spalo.

Zunaj v puščavi je bila trda tema. Mlaj smo imeli in vzhajal je šele proti jutru. Drugega nisem videl ko to, kar je prišlo v ostro osvetljeni stožec žarometov. In tam sem videl pesek in spet samo pesek in po njem sled našega tovornega avtomobila, ki je precej pred nami zapustil Palmiro.

Nekaj časa sem strmel v to peščeno enoličnost, opazoval tahometer, ki je stalno kazal 60 km brzine, se čudil šoferju, ki je davi v Beirutu sedel za volan, sedel za njim ves dan in bo sedel še vso

noč in ves jutrišnji dan, ugibal, kako najde pravo smer po temni brezkončnosti — in nazadnje sem tudi jaz sladko zaspal.

Sunkoma je avto obstal in plašno smo šinili vsi pokonci.

Kaj se je zgodilo —?

Nič hudega. Le nenavadna prometna ovira nas je ustavila.

Zunaj v puščavi, kakih dvajset metrov od nas, je lezla mimo večstoglava karavana kamel.

S počasnimi, umerjenimi koraki so stopale ogromne, visoko natovorjene živali iz teme v svetli stožec žarometov, tiho kakor pošasti so korakale skozi svetli pas in spet izginile v temi. Tu pa tam je katera stegnila dolgi vrat proti nam, velike, bleščeče se oči so za trenutek pogledale po ropotajočem nestvoru, ki je motil tihi mir njihovega puščavskega kraljestva, pa se spet zaničljivo obrnila v stran. Na nekaterih so sedeli beduini, do nosu zaviti v obilne volnene burnuse.

Celo četrt ure je trajala fantastična nočna procesija. Ko je bila zadnja kamela mimo, se je avto zgenil in s podvojeno naglico šinil v puščavo.

Nisem mogel več zaspati. Čudovita procesija mi je rojila po glavi. Odkod je prišla karavana? Kam je potovala?

Na kompasu sem videl, da se vozimo precej točno proti jugovzhodu. Karavana je sekala našo pot pravokotno, torej je prihajala od severovzhoda, od Eufrata. Morebiti je prihajala iz ed-Dêra ali iz Mosula, ali pa celo iz Perzije, in je potovala po najkrajši poti v Damask ali pa še dalje na jug. Iz ed-Dêra je bila že najmanj pet dni na potovanju, nadaljnjih pet dni bo potrebovala še do Damaska. Kje bomo že mi z našim avtomobilom v petih dneh! Morebiti jih avto še dojde v puščavi, ko se bo vračal iz Bagdada v Damask —!

Zapadna kultura dvajsetega stoletja se je srečala s tisočletno kulturo Orienta! Avtomobil je prodrl v dosedaj nesporno kraljestvo kamele in kakor vse kaže, bo v kratkem neomejen vladar puščave, — moderna »ladja puščave«.

Čez nekaj časa smo zagledali pred nami, pa niže spodaj v temi, dvoje luči. Še sem premišljeval, kaj bi naj pomenili ti skrivnostni luči sredi divje, neobljudene puščave, ko je avto spremenil smer proti severovzhodu in se nagloma spustil navzdol po strmem pobočju. Luči so prišle bliže in ustavili smo se trdo poleg našega tovornega avtomobila.

»Bencina potrebujemo!« je dejal šofer in zlezla sva na prosto.

Tudi sopotniki so zapustili voz. Vozač je odredil nekaj minut odmora, da si nalije bencina, mi pa smo si smeli medtem razmekniti otrple ude.

Stali smo v globokem wadiju. Tla so bila posuta z drobnim kamenjem, pločevinaste bencinske kante so ležale naokoli. Bili smo na bencinski postaji. Bencin smo seve vozili s seboj.

Tema je bila, pa na žametnem črnomodrem nebu so svetile tako močne sijajne južne zvezde, da sem dobro razločeval strmo pobočje wadija na desni in levi. Suhi, sveži in hladni puščavski zrak nam je pregnal vso zaspanost, pa skoraj zeblo nas je. Puščava je podnevi neznosno vroča, ponoči pa pesek in kamenje naglo izžariła podnevi vsrkano vročino in zrak se ohladi skoraj do ničle. Naš vozač je bil izkušen človek, vedel je, česa nam manjka. Izvlekel je izpod sedeža ogromen termofor, ki je gotovo držal pet litrov, ga odvil in nam po vrsti postregel s kadečo se prvovrstno črno kavo.

Hvalili smo njegovo previdnost v vseh jezikih, pili vsak po tri, štiri čaše dehteče močne kave in računali, koliko kilometrov nas še čaka. Prevozili

smo, kakor je kazal tahometer, že 527 km, čakalo nas je torej še nekaj nad tisoč. Šofer je pravil, da pridemo s prestanki vred in če se nam nič ne pripeti, v soboto zvečer v Bagdad. Če bi se brez prestanka vozili, kar pa je bilo praktično nemogoče, bi prišli že ob dveh popoldne. Vsekakor nas je čakala še dolga pot in radi smo verjeli šoferju, da bomo prišli vsi trdi in sključeni od sedenja na cilj.

Zapustili smo bencinsko postajo, se vzpeli po pobočju spet ven v odprto puščavo in dreveli dalje.

Včasi sem malo podremal, nasplošno pa sem odslej bedel. Utrujen nisem bil ali vsaj utrujenosti nisem čutil. Napeta radovednost, kak svet nam bo razgrnilo mlado jutro, nam zdaj vsem ni dala nič več zaspati.

Čez uro ali kaj sem naenkrat opazil v daljavi pred seboj nekaj kakor žareč zubelj. Iz zemlje se je dvigal, krvavordeč je bil in sviła ni dajal nobenega od sebe. Izprva je bil čisto majhen, polagoma pa je prihajal vse večji, nazadnje je bil že meter visok.

Tudi drugi so opazili prikazen. Ugibali so vse mogoče. Prikazen je bila nazadnje že res čarobna. Velikanski krvavordeč plamen brez vsakršnega sviła je molel iz puščave v črno noč, nizko spodaj, saj je bilo obzorje popolnoma ravno, brez najmanjše višine. Novoporočeno gospo iz Pariza je bilo že kar strah. Vprašal sem šoferja.

»Moon rise!« je dejal suho in inteligenten »Ah!« je zadonel po vseh sedežih.

Seveda! Mlaj smo imeli in tisti čarobni krvavi zubelj tamle na nizkem obzorju ni bil nič drugega ko vzhajajoči srpasti mlaj!

Kmalu je zlezel više na nebo, pridobival na sijaju in čez dobro uro že ni bilo več tako temno; v rahlem modrikastem svitu je ležala krog nas ne-

pregledna ravnina, posuta z drobnim kamenjem, mestoma pa peščena.

Z neukročeno naglico smo dreveli po tej modrikasti poltemi uro za uro, z nepretrgano enoličnostjo so drdrali motorji. Na vzhodu se je, sam ne vem kdaj, pojavila nežna bleda svetloba, v ostri, ravni črti jo je sekalo obzorje, temna puščava. Svetloba je prihajala iz ene same točke, ki je bila najsvetlejša, in se v polkrogih polagoma širila proti nebu, prelivajoč se v razne barve. Svetlo jedro je prehajalo v sivkasto belo barvo, ta v rožnordečkasto, ta spet v vijoličasto in vijoličasta se je stopnjema izgubljala v vse bolj temnem, modrem žametu neba.

Vse večji so bili ti polkrogi, vse svetleje je bilo v puščavi, mlado jutro je prihajalo. Že je ležala puščava krog nas v bledem jutranjem svitu. Tedaj je hipoma obzorje zažarelo, mogočen rožnatordeč sijaj je oblil vzhodno nebo in vidno hitel kvišku, za njim je zavaloval zlatorumen svit, silen žarek je kakor strela šinil po nebu, izza ravne črte obzorja je pogledala solnčna obla. In nato je bil svetel dan.

Kako bi vam mogel opisati veličastvo solnčnega vzhoda v puščavi —? Le to rečem, da kdor ne veruje v Stvarnika, naj gre v puščavo gledat solnčni vzhod! Ni čuda, če so narodi puščave ob solnčnem vzhodu pokleknili v pesek, se priklanjali vzhajajočemu solncu in ga molili.

Vozili smo se v belo, sveže puščavsko jutro. Ob štirih — vsaj po moji uri, ki je še vedno kazala egipčovski čas; v resnici je bilo že ob šestih — smo počivali v širokem wadiju Haurân. Vode ni bilo videti, pač pa so na dnu wadija gledali iz peska tu pa tam šopi zelene kamelje trave. Dobili smo zajtrk, šofer nam je postregel s konjakom, sandwichi in črno kavo. Tolažil nas je, da dobimo v Kubeiti izdaten lunch in da imamo do Kubeite še

samo štiri ure. In nato nas je spet pogoltnila brezmejna puščava.

Svet je nalahno visel proti jugovzhodu, proti Eufratu, sicer pa je bil raven in gladek ko miza, niti najmanjše bilke ni bilo videti. Obzorje je bilo dovršena krožna črta, središče tega kroga je bil naš avto. Kakor ogromna modra kupola je počivalo nebo na tej ploskvi, v vsem tem neizmernem prostoru ni bilo drugih živih bitij ko nas sedem popotnikov, ni bilo slišati drugega glasu ko enolično ropotanje motorjev.

Nobenih drugih živih bitij? Pač!

Tamle zunaj v temnorjavem svetu se je nekaj premikalo. Še sem razmišljal, kaj bi utegnilo biti, ko nekdo vzklikne:

»Gazele!«

Šofer je krenil z glavo, pogledal, se nasmehnil, pokimal in v sunku se je obrnil avto. Koj sem razumel. Dohiteti je hotel živali in nam jih pokazati od blizu.

V divjih skokih so bežale plašne živalce po puščavi. Toda avto je šinil za njimi ko strela, nad 80 km brzine je kazal tahometer. Te naglice ne zmore niti skokonoga gazela, v par sekundah smo bili pri njih.

Šofer je zavozil v sredo črede, kakih deset gazel je bilo, in uravnal brzino po njih. Še na misel ni prišlo živalim, da bi se razpršile, v divjem begu so dirjale venomer naprej, pred nami in vzporedno z nami, tako blizu, da bi jih bili lahko skoraj z rokami zagrabili. Ljubke, drobne živalce so bile, rjave barve, prav kakor je puščava, velikih plašnih oči in z ravnimi, gladkimi, pa precej nazaj obrnjenimi rogovi. Vzklikali smo, ploskali od veselja in se vedli kakor otroci, ki jim pokažeš lepo igračko. In ko smo se dovolj nagledali, je vozač zadržal brzino in gazele so izginile v rjavi daljavi.

Obrnili smo se nazaj v našo smer in šofer nam je razlagal, da si angleški častniki s postaje Ramâdî večkrat privoščijo ta najmodernejši sport, lov na gazele z avtomobili.

Pa naš lov na gazele ni bil brez posledic. Vkljub vsej izkušenosti je vozač izgubil »pot«, običajno, preizkušeno smer, ki nudi najmanj zaprek, zašli smo med peščene sipine. Nekaj časa je še šlo, pa na mah smo bili v globokem pesku, avto je ropotal na mestu, obtičali smo.

Šofer je odredil kuluk. Najprvo smo z lopatami odkopali pesek izpod koles, nato smo privezali dolgo vrv, šofer je sedel k volanu, dal motorjem polno plina, mi pa smo vlekli kakor sužnji. Kolesa so se sicer blazno vrtela, naprej pa ni šlo. Spet smo odkopavali in vlekli, šofer je klel »Damned gazelles!«, mi pa smo stali krog voza in ugibali.

Šli smo tiščat. Vsak je uprl pleča ob avto, kjer je le mogel, šofer je pustil motorje pri miru in sunkoma obračal prednja kolesa. In tedaj je šlo, počasi sicer, pa vsaj premeknili smo se. Na srečo je bila sipina samo kakih 15 m dolga; v potu obraza, med krikom in smehom smo končno stiščali voz spet na trda tla. Temu in onemu je zdrknilo, ploskoma je padel po pesku, tega in onega je uščipnilo kolo, krohot tovarišev mu je bila nagrada za njegove bolečine. Gospa iz Pariza seve ni tiščala, stala je ob strani ter po angleško in po francosko bodrila sužnje k delu. Potni, prašni in umazani, pa vsi srečni nad razburljivim doživljajem smo končno sedli v rešeni avto, previdno je iskal vozač smer in čez kako uro smo zagledali na obzorju oblaček prahu. Naš tovorni avto je bil, ki smo ga ponoči izgubili, ker je prepočasi vozil.

Odslej smo vozili tesno drug ob drugem in ob osmih smo bili, vkljub zamudi v Kubeiti, v prvi beduinski vasi onstran velike puščave.

4.

Iz Kubeite vozijo nekateri avtomobili v Hît ob Eufratu, ki je komaj 30 km oddaljen in kjer so odprli Angleži velike vrelce nafte, iz Hîta pa ob levem bregu Eufrata v Feludžo in v Bagdad.

Ne vem, zakaj se mi nismo peljali v Hît. Obrnili smo se iz Kubeite naravnost na jug v puščavo in nato na vzhod proti Eufratu. Tristo kilometrov smo še imeli do Bagdada, malenkost za ljudi, ki so prevozili že 1300 km. Ob šestih zvečer, je računal vozač, bomo v Bagdadu.

Poldne je bilo, solnce je žgalo s temnomodrega neba in puščava je gorela. Vsa se je spremenila. Davi sveža, hladna, prozorna do obzorne ostre črte, je opoldne plamtela v neznosni beli, bodeči svetlobi, vročina je vela po njej kakor iz krušne peči in obzorje je izginjalo v sivi meglici.

Obilen lunch v Kubeiti in pa dolga, utrudljiva nočna vožnja sta pokazala svoje posledice, tiho je bilo v vozu, potniki so večinoma dremali, rahlo smrčanje se je prijetno vmešavalo v enolično ropotanje strojev. Mislim, da je smrčal gospod Perry. Vsaj iz najinega poznejšega skupnega potovanja vem, da je vdan tej simpatični navadi.

In tedaj je bilo, da sem videl svojo prvo fato morgano.

Opazoval sem kazalec na tahometru in slučajno pogledal skozi okno na vzhod, kjer je tekel, tako sem računal, Eufrat. In glej, zunaj na obzorju je ležalo veliko jezero! Ne v puščavi, ampak nekoliko više, za kak meter nad običajno višino obzorja. Obzorne črte ni bilo videti, mesto nje sem gledal jezero. Sinji valovi so rahlo valovali, sredi jezera je ležal majhen otok in na njem gradič ali razvaline, ni se videlo razločno, palme so se sklanjale k valovom. Prizor je bil tako naraven, mičen in osvežujoč, da sem si nehote poželel požirka

hladne vode iz jezera in da bi si mogel v njem okopati svoje trudne, pekoče ude.

Tudi sopotniki so videli mamljivo sliko. Gospa iz Pariza je vzklikala svoj »Joli! Joli!« in ploskala. Par minut je trajal prizor, pa je izginil, siva meglica je spet pokrivala obzorje.

Odslej sem neprestano gledal ven na vzhod. In res, čez kakih deset minut se je pojavila nova fata morgana.

Sinje morje je ležalo par kilometrov pred nami, na desni ga je obrobljala pestra, bujna obal, polotoki in globoki zalivi, mični otočiči, na levi in v ozadju pa se je morje izgubljalo v brezkončno daljino. Med sliko in med puščavo je bil za meter visok prazen prostor, kjer se ni videlo prav nič. Nekaj nad pol minute je drhtela prelepa fata morgana v vročem zraku, pa je izginila, kakor bi jo odpihnil.

Spet nova slika.

Hipoma smo se vozili ob obrežju jezera. Sinji valovi so segali na dvajset metrov blizu nas, pokrivali pa so vso širino puščave, nekje daleč zunaj je segal gol polotok v jezero, včasi je bilo videti tudi dva. Mikalo me je, da bi rekel šoferju, naj zavozi v jezero, da se malo ohladimo. Pogledal me je, prizanesljivo se mi je nasmehnil. »Mirage!« je dejal, dal vozu drugo smer — in jezero je izginilo.

Še par mičnih slik smo videli, potem pa smo imeli mir pred temi zapeljivimi prevarami. Srečali smo druge zanimivosti, bolj realne.

Puščavi je bilo videti, da se bližamo Eufratu. Pojemala je. Srečavali smo šope kamelje trave, izprva bolj poredke, pa vse več jih je bilo. Privozili smo mimo majhne oaze zaprašenih palm in grmičja in preplašili celo čredo divjih kamel. V silnih, strašno smešnih skokih so prhale na vse strani, metale neskončno dolge noge od sebe, da

so odskakovalė gosto porasle grbe na njihovih hrbtih. Brž sem pripravil fotografični aparat, šofer si je izbral lepo gručo, kobilo z dvema mladičema, vozil par trenutkov trdo ob njih, in posrečilo se mi je, da sem jih ujel na ploščo. Ta posnetek štejem med svoje najzanimivejše slike in prav ponosen sem nanj, saj sem fotografiral v brzini blizu 60 km in kamele so tudi dirjale za stavo.

Svet je padal navzdol, zavozili smo med naplavine, v globoko sotesko, napravili ovinek — in pred nami se je zableščala široka mogočna reka med nizkim obrežjem, zelenim in obraslim s palmami in grmičjem.

Eufrat, rajska reka. Konec brezkončne puščave!

Živahno življenje je zavrvelo v vozu. Kdor je imel le količkaj uporaben fotografični aparat, ga je hitel pripravljati, na splošno, enodušno željo je moral šofer avto ustaviti, vsi smo poskakali ven in kakor otroci kričeč in smejoč se hiteli k vodi.

Obrežje je bilo čisto nizko. Vrgel sem suknjo od sebe, si zavihal rokave, legel in s hlastno poželjivostjo potopil obe roki do ramen v hladno vodo. Kar čutil sem, kako se mi je ohlajala vroča kri. Umil sem si še obraz, rad bi si bil še noge okopal in vse telo, pa nisem mogel. Ne radi tega, ker sem se bal Tobijeve velike ribe, ki je pa sicer po Tigrisu plavala, kakor pripoveduje sv. pismo, ampak ker je avtomobil že neusmiljeno trobil k odhodu.

V bližini je pasel pastir črne, drobne ovce in kozličke. Radovedni so prišli blizu, čreda in pastir. Kakor nalašč, sem si mislil, se hitro oblekel, vzel aparat in ga pomeril. Pa predaleč so bili, pomignil sem pastirju, naj pridejo bliže. Mož je res prišel na 10 korakov blizu, pa — pokleknil, dejal roke na prsi in se priklanjal. Takega bizantinizma seve nisem mogel posneti, pa dolgo sem mu moral

dopovedovati, kaj bi rad. Končno je le naredil zaželenih nekaj korakov, ujel sem ga z ovcami in Eufratom vred, dobil je lep bagšîš in bi bil najrajši spet padel na kolena. Pa ušel sem mu.

Odslej smo vozili skoraj neprestano ob reki. Na levi, onstran obrežja, je ravnina, mestoma lepo zelena, na desni pa stojijo strme, do 50 in še več metrov visoke stene iz rumene naplavine, ponekod čudno in fantastično oblikovane, po drugod presekane po globokih wadijih. Po enem teh wadijev smo splezali spet ven v puščavo, in ugotovil sem, da je mezopotamska ravnina, t. j. ravnina med obema rekama Eufratom in Tigrisom, izdatno nižja kot Arabska puščava, vsaj v severnem delu.

Precej smo se oddaljili od reke, spet nas je objemala vroča puščava, pa čez četrt ure so se zabelile v sivi daljini prve hiše. Vse več se jih je izluščilo iz puščave, palme so pozdravljale, prišli smo na nekako cesto, šinili mimo vrtov, ulica nas je objela. Ramâdî, skrajnja postojanka Angležev proti puščavi, je pozdravljala puščavske popotnike iz daljnega Damaska.

Carinska revizija, pregled potnih listov in druge sitnosti so nas čakale. Bili smo na meji Irâka, tako imenujejo Angleži tisti del Mezopotamije, ki jim je po svetovni vojni pripadel kot mandat. Od Perzijskega zaliva sega pa do sto kilometrov severno od Mosula.

Zelo so strogi na meji. Ni bilo dovolj, da je šofer nesel potne liste vidirat, še vsakega posebej so klicali gor v urad, primerjali njegov obraz s fotografijo v potnem listu, ga popraševali po narodnosti in česa išče v Irâku, ali ima dovolj denarja, kod bo vse potoval, kdaj se bo vrnil in kam itd. Pa šlo je vse gladko, četudi počasi, in vsi smo dobili vizum in dovoljenje za vstop v obljubljeno deželo klinopisov in babilonskih razvalin.

Po enourni zamudi smo zapustili Ramâdî in se obrnili na jugovzhod proti Feludži. Prave puščave je bilo konec, vozili smo se po pustinji. Šopasta trava je bila sicer že vsa ožgana in rjava od vročine, saj je april tod že silno vroč, pozimi, to je decembra, januarja in februarja, pa pustinja ozeleni. Svet je sicer peščen, pa pri primernem namakanju bi bil rodoviten. Blizu reke smo srečavali že tudi polja, koče pod palmami in druge znake obljudenosti. V eni uri smo bili v Feludži.

Pri Feludži pelje eden izmed redkih mostov čez Eufrat. Zasilen je, na pontonih leži, Angleži so ga zgradili, nekdanji turški most pa je bil baje še slabši. Počasi in previdno smo vozili čezenj; dolg je. Eufrat je pri Feludži dobrih 200 metrov širok. Na mostu smo dobili luknjo v eno izmed zadnjih koles, spet smo se mudili s popravljanjem in krpanjem. Nato pa smo zavozili na starodavna mezopotamska tla, v deželo »med dvema rekama«, in naglo je šlo dalje.

Iz Feludže do Bagdada je še okroglo 70 km. Svet je popolnoma raven in gladek, sama naplavljena prst, kamenja ni videti nikjer. Vozili smo mestoma z 90 km brzine, pozno je že bilo, solnce je lezlo za puščavo, šoferju se je mudilo.

Izprva ni bilo videti, da smo na tleh starodavne, tisočletja za nami ležeče kulture. Zaman sem se oziral za sledovi obrambnega zidu, takozvanega medijskega zidu, ki ga je dal Nebukadrezzar potegniti od Eufrata do Tigrisa in ki je bil po opisu Ksenofontovem 100 km dolg. Kmalu pa smo srečali prve razvaline nekdanjih babilonskih kanalov, plitve struge z visokimi nasipi ob straneh. Na ravnini na levi je zrastla iz tal mogočna razvalina Akarkûf. V njej je morebiti treba iskati prastaro mesto Akkad. Žal se nismo smeli ustaviti, ni bilo časa, tudi pozneje jih nisem mogel obiskati.

Zadreveli smo mimo in napenjali oči v daljavo, kjer je moral ležati Bagdad.

Precej na levi od naše smeri so se tedaj zableščale zlatorumene točke v večernem solncu. V par minutah nagle vožnje so se točke razvile v vitke minarete s čudnimi čebulastimi nastavki. Pet jih je bilo in med njimi se je blestela pozlačena kupola.

»Kâdhimên!« je razložil vsevedni šofer. Vedel sem iz knjig, da je Kâdhimên slavna božja pot šiitov, mohamedanske sekte. Nad grobovi svojih dveh »svetnikov«, imâma Mûsa el-Kâhim in njegovega vnuka, so postavili veliko mošejo, ki se meri po svoji lepoti z najlepšimi mošejami v Kairi. Kâdhimên leži pol ure severno od Bagdada; obiskal sem mesto pozneje, pa sem bil srečen, da sem odnesel zdrave ude. Šiiti so fanatična sekta.

Bagdada zaenkrat še ni bilo videti. Le temna črta je trdovratno ležala na obzorju in se vse bolj poglabljala, čim bliže smo ji prihajali. Šofer mi je povedal, da so to palmovi gozdovi, ki obdajajo mesto na desnem bregu Tigrisa.

Pokrajina je kazala vse znake, da se bližamo velikemu mestu. Od desne sem je prišel visok nasip, vozili smo proti njemu, z drznim sunkom je obrnil vozač avto, planili smo po pobočju, da smo za trenutek viseli čisto na strani in se hipoma znašli na gladki, dobro nadelani, skoraj evropski cesti. Tod seve nismo smeli več voziti 90 km na uro, ovinek bi nas bil vrgel po strmem pobočju. Šofer je zmanjšal brzino, nazadnje smo lezli še samo s 40 km. Nebrzdana svoboda puščave je bila pri kraju, bili smo v kulturni deželi.

Vmes se je temna črta na obzorju razlegnila v višino in širino, vrhovi palm so se izluščali iz nje, videti je bilo, da se bližamo gozdu. Hiša je šinila mimo, vozili smo po železnem mostu, globoko spodaj je tekel kanal, avtomobile smo srečavali.

In potem se je slika naglo spreminjala. Ceste so prihajale od desne in leve, palmov gozd je prihitel naproti in nas nazadnje pokopal v svojo hladno večerno senco, vse več avtomobilov nas je srečalo, ljudje peš in na kolesih so hiteli mimo, zavili smo na neko glavno cesto —.

Bral sem Tisoč in eno noč v prevodih in v izvirniku, spremljal sem slavnega kalifa Harûn ar-Rašîda na njegovih potih po živahnih ulicah Bagdada, slikal sem si v domišljiji njegove ulice, hiše, mošeje, vrtove in ljudi, pa kar sem tu nenadoma zagledal, je presegalo najbujnejšo domišljijo, ki jo zmore človek iz srednje Evrope.

Cesta je peljala od zapada na vzhod, zahajajoče solnce je sipalo svoje zlate žarke poševno nanjo. Temen gozd neskončno visokih palm jo je obrobljal, pod palmami so stali kioski v vseh mogočih barvah, ob cesti na desni in levi je bila pot za pešce in po tej je dobesedno migljalo in vrvelo ljudi, veselih Bagdadčanov. Bil je večerni korzo, pa korzo, kakršen je mogoč le na meji daljnega Orienta.

Gospodje v snežnobeli platneni obleki z živordečim tarbûšem na glavi, drugi v dolgih, častitljivih kuftânih, belih, pisanih in temnih, in z velikimi turbâni vseh mogočih barv in oblik, belimi, zelenimi, rdečimi, pisanimi, vmes pa ženske — in teh je bilo največ — v nenavadno pestri bagdadski noši, z dolgimi, do tal segajočimi, gubastimi krili iz težke, bleščeče se svile vseh mogočih pisanih barv, od pasu in čez glavo pa ogrnjene v nekak burnus iz iste svile, da nisi videl drugega ko obraz, večinoma pa še tega ne, ker so mnoge nosile pajčolan, ene črnega, druge belega, čisto prozornega, spet druge so imele nekako deščico nad gornjim obrazom, da si videl le nosek, usta in brado. Vmes so hodili za nameček dolgi, suhi, gladko obriti an-

gleški častniki, tenkih usten in hladnih oči, otroci v kar mogoče pisanih, neverjetnih krojih so se podili med njimi, in vso to bujno, migljajočo pestrost je odevalo večerno solnce z zlatorumenim sijajem, temne zvezdnate palme so bile okvir te čudovite barvne kompozicije, v ozadju pa se je bleščal široki pas Tigrisa in za njim so sanjali vitki minareti in kipele kupole v temnomodro večerno nebo.

Tako sem prvikrat v življenju videl Bagdad, mesto kalifov.

Korakoma smo vozili po korzu, široka cesta nas je peljala na pontonski most, bajnolep pogled se je odprl na rajsko reko Tigris in na njen levi breg, na palme, na lične hišice pod njimi, z umetno izrezljanimi balkoni, na mošeje, kupole, minarete. Pijani lepote smo se gugali čez dolgi most, zavili v živahno dolgo ulico in koj nato skozi široka vrata na dvorišče velikega hotela. Opotekajoč se smo zlezli po 32urni vožnji z ozkih sedežev, se mehanično dali zapisati policijskemu uradniku in šli iskat vsak svojo prtljago.

S priporočilom karmelskega samostana v Haifi sem odšel h karmelitom, ki imajo v Bagdadu misijonsko hišo in cerkev. In po posredovanju o. Francis Peter Thomasa, Belgijca po rodu, sem dobil v hotelu Willingdone, čigar lastnik je bil njegov prijatelj, edino še prazno sobico v poletni utici na strehi. In za menoj je priromal s svojimi kovčegi tudi Kanadec Perry, ki je ves večer zaman iskal sobo. Odstopil sem mu polovico utice. Tretji v družbi pa je bil gospod Haskell iz Bombaya v Indiji, zastopnik Rothschildovih kletarn Rišôn le-Zion pri Jafi, ki je imel sobico poleg naju.

In tam med prijatelji iz daljnih delov sveta sem se utaboril za tri tedne in se lotil sredi žive, pestre sedanjosti resnega studija osivele davnine babilonskih in asirskih narodov.

Odlomek iz obeliska Salmanasarja III.
Izraelski kralj Jehu daruje Salmanasarju vojni davek.

PRED TISOČLETJI.

1.

Kanaan je svetopisemska dežela. Večina svetopisemskih dogodkov se je vršila v tej deželi, ki jo je Bog dal svojemu ljudstvu, da v njej živi in dozoreva za svoj poklic.

Svetopisemska dežela pa je tudi Mezopotamija; prva je za Kanaanom. Pradomovina izvoljenega ljudstva je, njegova zgodovina je tesno zvezana z usodo mezopotamskih narodov, njegova kultura korenini v mezopotamskih tleh.

Le listajmo po sv. pismu! Kjer se nam bo odprlo, povsod bomo našli sledove Babilona in Niniv.

Zgodovina človeškega rodu se po poročilu sv. pisma vobče začenja v Mezopotamiji. V drugem poglavju prve Mozesove knjige beremo namreč, da so iz rajskega studenca izvirale štiri reke, Fison, Gihon, Eufrat in Tigris. Katere reke bi bile Fison in Gihon dandanes, tega zagotovo še ne vemo, Eufrat

in Tigris pa sta še danes glavni reki Mezopotamije. Po poročilu sv. pisma je torej ležal raj ob izvirkih Eufrata in Tigrisa, t. j. v armenskem gorovju, v neposredni bližini Mezopotamije.

Brezkončna, komaj nekaj metrov nad morjem ležeča mezopotamska ravnina je bila tudi torišče tistega usodnega geološkega dogodka, ki ga pripoveduje prva Mozesova knjiga od 6. do 9. poglavja in ki ga imenuje hebrejski izvirnik mabbûl, uničevanje, katastrofo, mi pa po netočnem prevodu vesoljni potop. Noetova barka je obstala na gori Ararat v Armeniji, torej spet v neposredni bližini Mezopotamije. Zanimivo je dejstvo, da tudi starodavno klinopisno izročilo mezopotamskih narodov, Gilgamešev epos, pripoveduje o tem potopu, mestoma skoraj dobesedno tako kakor sv. pismo, in da je junak potopa, Ut-napišti, živel v mestu Šuruppak, današnjem Fâra v južni Mezopotamiji.

Tudi babilonski stolp je nepoznano ljudstvo zidalo v južni Mezopotamiji. Sindžar, kakor sveto pismo imenuje tisto deželo, se še dandanes imenuje pokrajina ob Eufratu blizu razvalin Babilona, in Babil, kakor sv. pismo imenuje kraj, kjer so stolp zidali, je ime mesta, ki je stalo tam že gotovo leta 4000 pred Kristusom.

In še v istem poglavju nam sv. pismo pripoveduje, da je bil Abraham, praded izvoljenega ljudstva, doma v Uru »na Kaldejskem«, in da se je od tam preselil v Harrân in dalje v Kanaan. Ur je po najnovejših izkopinah starodavno mesto južne Mezopotamije, Harrân pa leži v severni Mezopotamiji.

V dolgi dobi Abrahamovih potomcev, egiptovske sužnosti, sodnikov in prvih kraljev nam sveto pismo mezopotamskih narodov ne imenuje. Šele za poznih kraljev nastopita Asirija in Babilon, to pot pa usodno posežeta v življenje izvo-

ljenega ljudstva. Tistikrat je bilo ljudstvo razcepljeno v dve kraljestvi, v kraljestvo Juda in kraljestvo Izrael. Namesto da bi se bili medsebojno podpirali v brambi zoper silno Asirijo, sta se bratski kraljestvi sovražili in slabili v neprestanih bojih. In obe sta padli, žrtvi osvajalne politike mezopotamskih kraljestev Asirije in Babilonije, ki sta se prav tedaj, najprvo Asirija, nato Babilonija, dvignili do silne moči in postali velevlasti v tedanjem sprednjem Orientu. Kraljestvi Juda in Izrael sta bili napoti njunemu pohodu k Sredozemskemu morju in v bogati Egipt. Četrta knjiga kraljev in vzporedna poglavja Kronik nam pripovedujejo o pohodih asirskih in babilonskih kraljev nad Kanaan, o padcu Samarije, glavnega mesta kraljestva Izrael, leta 722, in o padcu Jeruzalema, glavnega mesta kraljestva Juda, leta 586. Asirski kralji Tiglatpilesar, Salmanasar, Sargon, Sanherib, Asarhaddon in babilonski kralji Nabopolasar, Nebukadrezzar, Evil Merodak, Nabonid in njegov sin Baltasar se pogosto imenujejo v dobi poznih kraljev. Da raznarodi severni Kanaan in si ojači zapadno mejo svojega ogromnega kraljestva, je asirski kralj Sargon odpeljal desetere rodove, prebivalce kraljestva Izrael, v Asirijo, iz istih razlogov je Nebukadrezzar po padcu Jeruzalema preselil rodova Juda in Benjamina v Babilonijo. Severni rodovi se nikdar več niso vrnili v domovino, njihovi potomci še danes živijo v Mezopotamiji, deli Judovega rodu pa so se po padcu Babilona leta 539 pod perzijskim kraljem Kirom vrnili v Jeruzalem.

Nesrečno usodo izvoljenega ljudstva nam opisuje sv. pismo kot kazen za malikovanje in za druge grehe, katerim se je ljudstvo vdalo. Bog mu je pošiljal preroke, ki so ga v mogočnih besedah svarili in mu napovedovali konec. V preroških vizijah opisujejo preroki Izaja, Jeremija, Ezekiel,

Nahum in Habakuk bodoče vpade Asircev in Babiloncev, opisujejo njihove vojske, njihovo strašno konjico, njihovo bojevitost in krvoločnost, Aššur in Babilon sta šiba božja za hudobno, od Boga odpadlo ljudstvo. Pa jeza božja bo prišla tudi nad malikovalski, grešni Aššur in Babilon, tako tolažijo preroki svoje ljudstvo in napovedujejo konec Niniv in konec Babilona v pretresljivih besedah.

Življenje izvoljenega ljudstva v ujetništvu nam opisujejo zanimive zgodbe v knjigi Tobijevi in Esterini. Prerok ujetništva, Daniel, pa nam živo slika življenje na dvoru najmogočnejšega kralja babilonskega, Nebukadrezzarja, in opisuje tudi usodni dogodek v poslednji noči pred padcem Babilona, znano zgodbo »Mené, tekél ufarsín«.

Zgodovina izvoljenega ljudstva je bila torej tesno spojena z usodo mezopotamskih narodov. Mezopotamija je bila njegova pradomovina, Ninive in Babilon sta določala njegovo usodo skoraj tisoč let. Zato je umljivo, da se je tudi njegovo kulturno življenje razvijalo pod vplivom te kulture.

Iz svoje pradomovine, iz Ura v južni Babiloniji, je prinesel Abraham prasemitska izročila o stvarjenju, o potopu, o babilonskem stolpu in starodavne rodovnike, ki segajo nazaj do Adama. Ta izročila so bila skupna last mezopotamskih narodov, zato jih najdemo tudi v babilonskem slovstvu, le pogansko pobarvana, medtem ko so se v rodu Abrahamovih pradedov ohranila čista in neskaljena. Mozes jih je porabil, ko je pisal svojo prvo knjigo. Pravno življenje Abrahama in njegovih potomcev je bilo deloma urejeno po babilonskem pravu. Kanaan je namreč dolga stoletja politično spadal pod Babilon, zato je babilonsko pravo veljalo tudi v Kanaanu.

Koledar Izraelcev je bil koledar Babilona, ima kakor ta 12 mesecev in 354 dni v letu, svetopisemska

imena mesecev so babilonskega izvora, dan so začenjali kakor v Babilonu na predvečer, noč so delili v tri straže. Svetopisemska astronomija je doma v Babilonu, zvezde so Izraelci delili v podobe kakor babilonski zvezdogledi. Ta odvisnost od Babilona je tem izrazitejša, ker so imeli mnogo bližji sosedi Izraelcev, Egipčani, svoj koledar urejen po solncu, ki pa o njem v sv. pismu ne najdemo nobenega sledu. Tudi uteži in denar so povzeli Izraelci po Babilonu.

Da kaže končno tudi slovstvo izvoljenega ljudstva, kolikor nam ga je ohranjenega v njegovih svetih knjigah, v jezikovni obliki sorodnost z babilonskim slovstvom, je umljivo. Izraelci so bili semitsko pleme, prav kakor narodi Babilonije in Asirije, zato so si bili z njimi sorodni v mišljenju, čustvovanju in izražanju misli. Tako sorodstvo pa še ne pomenja odvisnosti in nikakor ne moremo slediti protestantovskim in brezverskim asiriologom, ki iščejo v vsakem duševnem pojavu izvoljenega ljudstva, celò v njegovem verstvu, vpliv Babilona.

Mezopotamija je svetopisemska dežela, bolj ko Egipt ali katerakoli druga sosedna dežela Kanaana. Izvoljeno ljudstvo je koreninilo v tej deželi, je bilo v sorodu z njegovimi narodi, kralji Babilona in Niniv so z mečem pisali njegovo zgodovino. Kdor hoče torej sv. pismo umevati ali pa ga celo drugim razlagati, mora poznati davno zgodovino in kulturo Mezopotamije, mora vsaj za nekaj časa dihati njen puščavski zrak, uživati prah njenih razpadlih razvalin in piti vodo rajskih rek.

2.

Prazgodovina Mezopotamije je še zavita v sivo meglo davnine. O prvotnih naseljencih niso dosedaj našli na mezopotamskih tleh še nobenega sledu. Najstarejše najdbe, ki se dajo zgodovinski

zanesljivo opredeliti, so iz dobe krog l. 3600 pr. Kr. Fantastičnih številk o pet, šest in še več tisoč letih dandanes noben resen arheolog in zgodovinar ne bo več podpisal.

Kaki so bili v tisti davni dobi ljudje v Mezopotamiji in kako so živeli?

Mezopotamska ravnina je segala tistikrat le približno do današnjih mest Abu Šahrein in Nasrijje, do starih mest Eridu in Ur. Tam se je začenjalo že morje. Eufrat in Tigris sta naplavila v šest tisoč letih z armenskih gor toliko zemlje, da leže razvaline Ura in Erida dandanes dobrih 200 km severno od morja. Gotovo je tudi, da je tistikrat potekal Eufrat precej bolj vzhodno od današnje smeri. Starodavna mesta Larsa, Erek, Lagaš, Šuruppak, Nippur in druga so ležala ob njegovih bregovih, dandanes pa leže njihove razvaline v suhi puščavi, dokaj daleč od Eufrata.

Dežela je bila rodovitna, dobro obdelana, nešteVilni kanali so jo prepletali. Kakor Nil v Egiptu, tako sta namreč tudi Eufrat in Tigris v Mezopotamiji edini reki. Mezopotamija nima nobenih studencev, vode Eufrata in Tigrisa so dajale in dajejo še dandanes deželi vso rodovitnost, jo hranijo, namakajo in napajajo. Kopanje in snaženje kanalov je bilo glavno delo mezopotamskih ljudstev in najvažnejša skrb njihovih kraljev. Zato je pa tudi dajala gruda toliko, da niso živeli od nje samo milijoni Babilona, ampak da je veljala Mezopotamija naravnost za žitnico.

Razumljivo je, da je bila rodovitna mezopotamska ravnina zaželen raj vsem obrobnim narodom. Prebivalci goratih krajev, ki leže na vzhodu in na severu Mezopotamije, so se postopoma v raznih tisočletjih naseljevali v ravnini, pa tudi nomadi arabskih puščav na zapadu so šli do obrežja Eufrata in Tigrisa iskat boljših paš za svoje črede.

Prvi naseljenci, ki o njih zvemo iz izkopin, so bili Šumeri in Akkadi. Šumeri so bili narod nam nepoznanega plemena, spomeniki jih kažejo kot ljudstvo s pravilno očrtanimi okroglimi glavami, velikim mesnatim nosom in mesnatimi ustnicami. Obraze so imeli gladko obrite. Njihov jezik je podoben turško-tatarskemu jeziku. Akkadi pa so bili čistokrvni Semiti z obilnimi lasmi, gosto, skrbno negovano brado, podolgastim obrazom in značilnim zakrivljenim nosom. Njihov jezik je zelo tesno soroden s hebrejskim in arabskim jezikom. V dobi, iz katere imamo najstarejše izkopine, sta živela oba naroda že skupno v mezopotamski ravnini, Šumeri v južnem delu, Akkadi v severnem.

Dandanes se splošno sodi, da so bili Šumeri prej v deželi nego Akkadi, priselili pa da so se od severovzhoda, iz goratih krajev, morebiti iz centralne Azije. Kdaj, tega ne vemo, gotovo pa je, da so leta 4000 pr. Kr. že bili v Mezopotamiji in da je bila njihova kultura že tistikrat na primeroma visoki stopinji. Ker v Mezopotamiji ni kamenja, so si zidali mesta in templje iz opeke, ki so si jo delali iz mastne naplavljene zemlje; opeko so vezali z asfaltom, ki so ga dovolj našli v deželi sami. Kopali so kanale, gojili živinorejo in poljedelstvo, klesali so kipe in reliefe iz kamna, ki so ga pa uvažali iz vzhodnih dežel. Poznali so srebro, zlato in baker, železa pa še ne. Znali so celo že tudi pisati. Njihovo pismo je bilo izprva podobopis, ta se je polagoma razvil v zlogopis. Prvi dosedaj najdeni šumerski napisi so pisani že v zlogopisu. To predpostavlja več stoletij dolgo dobo razvoja, o kateri nimamo nobenih spomenikov. Pisali, oziroma vrezavali so pisemske znake izprva na kamen, pa jih že tudi s trikotnim pisalom vglabljali v mehke glinaste plošče, ki so jih sušili na solncu ali pa žgali v ognju. Pod vplivom tega mehkega glinastega pi-

semskega materiala so se znaki razvili v klinaste znake, zato imenujemo njihovo pismo klinopis. Šumeri so iznajditelji klinopisa. Njihovo slovstvo zgodnje dobe obsega napise na kipih božanstev in na spomenikih kraljev, rodovnike in anale, verske in obredne tekste, pa že tudi pogodbe o kupu in prodaji, o ustanovitvi templjev itd. Politično so bili Šumeri razdeljeni v celo vrsto posameznih mest s kraljem na čelu. Te kraljevine, ki so kvečjemu obsegale mesto in okolico, so se med seboj neprestano borile za prvenstvo in nadoblast, sčasoma so nekatera mesta nadvladala druga in nastale so večje kraljevine. Tako je krog leta 3000 zavladalo mesto Lagaš nad sosednimi mesti Ur, Erek, Larsa in Eridu, krog leta 2800 pa mesto Erek nad vso južno Mezopotamijo.

Severni sosedi Šumerov so bili že v četrtem tisočletju semitski Akkadi. Zelo verjetna je podmena, da so se ti Semiti izselili iz nerodovitne južne Arabije v Kanaan in od tam v severno Mezopotamijo, odkoder so polagoma prodirali proti jugu in potiskali prvotne naseljence Šumere pred seboj. Utegnili so priti v Mezopotamijo krog l. 4000. Izprva sta oba rodova živela drug poleg drugega, kmalu pa sta se začela med seboj pomešavati. Nomadski, nekulturni Semiti so polagoma prevzeli šumersko kulturo, med drugim tudi njihov klinopis. Politično so bili tudi Akkadi razdeljeni v posamezne mestne kraljevine. Pa že zgodaj so akkadski kralji skušali dobiti tudi šumerska mesta v svojo oblast. Kralja Sargon in Narâm Sin sta v letih 2650 do 2600 prva zavladala nad Šumerom in Akkadom. Leta 2400 je sicer šumersko mesto Ur za nekaj časa vladalo nad obema narodoma, pa moč Šumerov se je preživela, semitski narodi so prevzeli za vedno njihovo politično in kulturno dediščino. Babilonski kralji iz semitskega plemena Amoritov

so si krog leta 2200 in 2100 podvrgli srednjo in južno Mezopotamijo in mogočni kralj Hammurapi, sodobnik Abrahamov, si je krog leta 2100 nadel doneči naslov »kralj Babilona, kralj Šumera in Akkada«. Babilon, do tedaj neznatno mesto z neznatnim kraljem, se je razvilo v glavno mesto novega zedinjenega kraljestva južne Mezopotamije in je ostalo, če že ne vedno politično središče, pa nedvomno glavno kulturno središče mezopotamskih narodov prav do zadnjih stoletij pr. Kr., svetovno velemesto, čigar vpliv je segal od mej današnje Perzije na sever globoko v Malo Azijo, na zapad pa v Kanaan in celo v daljni Egipt.

Svojo politično nadmoč v Mezopotamiji je moral Babilon proti koncu drugega tisočletja odstopiti naraščajoči moči bratskega severnega naroda, Asircem.

Tudi Asirci so bili Semiti. Davno pred l. 2000 so se izselili iz južne Mezopotamije in si pozidali mesto Aššur ob ustju Malega Zaba. Spomin na to izselitev nam je ohranilo tudi sv. pismo, ki pripoveduje v prvi Mozesovi knjigi v desetem poglavju, da je mogočni Nimrud, ustanovitelj mest Babilon, Erek, Akkad in Kalanne v južni Mezopotamiji, »odšel iz te dežele v Asirijo in pozidal Ninive, Ir-Rehobôt, Kale in Rezen«.

Asirci so bili bojevit, krvoločen, skoraj sirov narod. Iz neznatnih početkov se je Asirija v drugem tisočletju razvila v veliko državo in si postopoma podjarmila vse sosedne narode. Miroljubni Babilonci so v tej dobi toliko oslabeli, da so Asircem podlegli, in kralj Tukulti-Ninib si je krog leta 1260 že nadel naslov »kralj Aššurja, kralj Šumera in Akkada«. Odslej pa do padca Niniv je bil sijajni Babilon, bogat templjev in palač, zlata in srebra, središče duševne kulture, neprestano zaželeni cilj osvajalne politike asirskih kraljev. Asirski generali

so dejanski vladali v Babilonu in tudi asirski kralji so radi zamenjali svojo neznatno prestolico s sijajnim Babilonom. V nekaterih dobah Babilon vobče ni imel lastnih kraljev.

Osvajalna politika asirska pa si je poiskala tudi novo smer proti zapadu. Imperialistične, še bolj pa trgovske težnje so bile gonilna sila, ki je vodila asirske kralje na te bojne pohode. Kakor nekdaj šumerske in babilonske kralje, tako je tudi asirske kralje mikalo, da bi vladali »od južnega morja (Perzijskega zaliva) do severnega morja (Sredozemskega)«. Asirski trgovini, ki je bila v glavnem usmerjena na zapad, pa so zastavljale pot male aramejske državice ob vzhodnem Libanonu ter kraljestvi Izrael in Juda v Kanaanu. Aššurnazirpalove vojske so prve stale leta 877 na vrhovih Libanona, Salmanasar III. pa se je leta 854 v bitki pri Karkaru v Libanonu srečal z močno zvezno vojsko libanonskih in kanaanskih držav. Na kamnu, na katerem je z napisom proslavil svojo sicer dvomljivo zmago, beremo prvikrat ime svetopisemskega kralja v klinopisnih spomenikih. Izraelski kralj Ahab je bil namreč tudi med zavezniki. Izraelski kralj Jehu pa že plačuje davek Salmanasarju in je ovekovečen na obelisku, ki si ga je Salmanasar postavil v svojem glavnem mestu Kala.

Njegovi nasledniki so nadaljevali pohod na zapad. Tiglatpilesar IV. je bil l. 734 prvi v Kanaanu, prišel je do Gaze ter oblegal leta 733 Samarijo. Sargon pa je leta 722 mesto zavzel in Izraelovega kraljestva je bilo konec. Sennaherib je grozil Judi in Jeruzalemu in se je prvi pomeril v južni Filistеji z Egipčani, ki so v strahu že dolgo sem opazovali naraščajoče sile Asirije in se začeli bati za svoje vzhodne meje. Pod Sennaheribom so Ninive postale glavno mesto Asirije, razširil je mesto, pozidal palače in templje; pa slava Niniv je bila

kratka in mesto nikdar ni doseglo sijajnega Babilona, ki je še slejkoprej ostal največje in najsijajnejše mesto sprednjega Orienta.

Še enega silnega kralja je doživela Asirija. Asarhaddon je na svojih pohodih na zapad premagal Egipt in zavzel Memfis leta 670. Nadel si je k svojim drugim naslovom še naslov »kralj Egipta in Kuša (Etijopije)«. Vladal je od Tigrisa do Nila, od Perzijskega zaliva do Sredozemskega morja.

Njegov naslednik je bil Aššurbanipal. Miroljuben kralj je bil, velik lovec in ljubitelj klinopisov. V svoji palači v Ninivah je zbiral v izvirnikih in prepisih slovstvene zaklade iz vseh koncev države, posebno iz Babilona je odnesel, kar je imelo le količkaj slovstvene vrednosti. Njegovo knjižnico so l. 1849 izkopali, neizmerne koristi je za poznavanje asirske in babilonske zgodovine in kulture. V politiki pa ni imel sreče, izgubil je Egipt in mnoge druge dežele, ki so jih njegovi predniki pridobili Asiriji z ognjem in mečem.

Za njim so vladali slabiči. Babilon je leta 625 postal samostojen, od severa doli so se valile v Asirijo tolpe nomadov indoarijskega plemena, od vzhoda sem pa so silili Medi z Iranske planote v rodovitno Mezopotamijo, v Ninivah pa ni bilo moža, ki bi bil znal vse te preteče nevarnosti odbiti. Leta 606 so Ninive nenadoma padle in z njimi je razpadla na kosce mogočna Asirija, strah sprednjega Orienta.

Na jugu se je tedaj povzpel do moči nov semitski narod. Klinopisi ga imenujejo Kaldu, Hebrejci Kasdim, grški pisatelji in z njimi tudi sv. Jeronim v latinskem prevodu sv. pisma pa Chaldaioi, Kaldejci.

Kaldejci so bili čistokrvni Semiti, to pričajo že njihova lastna imena, kolikor nam jih je znanih iz dobe pred l. 625. Naselili so se v južni Babiloniji že

zelo zgodaj, kdaj, tega ne vemo. Prišli pa so nedvomno, kakor vsi drugi semitski rodovi, iz južne Arabije. V raztresenih kolonijah so živeli prav gori do okolice Babilona, njihove glavne naselbine pa so bile ob arabskem obrežju Perzijskega zaliva. Zgodovine te »pomorske dežele«, kakor jo imenujejo klinopisi, ne poznamo; le to vemo, da je že zgodaj postala Asircem nadležna. Kakor vsi obrobni narodi Mezopotamije so si tudi Kaldejci želeli priti v rodovitne ravnine Eufrata in Tigrisa in ne samo to, ampak zahotelo se jim je tudi po bogastvu in po moči Babilona. Dokler je mogočna Asirija vladala nad Babilonom, si niso upali poseči po tem zaželenem cilju, vedno pa so bili pripravljeni pomagati upornemu Babilonu zoper Asirijo. Ko pa je Aššurbanipal umrl in zapustil svojim nesposobnim naslednikom oslabelo kraljestvo, se je nenadoma povzpel Kaldejec Nabopolasar na kraljevski prestol Babilona leta 625. Z njim se začenja nova doba v zgodovini Babilona, doba velike moči in blestečega sijaja, ki je bila pa tudi zadnja in čisto kratka.

Nabopolasar je imel polne roke dela, da je uredil kraljestvo, ki si ga je pravkar pridobil. Zato je poslal svojega sina Nebukadrezzarja nasproti egiptovskemu faraonu Nehotu, ki se je s silno vojsko bližal Eufratu. V bitki pri Karkemišu je Nebukadrezzar premagal Egipčana leta 605, kmalu nato je njegov oče umrl.

Nebudkarezzar II. (604—562) je bil eden najsijajnejših kraljev Babilona in svetovne zgodovine vobče, dobro znan iz sv. pisma, pa tudi po svojih stavbah v Babiloniji. Ni je skoraj razvaline, ki bi na njenih opekah ne bilo vtisnjeno ime tega kralja. Mesto Babilon je doseglo pod njim višek svoje moči in svojega sijaja. Pa tudi sosedne dežele so čutile njegovo moč. Nebukadrezzarju je končno uspelo,

da je premagal majhno kraljestvo Judovo, ki se je Asircem toliko časa ustavljalo. Po triletnem obleganju je Jeruzalem l. 586 padel. Nebukadrezzar je oropal in požgal tempelj, podrl mesto in odpeljal na tisoče Judov v babilonsko ujetništvo. Tudi Egipt si je osvojil in kakor prej Asirija je sedaj Babilon vladal od Tigrisa do Nila.

Pa kakor v Asiriji tako je tudi v Babilonu višku moči in slave za petami sledil že tudi padec. Nebukadrezzarjevi nasledniki so bili slabi vladarji, poslednji je bil Nabonid. Pobožen mož je bil, povsod po državi je popravljal in zidal templje svojim bogovom, velik slovstvenik in zgodovinar je bil, razkopaval je razvaline starih templjev in iskal v njih klinopise davnih dob ter sestavljal kronike o zgodovini šumerskih, akkadskih in babilonskih kraljev. Vse te skrbno sestavljene kronike so se ohranile, z njimi je sicer Nabonid zelo koristil arheologom in zgodovinarjem naše dobe, Babilonu pa je njegovo čudaško delovanje povzročilo padec in konec.

V Perziji je namreč tedaj vstala nova močna osebnost, Kir, sin Kambiza, kralj Anšana. Premagal je medijskega kralja Astiaga, zasedel prestol perzijskega kraljestva, zavladal tudi nad Asirijo in Malo Azijo ter se pripravljal, da zavojuje tudi Babilon. In medtem ko se je njegova mogočna vojska počasi bližala Babilonu, je učeni in pobožni Nabonid tičal med svojimi klinopisi, ne meneč se za znamenja časa, in prepustil državne posle sinu Bel-šar-uššurju, ki je iz sv. pisma znan pod imenom Baltazar. Babilon, ki ga je Nebukadrezzar utrdil tako močno, da se je zdel docela nepremagljivo mesto, je padel po izdajstvu, Perzija je prevzela dediščino semitskih narodov Babilonije in Asirije ter zavladala od iranskih planot do Saharske puščave.

3.

Pa odkod vemo vse to, kdo nam ve povedati o narodih, ki so živeli v davnih sivih dobah 6000 let pred nami, o kraljih, o njihovih vojskah, o njih delovanju?

To vprašanje je gotovo upravičeno. Asiriologija, kakor imenujemo vedo o zgodovini, kulturi in posebej o jeziku mezopotamskih narodov, ta veda je v zadnjih desetletjih posegla tako globoko v vse stroke svetopisemske vede, se povzpela do tako odločilnih trditev glede prazgodovine izvoljenega ljudstva, glede vsebine prvih poglavij sv. pisma in glede postanka sv. pisma vobče, da mora pač vsak izobraženec vsaj nekaj vedeti o virih asiriologije, ako hoče razumeti njena izvajanja in jih pravilno presojati.

O svoji zgodovini in kulturi nas obveščajo narodi Babilonije in Asirije sami. Izkopine na mezopotamskih tleh so spravile na dan razvaline mest, templjev in palač ter razsežno slovstvo in te priče nam pripovedujejo o tistih davnih dobah, ko so Abrahamovi pradedi še živeli v Mezopotamiji, ko se je Abraham preselil s svojimi čredami v Kanaan; nudijo nam važno izpopolnilo k svetopisemskim poročilom o zgodovini izraelskih in judovskih kraljev, priče so, ki so brezpogojno zanesljive, ker nam jih podajajo očividci tistih dob, ki so vse dogodke sami videli in doživeli.

Prava izkopavanja v Mezopotamiji so se začela šele v začetku 19. stoletja. Do tedaj svet niti vedel ni več, kje je ležal Babilon, kje so ležale Ninive in druga svetopisemska mesta. Po padcu asirskega in babilonskega kraljestva so mesta ostala v razvalinah, nihče jih ni več pozidal, stavbno gradivo, sirova ali pa slabo žgana opeka, se je razsulo v prst, puščavski veter je nanosil na razvaline pesek in nastali so čudno oblikovani, nizki griči sredi

zapuščene, peščene ravnine, »telli« jih imenujejo današnji beduini.

Tisočletja so tekla mimo samotnih peščenih tellov. Aleksander Veliki in Ksenofont sta vodila svoje vojske mimo, ne vedoč, da so ti telli grobovi slavne preteklosti; arabski nomadi so se naselili ob Eufratu in Tigrisu in pasli svoje črede po gosto obraslih gričih, divje tolpe Tatarov in Turkov so se valile mimo, — Babilon in Ninive, Aššur in Kala in Larsa in Ur in druga mesta so prišla v pozabo. Srednji vek je bral sv. pismo, čul o teh mestih, pa ni vedel, kje so ležala.

Pač, nekdo je ohranil vsaj megleno izročilo na lego teh svetopisemskih mest, — potomci tistih rodov, ki sta jih Sargon in Nebukadrezzar odvedla v Asirijo in Babilonijo in ki se niso vrnili v domovino. Ti so pripovedovali popotnikom iz Evrope, trgovcem, misijonarjem in diplomatskim zastopnikom, da se pod temi peščenimi griči skrivajo razvaline mest, ki jih je Bog kaznoval radi malikovanja, prav kakor so preroki napovedali. Benjamin iz Tudele, španski žid, je prvi prišel s to novico v Evropo, in Pietro della Valle je prvi prinesel v Evropo opeko s klinopisi.

Zanimanje za mezopotamske razvaline se je v Evropi zbudilo in v drugi polovici 18. stoletja so že potovali v Mezopotamijo razni znanstveniki, med njimi karmelit o. Emanuel de St. Albert, znani učenjaki Niebuhr, Olivier, Rich in drugi. Mnogo zanimanja in čudenja so vzbujali v znanstvenem svetu neznani in nerazumljivi napisi na opekah, ki so jih ti prvi raziskovalci našli ob tellih ali pa kupili od domačinov in jih prinesli s seboj. Nihče jih ni znal brati, pa vsi so slutili, da je to babilonsko-asirsko pismo in da mora pač še mnogo takih napisov ležati v razvalinah. In kar je posebno zanimivo, slutili so že tedaj, da utegnejo ti spomeniki vsebovati

ludi marsikaj, kar bi bilo važno za umevanje sv. pisma.

In prav ta misel, koristiti z izkopavanji v Mezopotamiji svetopisemskemu studiju, je dala povod, da so se evropske kulturne države res lotile pravega sistematičnega izkopavanja. Francoski konzul v Mosulu, E. Botta, je l. 1842 prvi začel kopati na razvalinah nekdanjih Niniv. Koj za njim je prišel v Mezopotamijo Anglež, slavni H. Layard, in je s krampom in motiko odkril čudečemu se svetu Ninive, Kalo in Babilon. Za njim so kopali še Place, ki je odkril Sargonovo palačo v Khorsâbâdu, Taylor, ki je našel Ur, Rassam, Smith, Hilprecht in v novejšem času Sachau, Koldewey in drugi, ki so izkopali Babilon in šumerska mesta južne Mezopotamije.

Zakladi, ki so jih ti raziskovalci našli in pošiljali v Evropo, so presenetili ves svet. Ogromni krilati biki, kipi babilonskih in asirskih bogov, spomeniki, reliefi, prizme in stožci, gosto popisani s klinopisi, in nad pol milijona večjih in manjših glinastih tablic, polnih skrivnostnih, nepoznanih znakov, opisi razrušenih palač in templjev, — te najdbe so zbudile silno, neverjetno navdušenje med znanstveniki in izobraženci. Ustanavljale so se učene družbe, ki so gmotno podpirale izkopavanja, znanstveniki Evrope in Amerike so se posvetili studiju klinopisov, nova veda, asiriologija, se je rodila.

Klinopisnega slovstva je bilo za studij v ogromnih množinah nabranega po javnih in zasebnih zbirkah, nihče pa teh skrivnostnih znakov ni znal brati. In božja previdnost je tedaj poskrbela, da so našli ljudje ključ tudi za te znake, ki vsebujejo toliko važnih podatkov za umevanje sv. pisma.

Tolmačenje klinopisnih znakov je eno najduhovitejših del, kar jih pozna zgodovina človeške vede. Saj so bili popolnoma nepoznani ne samo klino-

pisni znaki, nepoznan je bil tedanjim znanstvenikom tudi babilonsko-asirski jezik, v katerem so ti znaki pisani. Ogromno duševno delo razbiranja klinopisov tudi ni opravil en sam človek, več stoletij so se trudili z njim najduhovitejši in najbistroumnejši učenjaki.

Najbrž bi bil babilonsko-asirski klinopis še dandanes zapečatena knjiga, da niso že več stoletij pred odkritjem Babilona in Niniv našli v razvalinah Persepolisa, nekdaj glavnega mesta perzijskega kraljestva, klinopisni napis, ki je sicer dolgo kljuboval človeški duhovitosti, ki so o njem končno pa vendarle ugenili, da je pisan v treh jezikih. Toda šele Grotefend je prvi poskusil znake brati. Iz raznih dejstev je sklepal, da je prvi napis v staroperzijskem jeziku in da pomeni v njem najčešče se ponavljajoča skupina znakov imena perzijskih kraljev iz dinastije Ahemenidov. Poiskal je v hebrejskem izvirniku sv. pisma prvotne oblike teh imen, poskusil z imenom Darjaweš, podložil njegove znake skupini sedmerih klinopisnih znakov, ki jih je smatral za kraljevo ime, in na ta način našel prvi ključ. S temi najdenimi znaki je iskal dalje in bral končno cel odstavek, l. 1802.

Grotefendu gre zasluga, da je prvi pokazal, kako je treba najti ključ za branje klinopisov, čeprav se je sicer zmotil, ker je mislil, da ima pred seboj črkopis. Šele Lassen je našel, da so klinopisni znaki zlogopis, in po tem načelu in s pomočjo napisov v Behistunu je končno Rawlinson leta 1846 precej pravilno bral perzijski napis iz Persepolisa.

Ni prilike, da bi na tem mestu podrobneje zasledovali velezanimi razvoj klinopisnih študijev, povemo le, da je bil anglikanski župnik E. Hincks tisti, ki je l. 1846 prvi bral babilonske in asirske klinopise in sestavil prvo slovnico tega, dotedaj popolnoma nepoznanega jezika.

Dolgo pot je še morala hoditi človeška duhovitost po zamotanih labirintih klinopisja, dolgo je trajalo, preden so našli, da nekateri znaki pomenijo črke, drugi zloge, drugi pa spet da so ideogrami, t. j. znaki za cele besede. Veliko zmedo je povzročila najdba, da je nekatero starejše klinopisno slovstvo pisano v čisto nepoznanem nesemitskem jeziku Šumerov, najduhovitejši možje preteklih stoletij so kamen na kamen prinašali k sijajni stavbi nove vede, asiriologije, med njimi Sayce, Oppert, Smith, Schrader, Delitsch, Haupt, pa dandanes smo končno že blizu viška.

S pomočjo seznamov klinopisnih znakov, sestavljenih po izkustvu, proučavajo nalašč za to šolani asiriologi po muzejih in zbirkah klinopisne tablice in druge klinopisne spomenike, jih prepisujejo v latinico in prevajajo. Razbiranje klinopisov je naporno in mučno. Niso vsi spomeniki dobro ohranjeni, mnogi so polomljeni in razpokani, tablice so okrušene, pisava je mnogokrat komaj vidna, saj so tablice iz gline, na solncu posušene ali pa slabo žgane, po 3, 4, 5 in celo po 6 tisoč let so ležale v pesku in prahu. Razen tega pomeni vsak klinopisni znak navadno po več različnih zlogov, treba je temeljitega znanja semitskih jezikov, posebno hebrejščine, treba je dolgoletne vaje, primerjanja in predvsem duhovitosti, preden je klinopisni stavek zanesljivo zapisan v latinici. Eno se mora priznati: znanstveniki, ki prebirajo klinopise, so resni, stvarni ljudje, ki jim je le za vedo. Stavek, ki ga razberejo z glinaste tablice, je ali zanesljivo pravilen, ali pa sami priznajo, da je »čitanje tega ali onega stavka še negotovo«. Tendenciozne potvorbe jim ne more in ne sme nihče očitati.

Šele tedaj, ko je strokovni znanstvenik klinopisno tablico s trudom prebral, je tekst poraben za nadaljnji studij. Pa treba je še mnogo prebrati

in primerjati, da se dobi enotna in celotna slika, recimo o zgodovini kralja Nebukadrezzarja, ali pa o kulturnih razmerah recimo 20. stoletja pr. Kr. To delo opravljajo večinoma drugi znanstveniki, iz njihovih studijev nastanejo razprave o raznih vprašanjih babilonske in asirske zgodovine in kulture in skoraj vsaka taka razprava je važna tudi za sv. pismo. Tudi tem znanstvenikom se ne more očitati, da bi ne bili stvarni. Pa žal je bila asiriologija do zadnjih let le v rokah nekatoliških ljudi, protestantov in brezvercev. Umljivo je torej, da so ti ljudje obravnavali vprašanja, ki so v zvezi z bibličnimi problemi, s stališča svojega svetovnega naziranja. Zato so sicer resni in zelo zaslužni znanstveniki, ki so s svojimi studijami vedi in sv. pismu po eni strani neizmerno koristili, po drugi strani marsikaj napisali, kar nasprotuje katoliškemu naziranju. V njihovih delih je treba ločiti med nepobitno resnico, ki je je vedno vsaj nekaj v njih, in pa med tem, kar je njihovo, veri in katoliškemu naziranju nasprotno mnenje. Zato mora katoliški znanstvenik pri teh delih ločiti stvarnost od osebnih mnenj.

Klinopisnega slovstva je že sedaj ogromno mnogo izkopanega. Klinopisnih tablic, od največjih, ki merijo 25 do 30 cm v dolžini, pa do najmanjših, ki merijo komaj par kvadratnih centimetrov, je po javnih in zasebnih zbirkah nad pol milijona. Na tisoče je napisov na kamenitih spomenikih, kipih, vazah, reliefih, stožcih, prizmah itd.

Iz klinopisov zvemo o vsem javnem in zasebnem življenju Babilonije in Asirije. Kralji so popisali svoja dela večinoma na kamen, na spomenike, na krilate bike, reliefe, obeliske, prizme in stožce. Zanimivo je, da nam bojeviti asirski kralji opisujejo večinoma le svoje bojne pohode, babilonski kralji, vsaj od l. 2300 dalje, pa popolnoma molče o vojskah in poročajo le o svojih stavbah, templjih in palačah,

o kanalih, ki so jih dali izkopati, o izboljšanju zemljišč itd.

Zgodovinarji so nam napisali sezname kraljev in dinastij. Najstarejši taki zapiski so še iz dobe Šumerov. Kralje delijo v kralje pred potopom in kralje po njem. Predpotopnim kraljem dajejo silno dolge vladarske dobe, prav kakor sv. pismo svojim predpotopnim očakom. Obširnejše ko ti seznami so anale, ki nudijo poleg imen še tudi kratke podatke o delovanju. Še obširnejše so kronike, med njimi so najvažnejše takozvane babilonske kronike.

Klinopisi nas poučujejo tudi o pravnem življenju. Najstarejši postavodajalec, ki ga do sedaj poznamo, je bil šumerski kralj Urukagina, krog l. 2800, ohranjena nam je tudi zbirka šumerskega prava iz dobe kraljev mesta Ur, krog l. 2400, najvažnejši pa je Hammurapijev kodeks, steber iz bazalta, ki ima 2·5 m višine in 2 m v obsegu. Ta spomenik je najdaljši klinopisni napis, kar so jih dosedaj našli, 4000 vrst obsega, ki so razdeljene na 49 odstavkov. V približno 300 paragrafih obravnava javno in zasebno pravo Hammurapijevega kraljestva. Tudi zbirke asirskega prava so nam ohranjene.

Klinopisi nas obveščajo o babilonski in asirski vedi. Mnogo medicinskih del nam je v prepisih ohranila knjižnica kralja Aššurbanipala, obširne razprave, ki nam popisujejo razne bolezni, pa tudi zdravila in ravnanje z bolnikom. Zanimivi so tudi zdravniški predpisi in poročila osebnega zdravnika na dvoru kralja Asarhaddona, ki se je pisal Arad-Nanai.

Babilonci so bili veliki matematičarji, četudi so bili iznajditelji raznih računskih operacij že Šumeri. Uporabljali so seksagezimalni številčni sistem, Akkadi pa že tudi decimalnega poleg seksagezimalnega. Poznali so seštevanje, odštevanje, množenje in deljenje, kvadriranje in kubiranje, poznali

so trikot in štirikot, znali so izračunati ploskev in dolžino stranice. Znali so tudi meriti polja in posestva, nikjer pa nisem našel, da bi znali, kakor je nekdo trdil celò v neki učni knjigi, da bi bili znali izračunati ploskev kroga, da bi bili torej poznali Ludolfovo število. Uporabljali so matematične tabele, mnogo takih tabel je ohranjenih.

Neverjetno visoko se je pri Babiloncih razvila astronomična veda. Poznali so pet planetov, Merkurja, Venero, Marsa, Jupitra in Saturna. K planetom so prištevali tudi mesec in solnce. Poznali so že tudi ekliptiko, tečaj, ravnik, zoodiak in 71 ozvezdij, opazovali so solnčni in lunin mrk; tega so v novobabilonski dobi že celo znali vnaprej izračunati. Opazovali so komete in meteorje in izračunali vzhajanje najvažnejših nepremičnic ter čas njihovega obhoda. Njihov koledar je bil urejen po mesecu, šteli so 12 mesecev, menjaje se po 29 in 30 dni. Leto je štelo 354 dni, od časa do časa so vložili prestopni mesec. Leto so začeli z mesecem Nisanom, ki odgovarja našim pomladanskim mesecem, mesec pa z mlajem, ki ga pa niso izračunali, ampak z opazovanjem določili. Mesec so delili v tedne s sedmimi dnevi, poleg pa so imeli, kakor se zdi, tudi šest- in petdnevni teden. Ohranjenih nam je zelo mnogo astronomičnih tabel od dobe Hammurapija skoraj do Kristusovega časa. Astronomična veda je bila torej prastara iznajdba, izpočetka je bila seve le »dekla astrologije«, pozneje pa se je osamosvojila.

Mnogo so se bavili z jezikoslovjem. K temu jih je silil predvsem njihov kompliciran klinopisni sistem, pa tudi dejstvo, da so prevzeli svojo kulturo od naroda, ki je govoril popolnoma drug jezik. Sestavljali so silabarje, sezname klinopisnih znakov, zlogov in ideogramov, jim pridejali na levi pomen v šumerskem jeziku, na desni pomen v

akkadskem jeziku. Obdelovali so tudi slovnico, šumersko in akkadsko, pisali so tudi komentarje k raznim delom.

Iz klinopisov zvemo, da so imeli šole že v najstarejših časih. V razvalinah mesta Šuruppak so našli »šolske knjige« iz 4. tisočletja. Cele kupe pisanih šolskih tablic iz poznejših dob so našli v Nippurju, Sipparju, tudi v Babilonu in v Aššurju. Te šolske in domače naloge so polne pogreškov, velike težave je povzročal semitskim klinopisnim šolarjem šumerski jezik, nekak »drugi deželni jezik«, ki so ga morali znati, ker je bil verski obredni jezik in ker brez njega niso razumeli klinopisnih znakov, ki so, kakor omenjeno, šumerska iznajdba. Poleg branja in pisanja so se učili tudi računanja, merjenja, astronomije, zdravilstva in glasbe. Šolarji niso bili samo otroci, ampak tudi odrasli. Imeli so tudi višje šole, akademije, kralji so zbirali krog sebe učenjake in znanstvenike, klinopisno slovstvo so zbirali v arhivih in knjižnicah.

Izčrpno nam poročajo klinopisi o verstvu. S spekulativno teologijo se Babilonci niso bavili, pač pa so nam ohranjeni dolgi seznami božanstev, ki so jih častili. Verski in obredni jezik je bil šumerski še tudi v poznih časih semitske nadvlade. Zelo obsežno je nabožno pesništvo. Po obliki je metrično sestavljeno, po vsebini so pesmi, himni in eposi. Značilni so med himni babilonski psalmi, ki so zelo podobni svetopisemskim psalmom. Med eposi so najvažnejši: epos o stvarjenju sveta, ki je v sedanji obliki iz dobe prve babilonske dinastije (l. 2100), epos o potovanju boginje Ištare v podzemlje in epos o junaku Gilgameš. Ta nam je ohranjen na dvanajstih glinastih tablicah, v tretjem delu eposa, na enajsti tablici je vpletena zgodba o potopu, ki je mestoma skoraj dobesedno podobna svetopisemskemu poročilu, le da se klinopisni Noe imenuje

Ut-napišti. Da bi bilo v klinopisnem slovstvu najti kaj o padcu prvega človeka, kakor se je svojčas pisalo, o tem nisem našel prav nobenega sledu.

Četudi se bliža studij asiriologije svojemu višku, še vendar zadnje poglavje dolgo ne bo zapisano. Mnogo je še tellov po mezopotamskih ravninah, ki čakajo na podjetne, nadarjene, predvsem pa z denarjem dobro založene raziskovalce, mnogo je še nerazumljivega v jeziku in pismu mezopotamskih narodov, marsikatera vrzel v zgodovini šumerskih in akkadskih kraljev še čaka na izpolnitev, na desettisoče klinopisnih tablic še leži po muzejih in zbirkah neprebranih. Pa že dosedanji uspehi asiriologije so sijajni. Tolmačenje klinopisov je eno najduhovitejših del človeške vede, klinopisni studij nas je seznanil z življenjem in mišljenjem davnih narodov, nam razkril kulturo, v kateri korenini tudi naša kultura, in je prinesel neprecenljive koristi svetopisemski vedi.

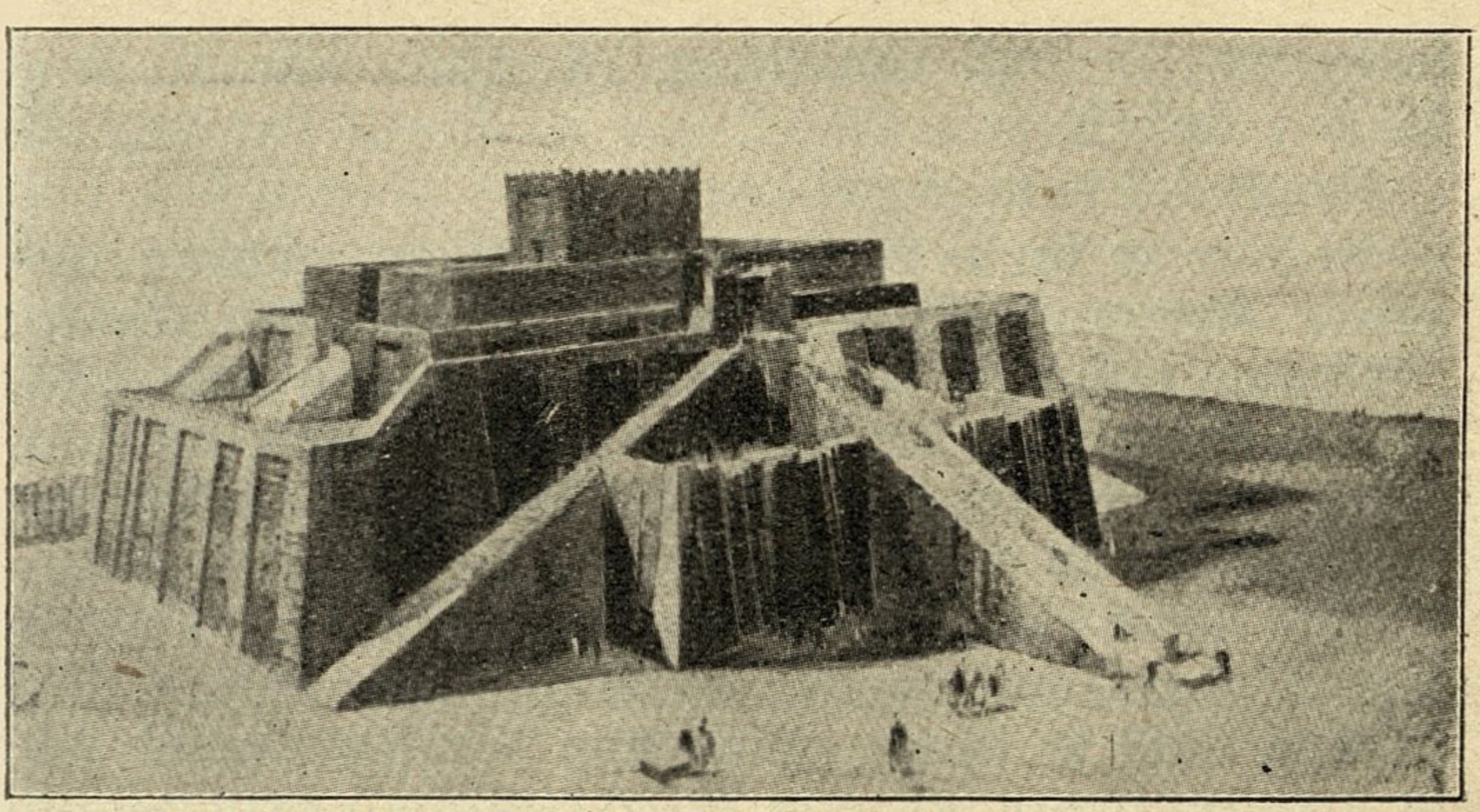

Ziggurat v Uru, idealno obnovljen po izkopinah.

UR, DOMOVINA ABRAHAMOVA.

1.

»Tea —! Coffee —! Milk —! Cakes —!«

Jelonoša jedilnega voza se je sprehajal ob vlaku gor in dol in pojoč budil speče popotnike k zajtrku.

Zdramil sem se iz prijetnih sanj, začuden ugotovil, da nisem doma, ampak v preprosto opremljenem vozu drugega razreda bagdadske železnice, in pogledal na uro.

Polšestih je bilo po mezopotamskem času. Pri nas doma so ljudje še spali! Torej smo bili vsekakor že globoko v spodnji Mezopotamiji. O polnoči sva s Perryjem sedla v Bagdadu na vlak in koj legla spat. Škoda, da nisem videl pokrajine južno od Bagdada! Tolažil sem se, da si jo pogledam pri povratku. Pa je tudi nisem videl, ker sva tudi nazaj grede tisti del prevozila ponoči. Baje je, tako mi je razlagal najin sopotnik, Anglež, postaje-načelnik v Diwaniji ob spodnjem Eufratu, precej

rodovitna in tudi obdelana, posebno kar so Angleži v deželi.

Pogledal sem skozi okno.

Solnce je lezlo za rob brezkončne, prazne puščave. Krvavordeče je svetilo, nebo je bilo rožnato. Na ravnini daleč zunaj je ležalo nekaj temnega, tell, ki je kril kdo ve katero staro šumersko mesto. Nobenega drevesa ni bilo videti, nobene hiše, nobenega človeka. Prazen svet —.

Na desni je bilo obzorje globoko spodaj še temno, tam zunaj, v Afriki, še ni sijalo solnce. Po ravnini sem je mrak polagoma lezel v svetel dan in trdo ob progi, ki je iz brezkončnosti prihajala in odhajala v brezkončnost na jug, tam je stala edina stavba na vsej tej neizmerni ploskvi, preprosta hišica, postaja. Brzojavne žice so hitele od severa v njo in jo brez odmora zapuščale, brzeč proti jugu, da še drugim postajam v tej tužni samoti javljajo vesti iz srečnejših delov sveta.

Ob hišici je stal postajenačelnik v snežnobeli evropski obleki, pa s križem krog glave ovitim snežnobelim turbânom nad olivnorjavim okroglim licem, v katerem se je belina mandeljnastih oči čudno bleščala — Indijec. Pogovarjal se je z vlakovodjem, dolgim Angležem v kroju khaki, in z zamazanim strojevodjem ne vem katere narodnosti. Prav nič se jim ni mudilo. Bil je čas za breakfast, za zajtrk, »ekspres« Bagdad-Basra ni bil sestavljen iz ameriških pullmanov, po katerih se zložno med vožnjo sprehajaš iz voza v voz, navadni dolgi vozovi so bili, tipa naših osebnih vlakov, v jedilni voz se je dalo le priti, kadar je vlak stal, zajtrk pa so prinesli kar v vozove.

Dregnil sem vljudno pod rebra gospoda Perryja, ki je smrčal ob sosedni steni na svoji »postelji«. Pomolil je sivo glavo iz globin svoje spalne vreče, zagodel običajni »All right!« in se z vrečo vred

spet obrnil k steni. Postajenačelnik iz Diwanijje je že stal pri vratih in naročeval zajtrk, več nas ni bilo v oddelku. Naročil sem si čaj z rumom, mlekom in keksi in čez par minut mi je porinil jelonoša poln pladnik kar skozi vrata v voz. Zadišalo je po rumu, gospod Perry je še enkrat pomolil sivo glavo iz vreče, vihal nos, povedal »All right!« in me prosil, naj tudi zanj naročim.

Indijski postajenačelnik, vlakovodja in strojevodja so se končno domenili, si salutirali, vlakovodja je zamahnil z roko nekam po svežem puščavskem zraku, zlezel v svoj voz in vlak je tiho ter brez razburjanja uradnikov in popotnikov z udobno naglico odhitel v brezkončnost.

Lotil sem se pospravljanja. Vozili smo se sicer v drugem razredu, pa ta drugi razred ni imel druge opreme ko šest z usnjem prevlečenih divanov, po dva drug vrh drugega ob vsaki steni. V četrti steni so bila vrata na stranišče in v prostor za umivanje. Sredina voza je bila prazna, tam si lahko zložil prtljago. Vsak popotnik je plačal in dobil svoj divan in na njem je lahko počenjal, kar je hotel, sedel, lenaril, spal, jedel ali pil. Stola ni bilo nobenega. Oprema je bila torej naravnost spartanski preprosta, res puščavska. Pa je seve le začasna. Železnica vozi le iz Basre blizu Perzijskega zaliva do Bagdada in nekaj sto kilometrov više, kjer se izgubi v puščavi; nastala je iz strategične železnice, ki so si jo Angleži pri svojem prodiranju zgradili in jo po vojni za silo opremili za potniški promet. Meja z Angorsko republiko še ni urejena, ko pa bo politična bodočnost Mezopotamije končnoveljavno določena, bodo bagdadsko železnico brez dvoma speljali do Mosula in še dalje na zapad, kjer se bo združila z že obstoječo turško železnico Carigrad-Aleppo, ki se zaenkrat še tudi neha nekje sredi puščave. Tedaj šele bodo vozili

tudi po Mezopotamiji udobni spalni vozovi, peljal se boš iz Londona do Bagdada in Basre in morebiti še dalje čez Perzijo po suhem v Indijo. Za sedaj pa mora turist v teh krajih omejiti svoje želje na najmanjšo mero in mora biti zadovoljen, da udobneje in hitreje potuje nego še pred desetimi leti sloviti znanstveniki, ki so tedne in tedne potovali na revnih kelekih, splavih, po Eufratu in Tigrisu.

Ker ti železnica ne nudi drugega ko prazni usnjati divan, si moraš posteljnino sam prinesti s seboj, ako hočeš količkaj udobno spati. Kajti vlak vozi iz Bagdada v Basro celih 24 ur. Gospod Perry je vlačil že iz Kanade sem svojo spalno vrečo s seboj, jaz sem se zadovoljil z odejo in zglavnikom. Spali smo pa vsi kar oblečeni.

Zložil in povezal sem svojo posteljo in začel pogovor z Angležem. Pripovedoval mi je o razmerah v Mezopotamiji. Na vsaki količkaj važnejši postaji je načelnik Anglež, vse drugo osobje so ali Arabci ali pa Indijci. Te uvažajo Angleži iz svojega bližnjega dominiona in jim poverjajo zaupna mesta. Domačini opravljajo nižje službe. Načelnik je navadno edini Anglež na postaji, dolgčas mu je in vesel je, če spet kdaj sreča rojaka. Enkrat na leto dobi dopust in se sme peljati k svoji družini na Angleško, kajti žená in otrok ne smejo imeti pri sebi v službi.

Pridružil se je še Perry in ubijali smo čas, kakor se je dalo. Pokrajina je večno enolična in nepregledna ravnina, vsaki dve, tri ure se ustavi vlak pred preprosto hišico, ki pomeni postajo, kak beduin, zavit v težek volneni burnus, zleze iz tretjega razreda in se peš napoti ven v puščavo na vzhod. Tam teče Eufrat in tam ležijo revne beduinske vasi, tu pa tam tudi kak večji kraj.

Na postaji Diwanijje je Anglež izstopil, ostala sva s Perryjem sama prav do Ura. Vlak je stal pol

ure. Belooblečeni steward je prišel in vabil redke popotnike, da si naročijo obed. In spet je zavozil vlak v dolgočasno ravnino, puščavo brez peska, pokrito s posušenim blatom, z naplavino Eufrata.

Na drugi postaji je prizvonil jelonoša ob vlaku in klical k obedu. Edino jedilni voz je dolg in gosposko opremljen. Razen jedilnega voza spremlja vsak vlak tudi kantina, dobro založena s konzervami, sadjem, pivom, vinom itd. Kantina ne oskrbuje samo jedilnega voza in popotnikov, ampak tudi postaje in je poleg pošte menda edina prijetna sprememba za Angleže, nastavljene po tej samoti.

Po obedu, ki je bil slab in drag, sva podremala in skoraj zaspala zanimivi prevoz čez stranski rokav Eufrata pri Samawi. Ob petih je bil neizogibni Five o'clock tea v jedilnem vozu in krog polsedmih sva v daljavi na jugozapadu zagledala nizek grič, podoben visoki, štirivoglati stavbi.

»Ziggurat Ur!« je vzkliknil Perry. Bil je v teh rečeh bolje poučen ko jaz in je koj pridejal daljšo razpravo o Uru, ki je trajala do postaje Ur Junction.

Na kolodvoru naju je že čakal načelnik. Gospod Perry je bil Kanadec, angleški državljan, in torej vsaj v Mezopotamiji odlična osebnost. Oblasti so mu povsod rade postregle, že prejšnji večer naju je brzojavno napovedal in vse je bilo pripravljeno za najin obisk. Vesel in zadovoljen sem bil, da sem se v sijaju britanskega imperija grel še jaz.

Ur je velika postaja. Štiri hiše so, postaja, kantina in dva bungalova, kakor se tukaj po indijsko imenujejo nizke, lične hišice s široko verando. V enem teh dveh bungalovov nama je načelnik odkazal stanovanje, obednico in spalnico. V obednici je predstavljala evropsko kulturo ena sama velika miza, v spalnici pa dve postelji z žičnimi vložki brez vsake posteljnine. Pred bungalovom je stalo edino drevesce v vsem Uru, nekaka vrba.

Indijec s križem povezanim belim turbânom se je predstavil za kuharja. Vprašal sem, kaj bi se dobilo za večerjo.

»You can have everything!« je samozavestno dejal kuhar. Nato sem naročil juho, piščance, solato s krompirjem in črno kavo, čisto po domačem jedilnem listu.

Vprašanje večerje je bilo torej urejeno in načelnik naju je peljal v »angleški klub«, v nizko, ozko kantino. Mlad človek jo vodi, g. Lira E. Isaak, Kaldejec, kristjan iz Wana. Z mnogimi drugimi svojega plemena je moral po vojni bežati pred turškim nasiljem. Angleži v Mezopotamiji so te begunce radi sprejeli in jim poverjajo boljša mesta. Ponosno je pravil, da je potomec slavnih, bojevitih Asircev. Kar je vsekakor mogoče.

Prišlo je še par uradnikov, Indijcev in Kaldejcev. Kantina je edina točka, ki nudi v pusti dolgočasnosti Ura vsaj nekaj zabave. Pili smo dobro pivo, pa lačen sem bil in ker le nihče ni prišel klicat k večerji, sem šel v bungalov gledat, ali je piščanec že pečen.

Pa kuhar je dremal na verandi in ko sem ga zbudil, mi je z najbolj nedolžnim licem na svetu izjavil, da ni ne juhe ne piščancev ne solate ne krompirja. Pa je prej dejal, da lahko dobiva, kar hočeva —!

Orient!

2.

Drugo jutro ob poldevetih smo se napotili gospod Perry, jaz in Kaldejec ven k razvalinam Ura. Dobre pol ure so oddaljene od kolodvora. Postajo so Angleži iz tujskoprometnih ozirov zgradili blizu razvalin.

Pot pelje po suhi puščavi. Tla so kakor povsod po južni Mezopotamiji posušeno blato, naplavina, ki jo nanosi Eufrat ob vsakoletnih pomladanskih

povodnjih. Tu pa tam se vidijo bele lise natrona, ki pričajo, da je tod pred davnimi tisočletji valovalo še morje. Mestoma je bilo treba gaziti pesek, ki pa tu ni doma, ampak ga veter nanosi iz Arabske puščave.

Gospod Lira je živahno pripovedoval in razlagal. Zelo se zanima za zgodovino svojih »pradedov« in je v njej tudi dobro podkovan. Osebno je bil navzoč pri najnovejših izkopavanjih v Uru in je mnogo videl in zvedel, česar ni najti v nobeni knjigi.

Beduini imenujejo razvaline el-Mukkajjar, mesto asfalta. Stoletja sem so namreč kopali po razvalinah za asfaltom, ki je z njim vezana opeka. Že v preteklem stoletju so znanstveniki slutili, da se pod razvalinami el-Mukkajjara morebiti skriva svetopisemski Ur, rojstno mesto Abrahamovo. In Anglež Taylor, ki je l. 1857 prvi znanstveno preiskal razvaline, je našel tudi dokaz za to.

V južnozapadnem voglu razvalin je namreč izkopal gosto popisan glinast stožec, enake stožce ludi na drugih treh voglih, in iz njih smo zvedeli, da pomenijo razvaline svetišče Nannarja, boga meseca, ki so ga posebno častili v Uru, in da je Nabonid popravil in povečal ziggurat, tempeljski grič, in postavil vrh njega tempelj v čast bogu Nannarju in da je našel pri popravljanju stavbe napis, iz katerega je posnel, da je svetišče prvi postavil kralj Ur-Engur in njegov sin Dungi. Ta dva sta vladala krog l. 2400. Ziggurat in tempelj ob njegovem vznožju sta torej stala že ob času Abrahama, ki je živel krog l. 2100. Tako je bil najden svetopisemski Ur in najden en dokaz več, da so svetopisemski podatki pravilni.

Taylor je po navadi tedanjega časa v razvalinah Ura iskal predvsem napise in ker teh ni mnogo našel, je delo opustil. Šele Wooley je v letih 1923 in 1924 stvarno in znanstveno preiskal tell in oko-

lico ter izkopal ziggurat, tempeljski prostor, tempeljske stavbe južno od ziggurata in nekaj grobov. Izkopine v Uru so najznamenitejše v Mezopotamiji v zadnjih letih.

To in še mnogo drugega je pripovedoval gospod Lira, medtem ko se je vse jasneje oblikoval pred nami masivni štirivoglati ziggurat. Pri čuvajevi hišici, kjer je stanoval med izkopavanjem tudi Wooley, se začnejo razvaline.

Mezopotamske razvaline na prvi pogled zelo razočarajo, posebno tistega, ki je pravkar prišel iz Egipta in gledal tam velikanske pilone, mogočne piramide, ogromne mračne dvorane, vse iz rezanega kamna, ponekod presenetljivo dobro ohranjene. Vsega tega zaman iščeš po Mezopotamiji. Le kupe prsti najdeš, križem razkopane, tu pa tam še kak zid, sledove običajnega tempeljskega griča, temelje stavb, po tleh črepinje, zlomljeno opeko z žigom kralja, ki je tempelj popravil. To je vse. Nobenih mogočnih zidov, nobenih kipov, nobenega stebrička. In še to, kar vidiš, leži v pusti, prazni puščavi. Kdor išče po Mezopotamiji slikovitih, romantičnih razvalin, bo razočaran odšel.

Vzrokov za to je več. Egiptovske stavbe so vse iz kamna, zato so kljubovale tisočletjem; mezopotamski narodi pa so stavili svoje templje le iz surove ali pa polžgane opeke in to stavbno gradivo je držalo komaj par stoletij, nato pa je začelo razpadati pod vplivom zimskih nalivov, puščavskih vetrov in solnca. Zato so že babilonski in asirski kralji morali popravljati stavbe svojih prednikov in posebej babilonski kralji ne vedo skoraj nič drugega povedati o svojem vladanju ko to, katere templje so obnovili in povečali.

Drugi vzrok pa je malomarnost nekdanje turške vlade. Stoletja so beduini pred očmi turških oblasti rili in grebli po mezopotamskih tellih za opeko in

jo prodajali v mesta. Razvaline so bile zanje prav izdaten vir dohodkov in mirno lahko rečemo, da so polovico razvalin zvozili v današnja mezopotamska mesta.

Vkljub temu je ostalo še ogromno mnogo. Pa so prišli evropski znanstveniki, temeljito prekopali telle, našli kipe, reliefe, spomenike, cele knjižnice in vse odnesli v evropske muzeje. Le prazni kupi prsti in razbite opeke so ostali. Odkar ima seve po vojni Mezopotamija svojo lastno upravo, je mnogo na boljšem. Angleži so ustanovili v Bagdadu poseben oddelek za varstvo starin, ki strogo čuva nad tem, kar je še ostalo, in ne pusti ničesar odnesti. Ustanovili so tudi muzej, za izkopavanje je treba posebnega dovoljenja in večina tega, kar se najde, se mora oddati muzeju.

Razvaline Ura so v nekem oziru izjema. To pa veš ceniti šele, ko si videl vso Mezopotamijo. Ziggurat Ura je namreč najbolje ohranjeni tempeljski grič, kar jih dosedaj poznamo, in je za poprečnega obiskovalca tudi edina znamenitost. Tudi mi smo se najprvo napotili k njemu.

Tla so razkopana, preskakovali smo jarke, lezli po kupih udirajoče se prsti, našli smo celo ostanke poljske železnice, na kateri so odvažali prst in pesek, ki je do lani zakrival ziggurat in okolico. Na tempeljski ploščadi smo se ustavili in gospod Lira je začel svoje predavanje.

Vsak babilonski tempelj, in to velja deloma tudi za asirske templje, stoji na razsežni, z opeko tlakani ploščadi. Ta bi ga naj branila pred povodnjimi, pa mu tudi dala vzvišeno lego nad mestom. V severozapadnem kotu ploščadi stoji ziggurat na še višji ploščadi. Ziggurati so posebnost mezopotamskih templjev. Kakor je vsako mesto imelo svojega boga in svoj tempelj, tako je imel vsak tempelj svoj ziggurat, umeten, z opeko zidan, masiven grič

ali bolje stolp, navadno štirivoglat, z vogli, usmerjenimi točno proti štirim delom sveta. Vsak ziggurat je imel več nadstropij, pot v serpentinah je vodila od tempeljske ploščadi do vrha, ponekod pa tudi več ali manj strme stopnice. Na vrhu je stal ličen tempelj.

Ziggurat v Uru je, izvzemši zadnje nadstropje, še popolnoma ohranjen. Dolg je 65 m, širok 43 m, prvo nadstropje je 10 m visoko, drugo in tretje po 2·5 m, zadnje 4 m. Na severovzhodni strani, t. j. med vogloma, ki gledata točno na sever in na vzhod, peljejo trojne stopnice na prvo nadstropje, dvojne ob steni, ene naravnost s ploščadi.

Stopil sem bliže in z velikim zanimanjem ogledoval goste lege opeke, vezane z asfaltom. Nekoliko tanjša je nego naša, zato pa obilo dvakrat tako široka. Na vsaki opeki je vtisnjeno v klinopisu ime kralja, ki je tempelj pozidal, oziroma popravil. Iz teh napisov posnamemo, da je prvo nadstropje s stopnicami vred pozidal kralj Ur-Engur, višje dele pa je postavil in deloma obnovil Nabonid. Taylor je mislil, da je ziggurat v notranjosti votel po zgledu egiptovskih piramid, in je začel na vrhu kopati navpičen rov, da bi prišel, kakor je domneval, do grobov ali do zakladnic. Pa se je zmotil in dandanes vemo, da so vsi mezopotamski ziggurati masivne stavbe.

Izbrali smo si stopnice na vzhodnem voglu in stopili po njih. Z opeko so tlakane in še dobro ohranjene, 91 sem jih naštel, bilo jih je pa nekaj več, ker začetka manjka. Nekaj metrov pod sedanjim vrhom se stopnice nehajo, o nadstropjih ni mnogo sledu; le izkušen stavbnik in strokovnjak more iz poredkih sledov spoznati, koliko jih je bilo in kako visoko so segala.

Gospod Lira je pripovedoval, da je Wooley našel tole: Vsako višje nadstropje je za nekaj metrov

odstopalo od roba nižjega. Hodnik, ki je tako nastal na ploščadi vsakega nadstropja, je imel zidano ograjo, tudi stopnice so imele ob zunanji strani ograjo. Iz vsakega hodnika so peljale na raznih straneh stranske stopnice v višje nadstropje, tiste iz prvega v drugo so še ohranjene. Na vrhu, kjer so se stekale tri glavne stopnice, so bila visoka vrata, skozi nje so peljale stopnice v osi glavnih stopnic na vrh k templju. O tem templju ni ostalo ničesar več, da pa je bil odet s posteklenjeno opeko v modri barvi, dokazujejo kosci take opeke, ki so jih našli v sipinah ob vznožju ziggurata in po vseh nadstropjih ter tudi na vrhu.

Z vrha je obsežen razgled. Krog ziggurata se vidijo izkopani temelji tempeljskih stavb, krog in krog pa leži neizmerna gola puščava. Vzhodno od razvalin se vleče po njej od severa na jug ravna črta in na njej leži na jugovzhodu kupček hiš, to je železnica in postaja Ur Junction. Drugega na vsej neizmerni ploskvi ni videti nič.

Od česa je neki v tej puščavi živelo mesto Ur? Kje je v tej negostoljubni puščobi Abraham pasel svoje črede?

Nekdaj je bilo drugače. Eufrat je valil svoje rodovitne vode trdo mimo mesta, kakor pripovedujejo klinopisi, nešteti kanali so donašali okolici rodovitnost. In par kilometrov na jug je ležalo osvežujoče morje.

Dežela je bila rodovitna. V sivi davnini se je tod naselil narod Šumerov, inteligentno, izobraženo in delavno ljudstvo, cvetoča mesta so ležala na ravninah, kjer sedaj kraljuje mrtva puščava. Med njimi pa so že tudi živeli Semiti, Akkadi in Kaldejci. In v enem ali drugem teh semitskih rodov so živeli pradedi Abrahama. Ob bregovih Eufrata in ob njegovih kanalih so pasli svoje črede, bogati, mogočni šejhi so bili, in v enega samega Boga so verovali.

In odtod se je izselil Tare, oče Abrahamov, in šel iskat ob Eufratu navzgor novih pašnikov svojim čredam. Prišel je v Harrân in od tam je poklical Bog Abrahama v Kanaan.

Odtrgal sem z vrha ziggurata košček opeke, ki se je je držal še asfalt, v spomin na stavbo, ki jo je nekdaj gledal praded izvoljenega ljudstva, in stopil za tovarišema.

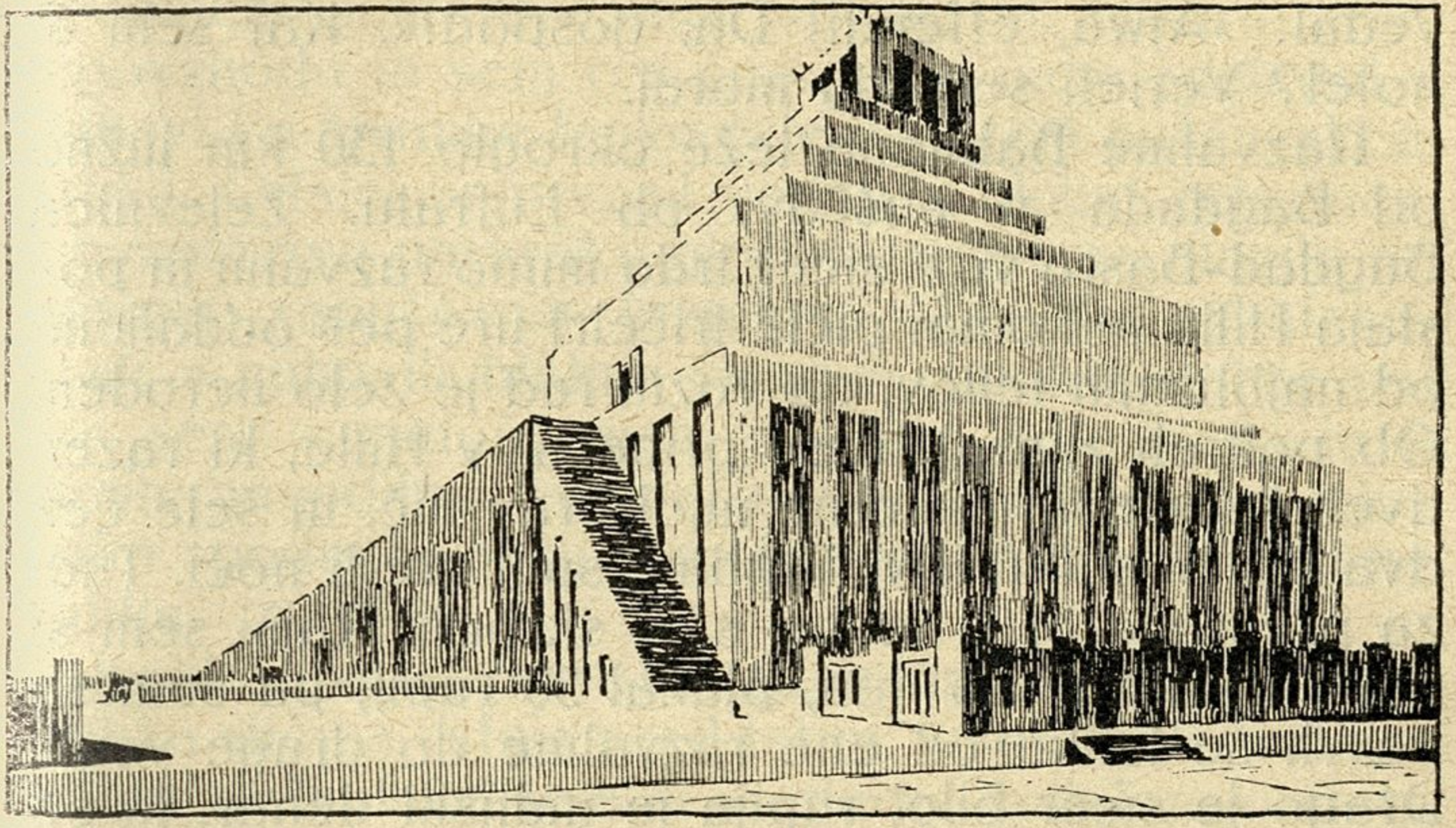

E-temenanki (babilonski stolp?), idealno obnovljen po izkopinah Koldeweya.

BABILON.

1.

Slabo sem spal tisto noč in že ob štirih sem bil na nogah. Ves prejšnji večer sem studiral Layarda in Koldeweya, ki sem ju kupil v bagdadski vladni knjižnici, in moje misli so bile obrnjene proti Babilonu.

Zbudil sem kuharja, napravil mi je angleški zajtrk, praženo slanino z jajci, mrzlega piščanca in čaj. Ker sem nameraval ostati ves dan pri razvalinah, sem si vzel obed s seboj, celega pečenega piščanca, pomaranče, kruh in steklenico palestinskega vina. Ob petih je priropotal naročeni avto, mesto naročenega šoferja, ki sem ga poznal že od drugih izletov, da je zanesljiv, pa je prišel njegov brat, mlad fant. Nezaupno sem ga gledal in vprašal, ali zna pot v Babilon. Dejal je roko na srce, me zvesto pogledal in prepričevalno po-

vedal: »Ajwa, effendi! Da, gospod!«. Kaj sem si hotel? Verjeti sem mu moral.

Razvaline Babilona leže okroglo 130 km južno od Bagdada v puščavi ob Eufratu. Železnica Bagdad-Basra vozi sicer trdo mimo razvalin in postaja Hille je komaj pičle tričetrt ure peš oddaljena od najbližnjih tellov, pa vozni red je zelo neroden. Ob poltreh zjutraj bi se pripeljal v Hille, ki razen dveh kamenitih hišic ne nudi prav nič, in šele čez dva dni bi se vrnil v Bagdad, spet sredi noči. Tudi za prehrano bi si moral sam skrbeti. Rajši sem si najel avto za ves dan, plačal 50 rupij, pa sem se povrh še lahko od ene razvaline do druge vozil. Drago je sicer bilo, rupija je indijski denar, ki so ga Angleži uvedli v Iráku, vreden je sedem egiptovskih piastrov, to je približno dvajset dinarjev. Plačal sem torej za avto tisoč dinarjev! Mezopotamija je draga dežela!

Vozila sva se naglo. Nekaj časa je fant še znal pot, t. j. smer, ker poti ni bilo prave po puščavi, kmalu pa sva zašla. Vozil sem se namreč tistikrat že drugič v Babilon. Pa moj prvi obisk je bil bolj površen in informativen, studirati nisem utegnil razvalin, ker sem se vozil z zelo mešano družbo, ki se je na razvalinah Babilona bolj zanimala za košare z živili, ko pa za babilonsko opeko in za klinopise. Pa vsaj pot sem si tistikrat dobro zapomnil na raznih znakih, na razpadlih kanalih in na peščenih gričih. Spominjal sem se tudi, da se mestoma med potom vidijo brzojavni drogi bagdadske železnice. In prav teh to pot ni bilo nikjer videti. Trdo sem prijel fanta in tam zunaj sredi samotne puščave mi je malodušno priznal, da še nikoli ni bil v Babilonu.

Bil sem prepuščen samemu sebi. Vedel sem pa, da pelje železniška proga trdo mimo razvalin, vedel tudi, da se trenutno voziva zapadno od proge.

Spremenil sem torej smer vožnje, dal križariti proti jugovzhodu in sem res čez nekaj časa zagledal v daljavi ko šivanke tenke črte v čistem puščavskem zraku. Odslej sem vozil vedno v bližini železnice, zavozila sva parkrat v globok pesek, se plazila po nasipih zapuščenih kanalov, obtičala nekatere-krati v njihovih blatnih strugah, pa čez dobre pol ure sem z zadoščenjem pokazal šoferju, ki je k mojim navodilom vso pot neverno odkimaval, glo-boko spodaj na jugu samoten tell. Babilon je bil na vidiku.

Koliko svetopisemskih spominov vzbuja to ime! Ljubka sličica vstaja pred teboj, v zgodbah svetega pisma za ljudske šole si jo gledal, babilonski stolp ti kaže. Silno visok je, ljudje vlačijo vkup bruna in kamenje, drugi pa odhajajo, zmešali so se jim jeziki. In spet vidiš drugo sliko: krvoločni babilon-ski kralj »Nabuhodonozor« oblega Jeruzalem in vlači nesrečne Izraelce v babilonsko sužnost. In spet vidiš Daniela v Babilonu, enkrat v ognjeni peči, drugič kako sedi v levnjaku sredi divjih levov, skozi okno góri pa gleda kralj Nabuhodonozor. Vidiš Daniela, kako razlaga prestrašenemu »kralju« Baltasarju skrivnostno pisavo na steni kraljevske dvorane, Mené, tekél ufarsín. Tudi lepa Estera, njen stric Mardokaj in hudobni Aman ti pridejo v spomin.

In koliko pomeni Babilon zgodovinarju, znan-stveniku! Ime Babilon odmeva po njegovih stro-kovnih knjigah, v eni vrsti stoji s svetovnimi mesti starega veka. Kar so bile Tebe za Egipt, Atene za Evropo, to je bil Babilon za ves sprednji Orient, sedež politične in vojaške moči, ki je segala od Eufrata do Nila, od Sredozemskega morja do In-dijskega, središče sprednjeorientalske kulture, ki se po svoji starosti kosa z egiptovsko in po svojem pomenu in vplivu z grško-rimsko, sijajno, bogato,

razkošno in razuzdano mesto, ki je po teh svojih lastnostih prišlo celo v pregovor.

Pa čudno, to sijajno, slavno mesto so ljudje tako pozabili, da dolga stoletja nihče niti vedel ni, kje je ležalo. Šele sredi osemnajstega stoletja sta misijonar oče E. de St. Albert in učenjak Niebuhr preiskala telle severno od mesta Hille in izjavila, da pod njimi ležijo pokopane razvaline velikega Babilona. Francoz Botta je l. 1845 prvi znanstveno izkopaval na razvalinah Babilona, za njim Layard, Oppert in Rassam. Pa ti raziskovalci so bili le lovci za klinopisnimi zakladi, šele Nemec Koldewey je v letih 1899—1912 temeljito prekopal velik del tellov, preiskal in premeril stavbe in jih tudi znanstveno opisal. Njemu gre zasluga, da poznamo danes Babilon, vsaj notranje mesto, natančno in temeljito, takega, kakršen je bil ob času velikega Nebukadrezzarja, v dobi svojega največjega sijaja.

2.

Vse bliže je prihajal samotni, podolgovati tell. Vozila sva proti visokemu nasipu, ki se je vlekel po pustinji proti jugovzhodu, šinila skozi preseko in ustavil sem avto. Bila sva trdo pod gričem, ki mu Arabci pravijo tell Babil.

Pa Babilon naju je prav neprijazno sprejel.

Že med vožnjo sem opazoval, da dobiva južnozapadno nebo čudno sivkasto barvo. Vse više po nebu je lezla in vse temnejša je bila. In prav ko sem izstopil, je sunil strašen piš sem čez tell, zabliskalo se je in zagrmelo in v hipu se je vsula nad grič in nad najbližnjo okolico strašna ploha.

Planil sem nazaj v avto. Imel je sicer streho, pa bil je na straneh odprt, zato sva ga zasukala, da sva bila vsaj za hrbtom varna pred nalivom. Pa zlobni vihar se je tudi sukal in od strani vlival cele škafe dežja na naju. Spet sva zasukala in tako smo

plesali pod častitljivim tellom obupen ples, ki je bil vreden filmanja. Na srečo le dobrih deset minut. Prav tako naglo, kakor je prišel, je vihar tudi izginil proti severovzhodu, na mah je bilo nebo nad Babilonom spet jasno, solnce je vroče posijalo, posušila sva se in tudi zemlja je bila kmalu spet suha.

Vzel sem načrt Babilona, Koldeweyevo knjigo, naročil šoferju, naj me počaka, in začel plezati po strmem pobočju tella. Vdiralo se mi je v sipkasti prsti, pa čim više sem plezal, tem bolj je bilo pobočje trdno in proti vrhu sem lezel že po grebenu porušene stene iz žgane opeke. Blizu mene je molela iz sipine štirivoglata stavba, ostanek morebiti nekdanjega stolpa. Splezal sem na ploščad in se zadovoljen oddehnil. Razgled je bil lep, razgrnil sem Koldeweyev načrt in začel studirati okolico.

Najprvo mi je oko obstalo na nasipu, skozi katerega sem privozil. Začenja se par sto metrov severno od Babilona in teče v ravni črti proti jugovzhodu. Daleč spodaj v ravnini se pravokotno obrne naravnost proti jugozapadu in se izgublja v gozdu palm na robu razvalin. Hipotenuzo tega pravokota tvori na zapadu široki Eufrat, ki teče mimo Babilona v vijugah od severa proti jugu in se skrije za palmami. V tem pravokotnem trikotu, čigar koti so usmerjeni natančno na sever, vzhod in jug, leže razvaline. Ostra, ravna črta seka od severa proti jugu ta babilonski trikot v dva neenaka dela: železnica Bagdad-Basra. Del trikota vzhodno od železnice je prazna ravnina, zelene lise leže po njej, jarki jo prepletajo, tam so polja beduinov, v delu zapadno od železnice pa leži vzdolž ob Eufratu, mestoma trdo ob obrežju, vrsta prstenih gričev. In ti telli so vse, kar je ostalo od sijajnega svetovnega mesta.

Onstran Eufrata, na zapadu in južno od tellov, zelenijo bujni gozdovi palm in sredi njih se beli

mesto Hille. Krog in krog pa leži siva, mrtva puščava, ravna, nepregledna ploskev. Na tej ravnini, pa daleč spodaj na jugozapadu, skoraj že na obzorju, komaj viden, se dviga temen grič, nekaj štrli iz njega, podobno je prstu, ki kaže proti nebu. Tam je tell Borsippa, po izročilu »babilonski stolp«. Tudi na vzhodnem obzorju je videti grič, tisto je tell Oheimir, ki krije starodavno akkadsko mesto Kiš.

Grški zgodovinar Herodot, ki je ob njegovem času, v petem stoletju pr. Kr., Babilon deloma še stal, pripoveduje, da je imelo mesto obliko štirikota. Potemtakem nam je ohranjena samo polovica nekdanjega Babilona, pravkar opisani trikot, druga polovica je ležala na desnem bregu Eufrata in ta je tekel po sredi mesta. Pa na desnem bregu Eufrata niso našli dosedaj še nobenih razvalin, izvzemši tell Borsippa, ki pa je bil najbrž mesto za sebe. Morebiti da bodo poznejša izkopavanja spravila na dan tudi tam razvaline, zaenkrat poznamo le tisti del Babilona, ki je ležal na levem bregu. Tam je bilo po vsej verjetnosti notranje mesto, tam so stale trdnjave, kraljevske palače, templji, reprezentančne stavbe, z žgano opeko zidane, ki so se zato tudi najbolje ohranile. Stanovanjske hiše, s sirovo opeko zidane, so popolnoma izginile.

Stopal sem po vrhu Babila. Ni še znanstveno preiskan, le nekaj malega so še kopali, tu pa tam se vidijo zidovi, ostanki stolpov, ulice, pa večinoma vse iz pozne perzijske dobe. Našli pa so, da je stala kedaj na tem mestu trdnjava, ki jo je pozidal Nebukadrezzar v brambo zoper napade od severa.

Zlezel sem z griča na zapadni strani, ki je zložnejša, šel okoli in na severni strani k nasipu. Ta pomeni nekdanje zunanje obzidje Babilona. Nebukadrezzar ga je postavil in grški in rimski pisatelji se čudijo njegovim orjaškim meram. Zid je bil, piše Herodot, 200 laktov visok in 100 laktov širok, vrh

obzidja je peljala cesta, na kateri sta se lahko srečala dva bojna vozova, vsak s štirimi vštric vpreženimi konji. Dolg je bil zid 88 km in na vsakih 50 m je stal stolp, podoben gradiču.

Ostanki kažejo, da Herodot ni preveč pretiraval. Na kraju, kjer sem si nasip ogledoval, je videti, da je bil zid dvojen. Zunanji je bil iz sirove opeke, notranji iz žgane. Dvanajst metrov široki vmesni prostor je bil napolnjen s prstjo. Vkljub temu, da so pod turško vlado beduini stoletja kopali opeko v obzidju in vkljub temu, da je sirova opeka razpadla v prst in se je sesedla, je nasip še vedno več metrov visok in zelo širok. Koldewey računa širino obeh zidov z vmesnim prostorom vred na 26 m, Herodotovo poročilo o dveh štirivprežnih bojnih vozovih je torej precej točno. Le Herodotova dolžina ne odgovarja temu, kar je ostalo. Morebiti je Herodot pretiraval, morebiti pa je velik del mesta izginil, deloma se je sesul, deloma so ga beduini prodali v Bagdad, v Hille in drugam.

Stopil sem v avto in dal počasi voziti po slabem kolovozu proti jugu. Polja in travniki ležijo na desni in levi, mestoma je svet močviren, kanali in jarki ga prepletajo. Na levi teče železnica. Tam se vidijo kupi prsti. Tam so ležala predmestja dvamilijonskega Babilona, so stale med vrtovi hiše, so tekle ulice. Danes pa beduin pase, orje, seje in žanje po ulicah in trgih Babilona.

Dobra dva kilometra južno od griča Babil leži drugi grič, tell el-Kasr ga beduini imenujejo, in 200 m dalje tretji, tell Amrân. V teh dveh tellih je našel Koldewey največje in najbolje ohranjene stavbe.

Pustila sva kolovoz in zavozila med slabo obdelana polja. Ob vznožju griča el-Kasr sva obstala, izstopil sem, se oborožil s Koldeweyem in fotografičnim aparatom ter naročil vozaču, naj zadrema, ker me dlje časa ne bo nazaj.

Tell el-Kasr je nižji ko Babil, komaj 14 m ima višine, pa je trikrat obširnejši. Tudi el-Kasr še ni ves prekopan in raziskan, Koldewey je v glavnem izkopal sredino griča ter njegovo južno in zapadno stran. Drugo leži še globoko pod prstjo in čaka na lopato.

Ko stopiš na rob vrha, vidiš pred seboj mrežo rovov, ki peljejo na vse strani, globoke jame, porušene zidove, ki križem gredo, in vmes široke, tlakane prostore — cel labirint, v katerem se ti zdi, da se ne moreš orientirati. Brez Koldeweyeve knjige in njegovega načrta in če bi ne bil že enkrat površno videl razvalin, bi bil tudi jaz stopal po tem labirintu kakor slepec po polju cvetic. Na srečo sem to pot dobil še izkušenega vodnika.

Nameril sem korake naravnost proti severnemu delu tella. Tam stoji v globoki jami najlepša in najbolje ohranjena razvalina Babilona in dosedaj najlepša razvalina v vsej Mezopotamiji, Ištar-sâkipat-têbiša, Ištarina vrata, ki jih je postavil veliki Nebukadrezzar. Kmalu sem jih našel.

In spet sem kakor pred tedni zamaknjen stal ob robu jame, ki jo je moral izkopati Koldewey, da je prišel do temeljev. In v tej jami stojijo štirje mogočni stražni stolpi v štirikotu, z žgano opeko zidani, ogromni reliefi zmajev in bikov iz steklenaste, raznobarvne opeke jih krasijo od vrha pa do temeljev. Skozi ta vrata je peljala najlepša cesta, »sveta cesta«, z asfaltom in z opeko tlakana, od severa proti jugu po notranjem mestu k templju Marduka, ki je bil glavni bog in gospodar Babilona. Zmaj je bil sveta žival Marduka in Bela, štirinoga pošast z luskinatim trupom, s kačjo glavo in razklanim jezikom, z enim samim pokonci stoječim rogom — dva sta mišljena, pa v perspektivi se vidi samo eden — s kremplji na nogah, mitologična žival. Daniel je stopal skozi ta vrata v palačo Ne-

bukadrezzarja, ki leži južno od vrat, dolga procesija duhovnov z gladko obritimi glavami in obrazi, z božanstvenimi kipi Marduka, Ištare in drugih babilonskih bogov na nosilih, strnjene množice ljudstva so se valile po sveti cesti, krik in vik je odmeval od visokih stolpov in zidov.

In krik in vik me je zbudil iz sanjarjenja. Ali so oživele tisočletne razvaline? So prišli duhovi Belovih svečenikov obhajat slovesni sprevod?

Izza zidu v Nebukadrezzarjevi palači je pogledala rjava, kuštrava glava, mlad beduin je prilezel za njo in se povzpel po sipini, za njim drugi in tretji in četrti in v hipu so stali poleg mene, beduinski fantalini, v raztrganih, umazanih burnusih, bosopeti, gologlavi, žarečih črnih oči, ponosni, samozavestni. Ropot avtomobila jih je privabil, bagšîš so zavohali pa so prišli za menoj.

»Tukaj so Ištarina vrata!« je dejal eden in je z elegantno kretnjo, kakršne je zmožen le svobodni sin puščave, zamahnil proti jami, samo po sebi razumljivo, kot da je naročen dragoman. In njegovi tovariši so za njim hiteli razlagati, da tamle leži palača Nebukadrezzarja, Danielova dvorana, babilonski stolp itd.

Vznevoljilo me je, poznal sem take vsiljivce iz Egipta in iz Palestine. Trdo sem se obregnil:

»Sam vem! Ne potrebujem dragomana!«

Stopil sem par korakov po robu stene in se obrnil v stran. Pa prišli so za menoj.

»Tamle je babilonski lev! Pojdi, effendi, povedem te k njemu!« se je ponujal spet prvi.

»Ne potrebujem vas! Poberite se! Ne motite me!« sem se kregal.

»Effendi,« je dejal užaljeno prvi, »jaz sem najstarejši sin šejha iz Kuwairiša tamle, tale svet je last mojega očeta in moja last. Jaz hodim po svoji lastnini, po kaki pravici pa ti stojiš tukaj?«

Tako govori svoboden beduin. In prav je povedal. Sram me je bilo in premišljeval sem, kako bi zlepa popravil svojo robatost in se izognil prepiru.

»Dobro!« sem dejal. »Pa dragomana ne potrebujem. Tule imam knjigo učenjaka, ki je razvaline izkopal.«

»Koldeweya —?«

»Da. Odkod poznaš Koldeweya?«

»Poznal sem ga. Nosil sem v košari prst iz tehle jam, ko je bil tukaj.«

Pogledal sem ga. Bil je dobrih dvajset let star, verjetno je vsekakor bilo, da je delal pod Koldeweyem. Vprašal sem ga po nekaterih podrobnostih, za katere je mogel vedeti le očividec, — res je služil pod Koldeweyem. Tak človek je bil seve boljši vodnik ko vsaka knjiga.

»Koliko zahtevaš, če mi pokažeš razvaline?« sem ga še vprašal.

»Daj mi rupijo!«

Rupija je sedem piastrov, dvajset dinarjev. Ni bilo mnogo in pogodila sva se. Drugi dečki so se poizgubili, midva pa sva začela strogo znanstveno raziskovati stari Babilon.

3.

Najprvo sva si še podrobneje ogledala stolpe Ištarinih vrat. Izkopine prav nazorno kažejo, kako so zidali v Babilonu. Tisto, kar dandanes še stoji od Ištarinih vrat, je stalo ob času Nebukadrezzarjevem že pod tlakom tedanjega mesta, prava Nebukadrezzarjeva stavba pa je skoraj popolnoma izginila. Pa zakaj so tičala Ištarina vrata tako globoko pod tlakom?

Stavbno gradivo mezopotamskih mest, polžgana ali celo sirova opeka, je bilo slabo. Vsakih par stoletij so morali stavbe popraviti ali pa nanovo zidati. Le najmočnejši zidovi so kljubovali vre-

menu. Ruševin pa niso odstranili, ampak so jih enostavno razkopali, poravnali, vrh njih pa zidali nanovo. Mestni tlak se je polagoma dvigal, zidine sto in tisoč let starih stavb so izginile pod tlakom poznejših dob. Današnji raziskovalci, ki kopljejo prav do deviških tal mezopotamske ravnine, pa odkrivajo vse te razne stavbne dobe in Koldewey ni odkril samo Babilona iz Nebukadrezzarjeve dobe, ki je najmlajša, ampak tudi Babilon iz drugega in tretjega tisočletja.

To kažejo prav nazorno Ištarina vrata. Stolpi so bili masivni, močni, poznejši stavbarji jih niso podrli, ampak so, čim se je tlak vsled ruševin zvišal, enostavno zvišali tudi stolpe. Današnji ostanki Ištarinih vrat, 12—15 m visoki stolpi, so torej zidovi iz davnih dob babilonske preteklosti, nastavek, ki ga je Nebukadrezzar pozidal, pa je skoraj docela izginil. To dokazuje tlak ceste, ki leži komaj par metrov pod vrhom današnjih stolpov. Le to vemo, da so bili stolpi obloženi z blestečo se ostekleno opeko v raznih barvah, in računamo, da so bili morebiti 15—20 m visoki.

Fotografiral sem stolpe od vseh strani in se poslovil od teh najizrazitejših spomenikov babilonskega stavbarstva. Moj dragoman me je peljal okoli jame. Južno od Ištarinih vrat se cesta nadaljuje. Levo od nje leže razvaline templja boginje Nun-mah, matere vseh babilonskih božanstev, tipičen zgled babilonskih templjev, v temeljih še dobro ohranjen. Preddvor ima, sveto in najsvetejše, zlat kip boginje je stal v njem, ki ga pa seveda že davno ni več.

Na desno od ceste leži spet labirint jarkov, jam in zidov, ki iz njih navaden človek pri najboljši volji ne more ničesar razbrati. Da štedijo z denarjem, namreč raziskovalci dandanes ne odkopljejo vsega tella, ampak ga presekajo na več mestih

z globokimi, vzporednimi orientacijskimi rovi. Arheologu-stavbniku zadostuje ostanek zidu, vogel ali kos tlakanega prostora, da si iz njega izračuna celo stavbo. Žigi na opeki in drugi napisi, ki jih pri tem najde, pa mu povejo, kaj razvalina pomenja in kdo je stavbo pozidal.

Beduin mi je razlagal, da je na tem mestu ležal Nebukadrezzarjev grad, mogočna trdnjava s palačami, dvoranami, dvori, stanovanji in uradi. Nebukadrezzar sam nam sporoča o tem svojem gradu v nekem napisu takole: »Nabu-kudurri-uššur, kralj Babila, varuh E-sagile in E-zide, sin Nabu-apluaššurja, kralj Babila sem jaz. Palačo, bivališče svojega veličanstva, sem pozidal na kraju Irsit-Babil, položil sem temelje trdno na dno podzemlja in z asfaltom in žgano opeko sem ga povzdignil ko goro tako visoko — naj vladajo moji potomci v tej palači za večno.«

Irsit-Babil se pravi dobesedno zemlja babilonska in pomeni po mnenju Delitscha in Koldeweya kraj, kjer je stala prva naselbina Babilona, imenovana Bab-ilu, vrata božja. Kaj da sklepa iz tega Koldewey, bomo še omenili.

»Tole je vzhodno obzidje gradu,« je razlagal fant. »Potekalo je ob sveti cesti in je bilo zelo visoko. Tule so bila glavna vrata,« je kazal na porušeno odprtino v zidu, »tamle je bil veliki dvor, tamle mali dvor. Tamle je bila prestolna dvorana, ki jo je Koldewey effendi imenoval Danielovo dvorano, ker je v njej veliki prerok Judov, Daniel, razlagal Baltasarju neznane besede, ki so se prikazale na steni dvorane.«

Koldeweyeva domneva je zelo verjetna. Kje drugje bi naj bil Baltasar pripravil znano razkošno pojedino svojim velikašem, če ne v kraljevskem gradu in v prestolni dvorani? In izmed dvoran je bila, kolikor jih poznamo iz razvalin, ta dvorana

prestolna. Merila je 50krat 20 m, dovolj velika je bila za tako gostijo, pred njo je ležal trikrat večji dvor, široka vrata so se odpirala vanj iz dvorane, nasproti glavnemu vhodu se vidi polkrožna dolbina v notranjem zidu, tam je stal prestol, tako da so tudi gostje iz preddvora mogli videti »Njegovo visočanstvo« prestolonaslednika Baltasarja. Seveda so ohranjeni le temelji dvorane in nekaj zidu, izginila pa je stena, na katero je skrivnostna roka pisala Babilonu usodni Mené, tekél ufarsín.

»Tamle pa so viseči vrtovi kraljice Semiramide!« je pokazal beduin v severovzhodni vogel trdnjave. »Koldewey effendi je pravil, da so!«

Dolge vrste stebrov je videti, tu pa tam so še deloma ohranjeni oboki. Koldewey misli, da je na teh obokih ležala široka ploščad, na njej pa vrt, ki ga grški pisatelji imenujejo »viseči vrtovi Semiramide«. Semiramis, Samumarat, je bila asirska kraljica, soproga kralja Šamši-Adada, nekaj časa je morebiti vladala za svojega sina Adad-Nirarija, vsekakor pa je živela 250 let pred Nebukadrezzarjem. Cela vrsta legend se je ovila krog imena te kraljice, edine, ki jo slavijo klinopisi, grški pisatelji so jo pomotoma celo spravili v zvezo z Nebukadrezzarjevimi vrtovi. Ti so sicer zgodovinsko dejstvo, Nebukadrezzar jih je res zasadil, malo verjetna pa je Koldeweyeva podmena. Meni vsaj se že prostor premajhen zdi. V tistem kotu kraljevskega gradu je moglo stati kvečjemu par dreves. Sicer pa niti Koldewey sam ni za trdno prepričan o resničnosti svoje podmene.

Zapustila sva grad in šla v smeri svete ceste proti jugu. Tam leži, dober kilometer od griča Kasr oddaljen, tretji grič, tell Amrân ibn Alî, tako imenovan po grobnici Amrâna, ki stoji vrhu tella. Kakih 200 m severno od tella leži širok prazen prostor, es-Sahn ga dandanes imenujejo Arabci.

In kakor se je v današnjem imenu Kasr ohranil spomin na Nebukadrezzarjev grad, tako nam tudi es-Sahn pove, da je na tem praznem prostoru ležal kdaj tempeljski dvor, kajti arabsko ime es-Sahn pomeni s stebričjem obdano dvorišče mošeje.

Tempeljski prostor, obdan z močnim zidom, je meril približno 409 m v kvadratu. Na notranji steni zida so stale razne stavbe, stanovanja duhovnov in skladišča, v zapadnem delu prostora pa ziggurat Babilona, imenovan E-temenanki, »hiša, ki sega do neba«. Tega je Koldewey izkopal.

Moj beduin me je peljal na nizek grič in začuden sem gledal z njegovega roba nekak štirivoglat masiven otok sredi enako štirivoglatega globokega tolmuna.

»Voda iz Eufrata je udarila v rov, ko smo odkopavali temelje ziggurata,« je razlagal fant.

Mogočnega visokega ziggurata babilonskega torej dandanes ni več, le templji se še vidijo, ki jih pa obliva voda iz Eufrata, ker ležijo dandanes pod njegovo gladino, in pa kakih pet metrov zidu. Le duhoviti Koldewey je bil zmožen ugeniti iz teh ostankov največjo tempeljsko stavbo Babilona in Mezopotamije vobče.

Herodot popisuje ta babilonski stolp takole.

»V drugem delu mesta stoji svetišče boga Bela, bronastovrato, in še v mojih časih je stalo, dva stadija je imelo na vsaki strani, štirivoglato je bilo. Sredi tega svetišča pa je bil pozidan trden stolp, en stadij širok. In na tem stolpu je stal drugi stolp in na tem spet tretji, vsega je bilo osem stolpov. Pot je bila od zunaj po stopnicah, ki so peljale krog vseh teh stolpov. Na sredi pa je bilo počivališče s sedeži, na katerih so si ljudje počivali, ki so stopali na stolp. V zadnjem stolpu je bil velik tempelj in v tem templju je stala velika lepo opremljena postelja in poleg zlata miza. Nobene sobe ni

bilo v tem templju. Tudi noben človek ni tam prenočeval, razen neke žene, ki si jo je bog sam izmed njih izbral. Tako pripovedujejo Kaldejci, ki so duhovni tistega boga.« (Her. 1, 181.)

Poročilo se na splošno ujema z razvalinami, le stavek o stopnicah je nekoliko nejasen. Koldewey je našel na južni strani stolpa temelje stopnic, ki so v strmem kotu peljale na stolp, bile so, bi rekel, od zunaj prislonjene k južni steni ziggurata, morebiti tako, kakor je videti na zigguratu v Uru. Kako visoko so segale, tega na razvalinah ni videti. Koldewey sodi, da so peljale do polovice višine, od tam pa da so šle po Herodotovem poročilu poševno trdo krog stolpa na vrh.

Višine stolpa Herodot ne pove, le to, da je imel osem nadstropij. Koldewey računa višino na 50 m. Kralji, ki so stolp zidali in popravljali, se hvalijo, da je bil silno visok. Nebopolasar n. pr. pravi: »Tistikrat mi je Marduk zapovedal, da položim temelje babilonskemu stolpu, ki je že pred menoj začel razpadati, v osrčje podzemlja, njegov vrh pa naj bi segal do neba.« Nebukadrezzar pa se hvali: »Sklenil sem povzdigniti vrh stolpa E-temenanki tako visoko, da bi tekmoval z višino neba.«

Koldewey je prepričan, da je E-temenanki svetopisemski babilonski stolp ali da vsaj stoji, povečan in razširjen, na kraju, kjer je stal babilonski stolp. Opira se predvsem na že omenjeni Nebukadrezzarjev izraz Irsit Babilu, zemlja babilonska, kraj prve naselbine na tleh mesta Bab-îlû. Izročilo babilonskih Judov seve išče svetopisemski babilonski stolp v Borsippi, navaja pa le legendo za dokaz.

Zanimivo je tole. Vprašal sem svojega spremljevalca, kako pravijo beduini vasi, ki leži med palmami onstran Eufrata, trdo ob bregu in nasproti tellu Amrân. Dejal je, da se imenuje Sindžar. Ne bom trdil, da je res, pa zelo verjetno se mi zdi, da

se v tem imenu skriva spomin na deželo Senaar, na eredz Sin'ar po hebrejskem izvirniku. V deželi Sin'ar se je po poročilu prve Mozesove knjige, 11. poglavje, naselilo ljudstvo, ki je prišlo od vzhoda, si delalo opeko, jo vezalo z asfaltom, si zidalo mesta in si postavilo »stolp, čigar glava bi naj segala do neba«.

V griču Amrâh ležijo razvaline templja E-sagila, ki je bil posvečen Marduku. Le deloma je preiskan, ker radi Amranove mošeje vrh tella Koldewey ni smel kopati, in še to, kar je izkopano, je Koldewey spet zasul. Ker nič ni videti, sva šla na tell Markaz, ki leži pol kilometra severno od Amrâna. Koldewey je našel na tem tellu ostanke meščanskih hiš, ponajveč trgovine. Arabsko ime markaz res tudi pomeni tržišče.

Onstran Markaza je potekal od severa proti jugu takozvani notranji zid. Ohranjen je le še severni del zidu, severno od Nebukadrezzarjevega gradu poteka in na kraju, kjer so Ištarina vrata, je bil glavni vhod. Stari Babilon, recimo ob času Hammurapija, je torej ležal tam, kjer stoje dandanes griči Kasr, Amrân in Markaz. Ta Babilon je bil desetkrat manjši ko Babilon Nebukadrezzarjev.

Vročina je pritisnila. Bilo je že ob enajstih, dobre tri ure sem se že mučil s pustimi zidinami in požiral prah Babilona. Utrujenost se me je lotevala, odšla sva s fantom iskat avtomobil. Stal je še na mestu, kjer sem ga pustil, in šofer je smrčal na mehkem sedežu. Dal sem beduinu pogodeno rupijo in še nekaj povrh, sedel in se odpeljal v Hille, da tam prebijem najhujšo vročino.

4.

V »kavarni«, nizki utici iz palmovih vej in postavljeni v senčnat gozd visokih palm trdo ob vodah Eufrata, sem si ohladil vročo glavo, pojedel

za obed par trdo kuhanih jajec in tri pomaranče, — piščanec, ki sem si ga prinesel iz Bagdada, se mi je na razvalinah Babilona usmradil —, popil nekaj findžânov izvrstne črne kave in se odpeljal.

V Hillah se nisem ustavil. Mesto je čisto mohamedansko, ljudje so fanatični in tujca silno obirajo. Moj cilj je bil slavni Borsippa.

Zunaj v puščavi leži, 30 km oddaljen od razvalin Babilona. Že od daleč vidiš vrhu tella samotno steno, ki nemo moli v zrak. Kakor prst kaže proti nebu, kot bi hotela potrjevati judovsko izročilo, da je tam stal ošabni babilonski stolp, in kot bi hotela pričati, da je Bog sam na tem mestu kaznoval napuh. Še nova, dobro nadelana cesta pelje v Kufo in Kerbelo, romarska cesta je, ki po njej vsako leto potuje na tisoče šiitov, pripadnikov najbolj fanatične mohamedanske sekte, na grob Huseina v sveto mesto Kerbelo. Tell leži kakih pet kilometrov severno od ceste. Po slabih kolovozih, nato po celini, po posušenem blatu, mimo močvirij in čez razpadle kanale se pride do njega.

V bližini se razlušči v dva griča. Vzhodni še ni razkopan, pa nedvomno leže tudi pod njim razvaline. Zapadni, tisti s steno na vrhu, je površno prekopan, zidove vidiš že od daleč, rovi in jame kažejo o delu motike in lopate. O njem vemo le toliko, da leži pod njim tempelj E-zida, posvečen bogu Nabu (svetopisemski Nebo). V klinopisih se kraj imenuje Barsipp, dandanes mu pravijo Borsippa ne pa birs Nimrud, kakor napačno stoji v nekaterih knjigah. Krog templja je stalo mesto, ločeno sicer od Babilona, pa morebiti enako staro z njim.

Ustavil sem avto v dolinici med obema tellomа in šel raziskovat zapadni grič.

Stopil sem najprvo krog griča. Kolikor mi je slovstvo dosegljivo, sem našel, da je razvaline v

enajstem stoletju obiskal že omenjeni Benjamin iz Tudele in jih po izročilu babilonskih Judov krstil za ostanke svetopisemskega babilonskega stolpa. Leta 1820 je tell obiskal Rich, leta 1878 Rassam, ki je našel napis: »Jaz sem Nabu-kudurri-uššur — varuh E-sagile in E-zide, prvi sin Nabu-apluaššurjev, kralj Babilona, — sem nanovo pozidal ta tempelj v Borsippu.« Za njim je obiskal razvaline še Layard in jih tudi popisal. O novejših izkopinah nisem mogel dobiti slovstva.

Tell ima podolgovato obliko in leži od jugozapada proti severovzhodu. Ob njegovem vznožju sem naštel kroginkrog 580 korakov. Južnozapadna in severozapadna stran padata strmo v puščavo, najlaže dostopna je južnovzhodna stran, severovzhodna se polagoma dviga v strmino. Na južnovzhodni strani sem zlezel med razvaline. Čez porušene zidove, ki s svojimi pravilnimi štirikoti razločno kažejo temelje stanovanjskih hiš, sem priplezal na širok, odprt prostor trdo pod gričem, ki na njem sameva visoka stena. Tja gori sem se napotil. Izprva je pobočje še položno, videti je sledove nekakih teras, nadstropij, h koncu pa se strmo dvigne proti vrhu. Tla so prstena, kosci opeke leže naokoli. Vse razločneje se oblikuje samotna stena.

Končno sem stal pod njo. In slep sem bil za mogočni razgled po brezmejni puščavi, za palmove gozdove ob Eufratu, za zelenkasta močvirja na zapadu in jugu od tella, za Kerbelo in Kufo, ki sta se očrtavali na zapadnem obzorju, mikala me je edinole skrivnostna samotna stena.

Masivna je, zidana s samo žgano opeko, ki pa je nekoliko manjša, nego se običajno vidi na babilonskih razvalinah. Ob vznožju sem naštel šest korakov širine, tri korake debeline, visoka bo 8 m. Stene niso gladke, razkrhane so, čudni nastavek torej ni samostojna stena, ampak le del stavbe, ki

je po čudnem naključju ostal cel. Po sredi je stena razpočena, luknje v zidovju so skrbele za odtok deževnice, ki se je vsihavala. Na južnozapadni strani ležijo ob vznožju zidu ogromni kepasti kosi tesno spojene opeke, na površju je dobro videti, da je posteklenjena.

Šel sem na rob vrha. Južnozapadna stran je odkopana. Zdrknil sem po ruševinah navzdol in si jo ogledal. Iz opeke je, deloma žgane deloma sirove, dobro je še ohranjena in za las je podobna stenam ziggurata v Uru. Štel sem korake od enega vogla stene do drugega, kolikor se je pač dalo na razkopanem svetu, in jih naštel 43. Tudi ta stena ima luknje za odtok deževnice.

Zlezel sem spet nazaj na vrh in se vdal razmišljanju in ugibanju.

Kaj pomenijo te razvaline? Kaj predvsem skrivnostna, samotna stena vrh griča?

Čudne legende so spletli beduini krog te stavbe. In babilonski Judje uporno trdijo, da je stavba ostanek svetopisemskega babilonskega stolpa. To izročilo je prišlo tudi k nam in ni je kmalu knjige o sv. pismu, ki bi ne prinašala strmega griča s samotno steno in pod sliko besede: »Razvaline babilonskega stolpa«.

Po analogiji z drugimi tempeljskimi stavbami Babilonije Borsippa s svojo steno ni nič drugega ko ostanek ziggurata, masiven, z opeko zidan tempeljski grič. To dokazuje njegova južnovzhodna stran, ki je popolnoma podobna stenam ziggurata v Uru. To dokazuje pa tudi lega griča. Usmerjen je namreč točno na štiri dele sveta, prav kakor ziggurat v Uru in drugi dosedaj izkopani ziggurati v Mezopotamiji.

Kako obliko da je imel ta ziggurat, še ne vemo. Vsekakor je bil štirivoglat. Ker pada južnozapadna stran strmo v puščavo in ker je severovzhodno po-

bočje precej položno, sodim, da so od te strani peljale stopnice ali pa terase na vrh. Izkopine ob vznožju na tej strani kažejo običajno lice, širok tempeljski prostor, obdan od treh strani s stanovanjskimi hišami.

Ali je tell Borsippa svetopisemski babilonski stolp ali ne, tega ne vem. Starodavno judovsko izročilo govori zanj, znanstveni razlogi pa govorijo za E-temenanki.

Solnce je že lezlo k zvezdnatim palmam Sindžara, ko sem se spet vozil mimo gričev Babilona proti Bagdadu. Sem od tella Markaz je gnal pastir čredo črnih ovac, na bližnjem deteljišču je fellâh nakladal potrpežljivemu osličku kopo detelje, babilonski griči so risali dolge čudne večerne sence po ravnini, otožna zapuščenost je ležala na pokrajini, kjer je nekdaj vrvelo dvamilijonsko mesto Nebukadrezzarja. Tako mu je napovedal prerok Jeremija, rekoč: »— zadnja bo med narodi, zapuščena, samotna suha puščava. Radi jeze božje ne bo več obljudena, spremenila se bo v puščavo, vsak, ki bo šel mimo, se bo začudil in zavzel in se bo rogal njenim ranam —.«

Počasi sem vozil mimo, poslovil sem se od tella Markaz, kjer je nastala pred pet, šest tisoč leti prva naselbina Babilona, morebiti tista, ki o njej pravi sv. pismo, da jo je ustanovil Nimrud, pogledal sem proti griču Amrân, kjer je hotelo ošabno človeštvo podvigniti stolp, ki bi segal do neba, še enkrat sem se ozrl na Kasr, ki zakriva usodno dvorano Mené, tekél ufarsín, griči so odhajali mimo, tudi tell Babil, neuklonljiva trdnjava Nebukadrezzarjeva, še enkrat sem se obrnil, z zadnjim pogledom, najbrž zadnjim v življenju, sem zajel globoko resnobo razvalin, neme, pa zgovorne spomenike božje jeze in minljive slave, in zdrknil je avto skozi preseko v Nebukadrezzarjevem zidu spet proti Bagdadu.

Tell Nimrud. Napol izkopan krilati bik.

AŠŠUR IN NINIVE.

1.

»Well, that's all right!« si je oddehnil gospod Perry, Kanadec, ko sva razpoložila prtljago sredi voza in se udobno zleknila vsak na svoj usnjati divan. Koj nato je vlak zapustil severni kolodvor bagdadski in odpihal v temno noč proti Mosulu.

Ura je bila osem, drugi dan ob dvanajstih, tako je stalo v voznem redu, bi imel vlak priti na zadnjo postajo ali pravzaprav na konec proge, ker postaje tam ni bilo nobene. Na žalost sva šele v zadnjem hipu pred odhodom ugotovila, da vlak nima jedilnega voza, ampak samo kantino. Niti koščka kruha nisva imela s seboj, niti kapljice vode, zanesla sva se na jedilni voz, in z zavistjo sva gledala najine sopotnike, ki so, sloneč vsak na svojem divanu, zadovoljno uživali kuretino, trdo kuhana jajca, bel kruh ter pili hladno vodo Tigrisa iz trebušastih

prstenih vrčev. Tolažil sem Perryja, da bom koj na postaji Kâdhimên skočil h kantini in vprašal, če imajo pivo in kak prigrizek, pa dvomil je o mojih uspehih.

»Žalostna dežela!« je godel. »Mar bi bil ostal v hladni Kanadi! In Bog vedi, kdaj in kako še prideva v Mosul!«

Njegovi pomisleki so bili upravičeni. Proga iz Bagdada na sever je samo provizorična in še vedno łaka, kakršna je bila pred vojno. Tudi vozovi so kolikor mogoče še slabši ko oni na progi Bagdad-Basra. Proga se neha enostavno sredi puščave in do Mosula je še dobrih 250 km suhe, divje puščave. Avtomobili sicer prihajajo iz Mosula po popotnike, pa kdo nama je jamčil, da jih bo dovolj za polni vlak ljudi!

V Kâdhimênu sem šel iskat kantino. Našel sem jo, podobna je bila našim boljšim živinskim vozovom, pa natrpano polna je bila živil. Še čaj in kavo je kuhal kantiner na petrolejskem štedilniku švedskega izvora. Le piva je obžalovaje pravil da nima, pač pa izvrstno pokalico.

Kupil sem sadnih konzerv, kruha in pokalic in se polnih rok vrnil k Perryju. Hvalil je mojo spretnost in nato sva večerjala tudi midva. Seve le sadne konzerve in mlačno pokalico —. Moj Kanadec je še ponovno vzdihnil, zakaj ni rajši ostal v Kanadi, jaz pa sem razmišljal o prijateljih, ki uživajo krasni majnik doma in pijejo łečno pivo, ne pa mezopotamskih pokalic. In nato sva zaspala.

Vožnja je bila ves čas dolgočasna. Vseh postaj na 300 km dolgi progi je devet, postaje so torej silno redke. Na predzadnjo postajo Baidži smo dospeli ob šestih zjutraj, od nje pa do konca proge vozi vlak šest ur brez prestanka. Založila sva se z jedjo in pijačo iz kantine, popila še v naglici vročo kavo kar stoje zunaj pred kantino, nato pa sva

ždela in dremala, gledala ven v mrtvo puščavo in čakala na odrešenje.

Malo pred dvanajsto uro se je vlak res točno ustavil. Pogledal sem ven.

Na levi ni bilo videti drugega ko puščavo, na desni pa sta stala daleč zunaj dva velika bela šotora, v katera so vodile brzojavne žice, po tleh na pesku so ležali kupi tovorov, zaboji, bale, vreče, vmes so letali ljudje in so trobili avtomobili. Potniki so vreli iz vozov.

Koj sem razumel položaj. Planil sem iz voza, mignil vozaču, ki se je pravkar zaletel s svojim velikim vozom v kup zabojev, obstal je, že je hitel od ene strani človek v svilenem kuftânu k njemu in od druge rejen Armenec, voz je bil lep in močen, skočil sem, položil roko vozaču na ramo in zaklical: »Hired!« (Najét!) Jezna sta premagana tekmeca hitela dalje.

Naglo sva se pogodila. Vsak bo plačal 40 rupij do Mosula, silen denar je bil, blizu 600 egiptovskih piastrov, dobrih 1600 dinarjev za oba. Pa zadovoljen sem bil, da sem voz dobil.

Moj dobri Kanadec je še lezel iz spalne vreče in si mel oči, ko sem bil že spet v vozu. Hitro sva pospravila »postelji«, umila se nisva nič, kdo bo tratil čas po mezopotamskih puščavah s takimi posli, zlezla sva v voz in zdrknili smo skozi gnečo »kolodvora« ven v puščavo.

Šofer je moral sprejeti v pogodbo tudi obisk razvalin Kal'at Šergat. Malo se je upiral, ker mu je bilo s poti, pa za dober bagšîš se je vdal.

Razvaline leže dobrih 90 km severovzhodno od železnice trdo ob Tigrisu. Šele po dolgem iskanju in križarjenju po puščavi smo jih našli. Vse so prekopane in preiskane. Prvi jih je izkopaval Layard leta 1847, našel je napise in nekaj soh, vedel pa ni, kaj razvaline pomenijo. Za njim je kopal Koldewey,

ki je našel prve sledove tempeljskih stavb in kraljevskih grobov. Od 1903—1914 je kopal Nemec Andrae, uspehi so bili presenetljivi.

Andrae je odkopal temelje starodavnega templja boga Aššurja, ki sega nazaj v drugo tisočletje pr. Kr., ostanke še starejšega templja Ištare iz l. 3500, tempelj z značilnim dvojnim ziggguratom bogov Anu in Adada, kraljevsko palačo Tukulti-Niniba, celo vrsto drugih palač, nebroj klinopisnih tablic, stožcev, stel itd. Debela knjiga vsebuje seznam vseh najdb. Kal'at Šergat je bilo eno najbogatejših najdišč za asirsko zgodovino in kulturo.

Današnji ostanki seve razočarajo, kakor vse mezopotamske razvaline. S trudom sva splezala s Perryjem na visoki tell, polna pričakovanja, na vrhu pa sva obstala, se molče spogledala in Kanadec je malomarno vteknil roke v žep ter dejal:

»Well — that's all? Mar bi bil doma ostal!«

Rovi peljejo na vse strani, jame zijajo, na vsak korak naletiš na podrto zidovje. Poleg opeke se še vidi tudi kamen, Asirci so ga dobivali iz goratega Kurdistana. V severozapadnem voglu stoji strm grič, tam je bil dvojni ziggurat. Zlezel sem nanj, krasen pogled se odpira z višine po valoviti asirski puščavi na desnem bregu Tigrisa in po kurdijskem hribovju na levem bregu. Globoko spodaj pa hiti umazani Tigris mimo. Aššur je bil že po svoji naravni legi močna trdnjava.

Nisva imela mnogo časa, v pol ure sva pregledala vse razvaline in odhitela nazaj k vozu. Šofer je nestrpno čakal. Še štiri ure do Mosula! Noč nas ni smela dohiteti!

In dreveli smo po puščavi, lezli v wadije, plezali po strminah, pili kavo v zanemarjeni beduinski bajti blizu nekih petrolejskih vrelcev — teh je mnogo v okolici Mosula — in prispeli ob sedmih zvečer v Mosul.

Gladna sva bila, utrujena in umazana tudi. Prav dobro mi je del gostoljubni sprejem pri oo. dominikancih, za katere sem imel priporočilna pisma že iz Jeruzalema, najbolj pa sem bil vesel treh steklenic piva, ki sem jih izteknil v neki — lekarni blizu samostana. Bile so res tudi lek.

2.

V nedeljo zvečer sva se pripeljala v Mosul, v sredo je odhajal prvi vlak spet nazaj v Bagdad. Če nisva hotela čakati do sobote, ko je spet vozil vlak v Bagdad, sva morala v dveh dneh opraviti z razvalinami Niniv. Gospod Perry je bil koj zato. Postaran človek je bil, vajen ameriške udobnosti, o kateri seve v Mezopotamiji dandanes še ni nobenega sledu, in vročina mu tudi ni ugajala. Meni je bilo sicer nekoliko žal, rad bi bil za ves teden ostal v Mosulu, francoski očetje dominikanci so bili zelo gostoljubni. Pa grozila mi je nevarnost, — denarja mi je primanjkovalo. In če bi se moral sam voziti nazaj na kolodvor, bi bil moral tudi sam plačati ves avto. In 80 rupij ni mala reč!

Načrt je bil torej kmalu narejen. V ponedeljek bližnje Ninive, v torek oddaljeni Nimrud in Khorsâbâd, vmes pa zanimivosti Mosula. In v ponedeljek ob osmih zjutraj sva že spet sedela v avtomobilu in drdrala po turškem pontonskem mostu čez Tigris ven proti Ninivam.

Ostanki Niniv leže na levem bregu Tigrisa, štiri kilometre oddaljenem od Mosula. Dva tella, tell Kujundžik (ovnov grič) in tell Nebi Junus (grič preroka Jone) ter visokemu štirikotnemu nasipu podobne razvaline mestnega obzidja zaznamujejo lego nekdanjega mesta. In čudno, vkljub temu, da ležijo razvaline pravzaprav Mosulu pred nosom, dolga stoletja nihče ni vedel, kje so stale Ninive.

Prvi je prinesel v Evropo glas o razvalinah Niniv žid Benjamin iz Tudele v 12. stoletju. Zvedel je zanje od ninivskih rojakov. Prve risbe o razvalinah in tudi prve klinopise pa je prinesel Anglež Rich leta 1820. Pa šele Francoz Botta je l. 1842 prvi kopal na griču Kujundžik. Anglež Layard je našel v sipinah Kujundžika ogromno knjižnico kralja Aššurbanipala, največjo zbirko klinopisnih tablic, ki jo je našel kak raziskovalec na mezopotamskih tleh. Razen tega je izkopal cele dvorane Aššurbanipalove palače, reliefe, krilate bike, sohe in druge spomenike. Za njim so še kopali Rassam, ki je našel drugi del Aššurbanipalove knjižnice, King in Koldewey.

Obstala sva ob vznožju Kujundžika in zlezla na grič.

Prav nič ni videti. Niti običajnih rovov in jam ne. Botta, Layard in Rassam še niso poznali novejšega sistema orientalskih rovov, kopali so podzemeljske rove in prodirali od vznožja gričev v notranjščino. Iskali so večinoma le klinopisne tablice, reliefe, stožce, krilate bike in druge take zaklade, odkrili del Sennaheribove in Aššurbanipalove palače, kar se je dalo odnesti, so odpeljali v London, in ko ni bilo več kaj najti, so delo pustili. Ninive še čakajo na strokovnjaka-stavbnika.

Malomarno sva stopala po krtinah, kakor je imenoval Perry gričasto, s travo in grmičjem obraslo površino tella, si mislila vsak svoje, pustila domišljiji svobodno pot in nazadnje nezadovoljna stopila spet v avto.

Drugi tell, Nebi Junus, sploh še ni raziskan. Mošeja, posvečena preroku Jonu, stoji na njem, in krog nje vas. In kjer stoji mohamedansko svetišče, tam se ne sme kopati. Dominikanci pa so mi pravili, da je Nebi Junus poln najlepših klinopisnih tablic in

da jih mohamedani pridno kopljejo in na stotine prodajo. Seveda, zato pa so prepovedali kopati! Zaslužiti hočejo! Malo je upanja, da bi pod angleškim mandatom postalo bolje.

Vozila sva se proti jugu ob nasipu, ki krije mestno obzidje, in zavila ob njem proti vzhodu. Nekje sva zlezla na nasip. Beduini pridelujejo na njegovem pobočju krompir in žito.

Z vrha je lep razgled. V ogromnem štirikotu obdaja nasip, nekdanji zid, oba griča, ki ležita blizu Tigrisa, in razsežno ravnino vzhodno od gričev. Potok Khauser se leno vije po ravnini in se steka pod Kujundžikom v Tigris. Na tej ravnini je stalo mesto. Izginilo je popolnoma. Onstran obzidja je videti v daljavi vrsto manjših tellov, tam so stale zunanje utrdbe Niniv.

Kdo bi se ne spominjal na razvalinah Niniv preroka Jone? Saj so mu celò mohamedani postavili mošejo sredi razvalin. Tudi s Perryjem nama je prišla beseda na tega Hebrejca, oznanjevalca božje jeze nad Ninivami, ugibala sva posebej o njegovih besedah: »Ninive so bile veliko mesto, tri dni hoda so merile v obsegu.«

Kar je tule ležalo pred nama, pač ni »merilo tri dni hoda v obsegu«. Niti obsega ni imelo, ki ga imajo naša večja mesta. Razvila se je živahna debata na vrhovih obzidja. Zagovarjal sem naziranje, da so Jonovi trije dnevi običajno orientalsko pretiravanje, ki ga ne gre zameriti Hebrejcu Joni. V vsem življenju še ni videl velikega mesta, asirska prestolica je naredila nanj mogočen vtis in da bi tega dostojno povedal, je porabil tisto med Hebrejci običajno rečenico o treh dneh, ki izraža vobče daljšo dobo. Dobesedno pa da teh treh dni ni treba vzeti, kakor tudi ne vzamemo dobesedno, da je Odrešenik tri dni v grobu ležal.

Duhoviti Perry pa me je opozoril na tole.

Asirska mesta, prav kakor tudi babilonska, niso bila sklenjena mesta po zgledu srednjeveških trdnjav. Med deli mesta so ležale velike ploskve nezazidanega prostora, polja, travniki in pašniki, da so imeli prebivalci živil zase in za živino dovolj tudi pri daljšem obleganju. Le notranje mesto, kraljevske palače, templji in trdnjave, je bilo obdano z obzidjem. Tako je bilo tudi v Ninivah. Štirikot, ki še dandanes zaznamuje mestno obzidje, je obdajal notranje mesto, zunaj obzidja pa se je mesto nadaljevalo prav do zunanjih utrdb, katere je še tudi dandanes videti na ravnini vzhodno od razvalin. Če še k temu dodenemo, je pravil Perry, da Ninive še vobče pravzaprav niso vse izkopane, da so dosedanji raziskovalci le površno preiskali tell Kujundžik, za okolico pa se niti zmenili niso, da je najbrž tudi sedanji Mosul del nekdanjih Niniv, da sta najbrž tudi tell Nimrud in tell Khorsabad več ali manj spadala k Ninivam, potem, je pravil, trije svetopisemski dnevi za Ninive najbrž ne bodo preveč.

Nisem mu ugovarjal. Domov grede pa sva napravila kompromis. Jonovi trije dnevi so nekoliko pretirani, Niniv pa še ne poznamo dovolj, da bi mogli točno vedeti za obseg mesta.

V torek predpoldnem sva obiskala tell Nimrud. Domačini pravijo, da je v njem pokopan svetopisemski Nimrud. Razvaline je preiskal prvi Layard, za njim še drugi. Dognano je, da leži pod sipinami griča mesto Kala, ki o njem sv. pismo pravi, da ga je ustanovil Babilonec Nimrud. Kralj Salmanasar I. je krog leta 1300 prestavil prestolico asirskega kraljestva iz Aššurja v Kalo. Aššur je sicer še vedno ostalo važno središče države radi templja državnega boga Aššurja, par stoletij pozneje pa je pro-

padel. Od leta 900 dalje šele so bile Ninive glavno mesto kraljestva.

Tudi Nimrud še ni popolnoma izkopan. Layard je izkopal le nekaj podzemeljskih rovov ter iskal v glavnem klinopise in spomenike. Zato tudi na tellu ni mnogokaj videti, le pristne krilate bike sem na njem prvikrat našel, kar dva blizu skupaj. Napol gledata iz prsti, po dva metra sta dolga, glava je človeška, truplo živalsko z mogočnimi krili ob bokih. Polni obraz kaže značilno frizirano asirsko brado in dobrodušne, zadovoljne poteze. Ob truplu in po krilih je vse polno klinopisnih napisov. Vzporedno stojita, v davnih časih sta čuvala vhod v kraljevsko palačo, sedaj pa sta varuha poslednjih ostankov asirske prestolice. Dokler ju ne bo podjeten Evropec kupil ali pa ukradel in odpeljal v kak evropski muzej.

Zlezla sva še na visoki ziggurat v severozapadnem delu razvalin, občudovala rov, ki ga je na zapadni strani ziggurata izkopal Layard, in se vrnila v Mosul.

Popoldne sva hitela na sever proti turški meji, na obisk v Khorsâbâd. Razvaline je izkopal Francoz V. Place 1851—1855 in ugotovil, da pokrivajo palačo kralja Sargona II. Klinopisi imenujejo palačo Dûr Šarrûkîn.

Razvaline so popolnoma spet zasute, videti ni prav nič. Utrujena in nezadovoljna sva s Perryem postopala po sicer precej razsežnem tellu, Kanadec je godel svoj »Well — doma bi bil ostal!«. Pa naju je našel fellâh, nama menda videl na obrazu žejo in naju je povabil s seboj na kislo mleko. In tedaj sva zagledala vsaj eno in edino zanimivost razvaline.

Na južnem robu tella leži, skrita v plitvi jami, beduinska vasica, nizke, prstene kočice, pokrite s trstičjem iz bližnjega Tigrisa. Beduin, ki naju je

našel, je bil šejh in je imel najlepšo kočo. V senci koče je ležala čreda črnih ovac in poleg pastir s kuštravim ovčarskim psom. Idila, vredna, da sva jo pogledala! In pa ironija usode! Na palači kralja Sargona II., najsilnejšega kralja Asirije, kralja Babilona, osvojevalca Samarije, ki je vladal od Tigrisa do Nila, na palači tega kralja si je revni beduinski rod drznil postaviti svoje koče in pasti po njenih dvoranah svoje ovce!...

»Vae Aššur — gorje Asiriji!« je napovedal prerok Izaja.

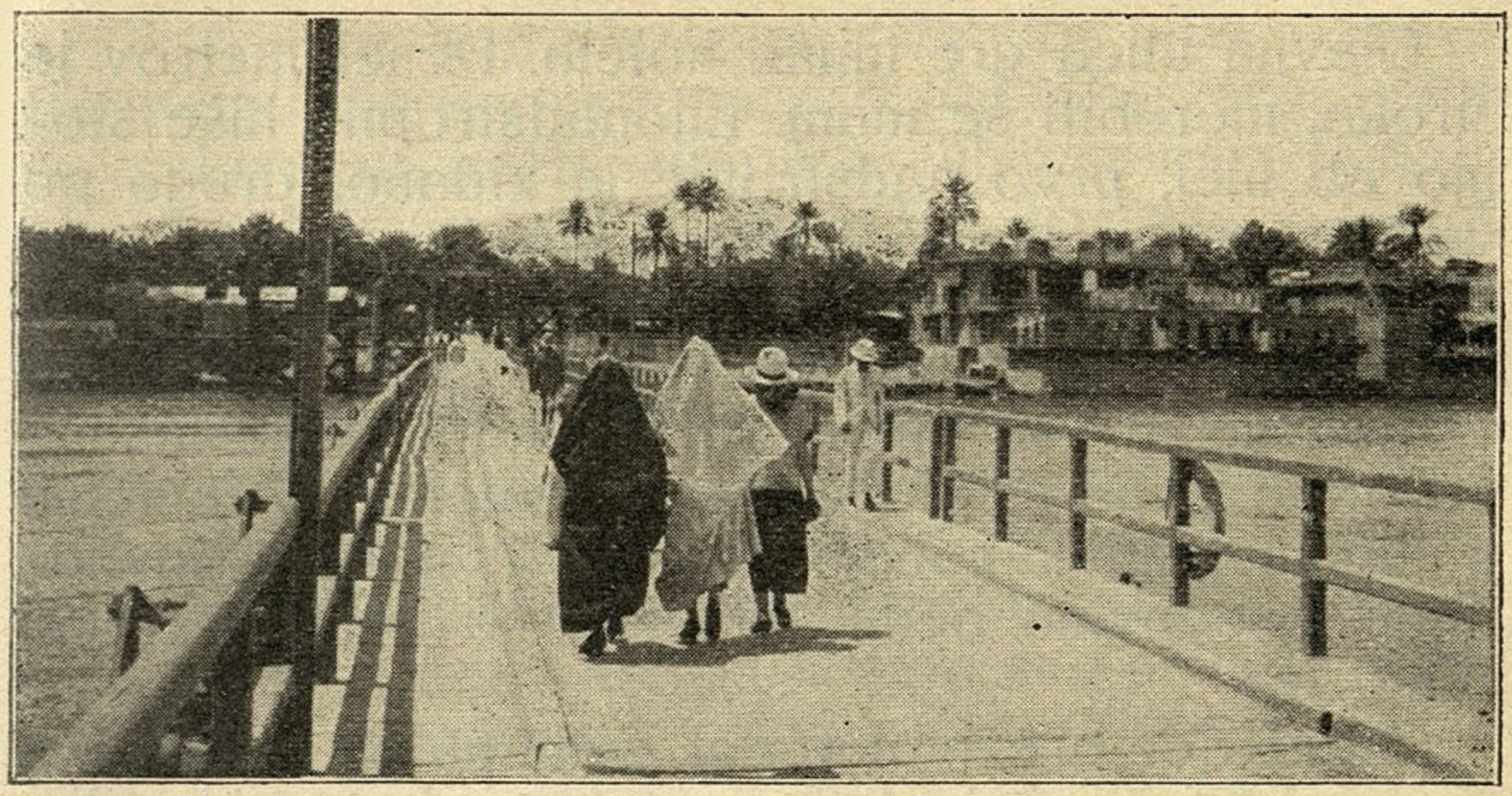

Bagdad z mostom.

V BAGDADU.

1.

Sedel sem na strehi hotela in urejeval zapiske. Perry je še spal.

Nedelja je bila, odmaševal sem pri karmelitih in se priporočil o. Thomasu, naj pride po končanem svojem opravilu k meni, da pojdeva mesto ogledovat.

Konec majnika smo imeli, ob devetih je šele bilo, pa je že pripekalo, da bi bil najrajši skočil v Tigris, ki je tamle doli mimo hitel. In hotelir je pravil sinoči, da je še prijetno čez dan v primeri z avgustom.

Nisem mogel delati. Razni ziggurati so se mi mešali. Ziggurat E-temenanki, ziggurat E-sagila, ziggurat E-zida, ziggurat Aššur-išiši, — ne, to ni bil ziggurat, asirski kralj je bil, v tale kup ga moram dejati —.

Vražja vročina! Zmetal sem papirje v stran, zaklical strežniku, naj mi prinese običajno mešanico whiskyja in sode; ter se naslonil čez pregrajo.

Glavna ulica gre mimo hotela. Deset metrov je široka, morebiti še manj. Enonadstropne hiše stojijo ob njej, prvo nadstropje je zidano, drugo po večini leseno, leseni balkoni obrobljajo vse pročelje nadstropja, gosto zamrežena okna imajo in za poldrugi meter segajo ven na ulico. Strehe so vse ravne in vse imajo ob straneh visoke lesene pregraje, ki pa ne služijo samo svojemu običajnemu namenu, ampak hočejo tudi skriti pred radovednimi sosedovimi očmi življenje, ki se na strehi odigrava.

Bagdadec preživi lep del življenja na strehi, čez dan v lični senčni utici, ponoči pa kar pod milim nebom. Večerja na strehi, pije svoj šerbet in črno kavo, se zabava, moli in spi na strehi. Posebno spati je mnogo prijetneje na strehi ko pa v ozkih, zatohlih spalnicah. Sam sem par noči spal na strehi pod zvezdnatim »kaldejskim« nebom, prav prijetno je bilo, le komarji so me tako grdo oklali, da sem bil ves rogljat.

Spodaj na ulici so se pehali pešci, kolesarji, avtomobili, in še tudi izvoščki s kočijami na čudno visokih kolesih. Menda imajo radi blata tako visoka kolesa, kajti ulice so tlakane s prstjo.

Strežnik je prinesel whisky in javil, da je prišel neki gospod. In že je oznanjal prijeten glas njegov prihod.

»Well! Tukaj sem!« se je prismejal o. Thomas skozi lino v strehi. »Seveda, na vse zgodaj whisky!«

»Kaj si hočete! Moram desinficirati vašo vodo, ki jo zajemate iz Tigrisa. Sicer bi se še okužil.«

»Oho! Naša voda je dobra! In tudi zdrava. Sicer ni tako redilna ko voda iz Eufrata, ampak —.«

»Lepa hvala za tiste redilne snovi iz Eufrata! Toda povejte mi, ali bom dobil tisto —?«

»Povedal sem mu, da prideva. Najbrž naju že čaka. Kar pojdiva!«

»Tisto« so bile klinopisne tablice. Trgovina s starinami je prepovedana, a nekaj tablic sem hotel za vsako ceno imeti, izkopavati jih nisem imel časa, torej sem jih moral kupiti. Oče Thomas je dejal hudomušno, da se prepoved nanaša le na večje predmete in da tablice tudi sam kupuje. No, krilatih bikov pač nisem nameraval odnesti.

Šla sva. Vkljub rani predpoldanski uri je bila ulica nagneteno polna. Bagdadčan zgodaj vstaja, da v jutranjem hladu opravi svoja pota po mestu. Tudi tujec si kmalu osvoji to koristno navado, rajši zgodaj vstaja in gre z Bagdadčanom vred v opoldanski vročini dremat.

Na bagdadskih ulicah se srečavata bližnji in daljni Orient. Avtomobilska zveza z Damaskom, zračna zveza z Egiptom, železnica Bagdad-Basra in še avtomobilska zveza s Teheranom v Perziji so v nekaj letih po vojni naredile iz Bagdada važno prometno križišče in tržišče; pod turško vlado zanemarjeni Bagdad se naglo dviga in bo v nekaj letih poleg Kaire najvažnejše in največje mesto sprednjega Orienta.

Bujno pestrost bagdadske ulice bi vam zaman opisoval. Videti jo je treba. Oko ne ve, na čem bi najprvo obstalo, ali na bogatih svilenih kuftânih in pisanih turbânih bagdadskih mohamedanov, ali na rejenih, pol evropsko pol azijsko oblečenih Armencih in Kaldejcih, ki nosijo po egiptovskem zgledu živordeč tarbuš na glavi, ali na visokih koničastih kučmah Kurdov in njihovih ožganih, divjih obrazih. Človek ne ve, ali bi se bolj zanimal za Perze v rdečih šalwârih in modri svileni kabi, ali za olivnobarvna podolgasta lica in čudno velike, svetle oči Indov pod križem povezanim, snežnobelim turbânom, ali bi gledal tršaste, visoke postave puščavskih beduinov temnorjavih zagorelih lic pod svileno kefijjo, ali napol nagega cestnega

pometača, ki nosi na hrbtu meh vode in z njo škropi prašno, s prstjo tlakano ulico. In da je zmeda še večja, ti pride naproti zbirka bagdadskih gospá v pestrih, svilenih haljah, ogrnjenih čez glavo, z zakritimi in odkritimi obrazi; svila šušti, opojne dišave te mamijo, bolj čutiš ko vidiš radovedne poglede, — Orient valovi krog tebe, tako pester in bujen, kakor ga ne vidiš ne v Kairi ne v Damasku ne v katerem drugem mestu.

Zavila sva v stransko ulico. Ozka je, da bi lahko z razpetimi rokami dosegel hiše na desni in levi. Nad glavo pa se ti skorajda dotikajo zamreženi leseni balkoni, tipičen znak bagdadskih ulic. Le malo ljudi vidiva, kuftânov nič, ženske pa imajo odkrita lica. V »latinskem delu« sva, med katoličani. Pred enonadstropno hišo sva obstala, oče Thomas je potrkal z medenim tolkalom na medeni podstavek. Služkinja je prišla odpirat, poljubila roko očetu, mene pa nezaupno gledala in naju peljala po ozkih lesenih stopnicah v prvo nadstropje. V štirikotu obdaja hiša majhno dvorišče, v prvem nadstropju je hodnik, vse polno je vrat.

O. Thomas me je spravil v neko sobico in odšel iskat hišnega gospodarja, trgovca s starinami. Precej časa sem bil sam.

Sobica je bila ozka. Vse je bilo ozko v tej hiši. In prenapolnjeno z mizicami, omaricami, stoli in stolčki, s preprogami na tleh, po stenah in po pohištvu, z vazami in orientalskimi redkostmi. Skoraj da si nisem upal obrniti svoje dolge postave, vsak hip sem se bal, da bom kaj prevrnil.

Stopil sem k oknu, pa saj ni bilo okno, na balkonu sem bil, dober meter sem visel nad ulico. In nasproti, komaj meter oddaljen, je visel balkon sosedne hiše. Okno je bilo odgrnjeno, dve mladi ženski sta sloneli na mehkem divanu, trdo ob oknu, in opazovali ulico. Globlje v sobi je bilo videti raz-

košno pohištvo, preproge, pogrnjeno mizo, zlat lestenec. Ena izmed obeh je slučajno pogledala kvišku, zakrilila z rokami, in v hipu je planila svilena zavesa čez okno. Pa koj nato se je spet nekaj zgenilo za njo, špranja se je pokazala v zavesi in dvoje črnih glav me je radovedno gledalo.

Po stopnicah sta priropotala o. Thomas in starinar in začel se je resen posel. Po dolgem mešetarjenju sem kupil pet klinopisnih tablic za grešno drag denar, pa bi bil še več kupil, če bi bil imel več denarja. Mož mi je pravil, in o. Thomas je pritrjeval, da je res, da kupi pri njem berlinsko vseučilišče vsako leto za tisoče rupij klinopisov. Odkod da jih dobi, sem ga vprašal in mignil je z rameni.

»Nikar ne mislite, da so znanstveniki že vse izkopali! Veliki zakladi še ležijo v mezopotamskih tleh. In ti so last svobodnega beduina. Zakaj bi ne zaslužil?«

Pritrditi sem mu moral. Seveda bi moral imeti kot znanstvenik drugačno mnenje. Najvažnejši pri taki najdbi je kraj, kjer je tablica ležala. Najmanjša klinopisna tablica lahko opredeli zgodovinski pomen najdišča. Beduini tega seve ne povejo. In marsikak zgodovinsko važen podatek je za vselej izgubljen. Kaj sem hotel! Ves srečen sem stlačil dragocene glinaste plošče v žep in se poslovil.

Na ulici sem se slučajno ozrl v nebo. Na balkonu onstran ulice so gledale kar štiri glave za nama. Oče Thomas se je nasmejal.

»Pridne naše župljanke so. Ampak, zapomnite si, Bagdadčani so silno radovedni! Prepričan sem, da že pol mesta ve za Vaše ime.«

Še tisti večer sem se prepričal, da je res.

Oče Thomas mi je nato pokazal največjo znamenitost Bagdada, pokrite bazare. V severovzhodnem delu mesta ležijo, dve dolgi ulici se pravo-

kotno križata, nad njima se boči po celi dolžini polkrožna pločevinasta streha na železnih rebrih. Tam, kjer sloni na hišah, poteka za pol metra široka odprtina, skozi katero prihaja svetloba in sveži zrak. Polmračno je v dolgi ulici in v tem polmraku se preriva in potiska tesna gruča ljudi; osli, konji, kamele, vozički, vozovi in avtomobili gnečo še bolj tesnijo, gost, težek prah se dviga iz netlakanih tal, trušč in vrišč odmeva od visokih obokov. In sredi tega orientalskega dirindaja in prahu gledaš grmade zelenjadi in sadja iz vrtov Bagdada, zaklane ovce in kozlički visijo po mesarskih stojnicah, na ogled kupcem in v hrano tisočem muh, čevlji, čevljički, sandale, perzijske čizme, kulle, pristni dragoceni čilimi, čibuki in nargileji, vezenine, umetnine, angleško sukno, — vse to se kupoma vrsti v pisanem neredu razstavljeno po stojnicah in deskah ali pa kar po tleh kolikor mogoče daleč ven v ulico, naravnost kupcu pod noge. Krojači, čevljarji, brivci in strugarji obratujejo pred tvojimi očmi, kleparji razbijajo po bakrenih kotlih in medenih ploščah, eden cizelira meden pladnik, potrpežljivo vsekava s topim, koničastim jeklom drobne jamice v pladnik, polagoma lezejo izpod orodja lepe arabeske, napisi iz korâna in drugi okraski, sestavljeni iz neštetih vbodljajev.

Izvozlala sva se iz gneče in prišla po stranski ulici nazaj na glavno cesto. Pogledala sva si še serai, kjer je vladal svojčas turški mutesarrif, sultânov namestnik, sedaj pa vlada kralj Faizâl ali pravzaprav Angleži. Vprašal sem očeta Thomasa, ali je tudi slavni Harûn ar-Rašîd v tem seraju gospodoval.

»O, Bagdad iz Tisoč in ene noči je že zdavnaj izginil. Tartari in Turki so ga požgali in porušili. Čisto malo je ostalo, drugo je vse iz novejših dob. In če bo Bagdad s tako naglico napredoval, se bo

kmalu iz njega razvilo svetovno mesto, ki bo kvečjemu le še orientalsko pobarvano.«

Šla sva še k Tigrisu. Košati gozdovi palm obrobljajo njegove nizke bregove, lične hišice, prave igračke, z lesenimi, umetno izrezljanimi balkoni in terasami, stojijo pod palmami, trdo ob bregu. Parniki iz Basre, osebni in tovorni, pristajajo ob pontonskem mostu, živahno trgovsko življenje vrvi krog njih.

Stala sva in gledala pestro sliko in po vodi se je prisukala čudna skleda, goffa se ji pravi, neverjetno vozilo je iz davnih dob. Pristalo je blizu naju in brodar je izstopil.

»Pojdem in poskusim!« sem rekel spremljevalcu in že sem bil pri vodi. Ali bi me za poskušnjo malo peljal po reki, sem vprašal moža. Seveda, je dejal, in če bo dobil dober bagšîš. In že sem stal v tisti skledi.

Pravzaprav ni bila skleda, ampak košara. Iz trstičja je spletena in z asfaltom pomazana, da vodo drži. Popolnoma okrogla je in zato se pri vožnji neprestano suče krog lastne osi. Veslač stoji ob robu in poriva vozilo z ozkim veslom.

Mož je porinil košaro od brega. In potem je prišlo, kar je moralo priti.

Za hip sem še videl o. Thomasa, ki se mi je smejal z levega brega, nato pa se je Thomas zavrtel z bregom vred za moj hrbet, zagledal sem pontonski most, tudi ta se je lepo počasi zavrtel, za mostom so se privrtele palme sem z desnega brega, potem se je za hip zavrtel stari Tigris sam — in potem je zaplesal svet krog mene počasen zibajoč se valček, mislil sem na »Donauwellen«, valček se je spremenil v poskočnico, sedaj je bil desni breg gori, pa spet levi, pontonski most je razposajeno molel za hip kvišku, pa se spet pogreznil, tečaji zemlje so se majali, v želodcu se mi

je zbirala neka kepa, tiščala je navzgor, znoj mi je oblil čelo, pokleknil sem na rob goffe, kepa je pritiščala v požiralnik — in žrtvoval sem bogovom Tigrisa vpričo bagdadske javnosti.

»Nazaj —!« sem vzkliknil, dovolj je bilo žrtev. Pa ni bilo treba reči, veslač je razumel položaj in že spretno porival nesrečno vozilo k bregu.

Oče Thomas se mi je na vse grlo smejal, ljudje pa tudi, ki so gledali z brega in z mosta divni prizor. Jaz pa sem sramežljivo molčal, si brisal znojno čelo in v spominu se mi je vzbujala lepa domača popevka: »Kaj se ti, pobič, v nevarnost podajaš!«

2.

Tisto popoldne sva s Perryjem obiskala spomenik kraljice Zobeide, plemenite soproge kalifa Harûn ar-Rašîda, in pozlačeno mošejo Kâdhimên. Tam sem jo skoraj skupil, ko sem hotel skozi odprta glavna vrata fotografirati es-Sahn, s stebričjem obdani dvor mošeje. Mohamedanski fanatiki so me napadli in le moje dolge noge so me rešile, da nisem bil tepen.

Sploh sem imel tisti dan smolo. V Bagdadu me je prijel policist, ker sem hotel fotografirati na ulici neke turške žene, ki so slučajno prišle mimo. To pot pa so me dame same rešile. Oštele so policista, da ga nič ne briga, če jih hoče kdo fotografirati, in so mi rade volje dovolile, da sem jih posnel. Slike štejem med svoje posebne redkosti, ker bagdadske noše pri nas v slikah ni videti.

Bolj slabe volje sem se vrnil tisti dan v hotel in tam mi je sluga izročil dve vizitki. Ena je bila od nekega češkega zdravnika, ki živi v Bagdadu. Pozdravil me je kot svojega rojaka iz Češkoslovaške in me vabil, naj ga obiščem. Koj sem razumel njegovo pomoto. Po vsem Orientu zamenjavajo Jugoslavijo s Češkoslovaško. Nas ne poznajo, Češko-

slovaška pa je znana, ker mnogo izvaža v Orient. Pojasnil sem gospodu še tisti večer pismeno svojo pristojnost in se mu zahvalil za vabilo.

Na drugi vizitki pa sem bral ime Ralph Play in obvestilo, da me bo imenovani gospod zvečer obiskal.

Čudil sem se. Kdo bi bil ta gospod in odkod me pozna? Oče Thomas je le prav povedal, da so Bagdadčani radovedni in da se brigajo za vsakega tujca.

Popraševal sem slugo. Pa drugega ni vedel, ko da je neznanec Anglež, da me je iskal predpoldnem in da pipo kadi. Radoveden sem čakal na večer.

Po večerji smo sedli v hotelsko kavarno, Perry, Haskell, o. Thomas in jaz. Bila je nekaka odhodnica. V par dneh sva se s Perryjem mislila odpeljati čez puščavo nazaj v Damask.

Govorili smo o Babilonu in o Ninivah, o bodočnosti Bagdada, o angleški politiki in o beduinskih vstajah, ob devetih pa je stopil v kavarno dolg Anglež s pipo v ustih. Pogledal je krog sebe, zagledal mene in stopil bliže.

In tedaj sem ga spoznal.

Bil je tisti Anglež, ki sem ga v Assuanu januarja prepeljal z otoka Elefantine v mesto. Iskal je papirose na otoku, pa nič ni našel. Dejal je, da bo šel v Mezopotamijo izkopavat. Nisem mislil tistikrat, da se bova še kdaj srečala.

Pozdravila sva se. Predstavil sem mu svoje prijatelje in pripovedovali smo si.

Res je bil v Kišu in v Kerkuku, kakor sem mu svetoval. V Kerkuku je tudi izkopaval in že koj prve dni našel lepo zbirko klinopisnih tablic.

V Mosulu je zvedel za mene, pa je prišel dva dni prepozno. V Bagdadu me je seve koj našel. V zahvalo za moj nasvet mi je poklonil dve klinopisni

tablici iz dobe prvih kraljev Ura in glinasto podobo šumerske žene.

»In Vi, kje ste pa Vi kopali?« me je vprašal.

»Nič nisem kopal. Prišel sem v Mezopotamijo le, da vidim kraje, kjer so se godili svetopisemski dogodki.«

Čudil se je, ko je zvedel, da nisem nikak slaven asiriolog in tudi ne arheolog, ampak navaden katoliški duhovnik, ki potuje z milodari, nabranimi med ljudstvom in pri sobratih. In ne vem, kako je prišlo, da je pogovor tudi nanesel na vprašanje, kako stališče zavzema katoliški duhovnik do najnovejših klinopisnih najdb, ki imajo zvezo s svetim pismom. Vprašanje je viselo pravzaprav v zraku. Sir Ralph je bil anglikanec, pa kot znanstvenik se gotovo ni mnogo brigal za ortodoksno biblično stališče. Gospod Haskell je bil žid, gospod Perry metodist, le oče Thomas in jaz sva bila katoličana in še duhovnika in biblicista povrh.

Hvalil sem angleško vlado, ki da je v preteklem stoletju mnogo žrtvovala za izkopavanje v Mezopotamiji in dajala Layardu, Rassamu, Rawlinsonu, Taylorju in drugim raziskovalcem bogate podpore, da so mogli vršiti za znanstvo tako važno delo.

»In zanimanje za sveto pismo,« sem pripomnil, »je predvsem nagnilo Angleže, da so zbirali denar za izkopavanja.«

»Seveda!« je pritrdil sir Ralph. »In saj so tudi prav angleška izkopavanja največ koristila svetopisemski vedi! Layard in Rassam sta našla, kakor veste, v Kujundžiku klinopisne dokumente o stvarjenju in potopu in s temi najdbami položila temelje popolnoma novemu naziranju o postanku in izvoru prvih poglavij sv. pisma.«

»Pa v Rimu,« se je namuznil g. Perry, »niso bili preveč navdušeni nad temi najdbami.«

»Zakaj neki ne?« sem se nasmehnil.

»No, ker klinopisi dokazujejo, da svetopisemske zgodbe o stvarjenju, potopu itd. niso drugega ko babilonski miti in ker sedaj tudi vemo, da je Mozes svojo postavo prepisal iz Hammurapijevega kodeksa —.«

Gospod Haskell je nagubal čelo in naju z o. Thomasom vprašaje pogledal. Živahni oče Thomas pa je koj bojevito posegel vmes.

»Ali ste brali tretji del Gilgamešovega eposa, gospod Perry?«

»V prevodu, da.«

»No, potem bi pa že morali vedeti, kako zelo se razlikuje svetopisemsko poročilo o stvarjenju in potopu od klinopisnega. Ali niste opazili, kako mirno, stvarno in resnobno in z izrazito moralično tendenco da pripoveduje sveto pismo, poročilo ima za podlago vero v enega Boga, stvarnika in gospodarja sveta. In kako fantastično, neresno in ponekod naravnost smešno je klinopisno poročilo in povrh še izrazito politeistično. Moralične tendence v njem vobče ni. Ne vem, kako morete kot znanstvenik trditi, da so svetopisemske zgodbe babilonski miti —.«

»Pa vendar ne morete zanikati, da bi si obe poročili ne bili zelo podobni!« je ugovarjal Kanadec trmasto.

»Seveda sta si. Ali niso bili očaki izvoljenega ljudstva prav tako Semiti kakor Babilonci? Ali ni bil Abraham doma v južni Mezopotamiji? Isti narod ima pač tudi ista izročila. Zato sta si obe poročili po vsebini podobni, izhajata namreč iz istega vira, iz semitskega praizročila. Toda pri Abrahamovih prednikih se je to praizročilo ohranilo čisto, neskaljeno, monoteistično, pri Babiloncih pa se je pod vplivom poganstva skvarilo, skalilo, politeistično popačilo. Postalo je prava karikatura resnice.«

»Zelo dobro!« je hvalil gospod Haskell, pravoveren žid, ki mu tudi ni bilo vseeno, če je kdo svete knjige njegovih očetov imel za babilonske mite. »Pa še to povejte, oče Thomas, ali je kaj sorodstva med Hammurapijevim kodeksom in Mozesovo postavo!«

»Seveda sta si obe postavi sorodni. Čisto umljivo. Abrahamiti in Jakobiti so živeli v Kanaanu po Hammurapijevi postavi, ker je bil Kanaan tistikrat pod političnim vplivom Babilona. Zato se je pač smel in moral postavodajalec Mozes ozirati na postave in navade, v katere so se vživeli predniki izvoljenega ljudstva. To prav nič ne nasprotuje božjemu izvoru sv. pisma. Saj so tudi pisci drugih svetih knjig zajemali iz svetnih virov.«

Pogovor je zašel v znanstvene globine, sir Ralph je vljudno prikril zategljo zehanje, gospod Perry je malomarno poslušal, le gospod Haskell je bil zadovoljen. Še je hotel nekaj vprašati, pa prišel je hotelir, prijatelj očeta Thomasa, in nam prinesel celo zalogo na ledu ohlajenega hamburškega eksportnega piva.

»Odhodnica prijateljem očeta Thomasa!« je dejal.

»Pa tale Vaš prijatelj,« sem se namuznil, »mi je davi pravil, da rajši pije vodo iz Eufrata, ker je baje zelo redilna —.«

»In prav je povedal!« je dejal hotelir, izbral steklenico in jo odmašil. »Redilna je, kakor vidite na meni, ki jo rad pijem. Ampak,« je pridejal slovesno in nam na naše iznenadenje nalil čiste vode, »ampak tale voda, ki je naravnost iz Eufrata, le da je filtrirana, ima še posebne lastnosti.

Eufrat je izviral po izročilu sv. pisma v raju. Prva človeka sta pila iz tega rajskega studenca in zato človeštvo še danes ne more pozabiti srečnih rajskih dni in neprestano hrepeni po raju. Voda

rajskega studenca, pravimo pri nas, ima v sebi čudovito silo nepozabnega spomina. In tudi vi, ki ste obiskali brezkončne planote Mezopotamije, se napijte tega nepozabnega spomina na domovino raja, se napijte vročega hrepenenja po njenih solnčnih planotah! In naj bi se vam to hrepenenje še vsaj enkrat v življenju uresničilo! V to vam nazdravljam z vodo rajskega Eufrata!«

Trčili smo in izpili čaše sladke Eufratove vode do dna. V drugih steklenicah je bilo seve samo prozaično hamburško pivo.

DOMOV.

Par dni pozneje sva s Perryjem spet brodila po Arabski puščavi proti Damasku. To pot sva si izbrala avto neke arabske prevozne družbe. Na koncu potovanja namreč vedno denarja primanjkuje in avto je bil poceni. Seveda naju niso čakale bogato obložene mize po puščavi, vsak je jedel, kar je imel sam s seboj, pili pa smo vodo iz vreč. Res! Narejene so iz neke posebne vrste niti, te se vode napijejo, se razširijo in vodo tudi držijo. Seveda je vreča vedno mokra. Dva skupaj sva imela po eno vrečo vode, pritrjeno zunaj na steni avtomobila, pri nagli vožnji voda izhlapeva in ostane hladna. Da pa ni bilo treba neprestano vreče odvezovati, si je vsak napeljal iz vreče gumijevo cev v voz, kadar je bil žejen, je vteknil cev v usta in se »navlekel« hladne vode iz rajske reke. Čudne reči doživlja človek v puščavah!

Vozili smo se noč in dan, brez počitka. Druge nesreče ni bilo, le klobuk sem izgubil ponoči nekje sredi puščave. Avto je bil namreč odprt, zaspal sem, se naslonil na rob voza in klobuk je zdrknil z glave. V Damasku sem si kupil drugega. Le pol noči in ves dan sem se vozil gologlav, kar ni bilo prav nič prijetno.

V Damasku sem par dni počival in si ogledoval mesto. Ne bom ga popisoval, poznate ga iz drugih slovenskih potopisov. Tudi ne bom popisoval svojih potov po zasneženem Libanonu, svojega obiska pri cedrah in v Beirutu, kamor sem se umeknil neznosni vročini notranje Sirije.

V Beirutu sem se za nekaj dni zakopal v arabsko knjižnico jezuitskega vseučilišča, pa se zložno ob morski obali vračal mimo starodavnega Sidona, svetopisemske Sarepte, Tira in Haife v Palestino. Pohitel sem še za nekaj dni v nepozabni Nazaret in k obali Genezareškega jezera, obiskal Karmel in pomorske kraje severozapadne Palestine ter se čez Jafo vrnil v Jeruzalem. Težko je bilo slovo od svetega mesta, pa potovanje je šlo h kraju, denar pa tudi, vročina je bila prehuda in v začetku junija sem se čez Lyddo, Kantaro in Kairo odpeljal v Aleksandrijo. Vračal sem se sicer domov po isti progi, pa sem imel za to tehtne razloge. Predvsem sem se vozil ceneje, ker sem imel na parniku pri dveh vožnjah izdatno znižano ceno, pa tudi obilne prtljage, zbirk, ki sem si jih nabral po Egiptu, Sinaju in po Palestini, mi ni bilo treba vlačiti v daljno Mezopotamijo, pobiral sem nazaj grede svoje polne kovčege.

In spet sem bil po pet in pol mesecih na krovu tržaškega parnika, spodaj na pomolu je spet stal o. Ferdinand in naše šolske sestre, zadnji »Z Bogom!« smo si klicali, robci so mahali v pozdrav, počasi in obotavljaje se je zapuščal parnik pristanišče, se izmotaval iz gneče ladij in lezel ven k valobranu. Nekoliko na strani pa sta kakor pred pol letom še vedno ždela dva sivkasta jeklena orjaka, angleški bojni križarki, in zaman čakala na nemire v deželi. Ob valobranu smo spustili v morje pilota in z njim par egiptovskih uradnikov z živordečimi tarbûši, valobran je odplaval mimo, Aleksandrija je tonila v morje in z njo Afrika. Ljudje so nastavljali daljnoglede na rumenkasto pusto obrežje zapadno od mesta, kjer Sahâra gleda ven na morje, drugi so še zadnjikrat hoteli videti Faros, vse bolj je izginjala obal, le še dolgo belo črto je

bilo videti in tudi ta je izginila v lahni meglici na daljnem obzorju.

Kdaj vas bom spet gledal, ve solnčne dežele svetopisemske?

V Kairi prerokuje napis na vhodu v hotel Shea-pheard: »Qui semel bibit aquam Nili, iterum bibet!« In v Bagdadu nam je hotelir v slovo napil z vodo iz rajske reke, da si bomo neutešeno želeli nazaj v domovino raja —.

Naj se te prerokbe uresničijo!

KAZALO

Predgovor

Prvi del: **Tisoč kilometrov ob Nilu**

Vrata v Egipt 11
Nil, oče Egipta 21
V prestolici Orienta 33
Sveta družina v Egiptu 46
Piramide v Gizah 52
Beli grad Memfis 61
V Gornji Egipt! 69
Stovrate Tebe 73
Na štiriindvajsetem vzporedniku 95

Drugi del: **Iz Gesena na Sinaj**

Cook in druge težave 109
V deželi Gesen 114
Suez 131
Moja hoja na Sinaj 136
Pri sinajskih očetih 150
Gora deseterih zapovedi 162

Tretji del: **Križem po Palestini**

Iz Kaire v Jeruzalem 183
V podzemeljskem Jeruzalemu 192
Novi Jeruzalem 220
V deželi Filistejcev 230
V domovini Gospodovi 252

Četrti del: **Po puščavah Arabije in Mezopotamije**

Z avtomobilom čez Arabsko puščavo 269
Pred tisočletji 298
Ur, domovina Abrahamova 321
Babilon 333
Aššur in Ninive 353
V Bagdadu 363

Domov 376

PALESTINA

MERILO : 1cm = 14'3km

SREDOZEMSKO MORJE

JORDANSKA NIZAVJA

JORDAN

MRTVO MORJE

ESDRELON

35°

30'

33°

32°

31°

DAMASK

HERMON

AKKO

HAIFA

KAROZAIN

TABKA

BÊTSAIDA

TELL HUM

HATTIN

MEDŽDEL

KAL'AT HOSSEN

TIBERIJADA

KANA

NAZARET

TABOR

SAMAK

NAIM

EN DÔR

MEGIDDO

TA'ANNAK

AFULE

ZER'IN

GELBOE

DOTAIN

NABLUS

JAFA

SILO

LYDDA

MODIN

RAMLE

MÎNET RÛBÎN

JAMNIA

LATRÛN

JERIHO

ASDOD

JERUZALEM

BÊT ĆEMAL

ASKALON

MEDŽDEL

TELL SÂFIJJE

BETLEHEM

BÊT DŽIBRÎN

HEBRON

GAZA

DŽ. MUNTÂR

UMM DŽERÂR

BER ŠEBA

DŽ. USDÛM

MEZOPOTAMIJA

MERILO : 1 cm = 91 km

TURČIJA

SREDOZEMSKO MORJE

ARABSKA PUŠČAVA

EUFRAT

TIGRIS

KASPIJSKO MORJE

PERZIJSKI ZALIV

ALEPPO

PALMIRA

KARIATÊN

NEBK

DAMASK

BEIRUT

HAIFA

JERUZALEM

ALEKSANDRIJA

PORT SAID

KANTARA EST

KAIRA

SUEZ

ED-DÊR

W. HAURÂN

HÎT

KUBEITA

RAMÂDÎ

FELUDŽA

BAGDAD

KAL'AT ŠERGAT

DŽ. SINDŽAR

MOSUL

KHORSÂBÂD

NINIVE

NIMRUD

KIŠ

BABILON

HILLE

KERBELA

BORSIPPA

DIWANIJJE

ŠURUPPAK

LAGAŠ

LARSA

NASRIJJE

UR

ERIDU

BASRA

36 38 40 42 44 46 48 50

36 34 32 30

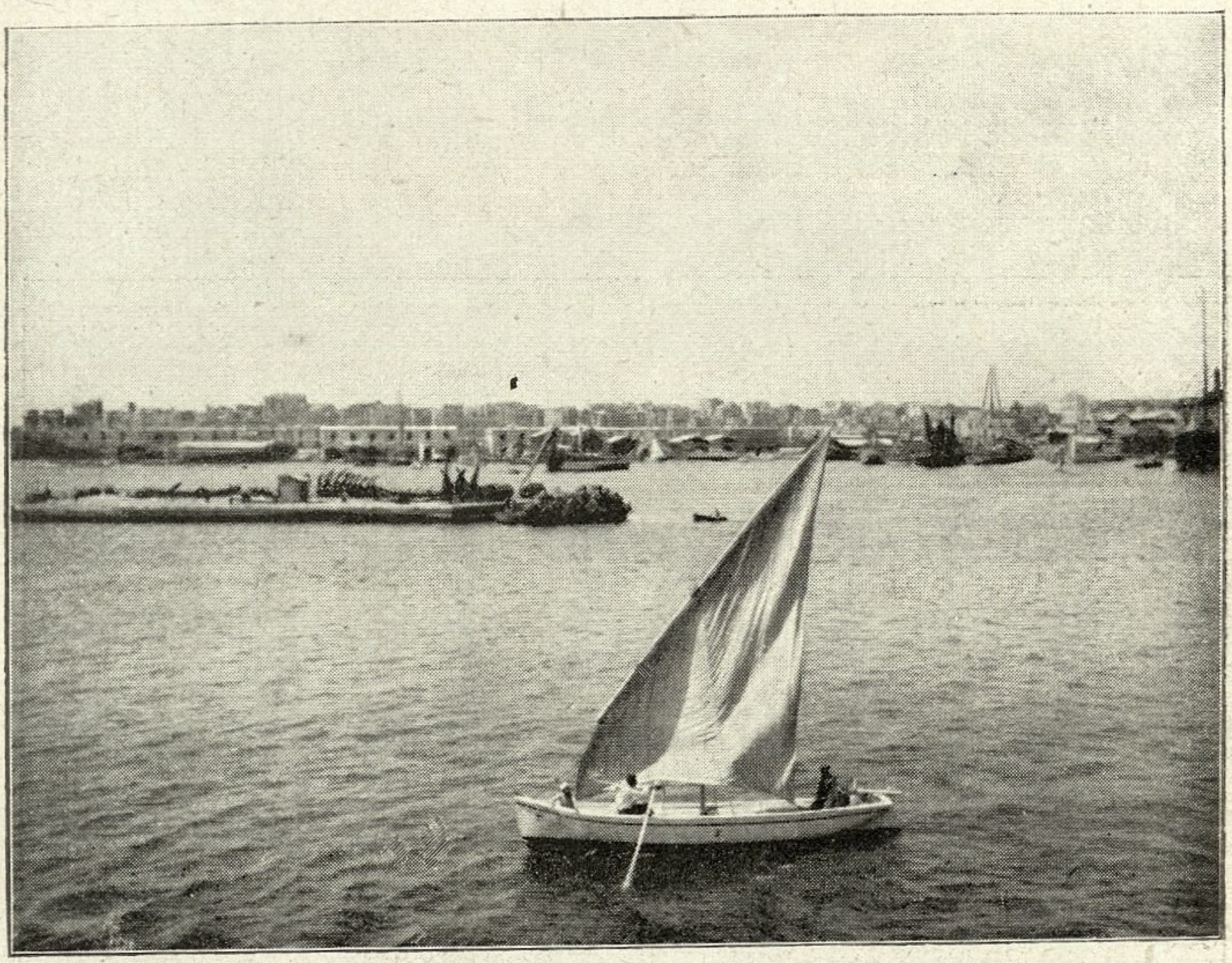

Aleksandrija: pristan.

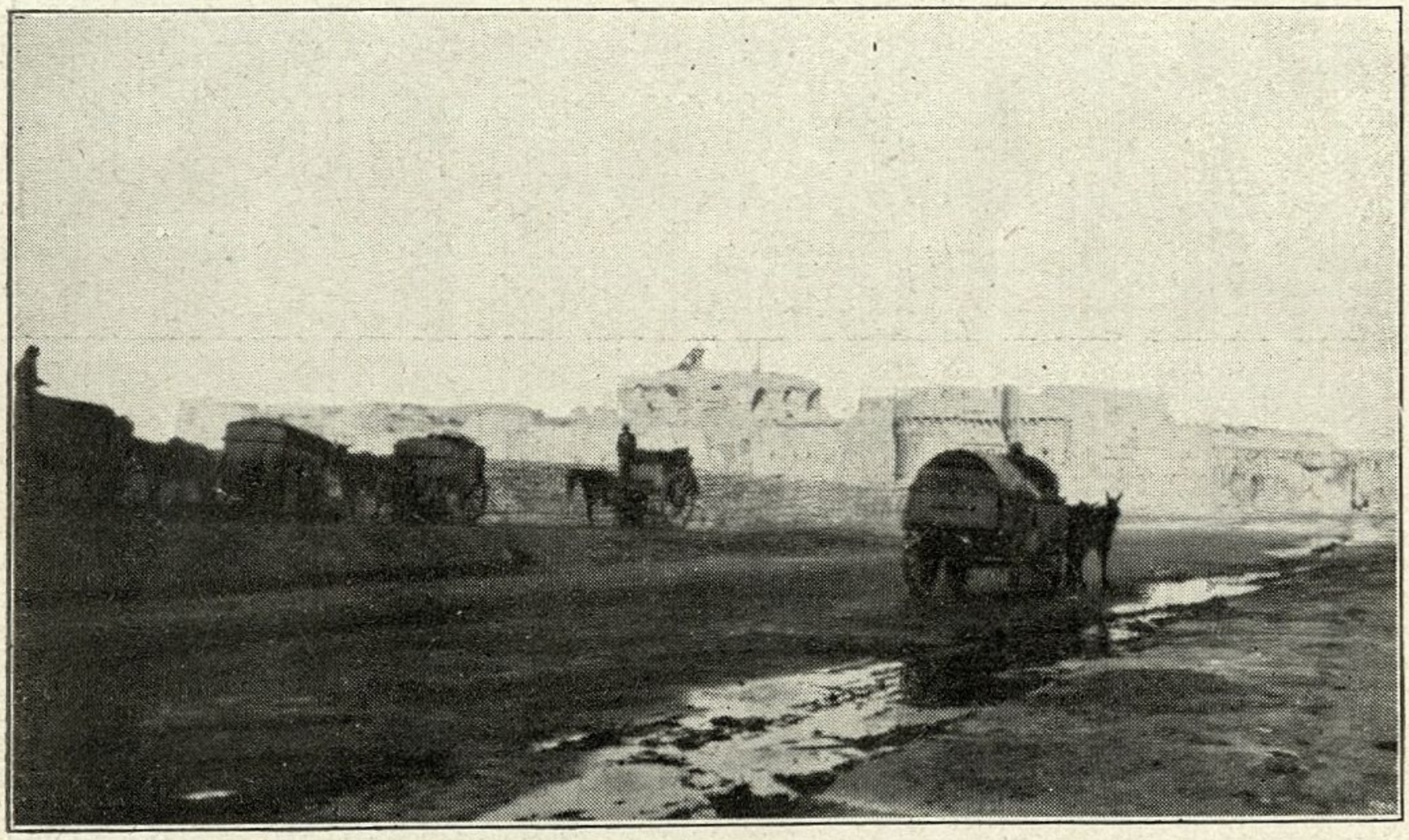

Aleksandrija: razvaline Farosa.

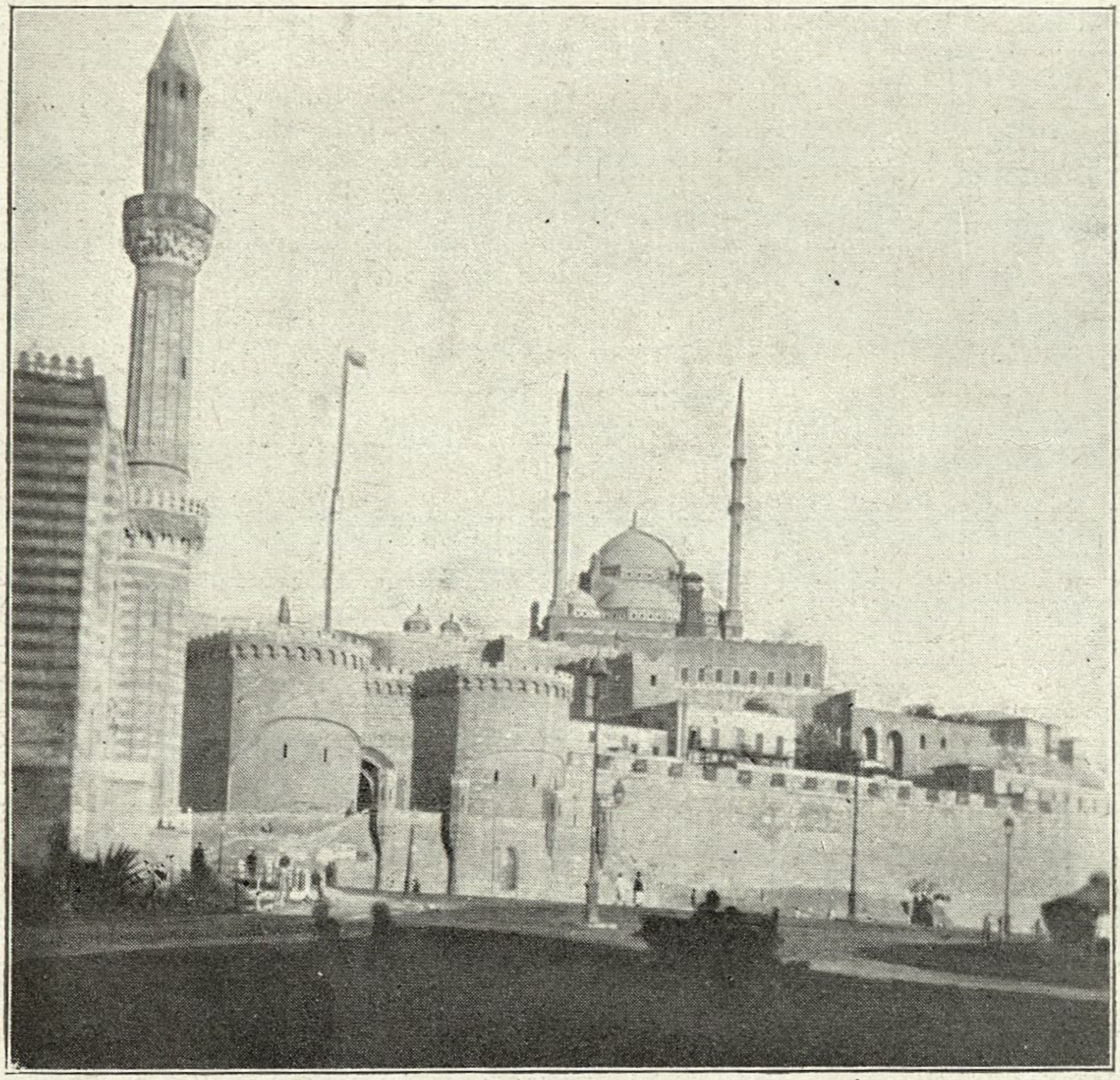

Citadela v Kairi.

Kaira: trg pred opero in Ezbekije.

Kaira: Muski.

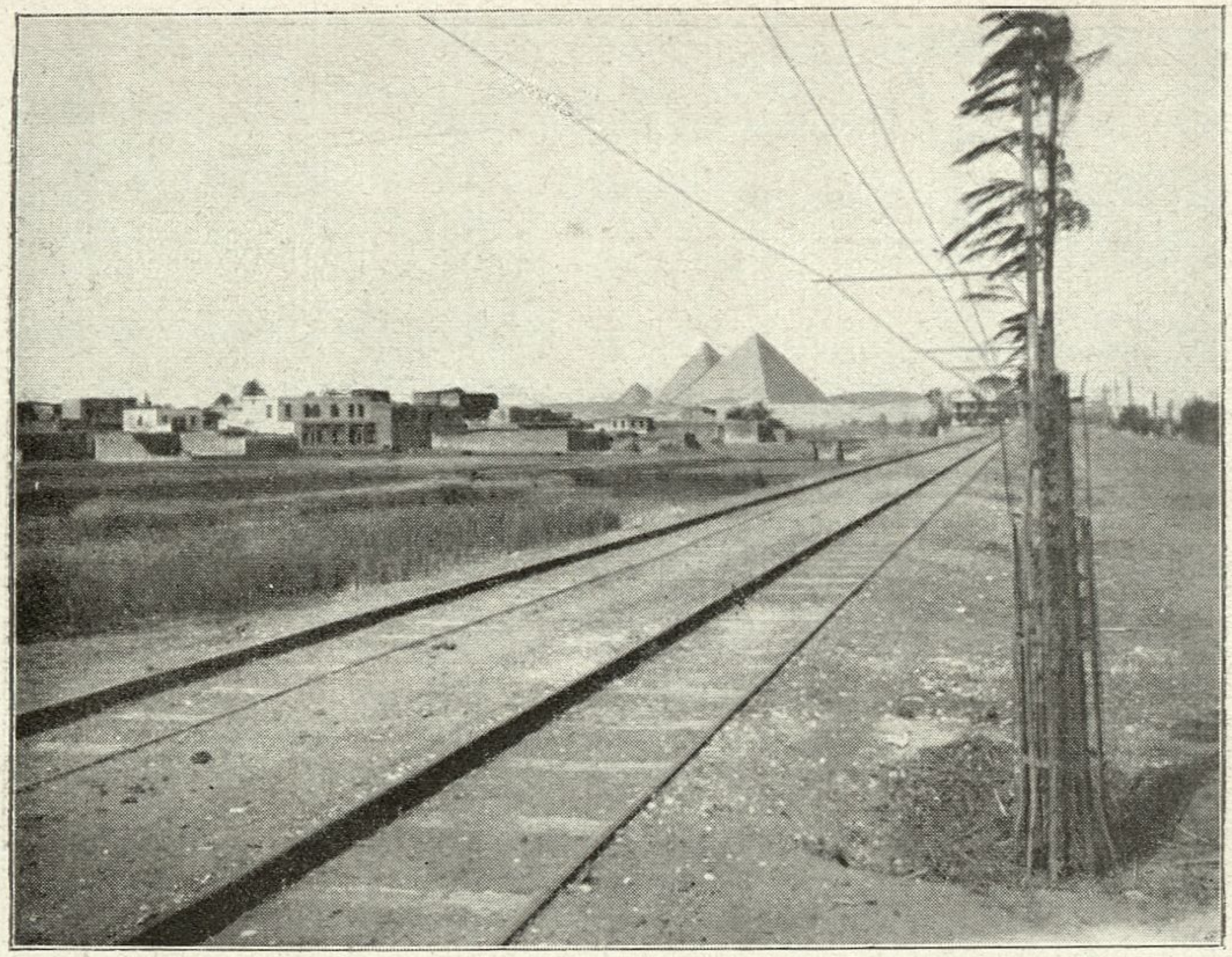

Cesta k piramidam.

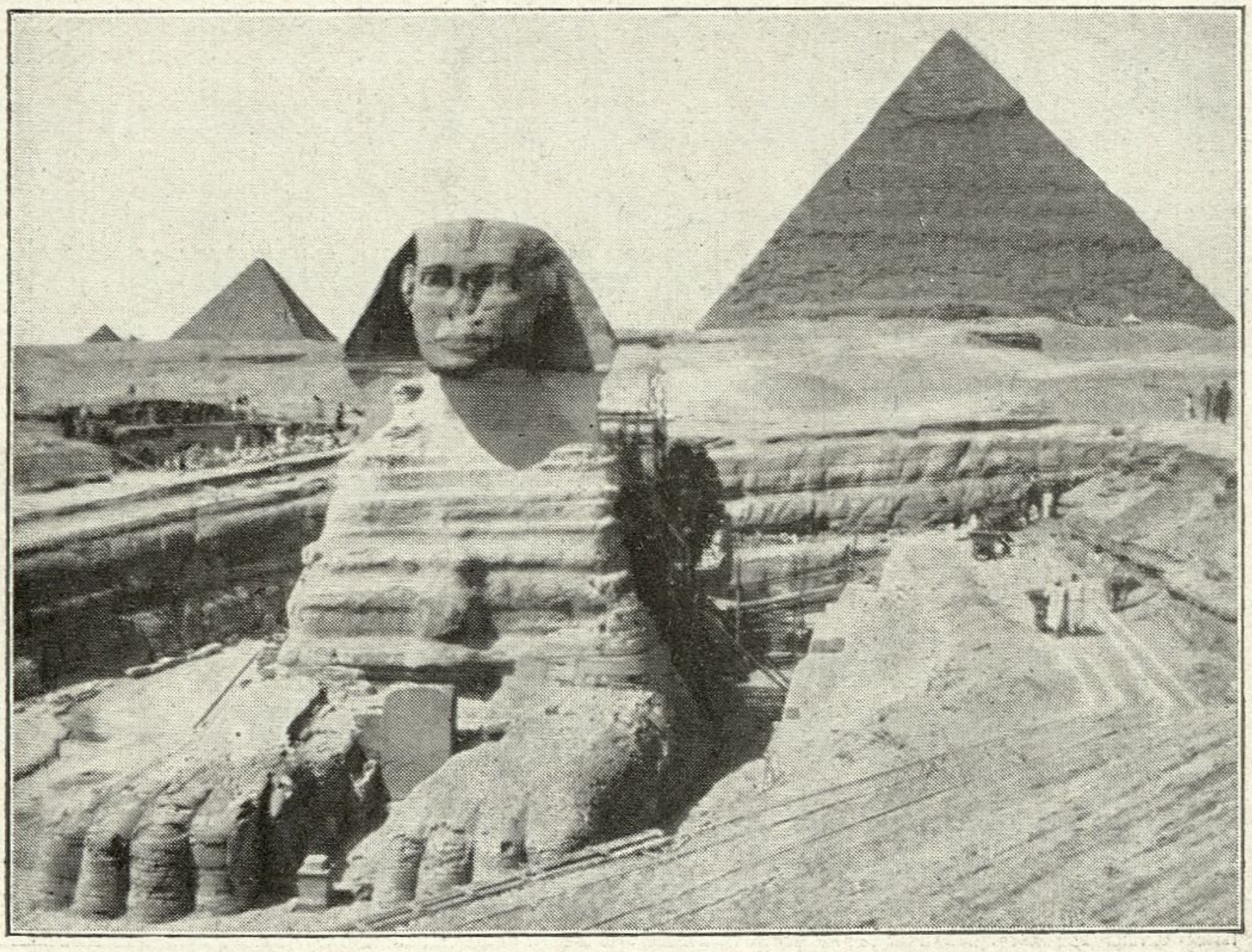

Sfinga in piramide v Gizah.

Na cesti v Karnak.

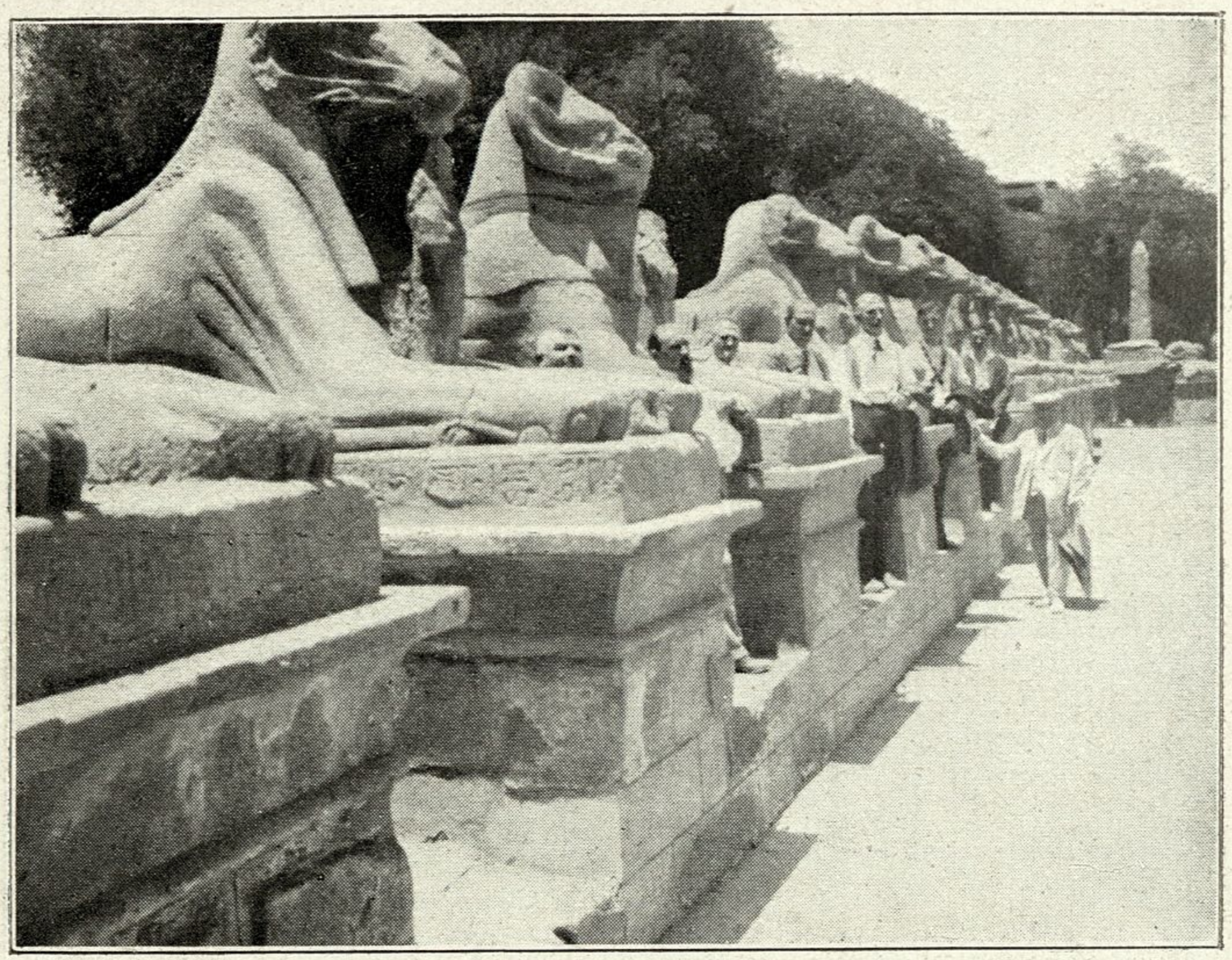

Sfinge pred vhodom v Amonov łempelj.

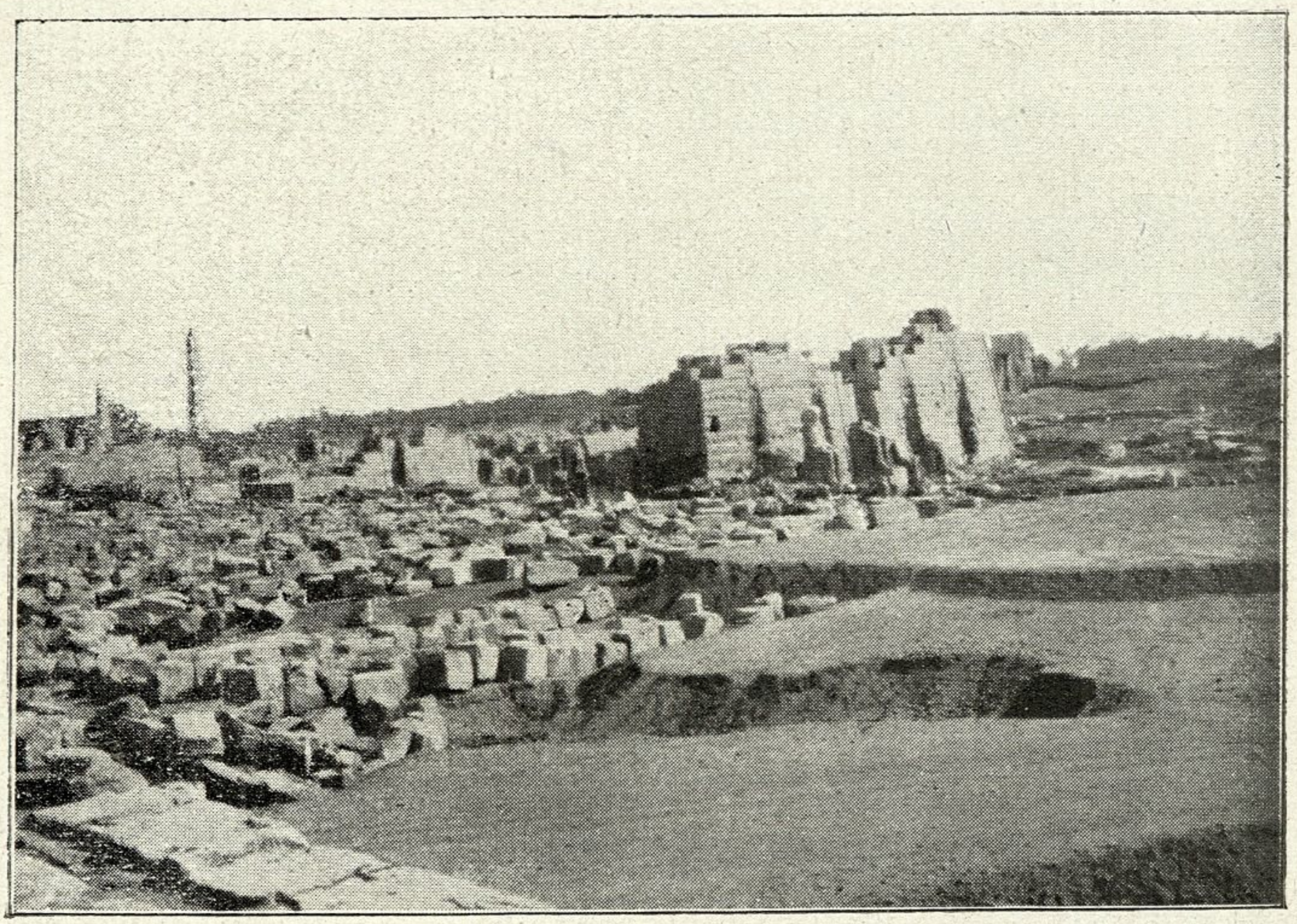

Amonov łempelj v Karnaku, drugi pilon.

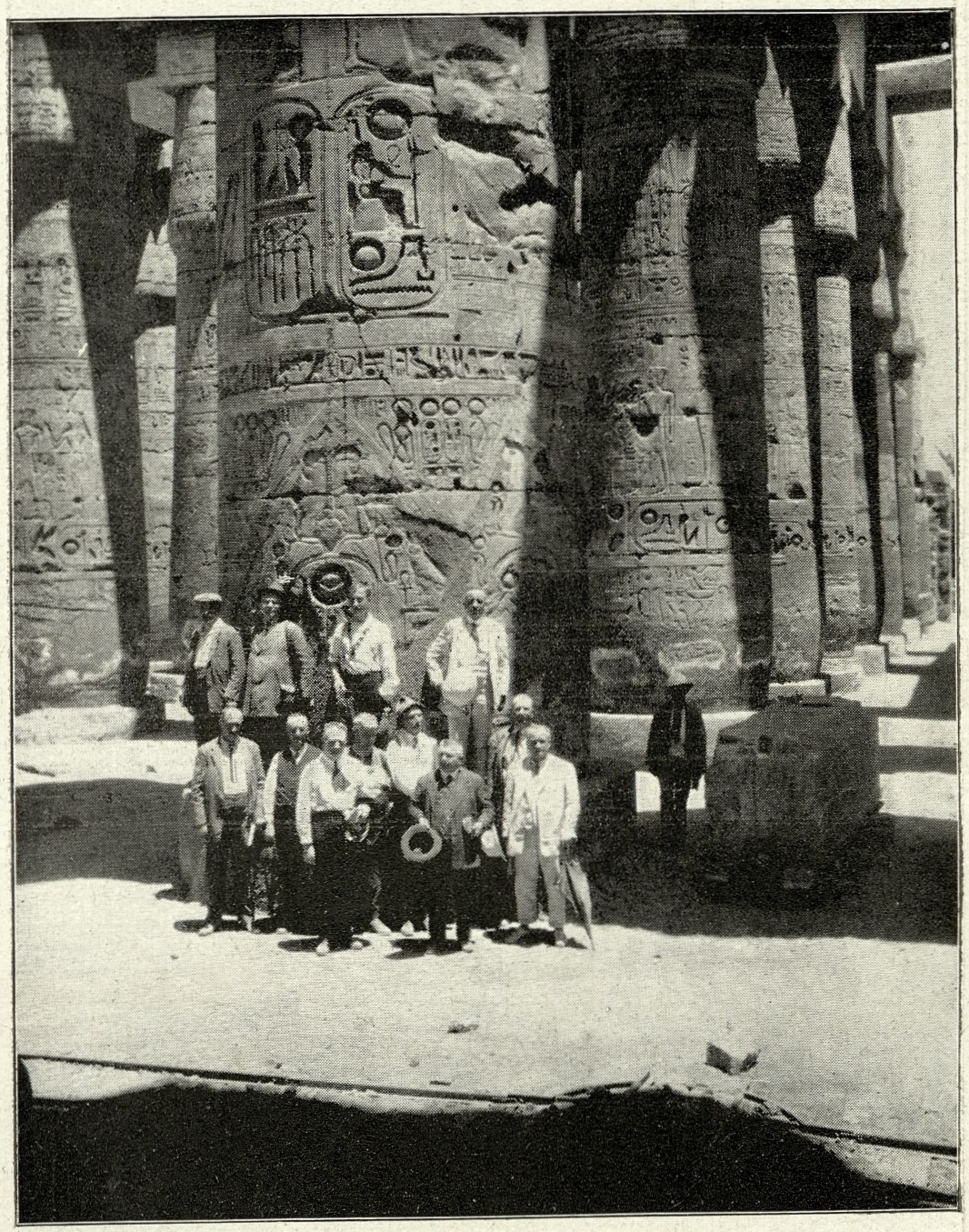

Dvorana stebrov v Amonovem templju.

Razvaline Memfisa.

Tempelj v Luksorju.

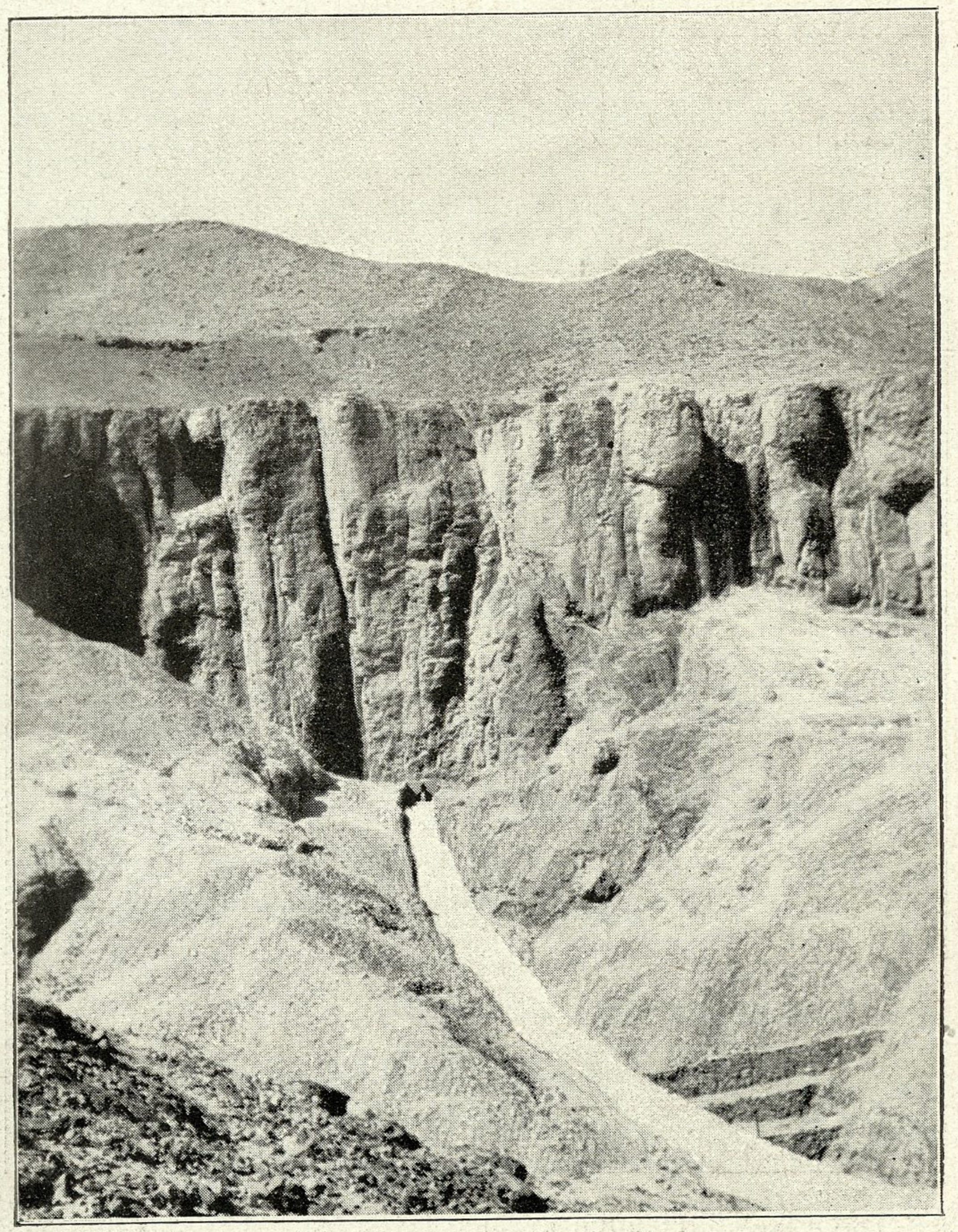

Dolina kraljev: vhod v grobnico Amenofisa II.

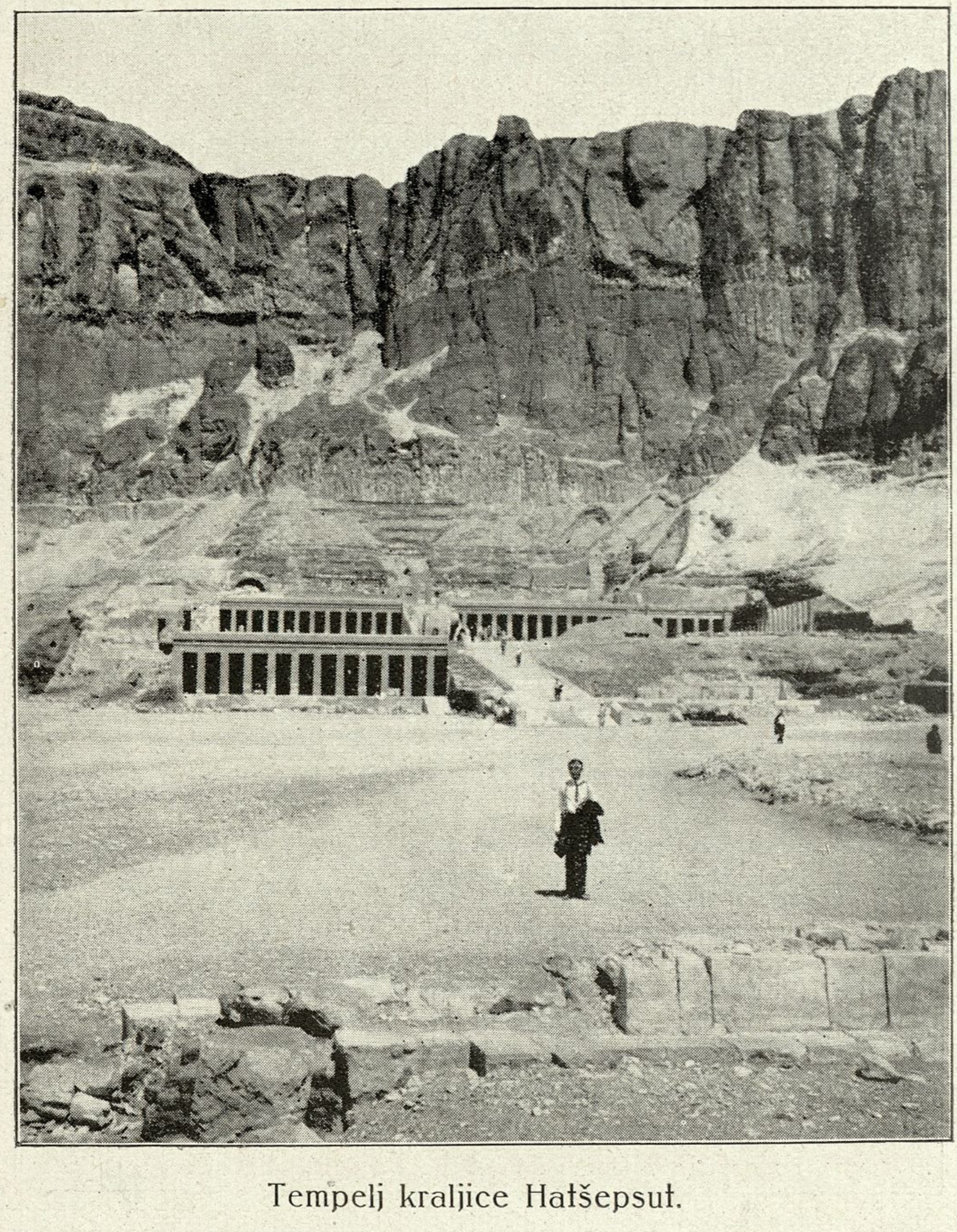

Tempelj kraljice Hatšepsut.

Tempelj Ramsesa II.

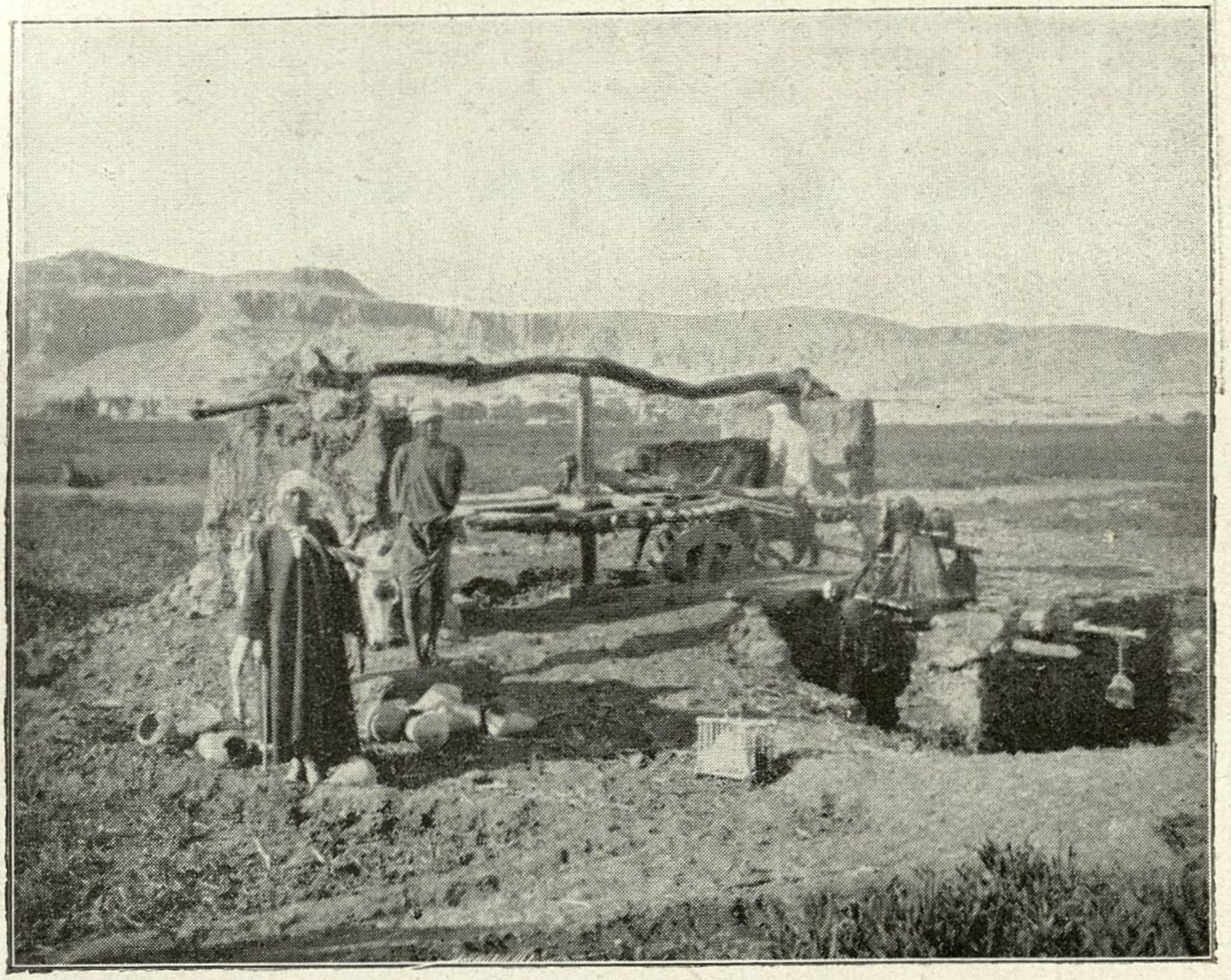

Sâkija.

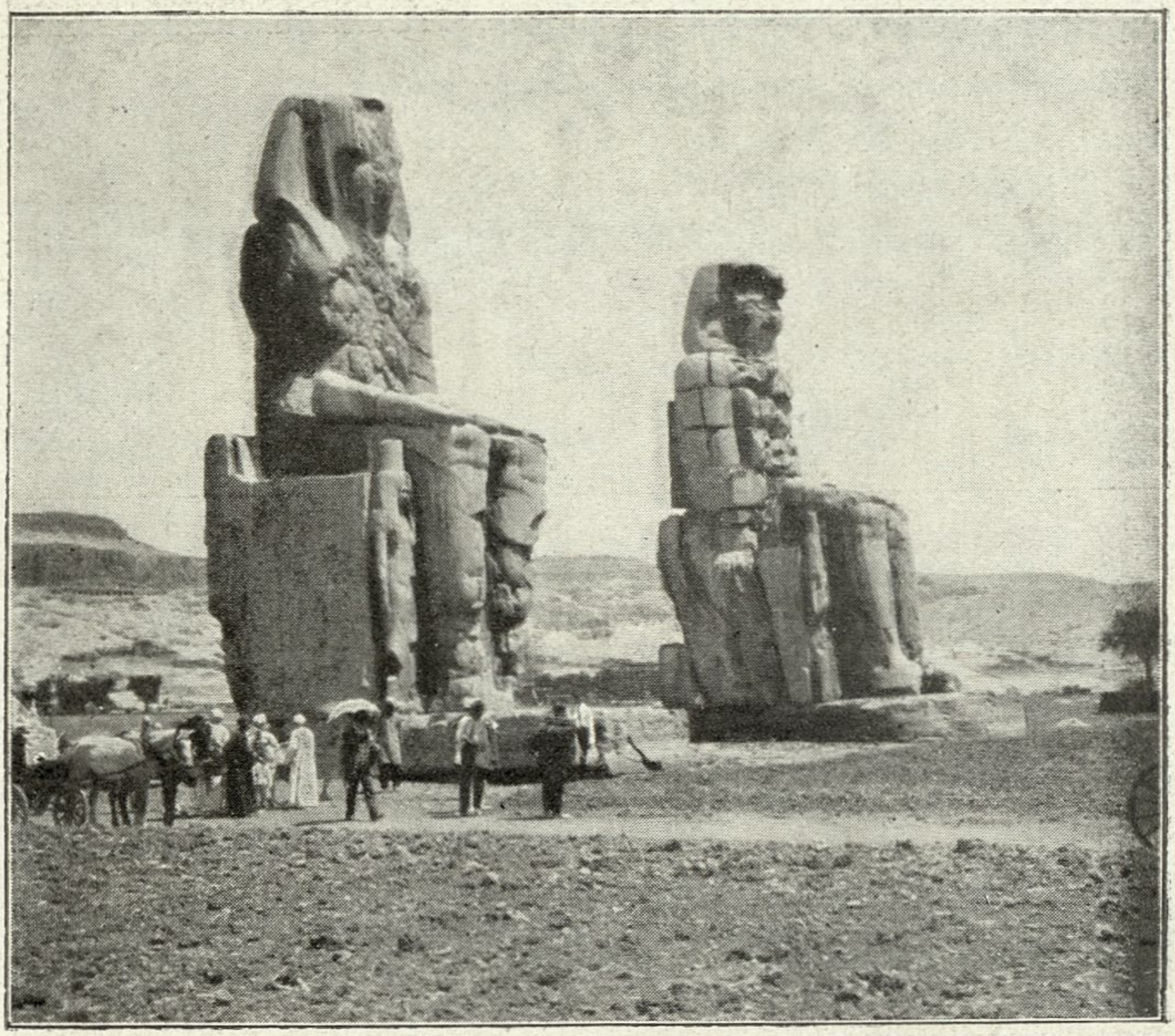

Kolosa Amenofisa III.

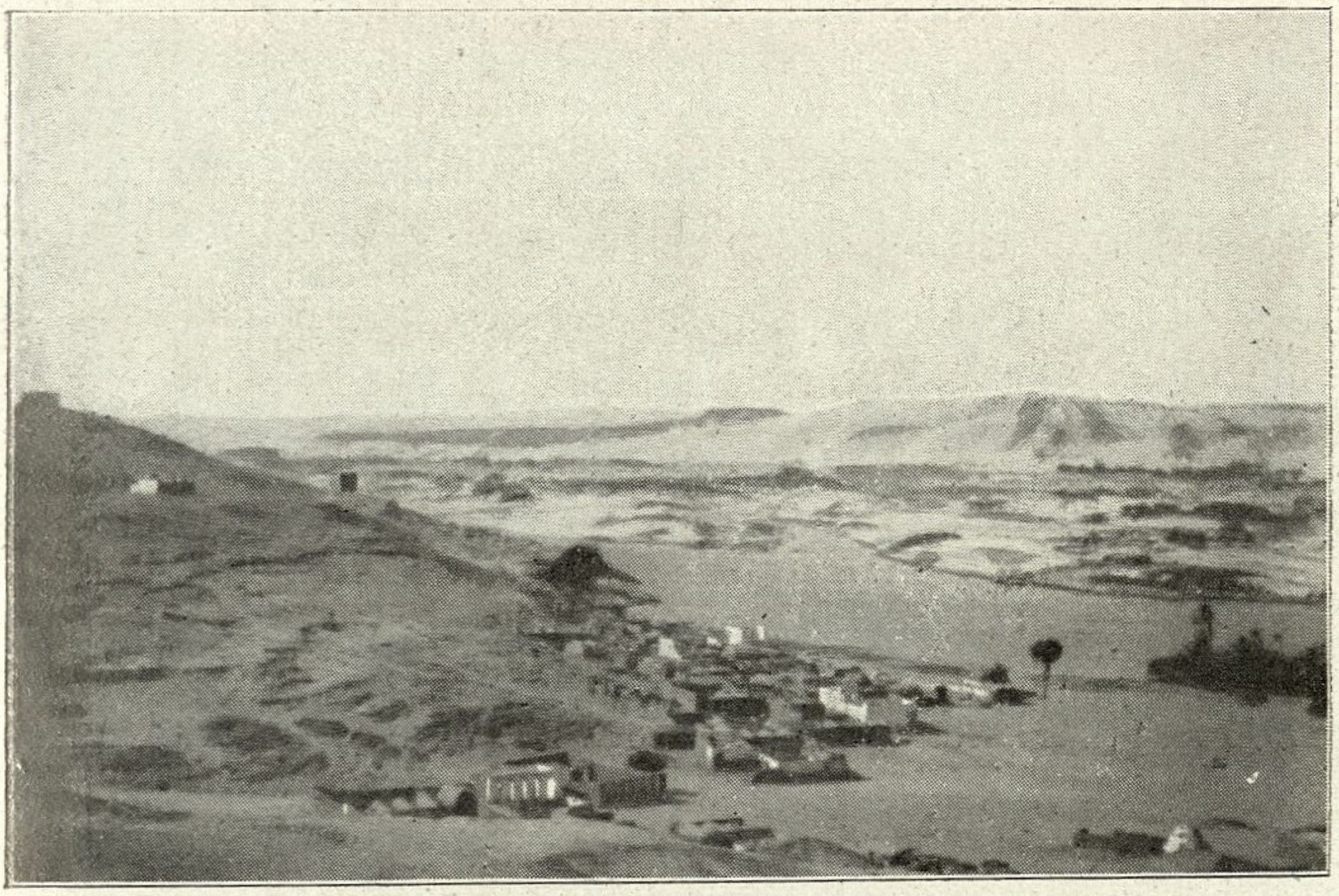

Nilova dolina pri Assuanu.

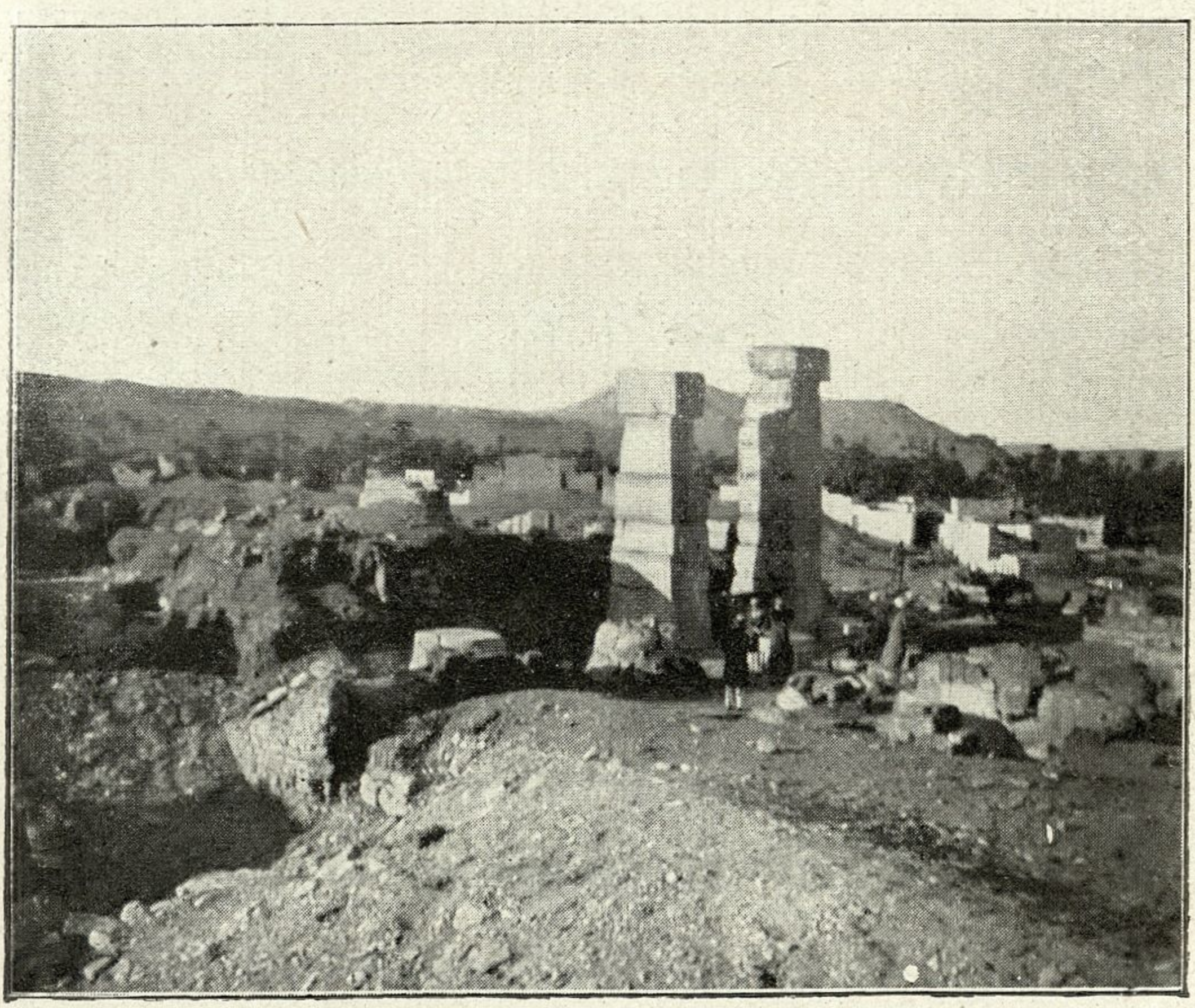

Razvaline Jeba (Elefantine).

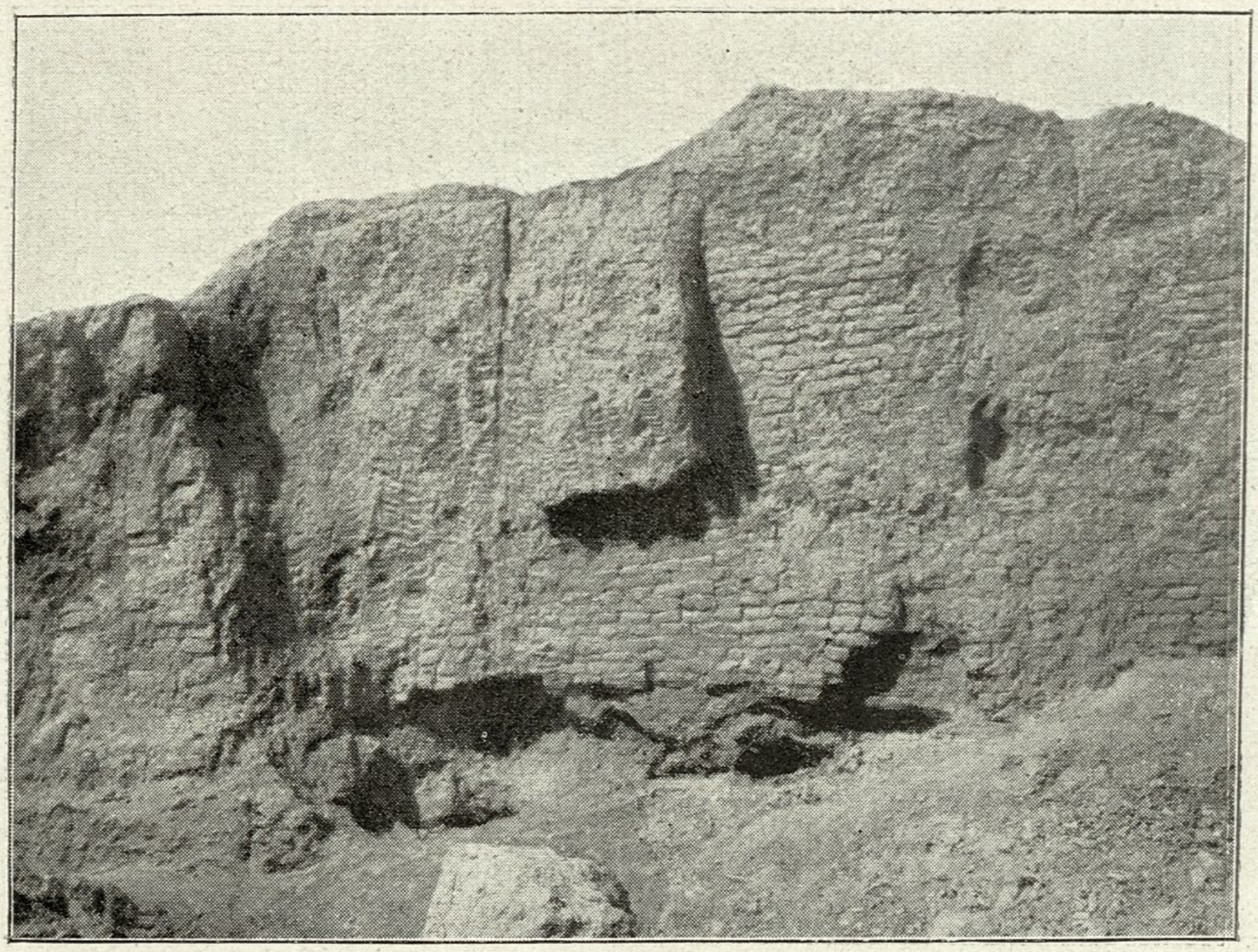

Razvaline Pithoma.

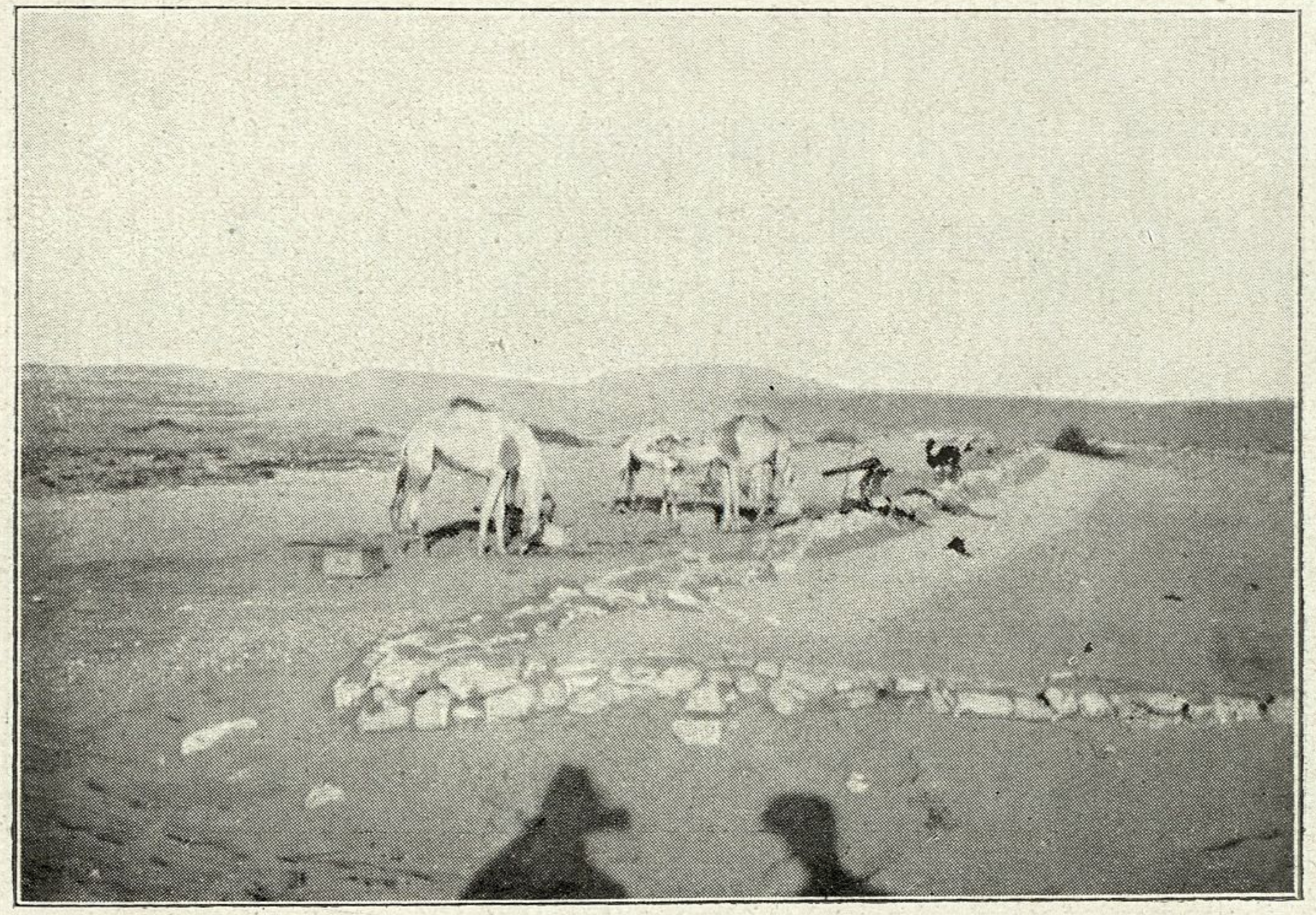

El-Gisr.

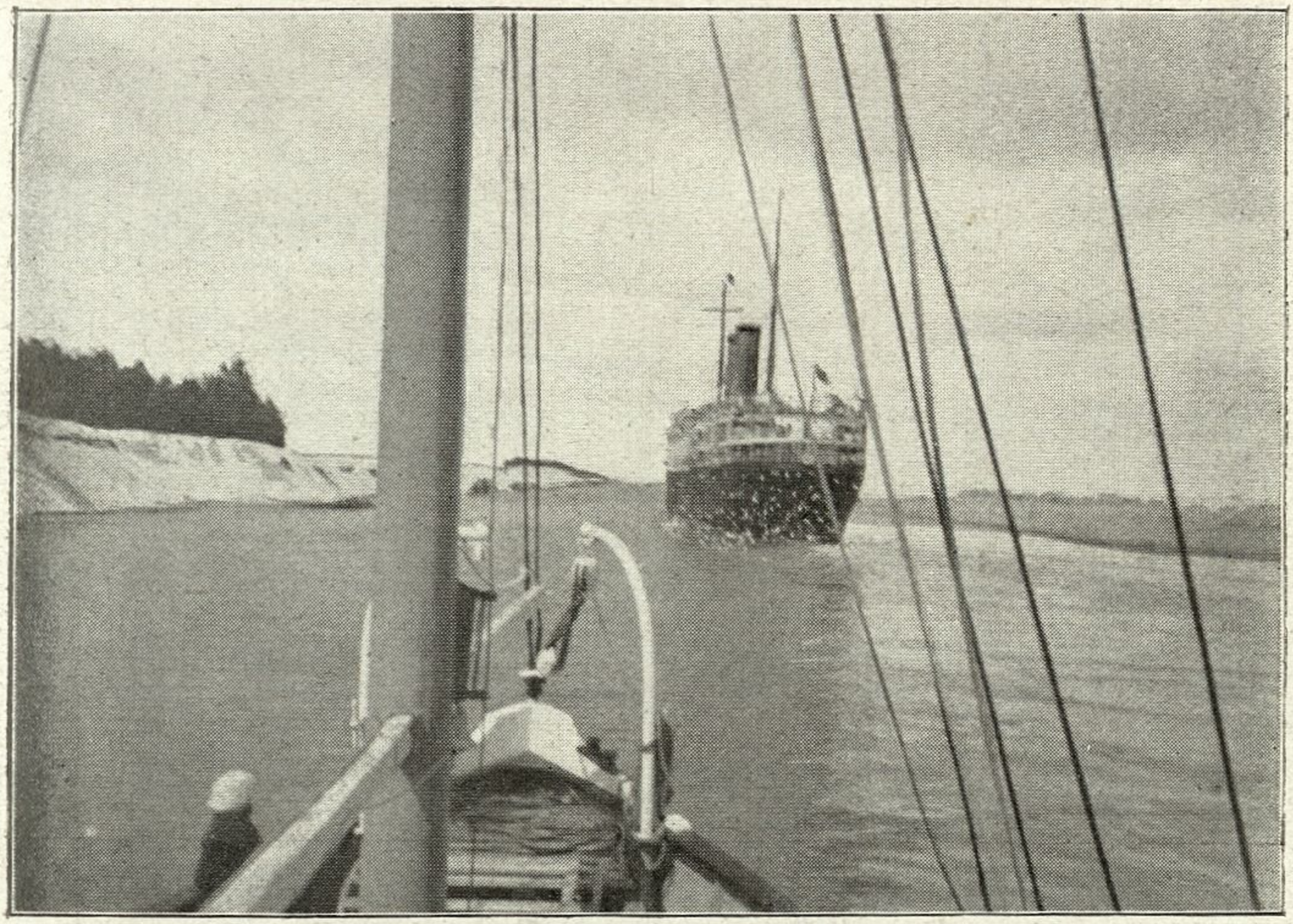

Na Sueškem kanalu.

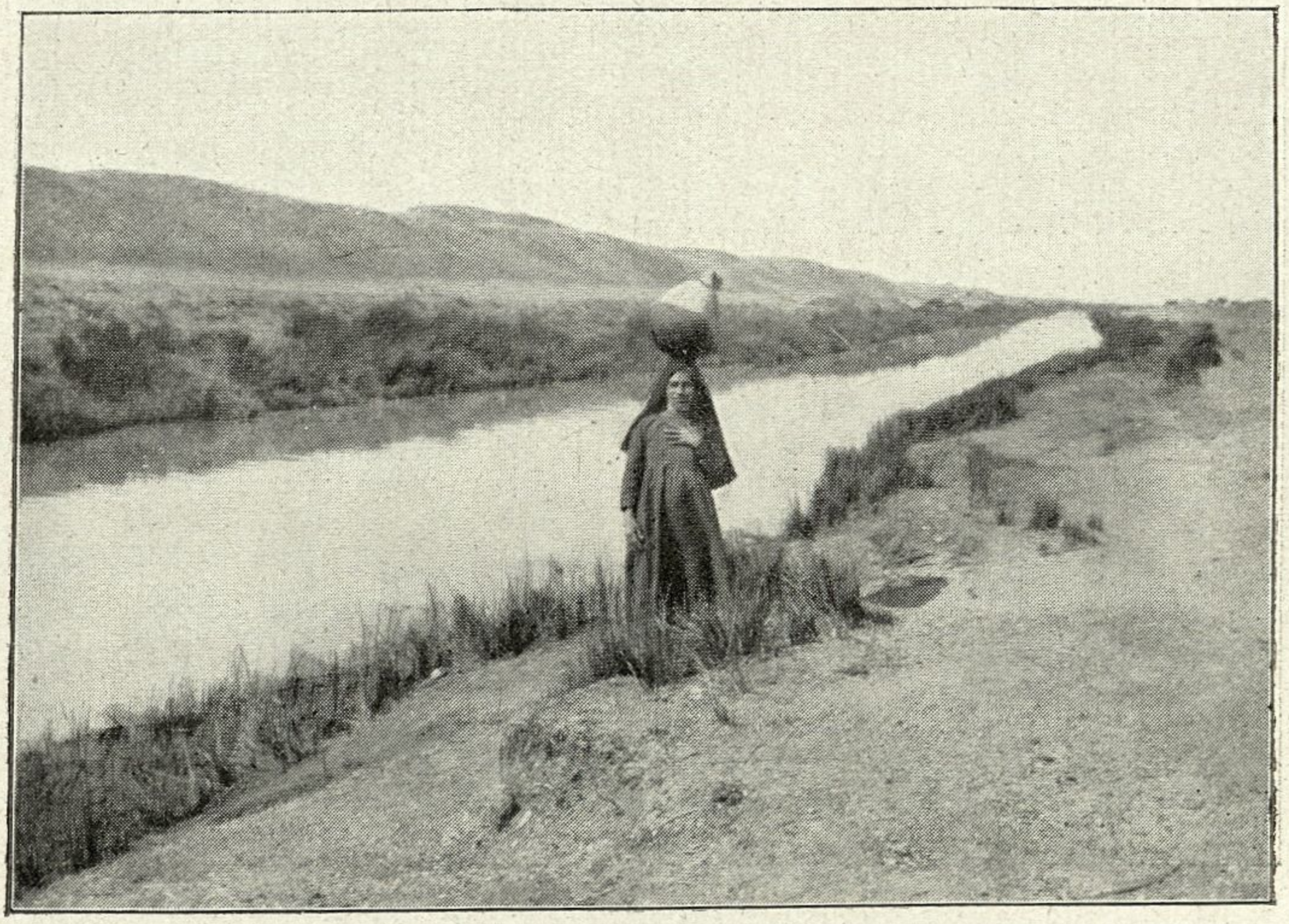

Ob kanalu sladke vode blizu Sueza.

Tabor v puščavi Ka-a.

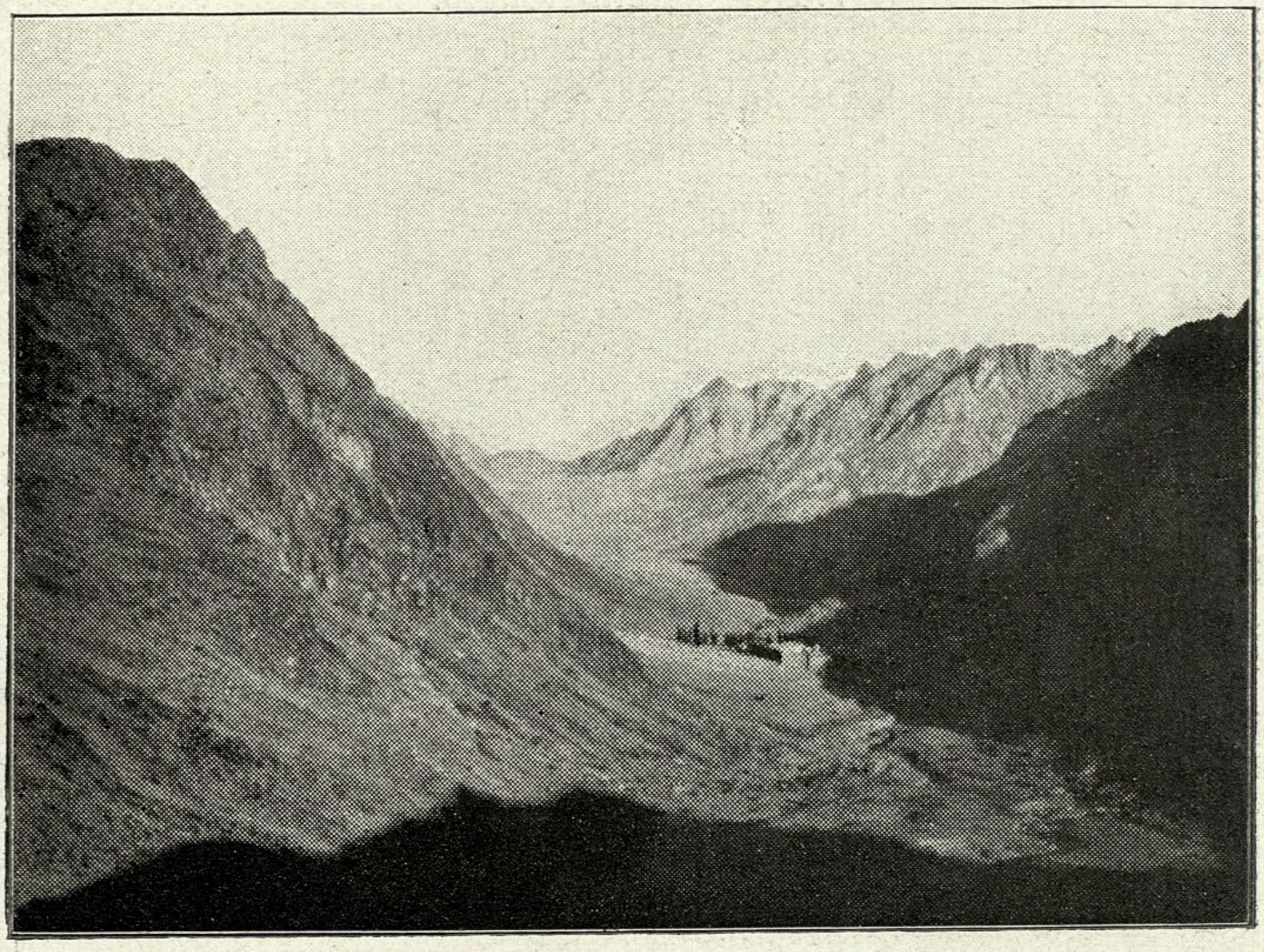

Pogled na sinajski samostan. V ozadju dolina er-Râha.

Wadi es-Sle.

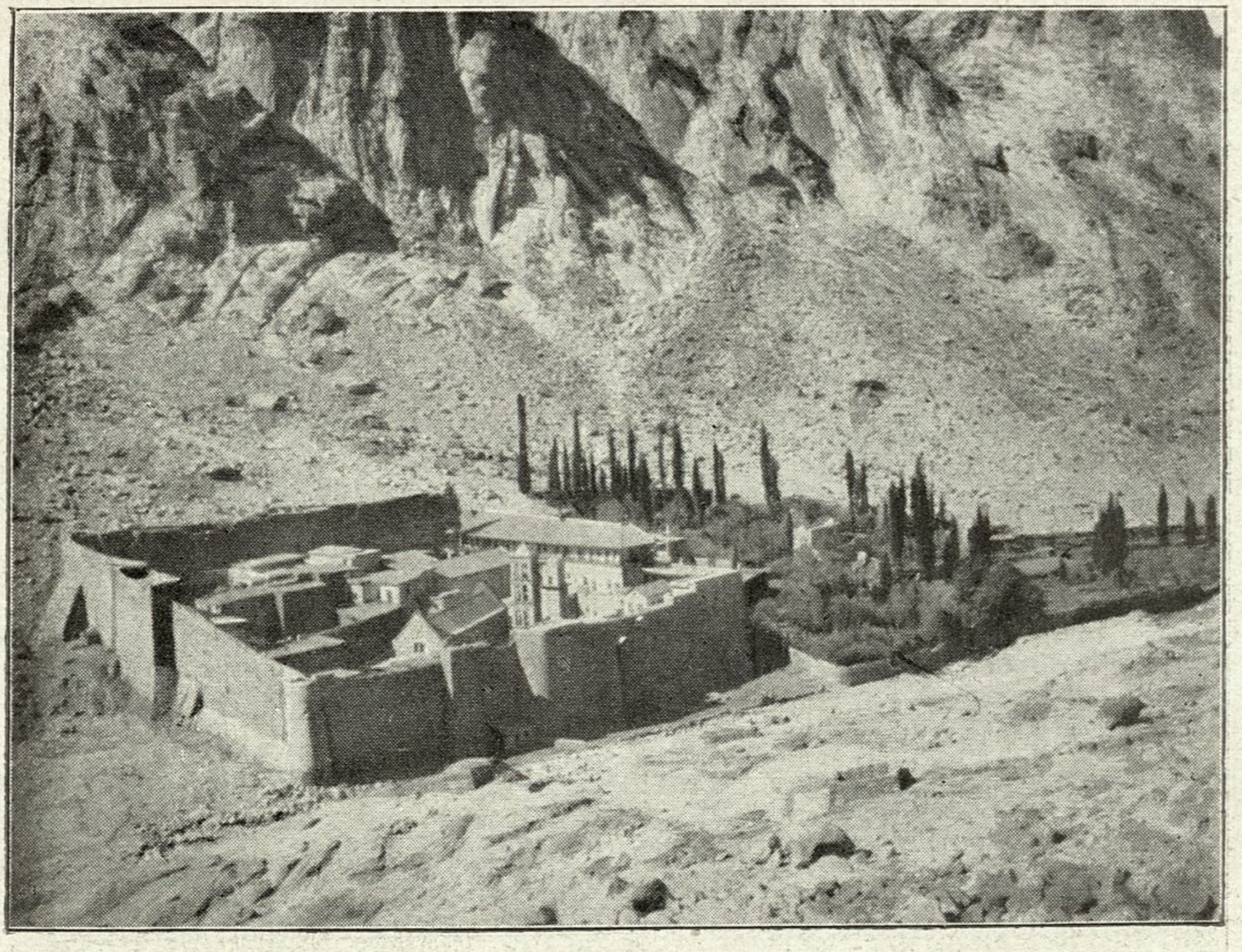

Sinajski samostan sv. Katarine.

Elijeva kapelica.

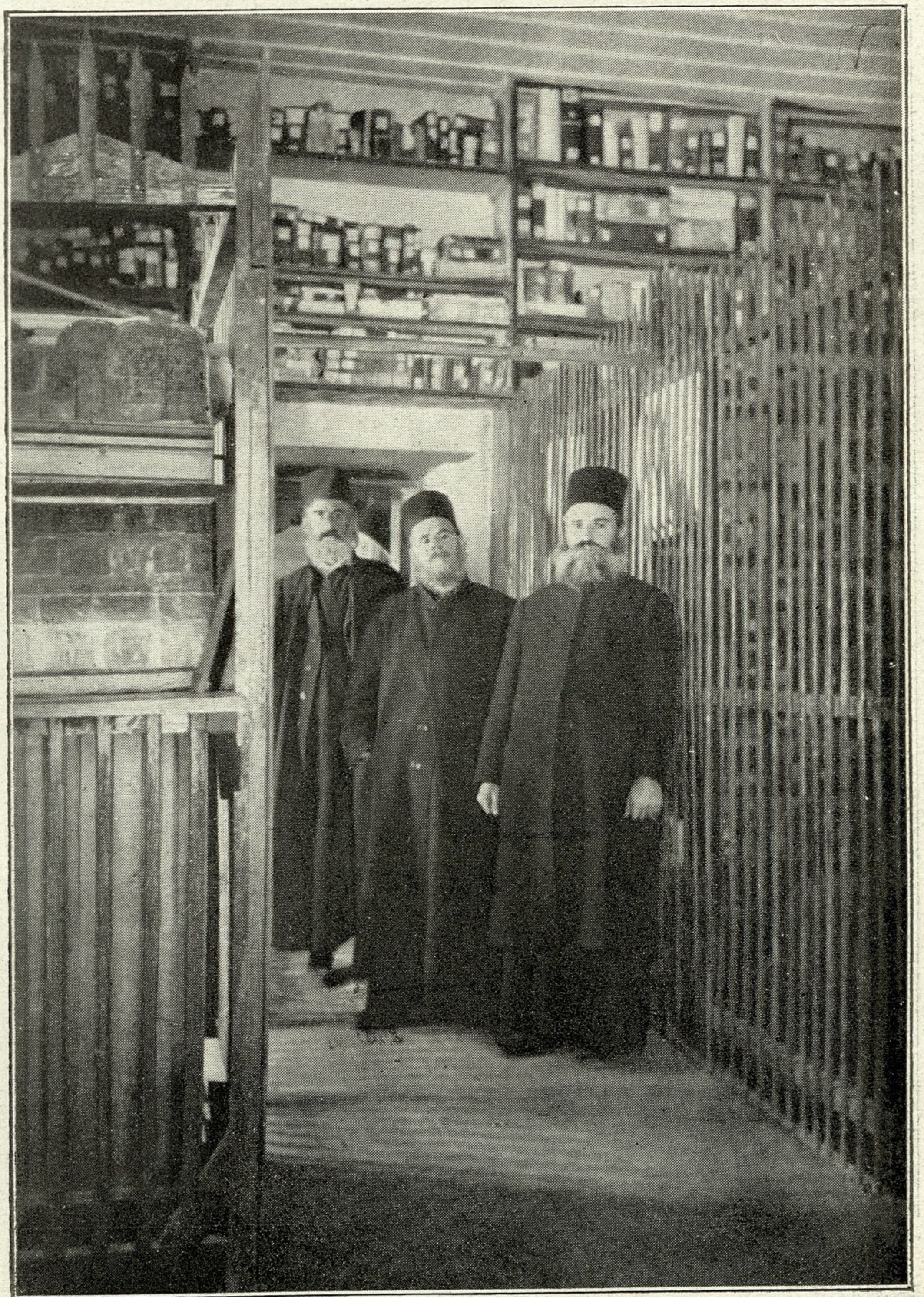

V samostanski knjižnici.

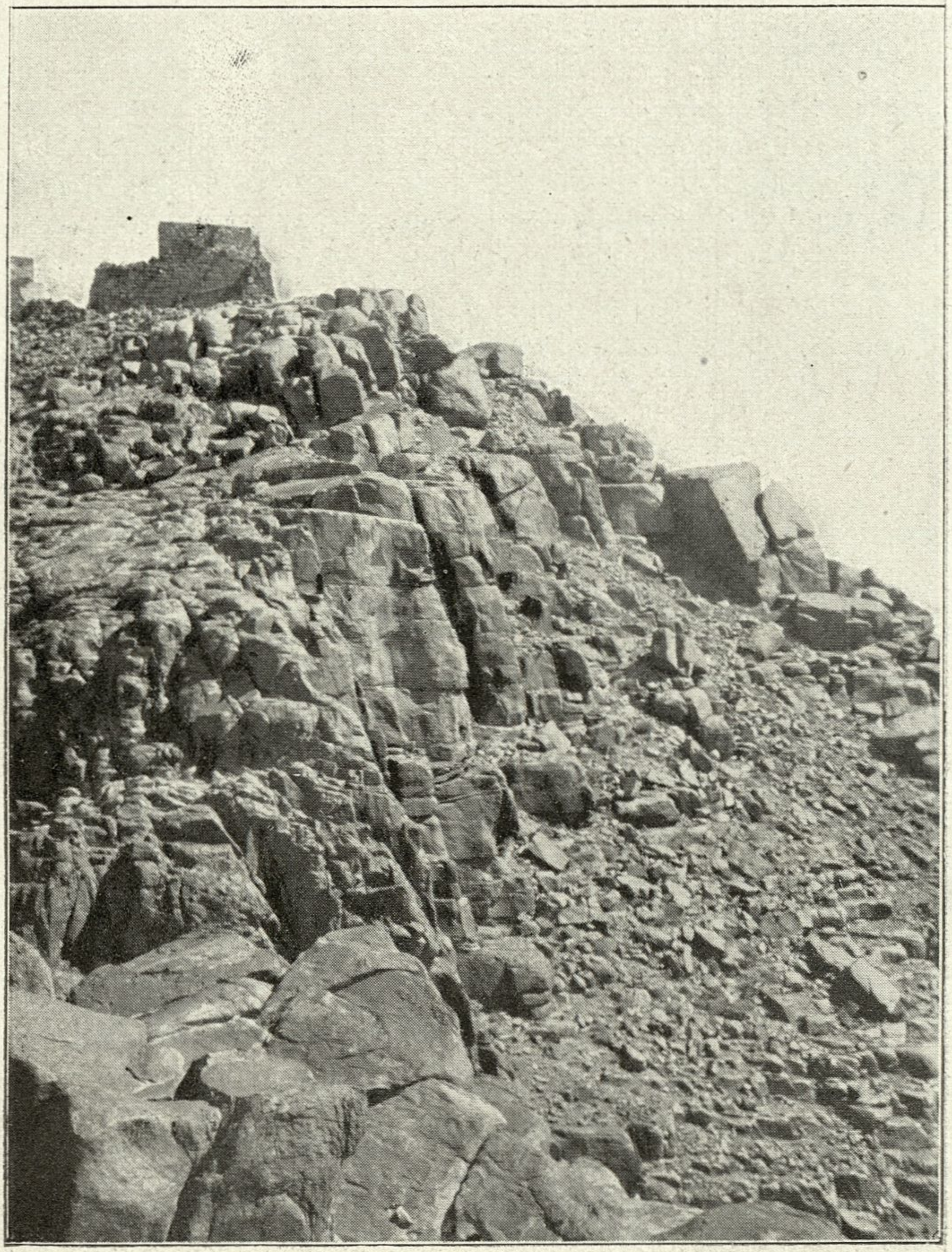

Vrh Mozesove gore.

Gora sv. Katarine.

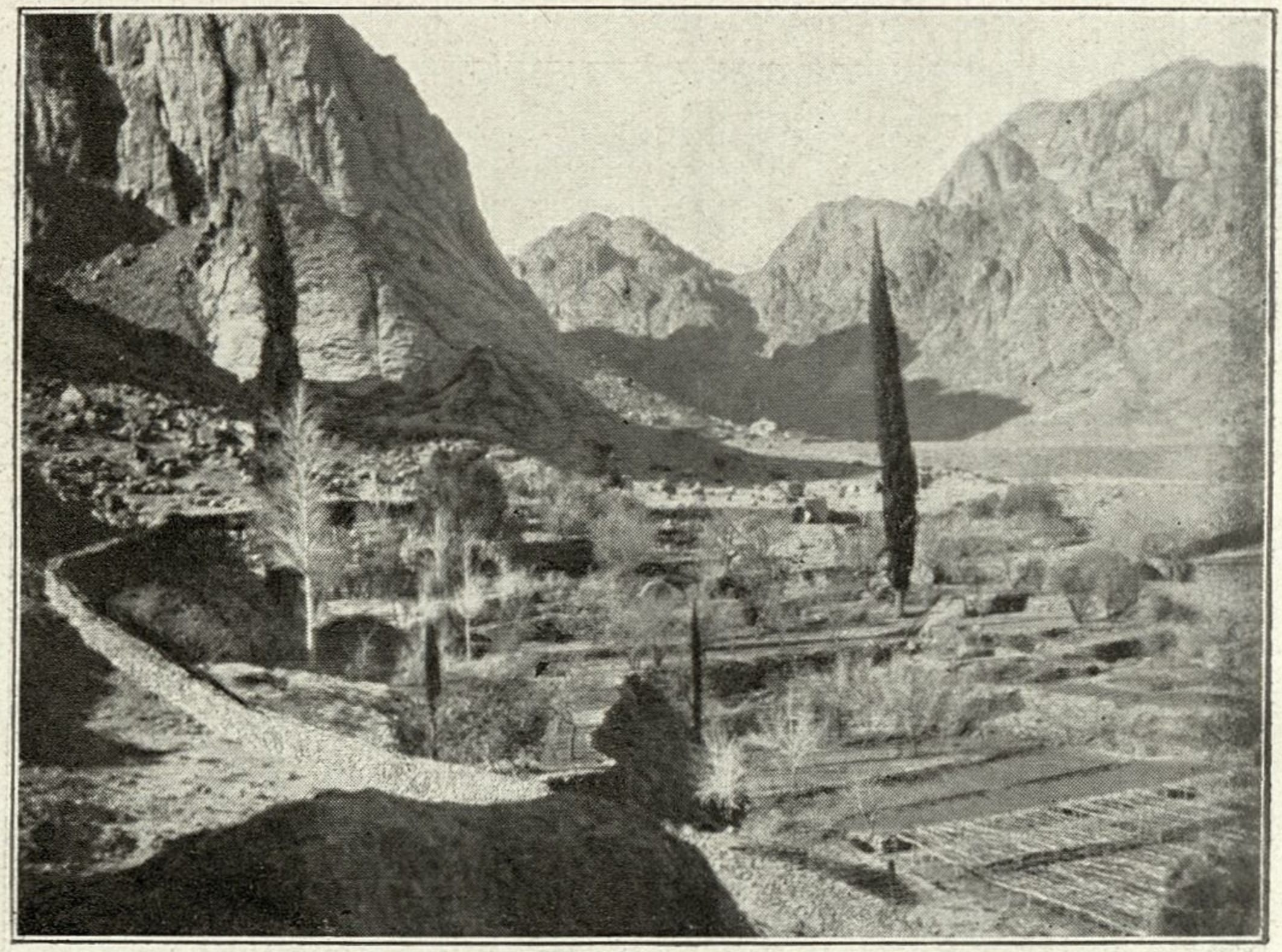

Oaza el-Bustân.

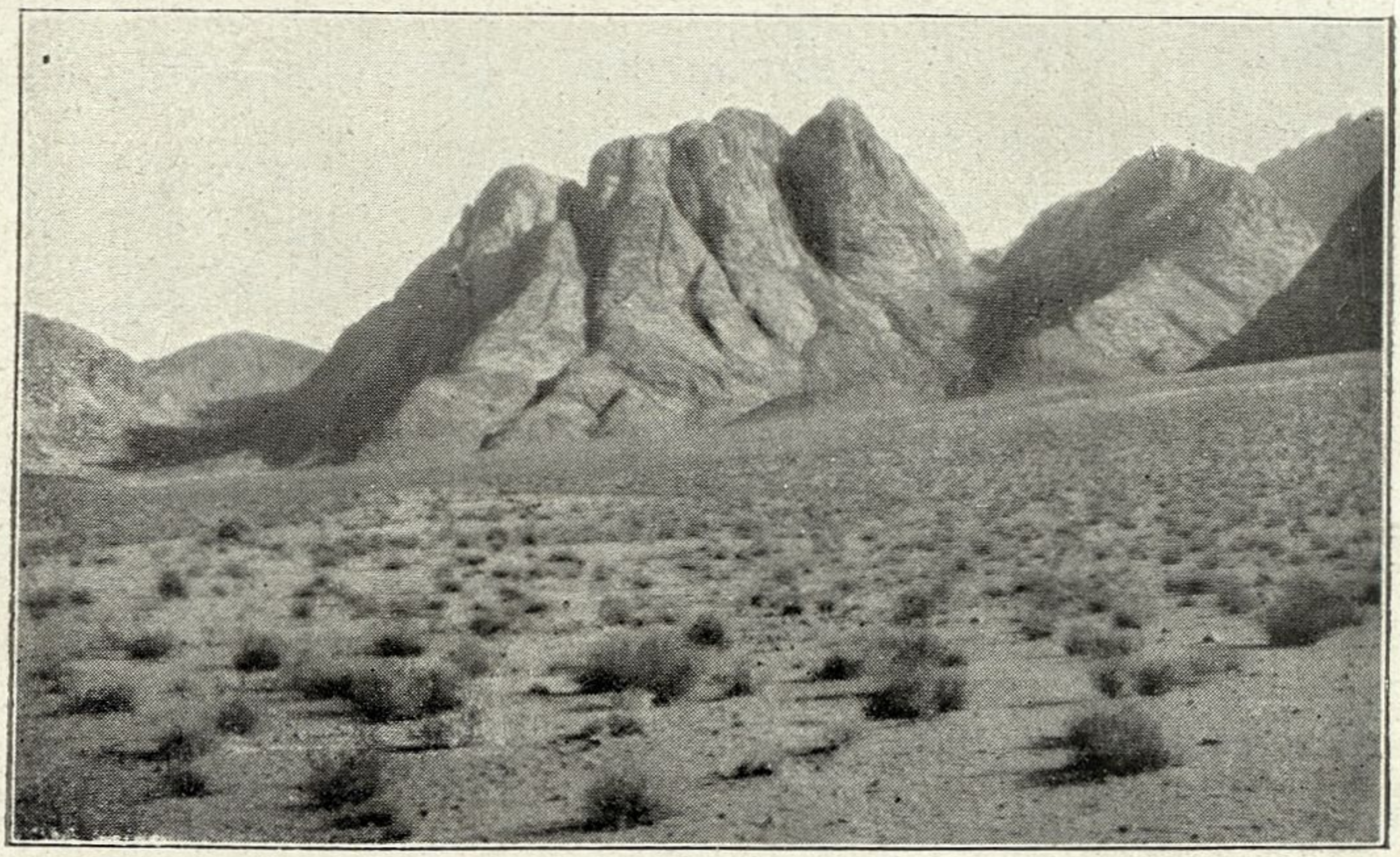

Džebel Mûsa — Mozesova gora.

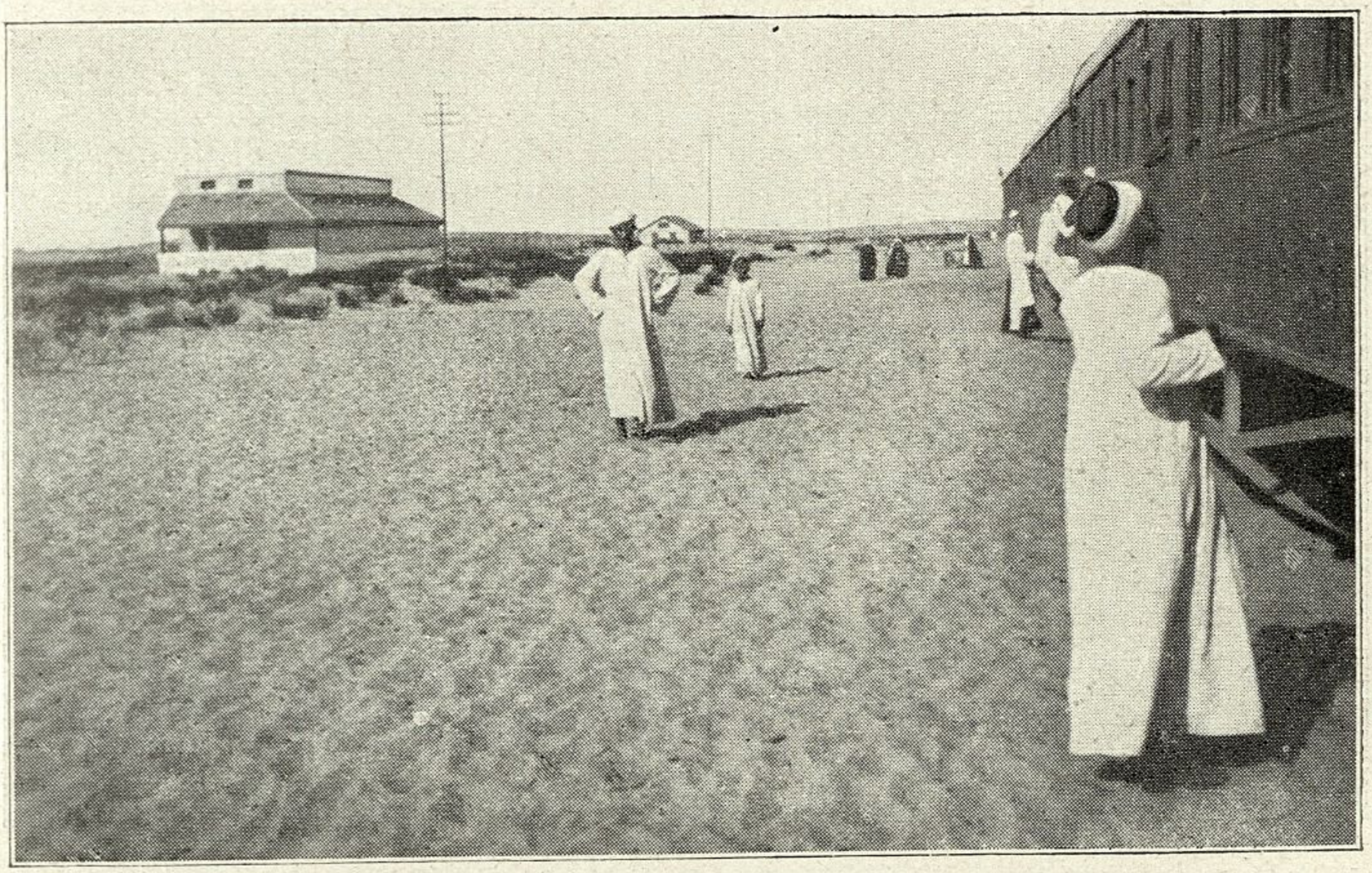

Postaja Bir el-Abd na progi Kantara—Haifa.

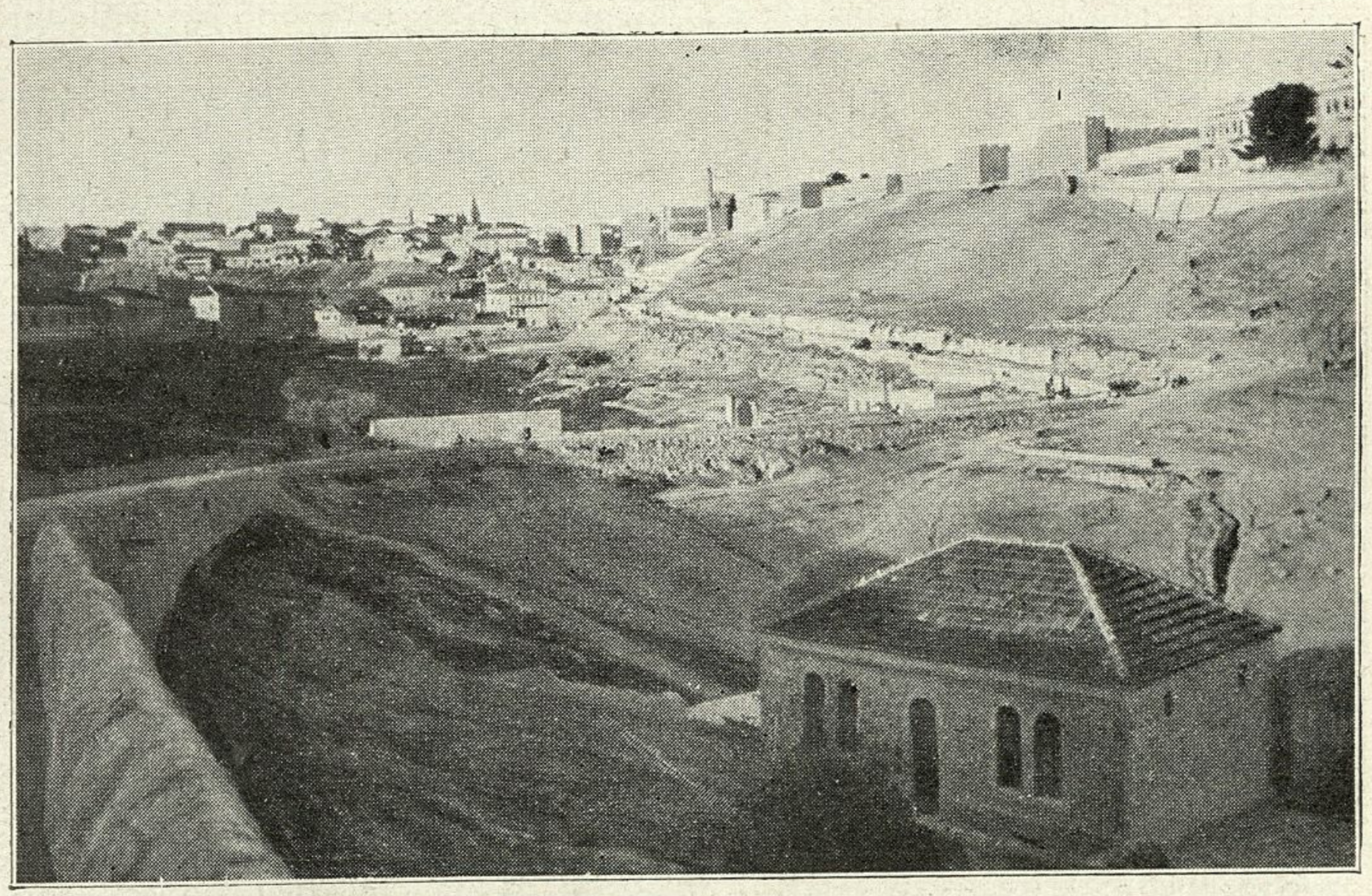

Jeruzalem, pogled od juga na obzidje Siona
in na Jafska vrata.

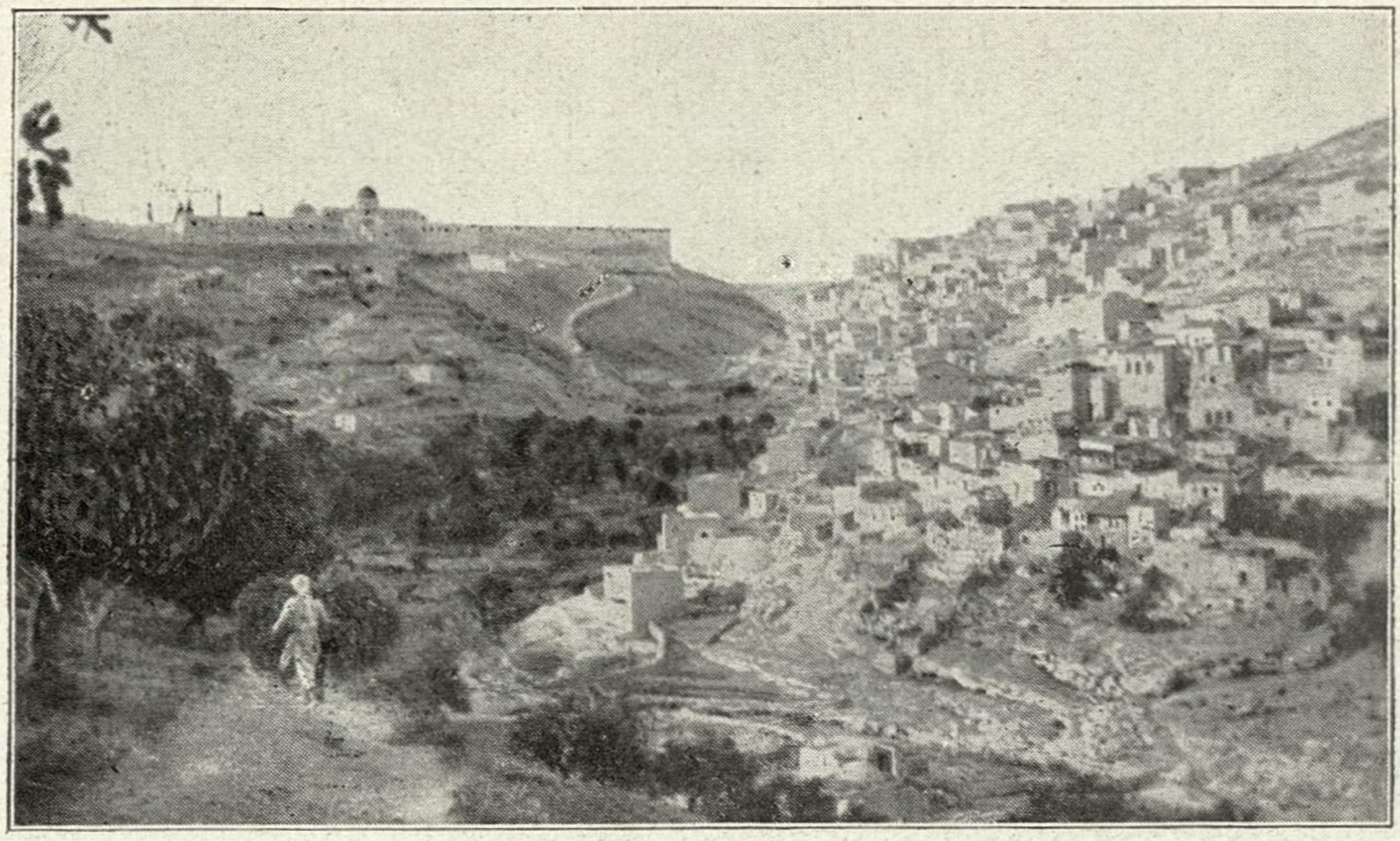

Jeruzalem, Kidronska dolina in Oljska gora (vas Silwân).
Pogled od juga.

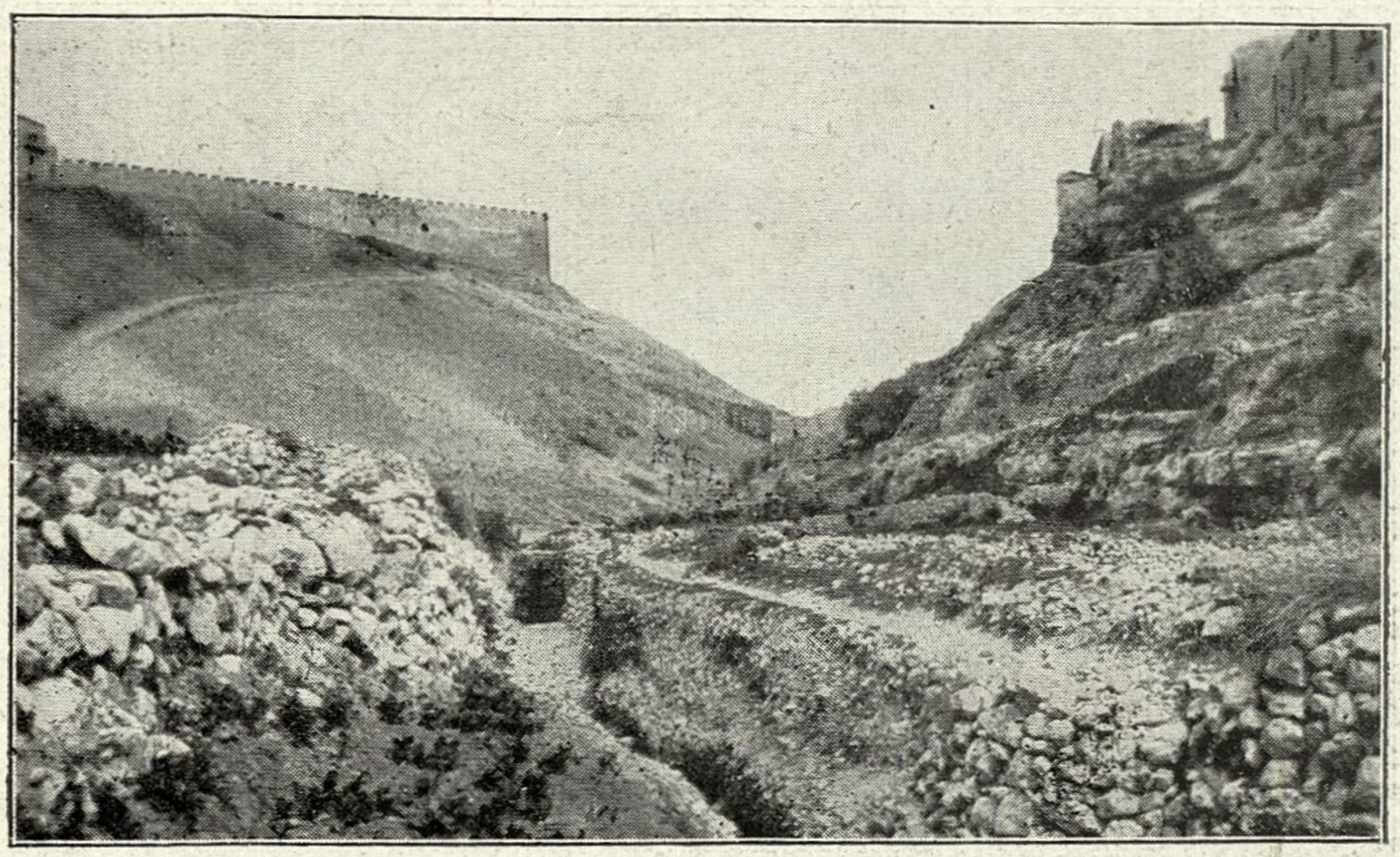

Jeruzalem, pogled s Kidronske doline na južnovzhodni vogel tempeljskega zidu.

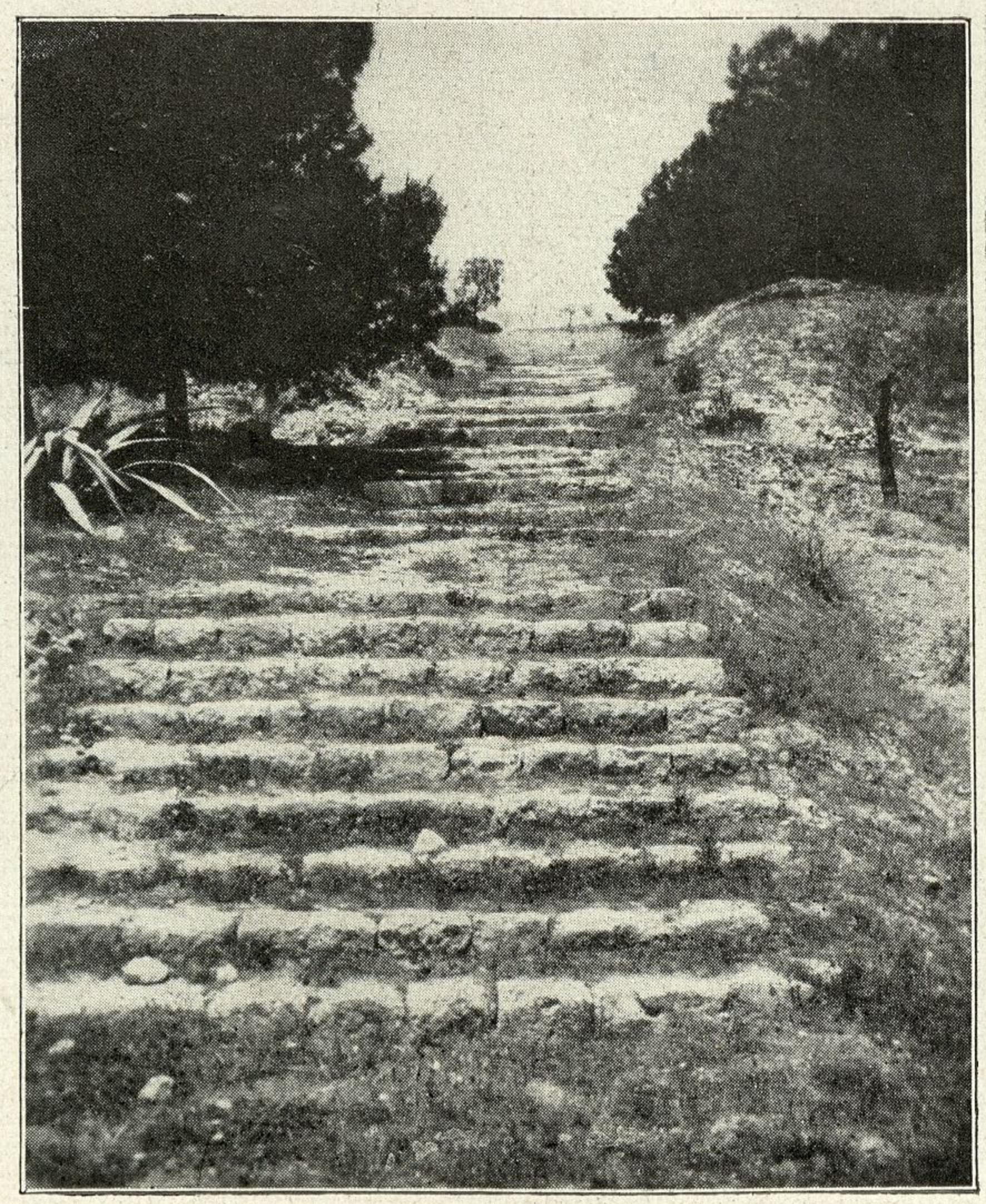

Stopnice s Siona v Kidronsko dolino.

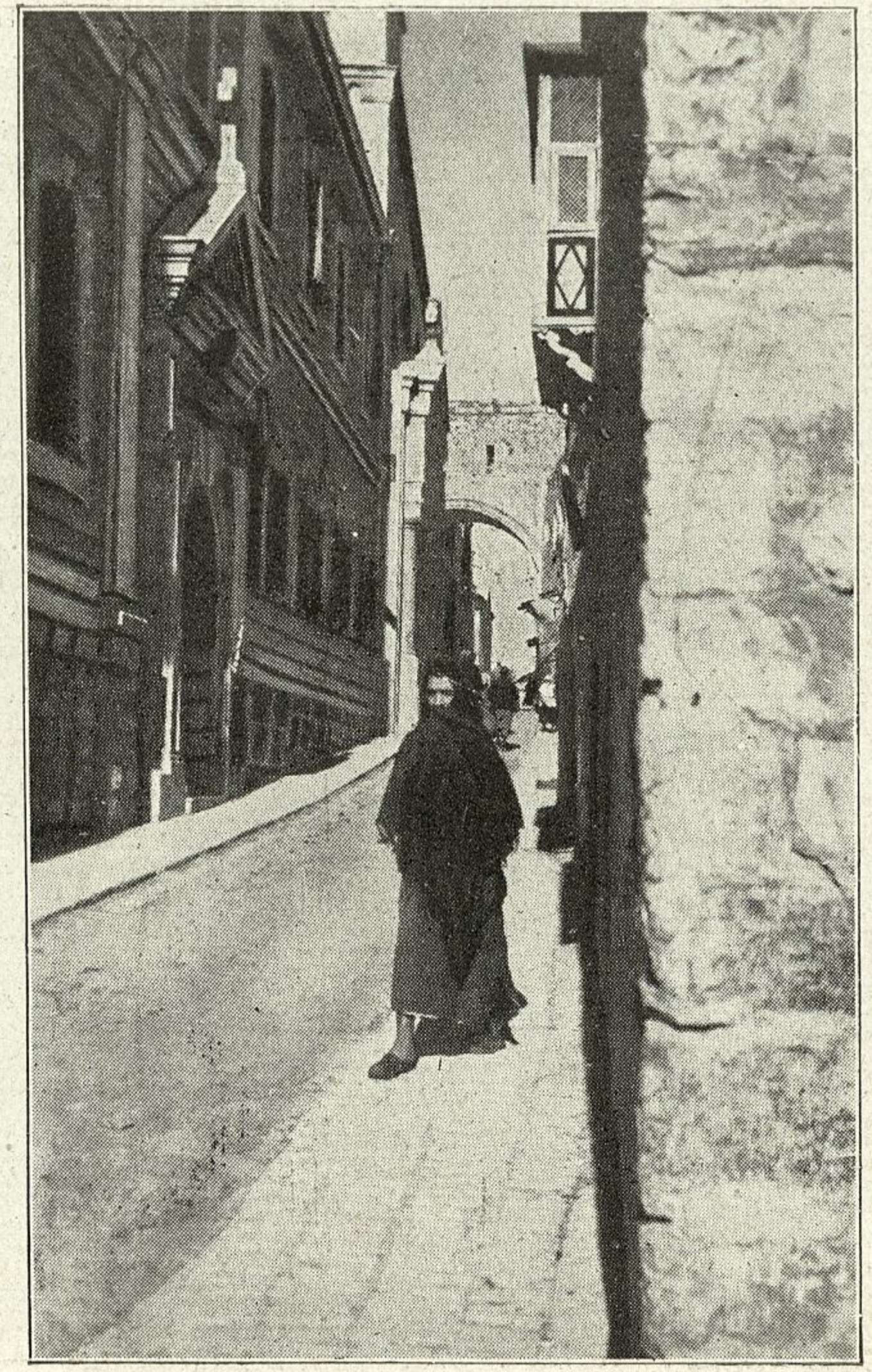

I. in II. postaja križ. pota in lok Ecce homo.

Pot na Golgoto. V. in VI. postaja križevega pota.

VII. in VIII. postaja križevega pota.

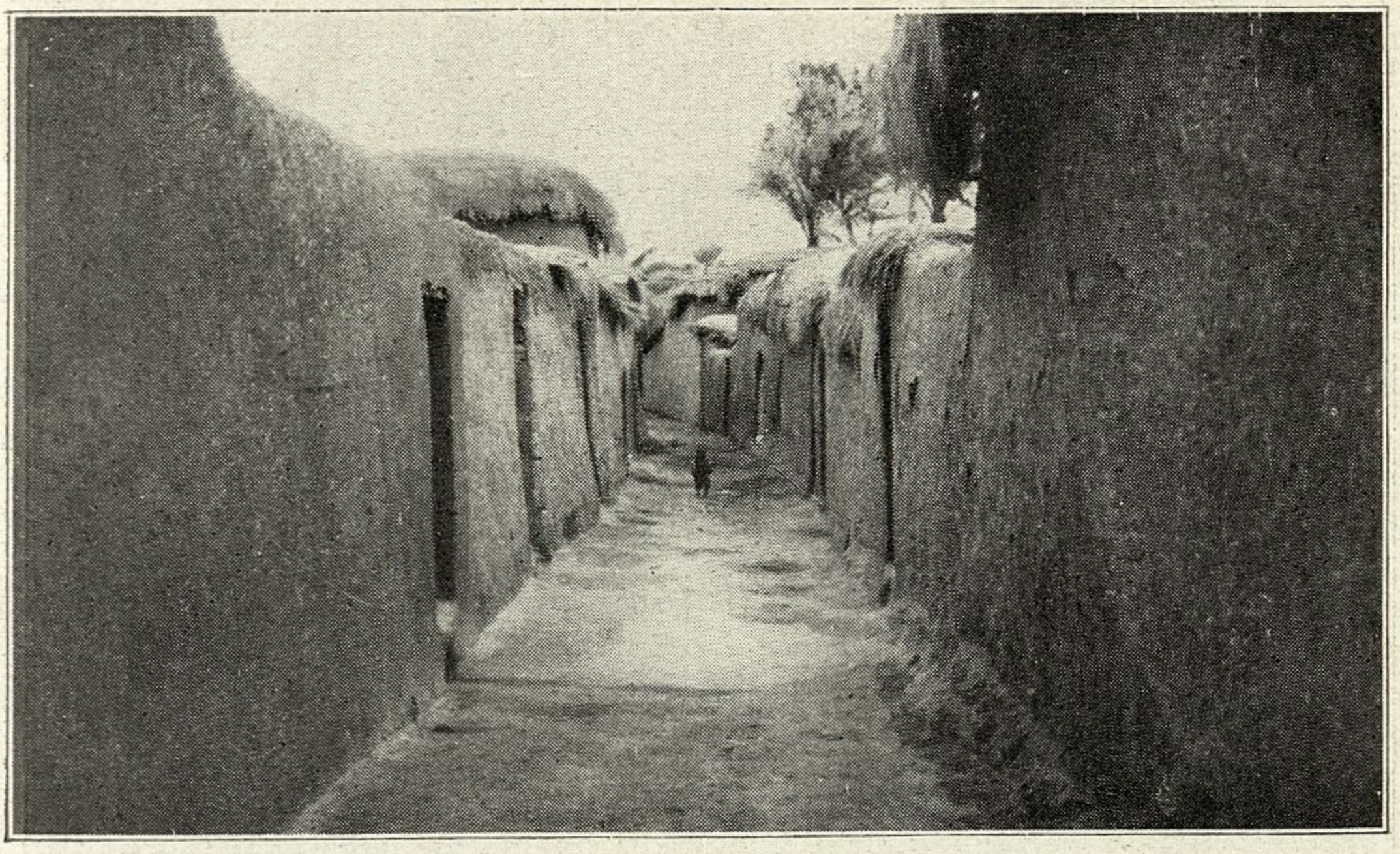

Ulica v Asdodu (Azotu).

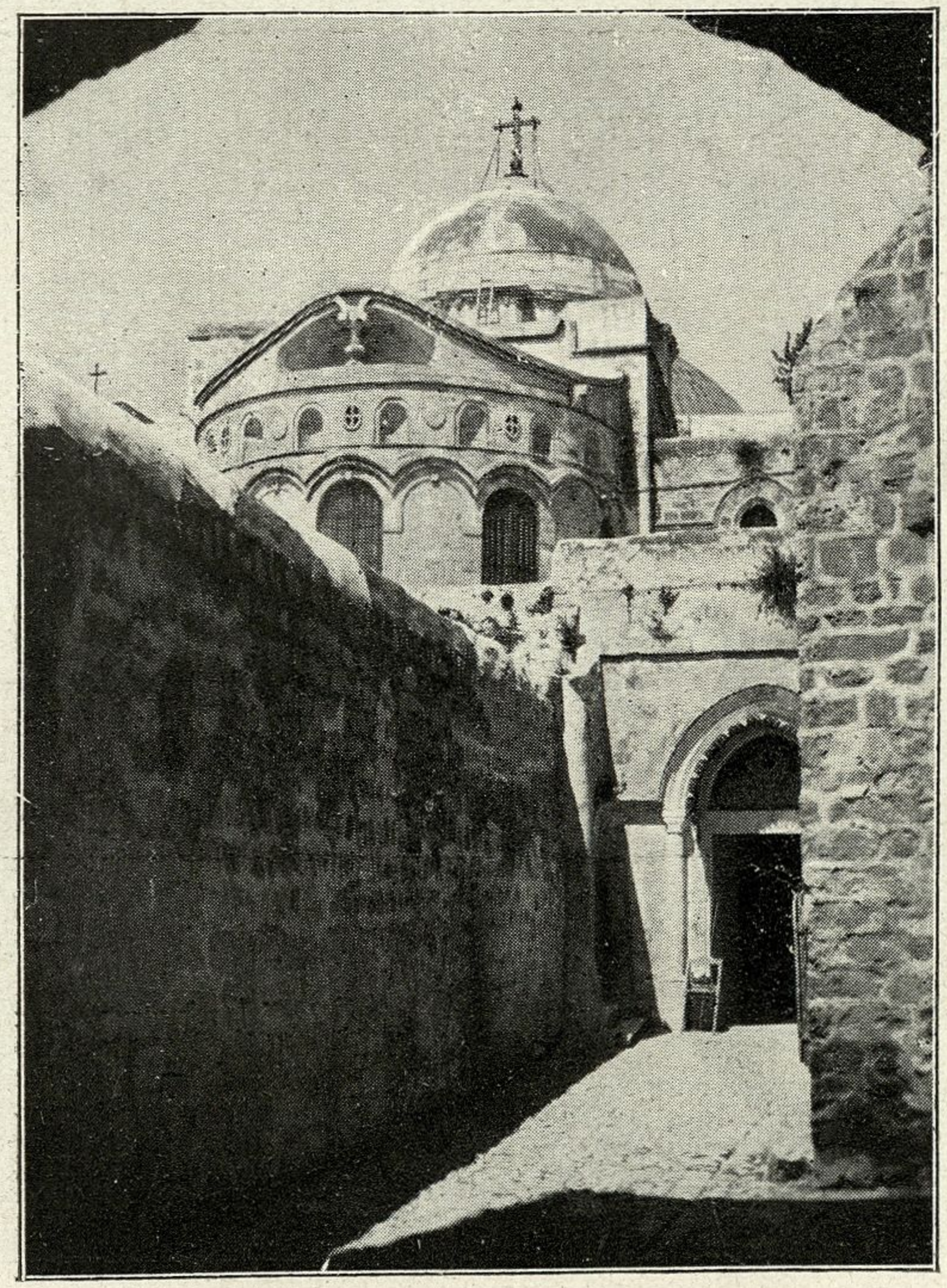

Jeruzalem, deveta postaja križevega pota.
V ozadju cerkev Božjega groba.

Pogled čez Jeruzalem proti kupolam cerkve Božjega groba.

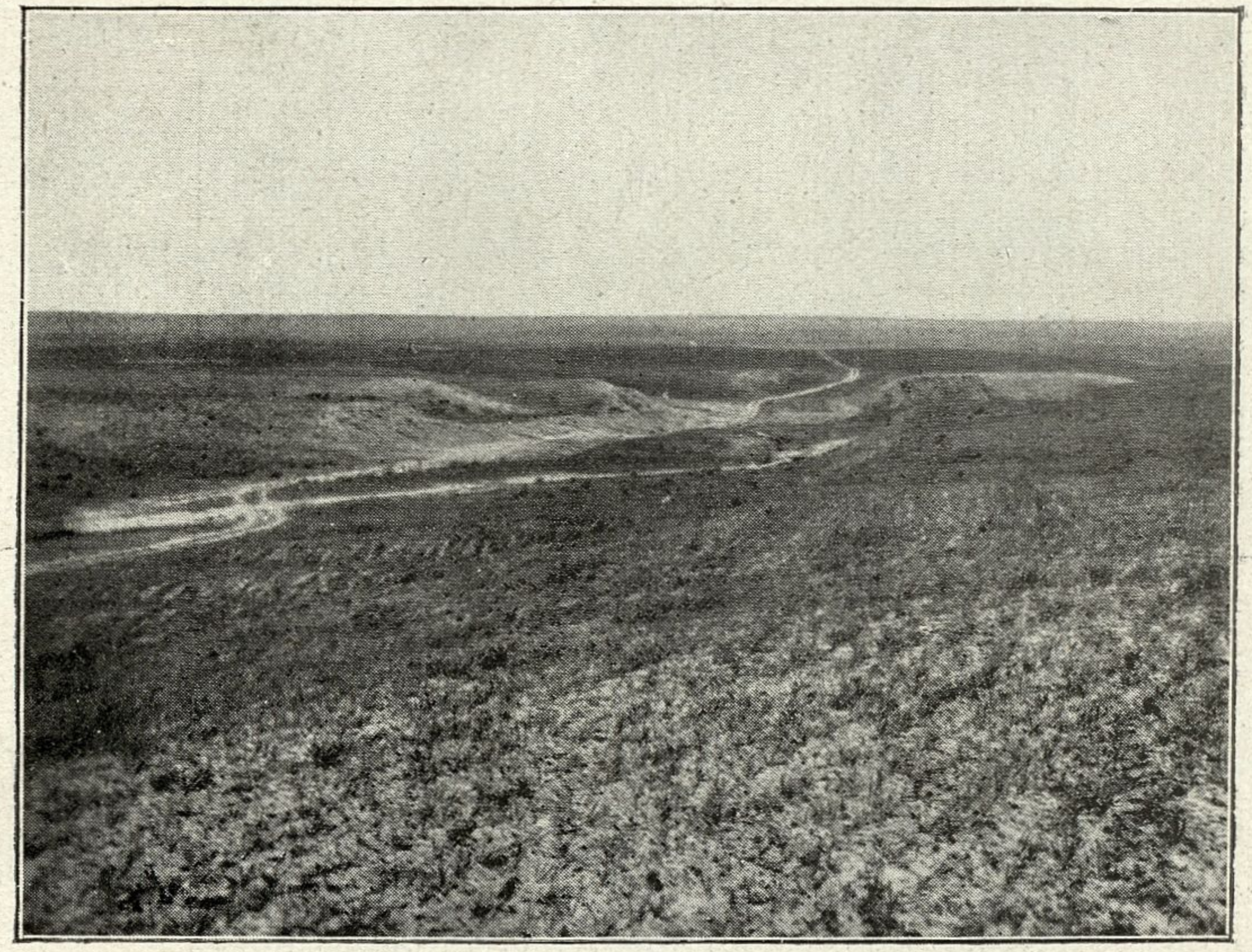

Beršebska puščava, pogled na jugovzhod.

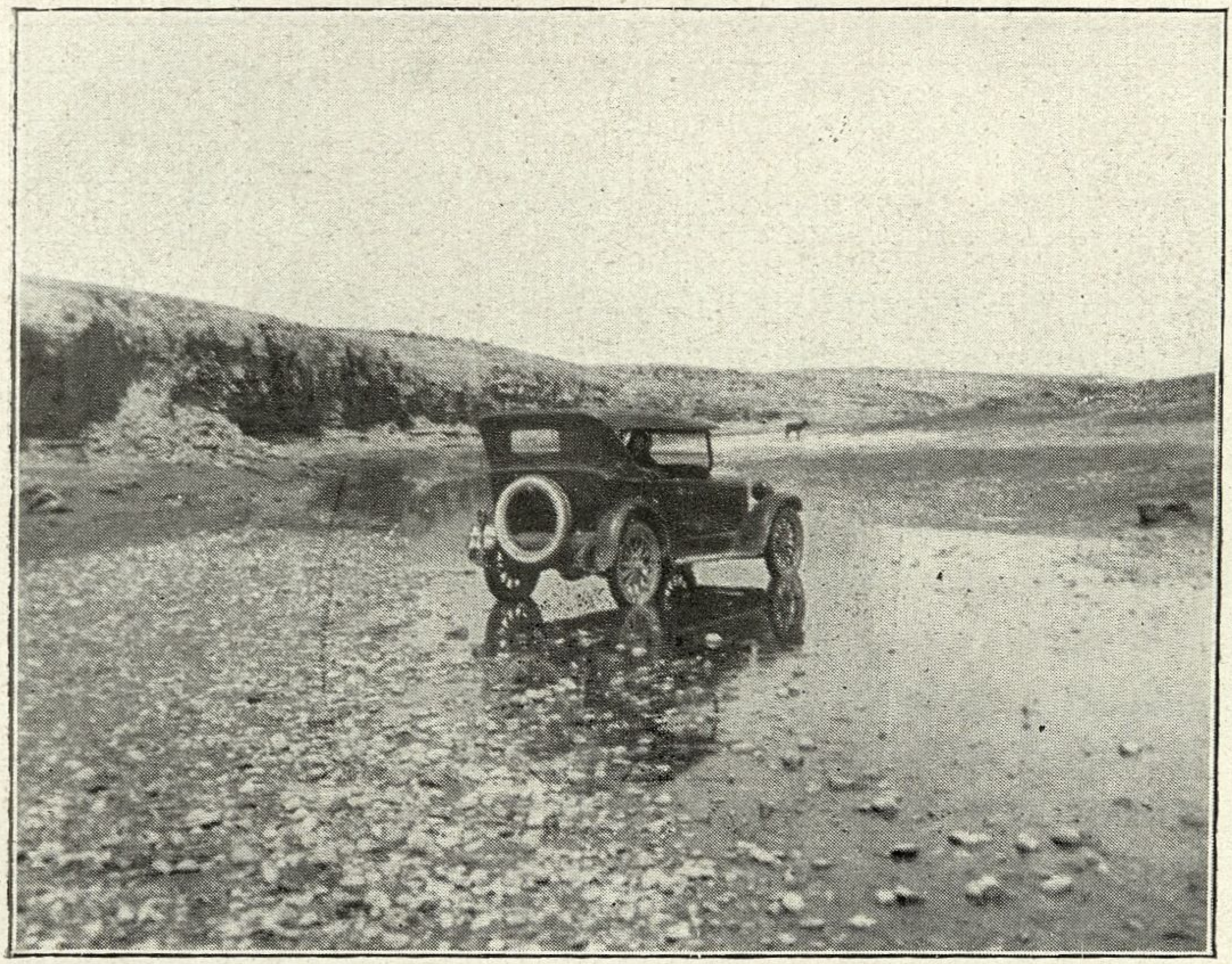

Z avtom v Ber Šebo: vožnja čez wadi eš-Šerî'a.

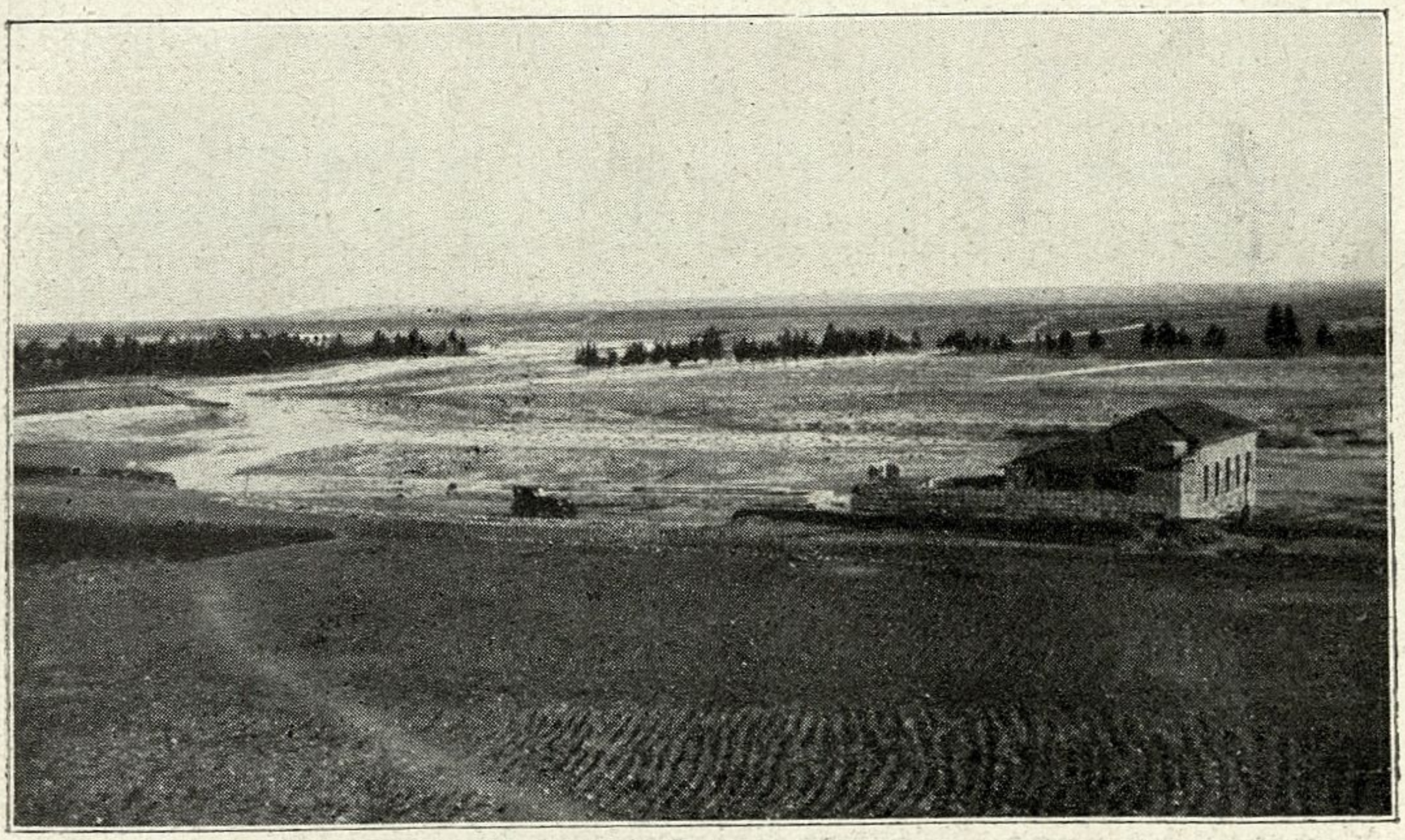

Sedmeri studenci v Ber Šebi.

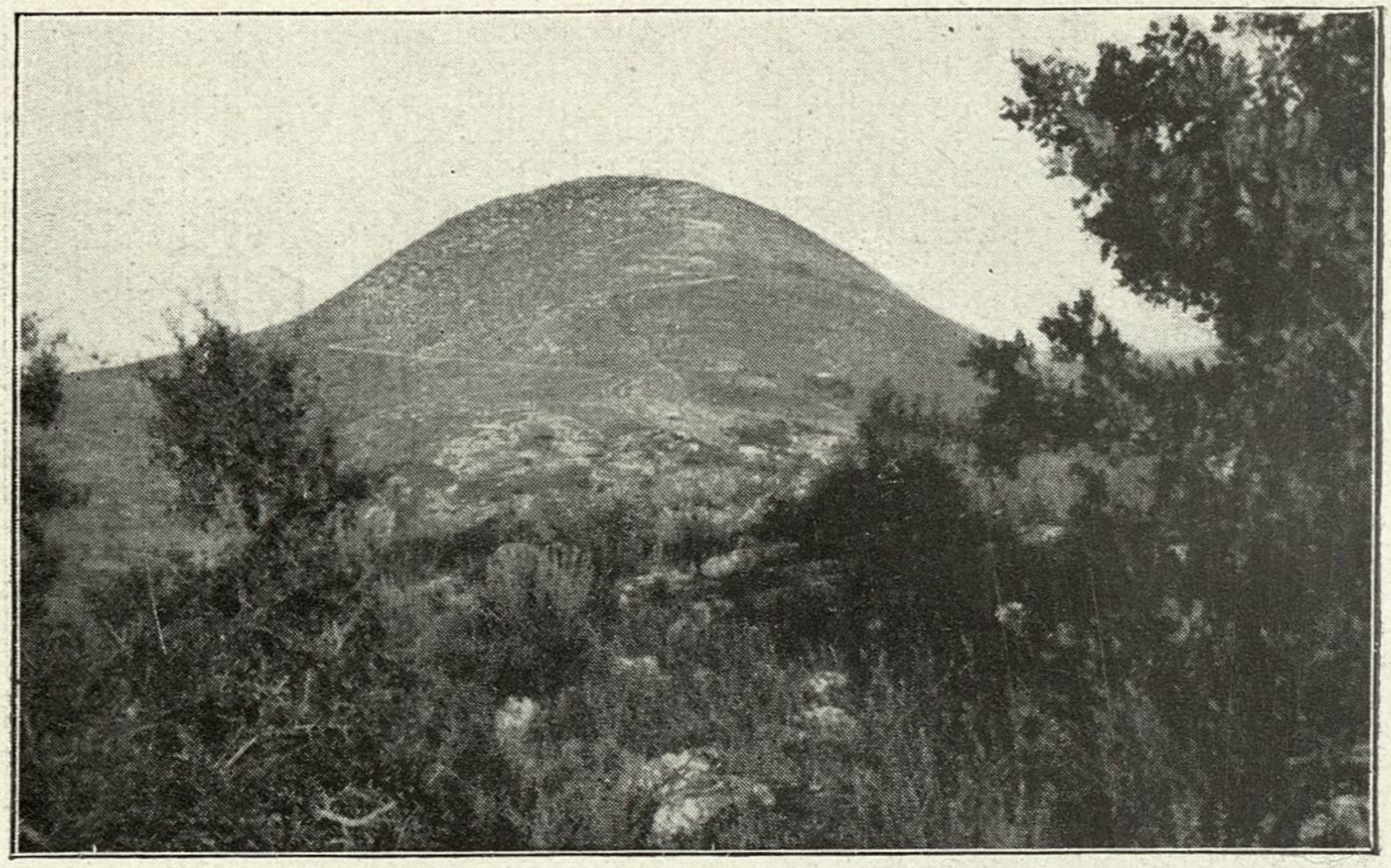

Tabor od zapada. Vidi se avtomobilska cesta,
ki pelje v serpentinah na vrh.

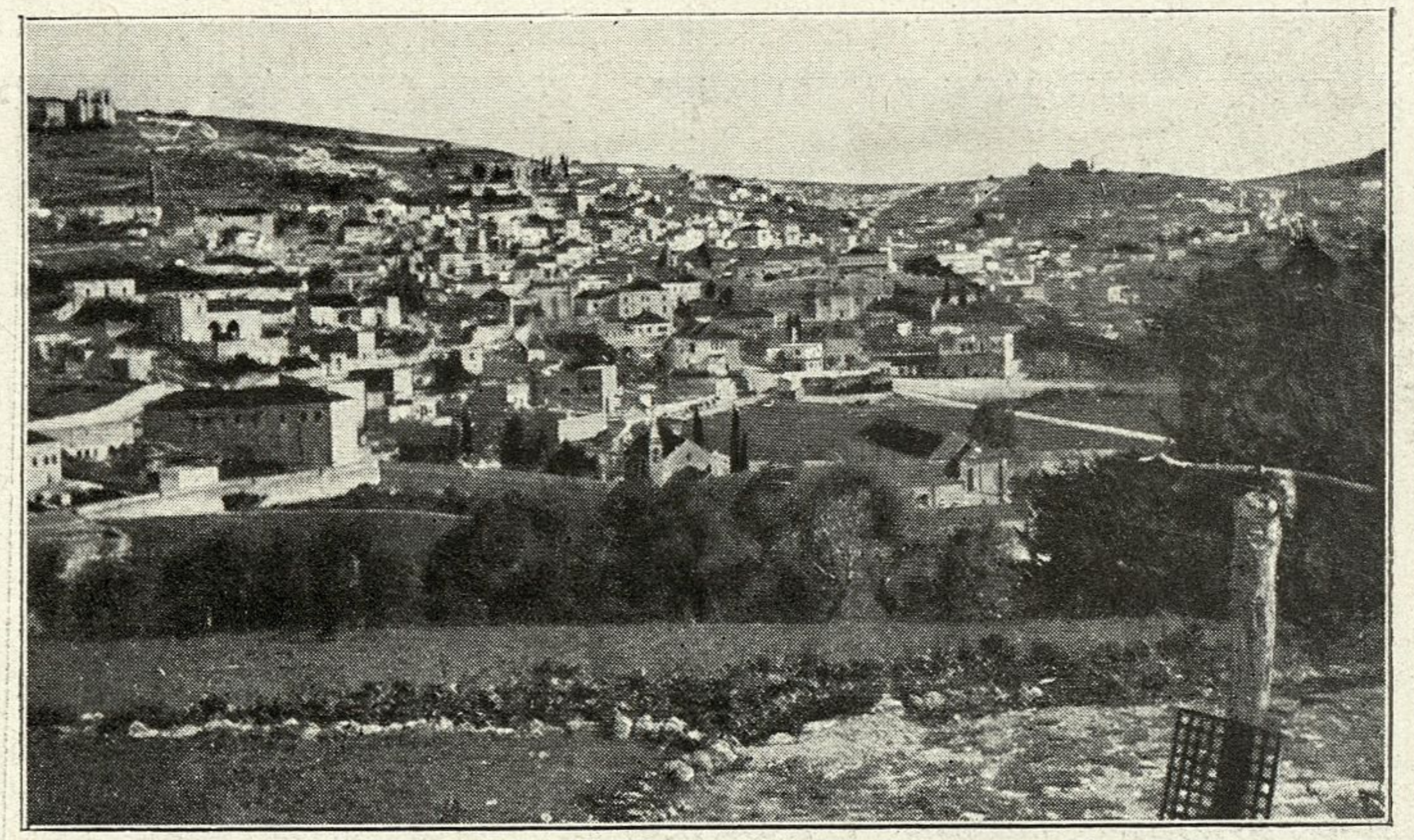

Nazareť od juga. Na sredini cerkev Marijinega oznanjenja.

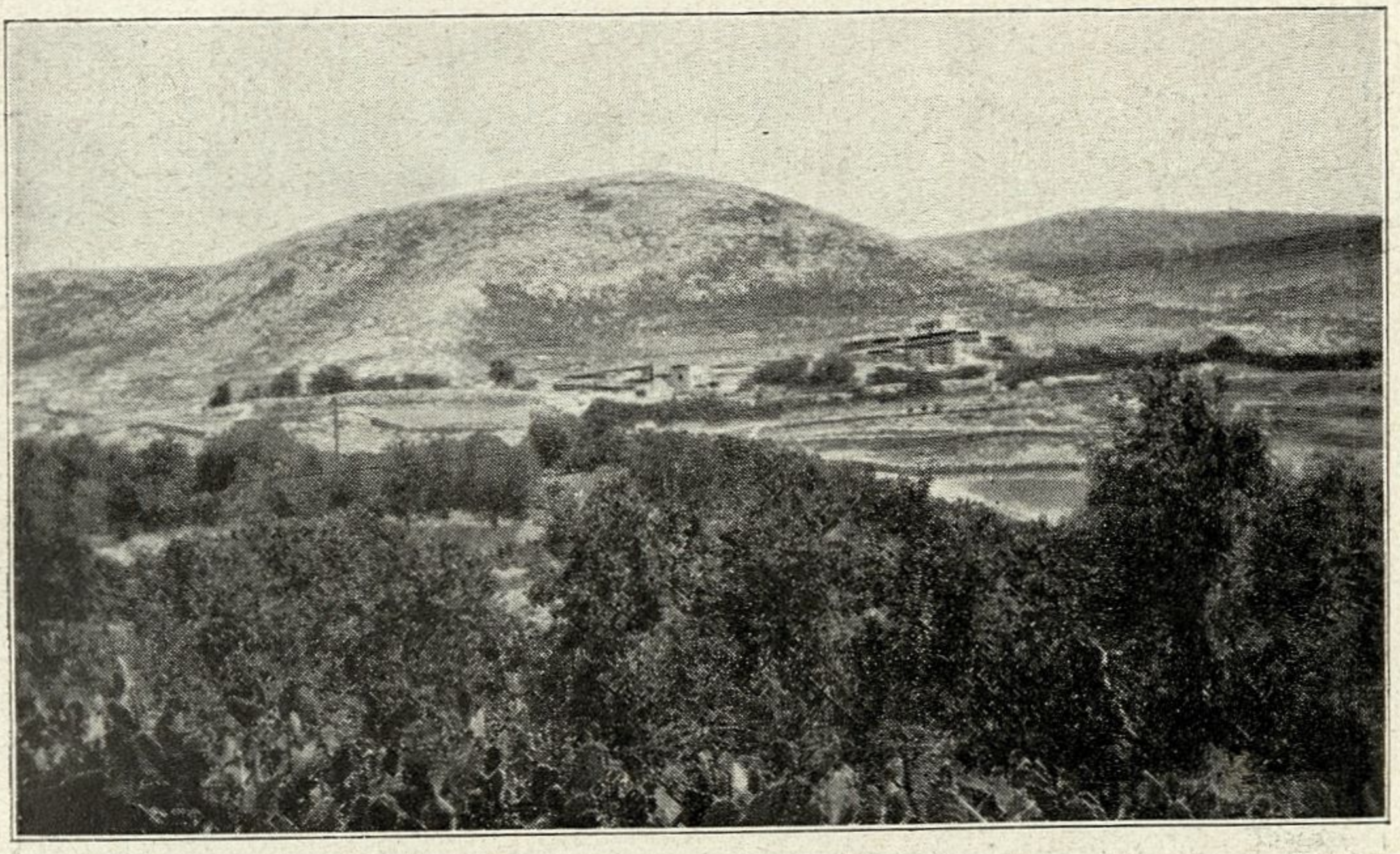

Vas Naim od severa.

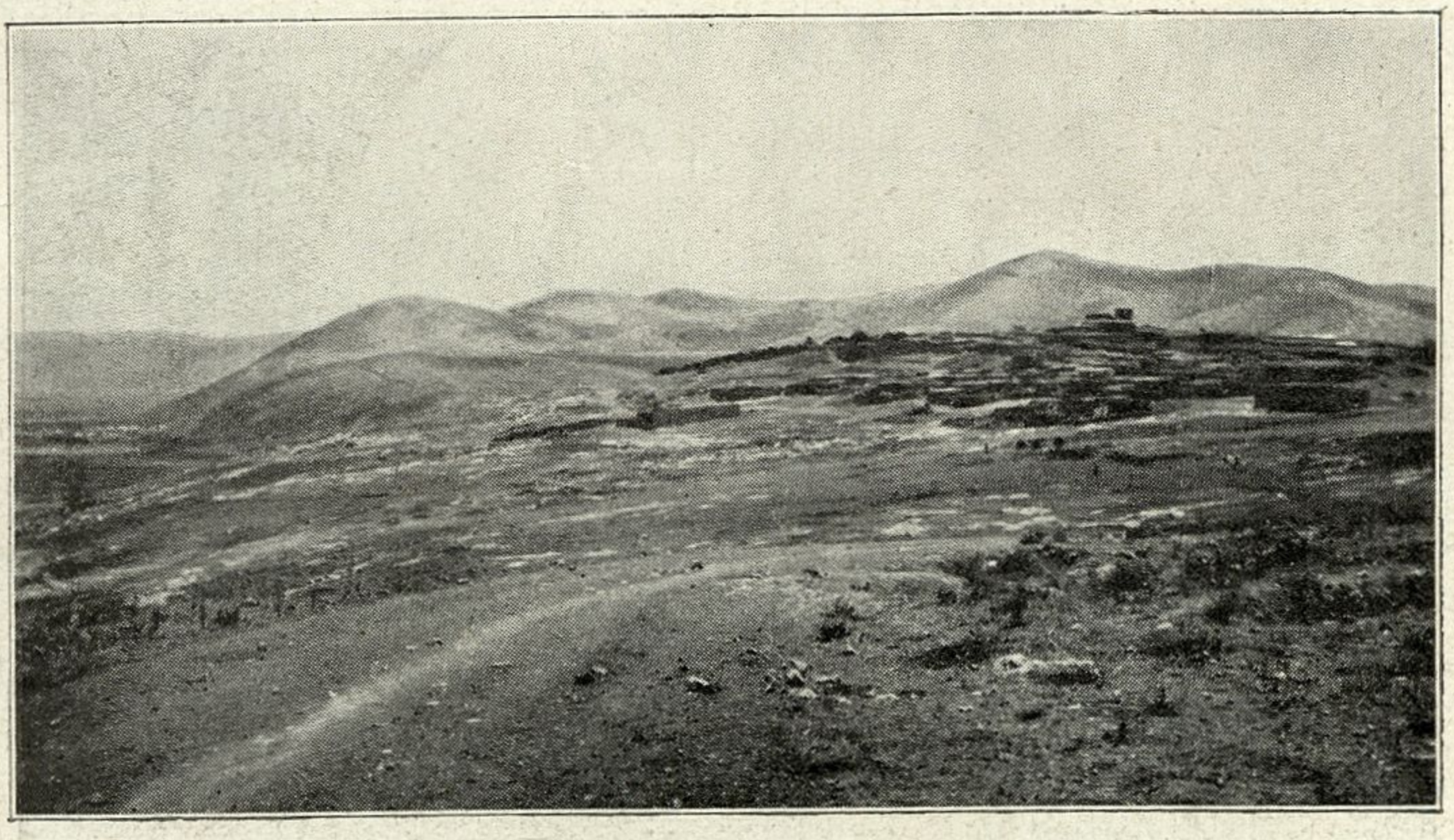

Gorovje Gelboe.
V ospredju vas Zer'în (Jezrael).

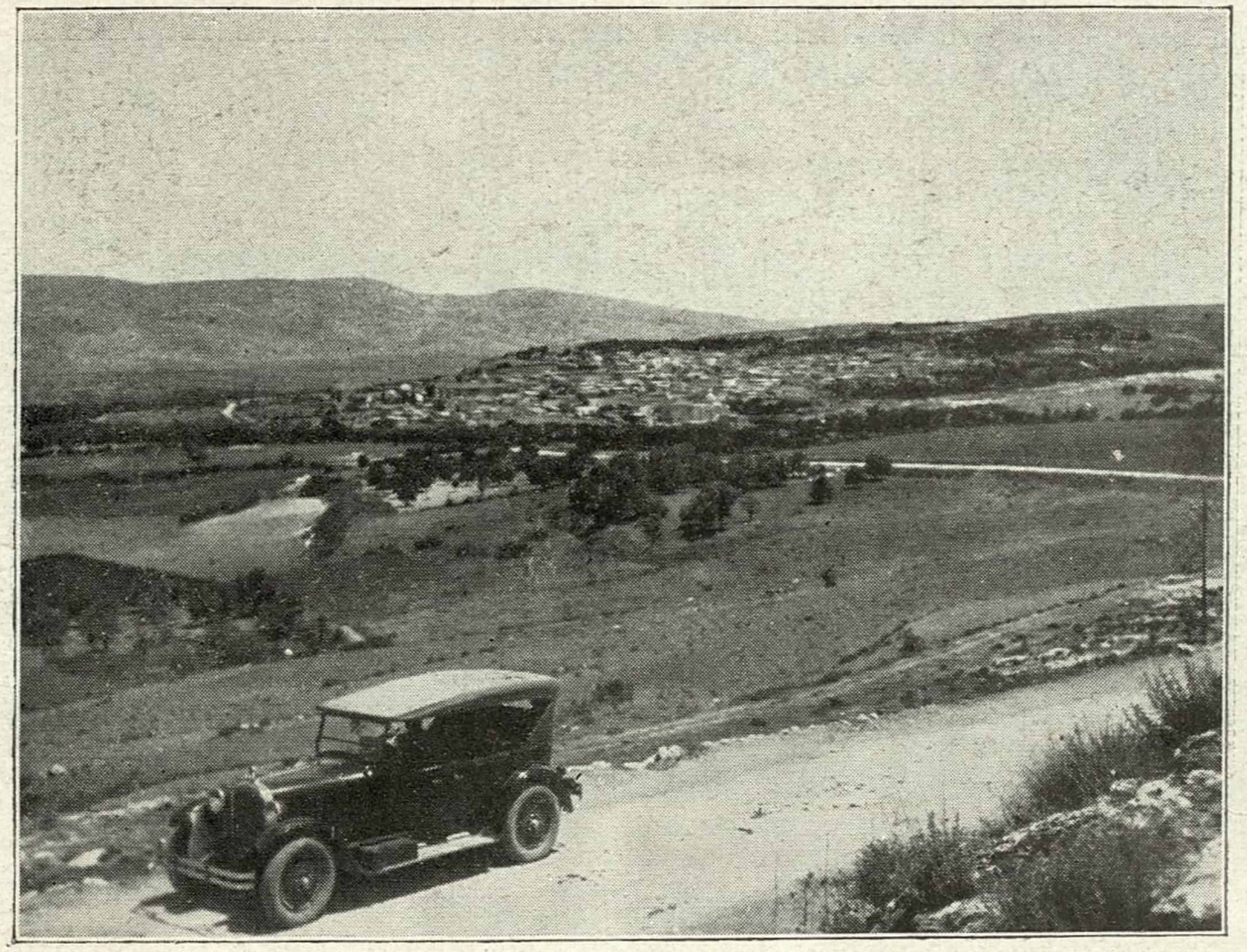

Kana galilejska na cesti v Tiberijado.

Tiberijada ob Genezareškem jezeru. Pogled od severa.

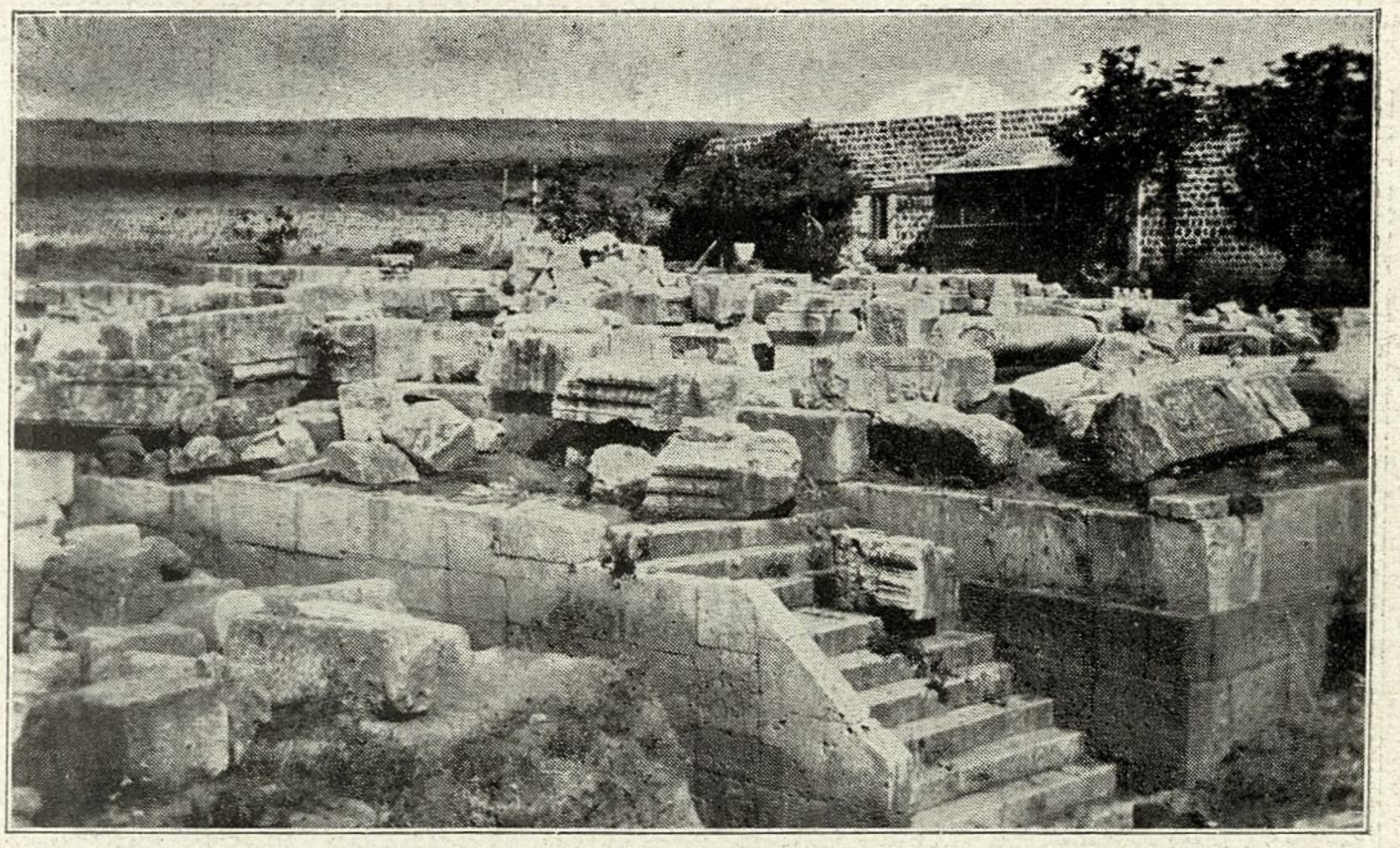

Tell Hum.
Razvaline kafarnaumske sinagoge.

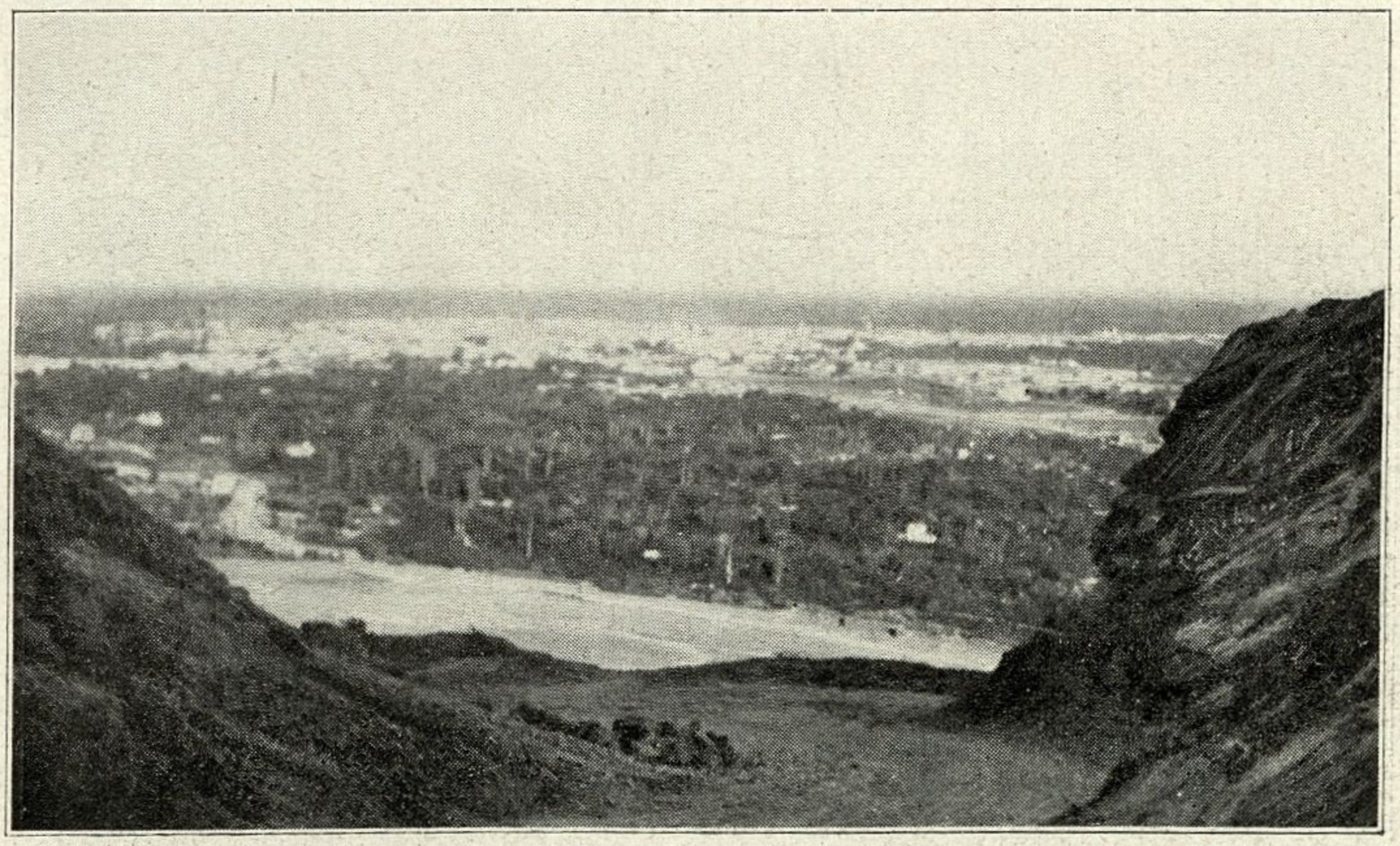

Damask od zapada.
V ozadju Arabska puščava.

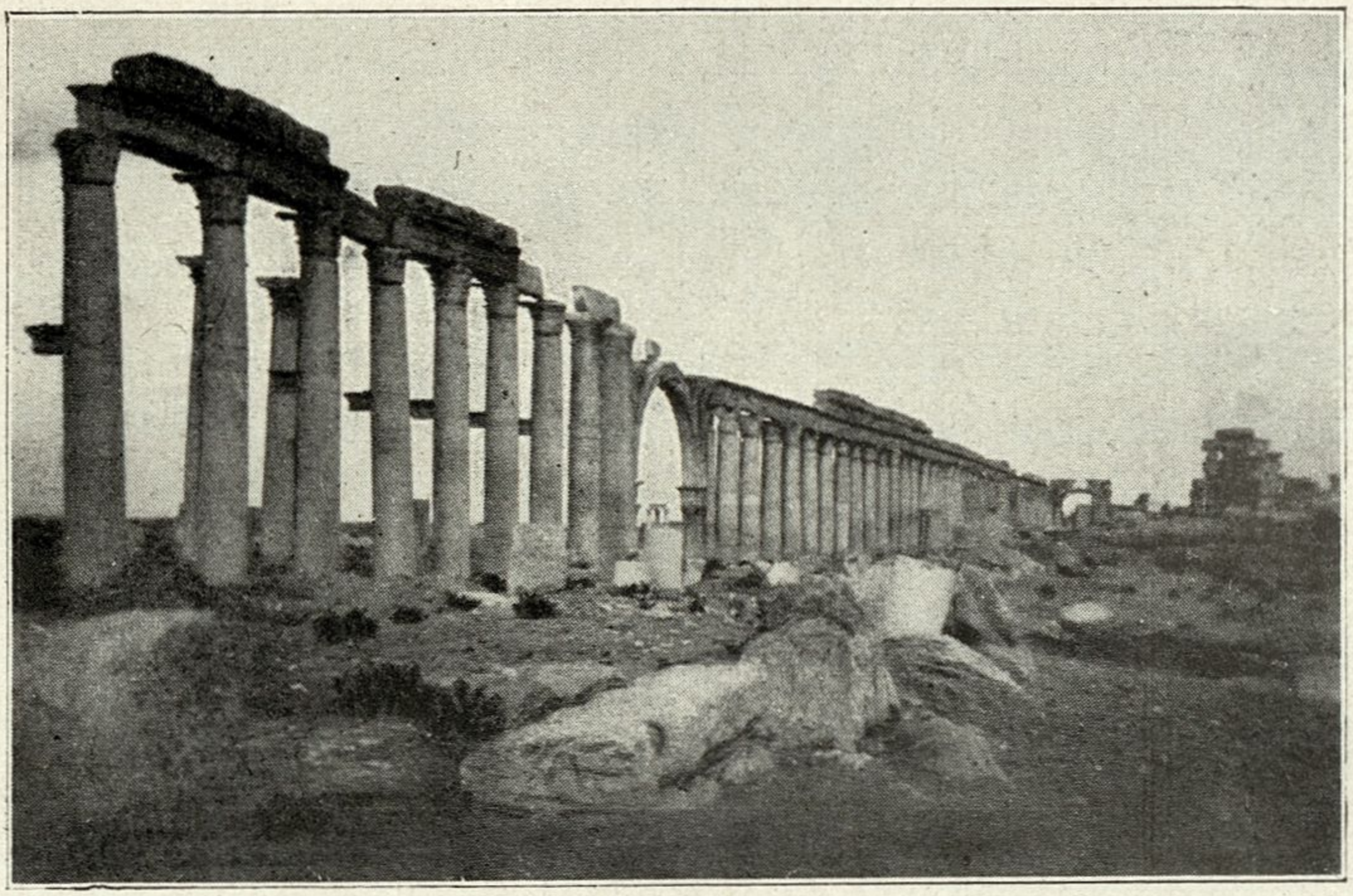

Palmira.
Ostanki stebrišča. V ozadju tempelj solnčnega boga.

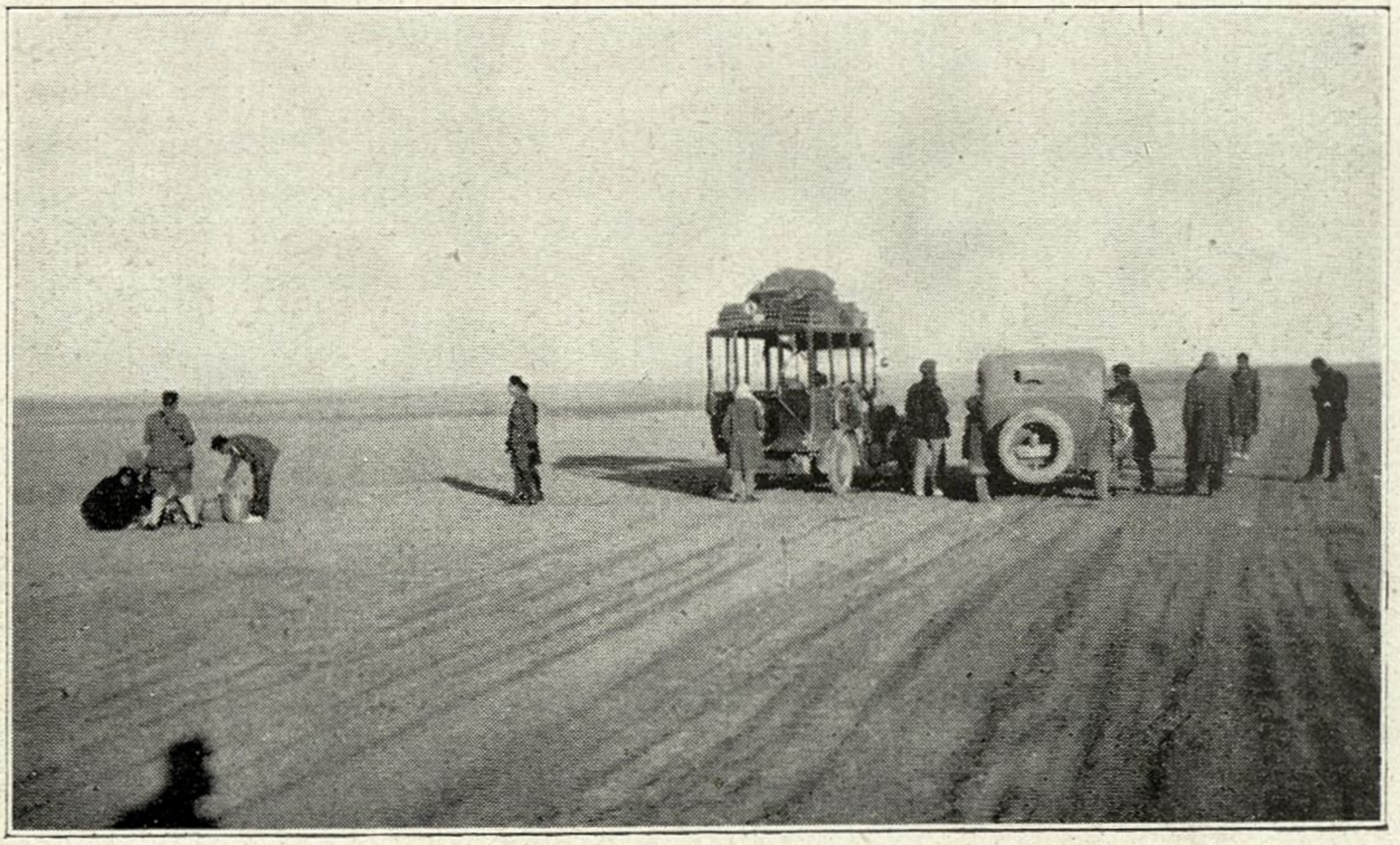

Z avtomobilom čez Arabsko puščavo: zajtrk v puščavi.

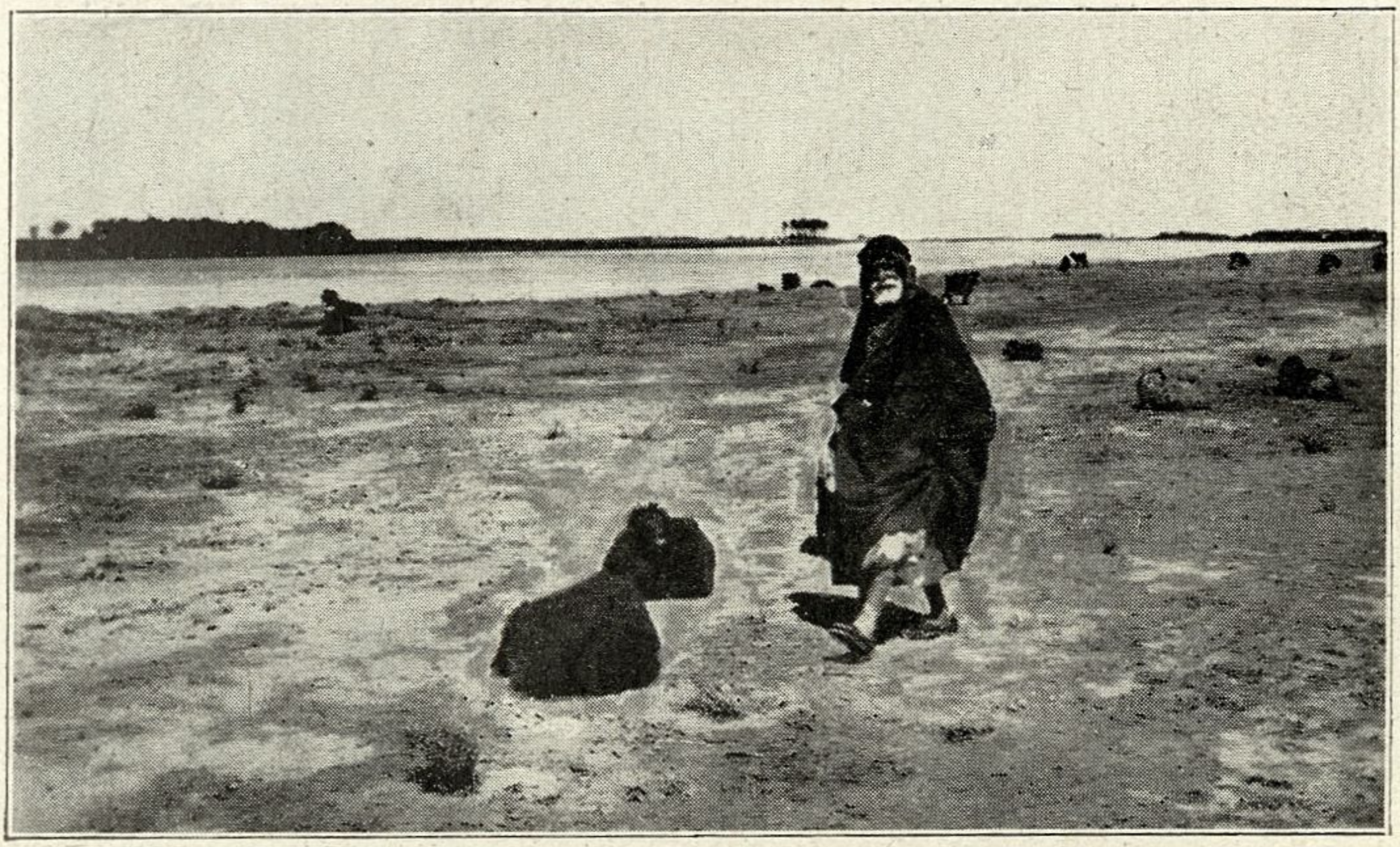

Eufrat. Mezopotamski pastir s čredo črnih ovc.

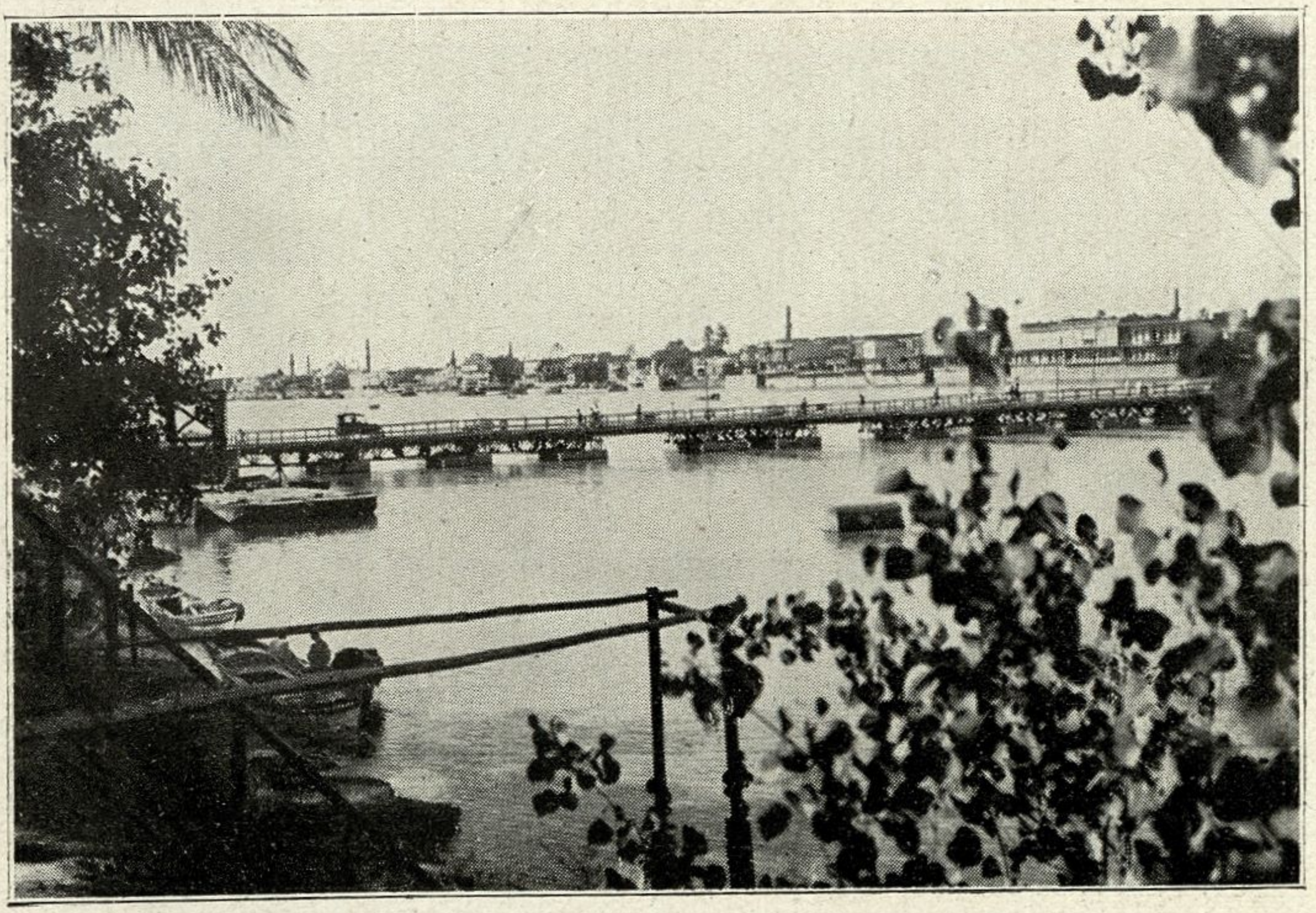

Bagdad s pontonskim mostom čez Tigris.

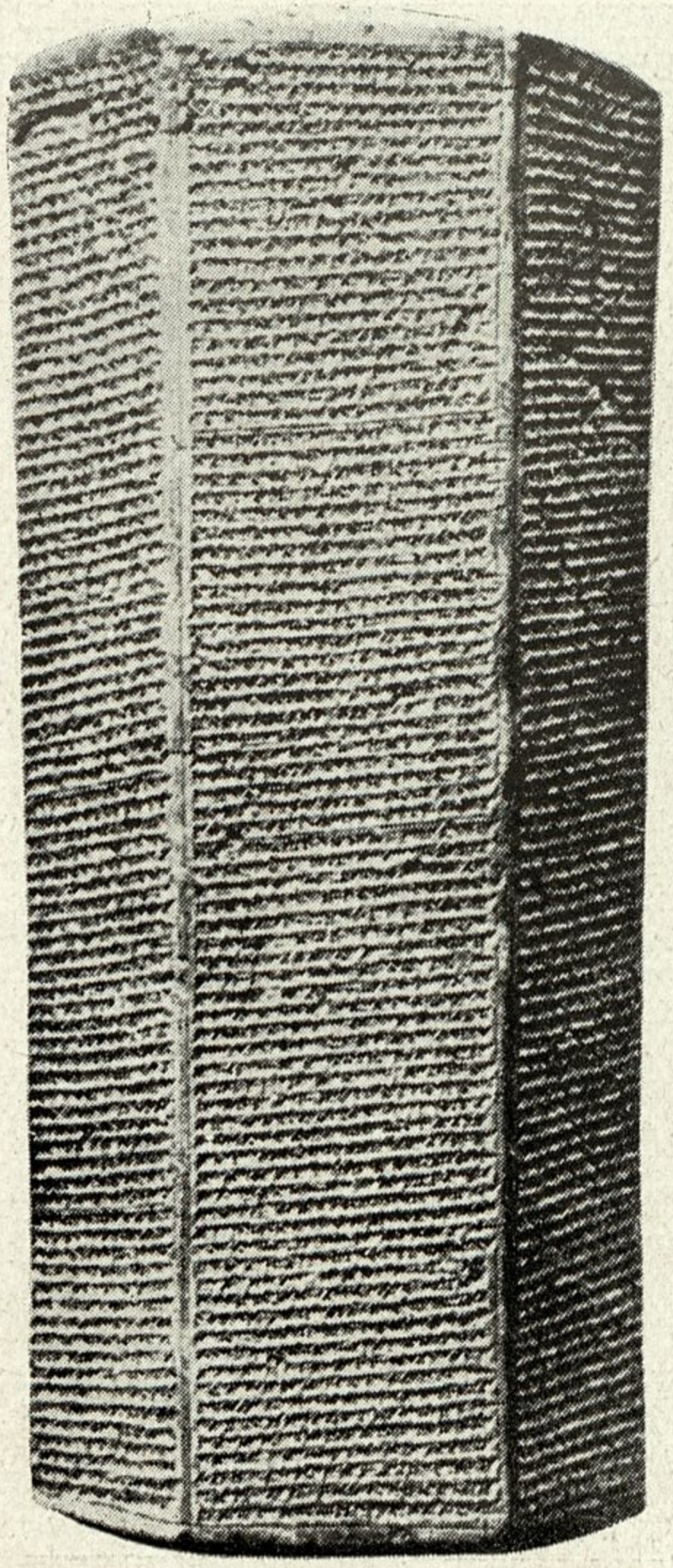

Levo:
Klinopisni stožec,
ki pripoveduje
o vpadu
kralja Sennaheriba
v Kanaan
in o obleganju
Jeruzalema
pod judovskim
kraljem Ezekijem.

Desno:
Klinopisna ťablica
iz pozne babilonske
dobe.
(Avtorjeva last.)

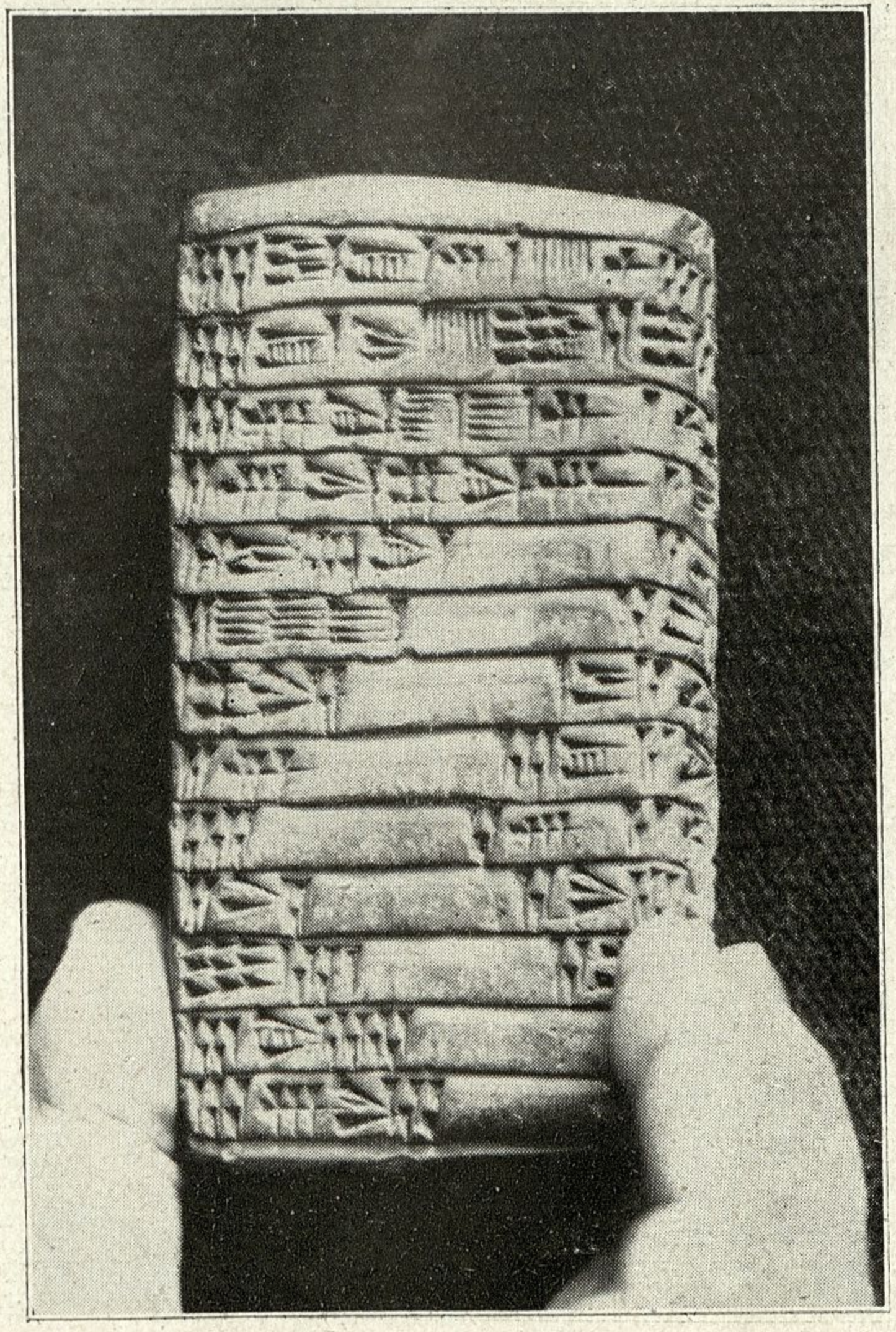

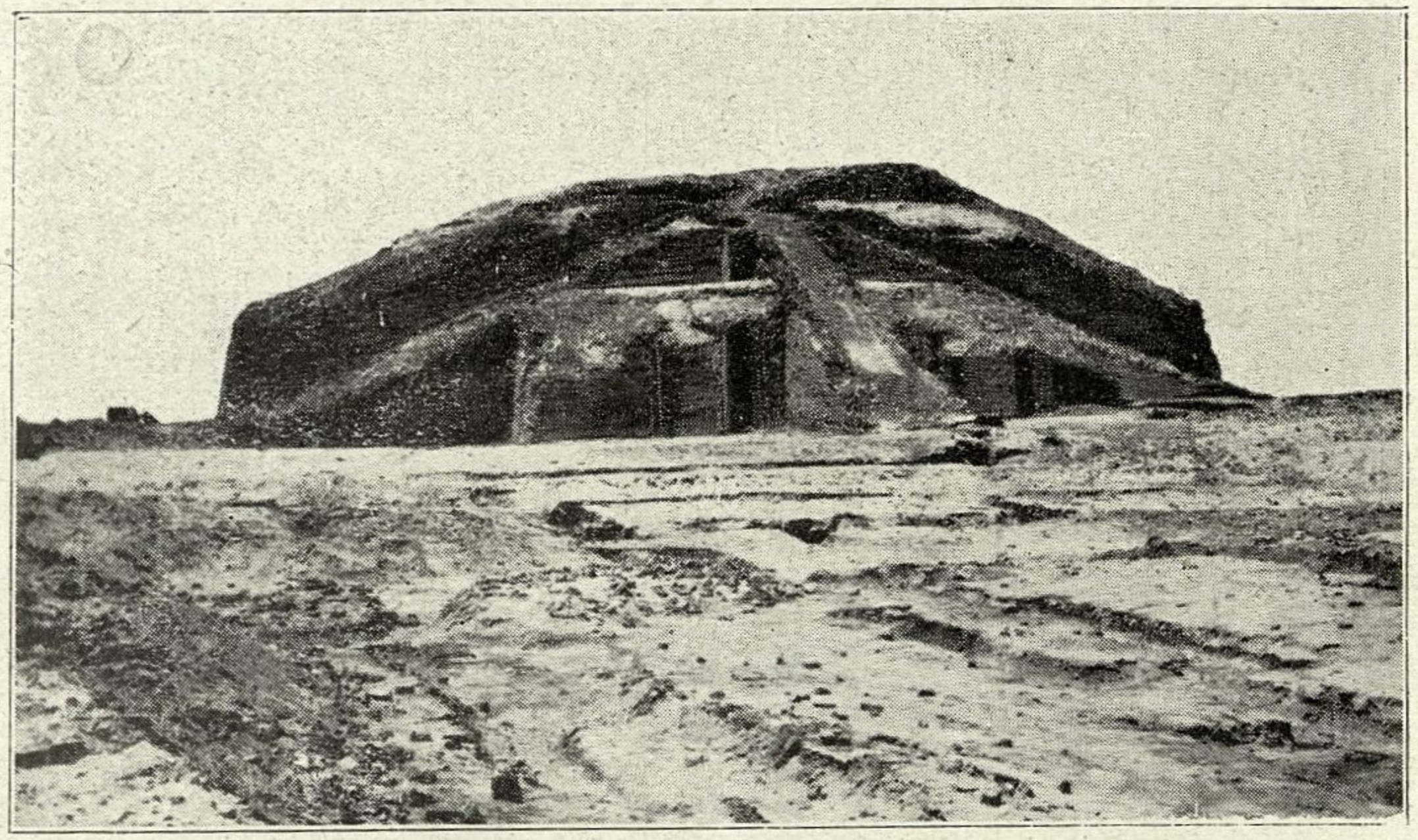

Ziggurat v Uru.
Vidi se severovzhodna stran s trojnimi stopnicami.

Ur, pogled z ziggurata proti jugovzhodu na tempeljski dvor in na ostanke tempeljskih svetišč.

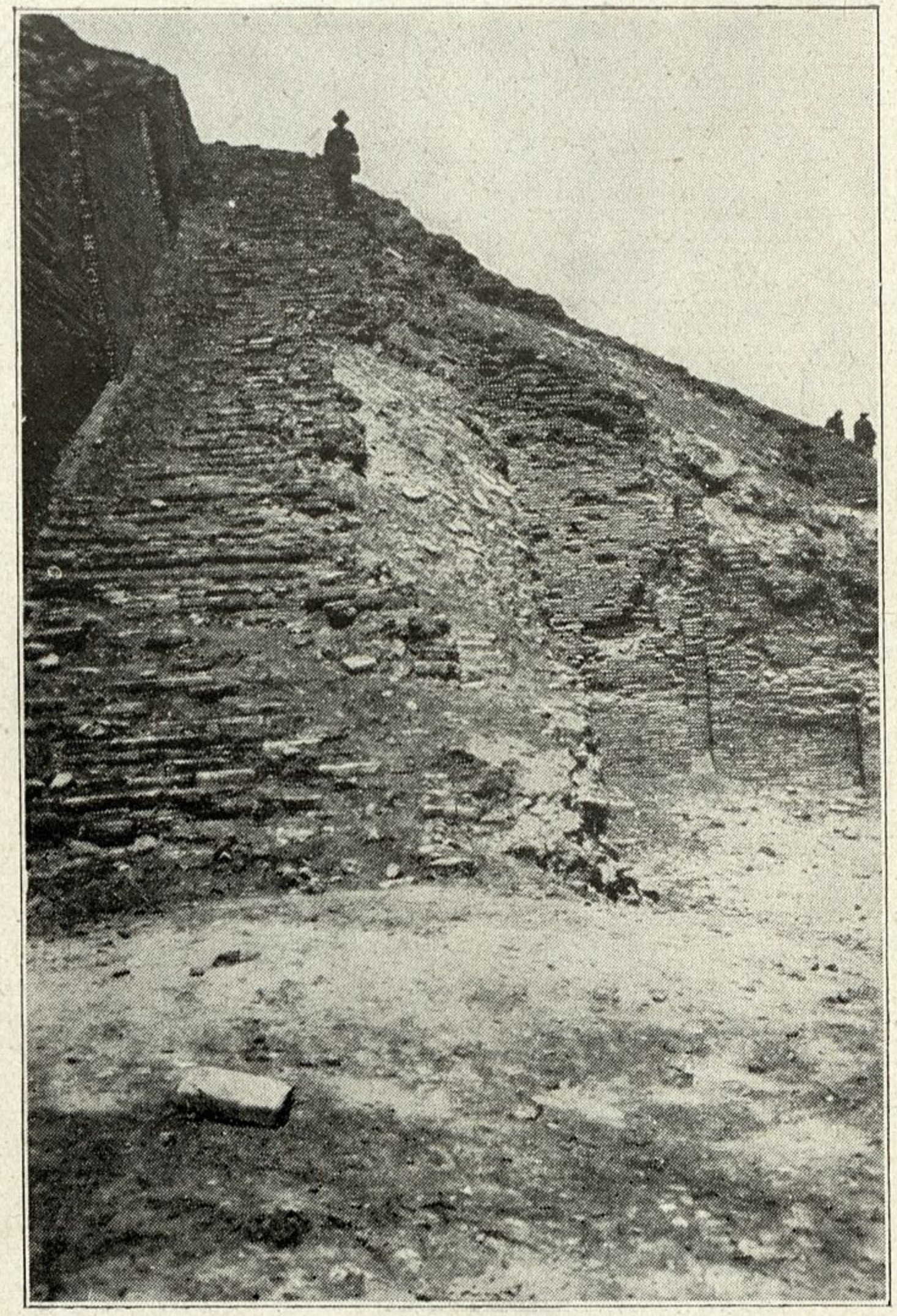

Ziggurat v Uru, južnovzhodne stopnice.

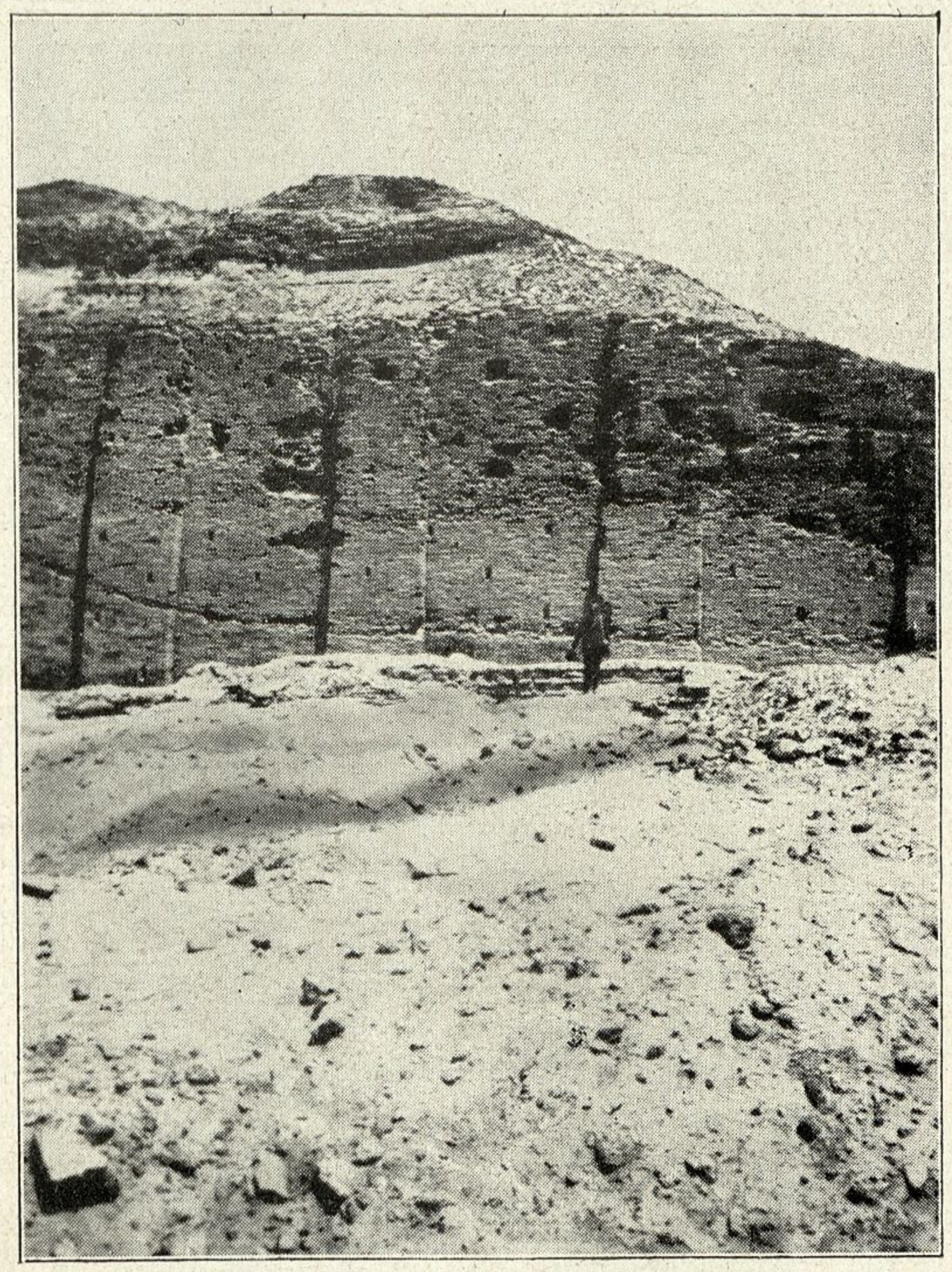

Ziggurat v Uru, južnozapadna stena.

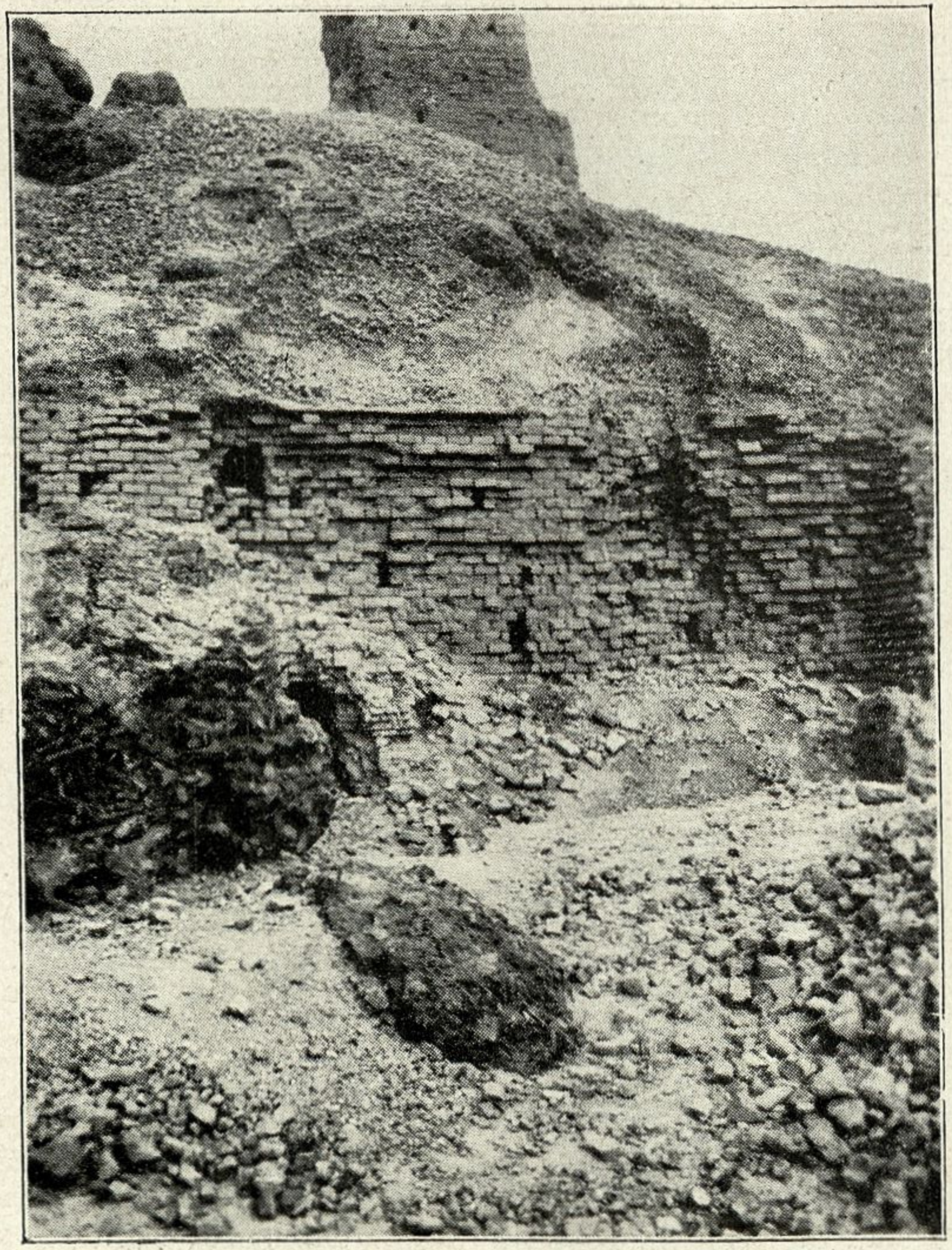

Tell Borsippa, južnozapadna stena.

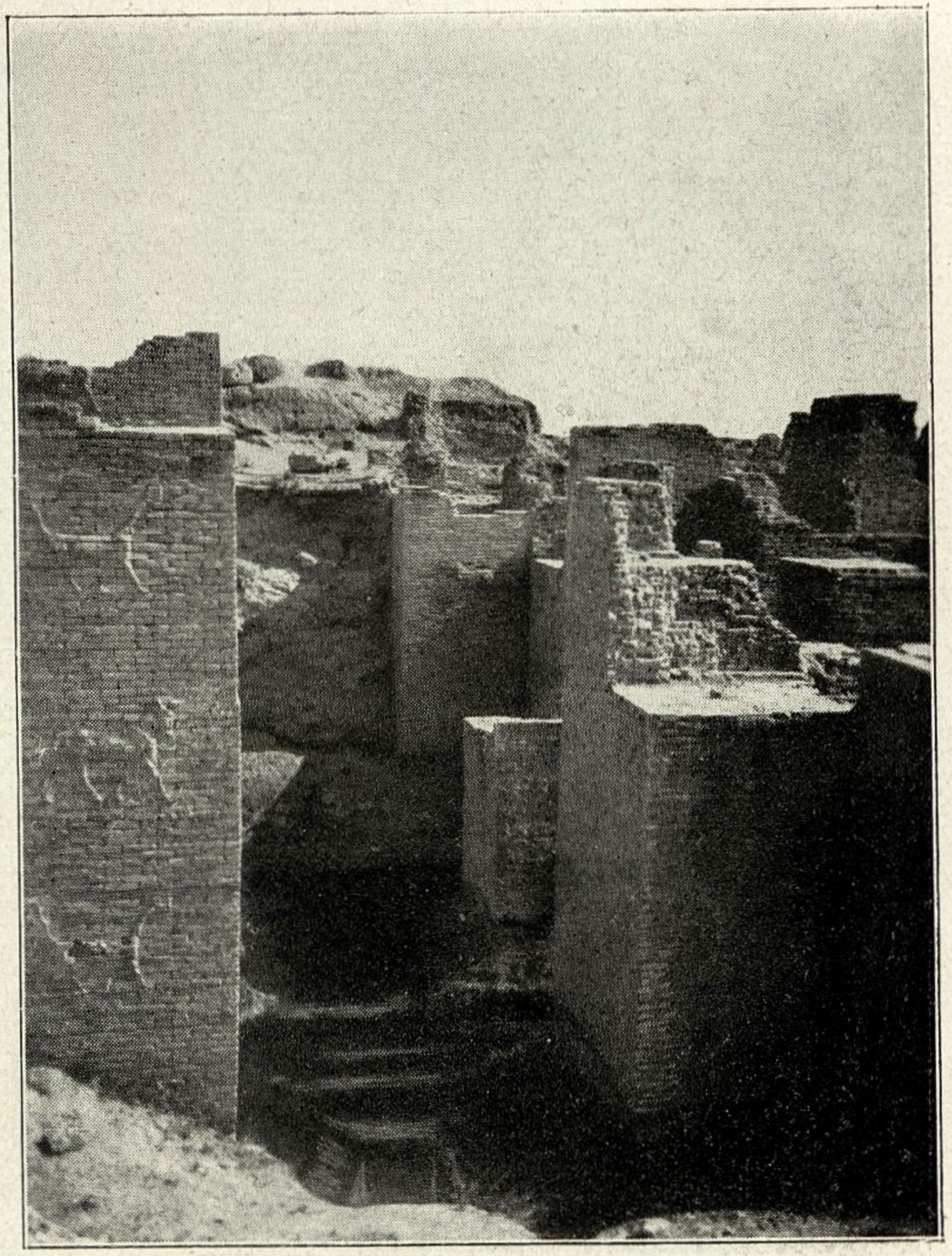

Babilon, ostanki Ištarinih vrat.

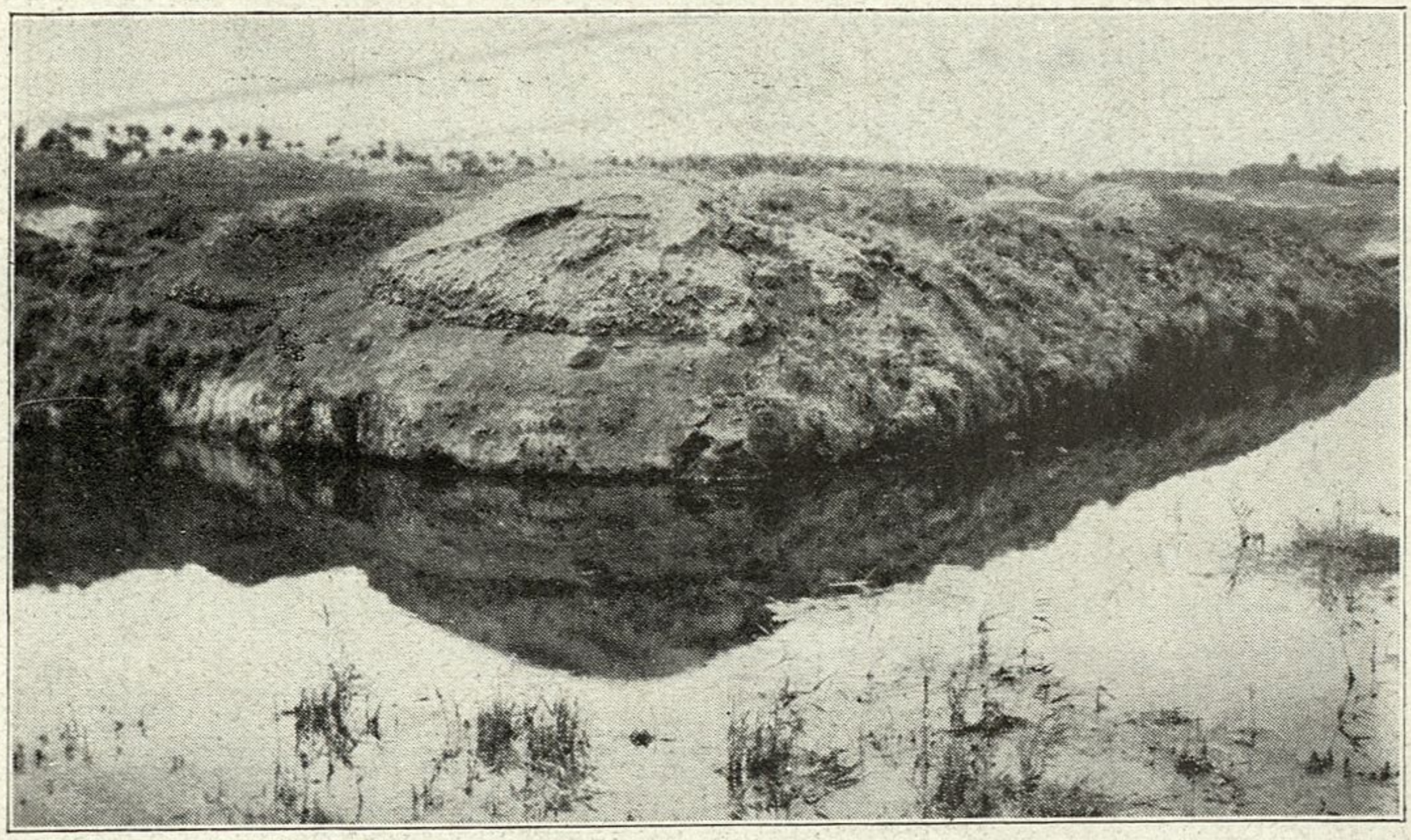

Babilon, temelji ziggurata E-temenanki (babilonskega stolpa?).

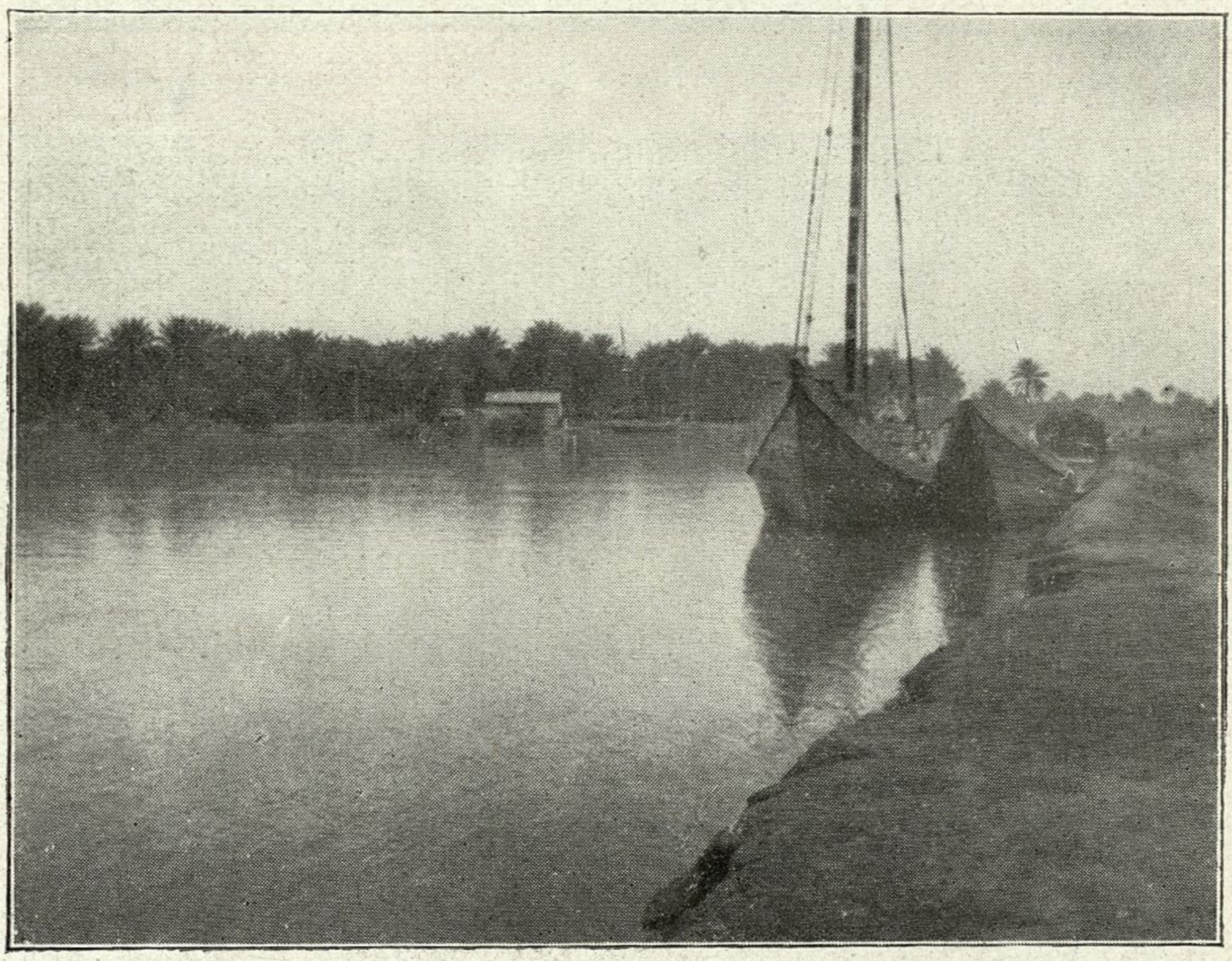

Eufrat pri Babilonu.

Babilon.
Pogled na razvaline Nebukadrezzarjeve palače.

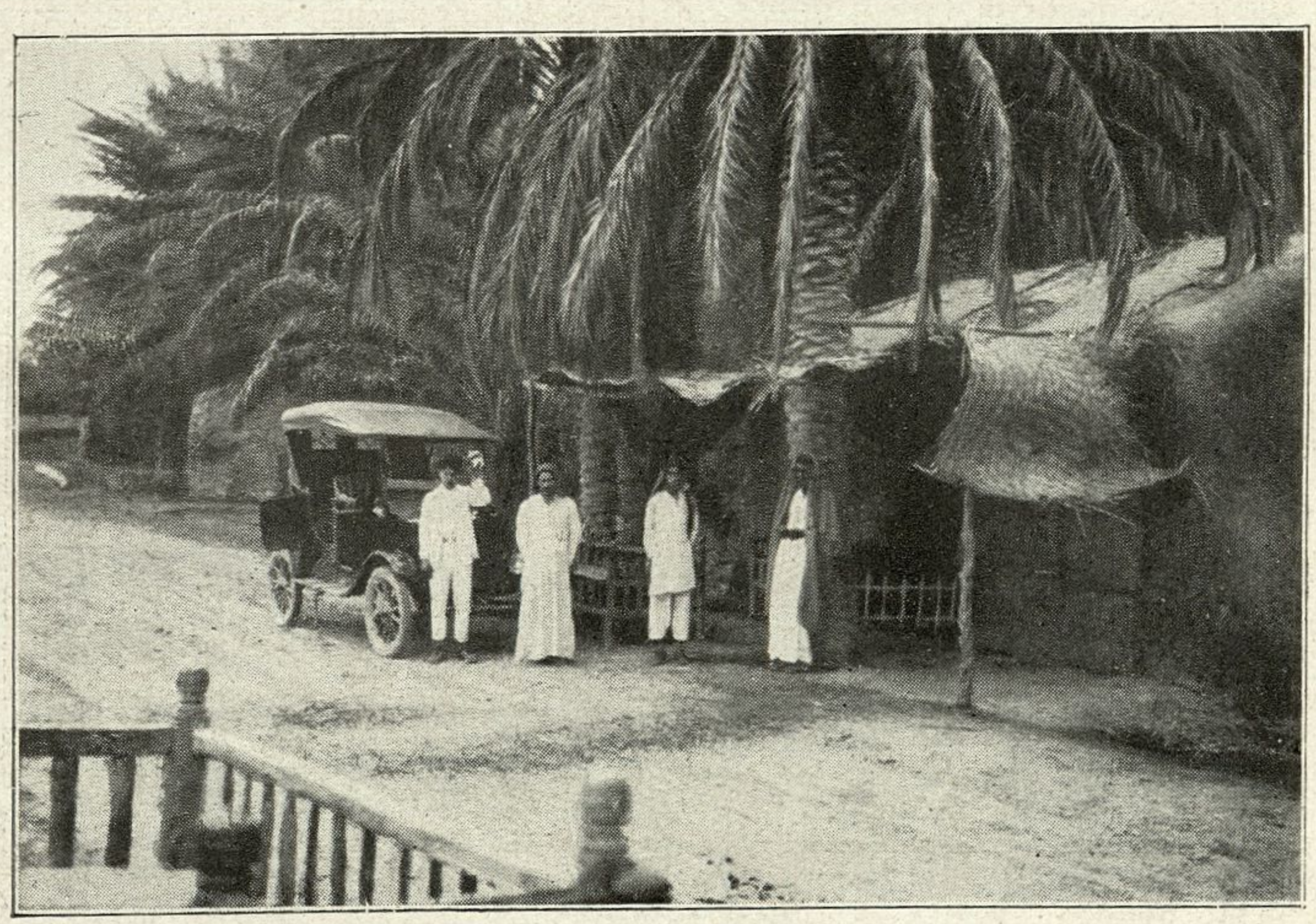

»Kavarna« pri Hille ob Eufratu.

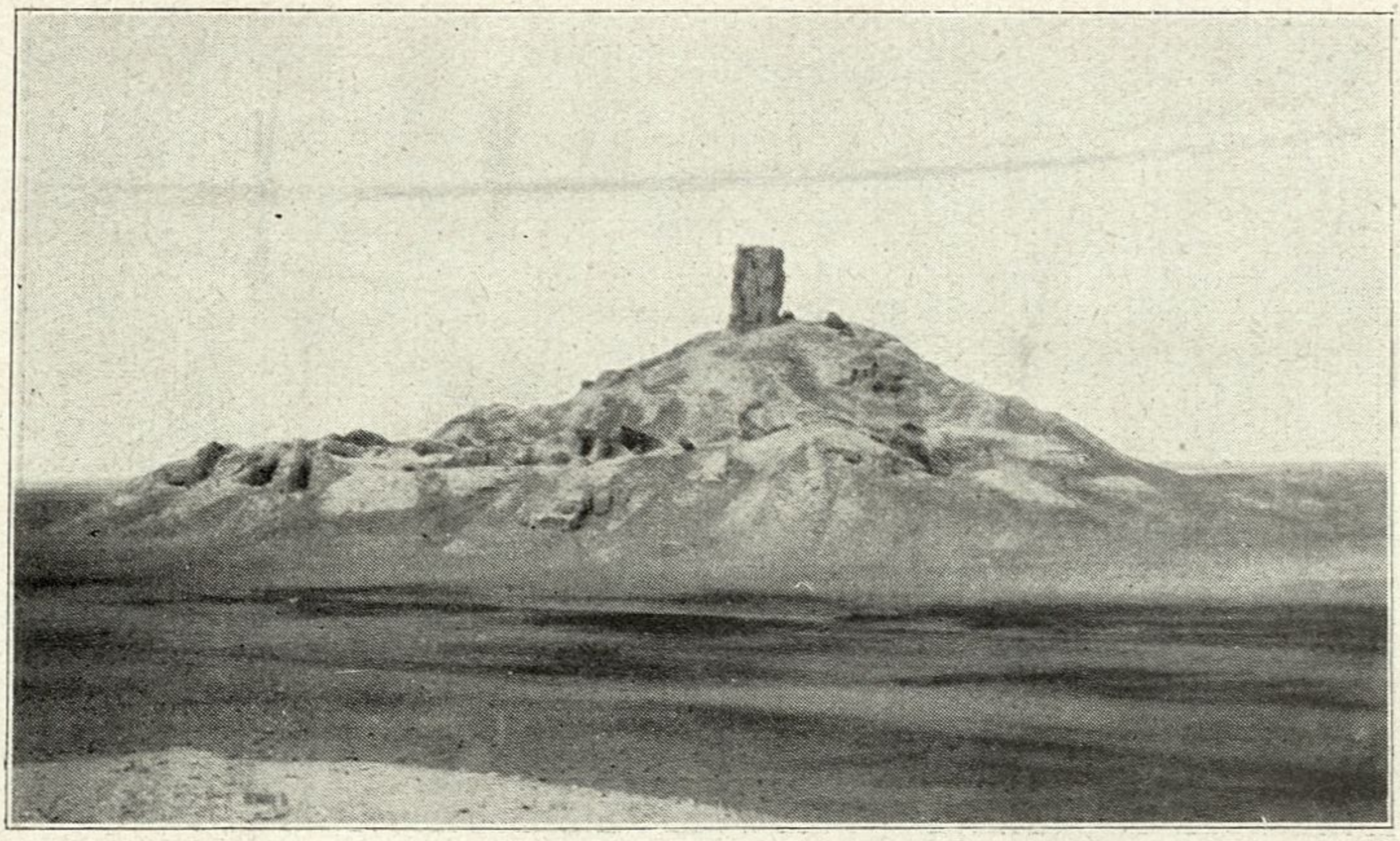

Tell Borsippa od vzhoda.
(Judovsko izročilo trdi, da so to ostanki svetopisemskega babilonskega stolpa.)

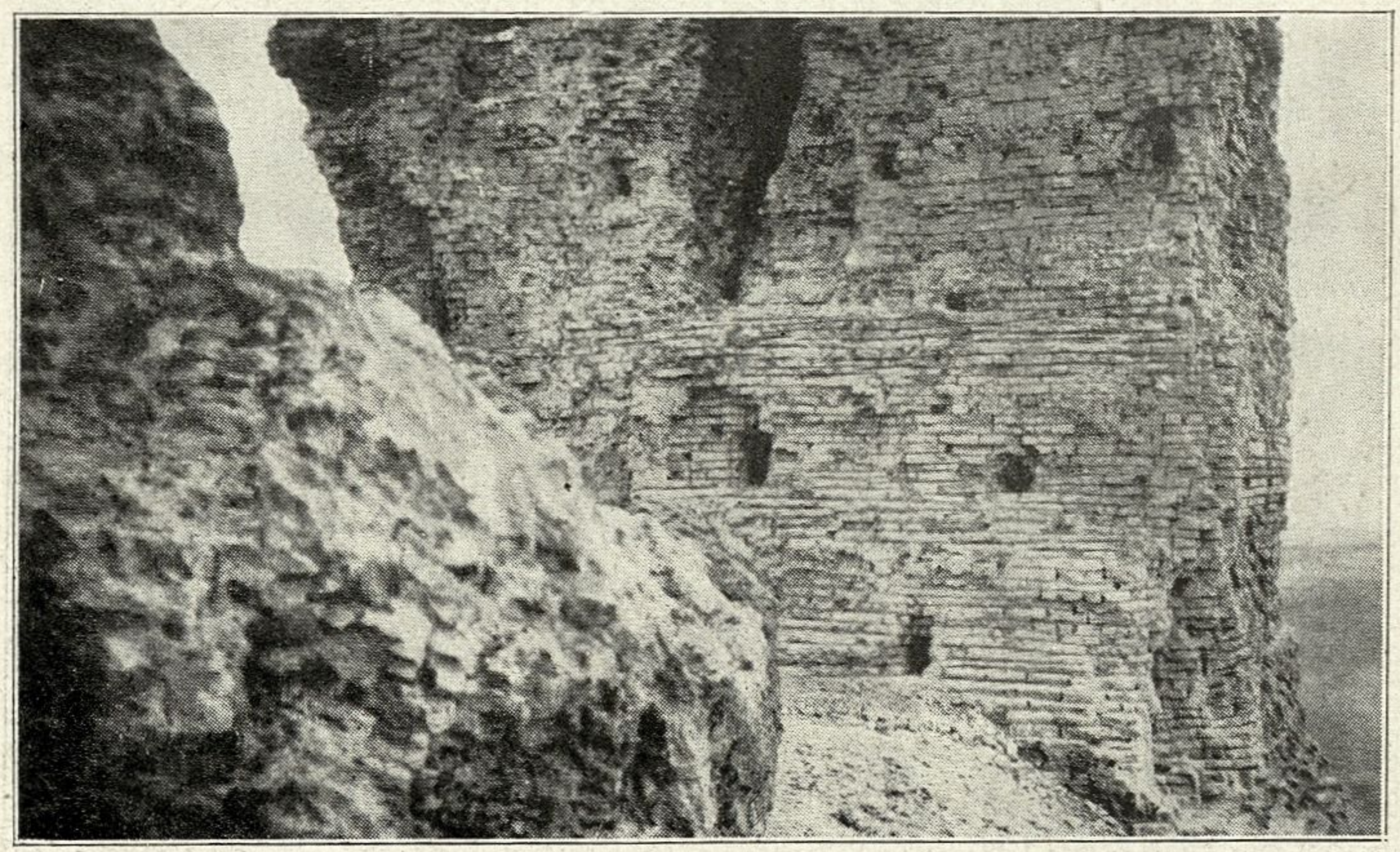

Tell Borsippa.
Vznožje stene na vrhu ziggurata.

Konec železniške proge iz Bagdada proti Mosulu.

Mosul ob Tigrisu, pogled z mosta proti severu.

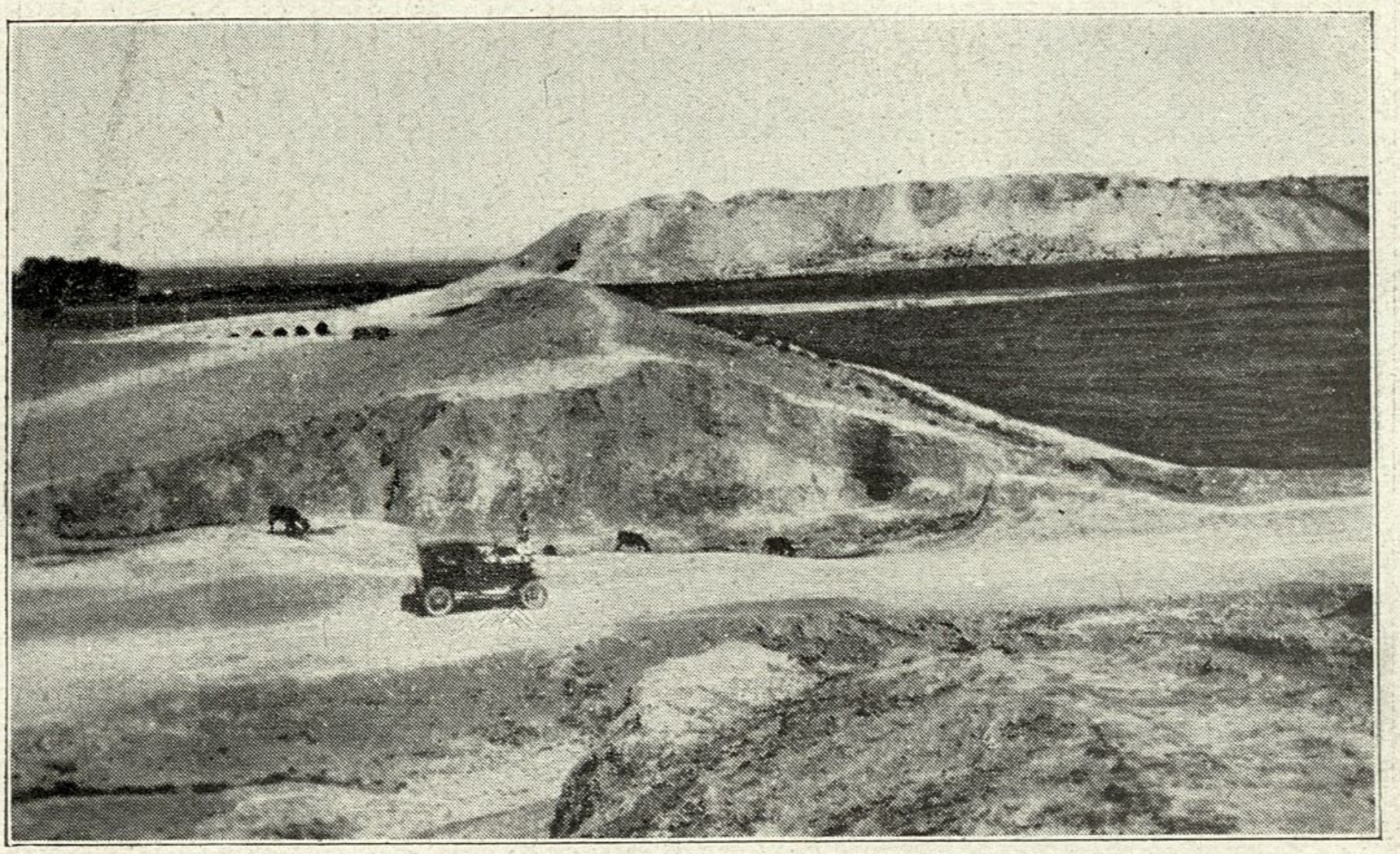

Razvaline Niniv.
Tell Kujundžik in ostanki mestnega zidu.

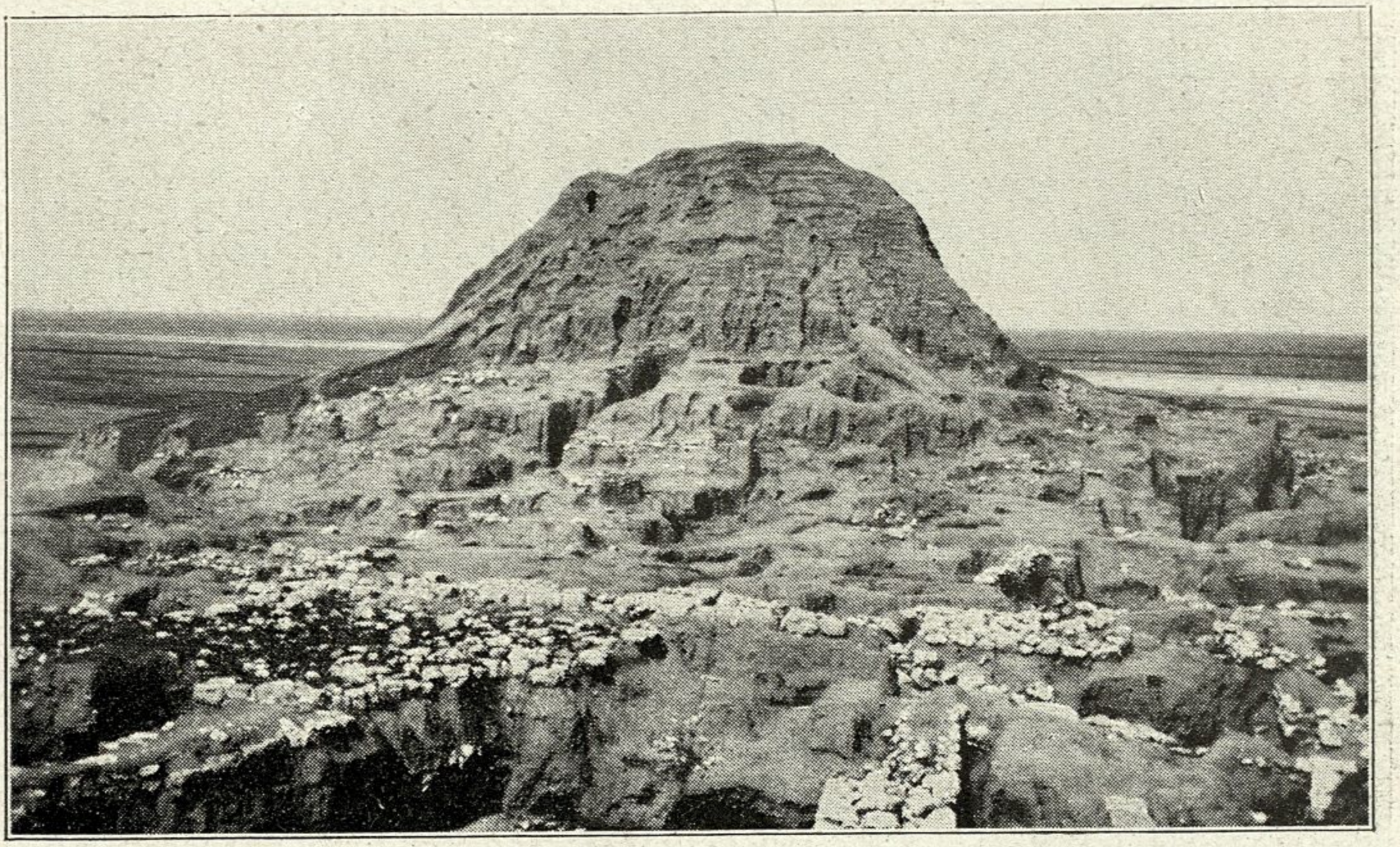

Kal'at Šergat, ostanki ziggurata. V ozadju Tigris.

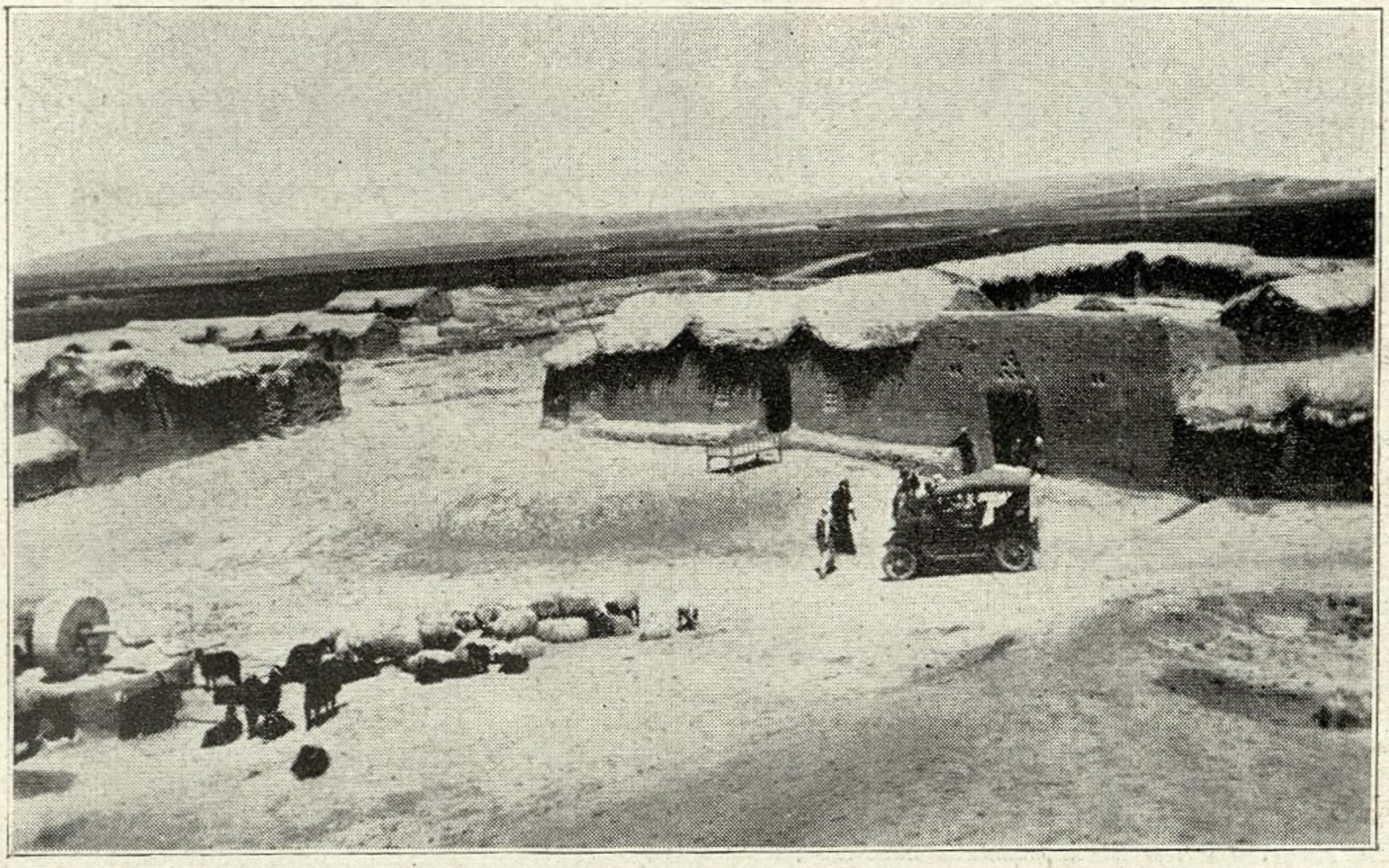

Beduinska vas,
ki je zgrajena na razvalinah Sargonove palače v Khorsâbâdu.

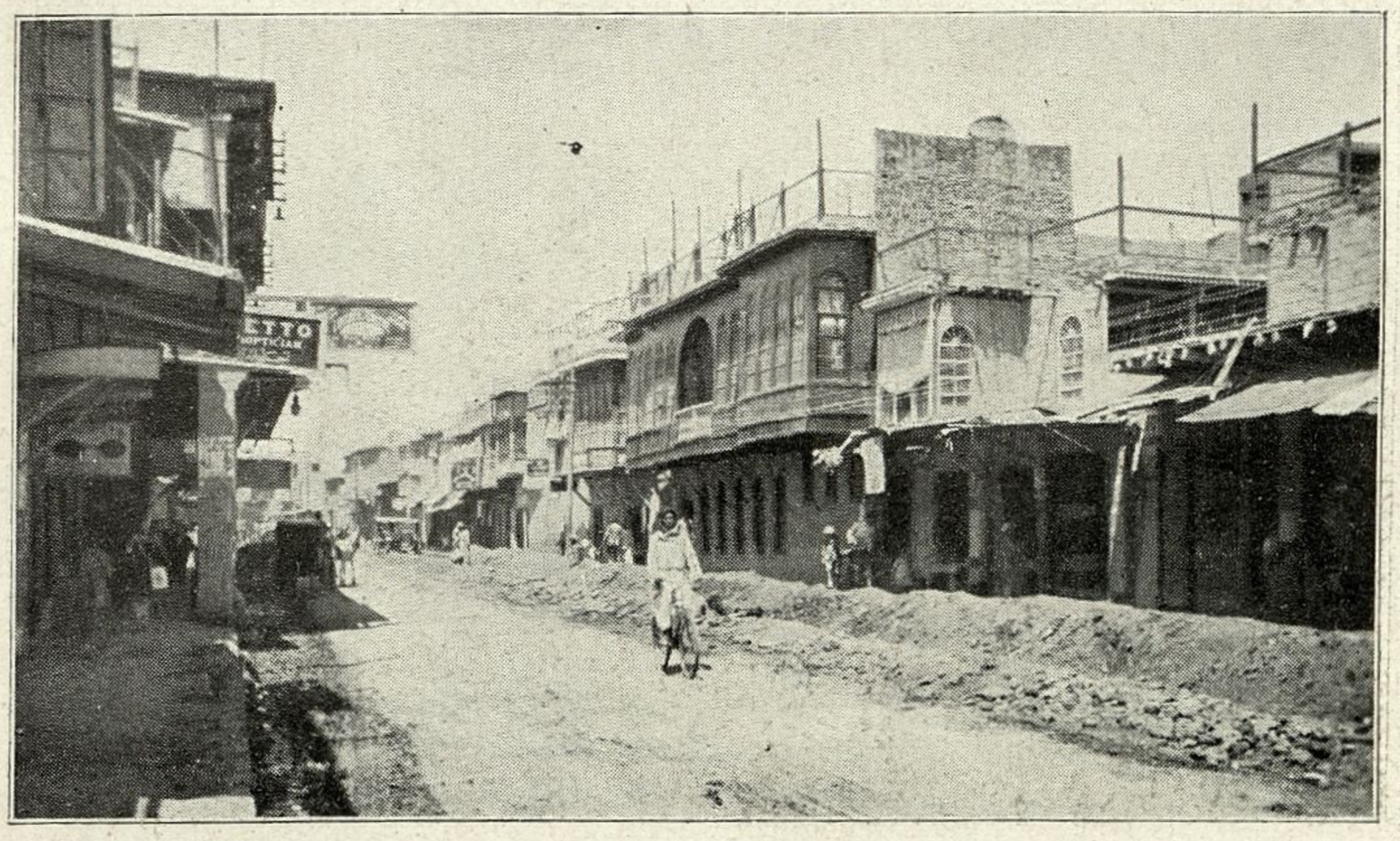

Bagdad, glavna ulica.

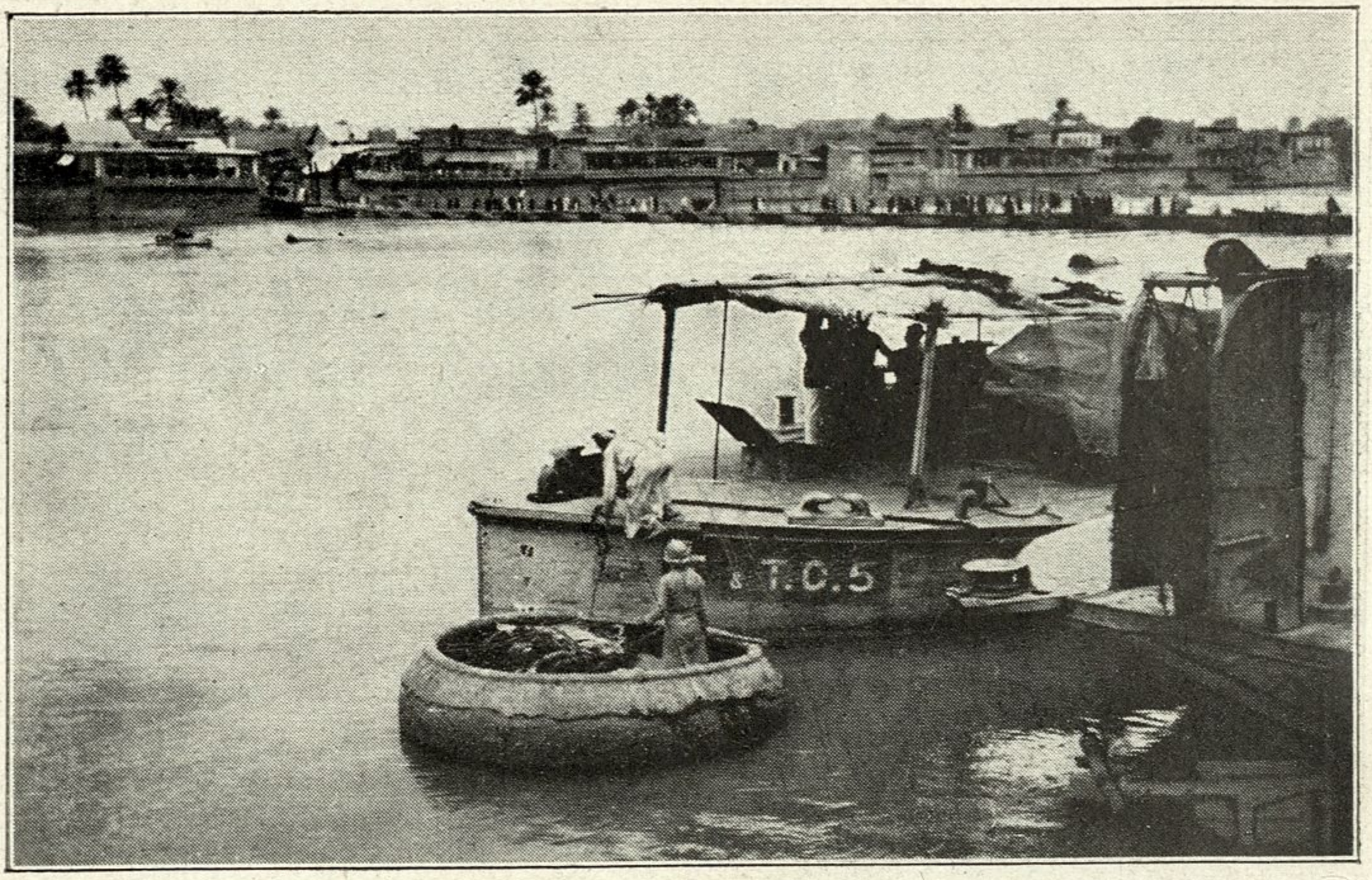

Bagdad.
Okrogli čoln — goffa — na Tigrisu.

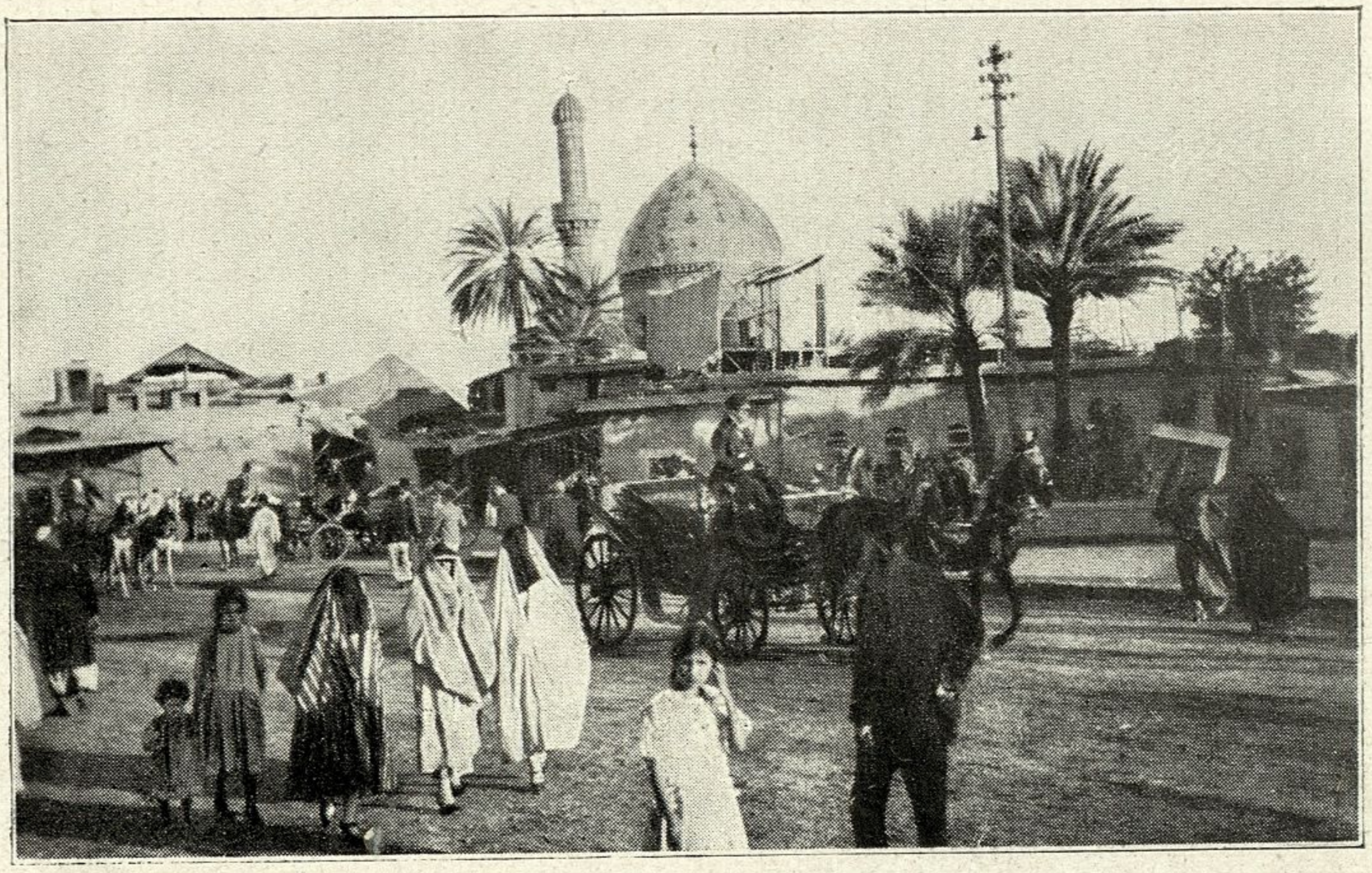

Bagdad, ženska noša.

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA V LJUBLJANI

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS ®

0000328676